કાવ્ય-કુંજ.



સુખ.

સુખદેવિ! જીવનશક્તી! જગમન્દિર વિષેય વિરાજતી,
આનન્દ, શાન્તિ, પ્રેમના-રમણીય વસ્ત્રો ધારતી,
ઉલ્લાસ અર્પતી અપ્સરા! મનદૃષ્ટિ સમીપ સદા રહે,
સહીએ જીવન, જેના વડે, આ મત્રી યમને ભેટીએ

રમતી અતિ સમીપે સદા, અરિ દૂર, તોયે, ન્હાસતી!
દીસે વિપુલ કો વિબુધને, સહુ મૂર્ખને નહિ ભાસતી!
ઓ દિવ્ય બાગની વેલિ! જે પૃથ્વી પટે આવી ચ્હડી,
કહુ કેઈ મર્ત્ય ભૂમિ વિષે ઉગવા તણી જ કૃપા કરી?

શુ રાજ્યના દડે વીંટાઈ? ચળકતા સિંહાસને?
શુ ઝળકતી મણિખાણુના રત્નો સહે પ્રસરીને?
પ્રશસ્તિના સોનેરી પાકની સાથ ખીલી રહીજ શુ?
* કાવ્યયશમન્દિરતણી માળા મહીં ગુંથાઈ શુ?

ક્યાં તું ઉગે, ક્યાં ના ઉગે?! અમ શોધ જો નિષ્ફળ બને,
તો દોષ શોધકનો ખરે, ના દોષ એ ભૂમિમાં રહે
હા! સત્ય સુખ કદિ ના જડાઈ પ્રદેશ એક વિષે વસે,
દીસે નહીં કોઈ સ્થળે, સર્વત્ર, કિંવા, તે દીસે!

વિક્રમ થકી નહીં માલ, પણ, છે સર્વે આલ, હવા સમી
વર્ણીય નેતિ નેતિ પણ, અસ્તિત્વ નિશ્ચે ધારતી,
ના ભૂપના વૈભવ-પ્રભાવે, કદિ અધિન થઈ જતી,
ના જ્ઞાનીના ગર્વે, છતાં સંતોષીની સ્નેહી થતી!

ભોગ, દ્રવ્ય, વિદ્યા, રાજ્ય—ને તું મોકને કઈ અપનતી,
આશા નિરાશાના ભભકતા રંગ કાચાની છબી,
પણ પ્રિય સુહૃદ સંતોષને જાતે મળી સહચરી થતી,
નિજ શાન્તિમય, સાદા, વિનમ્ર સ્વરૂપથી આલિંગતી!

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

વ્હાલી બ્હેની !

(આસો માસો શરદ પુનમની રાત જો. એ રાગ)

વ્હાલી, વ્હાલી બ્હેની ! શીઘ્ર આવશે;
ધરતી ધગધગતીયે ટ્હાડી થશે, થશે,
ઉન્હાં, આગ્ય ભર્યાં કિરણો ય જશે જશે:
ધીમે ધીમે, બ્હેની ! છાયો આવશે.

પ્રેમઝરણું જીવનવનમાં મ્હસ મ્હાલતું,
મનુપખી રંગીલું અમૃત ત્યાં પીતું,
તેજ તણી હેલીમાં રસભર ગાતું—
સુખ વાડી તુજ કાજે, બ્હેની ! એ ન શું?

બ્હેની વ્હાલી, વ્હાલી ! ધીરજ ધારજે,
ઝેરભર્યાં વાયુ જગઝેગ ચુથી જશે,
તાપે તપતી સીતા નિર્મળ તું થશે
'પ્રીતિ-શાન્તિ', બ્હેની મધુરી ! ગણજે.

પુષ્પપદરિમાં રમતી રમ્ય સુવાસિની,
મીઠડાં કોયલગાન અનુપમની ઝરી,
વ્હાલભર્યાં હૈડાની કોમળ ગુંથણી —
લલિત મઝા તુજ કાજે, બ્હેની ! એ નહિં?

વ્હાલી વ્હાલી બ્હેની ! શીઘ્ર આવશે;
કાળજડાં કોરન્તી ચિન્તાઓ જશે,
દુઃખના ડુંગર ધીરજ દરિયામાં ઢળે
'મ્હાતું-મ્હેતું !' બ્હેની ! છાયો આવશે.

સુમન્ત—

ગૃહ-ધર્મ.

['વહુને શિખામણ' જેવા સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકના લેખક, માંગરોળ-વાળા સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશપ્રેમી ડાક્તર રવિશંકર ગણેશજી અંજારીયાએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પત્નીના સ્મરણાર્થે રાજકોટ બાર્ટન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજની ત્રીજા વર્ષની સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓ પાસે દર વર્ષે સ્ત્રી-ઉપયોગી જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર નિબંધો લખાવી, તેમાંથી ઉત્તમ નિબંધ લખનારને સ્ત્રીઓના મેળાવડામાં દશ રૂપિયાનું ઈનામ શ્રીપ્રમુખના હાથથી અપાવવાની ગોઠવણ રાખી છે તે નિબંધોમાંના જે બે અમારા ઉપર મોકલવામાં આવેલા છે તેમાંથી એક, બ્હેન નર્મદાકુંવરે લખેલો, 'વહુના ધર્મ વિષે નિબંધ' આ પત્રના પ્રથમ વર્ષમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, અને ના. રા. રવિશંકરે બાંધેલા આવા પ્રકારના વિશિષ્ટ સત્કાર્યની તથા તે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિબંધની ઉપયોગિતા બાબત સર્વ તરફથી સર્વાનુમતિ થઈ જોવામાં આવે છે, એ આનન્દની વાત છે. 'અભણ માતાથી છોકરા ઉપર થતી અસર'–એ નામનો બીજો નિબંધ, આ અંકથી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે]

અભણ માતાથી છોકરાં પર થતી અસર

મા તેવા છોકરાં

જેવી મા હોય તેવા છોકરા નીવડે છે કારણકે, છોકરા ઘણો વખત મા પાસે રહે છે. જેવી માની ચાલચલગત તેવી તેના છોકરાની થાય છે. જેવી માની વર્તણુક હોય તેવું છોકરા શીખે છે. કહેવત છે કે 'દેખે તેવું શીખે' જો મા સારી કેળવણી પામેલી હોય તો તેના છોકરાને તે સારી રીતે કેળવે છે, તથા બોધ આપી શકે છે ભણેલી મા પોતાનો દાખલો આપી પોતે કરી દેખાડે છે, એટલે બાળક પણ તેમ કરે છે. માટે જેવી માની ચાલચલગત તેવી જ તેના છોકરાની થાય છે જુઓ સિદ્ધરાજની માએ રૂડી રીતે રાજકારભાર કર્યો અને લોકો ઉપયોગી કામો કર્યાં તેની અસર સિદ્ધરાજના મનમાં નાનપણથી જ ઉતરવાથી તે રૂડો રાજકર્તા નીવડ્યો. મા સારી હોવાથી છોકરા સારા નીવડે છે. તેના અનેક દાખલા ઇતિહાસ પરથી મળે છે. હવે છોકરા સુધારવાને માતાઓ કેળવણી પામેલી હોવી જોઈએ, કેમકે તે વિના પ્રજાનો સુધારો કદી થાય જ નહિ. માટે સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસાર થવો જોઈએ.

નવરાનું કામ ચલાવવું જોઇએ તેમ તે કરી શકતી નથી પણ એક ગુલામડીના જેવું વૈતરૂં કરી જાણે છે એથી પુરૂષને ઘરની અને બહારની એક તરફની ચિંતા રાખવી પડે છે ગ્રહસ્થાશ્રમની ખરી વહેંચણ તો એ છે કે, પુરૂષે બહારથી કમાઈ લાવવું, અને સ્ત્રીએ ઘર ચલાવવું ધણીધણીયાણીની કેળવણીમાં ફેર હોવાથી તેઓને બનતું નથી ધણી સભામાં જઈ ભાષણો સાંભળે ને વહેમખંડન કરવાના વિચારે ચલાવે ત્યારે ઘરમાં પેલી પાડો-શણો ભેગી કરી નકામા કુથલા કરીને વહેમની વાતો ચલાવતી હોય પેલો ઘરેણાં કરાવવાની ના કહે ત્યારે પેલી હઠ પકડે પેલો ઇતિહાસ કે ભુગોળ કે પ્રાચીન શાસ્ત્રોની વાત કહે, ત્યારે પેલી કહે કે મારી માસુએ આવું કામ સોંપ્યું નથી આમ મેલું માર્યું, વગેરે ધણીની પાસે કહે છે મતલબ કે ધણીધણીયાણી કજોડ સગાઇનું ગાડું થઈ પડે છે અને એવી સ્થિતિમાં કેળવાયેલા ભર્તાને અને બિનકેળવણી પામેલી ભાર્યાને દંપતિનો વ્યવહાર સમાધાનીથી સુખરૂપે નિભાવવો મુશ્કેલ થઇ પડે છે અને નિભ્યો તો મહા ક્લેશભરી થાય છે કેટલાક અજ્ઞાન માણસો કહે છે કે સ્ત્રીને ભણીને ક્યાં કમાવા જવું છે? પરંતુ ઘરમાં કેટલો ખર્ચ થયો તેનો હિસાબ રાખવો ઘરમાં શું શું લાવ્યા લૂગડાં ખોરાક વગેરેમાં જે ખર્ચ થાય છે તેનું નામું લખવું એ વગેરે કામો કાંઈ બિનકેળવાએલી સ્ત્રીથી થતા નથી. વળી ભણેલી સ્ત્રી સારી રીતે વર્તતી નથી એમ મૂર્ખ માણસો કહે છે એટલે તેથી તે સ્ત્રીઓને ભણાવતા નથી ફક્ત પુરૂષો જ ભણે એમ નથી સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેને કેળવણીની સરખી જરૂર છે

વળી આપણા દેશમાં આગળની સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલી હતી સીતા, દ્રોપદી તારા, વગેરે સતીઓ થઈ ગઈ છે તેઓ પણ કેળવણી પામેલી હતી તેથી તેઓ પોતાના ઘરનો વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી શકતી હતી. માટે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઇએ. જો સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો જ દેશની ચડતી થવા આશા રાખી શકાય નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ કહે છે કે –

દોહરો.

હવે નેપોલીઅન દેશને કરવા આબાદાન
સરસ રીત છે એજ કે દો માતાને જ્ઞાન.

નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ કહે છે કે, જો દેશને આબાદ કરવો હોય તો પ્રથમ માતાઓને સુધારો. જો માતાઓ સુધરે તો જ દેશ આબાદ થાય, પણ આબાદ શી રીતે થાય? સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસાર દેશમાં થવો જોઇએ. જો માતાઓ અભણ હોય તો પ્રજાનો સુધારો કદી થાય જ નહિ. કેમકે, અભણ માતાઓના છોકરા કેમ ઉછેરવા તેનું ભાન અભણ માતાઓને હોતું નથી. અને તેથી બધી પ્રજા મરે છે અને ઘણી રીતે પ્રમાણે નુકસાન થાય છે

બાળકોના મનનું વલણ ઓળખવું તથા તેના સ્વતંત્ર વિચારોને ઉત્તેજન આપવું, સુનીતિ શીખવવી, ધર્મનો બોધ કરવો, અને પ્રેમપૂર્વક સદ્દગુણી બનાવવા. સુનીતિ શીખવવાનો આરંભ બાલ્યાવસ્થામાં થવો જોઇએ કેમકે નાનપણથી બાળકોના મગજમાં જે વાત કરીએ તે ઝટ ઠસી જાય છે નાનપણમાં છોકરા જો સારે રસ્તે ચડે તો પછી મોટા થયા પછી નીતિવાન થાય છે, કારણ કે કુમળું ઝાડ જેમ નમાવીએ તેમ નમે, પણ મોટા થયા પછી તે નમી શક્તું નથી તેમ નાનપણમાં જો તેનામાં અનીતિ પેશી જાય તો તે કદી પણ જાય જ નહિ કારણ કે, બાળકની નાની વયમાં જે કહીએ તે કદી પણ જતું નથી તે વિષે કહેવત છે કે—

અભણ માતા બાળકોને નીતિ શીખવી શકતી નથી

"કાચા ઘડમાં કાંકરો જો કદી પેશી જાય
નીકળતાં નહિ નીકળે કરતાં કોટી ઉપાય."

એનો અર્થ એવો થાય છે કે પકવ્યા વિનાના ઘડામાં કાંકરો પેશી જાય તો કરોડો ઉપાય કરીએ તો પણ તે નીકળશે નહિ મતલબ કે, નાની ઉમ્મરમાં છોકરાને જે ટેવ પડી જાય તે કદી પણ જતી નથી પણ અજ્ઞાન માતાઓ એવી સારી ટેવ પાડી શકતી નથી કારણકે તે નીતિ શીખવી શકતી નથી સારી કેળવણી પામેલી માતા પોતાના છોકરાને સભ્યતાના ફાયદાની જૂઠના ગેરફાયદાની નાની નાની રમુજી વાતો કહે છે ભૂંડી ગાળો દેવા દેતી નથી અને પોતે પોતાનો દાખલો આપીને શીખવે છે કેળવણી પામેલી માતા જ્યારે પોતાના છોકરાને નીતિવાન, સ્વદેશની ભક્તિવાળો પરોપકારી, ખરો સ્વતંત્ર વિચારનો ને હિમ્મતવાન કરે છે, ત્યારે મૂર્ખ માતા પોતાના બાળકને મતલબી, સ્વાર્થી, કાયર, પરતંત્ર વિચારનો, અને જનાની બનાવી મૂકે છે વળી જો કેળવણી લીધેલી માતા પોતાને ઘેર કોઈ ગરીબ કે ભીખારી માગવા આવે તો તેને બાળકને હાથે પુણ્ય કરાવે છે કે જેથી કરીને તે બાળકમાં દયા પણ આવે મૂર્ખ માતા ભીખારીને ભાળે કે તુરત તેને મારીને કહાડી મૂકે છે તેના છોકરા પર તેની અસર થાય છે, જેથી તે છોકરા જ્યારે મોટા થાય ત્યારે તે પોતાની માની પેઠે જ કરવા લાગે છે મતલબ કે નાનપણમાં માનું જેવું દેખે તેવું તેઓ શીખે છે

મદવાડમાંથી તરતજ ઉઠેલાં બાળકો માટે રોગનિવારક ગૃહ.

મનુષ્ય માંદગીની સ્થિતિમાં હોય છે તે વખતે દવા ખોરાક, હવાપાણી વિગેરે બાબતો તેની સંભાળ લેવાની અને સારવાર કરવાની જરૂર છે, એવું કેળવાયની પ્રજાઓ જાણતી આવી છે પરંતુ આ પ્રકારની તજવીજની જરૂર જેટલી માંદગીના વખતમાં છે, તેટલી—કેટલીક બાબતમાં તેથી પણ વધારે—મદવાડથી તરત ઉઠયા પછીની સ્થિતિમાં શ

ખવાની છે, એ વાત ઉપર જેમ આપણા દેશના લોકોનુ પુરતું લક્ષ નથી, પરંતુ પશ્ચિમ ના દેશો તેને માટે ઘણી કાળજી ગખે છે યુરોપ દેશમા માદગીની વખતે માનવાર કર વાને દર્દીઓને માટે જેમ જુદા જુદા દવાખાનાં વગેરે હોય છે, તેમ તેમાથી ઉઠયા પછી ની અશકત સ્થિતિમા તજવીજ રાખના માટે ખાસ જુદા જુદા સ્થાનો રાખવામા આવે છે, આવા સ્થાનોને "રોગનિવારક સ્થાન' (convalescent Institutions) કહે છે ઇગ્લાડ દેશમા સામાન્ય રીતે સર્વ લોકો માટે આવા સ્થાનો ઘણા છે, પરતુ ખાસ કરીને બાલકો માટેજ નિર્માણ કરેલુ ઘણું ઉત્તમ અને પ્રખ્યાત રાગનિવારક સ્થાન 'યગે ગૃહ' (Yarrow Home) નામનું એકજ છે

યગ નામના એક પરોપકારી ગૃહસ્થે વડી ઉદારતાથી તે સ્થાપન કર્યુ હતુ, અને તેથી તેનું નામ તેની સાથે જોડાયલું છે આ ગૃહસ્થ બાળમનો ખાસ શોખી હોવાથી અને તેમને ખાતર કાઇપણ કરવાને ઘણો આતુર હોવાથી, તેણે મધ્ય વર્ગના મનુષ્ય તરફ એમાન નજર ફેરવી તેને લાગ્યુ કે ટુકા સાધનોવાળા એવા ઘણા મનુષ્યો છે કે જે પો તાની તગી હાલત બીજાને જણાવવા દેતા નથી, અને આપત્તિ વખતે ઘણુ દુખ વેઠે છે આવા મનુષ્યો હલકી આવકવાળા પાદરી (આપણામા બ્રાહ્મણ), વેપારી, વકીલ, કારકુન ક કારીગર વર્ગમાના, મહામહેનતે ગુજરાન નિભાવનાર, હોય છે આ બધા લોક ને પોતાના વર્ગના પ્રમાણમા બ્હારના દેખાવ રાખવા પડે છે, છતા ઘરના મનુષ્યોની મા દગી વખતે ખર્ચવાને થોડુ, અને મદવાડમાથી તાજા ઉઠયા પછીની સ્થિતિને માટેની જર રૂરીઆતો પુરી પાડવાને તેથી પણ થોડુ, તેમનાથી બની શકે છે આવા તીવ્ર લાગણી વાળાં અને જાતઅભિમાની લોકોના બાળકો ઘણીવાર પુરતી સભાળની ખામીને લીધે દુખી હાલત ભોગવે છે, અને તેથી તેમને કાઇપણ મદદ કરવી એવો મી યગેએ નિશ્ચ ય કર્યા તે હેતુથી તેમના સ્વાભાવિક નબળા શરીરના તથા મદવાડમાથી તાજા ઉઠેલા બાળકોને વાસ્તે એક 'રોગનિવારક ગૃહ' બાધવા ધાર્યું દરિયાની સામેજ દક્ષિણ દિશા તરફ ૧૧ વીઘા જમીન ઉપર એક મ્હોટુ સુદર મકાન બાધવામા આવ્યુ અને તેમા ૫૦ છોકરા અને ૫૦ છોકરીઓ, તથા દાકતરો, માવજત કરનાર સ્ત્રીઓ (nurses) અને નો કરાને માટે પુરતી જગા રાખવામા આવી.

મકાનની સગવડો.

આ મકાનમા ન્હાની મ્હોટી દરેક રીતની સગવડો કરવા ઘણીજ અસાધારણ કા ળજી રાખેલી હોવાથી, તેના ખર્ચ સામું જોવામાં આવ્યુ નથી. તે અગ્નિમા બળે નહિ એવુ બનાવવામાં આવ્યુ છે, તેમા સર્વ રીતની આરોગ્યકર ગોઠવણો રાખી છે, તેના બધા ભાગમા ઉનાપાણીથી ગરમાવો રાખવામા આવે છે, બગડેલી હવા બહાર કહાડી નાખવાના નળા જેવા રસ્તા તેમા ગોઠવવામા આવ્યા છે તથા હવા અને પ્રકાશ માટેની રચના એવી ક રવામા આવી છે, કે ગૃહની બધી ઓરડીઓમાની હવા દર બે કલાક બદલાઈ નવી આવતી જાય છે સુવાના ઓરડા મ્હોટા તથા ઉચા છે જમવા બેસવાના પણ તેમજ મ્હોટા છે મકાન બ્હાર રમવાની વિશાળ જગા છે, પરતુ રમવાને વખતે બ્હારની હવા

જોઇએ તેવી સારી, શરીરને સુખકર, નહોય તેવે વખતે બાલકોને રમવાને માટે ઘણા વિશાળ ઓરડા અને છજ્જા બનાવ્યા છે, અને તેમની આસપાસ જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ઉઘાડી અને બંધ કરી શકાય એવા કાચના પડદા ગોઠવવામા આવ્યા છે મકાન બાંધવામા તથા તેમા જોઇતી વસ્તુઓ પુરી પાડવામા ત્રીસ લાખ રૂપીયા ખર્ચાયા છે, અને છતા એમા ખાસ ખુબી એ છે કે આ ખર્ચ ખાતે કાઇપણ પાસેથી ભેટ માગવામા આવી નથી, તેમ આપવામા આવતા તે સ્વીકારાઇ પણ નથી.

રમતનાં સાધનો

ગૃહની અંદર તેમજ બ્હાર, છબીઓ, ચિત્રો, પૂતળા વગેરે કળાના કામ એવા સુન્દર મનોહર, રંગબેરંગી આકાર અને દેખાવવાળા ગોઠવવામા આવ્યા છે કે બાળકો રાત દિવસ તે જોઇ આનન્દમા જ રહે, ન્હાના બાળકોને માટે જાત જાતના આનન્દજનક રમકડા—અને તેમાના ઘણાક તો બહુ ભારે કિંમતના—પણ નાખવામા આવ્યા છે છોકરાઓ અને છોકરીઓ મકાનની બે જુદી જુદી બાજુએ રહે છે છોકરીઓના વાસ તરફ એક સુન્દર મ્હોટા પીયાનો (વાજુ) રાખવામા આવ્યો છે. છોકરાઓ માટે ઘરમા અંદર રમવાની જાતજાતની ગમતથી ભરેલી રમતોની ગોઠવણ કરી છે, તેમ ખુલ્લી હવામા શારીરિક કસરત માટે ક્રીકેટ અને ફુટબોલના સાધનો પણ પુરા પાડ્યા છે વળી, હરી ફરી શકે નહિ એવા માદા બાળકો માટે વિવિધ પ્રકારની ગાડીઓ તથા ખસતી-પૈડાવાળી-ખુરશીઓ, તેમ ન્હાના ટટુની બગીઓ રાખી છે, તેમા નાજુક તદુરસ્તીવાળાને બેસાડી એક વડીલ સ્ત્રી ગામ બ્હાર આમ તેમ ફરવે છે, અને તેમા તે બાળકોને વશેષ આનન્દ પડે છે અહિયા બાળકોને, સ્હેજ તદુરસ્તીમા આવ્યા છતા, પુસ્તકાના પાઠ આપી કંટાળવામા આવતા નથી, આ ગૃહમા તેમનુ જીવન તહેવારની લાબી રજા ભોગવતા હોય એવુ, દરેક ચિન્તાથી મુક્ત, હમેશા આનન્દમાજ, ગાવામા આવે છે દરિયાકાંઠે કે ગામડામા આમ તેમ હરવા ફરવામા, રેતી ઉપર અથવા *ક્રીડા ભૂમિ ઉપર રમવામા, તેમના દિવસો વ્યતીત થાય છે, અને એમ દરેક જાતની રમત ગમતમા તેઓ એવા મચ્યા રહે છે, કે જેથી તેમના શરીરના દુ:ખ અથવા નબળાઇનો વિચાર કે લાગણી ભાગ્યેજ તેમના મનમા ઉત્પન્ન થાય છે

વૈદક સંભાળ.

અહિયા ખોરાક સૌ સૌને માફક આવે તેવા અને ઉચીજ જાતનો વપરાય છે, હલકા અને તદુરસ્તીને હાનિ કરે એવા પદાર્થ કદી પણ ખરીદવામા આવતા નથી, તેમ જેજે ખોરાકની વસ્તુઓ અમુક બચ્ચાઓને ન આપવા જેવી હોય તે તેમને બતાવવામા જ આવતી નથી. આ " રોગનિવારક ગૃહ " ની દેખરેખ રાખનાર ઉપરી વડીલ સ્ત્રી મિસ પાવર નામની છે, પ્હેલા તે બાળકોના એક બીજા દવાખાનાના ઉપરી તરીકે રહી હતી ત્યા તે બાળકો તરફ કાળજીવાળી અને માયાળુ નીવડી હતી, અને તેથી આ ગૃહની ભારે જવાબદારીવાળી જગા સાચવવાને તે પુરતી રીતે લાયક છે જ્યા ઘણા, મચ્ચાબધ બાળકો,—અને તે પણ તરતજ વેઠેલી માદગીને લીધે કે

* ૧ રમત રમવાની જગ્યા. ર જાય છે.

સૂવાવડ.



(સુયાણીને શિક્ષણ અને પ્રસૂતિને પ્રાણદાન.)

લખનાર—સ્વર્ગસ્થ અ. સૌ. માણેક મોહન ફતેહચંદ

(પાત્રો અથવા વિષયના સબંધના માણસો.)

મારી શીખેલી-સુયાણી અથવા દાઈ.

ગર્ભિણી અથવા દહાડાવાળી કે ભારેવાઈ સ્ત્રી.

મોતીની મા

ચાક.



પ્રથમ ભાગ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગર્ભિણીની માવજત.

(લક્ષ્મી અને વચન.)

વ.—એ વાત ખરી, પણ સાવધાનીથી એટલે કેવી રીતે, તે જ મને કહી દેખાડોને.

લ.—હા, તે કહું છું. મોતી ઘણી શાન્ત અને શાણી છોકરી છે, એટલે એને સાવધાનીથી રાખવી કાંઈ કઠણ નથી. તો પણ હું એ સંબંધી નિયમો છે તે એકે એકે કહી જાઉં છું:-ને તે તમે લક્ષમાં રાખજો.

૧. દરરોજ ગર્ભિણીને બરાબર સાફ-ખુલાસાથી ઝાડો ઉતરતો રહે તેમ કરવું. તેને કોઠાની કબજીયત રહે તે સારૂં નથી. જે ભારેવાઈ બાઇડીનો કોઠો હમેશાં કબજીઅતવાળો રહે છે એટલે જેને ખુલાસાથી સાફ ઝાડો ઉતરતો નથી, તે પ્રસવ વખતે હેરાન થાય છે. બાળકનું માથું જલદી બહાર આવી શકતું નથી.

વ.—કેમ? ગર્ભિણીને કોઠાની કબજીઅત હોવાથી છોકરાનું માથું બહાર આવતાં અડચણ પડે તે શા કારણથી?

લ.—મળ એટલે ઝાડાનો કચરો જમી (ભરાઈ) રહ્યાથી, જે રસ્તે થઈને છોકરાનું માથું બહાર આવવાનું, તે રસ્તો પૂરાઈ અથવા રોકાઈ ન રહે?

વ.—ઓ મા! એમ થાય તો ખરૂ

લ.—એમ જ્યારે થાય ત્યારે પછી એવા પૂરાએલા કે રોકાએલા રસ્તેથી માથું બહાર શી રીતે આવી શકે?

વ.—તમે ખરૂં કહો છો, બેન! આવી ચોખ્ખી વાત પણ અત્યાર સુધી મારા સમજ્યામાં નહોતી. હવે બરાબર સમજી. ત્યારેતો ગર્ભિણીના કોઠાની કબજીઅત સારી નથી. એમ દેખાય છે.

લ.—સારી નથી જ તો તે સિવાય કોઠાની કબજીઅત હોવાથી દહાડાવાળી સ્ત્રીના શરીરમાં જોર રહેતું નથી, તેને સારી ભુખ લાગતી નથી, અને અનેક પ્રકારનું અસુખ થાય છે. વળી પ્રસવ થયા પછી પેટની પીડા પણ થાય છે.

વ.—ઓ મા! એમ છે ત્યારે તો કહોને, બેન! કોઠાની કબજીઅત હોય તો શું કરવું?

લ.—કોઠાની કબજીઅત હોય તો અધોળેક દિવેલ પાઈ દેવું. એના શિવાય બીજો કાંઈ પણ જુલાબ આપવો નહિં. જેથી વધારે દસ્ત એટલે ઝાડા થાય તેવો જુલાબ આપ્યાથી બહુ ભારે બિગાડ-નુકસાન-થાય છે.

વ.—વધારે દસ્ત થયાથી શું નુકસાન થાય વારૂ ?

લ.—ઝાડા વધારે થયાથી ગર્ભપાત એટલે કસુવાવડ થવાનો સંભવ રહે છે.

વ.—એ બાપ ! ત્યારે તો જુલાબ બુલાબ બહુ જ વિચાર કરીને આપવો જોઇએ. વારું, એ તો ઠીક, પણ આપણામાં એમ કહેવાય છે કે, દહાડાવાળી સ્ત્રીને ઓસડવેસડ ખવરાવવું નહિ, એ વાત કેવી હશે ?

લ.—એ આપણી ભૂલ છે. તમે એમ ધારો છો કે ઓસડ ખવડાવ્યાથી જ જાણે ગર્ભપાત થાય છે, પણ તેમ કાંઈ નથી. જેનાથી ગર્ભપાત થાય તેવું ઓસડ વગેરે આપવું નહિં; તે સિવાયના ઓસડ વેસડથી શું નુકસાન છે ? અરેરે ! આપણા લોકો હિંમતભેર ઓસડ આપી શકતા નથી તેથી કેટલી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ મારી જાય છે ! ભારેવાઈ સ્ત્રીને કંઈ રોગબોગ થાય તો તેને ઓસડ આપીને પહેલા આરામ કરવો જોઇએ, નહિં તો એકને લીધે બેના જીવ જાય ! કેમ સમજ્યામાં આવે છે કેની ?

વ.—હા, તમે કહો છો તેમ જ થાય છે. ખરેખર, એ આપણી મોટી ભૂલ છે. આજથી હવે એવી વાત કોઈ કરે તો કાને પણ ના ધરવી. પણ વારું, તમે જે દિવેલ પાવાનું કહ્યું, તે ગર્ભવાળી સ્ત્રી શી રીતે પી શકે ?

લ.—કેમ ?

વ.—એ તો કાંઈ પી શકાય નહિં બાઈ, એની વાસથી ઊબકો આવે—બકારી થાય. વળી ચીકણું ચીકણું પણ લાગે.

લ.—પાશેર કે દોઢ પાશેર ગરમ દૂધની સાથે ભેળવીને પીધાથી પછી એવી ગંધ કે વાસ કંઈ માલમ પડતી નથી અને સારી રીતે પી શકાય છે.

વ.—ગરમ દૂધને લીધે વખતે એની ગંધ માલમ પડતી નહિં હોય ખરી; અને એવા દૂધની સાથે ભેળવ્યાથી એટલી ચીકાશ પણ નહિ રહેતી હોય.

લ.—હા, તમે ખરું કહો છો.

વ.—એમ છે ત્યારે બીજું શું જોઇએ—એતો ઘણું જ સારું. એ તો બહુ સહેલો ઉપાય છે, શીખી રાખવો પડે તેમ કાંઈ નથી. વારું, ત્યારે એકાદ દિવસ ઝાડાની કબજીઅત રહ્યાથી તો જાણે દિવેલનો જુલાબ આપીને એ કબજીઅત મટાડાય. પણ જે ગર્ભવંતી સ્ત્રીને હમેશની એવી કબજીઅત હોય, તેનો ઉપાય શો કરવો ? રોજને રોજ તો કાંઈ તેને જુલાબ આપી શકાય નહિં ?

લ—એ તો ખરુ છે તમે એ બહુ સારી વાત કહી. એવી બારેવાઈ સ્ત્રીને સારૂ તો ફાયદાકારક ગોઠવણ કરવી જોઇએ

વ—ત્યારે એ ગોઠવણ શી તે કહોને.

લ.—ઓસડ વેસડ નહિ ખવડાવતા, બીજા કોઈ ઉપાયથી એવી સ્ત્રીના ઝાડાની કબજીઆત મટાડી શકાય તો સારુ થાય

વ—ત્યારે એનો શો ઉપાય કરવો તે કહેશો? ઓસડના તો નામથીજ ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ બ્હી મરે છે

લ—જે ગર્ભવાળી સ્ત્રીને હમેશની કબજીઅત હોય, તેને નાસ્તાની સાથે બનાબન નિયમ રાખીને રોજ માગ પાકા પપૈયા ખાવાને આપવા, તેનાથી તેની ઝાડાની કબજીઅત મટી જશે

વ—શુ કહો છો?! પપૈયુ એટલે જેને ચિભડ પણ કહે છે તે ખાવાથી ઝાડાની કબજીઅત મટી જાય? એનો એવો ગુણ છે?! આ વાત તો હું જાણતી જ નહોતી, એમ છે ત્યારે તો એના કરતા વધારે સારી સગવડ બીજી શી હોઈ શકે? જે ફળનો આવો ગુણ છે તે ફળ પાછુ બારે માસ મળી પણ શકે છે, અને એક વરસમા એનુ ઝાડ ફળે છે. એવો ગુણ બીજા કોઈ પણ ફળમા છે કે નહિ?

લ—ના, બેન! એવુ ફળ બીજુ નથી પરતુ હજી પણ એનો જેવો જોઇએ તેવો આદર ભાવ પૂછાતો નથી

વ—હવે ભાવ પૂછાશે ગુણ જાણી શકયા વિના કોઈ પણ જણસનો આદર અથવા ઉપયોગ કોઇયે કરે કે?

લ—પાકા પપૈયા ખાવાથી ફક્ત ઝાડાની કબજીઅત મટે છે, એટલુ જ નથી, પણ એનાથી શરીર પણ સારુ પુષ્ટ થાય છે, અને લોહી પણ ચોખ્ખુ થાય છે

વ.—હવ વધારે કહેવાની કશી જરૂર નથી. એના જે બધા ગુણ તમે કહ્યા, તેનાથી જ સઘળા મગજારી માણસ હવેથી પોત પોતાના ઘર આગળ એ પપૈયાનાં ઝાડ રોપશે ને ઉછેરશે કોઠાની કબજીઅત ના હોય તો પણ શરીર પુષ્ટ થાય અને લોહી ચોખ્ખુ થાય તેને લીધે જ ઘણી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ ચાહી ચાહીને એ ફળ ખાશે ઠીક વારુ, ત્યાર પછી બીજા ક્યા ક્યા નિયમ જાણવા જેવા છે?

લ.-૨. ગર્ભવાળી સ્ત્રીને રોજ ખુલાસાથી સાફ ઝાડો ઉતરવાની જેમ

જરૂર છે, તેમજ રોજ છૂટથી પેસાબ થવાની પણ જરૂર છે. જે ભારેવાઈ સ્ત્રીને હમેશાં ઝાડા અને પેસાબનો સારો ખુલાસો હોય, તેને પ્રસવની વેળાએ કંઇપણ વિપત કે હરકત પડે નહિ.

વ.—ત્યારે તો સઘળી ભારેવાઈ સ્ત્રીઓના ઝાડા પેસાબની બરાબર ખબર રાખતા રહેવું જોઇએ, નહિ વારું ?

લ.—ખબર તો રાખવી જ જોઇએ તો. એમ ના હોય તો આટલું ફાડી તોડીને કહું શા સારું ?

વ.—વારું, પેસાબ કમી થાય તો તેથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને કાંઈ નુકસાન થઈ શકે ખરું કે ?

લ.—ઓ બાપરે ! પેસાબ કમી થવા એ તો બહુ મોટો દોષ છે. ઝાડાની કબજીઅતના કરતાં પણ પેસાબ કમતી થાય એ વધારે દોષવાળું છે. જે ખાધાથી શરીર પુષ્ટ થાય, અંગમાં જોર આવે* તેનાથી એક જાતનું ઝેર ઉત્પન્ન થાય છે. એ ઝેર પેસાબ અને પરસેવાની સાથે શરીરમાંથી બહાર નીકળી જાય છે. તેમા પણ ઘણો ભાગ પેસાબ વાટે જ નીકળે છે. એટલે પેસાબ જો કમી થાય તો એ ઝેર બધુ બહાર નીકળી જઈ શકે નહિં, શરીરની અંદર જ રહી જાય. પછી છેવટે પૂરા દહાડે પ્રસવ વેદના શરુ થયા પહેલાં, કે વેદના શરૂ થતાં જ, કોઈ ઠેકાણે કશુંએ ના હોય ત્યાં આગળ એકાએક ગર્ભિણીને એક જાતનો વ્યાધિ અથવા પીડા થઈ આવે છે. અને મૃગી (મીરગી) અથવા વાઈ વાળા રોગીને જેમ તાણ થાય છે, તેમ ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પણ તાણ ખેંચ થઈ આવે છે.

વ.—ઓ બાપરે ! સત્યાનાશની જ પાટી તો ! પેસાબ કમી થયાથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને છેવટે એવી વિપત પડે છે ! ત્યારે ત્યારે અમારા આ ફળિયામાંના ભટજીની સ્ત્રીને શું એવું જ દરદ થયું હશે ? તેને પણ વેદના શરૂ થતા જ વાઈવાળા રોગીની તાણના જેવી જ તાણખેંચ થઈ હતી. ત્યારે તેને પણ શું પેસાબ કમી થતો હશે તેથી એવી તાણ ખેંચ થઈ હશે ?

લ.—તેથી જ, એમાં કાંઈ ભૂલ નથી.

વ.—અમારા ગામના સર્વે સ્ત્રી પુરુષો તો એમ કેમ કહે છે જે તેને ભૂત વળગ્યું હતું; અને તેથી ભૂવાને બોલાવીને ઉતરણી નખાવી હતી અને ધૂપધૂમાડા કર્યા હતા.

લ.—એ ભટાણીને તો ભૂત બૂત કાંઈ વળગ્યું નહિ હોય, પણ જેણે ભૂવાને તેડી આણ્યો હશે તેમને કદાપિ ભૂત વળગ્યું હોય તો કોણ જાણે ભૂત પણ આપણા લોકને વાત

* માછલાં માંસ, વગેરે અન્ય જાતિઓના ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થો તથા બીજા પણ.

વાતમાં વળગી પડે છે તો ! વાવાઝોડા સાથના મારમારના વરસાદની પેઠે એકાએક કોઇ સખ્ત-ભારે-રોગ થઈ આવ્યાથી, આપણે તરત જ એમ બોલી ઉઠીએ છીએ કે "એને તો ભૂત વળગ્યું છે. ભૂવા જતી વગર એનો બીજો કાંઇ ઉપાય નથી." ભૂત વળગ્યું છે એવા ભ્રમથી તો આપણા ગામડા ગામમાં એવી રીતના ભારે રોગનું કશું ઓસડ વેસડ પણ થતું નથી.

વ.—એ વાત તો હુ ખરી માનુ છું. કારણ કે, ભૂત વળગ્યું છે એમ માનીને અમારે અહિંનાં એવી રીતના ભારે રોગવાળાંઓના ધંતર મંતર ને ધૂપ ધૂમાડાના ઇલાજ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાંનું એક પણ બચ્યું નથી.

લ.—તેઓ બચે તે શી રીતે? જેવો રોગ થયો હોય તેવું ઓસડ ના થાય તો શુ રોગ મટી શકે ખરો કે? બેર, એ વાતને હમણાં પડતી મૂકો. પછીથી કોઇવાર સારી રીતે એ સબંધી બધુ કહીશ.

વ.—હા, એમજ કરો. વારુ ત્યારે ગર્ભવાળી સ્ત્રીનેપેસાબ કમી થવો એ જ્યારે એટલુ બધુ નુકસાન કરનારૂં છે, ત્યારે તો તેનો કોઇ એક સારો ઇલાજ જાણી રાખવાની ખરેખરી જરૂર છે.

લ.—તેવી જરૂર છે જ તો. જ્યારે રોગ જાણવામા આવ્યો, ત્યારે તેનો ઇલાજ પણ જાણવો જોઇએ. નહિ તો માત્ર એકલો રોગ જાણી રાખ્યાથી ફળ શું?

વ.—તે ખરૂજ છે તો. વારૂ ત્યારે, ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પેસાબ ઓછો થાય, તેનુ શુ કાંઇ કારણ હશે?

લ.—કારણ તો છેજ. ગર્ભ રહ્યા બાદ જેમ જેમ દિવસ જતા જાય છે, પેટ જેમ જેમ મોટું થાય છે, અને છોકરું જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ પેટની અંદરના જે સઘળાં ભાગો છે, તે ખધાના ઉપર તેટલો ભાર-બોજો પડે છે. જે ભાગમાં પેસાબ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં પણ એવી રીતનો ભાર પડે છે, અને તેથી કરીને જ ભારેવાઇ બાયડીને પેસાબ ઓછો ઉતરે છે.

વ.—ખરી વાત! હવે હુ સમજી. મ્હાડાવાળી બાયડીને ઝાડાની કબજીઅત પણ શુ ત્યારે તેથી કરીનેજ થતી હશે કે?

લ.—હા, ઝાડાની કબજીઅત પણ બરાબર એજ કારણથી થાય છે. આંતરડાંના ઉપર બાળકનો ભાર પડે છે, તેથીજ ખુલાસાથી ઝાડો થતો નથી.

વ.—ત્યારે ઝાડાની કબજીઅત મટાડવાને સારૂ જેમ તમે સહેલોસટ ઉપાય બતાવી દીધો, તેમ પેસાબ સહજ. એટલે છુટથી ને ખુલાસાથી થાય તેનો પણ એવો કોઇ સતરો ઉપાય કહી દોને.

લ.—બરફ નાખીને ખુબ ઠંડું કરેલું પાણી રોજ ત્રણ ચાર ગ્લાસ અથવા પવાલાં જેટલું પીધાથી પેસાબ ખુલાસાથી થાય છે.

વ.—બરાબર, એ ઉપાય તો બહુ સહેલો અને સતરો ખરો. પરંતુ ગામડા ગામમાં બરફ ક્યાંથી મળે બેન? ગામડાના લોક તો બરફ કદી નજરે પણ દેખતા નથી વારૂ ઠીક છે, પણ પોસ માહા મહિનામાં તો સઘળું પાણી જ જાણે બરફ નાંખીને ઠંડું કરેલું હોય તેવું બહુ ટાઢું થઈ જાય છે, તેવે વખતે પણ શું બરફ નાખેલું પાણી પીવું જોઇએ?

લ.—ના, ત્યારે તો માત્ર એકલું તેવું ઠંડુ પાણી પીધાથી પણ કામ ચાલે છે. જે ઠેકાણે બરફ વેચાતો મળી શકે, તે ઠેકાણે હુનાળામા બરફ નાંખીને ટાઢું કરેલુ પાણી રોજ ત્રણ ચાર પવાલાં જેટલું પીવું. પણ જ્યા બરફ વેચાતો મળી શકતો નથી, ત્યાં બીજો કોઈ ઉપાય કરવો જોઇએ. તેમજ બરફ વેચાતો લાવવાની જેમની શક્તિ ના હોય, તેમણે પણ એવા બીજી રીતના ઉપાયથી કામ ચલાવવું જોઇએ.

વ.—તે ઉપાય તે શો?

લ.—કાચું એટલે ગરમ કર્યા વિનાનુ દૂધ અને પાણી સરખે ભાગે મેળવીને રોજ સવારે અને સાંજે એક વાડકીપૂર પીવું, એનાથી પેસાબ બેશ ખુલાસાથી અને સહેલાઈથી થાય છે.

વ.—શું કહો છો? ત્યારે તો એ પણ બહુ સહેલો ઉપાય દેખાય છે. વારૂ, ત્યાર પછી હવે જે કહેવાનું હોય તે કહો.

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાન રંગ.

સ્ત્રીઓએ આપેલી રામાયણ અને ભારતની પરિક્ષા:—ગોકળદાસ તેજપાળ હાઇસ્કુલમાં ગયા માસમાં મિસિસ એની બિસેન્ટકૃત રામાયણ અને મહાભારતનાં પુસ્તકોમાંથી સ્ત્રીઓની પરિક્ષા લેવાઇ હતી. જેમાં ગુજરાતી અને દક્ષિણી સ્ત્રીઓ પરિક્ષા આપવા આવી હતી. અને અમને લખતાં આનન્દ થાય છે કે તેમાંથી દશ સ્ત્રીઓ પસાર થયેલી છે, જેમને ઇનામ અને સ્કોલરશીપો આપવામાં આવ્યાં હતા.

આવી ધર્મસમ્બન્ધી પરિક્ષા ગુજરાતમાં મ્હોટામ્હોટા શહેરમાં દાખલ થાય, અને કન્યાશાળાઓમાં પણ આવી ધાર્મિક કેળવણી અપાવવામાં આવે તો ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓ સારી રીતે સપાદન કરી શકે. કન્યાશાળામાં સાધારણ જ્ઞાન અપાય છે, ધર્મ સ-મ્બન્ધી બિલકુલ પણ શિક્ષણ અપાતું જ નથી, ને તેથી આપણી કન્યાઓ ધર્મની તેમ સસારની કેટલીએક બાબતોથી તદ્દન અજ્ઞાત રહે છે. આપણા ધર્મની કેળવણી એવી છે કે, જે આપ્યાથી સંસારિક કેળવણીનું પણ જ્ઞાન મળી શકે છે. તેથી કન્યાશાળાઓમાં સીતા, દ્રૌપદી, અનસુયા, કુન્તા, દમયન્તી, આદિ મહાન સતીઓનાં ચરિત્રો, શિખવવા-માં આવે તો આપણી કન્યાઓની સ્થિતિ ઘણે અંશે સુધરવાનો સમ્ભવ છે.

એકત્રીસ ઉપવાસ કરનાર એક દક્ષિણી સ્ત્રી:—સ્ત્રીઓમા ઉપવાસ કરવાનો ચાલ હમણાં ઘણો જ વધી પડયો છે. ગરીબ બિચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને ધર્મસમ્બન્ધી શિક્ષણ સારા પ્રકારે ન મળવાથી તથા કથા વાંચનાર પુરાણીઓ પાસેથી ઉપલક કથા સાંભળીને ઉપવાસ કરવામાં મ્હોટુ પુન્ય થાય છે, અને તેથી ઘણુ સુખ મળે છે એમ સમજી વારંવાર ઉપવાસઉપર ઉપવાસ કરવા મંડી જાય છે. જૂદાજૂદા ધર્મમાં ઉપવા-સનું ફળ જૂદી જૂદી રીતે દર્શાવેલ હશે, પરંતુ પતિની સમ્મતિ લીધા વિના, અથવા પતિની ઇચ્છા ન હોય તોપણ આગ્રહથી ઉપવાસ કરવા જ—એવું કોઈ પણ ધર્મમાં ફર-માવેલું નહિ હોય. "સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ ઉપવાસ કરવાથી પોતાના પતિનુ આયુષ્ય ઓછું કરે છે." એમ શ્રીમંત શંકરાચાર્યે પોતાના ભાષ્યમા કહે છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે વ્રત ઉપવાસ કરે છે ત્યારે તે ભૂખથી અશક્તિવાન બને છે, અને તેથી પતિ પ્રત્યેની પોતાની ફરજો બજા-વવામાં તેને ઘણી મુશ્કેલી નડે છે, ગૃહકાર્યભાર બરાબર થતો નથી, ત્યારે પતિનું હૃદય દુભાય છે, જેથી તેનું આયુષ્ય ઓછુ થાય છે. આવી રીતે હરહમ્મેશા જે સ્ત્રીઓ પતિની ઇચ્છાવિરૂદ્ધ અપવાસ કરે તો તે બિચારાનુ વહેલું મૃત્યુ થાય એમાં શક નથી. સ્ત્રીઓ જ્યારે ઉપવાસ કરે છે ત્યારે કંઇ મહાન યજ્ઞયાગ રચ્યો હોય નહિ તેમ તેમના મનમાં તેઓ ધારે છે, ને તેથી "હું આજ ભૂખી છુ, મને કોઇ બોલાવશો નહિ, નહિ તો હું ખીજાઈ જઇશ" એમ ઘડીએને પળે પતિને તથા કુટુમ્બી જનોને છણકાલપકા કરે છે તથા બાળકોને મારે છે. ઉપવાસ કરવાથી આવી દુ ખદાયક સ્થિતિ જે સ્ત્રીઓની થતી હોય તેમણે તો ઉપવાસ કરવો જ નહિ એજ શ્રેયસ્કર છે. કારણ કે તેવા પ્રકારના ઉપવાસથી પાપનો વિશેષ વધારો થાય છે

સૌભાગ્ય સ્ત્રીઓને માટેજ આ બધુ છે. વિધવા સ્ત્રીઓએ ઉપવાસ આદિ વ્રતો વિ-શેષ કરવાં જ જોઇએ. પરન્તુ તેમણે પણ ઉપવાસના દિવસોમાં મૌની અને અક્રોધી રહેવાનો નિયમ રાખવો જોઇએ. મુમ્બાઈમા દક્ષિણી બાઈ સોનાબાઇએ એકત્રીસ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન ઉપવાસ કર્યા છે તે ઠીક છે. પરન્તુ તેમનો દાખલો સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ લેવા લાયક તો નથી જ.

ખરી સ્ત્રીઓની જરૂરીયાત:—સેન્ટ્રલ હિન્દુકોલેજ માસિકમા બાબુ ગંગાપ્રસાદ આ વિષય ઉપર નીચે મુજબ લખે છે કે, "હિન્દુસ્તાનમાં પાશ્ચાત્ય કેળવણીના પાયા ઉપર

સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યાથી, તેઓ ભારતવર્ષની સત્ય આર્ય પુત્રીઓ બની શકતી નથી. સુધારકો પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના પ્રતાપથી બધા જુના વિચારો અને રિવાજોનો તિરસ્કાર કરે છે; અને ધર્મચુસ્ત જનો તે રિવાજો દૂર કરવાને ઘણા નારાજ છે. આપણી જન સંસ્થામાં આર્યસ્ત્રી એક મહત્વનું રુપ ધારણ કરે છે. તેઓ જનમંડળની પવિત્ર માતાઓ છે. જો તેમની બિલકુલ દરકાર રાખવામાં ન આવે તો તેથી આખા દેશને ઘણું જ નુકસાન ખમવું પડે છે."

કેટલાક મનુષ્યો એમ માનતા હતા ને માને છે કે જો સ્ત્રીઓને ભણાવવામાં આવે તો, તેઓ કેળવણીનો દુરપયોગ કરે છે, અને અનીતિવાન થાય છે. આ ધારવું ઘણું જ ભૂલ ભરેલું છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણી ઘણી ખામીવાળી છે તેથી તે ખામી દૂર કરે તેવી નવી નિશાળો સ્થાપીને તેમાં કન્યાઓને ભણાવવી જોઇએ. મી. ગંગોત્રીપ્રસાદ કહે છે કે તે ઘણે અંશે સત્ય છે. હાલમાં કન્યાઓને અપાતી કેળવણીમાં ઘણી જ ખામી છે. ગૃહ વ્યવસ્થાનું, અને સ્ત્રી ધર્મનું યત્ કિંચિત્ પણ જ્ઞાન અપાતું જ નથી. સ્ત્રીઓની ફરજો શી શી છે બાબત જરા પણ લક્ષ આપવામાં આવતુ નથી.

તેમના લેખના અન્તે સ્ત્રીઓને નીચેની દશ બાબતમા પરિપૂર્ણ જ્ઞાન આપવાની આવશ્યક્તા તેઓ બતાવે છે.

(૧) હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી વગેરે પોતપોતાની ભાષાનું જ્ઞાન. (૨) સંપૂર્ણ રીતે ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન. (૩) શિવણ, ગુંથણ, અને ભરત કામ. (૪) આરોગ્યજ્ઞાન. (૫) માંદાની માવજતનું કાર્ય. (૬) કૌટુંબિક કરકસર, (૭) હિસાબ. (૮) રસોઈ. (૯) ગાયનકળા. (૧૦) ચિત્રકળા. આ બધા દરેકે દરેક વિષય ઉપર ગ્રન્થો રચીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે અને પછી સ્ત્રીઓ માટે આવી ખાસ સ્કુલો સ્થાપીને તે વિષયો તેમને શિખવવામાં આવે તો ધીમે ધીમે આર્ય સ્ત્રીઓનું વર્તન ઉદાર અને અતિ પવિત્ર બનવાનો મોટો સમ્ભવ છે.

અનુવાદકઃ—બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

નીચેનાં નવાં પત્રો માસિકો તથા પુસ્તકો અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ.

(૩૭) કોરોનેશન એડવરટાઇઝર. (૩૮) કળાકુસુમ. (૩૯) જૈન હિતેચ્છુ, (૪૦) ભક્ત (૪૧) કાઠીઆવાડ સમાચાર, (૪૨) હિતેચ્છુ.

આનન્દરત્નાવળી—પ્રકાશક, જૈનધર્મ વિદ્યા સારક વર્ગ.
શ્રી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો ૨૩ મો વાર્ષિક રીપોર્ટ.

વાર્તાલહરી.



અનિલા.

'લખું કે નહિ. મ્હારૂ માનશે ?' આમ મનની અંદર ગડભાંગ કરતો ઘડીમાં લખતો ને ઘડીમાં કાગળ ફાડતો એક યુવાન પોતાના સુવાના ઓરડામાં વીચાર કરતો ખુરસી ઉપર બેઠો હતો. આખરે પત્ર પુરો કર્યો ને કપડાં પ્હેરી લાકડી લઈ બ્હાર જવા નિકળ્યો. ચન્દ્રશંકરને પાંચ વર્ષનો મૂકી ત્હેની મા ગુજરી ગઈ હતી અને ત્યાર પછી બે વર્ષે દુર્ભાગ્યે ત્હેનો પિતા પણ ગુજરી ગયો. ઇશ્વરકૃપાએ ચન્દ્રશંકરના પિતા પાસે બે પૈસાની મુડી હતી. એણે મરતી વેળા પોતાના ભાઈ નવલશંકરને પૈસો સોંપી ચંદ્રશંકરને યોગ્ય કેળવણી આપી ઉમર લાયક થયે પૈસો સોંપવા ભલામણ કરી હતી. બાપાજીની ગેરહાજરીમા જરાક આકરા સ્વભાવના કાકાકાકીની ધાકથી ચન્દ્રશંકરનો સ્વભાવ રાંક થયો હતો. સંધ્યાકાળ પછીતો ગમે એવું કામ હોય તો પણ ત્હેનાથી બ્હાર રહેવાતુ જ નહિ. અઢારે વર્ષે મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષામાં પસાર થયો ને તેજ વર્ષે એક પૈસાદાર સદ્‌ગૃહસ્થની કેળવાયેલી કન્યા સાથે ત્હેનું લગ્ન થયું. નવલશંકરનો છોકરો પ્રસન્નમુખશંકર પણ પરીક્ષામાં બેઠો હતો પણ નપાસ પડ્યો. ચન્દ્રશંકર પ્હેલે જ વર્ષે પાસ પડ્યો, અને સાથે લાગી અનિલા જેવી વહુ મળી તેથી નવલશંકર, કાકા અને ત્હેમની વહુને ખમાયું નહિ. અનિલા સ્વભાવે શાન્ત હતી એટલુ જ નહિ પણ ત્હેની મુખમુદ્રા હમેશાં હસમૂખી જ હતી. અનિલાની મા ગુજરી જવાથી પીયરમાં વિધવા ફોઇનું ચલણ પૂર જોરમાં હતું.

આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે તે વેળા અનિલા સાસરે આવતી જતી હતી, પણ હાલમાં પીયર હતી. ચંદ્રશંકરની કાકીએ અનિલાને બે ચાર વેળા તેડવા મોકલ્યુ હતુ પણ ફોઇએ સાસરે મોકલવા માટે ના પાડી હતી. ગરીબ બીચારી અનિલા સાસરે જવા તલપાપડ થઈ રહી હતી પણ ફોઈની ધાક એવી જબરી હતી કે બોલી શકતી નહી. ફોઇની બીક જુદી હતી. થોડા દિવસ ઉપર અનિલાની ફોઇએ પોતાના છોકરા સારૂ અનિલાની કાકીજીના ભાઇની છોકરીનું માગુ કાકીજી પાસે કર્યું હતું પણ ના પાડવામાં આવી હતી. અનિલાએ એકાદ વખત તો આડીરીતે ફોઇને કહ્યું ત્યાં તો ફોઈ તડકી ઉઠયા. "અલિ અનિલા! આ શું. આવી વરઘેલછા શી? બે દીવસ સાસરે ન ગયા તો શું થઈ ગયું! આજકાલની છોકરીઓથી તો તોબા. ભણાવી કે વરઘેલી જ થાય છે. તમારે જ વર હશે? અમે તો મહીનાને મહીના સુધી પીયર રહેતાં. કાંઈ જતું નથી." પતિપરાયણ ગરીબ અનિલા આ જવાબથી તો ગેહજ ખાઈ ગઈ. શું કરવું તે સુઝયું નહિ. ઓરડીમાં જઈ પુષ્કળ રોઈ. ગમગીન બની વીચારમાં ને વીચારમાં આરામ ખુરશી ઉપર પડી રહી, એટલામાં નોકરે ત્હેના નામનો કાગળ હાથમાં મુક્યો. કાગળ ઉપરના અક્ષર ઓળખ્યા ને ફાડતાં ફાડતાં હૈયુ, સ્નેહ-હર્ષ-શોકની વૃત્તિઓથી ધડકવા લાગ્યું. પત્ર ફાડયો તે વાંચવો શરૂ કર્યો.

ચિ. વ્હાલી અનિલા

મા. કાકીએ કેટલીવાર ત્હમને તેડવા મોકલ્યુ પણ ત્હમારાં ફોઇ અંદરઅંદરની તકરારને લીધે મોકલવા ના પાડે છે. ત્હમારી શી ઇચ્છા હશે તે હું કહી શકતો નથી. પણ એમની તકરાર આપણને નડે છે. વિશેષમાં કાકી મ્હારા ઉપર ચઢભડ્યાં છે. 'હવે તારા બાપનું કાંઈ હમારી પાસે નથી' એમ બોલે છે ને મ્હારે ઘર છોડવાની ફરજ પડશે એમ લાગે છે. આજ જ જુદી ઓરડી ખોલી છે ત્હેની અંદર ચાર ચોપડીઓ વિગેરે સામાન મૂકી બે ત્રણ દીવસમાં મુંબાઈ જવા વિચાર રાખું છું. મ્હારી સાથે આવવાની મરજી હોય તો તૈયાર થજો. રવીવારે મેલમાં જઇશું. કમને ન આવશો. નહિ આવો તો મ્હીહવાનો નથી. આવવાનાં હો તો થોડાંક લુગડાં લેજો ને ફોઇને ખબર કરજો. જે હોય તે નક્કી કરી ઉત્તર તરત જ લખજો.

લી. ત્હારો જ.

ચંદ્ર.

કાગળ વાચી અનિલાએ વિચાર્યું કે, પીયરનુ સુખ વૈભવ શા કામનાં છે. ચંદ્રની સાથે જવાની. ફોઈ ભલે ચીડાતાં. મ્હારા ચંદ્રની સાથે જઇશ ત્હેના કરતાં અહીં રહીશ તો લોકો ટીકા કરશે. આમ વિચારી ટુંકાણમાં જ નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો.

વ્હાલા ચંદ્ર

ત્હમારો પત્ર મળ્યો હું આવવા ખુશી છુ જ્યા ચંદ્ર ત્યાં અનિલા. હું અહીંથી કાંઈ લેવાની નથી તેમ કહ્યા વિના નહીં આવું. રવીવારે સાંજે બ્હાર આવીશ. ત્હમે ચીન્તા ન કરશો. હું ગજી ખુશીથી આવીશ.

લી. ત્હમારી જ,

ચિ. અનિલા.

રવીવારે બપોર પ્હેલાં અનિલા તૈયાર થઈ ગઈ. સાંજરે જતી વેળા હેઠળ ઉતરી ફોઇને કહ્યું–"ફોઈ જાઉં છું—પાછળ મ્હારી વાત ન કરશો હું રાજી ખુશીથી જાઉં છું." "અત્યારે ક્યાં જાય છે નથી જવું" ના હવે ત્હમારૂં માનવાની નથી! એમ કહી ચાલી નિકળી.

૭ વાગ્યા હતા ને ગાડીનો વખત થવા આવ્યો હતો. ચંદ્રશંકર ઘડીયે ઘડીયે બારીયે જોતો હતો ને 'કેમ ન આવી' ફોઇએ ના તો નહિ પાડી હોય, 'એની જ આવવાની મરજી નહિ હોય, ના ના એમ જુઠું લખે એવી નથી' એમ તર્કવિતર્ક કરતો હતો ત્યાં દાદરો ખખડ્યો ને અનિલાને જોઈ. બન્નેની દ્રષ્ટી મળતાં જ બન્નેનાં હૃદય ધબક્યાં ને તરત જ શાન્ત થયાં. ચન્દ્રશંકર તો તૈયાર જ હતો. ગાડીમાં સામાન મૂકાવી બન્ને સ્ટેશન ઉપર ગયાં. બન્ને એક જ ગાડીમાં બેઠાં. ચન્દ્રશંકરે અગાઉથી મુંબાઇમાં પોતાના એક મિત્રને ઓરડી બાડે રાખવા લખી રાખ્યું હતું. સદ્ભાગ્યે જે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ચન્દ્રશંકર

અને અનિલા બેઠાં, તેમાં ત્હેમના શીવાય કોઈ જ નહોતું. અમદાવાદ મૂક્યું. ' પૂર્ણીમાનો દિવસ હોવાથી ગાડીમાં અજવાળું પડતું હતું. ચન્દ્રશંકર અનિલાનાં આગ્રહે ત્હેના ખોળામાં માથુ રાખી સુતો. પવિત્ર સ્નેહભરી અનિલા પૂર્ણીમાના તેજમાં પોતાના ખોળામાં પ્રિય પતિનું મુખ વખતો વખત નિહાળતી હતી આખરે ધીરે રહી ત્હેના કપાલ ઉપર અનિલાએ સ્નેહદાન દીધું. આમ થતા એકએકના કપોલ અડક્યા ને ચન્દ્રશંકર અર્ધ ઉંઘમાંથી ચમક્યો ' વ્હાલા ચમકશો નહિં. હું છું.' ચન્દ્રશંકર બોલ્યો "હજી તું ઉંઘી નથી ! આખી રાતનો ઉજાગરો પડશે માટે સૂઈ જા. " "હા સૂઈ જાઉં છુ ત્હમે ત્હમારે સૂઈ જાઓ એમ કહી ચન્દ્રશંકરને સુવાડ્યો. સ્હવારમાં ગ્રાન્ટરોડનું સ્ટેશન આવતાં અનિલાએ ચંદ્રશંકરને જગાડ્યો અને જણા ઉતરી બ્હાર નિકળ્યા. ભૂલેશ્વર ભણી ભાડે રાખેલી ઓરડી તરફ વિકટોરિઆ લઈ ગયાં. ઓરડીમાં સામાન મૂક્યો કે તરત જ અનિલાએ ચાહની તૈયારી કરી ચન્દ્રશંકરે બજારમાંથી જોઇતો સામાન આણ્યો. ગઈ રાત્યનો ઉજાગરો હોવાથી બન્ને બ્હેનાં સૂઇ ગયાં.

બીજે દીવસે ચન્દ્રશંકરે બહાર જઇ આવી કહ્યું કે ઇશ્વર કૃપાએ મ્હારા કાગળને લીધે મ્હને દસ દસના બે ટયુશન મળ્યાં છે એટલે હમણા હરકત નહિ આવે. બીજા દિવસથી ચંદ્રશંકરે કોલેજમાં જવા માંડ્યું તે દરમિયાન અનિલા ચાલીમાં આવતા ફેરીયા પાસેથી રૂમાલ–ટોપી મોજાં ભરવાનો સામાન લેઇ ભરી વેચવા માંડ્યો. આવી રીતે ભેગા કરેલા રૂપીઆ ચંદ્રશંકરને આપવા માંડ્યા પણ ચંદ્રશંકરે લીધા નહિ ને અનિલાને નામે બેંકમાં મૂક્યા. અનિલા ઘરકામ પોતાને હાથે જ કરતી. માત્ર પાણી આઘેથી ભરવાનુ હોવાથી ચંદ્રશંકરના આગ્રહને લીધે ઘાટી પાસે પાણી ભરાવતી.

વીસ રૂપીયાના ટયુશન ઉપર જ ઘરનુ ને કોલેજનુ ખર્ચ નિભાવવાનું હતું. પૈસાની બહુ તાણ પડતી. ચંદ્રશંકર બહુ મુઝાતો પણ અનિલા દીલગીર થશે એ બ્હીકથી ત્હેને કહેતો નહિ. આમને આમ કેટલા દિવસ ગયા. એક દિવસ જમી પરવારી બન્ને બેઠાં હતા ત્યાં ચંદ્રશંકરે પુછ્યું–અનિલા ! ત્હમે મારી સાથે રાજી ખુશીથી આવ્યાં છો કેમ ? અનિલા બોલી–વ્હાલા–એમ કહેવાય છે કે જે બહુ વ્હાલું હોય ત્હેને તું કહીને બોલાવાય છે. દાખલા તરીકે ઈશ્વરને અને માને તું જ કહેવાય છે, તો એમ લાગે છે કે હું ત્હમને વ્હાલી નથી. આનો ઉત્તર આપો પછી હુ ત્હમારા સવાલનો જવાબ આપીશ. ચંદ્રશંકરે કહ્યું વ્હાલી અનિલા ત્હેં વ્હાલરૂપી સાંકળે તો બાંધ્યો છે ત્યા આ સવાલથી વિશેષ બાંધે છે. ચાલ આજથી ત્હને તું કહીને બોલાવીશ પછી ? અનિલા બોલી." વ્હાલા ત્યારે ત્હમારા સવાલનો જવાબ સાંભળો. વ્હાલા હુ જો ત્યાં રહી હત તો આટલી સૂખી ન થાત. મ્હને અહી કોઇ પણ તરેહનું દુઃખ નથી. દુઃખ શુ હોય તે સમજતી નથી. ત્હમારી સાથે રહી સુક્ષ ઝાડ તળે રોટલો ખાવો એ પીયરના વૈભવ કરતાં હજાર દરજ્જે સારૂ ગણું છું. જ્યાં ત્હમે ત્યાં હું. ત્હમારે સુખે સુખી ને તમારે દુખે દુઃખી ! ચન્દ્રશંકરને આ ઉતર સાંભળી હર્ષ ને ઈશ્વરના ઉપકાર વૃત્તિથી આંસુ આવ્યાં અને ઇશ્વરનો પાડ માની સ્નેહભીનુ દંપતી સૂઇ ગયું.

કેટલાક મહીના પછી એક સ્હાંઝે જે ચંદ્રશંકર બ્હારથી આવ્યો. અનિલા રસોઇ કરી બેથી રહી હતી. ચંદ્રશંકરે કહ્યું મારે જમવું નથી, ભૂખ નથી 'સ્હવારે બરાબર જમ્યા નથી ને ભૂખ કેમ નથી' એ અનિલાએ પુછેલા સવાલના જવાબ ચંદ્રશંકરે કહ્યું. મ્હારે શરીરે

ઠીક નથી. શરીરે ઠીક નથી સાંભળી આ પ્રેમાળ પત્ની રસોડામાં જઇ ચાહની તૈયારી કરી બ્હાર આવી તે વેળા ચંદ્રશંકર પેપર વાંચતો વાંચતો વીચારમાં પડી ગયો હતો. અનિલા બોલી વ્હાલા કહો ન કહો ત્હમે ઉદાસ બહુ છો. ન કહો તો મ્હારા સમ. ચંદ્રશંકરે કહ્યું 'કાંઇ જ નથી. અમસ્તુ જ.'

આખરે અનિલાના બહુ જ આગ્રહથી ચંદ્રશંકરે કહ્યું, વ્હાલી હવે પરીક્ષાનો વખત પાસે આવતો જાય છે તેથી એક ઠેકાણેથી ભણાવવાનું મૂકી દેવું પડશે તો ઘર ખર્ચ તેમ જ પરીક્ષામાં ભરવા પૈસા જોઇશે તે ક્યાંથી લાવવા એના વીચારમાં ઉદાસ છું. વ્હાલી એવો દીલગીર છું, પણ પરમેશ્વરનો પાડ માનું છું કે ત્હારા જેવી વ્હાલસોઇ સ્ત્રી આવી અવસ્થામાં ઇશ્વરે આપી છે. અનિલા બોલી, ઓહો આટલા માટે ગભરાઓ છો કે—મ્હેં રૂપીયો વીગેરેના પૈસા સંઘરી મૂકી બેંકમાં મૂક્યા છે તે ત્હમારા જ છે. એ પૈસા ત્હમને કામ નહિ આવે ત્યારે આવશે કોને? આટલુ કહી અનિલાએ ઇસ્કોતરામાંથી પોતાના નામની બેંકની ચોપડી કહાડી ચંદ્રશંકરના હાથમાં આપી. ચંદ્રશંકરે જોયું તો અનિલાને નામે રૂ. ૮૦૦ આઠસો હતા. પણ અનિલાના પૈસા વાપરવા અચકાતો હતો. અનિલા બોલી ઉઠી."વ્હાલા, ત્હમારા મનમાં એમ થાય છે કે એ પૈસા કેમ ખરચું. વ્હાલા આટલી જુદાઇ રાખતા હશો તે નહોતી જાણતી. વ્હાલા ચંદ્ર એ પૈસા મ્હારૂ ઘરેણું સર્વ ત્હમારૂં છે. ત્હમારે માટે એ કામ નહિ આવે ત્યારે કામ આવશે ક્યારે. ત્હમારા વિના એ પૈસા ઘરેણા સર્વ નકામાં છે. માટે વ્હાલા એ પૈસાનો કરારે ઉપયોગ કરો મ્હારા એ ત્હમારાજ છે." ચંદ્રશંકર અનિલાને છાતી સરસી લઇ બોલ્યો. વ્હાલી મારી પાસે પૈસો નથી છતાં તું મારી તરફ આટલું વ્હાલ રાખે છે એ નવાઇ જેવું મ્હને લાગે છે. ઇશ્વર આપણો સ્નેહ અખંડિત રાખે.

આટલું થયા પછી ચંદ્રશંકર નિશ્ચિંત થયો ને પોતાનો આખો દિવસ અભ્યાસમાં જ ગાળવા લાગ્યો. આ પરીક્ષા છેલ્લી હતી. ને ત્હેના ઉપર આધાર હતો. એમ કરતાં પરીક્ષા આવી ને ગઇ ને પરીણામનો દિવસ આવ્યો. યુનિવર્સીટી તરફ રીઝલ્ટ સાંભળવાને ગયો. પરીણામ જણાયું ને ઇશ્વર કૃપાએ ચંદ્રશંકર પાસ થયો. વધામણી ખાવા ઉતાવળથી ઘેર આવ્યો. અનિલાને ખબર પડતાં જ હરખાઇ ગઇ. કંસાર કરી જમ્યાં ને પરીક્ષાઓમાંથી પત્યા એમ માની તે રાત્રી આનંદમાં પતિપત્નીયે ગાળી. બીજે દિવસે સ્હવારમાં ચંદ્રશંકર તેમ જ અનિલાના નામના બે કાગળ આવ્યા. ચંદ્રશંકરના પત્રમાં નવલશંકર કાકાએ અમદાવાદ આવી તેના બાપના પૈસા લઇ જવા લખ્યું હતું અને અનિલાની ફોઇએ અનિલાને ગર્ભના પાંચ છ મહીના થયા છે એમ સાંભળવાથી એ બાજુ આવવા આગ્રહ કર્યો હતો. ધીરે ધીરે ચંદ્રશંકરને મુંબાઇમાં જ કાંઇ ઓફિસમાં નોકરી રૂ. ૧૫૦ ની મળી, અનિલાને સીમન્ત હોવાથી ગયા વિના ચાલે એમ નહોતું અને ગઇ. કેટલાક દિવસ પછી અનિલાનો પત્ર ચંદ્રશંકર ઉપર આવ્યો ને ત્હેમાં લખ્યું હતું કે.

' આવી જોડ દંપતિ ફુચરો લોચનને કોણ જોનો '

પુત્ર જન્મતા મને વ્હાલી અનીલા સાજી સારી ઉઠી એ હર્ષથી પત્ર પહોંચતાં જ ચંદ્રશંકર અમદાવાદ આવ્યો. ત્યાં સર્વ વ્યવસ્થા કર્યા બાદ અનિલાને લઇ મુંબાઇ ગયો. ત્યાં એ સુખી સ્નેહી દંપતી હજી પણ આનંદમાં દિવસ ગાળે છે.

પ્રમિલા.

સમયતરંગ.

દેશી કારીગરી માટે સ્ત્રી-પ્રયાસ—'ભારતી' માસિકનાં ઉત્સાહી અને સ્વદેશ વત્સલ સંપાદક મિસ સરલા ઘોશાલે "લક્ષ્મી ભંડાર" એ નામની એક સંસ્થા ઉઘાડી છે. જેમાં માત્ર દેશી બનાવટની વસ્તુઓ વેચવામાં આવશે ભંડારનો લાભ માત્ર સ્ત્રીઓ જ લઈ શકશે.

ગ્રંથકારને ઉત્તેજન—છોકરીઓ માટે પુસ્તક રચનાર જલંધર કન્યાપાઠશાળાવાળા લાલા દેવરાજને પંજાબ સરકાર તરફથી રૂ. ૨૦૦ નું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

હિંદી સ્ત્રીઓ તરફ માન—થોડા વખતપર નામદાર લેડિ લૅમિંગ્ટને એક મેળાવડામાં જાહેર કર્યું હતું કે જે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પોતાની હિંદી બ્હેનો તરફ માનની લાગણી રાખશે તેમની તરફ ખાસ માનની લાગણી હું રાખીશ.

હિંદુ કન્યાશાળા માટે યત્ન—મિસિસ ઍની બિસૅન્ટ બનારસ ખાતે એક હિંદુ કન્યાશાળા સ્થાપવા યત્ન કરે છે. આ શાળાની સ્થાપના માટે દેશી ગૃહસ્થોએ નાણાંની સહાય આપી છે એટલુ જ નહિ પણ પારિસ, લંડન, સાનફ્રાન્સિસ્કો વગેરે સ્થળેથી પણ તેવી મદદ મળી છે.

સંમતિ વય—વડોદરાના બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદા મુજબ સંમતિ વય તેર વર્ષનું ઠરાવવામાં આવ્યુ છે.

સ્ત્રી કારીગરી માટે જગા—આવતા ડિસેમ્બર માસમાં મુંબાઇમા કૉન્ગ્રેસ તરફથી ભરાનાર પ્રદર્શનમા સ્ત્રીઓના હાથથી બનતી ચીજો માટે એક જૂદો વિભાગ રાખવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃત કવિ—કુંભાકોનમનાં પંડિતા કવિરત્ન ગૌસુન્દરી સંસ્કૃત ભાષામા ઉત્તમ પ્રકારની કવિતા રચી શકે છે. મદ્રાસના કેળવાયલા લોકોનો તેમની કાવ્ય શક્તિ વિષે ઘણો સારો અભિપ્રાય છે.

સ્ત્રી ધર્મ વિષે વ્યાખ્યાન—પંડિત શ્રી દીનદયાળ શર્માએ થોડા વખતપર મુંબાઇમાં શેઠ ધરમશી મોરારજી ગોકળદાસના આમંત્રણથી ચીના બાગમાં લગભગ ૧૭૫ સ્ત્રીઓ સમક્ષ સ્ત્રી ધર્મ વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. સ્ત્રીઓનુ કર્તવ્ય, પતિ પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખી સંસાર કેવી રીતે ચલાવવો, સંકટ સમયે ધૈર્ય રાખવું, સાદાઈ સંપાદન કરવી, વસ્ત્રાલંકારની ખોટી તૃષ્ણાથી કેવી રીતે અળગા રહેવું- એ બાબતો વિષે તેમણે વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું હતું.

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ વિષે ભાષણ—અત્રેના "ભોળાનાથ લિટરરિ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ફૉર ફિમેલ્સ" માં સ્વામી શ્રી શંકરાનંદજીએ ગયા માસમાં 'સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ' એ વિષય પર ભાષણ આપ્યું હતું. હિંદુસ્તાનમાં પરાક્રમી અને ગુણવાન પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાને સ્ત્રી જાતિની સુધારણાની તેઓએ જરૂર બતાવી હતી. ગાર્ગી અને સીતા જેવી વિદુષી ગૃહિણી અને જાપાનની સ્ત્રીઓ જેવી શુરવીર સ્ત્રીઓ હિંદુસ્થાનમાં પેદા થાય એવી તેમણે ઇચ્છા દર્શાવી હતી.

હાલના સમયમા નિશાળમા છોકરીઓને મોકલી એટલે માબાપનું કેળવણીના સબંધમા કર્તવ્ય થઈ રહ્યુ એમ સમજવામા આવે છે. પરન્તુ ઘર એ જ કેળવણીનું ઉત્તમ સાધન છે. નાનપણથી જ વિવાહીતા થવાથી વાતોમાં-રમતા-'વર', 'સાસુ', 'સાસરૂં', વિગેરે શબ્દો પુત્રીના કાનમા પડે છે એટલુ જ નહિ પણ 'સાસુ માથાની મળી છે!' 'વર તો માવડીયો છે!' વિગેરે મસ્કરીયા અને મુખ્યત્વે કરી વરને વિશે ભાવ ઉત્પન્ન કરાવવાને બદલે ત્હેના દેખતા જ ત્હેના વિશે જરા ઘસાતુ બોલી અજાણપણે અને અજ્ઞાનતાથી જ અભાવ ઉત્પન્ન કરાવવામાં આવે છે આવી રીતે તે સમયમા સારા વિચાર ઉદ્ભવે એમ પ્રયાસ કરવાનો તેમા આવી રીતે પુત્રીઓના ભવિષ્યજીવન બગાડવા માબાપ કારણભૂત થઈ પડે છે પાચ સાત વર્ષની છોકરી ઓયણું-ચણીયો પ્હેરી મ્હોટી વયને યોગ્ય એવી વાતો કરે તો "મેર રાંડ બાયલી!" એમ કહેતા જઈ પણ મનમા ગળી થઈ એવી વાતો કરવાને ઉશ્કેરણી આપી પુત્રીઓમા અપરિપક્વ વયમા જ યુવાવસ્થાના વિકારો ઉત્પન્ન કરે છે આવા વિચારોના વાતાવરણમા ઉછરે-અને શરીર કળવવા ખુલી હવામા હરવા ફરવા દેવામા ન આવે-મનમા ઉત્પન્ન થતી સ્વાભાવિક શંકા અને યોગ્ય સ્વતંત્ર વૃત્તિને જડમૂળથી જ દબાવી દેવામા આવે, ત્યારે ફીકા રંગવાળી, તાણ વિગેરે રોગવાળી, શોકગ્રસ્ત ચ્હેરાવાળી, સ્ત્રીયો થાય એમા શુ આશ્ચર્ય? મ્હોટા શહેરોમા-મ્હોટા કુટુમ્બોમા-દવાશાળામાં, આજકાલની છોકરીયો જોશો તો જણાશે કે-કાલીદાસ-ભવભૂતીએ વર્ણવેલી સૌન્દર્યવાળી સ્ત્રીયો ક્યા છે? ધોળી, લોહી વિનાની ચામડી-રોગ પુષ્કળ-નિરંતર શરીરની અશક્તિની ફરીયાદવાળી નાજુકાઈ-શરીરને શ્રમ ન અપાય એવી સ્થિતિ-એમા જ ખુબસૂરતી આવી ગઈ છે! ક્યા ગયુ સ્વાભાવિક સૌન્દર્ય? ક્યા ગઈ મુખની ચંદ્ર જેવી આકર્ષણીયશક્તિ? ક્યા ગયો ઉત્સાહ-ક્યા ગઈ મુખની લાલી, ક્યા છે રોગરહીત બાંધાવાળુ શરીર? આ સર્વ ભૂતકાળના ભણકાર જ રહ્યા છે! આર્યાવર્તની સુન્દરતા લુપ્ત થઈ છે ને હોય એમા નવાઈ શી? બાળક માતાઓ થઈ-પુત્રી-સ્ત્રી હલકી લેખાઈ-ત્હેમના શરીર મન કેળવવા એ અયોગ્ય મનાયુ, પછી સારૂ પરિણામ ક્યાથી હોય?

જેવી શારીરિક સ્થિતિ છે તેવી જ માનસિક સ્થિતિ છે 'સ્ત્રીયોને ક્યા નોકરી કરવી છે, ભણવાથી બગડી જાય છે,' એવા વિચાર પુત્રીઓને યોગ્ય એવી કેળવણી અપાતી જ નથી. છોકરા વા છોકરીને કેળવવાની જવાબદારીનુ કામ માત્ર નિશાળના શિક્ષક ઉપર જ નાખી દેવામા આવે છે ટુકા પગારના અશિક્ષિત શિક્ષક શુ કરી શકે? છોકરાઓને તો જરા પણ કેળવવા પ્રયાસ ઘર આગળ થાય છે પણ છોકરીઓને તો જરા પણ નહિ નિશાળના લેસન કરવા-નાનો ભાઇ કે બ્હેન હોય ત્હેને રમાડવા-ઘરનુ કામ કરવુ, બધુ સાથે! અમારૂં એમ કહેવુ નથી કે ઘરનુ કામ ન કરાવવુ પણ જરા નિયમિત રહી સર્વ અનુકુળ વખતે થતુ હોય તો સર્વ કામ સારા થવા સંભવ છે નિશાળના લેસન વાચી ગયા બાદ સ્નેહથી-મમતાથી શીખવવામા આવે તો ત્હેની અસર સારી થાય 'સાસરે જશો ત્યારે ખબર પડશે'-'રાંડ ઓળંગ્યો થઇ પણ અક્કલ નથી!' એવા શબ્દ પ્રહારની સાથે ઘરસંસારની કેળવણી હિંદુકુટુમ્બોમા અપાય છે આવી કેળવણીનું પરીણામ-ક્રોધી સ્વભાવ-જાસા કરવાની-બુમો પાડી વાત કરવાની ટેવ અને કુટુમ્બમા શાન્તિને બદલે વાક્યુદ્ધ-એ થાય છે

કાળમાં, તેના બુદ્ધિરૂપી શિક્ષણરૂપી સ્વચ્છ જળ સિંચન કરી તેને સુકાવા ન દેતાં સજીવન રાખવાની જરૂર છે, તે કાળ વ્યર્થ જાય તો પછી આગળ જતા બાળકના હકમાં અને તેથી આખી પ્રજાના હકમા કેટલો ગેરફાયદો થાય છે અને જો એ કાળનો સદ્‌ઉપયોગ થયો હોય તો દેશ કેવી આબાદી ભોગવે છે અને તેથી તેમા કેવા રત્નો ઝળકી નીકળે છે. તે ઇતિહાસોપરથી આપણને માલૂમ પડે છે. પરંતુ, આપણા દેશની માતાઓ બાળકોને ઘરેતો કાંઈ શીખવી શકતી નથી અને તેથી કરીને છોકરા મોટા થયા પછી શાળામાં થોડું ઘણું ભણે છે, પણ બીજા સુધરેલા દેશોમા જ્યા તેમની માતાઓ પોતાના બાળકને કેળવણી આપે છે ત્યા આપણા દેશથી ઉલટો દેખાવ છે. નાણાપ્રકરણનું પુસ્તક લખનાર પ્રખ્યાત જોનસ્ટુઅર્ટમીલ કહે છે કે, એ પોતે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે લાટીન અને ગ્રીક એ બે ભાષાઓ શીખ્યો હતો." એટલે જે વખતે આપણા બાળકો સાધારણ બોલતા ચાલતા કે થોડું ભણતાં શીખતા હોય છે, તે વખતે મીલ લાટીન ગ્રીકને ઈંગ્રેજી એ ત્રણ શીખ્યો હતો તેર વર્ષનો થયો ત્યારે તો એણે પુસ્તક લખ્યુ હતું. આ ઉદાહરણ આપવાનો હેતુ એવો નથી કે ત્રણ વર્ષનું બાળક થાય એટલે મારીઝુડીને ભણાવવુ અને તેર વર્ષે બધાએ નવી ચોપડીઓ લખવી પણ આપરથી એમ માલૂમ પડે છે કે ઘરની કેળવણીથી છોકરા આવા પરાક્રમી થાય છે પણ જો માતા કેળવણી પામેલી હોય અને તે પોતાના છોકરાંને યોગ્ય કેળવણી આપે તો છોકરા, ઉપર વાત કહી તેવા બુદ્ધિશાળી થાય છે. વળી એજ પુરૂષ લખે છે કે, એણે નાણા પ્રકરણી વિદ્યાનું જે કીમતી પુસ્તક લખ્યુ છે તેમા એની સ્ત્રીએ પુષ્કળ મદદ કરી છે આ પરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે જો સ્ત્રી વિદ્વાન હોય છે તો તે પુરૂષને બહુ પુષ્કળ મદદગાર થઈ પડે છે ઇતિહાસોપરથી આપણને માલૂમ પડે છે કે, જો શુ આપણા, આર્યાવર્ત્તમા ધ્રુવ, પ્રલ્હાદ, શુકદેવ, શ્રીકૃષ્ણ, આદિ મહાન યોગી થઈ ગયા તે છેક બાળપણના શિક્ષણ વગર અલબત તેમા તેમની માતાઓનો બોધ મુખ્ય સાધન હતું.

રામચંદ્રજી તેમના પુત્ર લવકુશ એમને પણ નાનપણમા તેમની માતા તરફથી શુશિક્ષણ મળેલ પ્રાચીન કાળમા એ પ્રચારજ હતો કે બાળકને પાચ છ વર્ષનું થતા સુધી માતા તરફનું શુશિક્ષણ મળ્યા પછી તેને ગુરૂ કે આચાર્યને હાથે સોપતા, નહિતો તે વગર વાલ્મીક ને વસીષ્ઠ, જનક, જૈમીની, કણાદ, ને કપીલ, ગૌતમ, ને ગાર્ગ્ય, જેવા મહાન વિદ્વાન પુરૂષો જેઓએ અચળ કિર્તીસ્થંભરૂપ સુત્રો બાંધી સંસાર પર ઉપકાર કર્યો છે તેવા ઉત્પન્ન થાત નહિ. પણ એવા મહાન પુરૂષો થવાનુ મુખ્ય કારણ તેમની માતાઓ કેળવણી પામેલી હતી. બિન કેળવણી પામેલી માતાથી એ કશુ થતું નથી.

છોકરાંની તંદુરસ્તીપર પુરતુ લક્ષ આપી શકતી નથી.

છોકરા નાનપણમાં અને મોટા થયા પછી આરોગ્ય અને જબરા રહે તેપર માતાઓએ તેમના શરીર પર પુરતું લક્ષ આપવાની જરૂર છે પરંતુ આપણી માતાઓ કેળવણી પામેલી ન હોવાથી તેઓ તેપર ધ્યાન આપી શકતી નથી છોકરાના તન અને મન યોગ્ય અવસ્થામાં હોવા જોઇએ સ્વભાવિક નિયમ પ્રમાણે કેળવવાથી તેઓ યોગ્યતા પામી શકે છે, પણ અજ્ઞાન માતા છોકરાની તંદુરસ્તી કેવી રીતે જાળવવી તેનું તેને ભાનજ હોતું નથી તે કુદરતી નિયમથી ઉલટી રીતે કેળવે છે, અ-

ન માતા ઘરની આસપાસ કચરો, ગંદવાડ, ભેજ, અને દુર્ગંધ નખે છે ઘરમાં પણ એટલી બધી ગંદકી રાખે છે કે, તેથી છોકરાના શરીર રોગીષ્ટ થઈ જાય. છ ગંદવાડ એ મંદવાડનું મૂળ છે એ રોગ ઉત્પન્ન કરનાર મોટી ઉપાધીઓ છે અણસુધરેલપણાના ચિન્હ છે વળી ઘરની આસપાસ કચરા વગેરે હતી જણસો હોવાથી માકડ, ચાચડ, વગેર જીવડા થાય છે તેથી છોકરાંને ચટકા ભરે છે તેથી તેમનુ શરીર સુણી જાય છે વળી અભણ માતાઓ કસરતમા પણ સમજતી નથી તેથી તે પોતાના છોકરાંને કસરત પણ શીખવતી નથી. તેથી કરીને તેના છોકરા ઘણી વાર માંદા પડે છે વળી, સવારમા ટાઢો ઉતરી ગએલો વગેરે નુકશાનકારક ખોરાક ખવરાવે છે તેથી પણ છોકરા માંદા પડે છે તેમને ખુલી હવામા ફરવા દેતી નથી. તથા ઘરમા પણ બારી બારણા બંધ રાખે છે તેથી બિચારા બાળક નાનપણથીજ તે નઠારી હવામા રહીને પછી તે આખી જીંદગી સુધી દુઃખ ભોગવે છે પણ જે માતા કેળવણી પામેલી હોય તો તે બાળકને ઉપર જેવા તેરના વાના કરીને સુધારે અને તેરલા નુકશાનો દુર કરી શકે કારણ કે, તે આરોગ્યતાના નિયમો જાણતી હોય એટલે તે તે પ્રમાણે ચાલે તેથી તેના બાળક નિરોગી રહે

અભણ સ્ત્રીઓ પોતાના છોકરાના શરીર પણ નિર્મળ રાખી શકતી નથી છોકરાના શરીર મેલા રાખે છે ગુશળ ધોતી નથી. છોકરાને નવરાવતી પણ નથી આખા શરીરપર ઘણો મેલ હોય છે અને એ મેલને લીધે ઘણીવાર છોકરાને ખસ, ગુમડા, વગેર રોગ થાય છે પણ પહેરે તેથી તે સાવચેતી રાખી શકતી નથી. એવી રીતે અભણ માતા

સ્વચ્છતા રખાવી શકતી નથી

પોતાના છોકરાને બહુ અસ્વચ્છ રાખે છે પણ જે માતા કેળવણી લીધેલી હોય તો તે પોતાના છોકરાને સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ રાખે છે હમેશા સાબુથી નવરાવે છે રતુ પ્રમાણે યોગ્ય વસ્ત્રો પહેરાવે છે અને એવી રીતે તે સ્વચ્છતાના લાભો પોતાના છોકરાને સમજાવે છે તે જાણે છે કે, સ્વચ્છતાથી રહેવામા ઘણા લાભ છે તથા સ્વચ્છતા એ આચારનો પહેલો નિયમ છે અને તેજ આચારનુ પ્રથમ અંગ છે માટે સ્વચ્છતા બહુ અગત્યની છે **आचारः परमोधर्मः** એ નીતિના નિયમ પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ બરાબર પાળવાની ઇચ્છા રાખનારે પ્રથમ પોતાનો આચાર બરાબર રીતે સભાળવો જોઇએ. દરેક માણસે જાતે જેમ સ્વચ્છતાથી રહેવુ એ અતિ જરુરનુ છે તન અને મનનો ઘણો નિકટ સબંધ છે તન મન નિર્મળ રાખવાથી આરોગ્યતા જળવાઈ રહે છે

દરેક માણસે જાતે નિરોગી રહેવા માટે પ્રથમ પોતાનુ શરીર સારી રીતે જાળવવુ જોઇએ. કાંઈ પણ નાની અથવા મોટી વસ્તુ સુઘડતાથી જેટલી શોભી રહે છે, તેટલી બીજા કશાથી મનોહર લાગતી નથી. આપણે અનુભવથી જાણી શકીએ છીએ કે, જેનું શરીર નબળુ હોય તેનું મન પણ ઘણે ભાગે નબળુજ હોય છે મનને સારી સ્થિતિમા રાખવા એ પ્રત્યેક માણસનું પહેલું અને અગત્યનુ કર્ત્તવ્ય છે

મનની વિચિત્રતા વિષે કહ્યું છે કે તે યથાર્થ છે.

દોહરો.

મન ઢોંગી મન ધૂર્ત છે મન મેગળ મસ્તાન,
મન સુધરે તો મિત્ર છે નહિતો શત્રુ સમાન.

એનો અર્થ એવો છે કે, માણસોનું મન ઢોંગી છે—ધુતારૂં છે. જો તે સુધરે તો મિત્રની પેઠે લાભ કરે પરંતુ તે નહિ સુધરે તો તે દુષ્મનની પેઠે નુકશાન કરે છે. માટે પ્રથમ મનને સુધારવું જોઇએ. તોજ શરીર સુધરે. માટે મન સ્વચ્છ રાખવું ને શરીર સ્વચ્છ રાખવું તેને વાસ્તે બાળકોને રૂતુને માફક આવે તેવાં ઝીણાં જાડાં ગરમ વસ્ત્રો પહેરાવી બાળકોનું રક્ષણ કરવું.

દોહરો.

બાળકનું રક્ષણ કરે વિશ્વનુ રક્ષણ થાય,
માટે બાળક રક્ષવા લેવા સરસ ઇલાજ;
બાળક વયમાં આવશે જો ઉત્તમ આચાર,
તેવા સંસ્કારો વડે સ્થાઇ થશે સંસાર,
બાળકને સંભાળવાં સુધારવાં દઈ જ્ઞાન,
માતાનો એ ધર્મ છે તેનું કરૂં બયાન.

છોકરાંઓને વહેમી બનાવે છે.

જો બાળકોનું રક્ષણ કરે તો દુનિયાનુ રક્ષણ થાય, માટે બાળકોનું રક્ષણ કરવા માટે સારા ઈલાજ લેવા. વળી બાળપણામાં જો સારો આચાર આવશે તો તેને લીધે તેનો સંસાર સુધરશે. બાળકોને સુધારવાં તથા જ્ઞાન આપવું એ માતાઓનો ધર્મ છે. માટે ઉપર કહ્યું તેટલું જો માતાઓને કેળવણી મળતી હોય તોજ તે પોતાની ફરજ શું છે તે સમજે, અને તે પોતાનાં બાળકનું સારી રીતે રક્ષણ કરે. પરંતુ મૂર્ખ માતા એવી રીતે બાળકોનું પૂર્ણ રીતે રક્ષણ કરી શકિત નથી. અને તેથી કરીને બાળકો આખી જીંદગી નબળાં રહે છે. વળી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ, અભણ રહેવાથી તેઓ ઘણી વહેમી થઈ જાય છે. તેથી ઘણુ નુકશાન થાય છે. ઘરમાં કોઈ માંદુ થાય ત્યારે કહેશે કે " અરે બાઈ ઘરમાં કોઈ પિતૃ નડે છે. જુઓ કેવી મૂર્ખતા છે! જેને બાળીને રાખ કરી નાંખ્યું તે ક્યાં નડવા આવે ? ફલાણાને ડાકણ વળગી છે. તેથી થાળી, ઝોળી બેસારો " પછી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ ભૂવાને બોલાવે અને ધુણાવે. એવી રીતે મૂર્ખ સ્ત્રીઓ નકામો, ખર્ચ કરે છે. વળી અજ્ઞાન માતા જ્યારે પોતાનાં છોકરાં માંદા પડે ત્યારે કહેશે કે, " મારૂં છોકરૂં રૂપાળું તેથી ફલાણીની નજર લાગી. મારૂં છોકરૂં ખાતું હતું, ત્યારે ફલાણી પાડોશણ આવી, તેથી તેની નજર લાગી, તેથી મારૂં છોકરૂં મોંમાં

કાંઇ ચાલતું નથી. ” તેથી તે અજ્ઞાન માતા નજર બાંધે છે. વળી દૂધપાક, અથાણું, વગેરે ચીજો બગડે છે, ત્યારે પણ નજર લાગ્યાનું બહાનું કહાડે છે. પરંતુ તે પોતાની ભૂલ શું છે તે સમજતી નથી. વળી પોતાનાં છોકરાંને તાવ આવે છે ત્યારે દોરા, ચિઠ્ઠી વગેરે વહેમ ઘાલી નકામા પૈસા ખર્ચે છે પરંતુ એ પૈસા દવામાં નાખ્યા હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય છે? વળી કહેશે કે ફલાણી સ્ત્રીએ તેના ધણીને વશીકરણ કર્યું છે. ફલાણાને કોઇએ મુઠ મારી છે. વળી ફલાણે ઠેકાણે ભૂત થાય છે, ફલાણો અવગતિઓ થયો છે, ફલાણે ઠેકાણે ભડકા થાય છે, એવી એવી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ વાતો કરે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તે વાતો સાંભળે છે. તેથી તેઓ પણ બીકણ તથા વહેમી થાય છે. પરંતુ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો તે સમજે કે એ બધુ ખોટું છે. કારણ કે તેણે પુસ્તકો વાંચેલા હોય કે તેથી તે સમજે છે કે એતો વહેમ તદન ખોટા છે. એવી રીતે કેળવણી પામેલી સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંને બોધ કરે છે કે વશીકરણ એ વાત ખોટી છે. વળી દોરા, ચીઠ્ઠી, જાદુ, મંત્ર એ બધુ ખરૂ નથી. એથી કરીને કેળવણી પામેલી સ્ત્રીના છોકરાં તેની મા જેવાં વહેમી બને છે મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે ગામ જાય છે ત્યારે શુકન જુએ છે. અને કહે છે કે આ કામ સુધર્યું નહિ માટે નઠારાં શુકન થયાં હશે. કેળવણી પામેલી માતા શુકન અપશુકનમા સમજતી નથી. વળી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ જ્યારે પોતાને માથે દુખ આવે છે, ત્યારે દેવને માનતા માને છે કે, મારૂ ફલાણું દુઃખ મટશે તો હું ફલાણા દેવને આટલું વાપરીશ એવી રીતે પીર, હનુમાન, મહાદેવ, દેવી, વગેરે દેવને માનતા માને છે.

શે શીતળાનો ખનાદર કરે છે

કેળવણી પામેલી માતા બાધા રાખતી નથી. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તેવાંજ થાય છે. કેટલીક અજ્ઞાન માતાઓ પોતાનાં બાળકોને શીળી કઢાવવા દેતી નથી. અને જ્યારે શીળી કઢાવવાવાળા તપાસ કરવા આવે છે, ત્યારે અજ્ઞાન માતા પોતાનાં બાળકને સંતાડી દે છે. અને કહે છે કે બાઇ અહિંતો છોકરૂ નથી. એવું ખોટું બોલી પોતાના બાળકનો જીવ જોખમમાં નાખે છે. પણ તેનાં કડવાં ફળ મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે ચાખે છે, તો પણ તેમને લાજ વળી જતી નથી. કેટલીક વહેમી માતા તો બળીયાકાકાની માનતા માની મોંમાં ખાસડુ લઇને કે બળતી સઘડી લઇને તેમને પાંરે જાય છે અને બાળકને ત્યાં પગે લગાડી રૂપીયાં, મૂઠીયાં, વગેરે મૂકે છે. પરન્તુ કેળવણી પામેલી માતાઓ પોતાનાં છોકરાંને શીળી કઢાવે છે. અને બળીયાકાકાને એવી બાધા કરતી નથી.

છોકરાને ઘરેણાં ઘાલી જીવ જોખમમાં નાખે છે,

આપણા દેશમાં નાનાં બાળકને ઘરેણાં પહેરાવવાનો ચાલ ઘણો ચાલે છે. કેમકે, આપણા દેશની માતાઓ મૂર્ખ તથા અજ્ઞાન છે. તેથી તે છોકરૂં જન્મ્યું કે તુરત તેને ઘરેણાં ઘડાવવા ધણીને સંતાપે છે. પણ પોતાના ધણીની કમાણી તથા ઘરની તપાસ કરતી નથી. “ ગમે તેમ કરો પણ મારાં છોકરાને ઘરેણાં જોશે ” એવી રીતે નકામી હઠ કરે છે. અને ઘરેણાં પહેરાવીને છોકરાંના જીવનું નુકશાન કરાવે છે. અને ઘરેણાંને વાસ્તે ઘરમાંના ચાકર, કોઈ લુચ્ચા, કોઈ ભીખારીઓ, છોકરાંને ઘરેણાંની

લાલચે મારી નાંખે છે. વળી બાળક કાંઈપણ સમજતું ન હોય, ચાલતા કે બેસતા શીખ્યું ન હોય, ત્યાંતો અજ્ઞાન માતાઓ તેને હાથે, પગે, કોટે, વગેરે ઠેકાણે ઠેકાણે દાગીના લટકાવી દે છે. અજ્ઞાન માતાઓ એમ સમજે છે કે દાગીના પહેરાવવાથી છોકરાં રૂડાં લાગે છે પણ એથી કરીને બેવડું નુકશાન થાય છે. ઘરેણાં ઘડાવવાથી વ્યાજખાદ પડે છે. અને ઘરેણાં પહેરાવવાથી છોકરાંને હાથે પગે વગેરે વગેરે ઠેકાણે મેલ વળગે છે. તેથી છોકરાંને ગુમડાં થાય છે. તથા નાનાં બાળકોના હાથ, પગ વગેરે સુઝી જાય છે. ઘરેણાં એકલાં પહેરાવવાથી શોભા વધતી નથી, પણ ઉલટી ઘટે છે કેમકે, એવા લોકો બાળકની સફાઈ પર પૂરતું લક્ષ આપતાં નથી. તેથી શરીરમાં મેલ ભરાવાથી ખરાબ થાય છે. સારા શેઠિયાના છોકરાપર પાંચસો રૂપિયાનું ઘરેણું હોય પણ બાગે એક રૂપિયાનાં સ્વચ્છ લુગડાં હોય છે. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો એવી ખોટી શોભા કરેજ નહિ. તે ઘરેણાં ઉપર મન નહિ રાખતાં પોતાના બાળકની શોભા વધારવા માટે ન્હવરાવી ધોવરાવી તેમને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવે છે. જૂઓ ઈંગ્રેજ તથા પારસી લોકોનાં છોકરાં કેવાં દેખાવડાં અને પ્રિય લાગે છે? તેમને હાથે પગે કે બીજે કોઈપણ ઠેકાણે ઘરેણાં પહેરાવતાં નથી. છતાં તેઓ શરીરની તથા લુગડાંની સફાઇથી કેવાં સુંદર લાગે છે, એ એવાં લાગે છે તેનું કારણ તેમની માતાઓ કેળવાયેલી તેથી તે પોતાનાં છોકરાંને ઘરેણાંની શોભા નહિ કરતાં તે રૂતુ પ્રમાણે જાત જાતનાં લુગડાં પહેરાવે છે.

છોકરાંના શરીરમાં કાપકૂપ કરે છે.

એક ચાલ આપણામાં ઘણો વધી ગયો છે. આપણી અજ્ઞાન માતાઓ છોકરાંના કાન, નાક, વીંધાવીને કેવાં દુખી કરે છે! નાનાં બાળકોનાં નાક, કાન, વીંધાવે છે, તે પછી પાકે છે અને સણકા નાંખે છે, ત્યારે છોકરાં બૂમો પાડે છે, અને ઘણાં દુખી થાય છે. મોતીની કે સોનાની વાળી, કાંટા, પાંદડાં, કે ચોકડાં ઘાલી થોડી શોભા દેખાડવા સારૂ એવું કરે છે. પણ એ કરતાં એ ઘણી ભૂંડી ચાલ આપણા બૈરાંમાં છે જે તે પ્રમાણે કરતાં કેટલીકના જીવ પણ ગયા છે. એ જંગલી ચાલ છે. અને તે નીચ જાતિનાં બૈરાંમાં ઘણો જોવામાં આવે છે.

(અપૂર્ણ)

વાર્તાલહરી.

એક ખુશકારક ભૂલવણી.

યાદદાસ્તના પુરાણા મંડપમાં લટકાવવાનું વળી બીજું ખુશકારક ચિત્ર'—અને એવાં એવાં મનોહર ચિત્રો જેમ જેમ વધારે તેમ તેમ વધારે સારૂં !

એક ગરીબ કવિ—ગરીબ એટલે પૈસાની બાબતમાં, બુદ્ધિમાં તો નહિં જ !—કારણ ત્હેની કવિતા વાંચીને તો એક યુવાન ખુબસુરત વિધવા ત્હેની સાથે પ્યારમાં પડી, લગ્ન કરવાને આતુર બની ગઈ હતી ! આ યુવાન સુન્દરી કવિને પોતે ચ્હાતી હતી એટલુંજ નહિં પણ ત્હેની ઉપર પોતાનો પ્રેમ અસત છે એમ ત્હેને જાણવા પણ દેતી હતી.

હવે આપણા કવિને લગ્નની ધોંસરી પોતાની ખાંધ ઉપર મૂકવાનું કાંઈ જ કારણ નહિં હતું; તે ગરીબ હતો, અને ત્હેની ચોપડીઓના વેચાણમાંથી ઉપજતા પૈસા ત્હેનું પોતાનું પોષણ કરવાને પણ પુરતા ન્હોતા' તો પછી ત્હેની સ્ત્રીનું ગુજરાન તો ત્હેમાંથી ચાલવાનું જ ક્યાંથી ? પરન્તુ તે પણ આ મોહિનીને ખરા દિલથી ચ્હાતો હતો અને ત્હેની સાથે લગ્ન નહિં કરૂં તો મ્હારાથી હવે વધારે લાંબો વખત જીવી શકાશે જ નહિં એમ તે માનતો હતો.

"વ્હાલી !" ત્હેણે કહ્યું. "હું જાણુંછુ ત્હને મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાનું પૂછવાનો મ્હને બિલકુલ હક નથી કારણ મ્હારી હાલત તું જાણે છે. મ્હારે ગામમાં ઘર નથી, સીમમાં ખેતર નથી, અને ગજવામાં ફૂટી બદામ પણ નથી !—તેમ મ્હને કોઇની પાસેથી આવક કે વારસો મળે તેમ નથી. પણ હું ત્હને તન અને મનથી ખરા જિગરથી ચ્હાઇશ, ત્હારી સાથે વફાદારીથી ચાલીશ, અને જ્યાંસુધી હું જીવતો હોઈશ ને મ્હારૂં શરીર ચાલશે ત્યાં સુધી ગમે તો હું ત્હારે માટે મજૂરી કરીશ પણ–જેમ તેમ કરીને–ગમે તેમ કરીને પણ, જેટલું મળી આવશે તેટલાથી આપણે સંપસંપી આપણું ગાડું ચલાવીશું. મ્હારા પ્રાણ ! ખરેખરો એક નેકી અને એક નિષ્ઠા ભર્યો પ્યાર ત્હને સુખી કરી શકશે તો ખરેખર જીંદગીભરમા મ્હારી સાથે ત્હારૂં પાનુ પડ્યા માટે ત્હારે કદિપણ દિલગીર થવું પડશે નહિં જ, એટલું ખાત્રીથી માનજે, અને આપણે આસમાનનાં બુલબુલ અને જંગલનાં હરણિયાંની પેઠે રાત અને દિવસ આનન્દ–આનન્દ, ખુશબખ્તી અને દિલલગીની મોજમઝાઓમાં જ ગાળીશું."

મધુરું, પ્રીતિભર્યું ચુંબન કર્યું અને કહ્યું "વ્હાલી! મ્હેં ત્હને છેતરી ફસાવી કે ત્હારી સાથે ઠગાઇ કરી એમ તો તું નહિં ધારેને? મ્હેં ત્હને કહ્યું'તું કે મ્હારાં લખાણમાંથી સારી પેદાશ થશે-પણ પણ"-

"મ્હારા પ્રિય પ્રાણ, રૂસ્તમ!" પત્નીએ પતિની પાસેથી દૂર ખસવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. "છટ્! એવું ના બોલો. ત્હમે તો બીલકુલ ખોટું કહ્યું જ નથી. ત્હમે તો જે હતું તે સાચેસાચું પ્હેલેથી જ કહી દીધું હતું. પણ, વ્હાલા! મ્હેં-મ્હેં-ત્હમને ખરેખર છેતર્યા જ છે!"

"હેં? મ્હારા જિગર!-એમ બને જ નહિં."

"હા, મ્હેં જ! વ્હાલા, મ્હેં ત્હમને કહ્યું'તું કે વર્ષે પચ્ચીસોએકની ઉપજ થાય એટલું મ્હારી પાસે છે; એમ મ્હેં ત્હમને ફરેબ દેવા કહ્યું હતું, જ્યારે હું જાણતી'તી કે મ્હારી પાસે."

"ઓહો! એજ કે બીજું કાંઈ?—હવે એ બાબત એક શબ્દ પણ વધારે નહિં. મ્હારી મધુરી! ત્હારી પાસે પણ કાંઈ નહિં હશે તો ત્હેમાં બગડી શું ગયું?—અરે! તું જોજે તો ખરી, આપણે ગમે તેમ કરીને આપણું નભાવી લઈશું અને પ્યાર અને આરામની લ્હેજતમાં જીંદગી ગાળીશું. આપણા ખરચ જોગું તો હું ગમે તેમ કરીને પેદા કરી શકીશ. બસ, વ્હાલી! હવે એ બાબત કદિ દિલપર લેતી જ નહિં. ત્હારી પાસે નથી ત્હેમાં થઈ શું ગયું? આપણાં બંનેનાં જિગર એક છે તો પછી પૈસા તે લૂંડી છે; માટે હવે સંભારતી જ ના.

"ઉડો નાદાન મનખુલબુલ! રહો ગુલઝારમાં ના, ના."

આપણા કવિરાજ એક જાણીતી કવિતા લલકારવા મંડી પડ્યા અને ફિકરને દૂર કરી દીધી!

"વ્હાલા! ત્હમે એકવાર મ્હારૂં કહેવું જરા સાંભળો તો ખરા." તેહેમિનાએ ત્હેને મ્હોંયે હાથ દઈ કવિતું ગાયન બંધ કરવા પ્રયત્ન કરતાં કરતાં કહ્યું.

પણ આપણા કવિ કોકિલને તો બેદરકારીના આશમાનમાં આ ફાની જીંદગાનીનાં નો બિલકુલ ડર હતો જ નહિ. ત્હેણે એક બીજી ગઝલ ગાવાનું શરૂ કરી દીધું.

"જિગરનો યાર જૂદો તો બધો સંસાર જૂદો છે."
"બધા સંસારથી આ યાર, બેદરકાર જૂદો છે."

"વ્હાલા રૂસ્તમ!" તેહેમિનાએ આગ્રહપૂર્વક કહ્યું:

" મ્હારી વાત એકવાર સાંભળો તો ખરા, " પત્નીની દ્રઢતાની અસર પતિ ઉપર થયા વિના રહી નહિં. કવિવરનું ગાયન બંધ પડ્યું.

" મ્હેં ત્હમને કહ્યું હતું કે મ્હારી પાસે ત્રણસો એકની વાર્ષિક આવક થાય એટલું છે : પણ તે વખત મ્હેં ત્હમને ખોટું કહી છેતર્યા હતા. આ-કાગલ લ્યો. એ વાંચીને મ્હારી ઠગાઈ-ફરેબી કેટલી હતી તે વિચાર કરો. "

તેહેમિનાએ રૂસ્તમના હાથમાં એક સાદુ કવર મૂક્યું અને પછી દૂર એક ખૂણાની બારીએ જઈને પતિ તરફ ગાડી આંખે જોવા લાગી. તે પરબીડીયાના મથાળા ઉપર "—ની બેંક. " એ શબ્દો છાપેલા હતા અને તે તેહેમિનાના સિરનામે આવેલું હતું.

રૂસ્તમે તે કવર જે ઉઘાડેલું જ હતું ત્હેમાંથી કાગળ બ્હાર કાઢવા જતાં એક ન્હાનો કાગળનો કડકો બેવડો વાળેલો નીચે પડ્યો. આવી જાણીતી, પૈસાવાળી બેંકને મ્હોરા કાગળે મળતો નથી એમ વિચાર કરતાં ત્હેણે તે ઉઘાડ્યો તો તે બેંકનો મથાળે સિક્કો હતો અને તે નીચે ઉતાવળથી લખાયલા, છટા પણ મરોડદાર અક્ષરોથી નીચેના ગેબી શબ્દો આલેખાયલા ત્હેની નજરે પડ્યા :

મિસિસ. તેહેમિના. રૂ. કામા,—

" ત્હમારા લગ્નને માટે મુબારકબાદી આપતાં ત્હમને જણાવવાની રજા લઇએ છીએ કે, અમે ત્હમારી સૂચના પ્રમાણે ત્હમારો હીસાબ ત્હમારે નવે નામે ચ્હડાવ્યો છે. આ કાગળની નીચે હાલ અમારે ત્યાં ત્હમારી જે કુલ રકમ જમે છે ત્હેના અડસટ્ટાનો આંકડો મૂકેલો છે, જેમાંથી ત્હમારી મરજીમાં આવે ત્યારે ત્હમે ગમે તેટલી રકમ ઉપાડી શકશો. અને ત્હમારું બીજું ફરમાન થતાં સુધી ત્હમારા હુકમ મુજબ શેઠ રૂસ્તમજી. ન. કામાનો પણ સદરહુંમાંથી કોઇપણ રકમ માટેનો ચેક કબૂલ કરીશું.

હું છું, નમનતાઈ ભર્યો આપનો,
" જે. એસ—, કેશિઅર.

" આજ તા. ૧ લી જુન. ૧૯—ના રોજ સુધીમાં ત્હમારી અમારે ત્યાં જમે રકમ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ છે. "

" જે. એસ. "

ત્હેણે આ કાગળ વાંચ્યો પણ કાંઈ સઝ પડી નહિં. તે આંખો ચોળવા લાગ્યો અને ત્હેણે તે ફરીથી વાંચી જોયો.

" તેહેમી ! હેં ! આ શું લાખ રૂપિયા છે ? ત્હારી પાસે લાખ રૂપિયા છે ? "

" હેં ! ત્હમે-ત્હમે-કવિ-લેખક-વિદ્વાન્ થઇને ત્હમારાથી આટલો કાગળ પણ વાંચી

સમજી શકાતો નથી?–કે પછી મ્હારે આવીને સમજાવવું પડશે? ” પત્નીએ હસતે મ્હોંયે પાસે આવતાં કહ્યું: “ આટલુંયે વાંચતાં આવડતું નથી તો કવિતાઓ અને પુસ્તકો શી રીતે લખતા હશો? ”

“ પણ, મ્હારી મધુરી, વ્હાલી! ”

“ હા, હા, વ્હાલા! એ કાગળનો અર્થ એજ થાય છે કે મ્હારે નામે બેંકમાં એક લાખ રૂપિયા છે તે મ્હેં એવી રીતે જમે કરાવ્યા કે હવે આપણા બંનેમાંથી ગમે તે જણને ઉપાડી શકે. કહો પ્રિય! હવે આપણે આબુ જઇ શકીશું, ખરૂં કની?—ત્યાં જઇશું, અને—અને...પણ, હા. હું ભૂલી ગઈ! આ મ્હારી ઠગાઈ ત્હમે ભૂલી જશો?—મ્હને માફી આપો. ”

રુસ્તમે ત્હેને શી સજા કરી તેનો જાણવામાં આવ્યું નથી; પણ લેખકે તો તે યુગલને ખુશાલીના બ્હારમાં, હસતે મ્હેરે, ઉમંગ ભર્યા દિલથી, સ્વર્ગસુખની સોનેરી પળ અનુભવતું જોઈ ત્યાંથી રૂખસદ જ લીધી.

—ફકીર.

વર્તમાન રંગ.

જાપાનનાં સ્ત્રી અને પુરુષની કેળવણી:—પૃથ્વીની આગળ વધતી પ્રજાઓમાં જાપાનના લોકો પણ છે એટલું હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઇ ચૂક્યું છે, અને આપણા બ્રિટિશ રાજ્યકર્તાઓ જેવા બળવાન મહારાજ્યના અધિપતિઓએ ત્હેમની સાથે અરસપરસ સહાયના કોલકરાર કર્યા. તથા જાપાન જે ત્રીસચાળીસ વર્ષ ઉપર ચીનના કરતાં પણ વધારે અજ્ઞાનતા અને અંધાધુની ભરેલી હાલતમાં હતું ત્હેની હાલ દુનિયાંમા શ્રેષ્ઠ ગણાતી શાળાઓમા કેળવણી લેવાને દરવર્ષે ચાર લશ્કરી યુરોપિયન અમલદારો મોકલવા અને ત્યાં બે વર્ષ સુધી ત્હેમને શિક્ષણ લેવા દેવું, એવો ઠરાવ કરવાની ઉપયોગિતા જોઈ છે. એટલું જ ત્યાંની પ્રજાની સબળ ઉચ્ચતા સાબીત કરવાને બસ છે. જેમનાં સ્ત્રી બાળકો સારી કેળવણી પામી શકતાં હોય ત્હેવા લોકો જ આગળ વધતી પ્રજાઓમાં પોતાની ગણના કરાવી શકે છે અને એ હવે જગ મશહૂર થઈ ગયેલુ છે કે જાપાની સ્ત્રીઓનો સ્વદેશ પ્રેમ તથા આત્મત્યાગ આપણા દેશની વખણાયલી રજપૂતાણીઓ કરતા કોઈ રીતે ઉતરે તેમ નથી. જાપાની બેરન સુજેમત્સુ ધારે છે કે ત્હેના દેશની ઉન્નતિનો મુખ્ય પાયો બાળકેળવણીની ઉત્તમ રીતિ ઉપર ચણવામાં આવ્યાને લીધે જ જાપાન આટલું ઐક્યબળ અને ઉન્નતિબળ દાખવી શક્યું છે. ઈ. સ. ૧૮૯૦ માં જે બાદશાહી હુકમ શિક્ષકોના ઉપર

ફેલાડવામાં આવ્યો હતો ત્હેનાં શરૂઆતનાં કેટલાંક વાક્યો નીચે પ્રમાણે સૂચવે છે; " એ અમારી ઇચ્છા છે કે ત્હમે, અમારી પ્રજા, ત્હમારાં માબાપ તરફ આજ્ઞાંકિતપણું રાખો અને ત્હમારાં ભાઈ બ્હેન તરફ પ્રીતિ રાખો. પતિ અને પત્ની એ અરસપરસ સંપસંપીને રહેવું અને મિત્રોએ એક બીજાને મહાય કરવી. આત્મસંયમ રાખો. ત્હમારા દરેક કામમાં પ્રમાણિક થાઓ. દયા રાખો. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનો પ્રચાર કરો. નિયમિતતાને ચ્હાઓ. ત્હમારી માનસિક શક્તિઓને ખીલાવો અને જીંદગીને ઉપયોગી સર્વ સદ્ગુણોમાં ઉત્તમપણું મેળવો. સઘળા લોકોનું ભલું કરવા પ્રયત્ન કરો અને બીજાઓના ઉપર ઉપકાર કરીને પાર્થીવી ભાવનાઓમાં પ્રકાશ રેલાવો. આપણું પ્રાચીન પ્રજા-બંધારણ દૃઢતાથી સંભાળો અને કાયદા પાળો. જ્યારે જ્યારે રાજ્ય ઉપર ભય આવી પડે ત્યારે ત્યારે ત્હમારે આત્મ ત્યાગી થવું; અને સામાજિક ભલાને માટે ત્હમારે ત્હમારી મેળે અન્તઃકરણ પૂર્વક સામા થવું: આ પ્રમાણે કરવાથી આપણા મહારાજ્યની અભિવૃદ્ધિ ત્હમે ત્હમારા સંપૂર્ણ પરિબળથી કરી શકશો, જેથી તે પૃથ્વી અને સ્વર્ગ રહેશે ત્યાંસુધી ટકી શકશે. "

* * *

જાપાનનું બાળશિક્ષણ:—ઈ. સ. ૧૯૦૦ ના બાદશાહી હુકમમા ખાસ કરીને નીતિ અને મામાજિક કેળવણીનાં મૂળતત્વોનુ સૂચન કર્યા પછી પ્રાથમિક શાળાઓમાં બાળકોને અપાતી કેળવણી સંબંધી નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છેઃ—" પ્હેલાં, બાળકોને તેઓ સ્હેલાઇથી સમજી અને વર્તી શકે એવા વિચાર, જેવા કે-માબાપ ઉપર પ્રેમ, ભાઈ બ્હેનની સાથે પ્રીતિ, મિત્રતા, નીતિભર્યું વર્તન, સત્યતા, આત્મસંયમ, વીરતા, અને ત્હેમના જેવા બીજા સદ્ગુણો-શીખવવામાં આવે છે અને પછી રાજ્યના નાગરિક તથા પ્રજામંડળના સભાસદ તરીકેના ધર્મમાં ત્હેમનો ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરાવવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે બાળકો જ્ઞાનની ઉંચી ઉંચી પાયરીએ ચ્હડતાં જાય છે, ત્હેમનુ મન કેળવાય છે, અને સ્વદેશ સેવા કરવાની પ્રબળ, આગ્રહી ઉત્સુકતા-પ્રજા મંડળને શોભાવે એવા સદ્ગુણો તરફ સન્માન વૃત્તિ-તથા સ્વદેશ પ્રેમ અને રાજ્યભક્તિનુ અનન્ય સંમીલન ત્હેમનાં અન્તઃકરણમાં થઈ, એવ પ્રકારની અપૂર્વ હરિફાઈ ત્હેમનામાં જાગ્રત થાય છે. પ્રાથમિક અને પછીની કેળવણી, બંનેની શાળાઓમાં શિક્ષણનો પ્રકાર એકજ હોય છે; ફક્ત શિક્ષણની ઢબમાં જ સ્હેજસાજ ફેરફાર કરવામાં આવે છે અને પ્રાથમિક કરતાં પછીની કેળવણીમાં વિષય શિક્ષણમાં અભ્યાસકોને વધારે ઉંડા ઉતારવામાં આવે છે. બીજા વિષયો જેવા કે ઇતિહાસ, ભૂગોળવિદ્યા, વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો, અને ચિત્રકળા તથા સંગીતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપતી વખત પણ શિક્ષકે એ ભૂલી જવાનુ નથી કે ત્હેનો મુખ્ય આશય નીતિના સિદ્ધાન્તોનું શિક્ષણ આપવું એ જ છે. દાખલા તરીકે, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર શીખવતી વખત ત્હેણે કુદરતી વસ્તુઓ અને ચમત્કારનુ પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવાનું છે એટલું જ નહિં પણ તે બાળકોમાં ખાસ કુદરત ઉપરનો પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાનો તથા વિકાસ પમાડવાનો છે, એ ત્હેણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. "

સ્ત્રીઓ ગૃહિણી તથા કલાકાર તરીકે:—આ માસના " સમયતરંગ " તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં જણાશે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા) જેવા પ્રતિપંથ ઉપર બહુ આ-

ગળ વધી ગયેલા દેશમાં, સ્ત્રી અને પુરુષો એટલાં બધાં તો કમાવાની અને ધંધાની ધમાલમાં પડી ગયાં છે કે ત્યાં, ગૃહ શિક્ષણ જે આપણામાં પ્રાચીનકાળની મ્હોટાઇના વારસારૂપે હજી જે કાંઈ સ્હેજસાજ રહેલું જોવામાં આવે છે, ત્હેની અવગણનાનું ફળ ત્હેમણે અનુભવવા માંડયું છે; રાત દિવસ માત્ર ઐહિક સુખનાં સાધનો પેદા કરવાની પાછળ જ ગાંઆં રહેવાથી બાળકેળવણી જેવા પવિત્ર ધર્મનો ત્યાગ કરવો પડે છે, અને ત્હેનું પરિણામ આવ્યું છે હવે લોકો પોતાનાં ગૃહમન્દિરોમાં મળતાં સુખની જરૂરિયાત તરફ જાગ્રત થઈ ત્હેવા પ્રકારના—સારી ગૃહિણી બનાવવાના શિક્ષણ માટે પ્રયાસ કરવા લાગ્યા છે. માત્ર પશ્ચિમની પ્રજાઓને જ—સર્વ પ્રકારની ત્હેમની પ્રવૃત્તિઓમાં—આપણે અનુસરવા જતાં, આપણે પણ ત્હેમની પેઠે જ પાછાં પગલાં ભરવાં પડશે એ આવાં દૃષ્ટાન્તોથી ધ્યાનમાં લઈ, આપણી જીવનરીતિઓને લાગુ પડતી કેળવણી તરફજ સ્ત્રીકેળવણીના ઉત્તેજકો પોતાનું લક્ષ દોરશે એમ આશા છે.—આ વખતના મુંબાઈના પ્રદર્શનમાં સ્ત્રીઓની કારીગરીના નમુનાને માટે એક ખાસ વિભાગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે એ ત્હેના વ્યવસ્થાપક મંડળને બહુ જ માનભરેલુ છે. આથી ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓનાં કામને ઉત્તેજન મળશે, સ્ત્રી—કલાકારને સહાય મળશે તથા શ્રીમાન્ વર્ગમાં પણ પ્રવૃત્તિ વધારવાનું તે એક સાધન થઇ પડશે. આ સ્ત્રી વિભાગની વ્યવસ્થા બાનુઓના જ હાથમાં રાખવામાં આવી છે એ પણ એક ઘણી સારી ગોઠવણ છે અને અમને આશા છે કે આ પ્રદર્શનની આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા નવીન છે છતાં પણ સ્ત્રી—કારીગરીના પુરતા નમુના ત્હેના મંડપમાં જોવામાં આવશે.

—સુમન્ત (બન્ધુ સમાજ.)

વિવિધવિહાર.



માતાઓ.

પાઠક વૃંદ ! રોમે આટલી મ્હોટી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી ત્હેનું કારણ જાણો છો ? તે મહાન્ વીરોની—નરરત્નોની જન્મભૂમિ હતી. એક પ્રજા કેટલી ઉન્નત છે તે, તે પ્રજાના મહાન્ પુરૂષો ઉપરથી જણાય છે. રણસંગ્રામમાં હજારો દુશ્મનને કતલ કરે ત્યાં પ્રજાની ઉન્નત સ્થિતિ જણાતી નથી પરંતુ ઘર સંસારની શાન્તિમાં કોઇ પણ તરેહની ધાંધલ વિના પ્રજાની ઉન્નતિ ખિલાવનાર વીરો પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે. યોગ્ય પ્રજા બનાવવાનું કાર્ય એક માતા કરે છે. પુરૂષ વર્ગ મોટાં મોટાં રાજ્યોની ઉથલપાથલ કરી નવીન રાજ્યો સ્થાપે પણ સ્ત્રીઓ જ ખરા પુરૂષ ઉત્પન્ન કરે છે. કોરીઓલેનસને એક બાજુ રોમનું સંરક્ષણ કરવાનું હતું અને બીજી તરફ વેર લેવાનું હતુ. કોરીઓલેનસે પોતાના મિત્રો, સગાંવ્હાલાં, પોતાનો દેશ—પોતાના ઇષ્ટદેવ અને સર્વનો ત્યાગ કર્યો. માત્ર રોમ ઉપર વૈર લેવા દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. આ પળે તેની માતા આવી પહોંચી અને ત્હેને ક્ષમા કરવા શાન્ત થવા વિનવ્યું. જો કે તે જાણતો હતો કે ક્ષમા કરવાથી ત્હેની જીંદગીનુ જોખમ થશે છતાં

પોતાની માતાની ઇચ્છાનુસાર ક્ષમા કરી શાન્ત થયો. એકાદ ભાઇઓની માતા કોર્નેલી-આએ પોતાના દેશના સંરક્ષણને માટે એકાદને યુદ્ધ કરવા જતાં ન જોયા ત્યારે આ રોમન માતા આવા બાયલા છોકરાની માતા થવા માટે દેશને પોતાની જાતને ધિક્કારવા લાગી હતી. જે છોકરા પોતાના દેશને માટે લડે તેની માતા થવામાં પોતે માન માનતી અને અભિમાન રાખતી.

પૂર્વ દીશાના પાસિફિક મહાસાગરના એક ખૂણામાં ઉગતા. પણ પૂર્ણ પ્રકાશવાળા જાપાન જેવું રાજ્ય પણ પ્રજા ઉન્નતિનો આધાર–પાયો માતા જ છે એમ પૂરવાર કરે છે. જે જાપાન અત્યાર સુધી અંધારામાં હતું તે જ જાપાને હાલમાં લડાઇમાં દર્શાવેલી અદ્ભૂત શક્તિથી ત્હેના સત્વ વિશે અવનવા જ વિચાર ઉત્પન્ન કર્યા છે. જાપાનીઓ એક ખરેખર શૂરવીર પ્રજા છે એમ માનીયે તો ત્હેની સાથે જાપાની સ્ત્રીઓ વીરાંગનાઓ છે એમ માન્યા વિના પણ ચાલે તેમ નથી. હમણાં જ જાપાનમાં એક દાખલો બન્યો છે. જાપાનની અંદર દૂરના ગામડામાં એક વૃદ્ધ જાપાની સ્ત્રી અને પુત્ર રહેતાં હતાં તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ પોતાના છોકરાને લડાઇમાં જઇ દેશને માટે લડવા જવા કહ્યું. માતૃવત્સલ પુત્રે પોતાની વૃદ્ધ માતાને આવા એકાંત સ્થળમાં નિરાધાર મૂકી લડવા જવા આનાકાની કરી. આ જાપાની માતા રોમન માતાને હડાવે તેવી હતી. તેણે એકદમ ત્યાંથી જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને “ હવે નિરાંતે જા અને ત્હારા દેશની સેવા બજાવ્ય ” એમ કહી પોતે દેહ ત્યાગ કર્યો.

દરેક ગતિ નિયમિત કરેલા ધોરણે જ બરોબર થયા કરે છે દૈવ–ભાગ્ય ઉપર કદી પણ વિશ્વાસ ન રાખો, એક પ્રજા હોય વા વ્યક્તિ હોય પણ યોગ્ય હોય તો ત્હેને કીર્તિ મળવાની જ, હાલની સ્થિતિ જોતાં આપણે હજી લાયક નથી એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. આપણી પ્રજાનું અર્ધું અંગ હજી પક્ષઘાતથી ચેતન વિનાનું છે. માતાઓ વીરો–મહાન્ પુરૂષો ઉત્પન્ન કરી શકે છે પણ તે કહીને નહિ પણ વર્તન કરીને બનાવી શકે છે. માતાઓનુ સામ્રાજ્ય મગજના કરતાં અંતઃકરણ ઉપર વધારે ચાલે છે. પવિત્રતા–માનસિક–ગલ ભક્તિમાં જ ત્હેમની આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. આટલા માટે ઉત્તમ માતાઓ, હોવી એ જરૂરનું છે. આ કેટલું મહત્વનું મહાભારત કાર્ય છે તે સહેલાઇથી સમજાઇ શકાય એમ છે. કેળવણી એ પ્રથમ પગલું છે. પરન્તુ પિતા અને પતિની અંતઃકરણ પૂર્વકની સાહાય્ય વિના કેળવણીનુ કાર્ય પૂરૂં થાય એમ નથી. આપણી છોકરીઓને ઉપરચોટીયું જ્ઞાન આ-પવા સ્થળે સ્થળે યત્નો થવા લાગ્યા છે. એકંદર રીતે બહુ સારૂં પરિણામ આવ્યું જણાયું નથી. કેળવણી એકલી કેળવણી એ સર્વ તરેહનુ સુખ નથી. કેળવણી માત્ર ચારિત્ર્યને સુધારનાર અને મનને ઉન્નત બનાવનાર સાધન તરીકે જ લેખવી જોઇએ. નહિં તો તે શાપિત થઇ પડે છે. આ ઉપરાંત માત્ર મગજમાં ભરવું–મગજને ખોરાક આપવો એટલું જ જરૂરનું નથી. સ્ત્રીનું હૃદય ત્હેની સર્વ શક્તિનો ભંડાર છે અને જે કેળવણીમાં આ સત્ય ધ્યાનમાં રાખવામાં આવતું નથી તેને કેળવણી કહેવામાં ભૂલ છે. સારી માતાઓ એક ઉત્તમ પ્રજાને ઉત્પન્ન કરનાર શક્તિ છે. આપણા આર્યાવર્તને બચાવનારી આવી આર્ય માતાઓ દેશને ઉન્નત કરે એવો સમય ઇશ્વર વેળાસર આપે.

સંપાદક: સુબન્ધુ.

પતિવ્રતાનો પ્રતાપ.

એક અદ્‌ભૂત ચિત્ર.

ઉદ્ધવ—અરે નાથ! આ શું! આપ આટલી બધી ઉતાવળથી ક્યાં પધારવાની તૈયારી કરો છો?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ! અત્યારે જરાપણ વાત કરવાનો વખત નથી. તું આવ્યો તે ઠીક થયું છે.—(આકાશમાં) "આ ..આવ્યો, સતિ આ આવ્યો, રોદન નહિ બેટા! શાંત થઈ જા!—" (ઉદ્ધવને) ઉદ્ધવ! ચાલ હું તને, દિવ્યપ્રેમથી અંકિત થયેલી એક અદ્‌ભૂત તપવાળી સંસારી યોગિનીનાં દર્શન કરાવું છું.

ઉદ્ધવ—મહારાજ! એવા પ્રેમવાળી સતીઓનાં દર્શન કરવાને તો હું હમ્મેશાં તૈયારજ છું.
(ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુ આકાશ ગમન કરે છે.)

ઉદ્ધવ—મ્હારાજ! એ કઇ સાધ્વીનાં દર્શન આપ મને કરાવવાના છો?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ! એક ગરીબ કુટુમ્બની અત્યંત દુઃખમાં ઉછરેલી આ સતી છે. તેનો પતિ આજકાલ કરતાં બે વરસથી ક્ષયના રોગથી પિડાય છે. તેની આસનાવાસના ને સેવા ચાકરી કરવામાં તે એટલી બધી તલીન થઈ ગઈ છે કે, તેને પોતાના શરીરનું પણ ભાન રહ્યું નથી. આખો દિવસ ને રાત, તે પોતાના પતિની પથારી પાસે ને પાસે જ બેસી રહે છે બિલકુલ ખાતી પણ નથી અને પોતાના પતિને કહવી રીતે આરામ થાય તેના ઉપાયો અહર્નિશ કર્યાંજ કરે છે: પોતે સુકાઇને શળી જેવી થઈ ગઈ છે છતાં તેની જરાપણ દરકાર કરતી જ નથી જેણે પોતાનું તન, મન, અને ધન સર્વસ્વ પતિનેજ અર્પણ કરેલું છે અને જે અહોનિશ પતિનાં સુખનાં સાધનોમાં મચી રહીને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો સહન કર્યાંજ કરે છે. જો આ તેનું ઘર આવ્યું.

ઉદ્ધવ—અહો! શું સુંદર આ ન્હાનું મજાનું ઘર છે! મ્હારાજ! આટલું ઝુંપડી જેવું ન્હાનું છે, છતાં ચારે તરફ કહેવા સુશોભિત સુગંધીફુલોના વેલાઓથી તે આચ્છાદિત થઇ ગયેલું છે! અહા! આ ન્હાની વાડીમાં રંગબેરંગી રમણીય પુષ્પવૃક્ષો કહેવા ઝુકી રહેલા છે! જાણે પૃથ્વી ઉપર આ ન્હાનું સરખું નંદનવન હોય નહિ એમ મને લાગે છે!

વૈકુંઠનાથ—તે તો ઠીક. તું અંદર દૃષ્ટિ કર. પૃથ્વી ઉપરના નંદનવનમાં, ને સ્વર્ગના નંદનવનમાં આકાશ અને જમીનનો તફાવત છે! સ્વર્ગમાં કેવળ સુખ જ છે, અને

કૃષ્ણ—સારૂં છે. ઘણું જ સારૂં છે (લક્ષ્મીની સામે જોતાં તેની સુજેલી આંખો જોઇને) તમે વ્હાલી ! શાં માટે રડયાં કરો છો ? પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી અને તમારા પવિત્ર, વિશુદ્ધ સ્નેહથી મને કંઇપણ અનિષ્ટ થવાનુ નથી જ, એ તમે પાકી ખાત્રી રાખજો.

લક્ષ્મી—ના, ના, એ તો કાંઈ નહિ. તમારે માટે જરાક ગરમ દૂધ લાવું ?

કૃષ્ણ—હા...લાવો...થોડુંક. પણ તમે કંઈ જમતાં કેમ નથી ? જુઓ તમે નહિ ખાઓ તો માંદા પડશો. કામ થઈ શકશે નહિ. અને છેક નાકૌવત થઇ જશો.

લક્ષ્મી—(દૂધ લાવીને) લ્યો નાથ, પીઓ. (અપૂર્ણ.)

—सुनन्दन.

સમયતરંગ.

ગૃહિણી થવા માટેનું શિક્ષણ:—અમેરિકાના ફિલાડેલ્ફિયા નામના સહેરમા સ્ત્રીઓને કેવી રીતે નમુનેદાર અને ઉપયોગી થઇ પડે તેહેવી પત્ની બનવું ત્હેવું શિક્ષણ આપવા માટે એક કૉલેજ (વિદ્યાલય) ચલાવવામાં આવે છે. ત્હેમા પસાર થનાર બાનુઓને "મોડેલ હેલ્પમેઇટ" (નમુનેદાર ગૃહિણી) ની ડિગ્રી આપવામાં આવે છે. આ કૉલેજમાં કુમારિકાઓને ખુશમિજાજમા રહેવાનું, શાન્ત, શીલ સ્વભાવની થવાનું, ઉત્તમ પ્રકારના પાકશાસ્ત્રનું, નોકરો સાથે સલુકાઇથી વર્તવાનુ, કરકસર અને ડહાપણથી ઘર ચલાવવાનું તથા મકાન સ્વચ્છ અને મનપસંદ રાખવાનુ, વગેરે બાબતનું સારૂં જ્ઞાન આપવામા આવે છે. ત્હેમને, તે ઉપરાંત વળી, પતિને ઘરસંસારની ખટપટોમાથી મુક્ત રાખતાં, ત્હેની વૃત્તિઓને અનુકૂળ થતા, મિત્રો અને સ્નેહીસબન્ધીઓના મેળાવડામાં પ્રીતિપૂર્વક સામેલ થતાં, પરોણાઓનો યોગ્ય આદરસત્કાર કરતાં, બાળકો ઉછેરતાં તથા ત્હેમને કેળવણી આપતાં, વગેરે શીખવી ઘરધણિયાણી તરીકેનું સર્વ દેશી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. એ કૉલેજમાં શીખેલી બાળાઓ ખરેખરી સુભાગી ગૃહિણીઓ જ નીવડતી હોવી જોઇએ એમ માનવામાં કાઇ ખોટું નથી. "જો કે નમુનેદાર અને સુશીલ સપન્ન ગૃહિણી થવું એ આપ ઉદ્દેશની વાત છે," છતાં તે સબન્ધી કુમારિકાઓને કેળવણી આપવાની જરૂરિયાત કોઇ પણ પ્રકારે ઓછી છે એમ ભાગ્યે જ માનવામાં આવશે.

પ્રદર્શનમાં સ્ત્રી વિભાગ:—મુંબાઇમાં ડિસેમ્બર મહિનાના અતમા કોન્ગ્રેસની સાથે ભરાનાર "વિદ્યા હુન્નર અને ખેતીવાડી" ના પ્રદર્શનના વ્યવસ્થાપક મહાજેઆ વખત પોતાની યોજનામાં વધારો કરી બાનુઓની એક શાખા ઉઘાડવાનો ઠરાવ કર્યો છે, જેમાં હિન્દી (હિન્દુસ્થાનમાં વસનારી કોઇ પણ કોમની) સ્ત્રીઓને હાથે બનાવવામાં આવેલાં અથવા તેઓ બનાવી શકે ત્હેવાં કામના નમુના અથવા ત્હેમમા શોધ્યને અનુસરતો થઈ

પડે હેવા નમુનાઓનો સંગ્રહ કરવાનો પ્રબંધ રાખ્યો છે. બાનુઓની આ શાખાનો વહીવટ સ્ત્રીઓના એક મંડળને સોંપવામા આવ્યોછે. પ્રદર્શનના આ સ્ત્રી વિભાગનાં ચૌદ ઉપ-વિભાગ રાખવામાં આવ્યા છે:–૧. ચિત્રકળા, કોતરકામ; ૨. દરેક જાતનું ભરતકામ અને સોયનું કામ; ૩. પોશાક બનાવવાનું તથા હેને લગતી વસ્તુઓનું કામ; ૪. સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર; ૫. લેસ (લુગડાં ઉપર મૂકવાની પટીઓ), શાલ, મોજાં, વગેરે, તથા હાથ અથવા સંચાથી કરેલું ગુંથણ કામ; ૬. શેત્રંજી ગુંથવાનુ, વણવાનું, રેશમી તથા સોનેરી ભરતનું વણતર, તથા મીલો અથવા હાથના વણાટના ઉદ્યોગને લગતું કાપડ વણવાનું કામ; ૭. રંગવાનું-રેશમી તથા સુતરાઉ છાપકામ, કાશ્મીર અને કરાંચીનુ છાપકામ, વગેરે; ૮. માટીનાં વાસણ બનાવવાનું કામ; ૯. બાલોદ્યાનને લગતાં છોકરાં માટેનાં રમકડાં; ૧૦. ગાયન; ૧૧. વચલા વર્ગના અને ગરીબ લોકોના ઉદ્યોગ–ધોવાનું કામ, સાબુ બનાવવાનું, ટોપલી વણવાનું, નેતર અને વાંસનું કામ, દાણાના પડદા, ઘાસના ગુંથેલા દાણાવાળા પડદા, બરૂના પડદા, દોરડાંના વણાટનું કામ, લેસ, બટન, દસ્તી, તથા ખાદીનાં કપડાં બનાવવાનું કામ, ૧૨. અસલી વખતના ધાતુઓના હાથથી બનેલા નમુના; ૧૩. મીઠાઇ, મુરબ્બા અને લાબા વખત સુધી બગડ્યા વિના રહી શકે હેવી ખાવાની ચીજો; તથા ૧૪. ઉપર નહિં જણાવાયલી બીજી કોઇ પણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલી વસ્તુઓ.

સ્ત્રી કેળવણીમાં થયે જતો ઘટાડો:—હિંદી કેળવણીના સંબન્ધમાં હાલ થોડા વખત ઉપર ઈ. સ. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૨ સુધીનાં કેળવણીનાં પત્રકોનું જે પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યુ છે હેના ઉપરથી સ્ત્રી કેળવણીની સંખ્યામાં દિનપરદિન ઘટાડો થયે જાય છે એમ માલમ પડે છે, શાળાઓમા કેળવણી લેતી ૧૮૮૭–૮૮ થી ૧૮૯૧-૯૨ સુધીમાં હેમણે તે ફન્ડમાં હાલ બીજા રૂ. ૧૦૦૦૦ ભેટ આપ્યા છે. સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૬૫૮૨૦ હતી; ૧૮૯૨–૯૩ થી ૧૮૯૬–૯૭ સુધીમાં ૫૨૬૧૮ હતી; અને ૧૮૯૭–૯૮થી ૧૯૦૧–૦૨ સુધીમાં ૩૩૧૬૨ હતી' અમને આશા છે કે આ મહત્વના સવાલ ઉપર હિન્દી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યો તથા મંડળોનું લક્ષ ખેંચાશે.

સ્ત્રીઓ માટે નવું દવાખાનું:—અત્રે સ્વર્ગસ્થ રા. બા. રણછોડલાલનુ સ્તુતિપાત્ર અનુકરણ કરી દરિયાપર લુણસાવાડમા શેઠ મંગળદાસ ગિરધરદાસે સ્ત્રીઓ માટે એક દવાખાનુ ઉઘાડ્યુ છે અને તે દાક્તરની પરીક્ષામાં પાસ થયેલાં ડૉક્ટર મિસ. ધનબાઈ વાડિયાના હસ્તકમાં સોંપવામાં આવ્યું છે. ફી માત્ર નામનીજ, એટલે સ્ત્રીઓ માટે એક આનો અને બાળકો માટે અર્ધો આનો રાખવામાં આવી છે. અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીઓ માટે એકજ દવાખાનું હોવાથી દરિયાપર જેવા છેટે દૂરના લત્તાની સ્ત્રીઓને પડતી અગવડ શેઠ મંગળદાસે દૂર કરી છે, આશા છે કે બીજા ધનાઢ્યો પણ હેમને પગલે ચાલી આવા પ્રકારના પ્રસંશનીય અને સર્વોપયોગી પરોપકારમાં વૃત્તિ લગાડશે.

જાપાની કુમારિકાઓ માટે કાયદો:—જાપાન દેશમાં અમુક વય સુધીમાં કુમારિકા લગ્ન કરીને ગૃહિણી (પત્ની) ન બને તો હેને પછી કોઈ પણ પુરૂષ પરણવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે.

વિધવાઓને સહાય:—કલકત્તામાં રામચન્દ્ર નામના સદ્‌ગૃહસ્થ જેમણે ૧ ૯ ઉપર "હિન્દુ વિધવા સહાયક ફન્ડ" સ્થાપ્યું હતું.

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૨ જું.] ઈ. સ. ૧૯૦૪. નવેમ્બર—કાર્તિક, વિ.સં. ૧૯૬૧. [અંક ૩ જો.

કાવ્યકુંજ.

રજની—ચંદ્ર.

(રાગ ખમાચ તાલ—એક તાલ)

(ઓ સખા ! શ્રી કૃષ્ણ મને મારગમાં મળ્યા—એ રાહ)

આજની શોભા છે રળિયામણી,
સૃષ્ટિ મંડળે,
તરંતાં ચંદ્ર બિંબની—
આજની શોભા છે રળિયામણી-

પસરિ રહ્યાં ચંદ્રબિંબ સર્વ આ સ્થળે
સુવર્તી દીસતી
રજનિ સુન્દરી હમે.
આજની શોભા છે રળિયામણી-

શ્વેત વસ્ત્ર ધરી રજનિ વિલસતી રહી
પ્રેમ ઘેલીએ
બની ઇન્દુમાં ભળી.
આજની શોભા છે રળિયામણી. ૨

રજનિશું વિહાર ચંદ્ર પ્રેમથી કરે
નિરખી તેહને
હૃદય-હર્ષ ઊભરે.
આજની શોભા છે રળિયામણી. ૩

રજનિચંદ્રસમાં આર્ય દંપતી બને
વિમળ પ્રેમથી
વિભુ ! એજ માગિયે.
આજની શોભા છે રળિયામણી. ૪

—અરણ્યરહિત.

પ્હેલાં પગલાં :

(બાલ કાવ્ય.)

ન્હાની પગલીઓ ભરજે, વીર !
ધીરે ધીરે સંચરજે, વીર !
હજી ન્હાનાં છે નયણાં, વીર !
હજી પગ તો છે પોયણાં, વીર !

તમ કંકુની પાની, વીર !
તમ મીઠડી બાની, વીર !
પગલાં કંકુનાં માંડજે, વીર !
બોલ મીઠા પાડજે, વીર !

ભરજે ન્હાની પગલીઓ, વીર !
કુદજે ન્હાની ઠગલીઓ, વીર !
નથી બે દિનનું મ્હાલવું, વીર !
જીંદગી ભરનું ચાલવું, વીર !

—પ્રેમભક્તિ.

વર્તમાન રંગ.

આરકા સ્ત્રીસમાજ—મદ્રાસ ઇલાકાની આરકા સ્ત્રીસમાજના બીજા વાર્ષિક રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે આ સમાજની સ્થાપના તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૦૨ ને દિવસે થઈ હતી. સમાજમાં સર્વે હિન્દુ સ્ત્રી મેમ્બરો છે. મિસિસ બિ. બંગરામ સભાનાં સેક્રેટરી છે. પ્રથમ વર્ષમાં સભાની ૧૩ મીટિંગો મળી હતી. આ મીટિંગોમાં ઉપયોગી નિબંધ અને પુસ્તક વાંચવામાં આવ્યાં હતાં. બીજા વર્ષમાં ૩૬ મીટિંગો મળી હતી અને દરેક મીટિંગમાં સરાસરી ૨૨ સ્ત્રીઓની હાજરી રહેતી. કોઈ કોઈ વખતે ૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહેતી. સભાનાં સેક્રેટરી અને બીજા મેમ્બરો તરફથી સ્ત્રીકેળવણી, બાળલગ્ન, ઘરેણાં, ચરિત્ર, ભૂગોળ, હિંદુવિધિ વગેરે વિષયોપર નિબંધ વાંચવામાં આવ્યા હતા. વાચન વર્ગ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યા હતા. કેટલીક મીટિંગોમાં સંગીત સાથે વીણાના પ્રયોગ પણ થયા હતા. મંડળને લગતી એક લાયબ્રેરી પણ છે. મંડળમાં ધનવાન અને કેળવાયલા કુટુમ્બની સ્ત્રીઓ હોવાથી તેની નાણાં સબન્ધી સ્થિતિ ઘણી સંતોષકારક છે અને રિપોર્ટોમાં જોવામાં આવતી નાણાંની મદદ માટે કરવામાં આવતી વિનંતિ આ સભાના રિપોર્ટમાં જોવામાં આવતી નથી. આ મંડળ પોતાના ખર્ચથી એક ગાડી રાખે છે. આ ગાડી છોકરીઓને ઘેરથી તેમને નિશાળે લઈ આવે છે અને નિશાળ બંધ થતાં તેમને પાછી ઘેર મૂકી આવે છે. જો કે શરૂઆતમાં આ સભામાં મેમ્બર થવા માટે શહેરની સ્ત્રીઓ આનાકાની કરતી, પરંતુ સભાનાં કામકાજથી તેની ઉપયોગિતા જેમ જેમ બહાર પડતી ગઈ તેમ તેમ આ સમાજ લોકપ્રિય થવા લાગી.

આરકા સ્ત્રીસમાજ સારૂં કામ કરે છે એ તેના રિપોર્ટપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ શહેરમાં પણ 'લેડિઝ કલબ' એ નામનું એક સ્ત્રી મંડળ છે પરન્તુ શહેરના યા પ્રાન્તના સામાન્ય સ્ત્રીવર્ગને લાભકારક થઈ પડે તેવી હીલચાલનો આરંભ હજુસુધી તે મંડળ તરફથી થયો નથી એ ખિન્ન થવા જેવું છે. જ્યારે જ્યારે ગુજરાત-કાઠિયાવાડની ઉન્નતિનો સવાલ અમારી આગળ રજુ થાય છે ત્યારે અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી બિ. એ, અ. સૌ. શારદાગૌરી બિ. એ., અને મિસિસ યશોદાબાઈ ઠાકુર જેવી સન્નારીઓ તથા તેમની 'જવાબદારી' એ વિષય તરફ અમારૂં લક્ષ જાય છે. આરકા સ્ત્રીસમાજ યા કલકત્તા વિક્ટોરિયા ઇન્સ્ટિટયુટ જેવાં બીજાં મંડળોની બધી હીલચાલ નહિ તો તેમાંની સર્વથી સહેલી છતાં ઉપયોગી—ભાષણો દ્વારા જરૂરી જ્ઞાન આપવાની—હીલચાલ, કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, પોતે જ્યાં હોય ત્યાં, એક સ્ત્રીસમાજ સ્થાપી શરૂ કરે તો તેથી ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. આવી સ્ત્રીસમાજે બે અગત્યની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. એક તો શહેરનો કોઈ મધ્યભાગ જ્યાં કેળવાયલી તેમ વગર કેળવાયલી સર્વે સ્ત્રીઓ આવી શકે તેવે સ્થળે ભાષણ આપવાની ગોઠવણ કરવી, અને બીજું, તેમાં સર્વે કેળવાયલી સ્ત્રીઓ—અંગ્રેજી ગુજરાતી કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીશિક્ષકો (મહેતીજીઓ) શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતી મોટી

ઉમ્મરની છોકરીઓ, તેમજ વગર કેળવાયલી, પોતાની પડોશની ઓળખીતી મા સ્નેહીવ્હાલી સ્ત્રીઓ ભાષણ વખતે હાજર રહે તેવી તજવીજ કરવી. આમ કરવાથી સ્ત્રીઓને પરસ્પર સમાગમનો લાભ થઈ, સ્નેહનો વધારો થશે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના આચાર વિચારમા શી ખામીઓ છે, સમયને અનુકૂળ પોતાનાં કર્તવ્ય શા શાં છે તે જણાઈ આવશે અને પરિણામે સદ્વિચાર અને સદાચાર તરફ તેમનું વલણ થઇ તેમનું જીવન જનસમાજને ઘણું ઉપયોગી થઇ પડશે એમા બિલકૂલ શક નથી

* * * * * * * * * * * *

ખર્ચાળ સ્ત્રીઓ—ઈગ્લાંડના એક આગેવાન પત્રમા અર્વાચીન સમયની સ્ત્રીઓના ખર્ચાળપણા વિષે એક લેખક તરફથી વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે. તેના લેખનું તાત્પર્ય એ છે કે ઈગ્લાંડની હાલની સ્ત્રીઓ પતિની કમાણી અને મગજપર વધારે બોજો નાખતી જાય છે પોતાની આડોશીપડોશી સ્ત્રીઓ કોઈ બાબતમા ખર્ચ કરે છે તેના કરતા વધારે ખર્ચ કરવાની તેમને ઇચ્છા થઈ આવે છે તે ખર્ચ કરવા જેટલી પતિની સ્થિતિ સારી હોય કે ન હોય તેનો તેમને વિચાર રહેતો નથી નવા નવા પોશાક અને શણગાર માટે તે હમેશા માગણી કર્યા કરે છે અને ઘણે ભાગે, ગમે તે ખર્ચ કરીને પતિનુ મન દુખવીને પણ તે લે છે આનુ પરિણામ છેવટે સ્ત્રીપુરુષ–પતિ પત્ની–બન્નેને હાનિકારક નીવડે છે. સ્ત્રીના લખલૂટ ખર્ચને પહોચી વળવાને માટે પતિને ચિંતામા ને ચિંતામા દિવસ નિર્ગમન કરવા પડે છે અને તેની ખરાબ અસર તેની તંદુરસ્તી તથા મગજપર થાય છે પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીઓ કરતા હાલની સ્ત્રીઓની માગણી હદ બહાર હોય છે આ કારણથી સંસારનુ નાવ ચલાવવુ ઘણુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે

ઉપર દર્શાવેલા વિચાર આપણા ગૃહસંસારને પણ લાગુ પડે છે અનેક સ્ત્રીઓ, પોતાની, પોતાના પતિની શક્તિ ઉપરાંત વસ્ત્રાલંકાર આદિ બાબતમા ખર્ચ કરે છે અને પોતાના પતિની કમાણીમાથી ભવિષ્યના ખર્ચ માટે, આપત્તિ કાલ માટે બચાવ કરવાની તેમ પોતાના પતિની સ્થિતિ પ્રમાણે ખર્ચ કરવાની વાત તો બાજુપર રહી પરંતુ પોતાના મોજશોખને ખાતર પતિને દેવાના ખાડામા ઉતારવાને આચકો ખાતી નથી પરિણામ આખરે એ આવે છે કે પોતાના જરૂરી ખર્ચ જેટલા પૈસા પણ તેમની પાસે રહી શકતા નથી, અને દરિદ્રતા અને ચિન્તામા સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને પોતાનું જીવન પૂરૂં કરવુ પડે છે. પૈસો પેદા કરવાનુ કામ આપણા સંસારમા પુરૂષનું છે, પણ રીતસર જરૂર જેટલોજ ખર્ચ કરી તેનો બચાવ કરવા–સંગ્રહ કરવા તરફ નજર રાખવી એ સ્ત્રીની ફરજ છે અને તે ફરજ પુરૂષ કરતા સ્ત્રી વધારે સારી રીતે બજાવી શકે એમ છે સ્ત્રી ગૃહરાજ્યનો મંત્રી છે ઘરના ઘણા કામ, ઘણા ખર્ચ, તેની સલાહથી તેના કહેવા પ્રમાણે તેમ તેને હાથે થાય છે માત્ર જરૂરનુ ખર્ચ કરવુ એવી તેનાજ તરફથી સૂચના થશે અને તે પોતે જ પોતાના ઘરની સ્થિતિ પ્રમાણે રહી કરકસરથી ખર્ચ કરશે તો ઘરની નાણાં સબંધી સ્થિતિ નિ સશય સુધરે, અને તે પોતે તેનો પતિ અને તેના સન્તાન સર્વદા સુખશાન્તિમાં દિવસ નિર્ગમન કરી શકશે

દંપતી ધર્મ—દ્વારિકાના શારદામઠના શંકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી મહારાજની ગયા સપ્ટેમ્બર માસમા મુંબાઇવાળા કપોળ જ્ઞાતિના ગૃહસ્થ મિ. જમનાદાસ લલ્લુભાઇના વાલકેશ્વરના બંગલામા પધરામણી થઈ હતી તે વખતે તેઓએ દંપતીધર્મ વિષે કેટલોક ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેઓએ જણાવ્યુ હતું કે—" દંપતીધર્મમા ફક્ત સ્ત્રીધર્મનો નહિ પરંતુ સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેના ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. આધુનિક કાળમાં પશ્ચિમ તરફના દેશોમા લગ્નને એક કરાર તરીકે ગણવામાં આવે છે તેથી જ તે દેશોમા છુટાછેડાનો રિવાજ છે. પરંતુ એ સભ્યતા-વ્યવહારનુ ચલણ નથી. આપણામા વિવાહ, કરાર યા કામાગ્નિ સંતોષવા માટે નથી પરંતુ ધર્માનુષ્ઠાન માટે છે. અંગ અંગથી મન મનથી શરીર શરીરથી સ્ત્રીપુરૂષ લગ્નથી જોડાય છે લગ્નના અડતાળીશ સસ્કાર છે તેમા સહધર્મચારિણીયોગ પ્રથમ છે. સ્ત્રીનો પતિવ્રત ધર્મ પ્રથમ છે પતિ જીવતો છતા ચાંદ્રાયણાદિ વ્રતો પાપરૂપ છે. બીજા વ્રતોથી પતિનું આયુષ્ય ઘટે છે અને સ્ત્રી નરકે જાય છે સ્ત્રીએ પતિની સદપૂજા યત્ન કરવો. તેણે ઉપાસનાદિ પતિથી પૃથક કરવાના નથી પુરૂષે પણ સ્ત્રીની માફક પત્નીવ્રત પાળવાનું છે ધર્મ, અર્થ, કામમા પરસ્ત્રીની કદી વાંછના કરવી નહિ પોતાની સ્ત્રીથી કાંઈ પણ ગુહ્ય ન રાખવુ સ્ત્રીએ પતિ પહેલા ઉઠવુ, સ્નાનાદિ કરી પતિ ઉઠતા તેના મુખનુ દર્શન કરવુ અને તેના મનોનુકૂલ દંતધાવન વગેરે તૈયાર કરવુ. મનોનુકૂલ, જે સ્ત્રી પતિની સેવા બજાવે છે તે ઉત્તમ સ્ત્રી છે પુરૂષ કહે તે પ્રમાણે કરે તે સ્ત્રીમધ્યમ છે અને જે સ્ત્રીપતિ કહે તે પ્રમાણે ન કરે તે સ્ત્રી અધમ છે. જે સ્ત્રી વિવાદ કરે, ઘરમાથી ચોરી કરે, પરને અનુકૂળ વર્તે, પરપુરૂષથી મિત્રાચારી રાખે, ને પતિ ગયા છે તે ક્યારે એ આવશે કરી પતિ પડેલા જમી લે તેવી સ્ત્રીને શાસ્ત્રમા ત્યાગ કરવી કહી છે.'

અર્વાચીન કાળને અનુસરી ભિન્ન ભિન્ન મતના શ્રોતાઓ આગળ કોઈ પણ જૂના વિચારના ધર્મગુરૂએ જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાની દીલચાન કરી હોય તો તેમા શંકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી પ્રથમ છે મુબાઇમાં તેમની પધરામણી થવા બાદ જૂદા જૂદા વિષયોપર તેમણે ઘણા જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યાં છે તે ઉપરાંત કોઈ ગૃહસ્થને ત્યા તેઓની પધરામણી થતાં પણ તેઓએ ધાર્મિક અને સાંસારિક બાબતો વિષે બોધ આપેલો છે, તેમજ આપતા રહે છે વિવિધ વિષયો મઝધના તેમના મત સર્વ લોકોને માન્ય નહિ હોય છતા હિંદુઓની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાથે તેઓની સાંસારિક ઉન્નતિને માટે પણ તેઓ ઉત્સુક છે એ સર્વ હિન્દુ ભાઇઓએ ખુશી થવા જેવું છે.

* * * *

સ્ત્રીઓને હુન્નરકળાની કેળવણીની જરૂર—મુબાઇમા કોન્ગ્રેસ તરફથી ભરાનાર હુન્નર ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીને લગતા પ્રદર્શનના બાનુઓના વિભાગની બાનુઓની કમિટી કેટલાક વખતપર " તાતા પૅલેસ ' મા મિ. દિનશાહ એદલજી વાચ્છાના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી કમિટીમા નાણાની મદદની જરૂર વિષે બોલતા કમિટીનાં એક સેક્રેટરી મિસ શિરીન માણેકજી ખરશેદજીએ સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગમા પડવાની જરૂર વિષે કેટલાક ઉત્તમ વિચાર દર્શાવ્યા હતા. તેઓએ જણાવ્યુ હતું કે " કેટલાક આ પ્રદર્શનને મદદ નહિ કરવાનો એવો

સબબ આપે છે કે એ કાંઈ ધર્મનું કામ નથી કે તેને અમે મદદ કરીએ, પણ એવું બોલનારાઓ સખાવતનો ભૂલ ભરેલો અર્થ કરે છે. સખાવત, ફક્ત જેઓ 'આપણી આગળ આવી હાથ ધરે તેઓને આપવામાં જ સમાયલી નથી. તેમ કરવાથી તો સખાવત મેળવનાર સામું આળસુ તથા એશઆરામી બને છે. જેઓને કામ ધંધો મળી શકતો ન હોય તેઓને હુનર ઉદ્યોગમાં પડવાનું ઉત્તેજન આપવાનું કામ ખરૂં સખાવત ભરેલું છે. આવું કામ હાલમાં આપણા તરફથી ભરવાગાં આવનાર હુનર ઉદ્યોગનું પ્રદર્શન સારી રીતે બજાવી શકશે. હાલમાં વધ્યાં જતાં ખર્ચને લીધે ઘણાં કુટુમ્બોને પોતાની દીકરીઓનો નિભાવ કરવામાં મુશ્કેલી માલમ પડે છે. ઘણી વિધવાઓ એવી હોય છે કે જેઓને પોતાનાં બચ્ચાંનું પેટ ભરવાને માટે મોટી મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. આજ સો કુટુમ્બમાં પચીસ ધણીઆણીઓ પોતાના ગુજરાનની ફિકરચિંતાથી મોકળી રહેતી હશે. બાકીના પચોતેર ટકાને પોતાના કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે. આથી એવી સ્ત્રીઓને હુનર ઉદ્યોગમાં નાંખવાની કોશેસ કરવાનું અગત્યનું ગણાશે. સ્ત્રીજાતિની અડચણો જેમ બને તેમ ઓછી કરવી એ મોટું પુણ્યનું કામ છે. એવું કામ કરવા માગનારાઓને આપણે આપણા તરફથી મદદનો પુરતો હિસ્સો આપવો જોઇએ છીએ. હાલના હુનર ઉદ્યોગને લગતા પ્રદર્શનના કામમાં બાનુઓ ભાગ લે છે તેના સંબંધમાં ઘણાઓ તરફથી એવી ટીકા કરવામાં આવે છે કે એ કામમાં બાનુઓ શા માટે પડતાં હશે. જ્યારે ભરથારો પોતે કામ ધંધો કરી પોતાની ધણીઆણીનુ તથા આખા કુટુંબનું ગુજરાન કરે છે ત્યારે બાનુઓએ ભરથારોને માથે જ એવું બધું કામે શા માટે નાંખવું જોઇતું નથી? આ ખરેખર ભૂલ ભરેલો વિચાર છે. સઘળો બોજો કુટુંબના પાળનાર ઉપર નાંખી બાનુઓએ પોતે એશઆરામી થઈ બેશી રહેવું ઇચ્છવા જોગ નથી."

હાલના વખતમાં જીવનની જરૂરીયાતો અને ખર્ચ વધી પડવાથી આદમીને એક નાના કુટુમ્બનું ભરણપોષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે, તો ૮-૧૦ યા વધારે માણસોવાળા કુટુમ્બનું ભરણપોષણ કરવું તો અશક્ય જ થઈ પડે અને કુટુમ્બ દરિદ્રતા અને લાચારીમાં આવી પડે એમાં બિલકૂલ શક નથી. આવાં કુટુમ્બોની સ્ત્રીઓ શીવવાનો, ભરવા ગુંથવાનો અથવા ઘરમાં દરરોજ વપરાતી ચીજો બનાવવાનો કોઈ હુનર જાણતી હોય તો પોતાને જરૂરની તેવી ચીજ માટે પૈસો ખર્ચવો ન પડે એટલું જ નહિ પણ તેવી ચીજોના વેચાણથી કુટુંબની આવકમાં વધારો થઈ બહોળા કુટુમ્બના ભરપોષણનું કામ સહેલું થવાનો સંભવ છે. સેંકડે પંચોતેર કુટુમ્બની સ્ત્રીઓને કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે એવા મિસ શિરીન માણેકજી ખરશેદજીના અભિપ્રાયમાં ઘણું સત્ય રહેલું છે. કુટુંબનાં વડિલોએ આ બિના ધ્યાનમાં લઈ સ્ત્રીવર્ગને બાળપણથી જ ઘેર બેઠે કાંઇક આવક થઈ શકે એવા હુનરનું શિક્ષણ આપવાની તજવીજ કરવી જોઇએ છીએ.

—નિર્ગુણ.

ગૃહધર્મ.

અભણ માતાથી છોકરાંપર થતી અસર—સ્ત્રી લેખ.

(લખનારઃ—બહેન જીવીબાઈ નાનજી)—(ગયા અંકથી ચાલુ)

શરીરના કુમળા બાગપર, જેમકે ગાલ કે હોઠપર, છુંદણા પડાવે છે. વળી હાથે પગે આંગળે છાતીએ સોયની અણીઓ વડે મેશને બીયાનુ ટીપું મૂકીને છુંદે છે. તેથી લીલા રંગના ટપકાં પડી રહે છે. તેને છુંદણાં કહે છે. જૂઓ, એ પડાવવાથી કેટલી વેદના ભોગવવી પડે છે? કોઇનો ગાલ સૂણી જાય છે, હોઠ પાકી જાય છે, અને કેટલાએક ઘણા છુંદણા પડાવવાથી મરણ પામે છે. માટે આવો દુઃખ દેનારો ચાલ શા વાસ્તે જોઇએ? જો એવી શોભાની જરૂર હોત તો પરમેશ્વર શા વાસ્તે ન આપત? શું તેને ત્યાં ખોટ છે? પરંતુ અભણ માતાને મનતો જાણે એથી ઘણી શોભા લાગે છે. એટલું દુઃખ વેઠવું પડે છે, તો પણ તે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે એક બીજીઓ કર્યા જ કરે છે. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો, તે પોતાનાં છોકરાંને કાંઈ પણ ઇશ્વરના કરેલા કુદરતી નીયમમાં વધારો ઘટારો કરતી નથી. તેથી સુધરેલી માતાનાં છોકરાં પણ એવું સમજે છે કે પરમેશ્વરે કરેલા અવયવોમાં કાંઈ ફેરફાર કરવો એથી તે પરમેશ્વરનો ગુનેગાર થાય છે. કારણ કે, તેણે જે જે કર્યું હશે તે વિચારીને જ કર્યું હશે. તેમાં આપણે કાંઈ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી. વળી કેટલીક અભણ સ્ત્રીઓ પરમેશ્વર કરતાં ડાહી થઇને ધોળા દાંતને લાલ રંગાવે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ રૂપાળાં થવા સારૂ ટાપટીપ કરે છે. પરંતુ એવી ખોટી શોભાને સારૂ કેટલું દુઃખ ખમવું પડે છે તે વિચારતાં નથી.

છોકરીઓને રડતાં કૂટવાં શીખવવું.

એ રીત હીંદુઓની સઘળી નાતોમાં તેમ મુસલમાનોમાં પણ ચાલે છે. કોઈ મનુષ્ય સંબંધી મરણ પામતાં તેની આજુ બાજુબેઠેલા સ્ત્રીપુરૂષો કકળાણ કરી મૂકે છે. અને બિચારા મરણ પથારીએ પડેલાને ગભરાવી દેઇને તેનો જીવ શાન્તપણે નીકળવા દેતાં નથી. મુવા પછી શમશાન સુધીમાં જેટલા ચટલા આવે ત્યાં બાઇરાંઓ કૂટે છે. એથી કાંઈ મરણ પામનાર પાછું આવતું નથી. અલબત સગપણ તેટલી રાડ હોય એટલે સગા પ્રમાણે માઠું લાગે, પણ મનમાં સમજવું કે આપણે પણ તે જ રસ્તે જવું છે, પરંતુ રડવું કૂટવું નહિ. એ ખરાબ રિવાજથી ઘણાં નુકસાન થાય છે. બાઇરાંની છાતી લાલચોળ થઇને તેમને મોટા રોગ થઈ આવે છે. અને કોઇ કોઇ તો માથાં કૂટી કૂટીને પોતાની જીંદગી પર્યંતનું દુઃખ વહોરી લે છે. પરંતુ એ મોટી ભૂલ છે કારણ કે, તેથી કરીને આપણે દુઃખી થઇએ છીએ, અને વળી મરનારના કુટુંબીઓ જે આંસુ વગેરે પાડે છે તે મરનારને ખાવાં પડે છે, માટે જો સ્ત્રીઓ ભણેલી હોય તો મરનારની પાછળ રૂદન કરતી

નથી પણ ઉલટી યથાશક્તિ પ્રમાણે ઉત્તર ક્રિયા કરે છે વળી મોટી મોટી બાઇડીઓ એવુ કરે છે, તેથી એ ખરાબ રિવાજની અસર નાનપણથી જ છોકરાંને થાય છે નાની નાની છોકરીઓ તહેવારોમા નદી કે તળાવો પર જઈ કૂટતા શીખે છે અને એક બીજા રડતા કૂટતા શીખે છે તેઓ સમજે છે કે, અમારે રડતા કૂટતા શીખવુ જ જોઇએ, નહિ તો ફજેતી થાય કારણ કે, જ્યારે કોઈ મરણું થયુ હોય, ત્યારે ઘણી બાઇડીઓ ભેગી થાય છે તે પછી કોઇને કૂટતા ન આવડતુ હોય તો તેને ફજેત કરે છે અરે બાઈ આવડી મોટીને રડતા કૂટતા નથી આવડતુ. જુઓની એની માએ કૂટતા પણ નથી શીખવ્યુ પરતુ જો કેળવણી પામેલી માતા હોય તો તે છોકરાને નાનપણથી જ એવો રિવાજ તેના મનમા ઠસવા દેતી નથી વળી, અભણ સ્ત્રીઓ પોતાની છોકરીઓને નાનપણથી જ છાજીયા લેતા શીખવે છે જુઓ કેવી ગાંડાઈ! જ્યારે ભણાવવાની વખતે ના કહે છે અને એવા નઠારા રિવાજમા સામેલ થાય પણ કેળવણી લીધેલી માતા પોતાની છોકરીઓને બોધ કરે કે, એ રિવાજ ઘણો નઠારો ને જગલી છે માટે તે ન કરવો જોઇએ

પોતાની છોકરીઓને ફટાણા ગાતા તથા છોકરાઓને હોળીમા ભૂડુ બોલતા અટકાવતી નથી

ફટાણા એટલે ભૂડા ગીત હિદુ લોકોનો આ રિવાજ પણ ખોટો છે લગ્ન વખતે હોળી જેવા તહેવાર વખતે, અને બીજા ઉત્સવ પ્રસગે સ્ત્રીપુરૂષોના મોમાથી અને વિશેષ સ્ત્રીઓના મોમાથી જે ખરાબ શબ્દ નીકળે છે, તે ખરેખરા શરમ લગાડનાર છે નીચ લોકોમા એ રિવાજ ઘણો જોરબધ ચાલે છે બીજા તહેવારો કરતા લગ્ન પ્રસગે એનો વિશેષ પ્રચાર છે સ્ત્રીજાત એ ઘણી લાજવાળી ગણાય અને તેના મુખમાથી જ્યારે એવા નિર્લજ ઉચ્ચાર નીકળે એ કેવુ ના લાયક? પોતાના માબાપ ધણીને બીજા સભાવિત સજ્જનોના દેખતા બિન સદેહે ન બોલાય તેવા વચનો સ્ત્રી ઓચરે છે તે જરા પણ શરમાતી નથી ગણુ જાણે તે વખતે તેમના ઘૂમટા ક્યા સતાઈ જાય છે? વળી એવે પ્રસગે પાસે બેઠેલી વૃદ્ધ બાઇઓ નાની નાની બાઇડીઓને ઉશ્કેરે છે કે ફલાણી વેવાણને ગાઓ, ફલાણા વેવાઇને ગાઓ એમ કહે છે અને એથી જાણે સપૂર્ણ લ્હાવો લેવાતો હોય એમ જાણે છે

પણ એ ઘણું ખરાબ છે મોટા કુલીનના બૈરા બહાર નીકળતા નથી તથા કોઇની સાથે વાત કરતા પણ શરમાય, અને રસ્તે જતાં મોટો ઘૂમટો તાણે, તેમના મોમાથી એવા અપશબ્દ જનમડળમા ઉઘાડે છોગે નીકળે એ કેવુ વિપરીત? ખરેખર કોઈ અજાણ્યાને તો એ વિષે બહુ હલકો વિચાર આવે આ ખરાબ રિવાજ પણ માતાઓ અભણ હોવાથી જ થાય છે. તેઓ ફટાણા ગાય છે તેથી તેની છોકરીઓ પણ મોટી થાય છે, ત્યારે ગાવા શીખે છે અને પછી અતે એ રિવાજ ઘણો વધી જાય છે અને તેથી કરીને પરિણામ સારૂં આવતું નથી. પણ જો કેળવણી પામેલી હોય તો તે પોતાની છોકરીઓને ફટાણા ગાતી અટકાવે. કારણ કે, તે સમજે છે કે ફટાણા ગાવા એ ઉચ્ચ વર્ણનો ધધો નથી. તેથી ઘરની શોભા ઘટે છે. તેથી સુધરેલી માતાની છોકરીઓ ફટાણા ગાતા શીખતી નથી.

હોળી જેવા તહેવારોને દહાડે છોકરાઓ ખરાબ શબ્દ બોલવા સારૂ જાય છે. પણ મૂર્ખ માતા તેને અટકાવતી.નથી. પછી છોકરા ખરાબ શબ્દ બોલવા સારૂ જાય ત્યાં ઘણું તોફાન કરે છે. તથા કેટલીક સ્ત્રીઓને હેરાન કરે છે. એ ઘણું નિંદવા લાયક છે. જે માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તે પોતાના છોકરાને ખરાબ શબ્દ બોલવા જતાં તથા છોકરીઓને ફટાણા ગાતાં અટકાવે છે. ને પોતે વિવાહ થાય ત્યારે શાસ્ત્રનાં ગીતો ગાય છે, જેવા કે ઇશ્વર વિવાહ, મહાદેવ વિવાહ, રૂક્ષ્મણી વિવાહ, વગેરે ગીતો ગાય છે. તેથી તેની છોકરીઓ પણ તેવાં ગીતો ગાય છે. એવો બોધ કરે છે. વળી છોકરાને એવો બોધ આપે છે કે, નઠારા શબ્દ બને ત્યાં સુધી કોઈ દિવસ બોલવા નહિ. પણ તહેવારને દહાડે તો ઇશ્વરનાં કીર્તન ગાવાં જોઇએ. એ પ્રમાણે કેળવાએલી માતા બોધ કરે છે.

પુરેપુરો વિવેક શીખવી શકતાં નથી

છોકરાને નાનપણથી જ વિવેક રાખવાની ટેવ પાડવી. એ ટેવ જેવી માતામાં હોય, તેવી તેનાં છોકરાંમાં પણ આવે છે. હવે જો માતા કેળવણી પામેલી હોય તો, પોતાને ઘેર કોઈ આવે તેની સાથે જેમ ઘટે તેમ મર્યાદાથી બોલે ચાલે તથા તેને જેમ ઘટે તેમ માન આપે. તે પ્રમાણે તેનાં છોકરાં પણ શીખે છે. વિવેક એ એક જાતની આબરૂ છે. કારણ કે માણસો તેને વખાણે ને કહે કે ફલાણા માણસ બહુ વિવેકી છે. જે ઘેર વિવેક કરવાનો ચાલ નથી તે ઘર મોટા કુળનું હોય તો પણ લોક તેનું માઠું બોલે છે. અને જે ઘેર વિવેક કરવાની રીત છે, તે ઘર ગમે તેવું હોય તો પણ લોક તેનું સારૂં બોલે છે. અને વખાણ કરે છે. ખરેખરૂં જોઇએ તો જેને ઘેર જેવો વિવેક તે પ્રમાણે તેનું કુળ ઉચું કે નીચું સમજવું. ઘેર આવે તેની સાથે સલુકાઇથી બોલવું ચાલવું તેમાં જ વિવેક છે. ઉપર કહ્યું તેટલું જો સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો જ કરે છે. નહિતર તે પુરેપુરો કરી શક્તિ નથી. ભણેલી સ્ત્રી જ્યારે પોતાને ઘેર કોઈ પરોણો આવે છે ત્યારે તેને યોગ્ય માન આપી બેસારે, જળ પાન સોપારી વગેરે આપે છે. તથા તેને જમાડે છે. એવી રીતે તે તે પરોણાની આગતાસ્વાગતા કરે છે. અને તેનુ મન ખુશી કરે છે. તેથી તેનાં બાળકો તે જુએ છે ત્યારે તેના મનમાં એવું ઠસે છે કે, પરોણાની આવી રીતે આગતાસ્વાગતા કરવી જોઇએ. તે જ પ્રમાણે તેઓ મોટા થાય ત્યારે પણ કરે છે. પણ અભણ સ્ત્રી જ્યારે પોતાને ઘેર કોઇ આવે છે, ત્યારે તેને યોગ્ય માન આપતી નથી. તેને આવકાર આપતી નથી. જેમ તેમ બોલાવે છે, કુશળતા પુછતી નથી, એમને એમ મુઢ જેવી બેસી રહે છે એ બધુ તેનાં છોકરાં જુએ છે તેથી તેઓ પણ તેની માના જેવાં અવિવેકી થાય છે. અને તેથી તેની માણસોમા અપકિર્તી થાય છે. એવો રિવાજ આપણામાં ઘણો છે તેનું મુખ્ય કારણ સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલી નથી. વળી જુઓ, પારસી, ઇંગ્રેજ, ગરાશીયા વગેરે લોકોમાં ઘણો વિવેક હોય છે. તેનું કારણ એ કે તેમની માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય છે. તેથી તેઓ પણ તેવાં જ થાય છે.

બિનકેળવાએલી માતા પોતાના છોકરાને નઠારી રમતો રમવા દે છે. છોકરીઓ

નઠારી રમતો ર
મતા અટકાવતી નથી

ઢીંગલી ઢીંગલા કરી આપે છે પછી નાની છોકરીઓ તેને પરણાવે છે સામસામી છોકરીઓ વેવાણો થાય છે. એથી છોકરાઓ નાનપણથી જ સંસારની વાતો કરે છે અને તેથી કરીને તેમના વિદ્યાઅભ્યાસમાં ખામી આવે છે વળી ધૂળમાં ઘર કરીને રમે છે છોકરા કચરામાં રમે છે. ધૂળ ઉડાડે છે તો પણ મૂર્ખ માતાઓ તેનો અટકાવ કરી શકતી નથી. પણ કેળવણી પામેલી માતા હોય તો પોતાની છોકરીઓને એવી રમતો રમવા દે નહિ. તથા છોકરાને અને છોકરીઓને ભેગા કરી સારી જ્ઞાનની વાતો કરે છે

(અપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીકેળવણી

(વાર્ષિક ઇનામી સમારંભ વખતે રાજકોટ મીલીટરી સ્ટેશન કન્યાશાળામાં બાળાઓએ ભજવી બતાવેલા સંવાદ)

કમળાગૌરી ઇતિહાસ વાંચે છે તેવામાં કંચન ચંદા ને કુમુદા પ્રવેશ કરે છે.

ચંદાગૌરી—કેમ કમળા! શું કરે છે?

કમળાગૌરી—ચંદા બ્હેન! આ ભરતખંડનો ઇતિહાસ વાંચુ છું

ચંદાગૌરી—બ્હેન! હું પણ છઠ્ઠી ચોપડી ભણી હોત તો એ શીખત. મ્હારી જાણવાની ઘણી મરજી હતી, છતાં મ્હારા માબાપે પાંચ ચોપડી ભણાવી નિશાળેથી ઉઠાડી લીધી.

કમળાગૌરી—ચંદા બ્હેન! ત્હમે નિશાળેથી ઉઠી ગયા છો, તોપણ નવરાશની વેળાએ આ ચોપડી વાંચશો તો આનંદ થશે ત્હેમાં ઘણી સરસ વાતો આવે છે

કુમુદા—કમળા બ્હેન! ત્હેમાંથી એક દહાડો મ્હારા મણિભાઇએ રામાયણની વાત વાંચી હતી. તે સાંભળતાં મ્હને બહુ મજા પડી હતી.

કમળાગૌરી—કંચન બ્હેન! ત્હમે કેમ કંઈ બોલતા નથી?

[illegible]ગૌરી—ત્હમારી પાસે શું બોલું? ત્હમે બધી ભણેલીઓ અને મ્હને તો કંઇએ ન આવડે.

ચંદાગૌરી—બ્હેન! ત્હમે પણ અમારી પેઠે ભણ્યા હોત તો કેવું સારૂં!

કંચનગૌરી—બ્હેન! હવે એતો ઠીક!! ભણીને આપણે ક્યા કારભાર કરવા જવું હતું

ચંદાગૌરી—કંચન બ્હેન! ત્હમે કહો છો તેમ રાજ્યનો કારભાર તો નથી કરવા જવું પણ ઘરનો કારભાર તો કરવો જ પડશે ને?

કંચનગૌરી—ત્યારે અભણ સ્ત્રીઓ તો ઘરનો કારભાર નહિંજ કરી શકતી હોય એમ જને? ભણેલીઓ તો ગણી ગાંઠી પાંચ છે! બાકી બધી ક્યાં ભણેલી છે? છતાં તે ઘરનો કારભાર ચલાવે છે

ચંદાગૌરી—હા, એતો ખરૂં, પણ તે બંનેના કારભારમાં ફેર તેટલો ફેર.

કંચનગૌરી—કંઇએ ફેર નથી. બ્હેન! વિદ્યા તો રળી ખાવાનું સાધન છે. ને તેથી જ તે માત્ર પુરૂષને કામની છે સ્ત્રીઓને ભણાવવી એતો સુધારાવાળાનો અમસ્થો મોહ છે કારણ કે —

ક્યાં નોકરી ચાકરીએ જવું સ્ત્રીને બ્હેની?
કયાં પંડિત પુરાણી થવું સ્ત્રીને બ્હેની?
ક્યાં નામું ઠામું માંડવું સ્ત્રીને બ્હેની?
કયાં પરદેશ રળવા જવું સ્ત્રીને બ્હેની?
સુધરેલાની આ મોહની ખોટી બ્હેની!
સ્ત્રીને વિદ્યા શા કામની કહો બ્હેની

ચંદાગૌરી—વાહરે બ્હેન! શું સ્ત્રીઓને વિદ્યા કાંઇ જ કામની નથી? ભણેલી અને અભણ સ્ત્રીના ઘર સંસાર તરફ તો જુઓ.

કુમુદા—હાસ્તો ચંદા ખરૂં કહે છે કંચન બ્હેન! માઠું ન લગાડશો જુઓ અભણ સ્ત્રીઓ તો —

પરનિંદામાં દિન કાઢતી શ્યામા બ્હેની,
વસ્ત્રાભૂષણમાં રાખતી આશા બ્હેની
સંભાળ કશી ના આવડે જેને બ્હેની
સાજા માંદા નિજ બાળની એને બ્હેની
થાકયા પાકયા નિજ નાથને ભોળી બ્હેની
ધર કંકાસે પ્રગટાવતી હોળી બ્હેની ૧

કંચનગૌરી—અને ત્હમારી ભણેલીઓમાં તો કંઇએ કહેવાનુંજ નહિ હોય! કેમ?

બહુ બોલ્યે ચાલ્યે ચાવળા સારા બ્હેની !
પ્હેર્યે ઓઢ્યે ખરચાળ ભણનારા બ્હેની !
સાસરીયે હુંપદ રાખતા ખોટી બ્હેની !
બીજાની ભુલ્યો કાઢતાં જૂઠી બ્હેની !
નહિ લાજ અને મર્યાદા મ્હોટાંશુ બ્હેની !!
નહિ વ્હાલપ કે કઇ ભાવ છોટાંશુ બ્હેની !!

ચદાગૌરી—કચન બ્હેન ! ગમે તેમ કહો પણ ભણેલી સ્ત્રી અભણ કરતાં પોતાનો ઘર સસાર વધારે સારી રીતે ચલાવી શકે છે જુઓ—

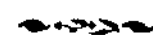
ઘર ખર્ચ ભણેલી નોંધતી રોજે બ્હેની,
આવક જાવક સભાળતી હોશે બ્હેની,
નિજ બાળ રૂડેરા કળવે ખતે બ્હેની,
સુખદાતા સાસરીમા બને અતે બ્હેની
પતિના સકટ જાણી સહે સાથે બ્હેની
ઘર ચિતા છેટે નાથથી ગણે બ્હેની.
નવરાશે નિદ્રા કુથલી છોડી બ્હેની,
ભરતી કે લખતી વાંચતી પોથી બ્હેની.

માટે બ્હેન ! પોતાના પતિના, ને કુટુબ બધાના સુખને માટે સ્ત્રીને ભણવાની જરૂર છે પણ હવે ચાતો આપણી વાતોથી કમળાને વાચવામા હરકત આવે છે ત્હેને કાલે પરીક્ષા છે

(સર્વે જાય છે)

શુકમાધવ.

સ્ત્રીગીતાવલી.



સતિનો પતિ.

(ગરબો.)

સતિને પતિ તણી છાયા સુખકારરે પતિ છે સતિનો સાચો શણગારરે,
પતિથી સતિ સસાર તરનારરે, પતિથી સતિ ધર્મ કર્મ કરનાર. સતિને૦

સતિને પતિ છે અતરના વિસામા, ભવરણ માહિ પતિ સુખ ધામા,
કર કંકણ નયનની કીકી રૂપાળી મન વાડીમા પતિ વનમાળી,
સુખના પ્રસગે સુખ ભરનાર રે, દુ:ખના પ્રસગે દુ:ખ હરનાર સતિને૦

પતિને પૂજ્યાથી ત્રિવિધ તાપ ટળતાં, ત્રિભુવનનાં સુખ ક્ષણુ માંહી મળતાં,
સ્વામિ સેવાથી સતિ શ્રી હરિ રીઝાવે, સતિના સત્યે હરિ ઘર શોધી આવે;
અડસઠ તિર્થ ચર્ણ ભરથારરે, ચરણ સેવ્યાથી મોક્ષ મળનાર. સતિને•

મન વાણી કર્મે સતિ પતિ સાધે, પતિ મણિ સતિ રતિ ઉર પર બાંધે,
પતિ ગૃહ રહીને સતિ ધર્મ પાળે, મોક્ષ સત્ર શીખે સંસાર શાળે;
ગૃહસ્થાશ્રમથી કરે શુભ સંસારરે, પતિ પદ પામી પ્રણમે વારવાર. સતિને૦

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુખરામ કવિ.

સ્વાગત મંદિર.

નિકકાર્ટર: એક પ્રખ્યાત ડિટેક્ટિવ. લેખકઃ પંડિત કૃષ્ણ હરગોવિન્દ, બન્ધુસમાજ. (મૂલ્ય: રૂ. ૦-૧૨-૦)

અમારા સભાસદ-બન્ધુએ કરેલું, 'આલ્હાઇનિ કંપની' તરફથી ઇંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થતી 'ગુપ્તચર વાર્તાગાળા' (ડિટેક્ટિવ વાર્તાઓ) માંના એક પુસ્તકનું, આ રસીલું ભાષાન્તર છે; દુનિયામાં જેમ જેમ વિદ્યાનો વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ પ્રપંચ, છલ, લુચ્ચાઇ, હરામખોરી વગેરે વિદ્યાનો દુરુપયોગ કરનારી પ્રવૃત્તિઓ પણ વૃદ્ધિ પામ્યાંજ કરે છે; તેથી હેમનું વધ્યે જતું બળ તોડવાને નવે નવે પરાયુક્તિઓ અમલમાં મૂકવી પડે છે, કાયદાનાં શાસનો તોડી પાપ અને ગુન્હા કરનાર મનુષ્યોને ન્યાયના કોઠામાં પાછા સપડાવી કરેલાં નુકશાનનો બદલો અને કરેલાં કૃત્યની શિક્ષા કેવી રીતે આપવામાં આવે છે,-એ સર્વ ખરૂ જોતાં મનુષ્ય જીવનનો, માનવ હૃદયનો ઇતિહાસજ છે અને તેથી હેનું અધ્યયન, મનન પણ સર્વદા લાભકારકજ હોવું જોઇએ. આ વાર્તા પણ હેવાજ પ્રકારનું પુસ્તક છે અને ભાષાન્તર કર્તાએ હેમાં અસલની ખુબીઓ સારી રીતે જાળવી રાખી છે. ભાષા સરલ અને મનોહર છે તથા વાર્તાની ગુંથણી ઘણી રસમય છે. અમને આશા છે કે રા. રા. કૃષ્ણલાલ પોતાના આવા પ્રયાસ હમ્મેશાં વધાર્યા કરશે.

ગૃહવ્યવસ્થા: રચનાર, દાકતર **નીલકંઠરાય** ડાહ્યાભાઇ, (એલ. એમ. એન્ડ એસ.) તથા છત્રપતિ હરિપ્રસાદ ડાહ્યાભાઇ (બી. એ.)-મળવાનું ઠેકાણું: મેસર્સ. સાકરલાલ બુલાખીદાસ અને કું; અમદાવાદ. મૂલ્ય: રૂ. ૦-૬-૦

સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી આ પુસ્તક એક ઇંગ્રેજી ગ્રન્થનું અનુકરણ છે; અને હેમાં-રહેઠાણ, હવા, પાણી, કચરો; ઓરડા, ઘરનો સામાન, પોષાક, ખોરાક, ફસલ, રસોઇ,

દીવેદેવતા, ચોખવટ, ધોવાનું કામ, તન્દુરસ્તી અને બીમારી; પૈસા, આવક, ખર્ચ, બજાર, બચત; તથા ઘરની વ્યવસ્થા; વગેરે વિષયોનો સમાવેશ થયેલો છે. આવી તરેહનાં પુસ્તકો ગૃહિણીઓને ખાસ ઉપયોગી છે અને ત્હેના લેખકો ખરેખરી પ્રજાસેવા બજાવે છે એ નિઃસંશય છે. ભાષા સ્ત્રીઓથી સારી રીતે સમજાય ત્હેવી, સાદી, અને ઘરગથુ છે; અને શરીરનાં યંત્રોનાં કેટલાંક ચિત્ર પુસ્તકમાંના કેટલાક આરોગ્યતા વગેરેના વિષયો સમજવામાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે ત્હેવાં છે. અનુકરણ પણ એવી સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે ત્હેમાંથી ભાષાન્તરોમાં જોવામાં આવતા ઘણા દોષ અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. પુસ્તકની કિમ્મત વધારે નથી અને ત્હેમાં ઘણી મહત્વની પરન્તુ દરરોજના ઉપયોગની બાબતોનો સમાવેશ થયેલો હોવાથી અમે તે અમારા વાચકોના અને ત્હેમાં પણ અમારા સ્ત્રીવાચકોના ખાસ ધ્યાન ઉપર તે લાવવાની રજા લઇએ છીએ. દાક્તર નીલકંઠરાય આવા પ્રકારનાં લોકોપયોગી લખાણ માટે જાણીતા છે અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ તથા રા. રા. હરિપ્રસાદ બીજા પણ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી લેખથી ભાષાસાહિત્યમાં વધારો કર્યે જશે.

Thoughts on Vegetarianism. (અન્નાહાર વિશે વિચાર).—

લખનાર, એમા. બી. એલિસન.

પ્રાણિહિંસા વિરુદ્ધ મહાપ્રયાસ કરનાર રા. રા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકરે ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં બંગાળામાંથી કેટલાક પૈસા અહિંસાની અભિવૃદ્ધિ માટે એકઠા કર્યા હતા; ત્હેમાંથી ૧૯૦૩ ના જાન્યુઆરીમાં વિદ્વાન સ્ત્રી-વૈદ ડાકટર. એના. કિંગ્સફર્ડ (એમ. ડી. (કૃત 'ઉત્તમ ખોરાક' Perfect Way in Diet એ નામના પુસ્તક ઉપરથી ઇનામી નિબંધ માગવામાં આવેલા હતા. ' અન્નાહાર વિશે વિચાર ' એ લેખ પ્રથમ પંક્તિનો હોઈ ત્હેને ઈનામયોગ્ય ગણવામાં આવ્યો હતો અને તે ' થિઓસોફિક ગ્લિનર ' નામના માસિક પત્રમાં પ્રકાશિત થયો હતો. આ લેખનાં લખનાર એક વિદુષી ઇંગ્રેજી સન્નારી છે; ત્હેમણે માંસાહાર અને અન્નાહાર બંનેનો અનુભવ કરી જાતી અનુભવપરથી તથા શાસ્ત્રીય અને બીજાં અનેક કારણોનું પ્રતિપાદન કરીને અન્નાહારની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે. ભાષા બહુ ઉત્તમ પ્રતિની અને મોહક છે અને વિષયનું આ લેખન એવી સારી રીતે કરવામાં આવેલું છે કે કોઇપણ વાચકને ત્હેમાં રસ પડ્યા વિના રૂહે નહિં. ટૂંકામાં, આ બાનુનો પ્રયત્ન ખરેખર સ્તુતિપાત્ર છે.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

રાત્રિ દિવસ.

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, અત્યાર સુધી જે મે તને કહ્યુ તે તું સારી રીતે સમજ્યો હોઇશ, તો હવે રાત્રિ દિવસ કેમ થાય છે, તે અને પૃથ્વી ઉપરના જૂદા જૂદા પ્રદેશો ઉપર રાત્રિ દિવસો લાંબા ટુંકા કેમ થાય છે તે તુ સમજી શકશે.

ઉત્સુક—ત્યારે જૂદા જૂદા દેશોમા રાત્રિ દિવસોમા ફેર હશે ?

વિજ્ઞાન—હાજી, તો તારી નિશાળમા જે પૃથ્વીનો ગોળો છે તેને એક અંધારી ઓરડીની અંદર મૂકી, તેની સામે સૂર્યને બદલે એક મોટો દીવો નાખીને તુ જો તો પ્રકાશ કેટલા ભાગ ઉપર પડે ?

ઉત્સુક—દીવાની સામેના અર્ધ ભાગ ઉપર પ્રકાશ પડે અને તેની પેલી તરફના ભાગ પર અંધારૂં હોય

વિજ્ઞાન—બરાબર આવીજ રીતે સૂર્ય સામે આવેલા પૃથ્વીના અરધા ભાગ ઉપર પ્રકાશ—દિવસ હોય છે ત્યારે બીજી મેર અંધારૂં-રાત્રિ હોય છે હવે જો પૃથ્વી આમને આમ સ્થિર રહે તો શુ થાય ?

ઉત્સુક—તો તો બીજી તરફની પૃથ્વીને કોઈ દિવસ દિવસ ન થાય અને સૂર્ય તરફનાને કોઈ દિવસ રાત્રિ ન થાય.

વિજ્ઞાન—ત્યારે પૃથ્વી ફરે છે એ વાત તો નક્કી, ખરૂં કે નહિ ?

ઉત્સુક—એમ શા ઉપરથી જાણ્યુ

વિજ્ઞાન—તે કોઈ જંકશને (બે ગાડીઓ ભેગી થતી હોય ત્યા) જોયુ હશે કે કેટલીક વખત જોડે જોડે ઉભેલી બે ગાડીઓમાની આપણે બેઠા હોઇએ છીએ તે ચાલે છે કે બીજી તે આપણને થોડીવાર માલુમ પડતું નથી પણ જો કોઈ સ્થિર ચીજ જેવી કે સ્ટેશનના બાગનું કોઈ ઝાડ-કે સ્ટેશનનોજ કોઈ ભાગની સામે નજર રાખીશુ તો આપણી ગાડી ચાલતી હશે તો આપણને માલૂમ પડશે. આવીજ રીતે બધા સ્થિર તારાઓમા બીજા ગ્રહો ફરે છે એમ તપાસ કરતા જણાય છે અને પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ છે તેથી તે પણ ફરતીજ હોવી જોઇએ અને તે પશ્ચિમમા થી પૂર્વ તરફ ફરે છે

ઉત્સુક—એ કેમ જણાય, વારૂ ?

વિજ્ઞાન—તુ ગાડીમાં બેઠો હોય ત્યારે જોયુ હશે કે આપણે જતા હોઇએ તેની સામી બાજુમાં ઝાડ ફરતાં-જતા જણાય છે. તેવીજ રીતે સૂર્ય જે સ્થિર છે તે પૂર્વથી

પશ્ચિમમાં જતો જણાય છે તે ખરૂં નથી પણ પૃથ્વી પશ્ચિમથી પૂર્વમાં જાય છે અને તેને લઇને પૂર્વમાં આવેલ પ્રદેશોમાં સવાર સાંજ વહેલાં પડે છે: કલકત્તામાં સૂર્ય ઉગે તેના કરતાં કરાંચીમાં સૂર્ય ઘણો મોડો ઉગે છે. આ વાત તું પૃથ્વીનો ગોળો ફેરવીશ તો તને બરાબર સમજાશે.

ઉત્સુક—એ તો સમજાયું. પરંતુ દિવસો લાંબા ટુંકા થવાનું શું કારણ ?

વિજ્ઞાન—એ સમજવું જરા કઠણ છે. એનું કારણ પૃથ્વીની ધરી આડી રહે છે એમ જે કહ્યું તે છે. પૃથ્વી ઉપરના મધ્યમાં આવેલા પ્રદેશો ઉપર તો બારે માસ ઘણું કરીને રાત્રિ દિવસ સરખાંજ હોય છે. જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણ તરફ જતા જઇએ તેમ તેમ ફેર પડતો જાય છે; અને આ ફેર વધતો જાય છે ત્યાં ત્યાં રૂતુઓના ફેરફાર પણ તેના પ્રમાણમાં થાય છે. દિવસ લાંબો હોય ત્યારે ઘણું ખરૂં ઉનાળો હોય છે અને રાત્રિ લાંબી હોય ત્યારે શિયાળો હોય છે.

પૃથ્વીનું સ્વરૂપ.

એક દિવસ ચોમાસામાં ઉત્સુક તેનાં માબાપ સાથે ઘરમાં સગડી પાસે બેઠો બેઠો તાપતો હતો તેવામાં તેને એક વાત સાંભરી આવી. તેણે પોતાના બાપનેપૂછ્યું કે કાકા, તે દિવસ પેલો સાધુ કહેતો હતો કે પૃથ્વીની અંદર એટલી બધી ગરમી છે કે અમે લોકો ઉંડો ખાડો ખોદી તેમાં લોટામાં ખીચડી પકાવી શકીએ છીએ એ વાત ખરી હશે ?

વિજ્ઞાન—હા, એ ખરૂં છે. પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં હજુ ઘણીજ ગરમી છે-બળે છે. અને એક વખતે પૃથ્વીનો આ ઉપરનો ભાગ પણ બળતોજ હતો.

ઉત્સુક—તે કોણે ઠારી નાખ્યો હશે !

વિજ્ઞાન—તું આ કોયલા જોય છે ? તેના ઉપર જોકે રાખ વળી ગઈ છે પણ તું ફુંક મારશે તો તેમાંથી બળતો કોયલો માલુમ પડશે. તેવીજ રીતે પૃથ્વીમાં પણ થયું છે, એવું માલુમ પડયું છે કે પૃથ્વી મૂળ સૂર્યનો ભાગ છે; સૂર્યમાંથી છૂટો પડી ગએલ કકડો છે. તેથી તે પ્રથમ તો બળતીજ હતી પણ ધીમે ધીમે ઠંડી પડીને ઉપરનું પડ ઠંડું થઈ ગયું પણ હજુ અંદર બળતીજ છે જેની સાબીતીમાં જ્વાળામુખી પર્વતો આપી શકાય. એવી ગણત્રી કરવામાં આવી છે કે બે માઇલ નીચે ખોદીએ તો ત્યાંની ગરમી ઉકળતા પાણીની ગરમીની બરાબર છે.

ઉત્સુક—પૃથ્વીમાંથી તો ઘણા ઘણા પદાર્થો નીકળે છે; જો તે સૂર્યનો ભાગ હોય તો તેમ કેમ બને ?

વિજ્ઞાન—સૂર્યની અંદર તે સર્વ પદાર્થો બળતા રહેલા છે એવું જોવામાં આવ્યું છે અને સિદ્ધ થયું છે. (અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતિલાલ વછરાજાની.

વાર્તાલહરી.

ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર.

શ્યામસુન્દર ટાગોર મહારાજા ટાગોરનો બીજો પુત્ર હતો. તે બ્રાહ્મ સમાજમાં ભળ્યો હતો, એટલુંજ નહિં પણ એક ગરીબ ધર્મપ્રચારકની પુત્રીની સાથે હેણે લગ્ન પણ કર્યું. મહારાજા ટાગોરે હેને લખી મોકલ્યું કે "ત્હારી મરજીમાં આવે ત્યાં રૂહે ને ત્હારી ઇચ્છામાં આવે તેમ ચાલ; હવે ત્હારે મ્હારે કાંઈ લેવા દેવા કે કોઇપણ જાતનો સંબન્ધ નથી. તું જ્યારથી ધર્મભ્રષ્ટ થયો ત્યારથી મ્હેં તો ત્હારું સ્નાનજ કરેલું છે." પરિણામ એ આવ્યું કે–શ્યામસુન્દર ટાગોરે પત્ની સાથે કલકત્તામાંજ રૂહેવા માંડયું.

આ યુગલનો એકનો એક પુત્ર કુમાર સાત આઠ વર્ષનો હતો હેવામાં શ્યામસુન્દરને સખ્ત તાવ લાગુ પડયો; ધીમે ધીમે તે એવો તો માંદો થઈ ગયો કે કુમારને હેને મોસાળ મોકલી દેવામા આવ્યો, જ્યાં તે કેટલોક વખત રહ્યો. જ્યારે હેને પાછો ઘેર આણ્યો ત્યારે પોતાની માતાને કાળું વસ્ત્ર પ્હેરતી, સુકાઈ ગયેલી, અને ગમગીન ચ્હેરા વાળી જોઈ.

"મધુરી!" શ્યામસુન્દર પોતાની પત્ની સરલાદેવીને હમ્મેશાં 'મધુરી' કહીનેજ બોલાવતો હતો જે ઉપરથી કુમાર પણ હેનું એ નામજ દેતો: "મધુરી! પિતાજીને હવે ઠીક છે? એમની તબિયત તો સારી છે ને?"

"હા, મ્હારા વ્હાલા; એમને સારૂં છે, ઘણું સારૂં છે. પણ હવે આપણે બેને બીજું કોઇ રહ્યું નથી, હોં. બીજું કોઈજ રહ્યું નથી."

કુમાર બાળક હતો તોપણ હેને ધીમે ધીમે સમજણ પડી કે હવે પિતાજી પાછા આવવાના નથી.

એક દહાડો મહારાજા ટાગોરનો મુનીમ કાલીચરણ સરલાદેવીને મળવા આવ્યો. કુમારને તે ટાગોરનગર લઇ જવા આવ્યો હતો.

"સરલાદેવી! મ્હારે ત્હમને જણાવવું પડે છે,–જેને માટે હું ઘણોજ દિલગીર છું,–કે મહારાજા સાહેબને ત્હમારી તરફ બહુ પ્રીતિભાવ નથી. હેમની મરજી એમ છે કે પોતાના પૌત્રને ટાગોરનગરમાંજ, પોતાની પાસે રાખવો. એમના બંગલાથી થોડે દૂર એક મઝેનું ન્હાનું સરખું મકાન છે તે ત્હમારા રૂહેઠાણને માટે ત્હમને આપવામાં આવશે; ત્હમારા ખર્ચખૂટણને માટે પણ તેઓ સાહેબ એક સારી રકમ આપવાનું જણાવે છે. હેમની એક ખાસ શરત એટલી છે કે, ત્હમારા પુત્રને ત્હમારે ત્યાં આવવા જવાની તો તેઓ રજા આપશે પરન્તુ ત્હમારે કદિપણ મહારાજા સાહેબને બંગલે આવવું નહિં—હું નથી ધારતો કે ત્હમને આ શરતો બહુજ ભારે થઇ પડે."

"મ્હારા પ્રિયપતિને ટાગોરનગરમાં રૂહેવું ઘણુંજ પસંદ હતું; અને તેથી મ્હારા બાલક પુત્રને પણ ત્યાંજ રૂહેવાનુ બનતું હોય તો હું કોઇપણ અંગત કારણને લીધે હેમાં વિક્ષેપ નાંખવા ખુશી નથી. મ્હારાથી એને દરરોજ મળી શકાતું હશે તો પછી મ્હને બીજા કાંઇની જરા પણ દરકાર નથી."

એવામા કુમાર ઘરમા આવ્યો અને આવતા વારજ પોતાની મા તરફ દોડી જઈ ત્હેને ભેટી પડ્યો.

" આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર તે આ કે ? "

મુનીમના ગયા પછી સરલાદેવીએ કુમારને એક ઘણીજ નવાઈ ભરેલી વાત કહી, કુમારનો દાદો ટાગોરનગરનો મહારાજા ટાગોર જે આખા બંગાળાના સઘળા શ્રીમાન્ ટાગોર કુટુંબોમા પણ મુખ્ય ગણાતો હતો તે હતો, અને ત્હેના પછી, ત્હેનો મ્હોટો પુત્ર શશિશેખર જે ઘોડા ઉપરથી પડી મૃત્યુ પામ્યો તે જીવતો હોત તો મહારાજા ટાગોર થાત અને ત્હેના પછી જો કુમારનો બાપ હયાત હોત તો તે થાત પણ તે બને ગુજરી ગયેલા હોવાથી, મહારાજા ટાગોરના મૃત્યુ પછી કુમાર મહારાજા થવાનો, અને હાલનો ત્હેનો ખિતાબ મહારાજ કુમાર હતો.

ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર સ્હવારમા પોતાનો વૃદ્ધ મિત્ર મધુરામ, જે કુમારના રહેવાના માળામા નીચે ઓટલા ઉપર ગાંધીવાટાની પરચુરણ દુકાન માડતો હતો, ત્હેને મળવા ગયો.

" સાહેબજી, કુમાર તબિયત કેમ છે ? "

' ઘણી સારી, સાહેબજી ! ત્હમારે શરીરે પણ ઠીક છે ને ?—કહો મધુબાબુ, કાલે આપણે શી વાત કરી'તી તે યાદ છે ? '

" હેં, કાલે ?–મ્હને લાગે છે કે આપણે રાજા રજવાડા વિશે વાત કરતા'તા કેમ, ખરૂ કની, કુમાર ? "

" હા એજ ત્હમે કહેતા'તા કે મ્હોટો ગમે ત્હેવો ' ધનતર–બડેજાત ' રાજા મહારાજા હોય તો ત્હેને પણ ત્હમે દુકાનમા પેસવા દો નહિ. "

" હા હા કુમાર, હું તો હજી પણ કહું છુ ગમે ત્હેવો મહારાજા હોયની, પણ મ્હારી દુકાનની અદર આવે જો !–પછી હું છુ ને એ છે દેખાડી આપુ દેખાડી ! "

" મધુબાબુ, ત્હમને ખબર છે, એક મહારાજા દુકાનની અદર આવી ત્હમારી મગ રગીઓની ગુણ ઉપર બેઠો છે તે ? "

" હે, શુ લવે છે ? '

" હા હા એક મહારાજા. હું મહારાજા છુ કે હવે પછી થવાનો છુ '

' માથુ બાથુ દુખે છે કે ચિત્તભ્રમ થયો છે ?–તબિયત કેમ છે ? "

" મશ્કરી નથી હું કહું છુ તે ખરૂંજ છે "

" મ્હને લાગે છે કે આપણા બેમાથી એકનુ મગજ ઠેકાણે નથી " " ના ના એમ કાંઈ નથી. ટાગોરનગરથી અમારો મુનીમ આવ્યો, તે કહેતો'તો. મ્હારા દાદાએ એને મોકલ્યો છે "

" વળી ત્હારો દાદો કોણ છે ? "

" ત્હમને ખબર નથી ?–મહારાજા ટાગોર. "

" પણ કુમાર, તેથી ત્હને શુ લાભ ? ત્હારૂં નામ કાંઈ બદલાવાનું હતું ? "

" મુનીમ કહેતો'તો કે, હું મહારાજ કુમાર છુ. "

" હે, મુનીમ ત્હને મહારાજકુમાર કહેતો'તો ? "

" હા હા મ્હને જોયો કે તરત એણે કહ્યુ 'આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર આ કે ?' "

" ભલા ભગવાન! હું કુમાર, તું વળી મ્હોરા મહારાજા ? "

કુમારે કાલીચરણને પૂછ્યું : " મુનીમજી, મહારાજા એટલે શું તે મ્હને ખબર નથી. "

" ત્હમે નથી જાણતા ? "

" ના. મ્હારા દાદા મહારાજા શી રીતે થયા તે મ્હને કહેશો ? "

" મહારાજાની પદવી પ્હેલી ત્હમારા કુટુંબમાં દોડસો વર્ષ ઉપર મળી હતી. "

" હેં ત્હેને તો બહુ વખત થઈ ગયો ! મહારાજાની પદવી મળે પછી તે શું કરતા હશે ? "

" કેટલાક મહારાજા બહાદુર હોય છે, વિદ્વાન્ હોય છે,–"

" એમ કે ? ત્યારે પિતાજી બહાદુર તો હતા જ : એક દિવસ ત્હેમણે બે ઘોડ બગી લઈ ન્હાશી જતા'તા તે ઘણી મહેનતે અટકાવી, અંદર બે ત્રણ છોકરાં બેઠાં હત ત્હેમનો જીવ બચાવ્યો'તો એમ આ માળામાં બધાં વાતો કરે છે. અને મધુરી કહે છે ? એ બહુ વિદ્વાન્ હતા એટલુંજ નહિં પણ સરસ મરમ કવિતાયે બનાવતા. "

" ઘણા મહારાજા પૈસાવાળા હોય છે—"

" હેં ! ત્યારે તો બહું સારૂં. મ્હારી પાસે ઘણો પૈસો હોતને તો કેવી મઝા પડત ?'

" ત્હમે એટલા બધા પૈસાને શું કરત ? "

" મધુરી કહે છે કે પૈસો હોય તો ઘણાં સારાં કામ થઈ શકે. જો હું પૈસાદા હોતને તો મધુરીને જાત જાતની સારી સારી ચીજો લઈ આપત; અને વળી શંભુને- શંભુ ચોપડીઓ વેચે છે, બહુ મઝાનો છોકરો છે, મ્હારે ને એને તો ઘણા ઘણા લાંબ વખતથી ભાઈબંધી છે. "

" એમ કે ?–પણ ત્હમે પૈસાદાર હોત તો એને શું કરત ? "

" મંગાથી એને છુટો કરત. "

" મંગો કોણ છે ? "

" મંગળ શંભુનો બાગિયો છે; પણ ચોખ્ખો નથી. "

" હેં ચોખ્ખો નથી ? "

" ના. એ પૈસા ખાઈ જાય છે ને તેથી શંભુ એવો તો ચ્હીડાય છે !- હેં બહુ ત્હમે આખો દહાડો ચોપડીઓ વેચવાને બધા શહેરમાં ટાંટિયાતોડ કરો ને ત્હમારો બાગિયો ત્હેમાંથી તફડાવી જાય તો ત્હમે પણ ના ચ્હીડાઓ ? "

" અલબત્ત, મ્હને પણ ગુસ્સો આવેજ. પણ ત્હમે ત્હમારે પોતાને માટે શું લો જો ત્હમે પૈસાદાર હોતા ? "

" બધું ઘણુંયે ! પણ હું પ્હેલવ્હેલો ફુલમણીને થોડા પૈસા આપું. "

" ફુલમણી કોણ છે ? "

" મ્હારી ખાસ દોસ્તદાર છે. એને બિચારીને સાત છોકરાં છે ને એનો વર માંદે રૂહે છે તેથી એ બધાં બહુ ખરાબ હાલતમાં છે. "

" આવો વિચિત્ર છોકરો મ્હેં કદિ પણ જોયો ન્હોતો; સરલાદેવી, ઘણું સારૂં થય કે ત્હમે આવી પ્હોચ્યાં હું ટાગોરનગરથી નીકળ્યો ત્યારે મહારાજા બહાદુરે મ્હને ફરમા વ્યું'તું કે: 'મ્હારા પૌત્રના મન ઉપર એટલું ઠસાવવું જરૂરનું છે કે એને હવે કોઈપણ ચીજ જોઈશે તે મળી શકશે.' "

આમ આખો, આગળો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર પોતાના બાપદાદાઓના રહેઠાણ તરફ જવાને નીકળ્યો ને પૈસા ફુલમણી અને શંભુને હવેથી પૈસાની તંગી કે મુસીબત ન પડે એટલું તે આપી ગયો.

આગગાડી ઉપડી હતી એવામાં શ્વાસભર્યો શંભુ દોડતો દોડતો સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચ્યો : " કુમાર, હને મળવાને હું માંડમાંડજ આવી શક્યો છું, હોં ! લે આ લાલ ગુલાબ–જેસો મહારાજાજી, ત્હારા દાદાને ત્યાં પ્હોંચે ત્યારે હાથમાં રાખજે કે એ બધાએ પણ જાણે ! ભાઇના, આતો ઘંટ પણ વાગ્યો !–ઠીક ત્યારે, સાહેબજી, કુમાર. " ત્હેણે સરસાલેની તરફ ફરીને પ્રણામ કર્યા " દેવી ! આવજો, હો ! "

" હા. શંભુ, આવજે; કાગળપત્ર લખજે મધુબાબુ, ફુલમણીના,–ત્હારા, બધાના સમાચાર લખજે ! " સરસાલેનીએ કહ્યું અને ગાડી ચાલવા માંડી.

શંભુ સ્ટેશનના પ્લેટફાર્મ ઉપર આગળ આગળ દોડ્યો, પણ એટલામાં તો ગાડી તેની આગળ નીકળી ચાલતી થઇ. પરન્તુ એક બાલકતા ભર્યો, મધુરો સ્વર ત્હેને કાને પડેલોજ જતો હતો : " શંભુ, આવજે–આવજે હો ! "

કુમારે હાગીરનગરમાંના પૈસા રા ! પોતાની મા સાથે ગાળી.

" મુનીમજી, મહારાજાને એટલું કહેશો કે મ્હારે એ પૈસા નહિં જોઇએ. "

" પૈસા !–સરસાલેની, મહારાજા સાહેબ આપને જે સાલિયાણું આપવા માગે છે તે?"

" હા. કારણ જો હું એ લઉં તો પછી મ્હારા મનમાં એમજ થયાં કરશે કે મ્હે રૂપિયાથી વેચ્યો છે. હું મહારાજાની માગણી પ્રમાણે એને સોંપું છું ત્હેનું કારણ તો એટલુંજ કે એના ભલાને ખાતર મ્હારે મ્હારી સ્વાર્થી લાગણીઓ દાબી દેવી જોઇએ. અને ધણી–એના પિતાજી જો જીવતા હોત તો ત્હેમનો પણ એવોજ અભિપ્રાય થાત તેથી "

" બહુ સારૂં. હું તમારી મરજી મુજબ મહારાજા સાહેબને લખાવીશ. "

"કેમ વળી ત્હમે દયાળુ નથી? શંભુ ને ફુલમણી માટે—હું પણ બહુજ, ખુશી થયો છું, હાં; દાદાજી!"

"ફુલમણી ને શંભુ?"

"હા. એ બેની સાથે મ્હારે ખુબ દોસ્તી છે. નગીનચંદ માંદો રહે છે."

"નગીનચંદ! નગીનચંદ કોણ છે?"

"ફુલમણીનો વર. એ બચારો માંદો રહે છે ને સાત છોકરાં છે; એટલે કહો ફુલમણીયે શું કરે? પણ ત્હમે પૈસા મોકલ્યા'તાને તે બહુ કામમાં આવી ગયા; ને હવે ફુલમણીને જરા આરામ મળશે, હાં!...વળી શંભુ પણ બહુ ખુશી થયો. ત્હમને પણ શંભુની સાથે ભાઈબંધી થાય હાં, દાદાજી; શંભુ એવો ચોખ્ખો છે,—"

"ચોખ્ખો! ચોખ્ખો તે શું?"

"શંભુ કોઇને છેતરે નહિ."

"એ શંભુ કોણ છે?"

"ચોપડીઓ વેચે છે ને ફેરિયો છે—દાદાજી, એને ને મ્હારે તો છે ને તે, ઘણા ઘણા લાંબા વખતની દોસ્તી છે. ત્હમે પૈસા મોકલ્યા'તાને તે મંગાને આપીને શંભુની દુકાન જૂદી કરાવી; મંગો જરાયે ચોખ્ખો ન્હોતો, હાં! જુવો ત્યારે, શંભુને ફુલમણીને નગીનચંદને એમનાં છોકરાં, બધાંને ત્હમે કેવાં ખુશી કર્યાં?"

"હે, મ્હેં ખુશી કર્યાં?"

"હા. મધુરી કહે છે કે ઊંચામાં ઊંચી ભલાઈ એવી રીતે બીજાને સુખી કરવામાંજ છે, ને હુ મ્હોટો થઇશને, ત્યારે હુંયે ત્હમારા જેવો થવાનો છું."

વાળુ કરવાની વખત થયાની નોકરે ખબર આપી.

"ત્હમે લંગડાઓ છો, દાદાજી, હુ ત્હમને મદદ કરૂં?"

"હે મહારાજ કુમાર, ત્હારાથી મદદ થઈ શકશે?"

"હા. મ્હને લાગે છે કે થઈ શકશે. એક તરફથી લાકડી ઉપર ત્હમે ટેકો મૂકો અને બીજી બાજુએ મ્હારા ખભા ઉપર હાથ રાખો. શંભુ કહે છે તો કે મ્હને વરસ તો આઠજ થયાં છે પણ મ્હારૂં ડાકું બહુ મજબુત છે."

"ઠીક. ત્યારે, ચાલ; આપણે અજમાવી જોઇએ."

"મ્હારા ઉપર ટેકો મૂકો. જોજોને, બહુ દૂર જવાનું નહિં હોય ને તો હું થાકીયે નહિં જાઉં. પરશેવો ઘણો થાય છે, ખરું કની?"

"હા. તું કાંઈ મહેનત પડે એવું કામ કરતો'તો?—એથી પરશેવો વધારે થાય."

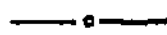
"ના. ના. બહુ મહેનત પડે એવું તો હું કાંઇયે કરતો ન્હોતો; પણ ઉન્હાળામાં તો ધામને લીધે પણ પરશેવો થાય, ખરું કની, દાદાજી? આપણે બે જણાનેજ રૂહેવાને આ બંગલો બહુ મ્હોટો પડે."

"ત્હને મ્હોટો લાગે છે, મહારાજ કુમાર?"

"હા. દાદાજી; આવડા મ્હોટા બંગલામાં ફક્ત બે જણાજ રૂહેતાં હોય ને એક બીજાના ઉપર હેત ના હોય, તો બ્હીક ના લાગે? મધુરી આપણી સાથે રૂહેતી હોત તો કેવું સારૂં થાત?"

લવાજમની પ્હોંચ.

૫૩	(નં. ૩૫)	રા. ધનજી ખેતસી.	(વર્ષ ૨ જુ)	મુમ્બાઈ	૧-૪-૦
૫૪	(નં. ૩૫૨)	ઓ. મેક્રેટરી. રીડીંગ રૂમ.	(વ. ૨ ,,)	કાલોલ.	૧-૪-૦
૫૫	(નં ૩)	એમ. જે વાયડા	(વર્ષ ૨ ,,)	માંગરોલ.	૧-૪-૦
૫૬	(નં. ૩૫૩)	સૌ ગોદાવરી બાઇ	(વ. ૨ ,,)	મુંબાઇ.	૧-૪-૦
૫૭	(નં ૨૧૨)	રા નરસીભાવ ધમનલાલ	(વ. ૨ ,,)	નગરઠઠ્ઠા.	૧-૪-૦
૫૮	(નં. ૨૩૬)	રા. મનસુખરામ પ્રાણજીવન પટેલ	(વ. ૨ ,,)	રાજકોટ.	૧-૪-૦
૫૯	(નં. ૨૩૦)	રા. ભાનસુખ નિર્ગુણરામ મ્હેતા	(વ. ૨ ,,)	રાજકોટ	૧-૪-૦
૬૦	(નં. ૧૨૪)	રા લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	(વ ૨ ,,)	રાજકોટ.	૧-૩-૦
૬૧	(નં ૫૮)	રા. મણીશંકર આનંદજી રાજગુર	(વ. ૨ ,,)	પોરબંદર.	૧-૪-૦
૬૨	(નં. ૩૫૪)	રા. માર્તંડરાય દોલતરાય	(વ. ૨ ,,)	ધંધુકા.	૧-૪-૦
૬૩	(નં ૩૫૫)	રા વી. એમ પકવાસા	(વ ૧ લું)	મુંબાઇ	૧-૩-૦



વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧)

ઓઓને ખાસ વાંચવા લાયક પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બ્હાર પડી છે.

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, ભાવનગર, (કાઠીયાવાડ)



લવાજમની પ્હોંચ

૬૪	(નં ૭૫૬)	રા રા રમીલદાસ નરભેરામ વકીલ	(વ. ૨) મુંબાઈ	૧-૪-૦
૬૫	(નં ૨૦૯)	રા. રા હસમુખરાય ઈચ્છારામ	(વ ૨) કરાંચી	૧-૪-૦
૬૬	(નં ૬૪)	રા રા. હરીદાસ લાલજી લક્ષ્મીદાસ	(વ ૨)	" ૧-૪-૦
૬૭	(નં ૧૪૮)	રા રા. રવજી પ્રેમશી રૂખા	(વ ૧) માંડવીકચ્છ	૧-૪-૦
૬૮	(નં ૧૬૦)	રા રા જેઠાભાઇ મુળજીભાઈ	(વ ૨) મુંબાઈ	૧-૪-૦
૬૯	(નં ૫૭)	ડાક્ટર રવિશંકર ગણેશજી અંજારીયા	(વ ૨) માંગરોળ	૧-૦-૦

અમારા એજંટો.

રાજકોટ—રા રા. મહેંદ્રરાય વિઠ્ઠલરાય બી એ, એલ એલ બી કે, સદર.
કરાંચી—રા રા રઘુનાથ દામોદર. કે પોર્ટ્રેટ ઓફીસ.
મુંબાઈ—રા રા બાળદેવજી લાલજીભાઈ બી એ, એલ. એલ. બી હાઇકોર્ટ વકીલ. કે ગ્રાન્ટરોડ ચુનાભઠ્ઠી લેન. [દુકાન, મ પાગથી
રા. રા પુરૂષોતમ નાથુરામ પટેલ કે શેઠ ગોકળદાસ દોલતરામની
વડોદરા—રા રા પુન્યવંતરાય રમુજીડાય દિવટિયા કે બાજવાડા

વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ કિંમત ૨ ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાચવા લાયક પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર માંગરોળ, (કાઠીયાવાડ)

ઘણી થોડી નકલો રહી છે
સદ્‌ગુણી હેમંતકુમારી.

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ નિશાળોમાં ઇનામ વહેંચવા મંજુર કરી છે વિદ્વાન લેખક બા બા નાનુજીઆણી બી. એ લખે છે કે "સ્ત્રીઓને માટે આ અમૃતનો પ્યાલો છે મૂલ્ય બાર આના વી પી પોસ્ટેજ બે આના

બાળ-સદ્‌બોધ રત્ન—બે આના.

હિરાલાલ વિધારામ રાવળ.
લુણાવાડા-રેવાકાંઠા.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ જું.] ઈ. સ. ૧૯૦૪. ડીસેમ્બર—માર્ગશીર્ષ, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૪ થો.

કાવ્યકુંજ.

બ્હેની મ્હારી !

(વસંતતિલકા)

મિઠાં, કુંળાં વચન બોલ્યના બ્હેની મ્હારી !
દીપાવ્ય મન્દ હસીને મુખકાન્તિ ત્હારી;
ને નિર્મળાં નયન નેહભરેલ ધારી,
દે દોહ્યલાં જગતઝેર બધાં ઉતારી;

ક્રોધે ઝઝૂમી કરચોળી લચે કપાળ,
 આંખ્યો ઝરે અગનના ભભુકાની ઝાળ,
ને અંતરે ઝુલતી ઝેરીલી કંઇ કટાર,—
 જાયે ઉડી, જહિં રમે તુજ નેનધાર.

દુઃખો શરીર મનનાં અકથ્યાં, ઉડેરાં,
 બાળે બધું જીવનનું હીર; ત્રાસઘેર્યો
જ્યાં આત્મઘાત કરતાં મનુબાલકોયે
 ઠંડાં બને, તુજ અમીભર એક હાસ્યે.

પાપે ભર્યા, જીવિતકજ્જલભાર વ્હે જે,
 આશાહીણાં મનુ, ન ભૂતભવિષ્ય જેને,
અન્ધારપિંજર પુર્યા, જડ ચેતનો તે,—
 ત્હેવાંય ચિત્ત તુજ વાણિસુગન્ધ ચીરે.

પુત્રી પ્રીતિમધુરી થા, મિઠી બ્હેની વ્હાલી !
 પત્ની પવિત્ર, મૃદુ ને સુખદા, રસાળી;
થા પુણ્યશીળી જનનિ, ઉર જ્યોતિ ધારી;
 તે દૃષ્ટિ, હાસ્ય, સ્વર, ગુંઞ્જની બ્હેની મ્હારાં !

સુમન્ત.

વર્તમાન રંગ.

હિન્દી સંસારસુધારાસમાજ:—આપણા ગૃહરાજ્ય સુધારવાં, સ્ત્રીઓની હાલત વધારે સારી કરવી, અને મન્દ પડી ગયેલી સાંસારિક સ્થિતિમાં જાગ્રતિની જાદૂઈ ફૂંક મારવી એવા એવા કંઇક, દરવર્ષે મળતી આપણી હિન્દી સંસારસુધારાસમાજના, મુખ્ય હેતુ છે. રાજકીય હીલચાલો ચલાવતી હિન્દી પ્રજાસમાજ (નૅશનલ કૉન્ગ્રેસ) ની સાથેજ અને પ્રજાસમાજના મંડપમાં જ તે મળે છે, અને આ વર્ષે તે બંને મહામંડળો મુંબાઇમાં, એટલે આપણી સમીપમાં જ—આપણા અતિથિ રૂપે જ મળવાનાં છે. સંસારસુધારાસમાજના કેટલાક હેતુઓની બાબતમાં, હિન્દી પ્રજાના મ્હોટા ભાગને તે સમાજની સાથે હમ્મેશાં મતભેદ જ રહેવાનો,–એમ કબૂલ કરતાં પણ અમારે અહિં જણાવવું જરૂરનું છે કે ત્હેના ઘણા હેતુઓ મનન કરવા–અનુસરવા યોગ્ય છે: અને તે સમાજ ચાલતા સમયમાં હિન્દનો ઉદય કરવા પ્રયાસ કરતી મહાન પ્રવૃત્તિઓમાંની એક છે. આ-

ઉન્નતિ બાબતની જાગ્રતિમા, દરવર્ષ નહિ જોવામા આવેલા એવા, એ ફેરફાર આ વખત જોવામાં આવે છે અને તે એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓનીજ મળવાની એક સમાજ અને પ્રજા સમાજ (કોન્ગ્રેસ) તરફથી ભરવામા આવતા પ્રદર્શનના મડપમા જૂદો રાખવામા આવેલો સ્ત્રીઓની જ બનાવટનો એક વિભાગ. આ સર્વે સમયની પ્રવૃત્તિનાં શુભ ચિન્હ છે અને હેના પ્રયોજકોને માનનીય છે. જો કે સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ભાષણકાર કરતા ઉત્તમ ગૃહણીઓ, ગૃહવ્યવસ્થામા પોતાનુ બળ યોજનાર સુશીલ પત્નીઓ બને, એને જ અમે વધારે ધન્યવાદ અને વદન યોગ્ય ગણીએ છીએ, તથાપિ સ્ત્રીસમાજ એકલાં સારા સારા, સુન્દર શબ્દોવાળા ભાષણો માટે જ નહિ પરન્તુ હેમના અરસપરસના સબધનો વધારો, હેમની મનોવૃત્તિઓનો વિકાસ, હેમની કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ, પ્રજાના મુખ્ય અંગ તરીકે હેમને માથેની જવાબદારીનુ જ્ઞાન, તથા બાલશિક્ષણ વગેરેની રીતિઓની વધારે સારી માહીતી-આવા આવા વિષયો માટે જ હોઈ, તે સઘળા હેમની સમક્ષ આવશે એમ ધારી, આ નવીન સમાજને પણ પ્રદર્શનના સ્ત્રી વિભાગના જેટલું જ અમે સપ્રેમ અભિવંદન અર્પીએ છીએ. આશા છે કે આ બને પ્રવૃત્તિઓ ધારેલા ઉદ્દેશ પાર પાડવામા ફળીભૂત થશે.

સ્ત્રીકેળવણી:—બાલિકાઓ અને પત્નીઓનું શિક્ષણ આપણા આ નવીન શતકની શરૂઆતમા ઘણી જ જાગ્રતિમા આગળ વધતું જોવામા આવે છે. એક તરફથી હિન્દ હિતૈષિણી દેવી એનિ બિસેન્ટ કાશીમા કન્યા પાઠશાળાને માટે મહા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યે જાય છે અને બીજી તરફથી આર્ય સમાજ પણ હેવા પ્રયાસોમા આગળ આગળ વધ્યે જાય છે. શિક્ષણના ક્રમમા પણ સુધારો થતો આવે છે, સંસ્કૃત, ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, સગીત, પાકશાસ્ત્ર તથા અગકસરત ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે, અને તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ખાસ જરૂરનુ વૈદકનુ, શસ્ત્રવિદ્યાનુ, તથા સ્ત્રીઓના દર્દોનું પણ શિક્ષણ હેમને મળતું જોઈ, અમને આનન્દ થયા વિના રહેતો નથી.

સુમન્ત, બન્ધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

બાળલગ્ન.

સૌ. સરિતાગૌરીના આમંત્રણથી "મહિલામંડળ" ની આજની સભા તેમના પતિ રા. વિદ્યાપ્રસાદના સુદર દિવાનખાનામા મળવાની હતી, અને તેમા આજ નિબંધ પણ તે પોતે જ વાચવાના હતાં. બપોરના એક વાગ્યાનો વખત થયો એટલે તે તૈયાર થઈ સભામા આવનારી સન્નારીઓ તથા પ્રિય સખીઓની રાહ જોતા બેઠાં. અને થોડીજ વારમા સાદા સુશોભિત વસ્ત્રો ધારી મધ્યમ વર્ગની દસ બારેક યુવતીઓ આ દિવાનખાનામા એકઠી થઈ, અનેપ્રથમથી ગોઠવી રાખેલી સુદર ખરશીઓ ઉપર બેઠી. આવનાર

આ નિબંધ ઘણો લાંબો કરવા હું ઇચ્છતી નથી, છતાં એટલું તો મ્હારે કહેવું જોઇએ કે આપણા હિંદુઓના ઇતિહાસના પ્રથમના વખતમાં સ્ત્રીઓના લગ્ન હાલના કરતાં ઘણી મ્હોટી ઉમ્મરે થતાં એમાં તો શક જ નથી. આપણાં પવિત્ર પુસ્તકો રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત વગેરેમાંથી પણ તેનાં દૃષ્ટાંતો મળી આવે છે સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, સુભદ્રા રૂક્મિની, સત્યભામા, ઓખા વગેરે લગ્ન એ શું છે તે સારી રીતે સમજી શકે તેટલી ઉમ્મરે જ પરણ્યાં હતાં. તે પછીના મધ્યકાળમાં જે વખતે રાજ્યસ્થિતિ બગડવાથી સ્ત્રીજાતિનું રક્ષણ મુશ્કેલ થઈ પડવા માંડયું, તેવામાં વખત વિચારનાર મનુ યાજ્ઞવલ્ક્ય ઇત્યાદિ જેવા મહાપુરૂષોએ સ્મૃતિઓ રચી, તેમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતામાં કેટલીક મર્યાદા મુકી, અને તેમનો અવિવાહિત સમય પણ ઓછો રાખવાના ઇરાદાથી લગ્ન વ્હેલાં કરવાનાં બંધ બાંધ્યાં દેશકાળને અનુસરી જે ઉદ્દેશથી આ પ્રતિબંધ બાંધ્યા હતા, તે ઉદ્દેશોનો તે વખતને માટે ઉપયોગ અને કંઇક જરૂર પણ હતાં પરંતુ રૂઢિ, ધર્મ કાયદા વગેરે જે જે સંસ્થાઓ વ્યવહારમાં લાંબા વખત સુધી ચાલુ રહેવાની હોય છે તેમાં ઘણે ભાગે એવું બને છે કે આરંભના મૂળ ઉદ્દેશો ભૂલાઈ જઈ તેના બ્હારના સ્વરૂપ માત્ર રહી જાય છે તે જ પ્રમાણે આ લગ્નની બાબતમાં પણ થયું અને ગમે તે સ્થિતિમાં ગમે તે નુકશાન પ્રત્યક્ષ અનુભવવામાં આવ્યાં છતાં પણ તે પ્રતિબંધ પાળવાનો જ છે, એટલું જ નહિ પણ મધ્ય સમયમાં શરૂ થયેલો રીવાજ અજ્ઞાનને લીધે અનાદિથી ચાલુ આવેલો મનાઈ અનંતકાળ સુધી ચાલુ રાખવાનો જ છે, એવો દૃઢ આગ્રહ બંધાઈ ગયો. પરંતુ એક તરફ એ ધર્મ આજ્ઞાઓ આપનારાઓએ બાળલગ્નની બેડી પ્હેરાવી, ત્યારે બીજી તરફથી આપણા મૂળ ધર્મ સ્થાપનાર વિચારવાન ઋષિએ લગ્નની એવી પવિત્ર, ઉન્નત વિધિ ઠરાવી છે કે તે જો યોગ્ય રીતે, મૂળ હેતુ પ્રમાણે પાળીએ તો લગ્નની ઉમ્મર મ્હોટી જ હોવી જોઇએ એમ સિદ્ધ થાય છે લગ્ન કોણે અને કઈ સ્થિતિમાં કરવા, પતિ અથવા પત્ની કોણે અને કેવી રીતે પસંદ કરવા, લગ્નનો હેતુ શો છે, તેમાં કેવા પ્રકારની વિધિ અવશ્ય કરવાની છે, અને તેનું બંધન કોને, કયા કારણોથી, અને કેટલે દરજ્જે બાંધે છે, વગેરે બાબત હું આગળ ઉપર લગ્નનો વિષય લઈ નિબંધ વાંચીશ ત્યારે ત્હમને જણાવીશ છતાં હાલ એટલું કહેવું જ રહ્યું છે કે લગ્ન સમયે પતિ અને પત્નીએ એક બીજાને અગ્નિ દેવની સમક્ષ ગંભીરતાથી અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી જે કોલકરાર, જે કબુલાતો આપવાની ફરજીયાત વિધિ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે તે વિધિની આજ્ઞા કરનાર મહાત્માઓના મનમાં એવું તો નહીં જ હોય કે પરસ્પર પ્રતિજ્ઞાઓ આપનાર પતિપત્નીએ તે સમજવાની જરૂર જ નથી તેથી ઉલટું, તે પ્રતિજ્ઞાઓના અર્થ, તથા તેમાં રહેલી જોખમદારી સારી રીતે સમજવા જેટલી તેમને શક્તિ, એટલે કે તે સમજશક્તિ આવે તેટલી તેમની ઉમ્મર, હોવી જ જોઇએ એમ તેમનું માનવું હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે

પ્રિય બ્હેનો, બાળલગ્નના સંબંધમાં ધર્મશાસ્ત્રપક્ષે આટલું કહી, હવે વ્યવહારમાં તેથી શા શા લાભગેરલાભ થાય છે તે જણાવું છું.

(અપૂર્ણ)

પાન્થ.

વાર્તાલહરી.

પતિપત્ની.

" જતાં'તાં સાઝે, બ્યા, વરવહુ અમે ધાન્ય લણતાં,
" ન જાણું જે શાથી, વરવહુ અમે તો લડી પડ્યાં;
" લડ્યાં, રોયાં, પાછાં, વરવહુ અમે આંસુ ચુમતાં,
" હતાં જેવાં તેવાં, વરવહુ અમે તો થઈ રહ્યાં.

અને કેવી મીઠી,
લટાછ તો દીઠી,
કરે હૈયા ખાલી,
અને આસુ ઢાળી,

" હતું તેથી જ્યાદે પ્રણયિ જનનુ ઐક્યજ કરે,
" જ્યહા આસુ સાથે અધર રસ પીયૂષજ ઝરે ! "

બ.॰ક. ઠાકો॰.

ડાક્તર બંસીલાલ, આખા દિવસની સખ્ત મહેનતથી કંટાળેલો, થાક્યોપાક્યો ઘેર આવ્યો. દવાખાનામાં નિત્ય કરતાં દર્દીઓની ભીડ વધારે હોવાથી તથા ખાસ સંભાળ અને અસાધારણ ઉપાયો લેવા પડે એવા રોગથી પીડાતા એક બે માણસો ત્હેની સારવારમાં આજથી જ મૂકાયલાં હોવાથી, ત્હેનું મન અને શરીર બંને તદ્દન થાકી ગયાં હતાં. કડકડતી ટ્હાડ અને હેલીબંધ વરસાદના કાદવ કિચ્ચડમાં થઈને ઘેર જવું અને ત્હેમાં પણ રાતનો વખત એટલે પછી પૂછવું જ શું. ' ઘેર વાળુની તૈયારી કરી રાખી હસતે મ્હેરે પ્રેમભર્યાં આવકાર આપવાને આતુર પોતાની પત્નીની સાથે ભોજન લઈ, સગડીના તાપથી ટ્હાડ ઉરાડી મૂકી, વાર્તાવિનોદ કરતાં આરામ લેવો, '-એવા એવા જે વિચારે ત્હેના પગને અધીરા બનાવી ઘર તરફ ઉતાવળથી પ્રેર્યા હતા, તે સર્વે ઘરમાં પેસતાંની સાથેજ ઉડી ગયા. કારણ ત્હેની સ્ત્રી ચંચળ પણ આજ તેટલી જ થાકી ગયેલી હતી.

તે ધબધબ કરતો મ્હેડીએ ચ્હડ્યો પણ કોઈ જણાયું નહિં. " ચંચળ ! " ત્હેણે બુમ પાડી પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિં. ત્હેણે ફરીથી બાંગ્ય ક્હાડ્યો.

આ વખત પાસેની મ્હેડીમાંથી-કંટાળેલા અવાજથી જવાબ મળ્યો " જરા ધીમેથી બોલો; છોકરો હમણાં જ ઊંઘ્યો છે. "

બંસીલાલ બબડ્યો: " અરે, છોકરો જાય જહાનમમાં!–અહિં બરાબર દીવોયે નથી; રાતના આઠ નવ વાગ્યા સુધીમાંયે છોકરાને ઊંઘાડી કેમ દેતી નથી ?"

" એને દાંત આવે છે ને એની પીડાથી આ જતો આખો દહાડો એણે રે રે જ કર્યું છે: મ્હને ન્હાવાનોયે વખત આજ મળ્યો નથી."

પાછો બાળકના રોવાનો અવાજ સંભળાયો. દાક્તર મનમાં બબડતો ધ્રૂજતો ભીનાં લુગડાં બદલી, દીવો સતેજ કરી હિન્દોલા ઉપર બેશી હીંચકા ખાતાં બબડવા લાગ્યો. " જહાનમમાં ગયું આ ઘર ને ઘરનાં માણસ!—સાળું, આટલુંયે ન સચવાય? અમે આખો દિવસ વૈતરૂં કરી કરીને મરી ગયા જેવા ઘેર આવીયે ત્યારે સાળું, ત્યાંયે એનું એ! કોઈ જગોએ જંપ જ નહિં; આ તે જિંદગી છે કે જહાનમ્!"

ચંચળે માંડમાંડ કરીને છોકરાને સુવાડ્યો. આખો દહાડો હેનાથી છોકરાને હાથમાંથી મૂકાયો ન્હોતો; એટલે ઘરના કામકાજમાં બીલકુલ લક્ષ હેનાથી અપાયું ન્હોતું. સ્ત્રીઓ ઘરની વ્યવસ્થા કરવામાં ને સાફસુફ રાખવામાં, પોતાના જાદૂઈ સ્પર્શથી જે સ્વચ્છતા અને સુઘડતા લાવી શકે છે, તે જ ગૃહિણીઓનું કલાવિધાન; અને ઘરની વસ્તુઓ ઉપર ફક્ત નજર નાંખીને, માત્ર સ્થિતિ ફેરવીને, સ્હેજ હાથ લગાડીને જે સુન્દરતા, મનોહરતા, તેઓ ગૃહમન્દિરમા લાવી શકે છે તે જ પત્નીઓની કળા–કુશળતા હેમાંનું કાંઈ પણ કરવાને ચંચળ આજ શક્તિવાન થઈ ન્હોતી; એટલે ઘર બધેય ઠેકાણે વેરાન જેવું જ લાગતું હતું. છોકરો માંદો હતો હેની સંભાળમાં હેણે આખો દિવસ ગાળ્યો હતો; હેને સંભાળવા તથા કામકાજમાં મદદ કરવાને રાખેલી સ્ત્રી બે દહાડાથી રજા ઉપર ગઈ હતી, એટલે ઘરમાં તે એકલી જ હતી. અને બાળક બીજાં કરતાં પોતાની માતાને વધારે પજવે છે અને હેમને વધારે મહેનત આપે છે; તે ખરેખર જૂલમી રાજા જેવાં જ છે પરન્તુ તેઓ પોતાની સત્તાનો ગમે તેટલો દુરુપયોગ કરે તો પણ હેમની માતાઓ તો હેમની ગુલામ થવામાં જ આનન્દ માનતી દેખાય છે.

અંતે બાળક સૂઈ ગયું. વાળુની વખત થઈ. બીજું કરવાનો વખત ન્હોતો એટલે દાક્તર સાહેબની થાળીમાં બાચિયડીનું ભોજન આવ્યું. શાકમાં આંગળી બોળતાંની સાથે જ તે આઘું ખસેડી દીધું.

" બળી ગયું છે ? " પત્નીએ પૂછ્યું.

" દાસ્તો. ઘરના ખૂણાઓમાંયે ગંધ મારતી નથી લાગતી ?–જરા સંભાળીને કર્યું હોય તો એમ ન થાય!–આવા અવળા ધક્કા જરા ઓછા ખાઈએ."

" પણ મ્હેં ત્હમને કહ્યું'તુસ્તો કે છોકરાએ મ્હને આજ ઉભીને ઉભી રાખી છે; બીજું કાંઈ કરવા દીધુ નથી."

"સીતા ક્યાં ગઇ'તી ?"

"ત્હમે જાણો છોસ્તો કે એની બ્હેન માંદી છે તેથી એ ગઈ છે."

"હા બરોબર. હું ભૂલી ગયો'તો. આજની ખીચડીયે કેવી થઈ છે ? કહડીમાં તો કાંઈ માલ જ નથી ! બીજું કાંઈ કર્યું નથી ? પાપડબાપડે નથી ?"

"ના, ભાઈસાબ; થઈ રહ્યા છે. કહો તો પૂરી કરી આપું. વાર નહિં લાગે."

"ના ભાઈ, ના કશુયે કરવાની જરૂર નથી. લોટ બાંધવો ને પાછી પૂરી વણવી ને તળવી!—એ બધુંયે હવે જ કરવાનું છે ને!–કાઈ નથી કરવું."

"પણ મ્હને જરાયે વાર નહિં લાગે."–એટલામાં તો બંસીલાલ હાથ ધોઈ પાટલા ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો.

"વ્હાલા, ત્યારે ત્હમને ચ્હા કરી આપું ?–અથવા કહોતો દૂધમાં કૉફી તૈયાર કરૂં."

"અરે, ભાઈ, રૂહેવા દેને ! બળી ગયો ચ્હા ને જહાનમમાં ગઈ ત્હારી કૉફી ! જરા દૂધ જ લાવને એટલે પી લઇશ. સ્હવારની વાત સ્હવારે ! જાણુતી ન્હોતી કે આખા દિવસનો થાક્યોપાક્યો આવશે ત્હેને કાંઈ ખાવા જોગુ તો જોઇશે ને ? મ્હારી બ્હેનને ત્યાં તો પાપડ, વડી, એવું એવું કાંઇનું કાંઈ તો હોય ને હોય જ !–આ તે ઘર છે ?"

આ છેલ્લો ઘા ચંચળથી સહન ન થઈ શક્યો. આખા દિવસની વ્યથાઓની આ પૂર્ણાહુતિ થતી હોયની એમ જણાયું ! ત્હેની આંખમાથી આંસુ નીકળી પડ્યાં. પોતાના પતિના ખભા ઉપર માથુ મૂકી ત્યાં જ મનનો ઉભરો કહાડવો કે અંદરની ઓરડીમાં જતાં રૂહેવુ તે ત્હેનાથી સમજાયું નહિ. અન્તે પતિને આરામખુરશી ઉપર બેશી વાંચવાનું શરૂ કરતાં જોયો ત્યારે ત્હેણે ધ્રુજતા શરીરે અને ફફડતા મનથી અંદર જઈ ખૂબ ઉભરો કહાડ્યો અને મન ખાલી કર્યું ! ત્હેનાં ડુસકાં બ્હાર સંભળાયાં.

"બાયડીઓને તો ધંધો જ એ ! સાળું, કહેવાય જ નહિં. ભોગ ત્યારે—!"

પરન્તુ આ શબ્દો, બોલતા બોલતાંમાં ત્હેને પોતાની વર્તણુક વિશે પશ્ચાત્તાપ જેવું થવા લાગ્યું. બાળકની પાછળ આખો - દહાડો ભોગવવી પડેલી પોતાની પત્નીની હેરાનગતી ત્હેને યાદ આવી. એ સર્વ સદ્વિચાર ત્હેણે હાથમાં લીધેલા પુસ્તકના વાચનમાં ડૂબાવી દેવા પ્રયત્ન કર્યો; પરન્તુ ભોગજોગે ' [illegible]

"ત્હમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. ત્હેના અગાધ પ્રેમનો ત્હેને કાંઈક તો બદલો આપો?-ત્હેને પ્રેમભર્યું ઉત્તેજન આપો; એકાદ આનન્દભર્યું સ્મિત હાસ્ય આપો: ભાઇ! એથી ત્હમને કે એને કાંઈ નુકશાન થવાનું નથી. ત્હેને પ્રસંશા આપીને ત્હેના મનને હર્ષમાં રાખો."

તે બબડ્યો "'પત્નીને ખુશીમા રાખો અને ત્હેના વખાણ કરો'-એ લખવુ રહેલુ છે પણ આ લખનારને મ્હારા જેવી મળી હોત તો ખબર પડત શેને માટે વખાણ કરવા, ભાઈ?-વાળુ બગાડ્યું ત્હેને માટે?" ત્હેણે વાંચવાનુ આગળ શરૂ કર્યું.

ત્હમારી પત્ની ત્હમારુ ઘર રહેવા લાયક રાખે છે, ત્હમારી વસ્તુઓ-ત્હમારા કપડાં સારસ્હ રાખે છે ત્હમને દરરોજ વખતસર પૌષ્ટિક ખોરાક તૈયાર કરી આપે છે ત્હેના ઘણાખરા જીન્દગીના વિચાર ત્હમારે માટે જ છે, બાળકોની ગુલામગીરી એ કરે છે, અને ત્હમારી ઇચ્છાઓ પાર પાડવાને તે આતુર રહે છે-પછી કદિ ત્હેની ભૂલ થઈ તો શુ થઈ ગયુ? ત્હમારી ભૂલો થતી નથી?-ગૃહજીવનમા સુખશાન્તિ અનુભવવાનો એક જ રસ્તો છે ત્હમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. **यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता:।** **મનુ ભગવાન** પણ એવુ કહી ગયા છે માટે **ભાઈ!** ત્હેનાથી જેટલું બને તેટલા માટે ત્હેનો આભાર માનવો ઘટે છે ત્હેનાથી જેટલુ બની ન શકે તેટલા માટે ત્હેના ઉપર દયા રાખવી જરૂરની છે અરે, ઉપકાર માનવો તો ઘેર ગયો પણ એની સઘળી મહેનતનો બદલો ત્હેની સાથે હસતે મ્હોંએ વાતચીત કરીને, ત્હેની નિર્દોષ પ્રસંશા કરીને, ત્હેની સાથે પ્રેમભર્યું વર્તન રાખીને આપવામા પણ ત્હમને ભાર પડશે? એ તો બદલાની આશા રાખતી જ નથી પણ આખરે એ મનુષ્ય જ છે એટલુ યાદ રાખજો એનું હૃદય ત્હમારા કરતાં વધારે કોમળ વધારે પ્રેમાળ છે આખી દુનીયાની પ્રસંશા કરતા ત્હમારા એક પ્રેમહાસ્યની તે વધારે તરશી છે એટલુ યાદ રાખજો કે ત્હમારા ઘરને **સ્વર્ગ** બનાવવુ કે **નરક** એ ત્હમારા જ હાથમાં છે'

બંસીલાલના ગભરાયલા મન ઉપર આ શબ્દોની ઘણી જ સજ્જડ અસર થઈ, ત્હેણે વિચારમાં ને વિચારમાં તે ચોપડી નીચે મૂકી. એવામા તે જ દિવસે આવેલા સ્ત્રીઓ માટે જ ખાસ પ્રકટ કરવામા આવતા **'સુન્દરીસુબોધ'** માસિક તરફ ત્હેની દૃષ્ટિ ગઈ તે ત્હેણે હાથમા લઈ ઉઘાડ્યુ તો એનો એ વિષય ત્હેમા ચર્ચાયલો અને તે પણ વળી એક સ્ત્રી લેખકનો લખેલો ત્હેની નજરે પડ્યો. ત્હેમાંથી **"સંસારમાં પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભયના સુખનો આધાર અન્યોન્ય ઉપર છે.** * * * લગ્ન વખતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાઓથી પોતાની પત્નીને પોતાનાથી બની શકે ત્યા સુધી સર્વ પ્રકારે સંતુષ્ટ અને સુખી કરવાને દરેક પુરુષ બંધાયલો છે પત્ની ઉપર પ્રીતિ રાખવી, ત્હેનું સર્વદા સંરક્ષણ કરવુ, ત્હેને સુશિક્ષિત બનાવવી, ત્હેનામા સારા ગુણોનાં બીજ રોપવા, એ સર્વે પતિના ધર્મ છે જે પુરુષો હમેશા પોતાનું જ સુખ ઇચ્છે છે અને પોતાની પત્નીના સુખનો વિચાર કરતા નથી તે પુરુષ કેવળ નીચ અને સ્વાર્થી છે આવા પુરુષો આખરે તો દુખી જ થાય છે અને

પરિણામ એ થાય છે કે પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને દુઃખ ભોગવે છે. * * * પોતાના સુખને માટે જેટલી કાળજી અને સંભાળ પુરુષ લે છે, તેટલી જ કાળજી અને સંભાળ પોતાની પત્નીના સુખના સંબંધમાં લેવાનો ત્હેમનો ધર્મ છે. * * * જે ઘરમાં સ્ત્રી દુઃખી થાય છે, તે ઘરનું સઘળું પુણ્ય પરવારે છે. * * * 'પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.' માટે દરેક સુજ્ઞ પુરુષે પોતાની પત્નીને સર્વ પ્રકારે આનન્દમાં રાખવી અને ત્હેને સન્માન આપવું." *

—એ વાક્યોએ ત્હેના હૃદય ઉપર થયેલી અસર દૃઢ કરી. આ પ્રમાણે જો થોડીવાર તે એકલો રહ્યો હોત તો નિ:સંશય તે પોતાની શોકાર્ત્ત થયેલી પત્ની પાસે જઇ ત્હેનું સાન્ત્વન કર્યા વિના રહેત નહિ. પણ એવામાં "દાકતર સાહેબ, ઘેર છો કે?"—બૂમ પડી; અને શહેરના દૂરના ખુણામાં રહેતું એક માણસ માંદુ હોવાથી ત્હેને જોવાને તે ગયો.

મકાન ન્હાનું, સાંકડું, અંધારિયા જેવું હતું તે અંદર પેઠો. ખાટલામાં એક ઘણો જ માંદો થઇ ગયેલો યુવાન દર્દી સુતેલો હતો; પાસે એક તરુણ સ્ત્રી આંખોમાં ઉભરાતાં આંસુ લ્હોતી બેઠી હતી. દાકતરને જોઇ તે નીચે બેઠી ને ધીમેથી બોલી "દાકતર સાહેબ, એ બહુ માંદા થઇ ગયા છે. હું ત્હમને બોલાવવાનું એમને નિત કહે કહે કરતી'તી ત્યારે આજ એમણે ગિરધરલાલને મોકલ્યા, એ અમારા પડોશી છે.—દાકતર સાહેબ, આવ્યા છે." ત્હેણે પોતાના પતિની પાસે જઇ કહ્યું

"આવો, પધારો સાહેબ," તે દર્દીએ બેઠા થવાનો પ્રયત્ન કરતા તથા દાકતરને બેસવાની કાંઇ ચીજ માટે ચોતરફ નજર ફેરવતા કહ્યું "પધારો સાહેબ."

"હે દાકતર સાહેબ, એમને શું થયું છે?" તે બાલપત્નીએ વચમાં ડોકિયું કરી પૂછ્યું "દાકતર સાહેબ, એમને નહિં મટે?" બોલતા બોલતામાં એની આંખોમાંથી આંસુ દળવા લાગ્યા. "હેં નહિં મટે?"

"નહિં શા માટે મટે? બ્હેન, ત્હમે બીલકુલ ફિકર ના કરો" દાકતરે ત્હેને શાન્ત કરવા પ્રયત્ન કરતાં તે દર્દીના ખાટલા ઉપર બેઠી કહ્યું; અને દર્દીની નાડ હાથમાં લીધી. ત્હેમતી એની આંખો બળી. "કોણ, ભાઇ રમણલાલ?"

"હાજી, જુવોને એનો એ જ રમણ. આપને સ્કૂલના દિવસો તો કદિ કદિ યાદ આવતા જ હશે."

"કેમ, યાર, ના આવે? ત્યાં આપણે કેવી ગમ્મત ઉડાવતા?—પણ ત્હમારી આવી હાલત થઇ ગઇ ત્યાં સુધી મ્હને બોલાવ્યો કે ખબર કેમ ની કરી? ત્હમે બહુ જ નબળા થઇ ગયા છો."

---

* સુન્દરીસુબોધ પુ૦ ૧—અંક ૧૧, "પત્નીપ્રતિ પતિના ધર્મ."

"હા. બાઇ; પણ બંસીલાલ, 'મ્હારી' સ્થિતિ હાલમાં બીલકુલ સારી નથી; અને જેમ જેમ દિવસ જાય છે તેમ તેમ તે બગડતી જ જાય છે. હું કોલેજ છોડ્યા પછી મિલમાં રહ્યો પણ કેટલીક 'ઘરસંસારિક અડચણોને લીધે એ નોકરી છોડી દેવી પડી. હાલમાં થોડા દિવસથી પાછો રહ્યો છું ત્યારે પાછી મ્હારી તબિયત બગડી. મ્હને ખબર નહિં કે ત્હમે અહિંની ઇસ્પીતાલમાં જ રહ્યા હશો."

"એમ કે? સારૂં થયું ત્યારે કે મ્હને ખબર પડી—કહો હવે ત્હમને થાય છે શું?"

"મ્હને બીલકુલ અન્ન પચતું નથી અને જીવને ચેન નથી; અને તાવ દરરોજ વધતો જ જાય છે."

દાક્તરે દીવો પાસે મંગાવ્યો; રમણલાલની સ્ત્રી એક ઝાંખો દીવો જે ઓરડામાં બળતો હતો તે લાવવા જાય છે એવામા વાટ કોડિયામાં જતી રહી અને દીવો ગુલ થઈ ગયો.

"કાંઇ ફિકર નહિં." રમણલાલ ધીમેથી બોલી ઉઠ્યો: "જુવો પેલા બારણા પાછળના તાકામા દીવાસળીની પેટી છે, ધીમે રહીને જજો હોં, વાગે નહિં."

માંડમાંડ કરતાં દીવો થયો પણ દીવી લઇ આવીને તે ઉપર મૂકવા જાય છે એટલામાં પાછી વાટ દિવેલમાં પડી ગઇ. કોડિયું જ્યાંનું ત્યાં મૂકીને દીવાસળીની પેટી લેવા ગઇ એટલામાં પાણીનો લોટો ત્હેના પગે અથડાયો અને ઓરડામાં બધે પાણી પાણી થઇ રહ્યું. "શું થયું, વાગ્યું?" રમણલાલે પૂછ્યું. "પાણી ઢોળાયું તો છો ઢોળાયું; પણ જરા દીવો પ્હેલો કરો. વાગ્યું તો નથી ને?"

"ના. ના. વાગ્યું તો નથી" તે પત્નીએ જવાબ આપ્યો, અને દીવાસળી લઇને પાછી આવી ત્યારે દીવેલનું કોડિયું શેતરંજી ઉપર ઉંધુ વળ્યું! માંડમાંડ કરતાં દીવો થયો; અને પથારી પાસે આવીને શિયાવિહ્વા જેવી, બંનેની વચમાં માથું રાખી ઉભી.

દાક્તરે રમણલાલની આંખો, જીભ અને અંદેરો તપાસ્યો. "રમણલાલ, ત્હમારાથી કાંઈ ખવાય છે?—ત્હમને નબળાઇજ ફક્ત વધારે લાગે છે ને ત્હેને લીધે આ તાવ છે."

"દાક્તર સાહેબ, આજ તો સ્હવારનું એમણે કશુયે ખાધું નથી.—ચ્હા પીશો જરા?" ત્હેણે પતિ તરફ ફરીને પૂછ્યું.

"હા. હા. બ્હેન, લાવો જરા; આપણે ગમે તેમ કરીને બે ચમચા પણ પાઇશું." ક્તરે કહ્યું. તે ચ્હા બનાવી લાવવા ગઇ.

"રમણભાઈ, ત્હમારે સારો ખોરાક અને સારી સંભાળ એટલાનીજ ખાસ જરૂર

એ વિચાર તો કર્યોજ હતો. હું મ્હારી એક માશી છે ત્હેમને બોલાવવાનો વિચાર કરૂં છું."

" હવે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. એમને બોલાવો જ. હયો ત્યારે, સાહેબજી, હું અત્યારે રજા લઉં છું. બીની કાંઈ જરૂર નથી—ત્હમારી પાસેથી તે શી હોય !—હું રસ્તામાંથી મ્હારી દૂધ વાળીની સાથે દૂધ મોકલું છું તે અત્યારે પી લેજો; ને બને તો શાન્તિથી સુઇ રહેજો. સ્હવારે હું તાવની દવા અને શક્તિની દવા લેતા આવીશ. સાહેબજી ! " દાક્તર ઘર તરફ વળ્યો.

ઘરમાં ગયો તો બાળકના ઘોડિયાને અડેલીને શંચળ ઉંઘી ગઇ હતી. ચોતરફ સઘળું સાફસૂફ અને વ્યવસ્થિત જણાતું હતું. ત્હેના મ્હોં ઉપર નીચા વળીને બંસીલાલે એક મધુરું, પ્રેમભર્યું ચુંબન લીધું. તે જાગી ઉઠી.

" ઓહો ! એટલીવારમાં આવી પ્હોચ્યા ! " ત્હેણે હસતે મ્હોંયે કહ્યું. "ચાલો હ- પરાં કરાડો. મ્હેં પૂરીયો ને દૂધ તૈયાર કરી રાખ્યાં છે ને પાપડ પણ ત્હમારાં બ્હેનને ત્યા- થી લઈ આવી છું. "

" જહાનમમાં ગયા પાપડ ! " બંસીલાલ હસતે હસતે પણ જરા શરમાતે મ્હેંડે બોલી ઉઠયો. " વ્હાલી, હું આજ ગુસ્સે થયો તેથી બહુજ દિલગીર છું. મ્હારા સમ, જો તું જરાયે ગુસ્સો ત્હારા મનમાં રાખે તો. "

તે પત્નીના અન્તઃકરણની ઊંડામાં ઊંડી ગુહાઓમાં પણ પ્રેમજનાનો પ્રકાશ પ્હોંચી ગયો.

" એવું બોલો છો, વ્હાલા ? ત્હમારાથી એવું કહેવાય !—મ્હારો વાંક થયો કે ત્હમે થાક્યાપાક્યાં આવ્યા ને મ્હેં કાંઈ ખાવા લાયક ત્હમારે માટે ન કરી રાખ્યું. પણ હું શું કરૂં ?—છોકરાએ આજનો આખો દહાડો પજવી નાંખી છે.—પણ, અરે, હવે અમને માફ કરે. "

પતિએ પત્નીને છાતી સરસી દાબી, ત્હેના સુન્દર કપાળ ઉપર એક સુરમ્ય ચુંબન વિલસાવ્યું. એજ ત્હેનો ઉત્તર હતો: અને કોઈ પણ પતિપત્નીના યુગલને, કોઇ પણ દંપતીને અરસપરસના આવા રસપૂર્ણ પ્રેમમય ઉલ્લાસની લહરો વિના બીજું શું જોઈએ ?

—ફકીર.

રમણિમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

૧.

કાળના અનન્ત પ્રવાહમા જરાવાર નજર ફેરી ભૂતકાળ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો આ પણને જણાશે કે તે સમયમાં આ ભારત ભૂમિ અનેક સાધ્વી સતીઓથી વિભૂષિત હતી. ત્હેમણે સ્ત્રી જાતિના સ્ત્રીત્વની પતાકાને સાથી વિશિષ્ટ દરજ્જે લઈ જઈ ચારે દિશામાં ફરકાવી હતી. અને તે દેવીઓએ પોતાના સત્કાર્ય રૂપી પગલાં આ અનન્ત કાળ રૂપી નદીની રેતી ઉપર પાડ્યા હતા. સમય પોતાનો ધર્મ બજાવતો જ રહ્યો છે. આધુનિક જનમંડળમા તે સતીઓ માત્ર નામથીજ પરિચિત છે ત્હેમના ઘણા ખરા કાર્યો નષ્ટ થયા છે અને જે થોડા રહ્યા છે તે માત્ર જેવી રીતે ખંડેર હાલના સમયમા તેમની ભૂતકાળની ભવ્યતાનો કાંઈક ચિતાર આપે છે તેવીજ રીતે તે આપણી સમક્ષ ખડાં થાય છે.

ચાર હજાર વર્ષ ઉપર જે સમયે યુરોપ, એશિઆ, અમેરિકા વિગેરે કોઇના જાણ્યામા પણ હતા નહીં, જે કાળમા મનુષ્યનું નિવાસસ્થાન પશુની માફક અરણ્યજ હતું, જે વખતે આચારશિષ્ટતા, કેળવણી અને ધર્મનું દુનિઆમા સ્વપ્ન પણ ન હતું તે સમય ની અંદર પંચ નદીઓ વચ્ચેનો પ્રદેશ જેને હાલ પંજાબ કહેવામાં આવે છે ત્યાં એક પ્રજાનો નિવાસ હતો. આ પ્રજા બીજી બધી પ્રજાઓમા આચારશિષ્ટતા તથા કેળવણીની બાબતમા સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવતી હતી. જે સમયની અંદર વસ્તુત દુનિઆં શું છે ત્હેનો પણ મનુષ્યને ખ્યાલ ન હતો, જે કાળમા મનુષ્ય સૃષ્ટિના ચિત્રવિચિત્ર ચિત્રો જોઇ આશ્ચર્યતામા નિમગ્ન થતા તથા ત્હેની ઉગ્રતા જોઇ ભય પામતા, તે સમયની અંદર પરમ કૃપાળુ પ્રભુએ આ મનુષ્યો જે પંચ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશોમા રહેતા હતા તે—સ્ત્રી અને પુરૂષનાં મુખવડે પોતાનુ સ્વરૂપ ઝાહેર કર્યું.

આ પ્રજા બીજી બધી પ્રજાઓ કરતા ઘણી ચઢીઆતી હતી અને તે મહાન કૃપાળુ જગદ્નીયતાની અપરિમિત મહત્તા, દયા અને તેની અકળ સત્તાના યશોગાન ગાતી હતી. ત્હેમનાં ગાનનો અર્થ એ હતો કે " તે દયાળુ ચિદાત્મા—જેની સત્તા, મહાન્ તથા સદા બરફથી આચ્છાદિત રહેતા ગિરિરાજો પ્રજા સમક્ષ પોકારે છે તથા ઉદાર મહાસાગરો અને સુંદર નદીયો સદોદિત ગાય છે—ત્હેના શિવાય બીજા કોની ભક્તિ કરીએ "

વળી,

" તે પરમાત્મા જો કે તે જુદા જુદા નામોથી પરિચિત છે તથાપિ એક છે, એટલુંજ નહીં પણ તે એવો છે કે વાયુ શિવાય તે જીવી શકે છે તથા સ્વાશ્રયી છે, "

આ ગીતને તેઓ વેદ જે સર્વ ધર્મનો પિતા છે-તે કહેતા હતા. આ વેદ રૂપી તેજે સર્વથી પ્રથમ આ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી. તેણેજ જનમંડળની અંદર ઇશ્વરનાં અસ્તિત્વ વિષેનાં બીજ રોપ્યાં. આમાંનાં કેટલાંક યશોગાન સ્ત્રીરત્નોથી લખાયલાં છે; અને તેથી તેઓને જનમંડળના દેવદૂતો કહીએ તો યત્કિંચિત પણ દોષને પ્રાપ્ત થઇશું નહીં.

આ સતીઓની અંદર વીસ્યાવર પ્રથમ પદે છે. હેણે ઋગ્વેદના પાંચમા પ્રકરણનું બીજું ગીત લખેલું છે. આ ગીતમાં અઠ્ઠાવીસ સુંદર શ્લોક છે.

અંભ્રિણ ઋષિની પુત્રી બકે ઋગ્વેદના દસમા પ્રકરણનું એકસો પચીસમું ગીત રચેલું છે. આ ગીતમાં ઇશ્વર વિષેનો ઉચ્ચાશય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ ગીતના મહાન્ ભાષ્યકારોએ કહ્યું છે કે આ ગીત વેદના તત્વજ્ઞાનનું મૂળ છે. આ સતિએ પોતાનું જીવન વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં ધ્યાન અને ભક્તિમાં નિર્ગમન કર્યું છે.

ત્રીજી લોપામુદ્રા છે. હેણે ઋગ્વેદનું અગણ્યાએંશીમુ ગીત રચેલું છે. આ ગીતના બે અતિ ઉત્તમ શ્લોક છે. લોપામુદ્રા વિદર્ભરાજા કિદ્રપની કન્યા હતી. હેનું લગ્ન મહર્ષિ અગસ્ત્ય સાથે થયું હતું. જો કે હેનો જન્મ રાજકુળમાં થયો હતો અને ઘણાજ વૈભવમાં ઉછરી હતી તોપણ હેણે હેના સ્વામી સાથે એક તાપસીને યોગ્ય જીવન ગાળ્યું હતું તથા હેને છાયા માફક અનુસરતી હતી.

આ શિવાય બીજી ઘણી સાધ્વીઓ છે પણ તે બધીનું વર્ણન કરવાની અહીંઆં આવશ્યકતા નથી. આ સ્ત્રીઓ પોતાની પાછળ સ્ત્રીત્વનાં ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણનાં–માતા, પુત્રી, ભગિની, ગૃહિણીનાં-ઉદાર ઉદાહરણો મૂકી ગઇ છે. હેમનાં જીવન વૃત્તાન્તો પ્રાચિન કાળના ઋષિઓ ગાતા હતા તથા પશ્ચાત્ સમયની સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરતી હતી. તેમના શબ્દો અદ્યાપિ પણ દરેક પ્રજાના સાહિત્યમાં ગુંજાર કરાવી રહ્યા છે.

૨.

પંચ નદીઓના પ્રદેશની પ્રજાએ ધીરે ધીરે આચાર શિષ્ટતાની પરિસીમાએ પ્હોચી મહાન્ અને વિભૂતિમાન વિજ્ઞાનનાં દર્શનો રચ્યાં. હિતકર નિયમો યોજવામાં આવ્યા. ધર્મજેનો બોધ વિશિષ્ટ હતો અને જેનું મનન પ્રૌઢ હતું–હેનો ઉપદેશ થવા લાગ્યો.

પ્રાચિનકાળમાં તેઓમાં હેમની સતિઓ માટે અભિમાન હતું. યાજ્ઞવલક્ય મહર્ષિની સ્ત્રી મૈત્રી વિલક્ષણ બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનવાળી હતી. યાજ્ઞવલક્યને બીજી પણ એક વધુ હતી અને તેનું નામ કાત્યાયિની હતુ. કાત્યાયિની ગૃહવ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ રાખતી અને મૈત્રી હેને ભગિનિ સમાન ચ્હાતી હતી.

એક સમયે મહર્ષિ યાજ્ઞવલક્યને પોતાનું આયુષ્ય અરણ્યમાં નિર્ગમન કરવાની ઇચ્છા થવાથી હેમણે પોતાની બે સ્ત્રીઓને પોતાની મીલ્કત વ્હેંચી લેવા સૂચવ્યું. મૈત્રી-

એ કહ્યું હે સ્વામિન્ ! શું આ લક્ષ્મી ઇશ્વરતાને પ્રાપ્ત કરાવશે ? ઋષિશ્રીએ કહ્યું ના. ત્યારે ત્હેણે કહ્યું હે નાથ ! જે લક્ષ્મી આપ અમને આપવા માંગો છો ત્હેને અમે શું કરીએ. અને પછી ત્હેણે તે મહર્ષિ સાથે તર્કના કેટલાક અસિદ્ધ વિષયોનું તથા સૃષ્ટિનાં કેટલાંક ગૂઢ તત્ત્વોનું નિરૂપણ કર્યું. ત્હેનો ત્હેના સ્વામિ સાથેનો વિવાહ અદ્યાપિપર્યંત શિષ્ટ પ્રજાઓના પંડિતોમાં વંચાય છે.

આ આર્યાવર્તની અંદર મૈત્રી કરતાં પણ ઉચ્ચજ્ઞાન ધરાવનારી એક સતિ થઈ ગઈ છે. જો કે યાજ્ઞવલ્ક્ય પોતાના અપૂર્વ જ્ઞાન અને અતુલ્ય તપના પ્રભાવે સર્વ ઋષિઓમાં સર્વોપરિ સત્તા ભોગવતો હતો તોપણ ત્હેમને પોતાનુ મસ્તક એક સ્ત્રીને નમાવવું પડયુ હતું. આ સ્ત્રી કોણ હતી તે જાણવાની સર્વ કોઇને જીજ્ઞાસા થયા વિના રહેશે નહીં. તે કોઇ નહીં પણ આ ભારતભૂમિના ભૂષણ રૂપ ગાર્ગી હતી. ઘણી દિલગીરીની વાત છે કે તે મહાન સતિ ઋષિની પુત્રી હતી તે શિવાય ત્હેના સંબંધમાં આપણે કેવળ અજ્ઞાત છીએ.

ત્હેણે તત્વજ્ઞાન ઉપર એક પુસ્તક રચેલું છે. મહર્ષિ જનકરાજાના દરબારમાં યાજ્ઞવલક્ય ઋષિની તે મહાન વિરોધીની હતી.

મિથિલાનરેશ મહર્ષિ જનક એક મહા યોદ્ધો અને રાજદ્વારી પુરૂષ હતો એટલુંજ નહિ પણ વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં વિદ્વાન હતો. ઘણા ઋષિ આ મહાન પુરૂષ પાસે, જે ઘણા વિષયોને બ્રહ્મર્ષિ શીખવવાને અશકત હતા તે શીખવાને આવતા.

એક સમયે ત્હેમણે એક યજ્ઞ આરંભ્યો અને સર્વ ઋષિઓને તે કાર્યમાં ભાગ લેવાને આમંત્રણ કર્યું. જેને શીંગડે દસ સુવર્ણ મ્હોર લટકાવેલી છે એવી દસ હજાર ગાયો ત્હેમણે યજ્ઞ ગૃહના દ્વાર સમીપે આણી. અને બ્રાહ્મણોને વિનવ્યું કે જે ઇશ્વરનો સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભકત હોય ત્હેને તે લઈ જવાની છૂટ છે. સર્વ કોઈ શાન્ત બેશી રહ્યા. એકલા યાજ્ઞવલક્યે પોતાના એક શિષ્યને તે ગાયો લઈ જવા કહ્યું. સર્વ બ્રાહ્મણો ક્રોધાયમાન થયા અને યાજ્ઞવલક્યના આવા અવિનિત આચારથી ક્ષોભ પામ્યા પણ તે વિષે તેને એક શબ્દ પણ કહેવાનું કોઇનામાં સામર્થ્ય નહતું. અંતે સભાના ખૂણામાંથી એક સ્ત્રી ઉભી થઇ. વાચક, ત્હમને સહજ સ્મરણમાં આવશે કે તે બીજી કોઇ નહીં પણ ગાર્ગી હતી. ત્હેણે પ્રથમ યાજ્ઞ વલક્યને પ્રશ્ન કર્યો કે આપ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઇશ્વર ભકત છો ? ત્યાર પછી ત્હેણે ત્હેમને અનેક પ્રશ્ન પૂછ્યા અને બન્ને વચ્ચે ઘણોજ વિવાદ થયો. આ સુંદર વિવાદ અદ્યાપિ પર્યંત આપણી પાસે મોજુદ છે. આ શિવાગાર્ગી વિષે બીજું કશું વૃત્તાન્ત આપણી પાસે નથી.

(મળેલું)

જ્ઞાનસુગંધ.



મીસીસ કાશીબાઈ દેવધરનું ભાષણ—મદ્રાસની હિંદુ એસોસિએશન તરફથી મીસીસ કાશીબાઈએ, પ્રો. કર્વેના વિધવાશ્રમ માટે મદદ માગતાં, નીચે પ્રમાણે એ શ્હેરમાં ભાષણ આપ્યું હતું: સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે જે હાનિકારક અડચણો દૂર કરી સુધારાની જરૂર છે તેના તરફ સર્વેએ ધ્યાન ખેંચવું જોઇએ. વેદના વખતમાં સ્ત્રીઓ ઘણી મ્હોટી પદવી ભોગવતી હતી. લગ્ન ફરજીઆત ન્હોતું. વખત જતાં તેમની સ્થિતિ બગડવા માંડી. મુસલમાનોના આવવા પછી તે વખતના સંજોગોને લીધે તેમની માનસિક શક્તિ અને બુદ્ધિપ્રભાવ ઓછાં થયા. તેઓ મહત્વના વિષયોમાં ભાગ લેતાં બંધ થયાં અને અજ્ઞાનમાં ડૂબ્યાં. આ સ્થિતિ માટે પુરૂષો તેમ જ સ્ત્રીઓ બન્ને જવાબદાર તથા દોષવાન છે. યુરોપની સ્ત્રીઓની હિંમત કેવી વખાણવા લાયક છે? પુરાણોમાંની સ્ત્રીઓની હકીકત વાંચી તમે ગમે તેટલા ખુશી થાઓ, પણ જનસમૂહની ઉન્નતિના કાર્યમાં હિંમત બતાવવાને સ્વાર્પણ કરે એવી કોઈ પણ સ્ત્રી હાલમા તમે જોશો નહીં. આમાં પ્રથમ અડચણ અજ્ઞાન છે. હાલમા ઘણા પુરૂષોએ સ્ત્રીની ઉન્નતિનું કામ ઉપાડી લીધું છે એ ઘણી આનંદની વાત છે, છતાં તે પ્રવૃત્તિ હજી સર્વમાન્ય થઈ નથી. હજી પણ સ્ત્રીઓના મનમાં અજ્ઞાનનો વાસ દૃઢ છે. પરંતુ ગૃહવ્યવસ્થામાં પણ કેળવણી તેમને ઓછી ઉપયોગની નથી. સૌથી ઉત્તમ લાભ એ થશે કે અંદર અંદરની અદેખાઈ, નિંદા, તિરસ્કાર બંધ થશે. બાળકોને ઉછેરવામાં પણ કેળવણી ઘણી લાભકારક થઈ પડે છે. આખા દેશની ઉન્નતિ માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની પ્રથમ જરૂર છે. સત્યવાન, હિંમતવાન અને દેશભક્ત પુત્રો માતાઓના તેવા ગુણોથી જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. બીજી અડચણ બાળલગ્ન છે. પુત્ર લગ્નની ઉમ્મર ૨૦ થી ઓછી હોવી જોઇએ નહીં. સ્ત્રોમાં એવી છુટ છે કે કન્યાઓનાં લગ્ન, પુખ્ત ઉમ્મર પછી પણ, થઈ શકે અને કન્યા પોતે પોતાના પતિને પસંદ કરે. ત્રીજી ખામી બાળવિધવા રૂપે છે. બાળવિધવાની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક છે. આ બાબત ભાષણ કરનારે ઘણા વિસ્તારથી કહી હતી, અને અંતમાં પુનાવાળા પ્રો. કર્વેના વિધવાશ્રમનો ઇતિહાસ, તેની પ્રવૃત્તિ, તેણે કરેલાં લાભકારક કામ, ઈ. બતાવી, તેને માટે આશ્રયની માગણી કરી હતી—**ઇન્ડિયન સોશીયલ રીફૉર્મર.**

આ જગતનાં બધાં પ્રાણીઓમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ નર-માદા છે અને તેમના જોડા વ્યવહારથી તેમતેમનો જીવન-સસાર વ્યવહાર ચાલે છે. બધે એક મજબુત અને એક નાજુક એવી યોજના છે એમાં મજબુતની કે નાજુકની કોઇની શ્રેષ્ઠતા નથી, અને કોઈ કોઇનું તાબેદાર નથી. બેઉ એકએકને આધારે સંસાર ચલાવવારૂપી કર્તવ્ય કરવાને બંધાયલાં છે. જુઓ, જમના બહેન! કુહાડીનો દાખલો લઈ આપણે તેને તપાસીએ. 'કાપવું' એ કુહાડીનુ કામ. કુહાડીમાં બે ભાગ, એક લોખંડનું ફળ, અને બીજો હાથો. લોખંડનું ફળ મજબુત અને તીવ્ર છે, ત્યારે હાથો લાકડાનો હોઈ લોખંડ કરતાં નાજુક અને નરમ છે. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓના જોડામાં પણ નર મજબુત અને માદા નરમ છે. કુહાડીનું કાર્ય જ 'કાપવું'; તે નથી એકલા લોખંડના ફળથી બનતું કે નથી એકલા હાથાથી બનતું. કા-

પવા રૂપી કાર્યને માટે ફળ કે હાથાએ, એકે, મારાથી જ કપાય છે એવું અભિમાન કરવાનું નથી. બેઉની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે, તેમ કાપવા રૂપી કાર્ય કરવા બેઉના મેળાપની પણ જરૂર છે. આ પ્રમાણે નર-માદા અથવા સ્ત્રી પુરૂષના દંપતી રૂપમાં પણ બેઉની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે અને બેઉ એક બીજાના આશ્રય વગર સંસારનું વહન કરવાને સમર્થ નથી, માટે બેઉના સંમેલનની પણ અગત્ય છે. કાર્ય કરવાની બેઉની ફરજ અને બેઉની સમાન ઇચ્છા છે, તો બેઉએ શા માટે પોતપોતાનાં કાર્યો એકરૂપ બનીને ન કરવાં?—સમાલોચક.

સ્ત્રીકેળવણી—સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો બન્ને મળીને કુટુંબો ગણાય છે. પુરૂષો બહુ પ્રવિણ, વિદ્વાન હોય, પણ જો સ્ત્રીઓ પુરૂષોને શોભારૂપ ન હોય તો પુરૂષોને વિપત્તિ વેઠવી પડે છે. ઘણું જ્ઞાન મેળવવાથી સર્વોત્તમ પુરૂપ જેવાં આચરણ પુરૂપ સેવી શકે છે, પણ સ્ત્રીઓને નાનપણથી તેવા સંસ્કાર ન પડેલા હોવાથી તેમની ઉચ્ચ રીતભાત સેવાતી નથી. આથી પ્રત્યેક કુટુંબના મનુષ્યોએ છોકરીઓને પણ નાનપણથી જ સારા નીતિધર્મના સંસ્કાર આપવા ઘટે છે. કેવળ ભણતરની જરૂર છે. એમ નથી. विद्या हि का ब्रह्मगतिप्रदा या વિદ્યાનું લક્ષણ શું? તો કે જેની પ્રાપ્તિવડે ઇશ્વરગત પ્રકટે તે વિદ્યા......ઉદારતા, દયા, સંતોષ, સરળતા, વૃત્તિનો નિર્વિકાર ભાવ વગેરે કેટલાક પુરૂષોમાં રહેલા સદ્ગુણોના પ્રતાપથી સ્ત્રીઓમાં સંગતિ બળથી તેવા જ સદ્ગુણો વગર ભણે પણ પ્રકટે છે. તો પણ સામાન્ય નિયમ તરીકે સ્ત્રીઓને નાની વયથી જ કેળવણીની જરૂર છે, અને ઉમ્મરે વધે તેમ તેમણે સત્શાસ્ત્રો વાંચવાનો અવસર આવે તેમ થવું ઘટે છે. આપણી પ્રજામાં અનેક સ્ત્રીઓ મિથ્યા વાતોમાં સમય ગુમાવનાર ગણાય છે. As a man thinks, so he becomes (મનુષ્ય જેવા વિચાર કરે છે, તેવુ તેવુ વર્તન ઘડાય છે) એ વચન પ્રમાણે, સ્ત્રીઓને માટે પરમાત્મા સર્વોત્તમ ચિંતનીય થાય તો સ્ત્રીઓ પુરૂષોને મ્હોટી મદદરૂપ થાય તથા કુટુંબમાં સુખશાન્તિની વૃદ્ધિ કરી શકે. સ્ત્રીઓના શરીર તે સ્ત્રી શરીર છે, તેમ જ પુરૂષોનાં શરીર તે પુરૂપ શરીર છે. થોડું જ્ઞાન અને થોડી શક્તિ, એ જીવપણાનું ચિન્હ છે, અને સઘળું જ્ઞાન અને સઘળી શક્તિઓ તે ઇશ્વરાંશનુ લક્ષણ છે, આ જીવપણું સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષોમાં એક સરખું છે. જીવપણાને ટાળનારી જે વિદ્યા બ્રહ્મગતિ પ્રદા એટલે ઇશ્વરપણાને ઉપજાવનાર મનાય છે તે વિદ્યાને જ્યારે સ્ત્રીઓ સાધે છે ત્યારે તેઓ એ વિદ્યાને સાધનાર પુરૂષોની પેઠે સર્વત્ર ઇશ્વર જેવાં કામ કરી શકે છે. આ દૈવી સામર્થ્ય આપનાર વિદ્યા મેળવતાં પૂર્વે અને પછી દૈવી બળને આપનાર મહાવિદ્યાને મેળવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેમને તે મળે એવી અનુકૂળતા રચી આપવી એ માબાપોનું કર્તવ્ય છે. શાળાઓમાં તથા કાલેજોમાં શિક્ષણ પામીને વિદ્વાન થયેલાં સ્ત્રી પુરૂષો અનેક લૌકિક સુખોને મેળવે છે; પણ તે સર્વે સુખનાં સાધનો નિત્ય તૃપ્તિ અને અખંડ શાંતિને આપતાં નથી, ક્ષણિક સુખને આપે છે, આ વિચારનું બળ જેમ જેમ વધતું જાય છે તેમ તેમ તેમને જે મહાવિદ્યાની પ્રાપ્તિથી અખંડ આનંદ મળે તે મહાવિદ્યા પ્રતિ પ્રેમ પ્રકટતો જાય છે, અને તેમ થતાં તેઓ કૃતકૃત્ય થાય છે. પ્રજામાંથી દુઃખમાત્રને કાઢી નાંખવાં, શરીરના રોગ તેમ જ વ્યાધિઓ, વિકારો, ક્રોધ ભય વિગેરે સમૂળ દૂર કરવા...આ બધુ સામર્થ્ય સાચી વિદ્યામાં રહેલું છે. આ સાચી વિદ્યા માટે શાળાની કેળવણી તયારી રચે છે માટે તે શિક્ષણ પ્રતિ પ્રજામાં પ્રસંગોપાત્ ઉત્સાહ પ્રકટાવવો એ મોટા હૃદયવાળા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.—ભક્ત.

ગન્ધર્વાર્દ્ધ.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

પર્વત.

એક દિવસ ઉત્સુક અને તેનો બાપ ડુગરી પ્રદેશમા થઈને ગાડામા ચાલ્યા જતા હતા ત્યારે પત્થરના વિકટ માર્ગથી અકળાઈ ગએલા ઉત્સુકે તેના બાપને કહ્યું, કાકા પરમેશ્વરે આ પર્વતો ને પાણા શા માટે પેદા કર્યા હશે? તેના કરતા સારા ખેતરો કર્યા હોત તો દાણો કેટલો વધારે થાત?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરના સર્વ કાર્યોમા હેતુઓ સમાયેલા છે. કેટલાક હેતુઓ આપણાથી સમજી શકાય એવા હોય છે. પણ કેટલાકમા જો ન સમજાય તોપણ આપણે જાણી શકતા નથી પણ કઇયે હેતુ જોઇએ એમ માનવાની જરૂર છે, કેમકે તેજ તેનું મહત્વ દર્શાવે છે

ઉત્સુક—ત્યારે આ પર્વતનો ને ડુગરાનો શુ હેતુ હશે?

વિજ્ઞાન—તે દિવસ આપણે પેલું દવા માટે મૂળીયુ જોઇતુ હતુ તે પેલા વાઘરીએ કયાથી આણ્યુ હતુ તે તુ જાણે છે? તે કોઈ ડુગરમા ઉગતું મૂળીયુ છે. તે સિવાય બીજી અનેક પ્રકારની ઔષધિઓ ડુગરોમા ઉગે છે, જે માણસજાતને ઘણી કામમા આવે છે વળી પર્વતોમાથી ઘણી જાતના ખનિજ પદાર્થો અને કિમતી ચીજો નીકળે છે પર્વતો પાણીનુ એક સગ્રહસ્થાન છે પર્વતોમાથી જ ઘણીખરી નદીઓ નીકળતી હોય છે. વરસાદનું પાણી તેના અમુક પડોની અદર અમુક રીતે સગ્રહી રાખીને નદીને રૂપે તે પાણી પૂરુ પાડે છે

ઉત્સુક—અહો, કાકા, પર્વતો આવા ઉપયોગી હશે એમ મને જાણવામા હોત તો હુ તેમને માટે દદિ ઉપર કહેવાઈ ગયુ તેવુ ન કહેત

વિજ્ઞાન—તેની ફિકર નહિ. અજ્ઞાન હોય ત્યા સુધી એમજ થાય પણ પર્વતના હજુ બે કામ બે હેતુઓ કહેવા રહી ગયા છે તે સાભળ પર્વતો ઉંચા હોવાથી વાદળાઓ તેમની ટોચ તરફ આકર્ષાય છે અને પર્વતની ટાઢી બાજુઓ સાથે વરાળવાળો પવન અથડાવાથી વરાળ છૂટી પડીને વરસાદ રૂપે પડે છે, તે હુ સપૂર્ણ રીતે તને પછી સમજાવીશ. મતલબ કે વરસાદ લાવવામા પર્વતો સારી રીતે સહાયભૂત છે

તે ઉપરાંત પર્વતોની ઘીચ ઝાડી મનુષ્યજાતને હમેશા જોઇતી ચીજ—બળતણ—પૂરૂં પાડે છે. આપણા દેશમા કોયલાની ખાણોની ગરજ આવી ડુગરમા આવેલી ઘીચ ઝાડીઓ પૂરી પાડે છે.

વળી પત્થર, ધૂળ, રેતી વગેરે ઉપયોગી ચીજો પણ તેજ પૂરી પાડે છે

ઉત્સુક—કાકા, એ પર્વતો કેવી રીતે થયા હશે? કોઈ માણસ તો એવી રીતે ખડકીને નજ કરી શકે.

વિ.—એ સમજાવતાં પહેલા મારે તને એક સાધારણ નિયમ છે તે સમજાવવો પડશે. પૈડાં ઉપર લોઢાનો પાટો ચડાવવો હોય છે ત્યારે શુ કરવામાં આવે છે તે તુ જાણે છે? અને એમ શા માટે કરવામા આવે છે?

ઉત્સુક—મને એટલી તો ખબર છે કે તેને પ્રથમ તપાવવામાં આવે છે અને પછી ચડા-

વાય છે પણ એમ શું કામ કરતા હશે તેનો તો મને કદિ વિચારજ નથી આવ્યો.

વિજ્ઞાન—તેનું કારણ એવું છે કે પદાર્થોને ગરમી લગાડવાથી તેઓ પહોળા અને મોટા થાય છે, કેમકે તેમના અણુઓ કે રજકણો છૂટા થાય છે-તેથી વધારે જગા રોકે છે. ત્યારે લોઢાનો પારો તપાવવાથી પહોળો થાય છે તેથી પૈડાં ઉપર સેહેલાઇથી ચઢાવી શકાય છે અને પછી તેના ઉપર પાણી રેડે છે ત્યારે તે વળી આંકડો થઇ જાય છે કેમકે જેમ ગરમી પદાર્થોને પહોળા કરે છે તેમ ટંડી તેમને સાંકડા કરી દે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે આ બાબતોની પર્વતની બનાવટ સમજવામાં શી જરૂર છે વારૂ?

વિજ્ઞાન—તને યાદ છે મેં તને કહ્યું હતું તે કે પૃથ્વી પ્રથમ બળતી સ્થિતિમાં હતી અને ઉપરનું પડ ધીમે ધીમે ટંડું થઇ ગયું છે? હવે તેં જોયું હશે કે જ્યારે આપણે તરબુચની છાલ કે ચીભડાં તડકામાં સુકવીએ છીએ ત્યારે તેના ઉપર કરચલી પડી જાય છે તેવી રીતે પૃથ્વી ટંડી પડી ત્યારે કેટલીક કરચલીઓ પડી ગઈ, તે કરચલીઓ આ પર્વત.

ઉત્સુક—પર્વત તો બહુ મોટા છે, કરચલીઓ તો નાની પડે. એ તો કંઇ મનાય એવું લાગતું નથી.

વિજ્ઞાન—મોટી ચીજની કરચલી પણ મોટી પડે પૃથ્વી કેવડી છે તે તો તું જાણે છે, ત્યારે એની કરચલી પર્વત જેવડી પડે કે નહિ! પૃથ્વીના પ્રમાણમાં પર્વતો કેવડા છે તેનું હું તને માપ આપું. પૃથ્વી સાથે સરખાવતા એક નારંગીની ઉપર જે જરા જરા ઉપસેલો ભાગ હોય છે તેના જેવડા પર્વતો છે. જરા જરા ઉપસેલા ભાગ છતાં પણ જેમ નારંગી ગોળ દેખાય છે તેમ જ આ પર્વતો આટલા ઉંચા છતાં પૃથ્વીની ગોળાશમાં કંઇ પણ તફાવત પડતો નથી. વળી જેમ આપણા શરીરમાં વિકાર થઇ આવીને નાની ફોડકીઓ, શીળસ ઇત્યાદિ થાય છે તેમ જ પૃથ્વીની અંદરના ભાગમાં કેટલાક વિકાર થવાથી જળને ઠેકાણે સ્થળ અને સ્થળને ઠેકાણે જળ થઇ જાય છે. અત્યારે જ્યા જમીન છે તેના કેટલાક ભાગમાં પ્રથમ સમુદ્ર હતો એમ નિશ્ચયપૂર્વક સાબીત થઇ ગયું છે.

ઉત્સુક—પર્વત વધુમાં વધુ કેટલા ઉંચા હશે?

વિજ્ઞાન—ઉંચામાં ઉંચો પર્વત હિંદુસ્થાનની ઉત્તરે હિમાલય નામે છે. તેનું ઉંચામાં ઉંચું શિખર ૨૯૦૦૨ ફીટ ઉંચું છે. તે એટલું બધુ ઉંચું છે તેથી તેના ઉપર હમેશાં બરફ રહે છે, તેથી કોઇથી ત્યાં જવાતું નથી. અને એ બરફને લઇને ગંગા અને જમના નદીને હમેશાં પોષણ મળ્યા કરે છે.

ઉત્સુક—જ્વાળામુખી પર્વત કે એવું કઈ કહેવાય છે તે કેવો હશે?

વિજ્ઞાન—જ્વાળામુખી પર્વત એટલેકે જેની ટોચ ઉપરથી હમેશાં બળતું જોવામાં આવે છે. તેમાંથી બળતા પથરા, ધુમાડો, રાખ, અને બળતો રસ નીકળે છે. તે રસને લાવા કહે છે. એવું કેહેવામાં આવે છે કે તે લાવાની અંદર અમુક જાતના જીવડા થાય છે જેઓ તે રસ ઉકળતો હોય ત્યા સુધી તેમાં જીવતા રહે છે અને ટંડો પડી જાય ત્યારે મરી જાય છે!!! કેવું આશ્ચર્ય!! મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીનો અંદરનો ભાગ હજુ બળતો છે તેના પરિણામમાં કેટલેક ઠેકાણે આવા પર્વતો જોવામાં આવે છે. આવા પર્વતોમાંથી બળતા પત્થર રસ, રાખ વિગેરે ઉડે છે. ત્યારે કેટલીક વખત આસપાસ આવેલાં ગામ પાયમાલ થઇ જાય છે. (અપૂર્ણ).

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની.

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણી—મુંબાઈના સંસારસુધારામંડળે સ્ત્રીઓમાં ઉંચી કેળવણીના વધારા માટે કેટલીક યોજના ઘડી કહાડી છે. તે યોજના એવી છે કે હાલ તરતને માટે તો પ્રાર્થના સમાજ મંદિરમાં અને આર્ય સમાજ મંદિરમાં અનુક્રમે દક્ષિણી અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓને જુદા જુદા ખાસ ઉપયોગી વિષયો ઉપર પ્રવીણ મનુષ્યોદ્વારા હરવખત ભાષણ અપાવવાં, અપાયેલા ભાષણોમાં તેમની લેખિત પરીક્ષા લેવી, અને તેમાં ભાગ લેનાર બન્ને કોમોની સ્ત્રીઓનોજ ત્રણ ત્રણ મહીને મેળાવડો ભરી તેમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં માનપત્ર વગેરે આપવાં, અને તેમની પાસે મહત્વના વિષયો ઉપરસંવાદ કરાવવા. વિદ્વાન સ્ત્રીઓની અને પૈસાની વધારે સગવડ થયા પછી આવા ભાષણોની પદ્ધતિ જુદા જુદા લત્તાઓમાં ફેલાવવી.

બહેરામપુર શહેરમા આર્યસમાજના પ્રમુખ લાલા દાસીદામલ નામના સદ્ગૃહસ્થે, સ્ત્રીકેળવણી અને તેની અગત્ય વિષે સંપૂર્ણ વિચાર કરી, એક નમુનેદાર પુત્રીપાઠશાળા સ્થાપવા રૂ. ૧૨ હજારની જમીન તથા રૂ ૩ હજાર રોકડ અર્પણ કર્યા છે.

સંસારસુધારો : પુનર્લગ્ન—ગયા સપ્ટેમ્બર માસમા મુંબાઇમાં રા. રા. ભગવાનદાસના બંગલામા ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની વિધવા બાઇ ચંચળનાં પુનર્લગ્ન જોશી લક્ષ્મીરામ પુરૂષોત્તમ નામના તેજ જ્ઞાતિના યુવાન ગૃહસ્થ સાથે થયું હતુ. આ બાઈનું પ્રથમ લગ્ન ૭ વર્ષની ઉમ્મરે થયુ હતું, અને ૧૨ વર્ષની ઉમ્મરે તે વિધવા થયાં હતાં હાલ તેમનાં માબાપ કે કોઈ કુટુંબી હયાત નથી; તેમની ઉમ્મર ૨૦ વર્ષની છે, તેમના નવા પતિની ઉમ્મર ૨૪ વર્ષની છે, અને અત્યાર સુધી તે કુંવારાજ હતા. બન્નેએ જુદાં જુદાં પોતાને માટે યોગ્ય જીવનસંગી મેળવી આપવા રા. ભગવાનદાસને ઇચ્છા જણાવ્યાથી આ યુગલ યોજાયું હતુ પુનર્લગ્ન હિંદુશાસ્ત્રની ક્રિયા પ્રમાણે બ્રાહ્મણો પાસે જ થયું હતું. લક્ષ્મીશંકરે તે બાઇને પત્ની તરીકેના સઘળા હકો સાચવવાને તથા જીંદગી સુધી પત્નીધર્મ યથાર્થ સમજીને તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્તવાને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કબૂલાત આપી હતી, અને તે બાઇએ પણ તે પ્રમાણે કબૂલ્યું હતું.

ભાણીબાઇ નામની કપોળ જ્ઞાતિની એક બાઇએ ૨૨ વર્ષની ઉમ્મરે જુઠાભાઈ નામના તેજ જ્ઞાતિના ૩૬ વર્ષની ઉમ્મરના એક ગૃહસ્થ સાથે પુનર્લગ્ન કર્યા છે. ભાણીબાઇનુ પ્રથમ લગ્ન ૧૭ વર્ષની ઉમ્મરે એક વૃદ્ધ પુરૂષ સાથે થયુ હતું, અને તે પછી ૭ માસમાં જ તે વિધવા થયાં હતાં હાલ તેમનાં માતપિતા હયાત નથી. જુઠાભાઇનું પ્હેલીવારનુ જ લગ્ન હતુ.

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૨ જું.] ઈ. સ. ૧૯૦૫. જાન્યુઆરી—પોષ, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૫ મો.

કાવ્યકુંજ.

સુન્દરીસુબોધ.

રચનાર—સુબેણ (પ્રાતુસમાજ),—સ્વર્ગસ્થ

વિન્દુભાઈ જસવંતરાય.

(કામણ દીસે છે, અલબેલા ત્હારી આંખમા રે—એ રાગ)

વ્હેની ! સ્નેહરંગ આનન્દે નિત્યે મ્હાલજેરે,
પતિવ્રત પાળજેરે—વ્હેની !

ભારતીની પુત્રી તું રૂડી,
સહે અનુપમ દુખડાં, ધીરી !
તદપિ મિઠડે મુખડે તુજ સ્મિત રાખજેરે,
વિમલ પ્રીતિ ઝાંખજેરે—વ્હેની।

ધર્મશાસ્ત્રની અદ્ભુત વાણી,
સર્વ પંથમાં નીતિ પ્રમાણી;
દિવ્ય યુગ્મ તુજ પતિ તુજ કેરૂં સુહાવજેરે,
શિયળમાં રાચજેરેઃ—વ્હેની !

૮. અનેક લાલચ તુજને નડશે,
પ્રેમમાર્ગમાં કંટક પડશે;
જગદીશ્વર પર શ્રદ્ધા સાચી રાખજેરે,
તરીને તારજેરેઃ—વ્હેની !

નિર્બળતા હૃદયેથી ઉતારી,
વિચારને આચાર સુધારી;
પતિઉર વિરમી સંતોષે સુખદા થજેરે,
પતિ પ્રભુ માનજેરેઃ—વ્હેની !

માતુ આપણી ભારતી જોતી,
ખિન્નગાત્ર, આંસૂડાં લ્હોતી;
પૂર્વ સ્થિતિ આહ્લાદક ગઈ કયાં એની છેરે,
અંતરમાં દહેરેઃ—વ્હેની !

વ્હેમ, કુસંપ, ક્લેશ કપાવી,
ગૃહમન્દિર સુખવાડી બનાવી;
દિન નબળામાં આત્મ ઉદાર તું ધારજેરે,
ખરૂં તુજ રૂપ તે રેઃ—વ્હેની !

મૂર્ખ રૂઢિનાં બન્ધન તોડી,
સુનીતિ, લજ્જા, સુવ્રત જોડી;
નિજ બાળક-બુદ્ધિ ને વૃત્તિ ખિલાવજેરે,
ઉદયની આશ એ રેઃ—વ્હેની !

શોકતિમિરની જ્વાળા ત્હારા
કુટુમ્બમાં કરી શાન્ત, સૌખ્યદા;
તન મન આત્મોદ્ધાર સુધારા હાથ લે રે,
જનનિ ભૂમિ રક્ષજેરેઃ—વ્હેની !

વર્તમાન રંગ.

દેશોદયની હીલચાલ—સાધારણ રીતે આપણો ડિસેમ્બર મહિનો ઘણોજ જોશમાં પસાર થાય છે ઉન્નતિના આગળ પગલાંનો અવાજ જ્યાં ત્યાં સંભળાય છે, મ્હોટી પ્રવૃત્તિઓના પૂર ચોતરફથી આગળ વધતા નજરે પડે છે, અને આપણા મન્દ, ઉત્સાહી બન્ધુઓને પણ જ્યારે થાકની–ખર્ચની–જોખમની મુશ્કેલીઓની કાંઈ પણ દરકાર કર્યા વિના નત દહાડો સર્વ દિશાઓમાં રમતા ઘુમતા જોઈએ છીએ ત્યારે હિન્દનો ઉદયકાળ દૂર નથી જ એમ થઈ આવ્યા વિના રહેતું નથી નેશનલ કોન્ગ્રેસ (પ્રજા સમાજ), સંસાર સુધારા સમાજ, ભારત મહિલા પરિષદ્, વિદ્યા હુન્નર અને ખેતીનું પ્રદર્શન, આર્ય સમાજ, સનાતન ધર્મ મહા મંડળ, બ્રાહ્મધર્મ પરિષદ્, પંચાંગ પરિષદ્, મદ્યનિષેધક મંડળ, વૈશ્ય મહા મંડળ, અને ભાટિયા મિત્ર મંડળ, વગેરેના મુંબાઈમાં–તથા કાશીમાં (થિઓસૉફિકલ–) બ્રહ્મજ્ઞાન મંડળ અને લખનૌમાં ઇસ્લામી મહા મંડળના વાર્ષિક ત્યાં જ્યાં મેળાવડાઓ ગયા ડિસેમ્બર માસને ગજવી મૂક્યો હતો જૂદા જૂદા પ્રમાણની મનોવૃત્તિઓના ફળરૂપે અને જૂદા જૂદા સ્વરૂપમાં દૃષ્ટિગોચર થતી છતાં પ્રત્યેક હૃદયમન્દિરમાં રમતી, ઉન્નતિના સાધનોનો શોધ કરતી દેશોદયની હીલચાલની એ સઘળી શાખાઓ છે એમ સ્વીકારતા તથા ત્હેમના સંપાદકને મુબારકબાદી આપતા અમને આનન્દ થાય છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને લગતી પ્રવૃત્તિઓ,–સંસાર સુધારા સમાજ, ભારત મહિલા પરિષદ્ અને પ્રદર્શનનો સ્ત્રી વિભાગ—એ સર્વે ફત્તેહમંદીથી યોજના તથા પસાર કરવામાં ત્હેમના પ્રયોજકો–મંત્રીઓએ રાખેલી ઉત્સાહભરી જાગૃતિ તથા વિવેકશીલ મધ્યમતા માટે નિઃસંશય ત્હેમને અન્તઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ ઘટે છે, અને કોન્ગ્રેસનું મંગલ જયકીર્તન (પ્રજાગીત) ગાવામાં ભાગ લેનાર હિન્દુ અને પારસી સન્નારીઓને તથા ત્હેમાં હાજર રહી ત્હેની તરફની દેશપ્રીતિભરી લાગણીઓ દર્શાવનાર બાનુઓને પણ સપ્રેમ અભિનન્દન આપવાની અમે અહિં રજા લઈએ છીએ

ન્હાની ન્હાની સૂચનાઓ—પરન્તુ આ સર્વ પ્રશંસાની સાથે થોડીક સૂચનાઓ પણ અસ્થાને નહિં ગણાય એમ આશા છે. જ્યારે કોન્ગ્રેસમાં લગભગ પાંચસો સ્ત્રીઓ હાજર રહી હતી ત્યારે કોન્ફરન્સ (સંસાર સુધારા સમાજ)માં ફક્ત બસો જ હોવાનું શું કારણ?–કારણ એમ પણ ન હોય કે કોન્ફરન્સ કોન્ગ્રેસના જેટલી કેળવાયલા વર્ગની પ્રીતિ મેળવી શક્યું નથી અને તેથી જ કેળવાયલા હિન્દુઓ પોતાના કુટુમ્બની બાનુઓ સાથે ત્હેમાં જતા નથી?—આ સવાલનો નિર્ણય અને જો ત્હેમાં સુધારક વર્ગનો પોતાનો જ કાંઈ દોષ હોય તો ત્હેનો નિકાલ, એ વિષય સંસાર સુધારક મંડળની અભિવૃદ્ધિને માટે ઘણો જ મહત્વનો છે કારણ જ્યાંસુધી જનસમૂહના ઉપર ત્હેના પ્રયાસોની દૃઢ છાપ પડી નથી ત્યાંસુધી ત્હેના ઠરાવો પાળી બતાવવામાં આવતી મહેનત સફળ તો થઈ શકવાની

જ નથી * * * અમારી બીજી એક સૂચના ખાસ ગુજરાતી અને પારસી બ્હેનોને માટે છે અને તે ત્હેમના પોશાકમા વધતા જતા ખર્ચાળપણાને લગતી છે। અમારી જૂના વિચારની, અણકેળવાયલી બ્હેનો ઉપર જ્યારે લાગા વખતથી કીમતી લૂગડા ઘરેણાની ઘેલછાનો ખરો આરોપ મૂકાયનો છે, અને તે કેળવાયલા વર્ગ તરફથી જ, ત્યારે તેજ કેળવાયલા વર્ગની સ્ત્રીઓ—કેળવણી પામેલી બ્હેનો—ની હાલમા નિરતર વધ્યે જતી ભારે કિમ્મતના લૂગડાની, 'ફેશન'દાર પ્હેરવેશની, ગાંડાઇ પણ અટકાવવા પ્રયત્ન થવો ન જોઇએ? —એ ખર્ચ જરૂરિયાત ભરેલું, ઓછુ કરી ન શકાય એવુ ગણવામા આવતું હોય તો અમે કદાચ અભણ જૂના વિચારની સ્ત્રીઓના લૂગડા ઘરેણાની તરફેણમા જ અમારો મત નોધાવીશુ, કારણ જૂના થતા, બગડી જતાં, પણ ત્હેમાથી અડધી કિમ્મત વસૂલ થવાનો સભવ છે। પણ આજકાલ ધમધોકાર વપરાયે જતા, પાણીના પરપોટા જેવા વિલાયતી 'ફેશન'વાળા લૂગડા તો જન બગડી ગયા, ધોવાયા કે નકામા।—કિમ્મતનો દસમો ભાગ પણ ત્હેમાથી ઉપજવો મુશ્કેલ। વળી ધીમે ધીમે ત્યજી દેવામા આવતા સ્ત્રીઓના કમખાને જો અમર્યાદ પ્હેરવશ ગણવામા આવે તો ત્હેના કરતા પણ વધારે વાંધો અતિશય ઝીણા ગવન, પારદર્શક પોલકા અને અમર્યાદ રીતે પ્હેરાતી સાડીઓએ હાલમા મુંબઈની સ્ત્રીઓના વધતા જતા પોશાક સામે વધારે મજબુતાઈથી લઈ શકાય જે કારણથી કમખાની વિરૂદ્ધમા કારણો આપી શકાય, જે કારણથી યુરોપિયન બાનુઓના 'ઈવનીંગ ડ્રેસ' (રાત્રી સમયનો પોશાક) વગેરે પ્રમાણના પ્હેરવેશની સામે સબળ વાંધો લઈ શકાય, તેજ કારણથી અમે અમારી ગુજરાતી અને પારસી બ્હેનોની હાલની પોશાકની ગાંડાઇ વિરૂદ્ધ અમારો મત દર્શાવીએ છીએ પારસી અને ગુજરાતી બાનુઓ જો દક્ષિણી સન્નારીઓ તરફ નજર ફેરવવા તસ્દી લેશે તો તરત જ ફેર ક્યા છે તે ત્હેમને જણાયા વિના રહેશે નહિ. કેવા વિનયથી તેઓ સભામા બેસે છે, કેટલા ઉત્સાહથી તેઓ દરેક કામમા ભાગ લે છે, કેટલી દેશદાઝ ત્હેમના અન્તઃકરણમા ઝગે છે? કૉન્ફરન્સ અને મહિલા પરિષદ્માના ત્હેમના ભાષણો ત્હેમના જ્ઞાન, ગંભીરતા અને અનુભવની કેટલી બધી પ્રશંસનીય ખાત્રી આપે છે? ત્હેમનો પ્હેરવેશની સાદાઈ અને ત્હેમની સ્ત્રીતભરી વિવેકવૃત્તિ કેવી સુન્દર લાગે છે? યુરોપિયન પ્રજાઓની ખર્ચાળ જીવનરીતિઓ સ્વીકારવાથી તથા પુરૂષતાભર્યા રીતરિવાજોનુ અનુકરણ કરવાથી નહિ, પરન્તુ આવા ઉજ્વલ દાખલા પોતાના હૃદયોમા ઉતારવાથી જ ગુજરાતી અને પારસી બ્હેનોની સ્થિતિ સુધરવાનો સભવ છે, એ નિ:સશય છે યુરોપિયન સન્નારીઓના મહાન્ ગુણો સ્વીકારો, ત્હેમના જેટલાં દેશપ્રીતિવાળા અને દયાળુ થાઓ, ત્હેમના જેવા સ્વદેશી અબળાઓના સહાયક થાઓ, અને ત્હેમની પેઠે ધર્મપરાયણ થાઓ,—અમારી પણ એટલીજ યાચના છે પણ પૈસાવાળા દેશોની બરાબરી કે નકલ નિર્ધન પ્રજાઓને કેટલી નુકશાનકારક નીવડે છે, તે બાબત વિચાર સુદ્ધાં કર્યા વિના આંધળીયા કરી તેમ કરવા તૂટી પડવુ અને મહાન્ પ્રજાઓમાં પણ કંઇ કંઈ દુર્ગુણ રહી જાય છે ત્હેના દુર્ગુણોજ મહજ નજરે પડતાં સ્વીકારી લેવા એના કરતાં દેશની અધોગતિ કરનારી બીજી કોઈ પણ વધારે ખરાબ વસ્તુ નથી * * * યુરોપિયન અને ત્હેને પગલે પગલે અનુસરવા પ્રયત્ન કરતી પારસી કોમોની બાનુઓમા અમે કરેલી ટીકાવાળાં દોષની સાથે જે ગુણ પણ અમને જણાઇ આવે છે, તે માટે અમે ત્હેમને

પ્રશંસા આપ્યા વિના રહીશું નહિ; અને જણાવવાને દિલગીર છીએ કે અમારી ગુજરાતી બ્હેનોને અમે તેટલે દરજ્જે ત્હેને માટે લાયક ગણી શકતા નથી. પ્રદર્શનના સ્ત્રીવિભાગમાં ગુજરાતની ઉંચી કોમોની કેળવાયલી સ્ત્રીઓની કારીગરી પણ બીજી હિન્દવાસી કોમોની બાનુઓ—અને ત્હેમાં પારસી બાનુઓની તથા યુરોપિયન સન્નારીઓની કલાના નમૂના આગળ ઝાંખી-ઝાંખી જ પડી જતી હતી! લાંબા વખતથી નાગર, ક્ષત્રી, વાણીઆ અને ભાટિયા, શ્રાવક જ્ઞાતિઓની સ્ત્રીઓ જે હાથની કારીગરી માટે વાજબી રીતે પ્રશંસા પામતી આવી છે, ત્હેમની કૃતિના નમૂના પણ આટલા બધા નિસ્તેજ થઈ જવાનું કારણ અમારાથી સમજાતું નથી. આશા છે કે કદિ સમયની અલ્પતા અથવા અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કે વ્યવસાયને લીધે આ વખત યોગ્ય તૈયારી બની શકી ન હોય તોપણ આવતા વર્ષના પ્રદર્શનનો સ્ત્રીવિભાગ ગુજરાતી સન્નારીઓની કલાના નમૂનાની અસલ રમણીયતાથી ઝળકી રહેશે.

કોન્ફરન્સના ઠરાવો:—સંસાર સુધારા સમાજની બેઠક આ વર્ષે મુંબાઈમાં તા ૩૦ મી તથા તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બરના રોજ થઈ હતી. ત્હેમાં મૅા. ન્યાયમૂર્તિ ચન્દાવરકરે, નામદાર મહારાજા ગાયકવાડે તથા પ્રમુખ મૅા. ગોકળદાસે તથા કેટલીક સન્નારીઓએ કરેલાં ભાષણો ખાસ કરીને મનન કરવા લાયક હતાં. આ વખતના કોન્ફરન્સમાં એક વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવો બનાવ એ હતો કે, કેટલીક બાનુઓ આવી હતી ત્હેમને માટે પડદાની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી અને ત્હેની પાછળ બેશીને ત્હેમણે સઘળાં ભાષણો તથા ઠરાવ (જેમાનો એક પડદા વિરૂદ્ધનો પણ હતો—) સાંભળ્યા હતા બેશક આવાં ધીમાં ધીમાં પણ સમયવર્તી પગલાં ભરવાથી જ ખરો સુધારો થવાનો સંભવ છે; કારણ ખરી અસર કરવાની છે તે સ્ત્રીઓના હૃદયો ઉપર છે. કોન્ફરન્સમાં સ્વર્ગસ્થ મિસિસ મુળજીભાઈ બારભાયા જેમણે પોતાના પતિ સાથે દેશાટન કરવા જવાની હિમ્મત દર્શાવી હતી ત્હેમના અકાળ મૃત્યુ માટે શોક પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો; અને ત્હેની બીજા દિવસની બેઠકમાં એક દક્ષિણી સન્નારીએ એવી તો અસરકારક રીતે વિધવાઓનાં દુઃખ અને ત્હેમને માટેના આશ્રમોની જરૂરિયાત બાબત કહ્યું હતું કે ત્યાંને ત્યાંજ શ્રોતામંડળ તે પુણ્યકાર્ય માટે પૈસા ભરવાને તૈયાર થઈ ગયું હતું સ્ત્રીઓને લગતા નીચેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

૧. બાળલગ્ન વિરૂદ્ધ—(૧) લોકોની શારીરિક, આર્થિક, તથા સાંસારિક સ્થિતિને બાળલગ્નથી ઘણું નુકશાન છે. હાલના અને અમલના વખતમાં પણ એ રૂઢિ વખોડવામાં આવી છે. શાસ્ત્રનો મત પણ ત્હેની તરફેણમાં નથી. આવી હાનિકારક રૂઢિ જલદીથી દૂર કરવા માટે આ કોન્ફરન્સ દરેક સુધારકને ભલામણ કરે છે. (૨) વડોદરામાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો પસાર કરવા માટે મહારાજા ગાયકવાડને આ કોન્ફરન્સ ધન્યવાદ આપે છે; અને આ મંડળને ખાત્રીથી જણાય છે કે બધા લોકો મહારાજા ગાયકવાડનો આ ધારો પસંદ કરશે. સાંસારિક સુધારાનું આ પ્હેલું પગલું ત્હેમણે પોતાના રાજ્યમાં લીધું છે: વડોદરા અને મહીસુરનાં રાજ્યોના આવા દાખલા બીજાં રાજ્યો પણ લેશે એમ આ કોન્ફરન્સ આશા રાખે છે.

૨. સ્ત્રીઉન્નતિમાં હાનિકારક રિવાજો વિરૂદ્ધ—આ કૉન્ફરન્સ બધા સુધારકોને ભલામણ કરે છે કે તેઓએ પડદારૂઢિ, બાળલગ્ન એક કરતા વધારે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ, કન્યાવિક્રય વિધવાઓના દુઃખ, અને કેળવણીને નુકશાનકર્ત્તા રૂઢિઓ સામે પ્રજાનો મજબુત અવાજ જાહેર કરવાને યત્ન કરવો અને કેટલાક મુસ્લામી આગેવાનોએ પડદા રૂઢિ વિરૂદ્ધ જણાવેલા મત માટે સંતોષ દર્શાવે છે

૩. વિધવાવિવાહ—આ કૉન્ફરન્સનો એવો મત છે કે ફરજિયાત વિધવાપણાની રૂઢિ સ્ત્રીઓના હક્કનો ભંગ કરનારી છે, અને મરકી, દુકાળ તથા એવા બીજા કારણોથી ત્હેમની જે સંખ્યા વધતી જાય છે તે તરફ તે મ્હોટી ચિન્તાથી જુવે છે, આપણી સામાજિક અને ગૃહ સ્થિતિમાંની ત્હેમની હાલત સુધારવા માગે છે તથા તે હેતુ પાર પાડવાને માટે વિધવાવિવાહના માર્ગમાં જે મુશ્કેલીઓ આવી પડતી હોય તે દૂર કરવાને આ કૉન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે આ કૉન્ફરન્સ નોંધ લેતા સંતોષ થાય છે કે, દેશમાં વિધવા વિવાહો ધીમે ધીમે પણ દૃઢ વધારો થયે જાય છે તેમજ પુનર્લગ્નના પતિપત્ની અને ત્હેમના સંતાન સામેની વ્યવહારિક અડચણો દૂર થતી જાય છે તોપણ આ બાબતમાં જે ત્હેમ હજી પણ પ્રસંગો છે તે દૂર કરવાને માટે ઘણું કામ કરવાનું બાકી રહેલું હોવાથી, જેઓ વિધવાવિવાહની તરફેણમાં છે ત્હેમને આગ્રહ કરે છે કે, ત્હેમણે પુનર્લગ્ન કરનાર દંપતી પ્રત્યે સંપૂર્ણ દિલસોજી રાખવી

૪. સ્ત્રીકેળવણી—આ દેશમાં કેળવણીનો પ્રચાર ઓછો હોવાને લીધે જનમંડળનો અને દરેક મનુષ્યનો સંસારવ્યવહારિક સુધારો કરવામાં ઘણી મુશ્કેલી નડે છે આથી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વધારવો જોઇએ એમ આ કૉન્ફરન્સ જાહેર કરે છે અને આ બાબતમાં હિંદી સરકાર રાજારજવાડા અને સર્વ દેશહિતૈષીઓને વધુ નિશાળો ખાનગી વર્ગો, વિદ્યાલયો, વગેરે ઉઘાડવા માટે વિનંતિ કરે છે

૫. વિધવાશિક્ષણ—આ કૉન્ફરન્સ એવા વિચાર ઉપર આવે છે, હિન્દીઓ આને માટે શિક્ષણ, ધર્મોપદેશકનું, વૈદકનું અને દાઇઓ વગેરેનું શિક્ષણ આમાંથી જેને માટે વિધવાઓના દિલમાં ચ્હાયના થતી હોય અને જેમાં તેઓ સારૂં કામ કરી શકે ત્હેવું હોય તે પ્રકારના શિક્ષણનો તેઓને લાભ આપવાની આ ઘણી સારી તક છે હિન્દુ વિધવાઓ પૈકી જેઓ ગરીબ હોય ત્હેમને ઉપર સૂચવેલા ધંધાઓ ઘણા લાભદાયી થઈ પડશે અને તેથી વિધવાઓને કેળવણી આપવાની સંસ્થાઓને મદદ કરવા આ કૉન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે

૬ પ્રજાના દરેક વિભાગમાં સુધારો કર્યા સિવાય પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ તેથી આ કૉન્ફરન્સ સૂચના કરે છે કે દબાયલી કોમોની સાંસારિક અને માનસિક સ્થિતિને લીધે પ્રજાનું કલ્યાણ થઈ શકે તેમ નથી તેથી ત્હેમની તથા પાછળ પડી ગયેલા વર્ગ (જેમાં આ ઠરાવની દરખાસ્ત લાવનારે સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ કર્યો હતો ત્હેમ-)ની હાલત સુધારવાને સમસ્ત પ્રજાને મજબૂત ભલામણ કરે છે

૯. માચના મેળાવડા વિરૂદ્ધના અને માંસારિક શુદ્ધતા વિશેના કૉન્ફરન્સના ઠરાવો આ સભા ઘણીજ દ્દતાથી માન્ય રાખે છે અને સંપૂર્ણ રીતે હેમની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

કૉન્ફરન્સમાં સ્ત્રીઓનાં ભાષણનો સાર:—સૌ. વિદ્યાગૌરી (બી. એ.)— જ્યાં સુધી એક પણ બાળલગ્ન હિન્દમાં જોવામા આવશે અને એક પણ બાલપત્ની ત્રીસ કરોડ મનુષ્યોની વસ્તીમાં નજરે આવશે ત્યાં સુધી સુધારકો પોતાની ફરજ બજાવવામાં પાછળ છે એમ માનવુ પડશે અને તેટલા પુરતા તેઓ ઠપકાપાત્ર ઠરશે; કારણ કે આ સવાલ બહુ મહત્વનો છે, હેના ઉપરજ હિન્દના અસ્તોદયનો આધાર છે. બાળલગ્નથી ઘણા અનર્થ નીપજેલા જોવામાં આવે છે. કદિ કદિ વૃદ્ધ માબાપને એમ વૃત્તિ થઈ આવે કે પોતાની જીંદગીમાં જ બાળકોને પરણાવી આનન્દ માનવો; કોઇને પાછળથી પોતાના પુત્ર માટે કન્યા ન મળવાની ધારતી લાગે છે આવા કારણોથી ઉતાવળ થાય છે. પરન્તુ જ્યાં સુધી આવા વિચાર હેમનાં મગજમાથી ખસ્યા નથી ત્યાં સુધી પ્રજાકીય સુધારો થવાનો જ નથી. જનાવરો તરફનુ ઘાતકીપણુ અટકાવનારાં મંડળોની પેઠે બાળકો ઉપરનું આવા પ્રકારનું ઘાતકીપણુ રોકવાને મંડળીઓ સ્થાપવાની જરૂર છે. બે વર્ષ ઉપર ઑ. ડૉ. ભાણ્ડારકરે જણાવ્યુ હતું કે બાળલગ્નનો અટકાવ કરવાની પ્રવૃત્તિ તે પ્રજાના ઉપયોગની જ હીલચાલ છે; અને હેવાં લગ્નો નાશ પામે ત્યાં સુધી ખંતથી હેમની પાછળ મંડયા જ રહેવું જોઇએ. બાળલગ્ન છોકરાઓની કેળવણીને ઘણુંજ નુકશાનકારક છે. બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો કરીને આપણા પ્રાચીન રાજાઓનું અનુકરણ કરવામાં નામદાર ગાયકવાડે પોતાને પ્રભુએ બક્ષેલા અધિકારનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરી હેનું સાર્થક કર્યું છે.

મિસિસ આપર:—વડોદરા અને મહીસુરના રાજ્યોના જેવોજ બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો ઈંગ્રેજ સરકારે પણ કરવો જોઇએ. ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં વચ્ચે નહિં પડવાનું વચન આપેલું છતાં હેમણે સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો છે; અને પુનર્વિવાહની છુટી કરી છે: આ પણ તેટલા જ મહત્વનો સવાલ છે. બાળલગ્નથી વિધવાઓની સંખ્યા વધે છે અને સંતાન મૂળથી કમજોર થતાં જાય છે. જે ગૃહસ્થો કૉન્ફરન્સમાં હિમ્મતથી ભાષણે કરે છે ને ઠરાવોને ટેકો આપે છે હેમનામાં એ પ્રમાણે ચાલવાની હિમ્મત નથી એ શોચનીય છે! આવા સુધારા નહિં થવાનું કારણ હેમને સ્ત્રીનો ટેકો નહિં તે છે. બાળકીઓનો માબાપ પામે લગ્ન સંબંધમાં પૈસા લેવાનો ચાલ મદ્રાસ ઇલાકામાં પ્રચલિત છે અને ઉડાઉ ખર્ચાનો રિવાજ પડી ગયેલો હોવાથી સઘળાં બાળકોનાં એકી વખતે લગ્ન કરવાં પડે છે હેને લીધે પણ આવાં બાળલગ્ન વધે છે. બાર વર્ષની કન્યા સાથે સોળ વર્ષના વરનો વિવાહ થવો જોઇએ.

વિવિધ વિહાર.

ભારત મહિલા પરિષદ્.

(મુંબાઈમાં તા. ૨૮ મી ડિસેમ્બરના રોજ મળેલી સ્ત્રીસમાજ.)

આ પરિષદ્‌નો મેળાવડો ફ્રામજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટયુટમાં ભરવામા આવ્યો હતો, ત્હેમા કોઈ પણ પુરુષને ભાગ લેવા દીધો નહિ હતો એટલુંજ નહિ પણ વર્તમાન પત્રોના પ્રતિનિધિઓને ગેલેરીમા જૂદા જૂદા બેસાડવામાં આવ્યા હતા હિન્દુ, ઇસ્લામી, પારસી અને ઇંગ્રેજ બાનુઓ મળી લગભગ આઠસો સન્નારીઓ ત્હેમાં હાજર હતી

આવકાર દેનારી કમીટીના પ્રમુખ, લેડિ સાવિત્રીબાઈ ભાલચન્દ્રના ભાષણનો સાર–

મ્હારી વ્હાલી ભગિનિઓ ! સ્વાગત કમીટી તરફથી હું ત્હમને સર્વને સ્વાગત કરૂં છુ આજનો આ અપૂર્વ સમય છે નેશનલ કોન્ગ્રેસની સાથે વીસ વર્ષથી ભરવામા આવતી સામાજિક પરિષદ્ (કોન્ફરન્સ)ના નિયોજકોએ તે પરિષદ્‌ની સાથે સ્ત્રીઓની સભા બોલાવવાનો પણ આજનો યોગ સાધ્યો છે ત્હેમના આમત્રણને માન આપી ત્હમે સર્વ અહિં પધાર્યા છો તે માટે અમે સઘળા ત્હમારો આભાર માનીએ છીએ.

સ્ત્રીઓને વિશેષે કરીને ઉપયોગી હોય એવા સ્ત્રીઓના વિષયો સબધી વિચાર સ્ત્રીઓજ કરે, એ આ સભાનો ઉદ્દેશ છે સ્ત્રીઓએ પરોપકારના કામ કેવી રીતે કરવા અનાથ બાળકોનુ સરક્ષણ, સ્ત્રીકેળવણી, પ્રાથમિક સ્ત્રીશિક્ષણ, દાઈ વગેરેના કામમાં માહીતી, બાળવિવાહ, હાલની કુટુમ્બસ્થિતિ, તથા સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય, વગેરે વિષયો ઉપર આજ ગુજરાતી તથા મરાઠીમા ભાષણો જૂદી જૂદી સ્ત્રીઓ તરફથી થવાનાં છે આપણા સુધારાનો ઉદ્યોગ સ્તુત્ય છે આપણને વ્યવહારમા જે અડચણો નડે છે તે આગળ ધરવાથી ત્હેનું નિરાકરણ ત્હમે કરી શકશો. આ પ્રમાણે દરવર્ષે સામાજિક પરિષદ્‌ની સાથે આવી સ્ત્રીસમાજ પણ ભરવાનો ઉદ્દેશ છે સામાજિક પરિષદ્‌ની આ નવી પદ્ધતિ ઘણી ઉપયોગી નીવડશે પણ ત્હેની પાસે લોકસેવા કરાવવાનુ આપણા ઉપર જ આધાર રાખેછે

સૌ. લક્ષ્મીબાઈ ચન્દાવરકરે મિસિસ રમાબાઇ રાનડે (સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડેના પત્ની)ને પ્રમુખસ્થાન લેવા દરખાસ્ત કરી, જેને મિસિસ રમાબાઇ ભાણ્ડારકરે ટેકો આપ્યાથી, મિસિસ રમાબાઇ રાનડે પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા

પ્રમુખ મિસિસ રમાબાઈ રાનડેનું ભાષણ.

*આસરે ચારેક વર્ષની મુદત વીત્યા પછી ફરીથી આજ હું આપની સમક્ષ ઉભી રહેલું છું. તે પહેલાંની સ્થિતિ અને આજની સ્થિતિમાં જમીન આસ્માનનો તફાવત છે, અને તે કારણથી મ્હારા મનની સ્થિતિ બદલાતા આજ રોજ તેજ મુંબાઇ, તેજ ઠેકાણું અને આપ સર્વે મ્હારી પ્રેમાળ મૈત્રિણીઓ મ્હને નવા સ્વરૂપમાં દેખાઓ છે. ખરૂં છે કે **જે ઉત્તમોત્તમ, પ્રેમમય, અને પવિત્ર સહવાસ**માં મ્હારાં ૨૭ વર્ષે સાર્થક થયાં છે, તેના પરિણામે મ્હારે મ્હારાં મનની સ્થિતિનાં રોદણા રડયાં કરવાં એ યોગ્ય નથી. દૈવેચ્છાથી જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ તે સ્થિતિમાં રહી, **તેજ ચરણકમળનું** ચિન્તન કરી વિવેકથી દિવસો ગાળવા અને આપણા કર્તવ્યમાં હરહમેશ તત્પર રહેવું એજ પરિણામ આવવું યોગ્ય હતું. પરંતુ અત્યંત ખેદ સહિત મ્હારે કબૂલ કરવું પડે છે કે મ્હારામાં તેટલું સામર્થ્ય નથી. નિરંતર **પોતે** બોધ કરતા હતા કે "સુખ દુઃખ એ દેહના ભોગ અથવા મનના વિકાર છે. તેમને મહત્વ આપવું નહિ, અને દરેકે પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં અત્યંત દક્ષ રહેવું. આ પ્રમાણે વર્તવાથીજ મનુષ્યજીવનનું સાર્થક્ય છે." વળી આ બોધ અનુસારજ નિત્ય વર્તન થતું. રાત્રિ ઉપર રાત્રિ નિદ્રાની શાન્તિ અનુભવ્યા શિવાય જોય અથવા છાતીમાં તીવ્ર વેદના થયાં કરે તોપણ કર્તવ્યમાં ગ્રસ્ત થવાથી **મન** તે સર્વ સંપૂર્ણ રીતે ભુલી જતું. **પોતે** દેહી છે એમ સમજી દેહ સંબંધી વિકાર **પોતાને** થયા કરે એનું ભાન પણ ન રહે. આ પ્રમાણે **પોતાને** કર્તવ્યપરાયણતા અને ઉદ્યોગ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી. આવા સહવાસનો લાભ મ્હને મળવા છતા મ્હારામાં **તે સામર્થ્યનો—તે દૈવિ** ગુણનો અલ્પ પણ અંશ નથી એ વાત મ્હારે અત્યંત ખેદ સાથે કબૂલ કરવી પડે છે. નહિં તો જે મહાન કાર્ય પાછળ ગયાં અઢાર વર્ષ પર્યંત તન મન અને ધન અર્પણ કરી અથાગ શ્રમ લીધો, **તે અત્યંત પ્રીતિયુક્ત પ્રવૃત્તિમાં** મ્હારે પણ થોડો ઘણો ભાર વ્હેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં આપની વતી મ્હને આમંત્રણની જરૂર કિંવા આગ્રહ કરવા ગુરૂવર્ય **ભાંડારકરને** શ્રમ લેવો પડે એ ઠીક કહેવાય ? ગમે તેમ હો. હું આ જે આપની સમક્ષ ઉભી છું અને આપ સર્વેએ મ્હને આજે જે અધ્યક્ષસ્થાન આપ્યું છે, તેનો શો મર્મ છે તે મ્હારા સમજવામાં છે. હું કાંઈ ભણેલી ગણેલી વિદ્વાન છું તેથી જ આ ઉચ્ચ સ્થાન ઉપર મ્હને સ્થાપી છે એમ નથી. દેવોના ચરણકમળમાં જે પુષ્પમાળ અર્પણ કરવામાં આવે છે, તેની નિર્માલ્ય અવસ્થામાં પણ તેની ઉપર આપણો એક પ્રકારનો આદર હોય છે અને તે માળ પ્રતિ આપણે અમુક ભાવ ધરાવીએ છીએ, આવા હેતુથી પ્રેરાઇ આજ આપે મ્હને જે માન આપ્યું છે તે એક અસાધારણ ભૂષણરૂપે મ્હને લાગે છે અને તે માટે હું આપ સર્વેની ઘણીજ આભારી છું.

દેશના જુદા જુદા ભાગમાંથી આપ સર્વ વિદ્વાન અને સુશિક્ષિત બ્હેનોને અત્યંત પ્રીતિથી આ સભામાં એકઠાં થયેલાં જોઇ મ્હને ઘણોજ આનંદ થાય છે. અત્યાર સુધી

---

* આ ભાષણના પ્હેલા પેરેગ્રાફ (વાક્યસમૂહ) માં મિસિસ રમાબાઇએ પોતાના પતિ મહર્ષિ રાનડેને ઉદ્દેશીને સૂચન કરેલું છે: જ્યાં બની શક્યું ત્યાં એવા સૂચનના શબ્દો બ્લેક (મ્હોટા) અક્ષરોમાં મૂક્યા છે. —તન્ત્રી.

આપણા સ્ત્રીવર્ગમાંથી કાંઇક થોડોક ભાગ સામાજીક સભામાં હાજરી આપતો હોવાથી આપણાં ભાષણો તે સભામાં થાય છે. પાછલાં અગાર વર્ષ દરમીયાન આ પ્રમાણે આપણી પ્રવૃત્તિ ચાલુ હોવા છતાં આજ આ નિરાળાં એકઠાં થવાનું પ્રયોજન શું? આ નવી સંસ્થા શરૂ કરવાની શી આવશ્યકતા? આ પ્રવૃત્તિથી શું ફળ મેળવવાની આપણી અપેક્ષા છે? આ વિચારવા જેવા પ્રશ્નો છે અને તે તરફ આપણું લક્ષ આપણે દોરીએ. આપણા દેશમાં સ્ત્રીકેળવણી શરૂ થયે ઠીક મુદત વીતી છે. પુષ્કળ બાઇઓ કેળવાઇને તૈયાર થઈ છે. કેટલાંક શહેરોમાં ખાસ સ્ત્રીવર્ગથી ચલાવવામાં આવતી સભા હયાત છે. સામાજીક પરિષદમાં ભાગ લઇ આપણા વિચારો જણાવવા કેટલુંક ઉત્તેજન પણ આપણને મળે છે. સ્થિતિ આ છતાં પરિષદમાં જનાર સ્ત્રીવર્ગની સંખ્યા કેમ આટલી થોડી હોય છે? એનું એક કારણ છે. રીવાજ ગમે તો સારો હો અગર નરસો હો, પરંતુ આપણા દેશમાં સ્ત્રીવર્ગનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ પડદામાં રહેનારો છે, એટલે તેમને પુરૂષોની સભામાં આવવું એ મુશ્કેલી ભરેલું છે, છતાં તેમના વિચાર જાણવા એ આવશ્યક છે. બાકી રહેલ એક ચતુર્થાંસ ભાગે સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગ તરફથી બોલવાની જવાબદારી લેવી એ જરાક જોખમનું કામ છે. તો આપણી પડદામાં રહેતી બ્હેનોને પોતાના વિચાર દર્શાવવા માટે કોઈ પણ સ્થાનની જરૂર નથી શું? હા, ખાસ જરૂર છે. અને એટલા માટે જ આજની આ સભા ભરવામા આવી છે. બીજું આપણામાંનો જે વર્ગ પડદામાં રહેતો નથી તેમાં પણ પરિષદમાં ખુલ્લા દિલથી બોલી શકે એવી બાઇઓ થોડીજ છે. આપણી પ્રકૃતિ સ્વભાવથીજ શરમાળ હોય છે. પુરૂષોના દેખતાં આપણાથી વધારે બોલાતું નથી-જરૂર જ પડી હોય તો આપણે મિત ભાષણ કરી પ્રસંગ વટાવીએ છીએ. ગમે તેટલી હીંમત કરી બોલવા જઇએ તોપણ બરાબર જોઇએ તેવું થાય નહી. કારણ આપણને બાળપણથી આવાજ પ્રકારનું શિક્ષણ અને કેળવણી મળેલી હોય છે. વળી આપણા ઘરની વડીલ બાઇઓના આચાર વિચારની આપણા મન ઉપર એવી અસર થાય છે કે અમુક એક વાત તે વખતને અનુકુળ હતી પણ હાલ તેની જરૂર ન હોવાથી તે છોડી દેવી એનો મનમાં વિચાર કરીએ, તો પણ તે મુકી દેવી બહુ કઠણ પડે છે. કદાચ તે રીત કાઢી નાંખવાનું એટલું કઠણ ન લાગે તો પણ તેમ કરતાં મુદત તો લાગવાની જ. આપણો સ્વભાવ આવી રીતે શરમાળ હોવાને લીધે કેટલાક નાજુક વિષયો ઉપર પુરૂષોની સભામાં વિવેચન કરવાનું, શું, બની શકે એમ છે? પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા બાબતમાં આપણામાં કેટલાક રિવાજ છે અને તે અયોગ્ય અજ્ઞાનજન્ય રૂઢિના સબબથી પુષ્કળ બાઇઓના હાલહવાલ થાય છે, તેમના શરીરમાં રોગ દાખલ થઇ જાય છે, અને તેઓ અકાલે વૃદ્ધ થાય છે. આવા વિષયો ઉપર બોલવા માટે સોઈ જોઈએ, અને તે આ સભા દ્વારા મળી શકે એમ છે. વળી જ્ઞાનનો પ્રસાર અને સ્નેહની વૃદ્ધિ કરવાને આ સભા એક મોટું સાધન થઈ પડશે એવી આશા રખાય છે. આપણને અનુભવ છે કે, આપણે પોતપોતાની મેળે પુસ્તક વાંચતાં તેમાંનો કયો ભાગ જે આપણા સમજવામાં આવે છે તેના કરતાં તેજ વિષય હરદાસ અથવા પુરાણીદ્વારા સાંભળવામાં આવે તો મન ઉપર તે વધારે સારી રીતે ઠસે છે અને લક્ષમાં રહે છે. તેવી રીતે આપણામાંથી જે બાઇઓને હમેશાં વાંચવાનો અને વિચાર કરવાનો અભ્યાસ છે તેઓ પોતાની પ્રીતિના વિષયો નિત્ય નપરાતા

સરળ અને સ્હેલા શબ્દોમાં આપણી અશિક્ષિત બ્હેનોને સમજાવે તો આપણા લક્ષમાં વધારે રહી શકે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તેની અસર પણ મન ઉપર વધારે વખત રહે. ફક્ત સ્ત્રીવર્ગજ મળેલો હોય તો તેઓ કેટલા પ્રેમથી, કેવા ખુલ્લા દીલથી અને આનંદથી પોતાના વિચાર જણાવી શકે છે, એનો અનુભવ સર્વને છે. જ્યારે આવો યોગ વર્ષમાં એકાદ વખત પણ મળે, તેમના પોતાના વિચાર એકમેકને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવાને અને બ્હેનો પ્રમાણે પરસ્પર સ્નેહ અને સંબંધ વધારવાને તે સાધનરૂપ થાય એ પણ આ સભા ભરવાનો એક હેતુ છે આથી કરીને પણ આપણને એક મોટો લાભ થવાનો છે આ સભામાં આપણે સર્વ જાતી અને ધર્મનાં એકઠાં થયાં છીએ અને આપણી એકઠાં મળીને કામ કરવાની ઇચ્છા છે આપણે ચાર બ્હેનપણીઓ એકમેકને મળીએ છીએ સારું પોતાનાં સુખ દુઃખની વાત પરસ્પર કરીએ છીએ અને પોતપોતાના ઘરમાં શી વ્યવસ્થાથી કામ ચાલે છે, એ વગેરે વિષયો ઉપર જેમ પુછપરછ કરીએ છીએ તેવીજ પુછપરછ, પણ જરા મોટા પ્રમાણ ઉપર, આપણા વર્ગ અને દેશની રીત સબંધી આપણે અહીં કરવાની છે આપણા પોતાના વર્ગમાં દોષ ક્યા છે અને તે શા ઉપાય યોજવાથી દુર થઇ શકે, તેમજ બીજા વર્ગમાં ગુણ ક્યા છે અને શી રીતે તે આપણામાં આવી શકે, આ બાબત હાથ પર લેવાને આપણને ઇચ્છા જણાય છે અને તે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવી એ પણ અગત્યનું છે. કારણ આ ઇચ્છામાં સમાજનું કલ્યાણ સમાયલું છે અને આપણાં મન વધારે ઉદાર થઈ આપણી બુદ્ધિ વિકાસિત થશે, અને વખત જતાં બધી જાતીઓ વચ્ચે સમાધાન અને એકતા થઇ આપણો દેશ મહાન પદવી પ્રાપ્ત કરશે

આજની મહિલા પરિષદ્ જુદી કેમ ભરવામાં આવી, તે કેવા પ્રયોજન વાળી છે અને તેનું કેટલું મહત્વ છે એ આ ઉપર બતાવેલા હેતુથી સમજી શકાશે આ શિવાય આ પ્રશ્ન ઉપર એક બીજી બાજુથી પણ લક્ષ લગાડવું યોગ્ય છે જેવી રીતે કુટુંબનું કલ્યાણ, સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેનાં શાણપણા ઉપર, બન્નેના એક થયલા વિચાર પ્રમાણે ચાલવા ઉપર અને એકત્ર થઇ લીધેલા શ્રમ ઉપર આધાર રાખે છે, તેવીજ રીતે દેશના કલ્યાણની આ વાત છે પોતપોતાના ગુણને અનુસરી બન્ને વર્ગ કામ કરતા જાય અને આ કામને અભિવર્દન કરવાની બુદ્ધિ અને પાત્રતા બને વર્ગમાં હોય તથા એક ધોરણથી અને એક દિશામાં ચાલવાનું બને તોજ દેશની ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય તેથી કરીનેજ સ્ત્રીઓએ કેળવણી લેવી જોઇએ તેમના વિચારનો વિકાસ થવો જોઇએ. આ કારણથી ગયા અનેક વર્ષમાં આ વિચાર લોકોના મનમાં ઠસાવવાને અને તેમની મદદ મેળવવા માટે મોટા મોટા મહાત્માઓએ પરિશ્રમ લીધો છે, તે શ્રમ કેટલે અંશે ફલદ્રૂપ થયો છે એ વિચારવાનું કામ ભાવિ ઇતિહાસકારોનું છે તોપણ આટલું તો ખરૂં છે કે, સ્ત્રીઓએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવા માટે અને પોતાની ઉન્નતિ કરવા માટે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની તેમને અગત્ય જણાણી અને તેમણે આ સભા ભરવી એ તે પરિશ્રમનું મધુર ફળ છે આપણા સમાજનાયકોએ અતિશય કષ્ટ અને ત્રાસ વેઠીને આ માર્ગ આપણે વાસ્તે કરી આપ્યો છે અને તે માર્ગે જવાની ઇચ્છા આપણે દ્રઢ રીતે રાખવી તથા તેમના શ્રમને આ રીતે આપણે થોડી પણ ફળીભૂત કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે

હવે કોઈ એમ કહેશે કે સર્વ જાતી અને ધર્મના ફક્ત સ્ત્રીવર્ગની સભા ભરવી

જોઇએ એ વાત નિર્વિવાદ છે અને તેથી પુષ્કળ ફાયદા થવાનો સંભવ છે. પણ આ વ્યવસ્થામાં એક દોષ છે તેનું નિગકરણ શું? જે વાત કમી કરવી જોઇએ એવું આપણે ધારીએ છીએ તે આ સભાના યોગથી ઉલટી વધશે એમ લાગે છે. આ યોજનાથી પરદાનો રીવાજ ઘટવાને બદલે વધે છે એવો આક્ષેપ આવવાનો સંભવ છે. પણ વિચાર કરીશું તો આ આક્ષેપમાં કાંઈ બહુ સત્ય જણાશે નહી. પરદાનો રિવાજ વધતાં પણ પરદા અંદરના વિચારનો વધારે ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન થાય તો તેથી હાની ન થતાં ઉલટો ફાયદોજ થવાનો; અને આવા પ્રકારથી આપણા વિચારો એક વખત વિકાસ પામે તો પછી બહારના પરદાનું કાંઈ મહત્વ રહેશે નહી એ ખુલ્લું છે. અને આવી પરિષદ્નો પરદા સાથે વિશેષ સંબંધ છે એમ પણ નથી. સ્ત્રીઓને લગતી કેટલીક બાબતો ઉપર સ્ત્રીઓએ પોતે ચર્ચા કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે, તેથી કરીને જે દેશોમાં પરદાનો રીવાજ સમુળગો નથી હોતો ત્યાં પણ આવી ખાસ સ્ત્રીઓની સભાઓ ભરવામાં આવે છે. એટલે આ સંબંધી બ્હીક રાખવાનું કાંઈ પણ વિશેષ કારણ છે એવું મ્હને લાગતું નથી.

આ સભાના શા વિશેષ ઉદ્દેશ હોવા જોઇએ, કયા કયાં કામ પોતે હાથ ધરવાં જોઇએ, અહીં કયા વિષયો ઉપર ભાષણો અપાવાં જોઇએ અને કયા કયા ઠરાવો પસાર કરવા યોગ્ય છે એ વગેરે બાબતોની વ્યવસ્થા કરવી એ કામ આપનામાં સુશિક્ષિત, અનુભવી અને પુખ્ત હોય તેમનું છે. મ્હારા જેવી એકલદુકલનું નથી, અને મ્હારો તેવો અધિકાર પણ નથી. એટલે એ વિષય આપ સર્વેના હાથમાં મુકી મ્હારે એકાદ બાબત ઉપર જે બે શબ્દો કહેવા યોગ્ય મને લાગે છે તે તરફ હું હવે વળું છું

સ્ત્રીઓએ સાર્વજનિક હિતનાં અને પરોપકારનાં કયાં કામ માંથે લેવાં અને કઈ રીતે પોતાની જીંદગી વધારે ઉપયોગી કરવી એ સંબધમા આપના સમક્ષ આટલી બાબતો મુકવી મ્હને યોગ્ય જણાય છે. અને આ વિષયનું યથાર્થ સ્વરૂપ ધ્યાનમાં આવવા, આપણામાંથી જુના વખતની પ્રતિષ્ઠિત બાઇઓ કયાં કામ હાથ ઉપર ધરતી અને હાલ આપણી સ્થિતિ કેવી બદલાઈ ગઈ છે, આપણી સહૃવિવેકશક્તિને કયાં નવાં દુઃખો જણાવા લાગ્યાં છે, એ બન્ને બાબતો ઉપર આપણે લક્ષ દોરાવવું જોઇએ. જુના રિવાજવાળી સારી સ્થિતિની બાઇઓનો જીવનક્રમ કેવા પ્રકારનો હતો એ વાતની આપણામાંની પુખ્ત ઉમરે પ્હોંચેલી બાઇઓને અનુભવથી નહિ તોપણ સાંભળવાથીએ સારી માહીતી હશે, અને પોતાના મનમાં એવી પુષ્કળ બાઇઓનાં ચિત્ર ખડાં થતાં હશે, પરંતુ આ સંબંધમાં અત્યારે મ્હને એક સાધ્વીનું નામ યાદ આવે છે ને તે ઇચ્છાકરંજીનાં બાઇસાહેબનું છે. હાલના તે સંસ્થાનના અધિપતિનાં પોતે દાદાનાં દાદી થાય. પોતે ઘણાં સુશીલ અને ધાર્મિક વૃત્તિ ધરાવતાં હતાં. એમનું આન્હિક કહિએ તો મોટે મલસકે ઉઠી પંચ ગંગાજીમાં સ્નાન કરવા જતાં; ત્યાં જતાં રસ્તામાં સુદામ મેનો ઉભો રખાવી પોતાનાં ગામનાં ગરીબ ગરબાને ઘેર જઈ ત્યાં કોઈ આજારી અથવા સુવાવડમાં હોય તો તેમની પોતે જાતે જોઈ ખબર પુછતાં. ગમે તે જાતની બાઇ પ્રસતિમાં છે એવા સમાચાર મળતાંજ જમવા બેઠાં હોય તોપણ ત્યાંથી તરત ઉઠી, મેનામાં બેસી, તેને ઘેર જઈ નીચ ગણાતી

જાતિની સ્ત્રે બાઇ હોય તોપણુ તેને અટકી તેનો છુટકારો કરી પછી ઘેર આવતાં. સ્નાન કરી રાજવાડામાં પાછાં આવ્યા પછી સવારમાં જોઈ આવેલ આજારી સુવાવડી વગેરે બંડળીને ઓસડપાણી તથા પથ્ય ખોરાક મોકલીને પછીથી પૂજામાં બેસતાં. પૂજા પુરી થએ, મંદિરોમાં અથવા તો ધર્મશાળામાં કોઈ ગરીબ, દુર્બળ, નિરાશ્રિત મુસાફરો આવ્યા છે કે કેમ તેની ખબર કઢાવી એના કોઈ ઉતરેલા જણાય તો તેના ખાવાપીવાનો બંદોબસ્ત કરી પછી પોતે જમવા બેસે. બપોરના વખતે પુરાણુ વગેરે પુસ્તકો વાંચી સ્ત્રીઓને તેમા સમજણુ પાડતા. આ પ્રમાણે પોતાનો નિત્યક્રમ હતો. આ રીતે સત્કર્મ અને પરોપકાર કરવામાં પોતાની જીંદગીનો ઉપયોગ કરતો સ્ત્રીવર્ગ ફક્ત રાજદરબાર અથવા શ્રીમાનોમાજ મળે છે એમ નથી. મધ્યમ વર્ગના લોકોમાં પણુ આવી ઉદાર વૃત્તિના દાખલા જોવામાં આવે છે. પરતુ ગયાં ચાલીસ પચાસ વર્ષથી આવી કર્તૃત્વવૃત્તિ બહુ જણાતી નથી. એનું કારણુ ગમે તે હો ! ખરૂં જોતા "जे कां रंजले गांजले, त्या शी म्हणे जो आपु ले" *(તુકારામ) આ વૃત્તિ કોઇ કોઈ વખત ઘણાજ મ્હોટા પુરૂષોમા જોવામા આવે છે તોપણ વાસ્તવિક રીતે તો આ ગુણુ સ્ત્રીસ્વભાવનોજ ધર્મ છે. સામાનુ દુ ખ જોઈ ખેદ ઉત્પન્ન થવો, મનમાં તેથી ચળવળ થયા કરવી, અને આપણી શક્તિ અનુસાર તે દુ ખનું નિવારણુ કરવા સતત પ્રયત્ન કર્યા કરવા-એ વૃત્તિ પુરૂષવર્ગ કરતા સ્ત્રીવર્ગમા વધારે જોવામા આવે છે. સ્ત્રીસ્વભાવનું તે લક્ષણુ છે. આ લક્ષણુને થોડે અંશે પણુ ઘટવા દેવુ એ યોગ્ય નથી આજ પર્યંત આપણી હીન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓએ જે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરેલી છે તે તેવીજ કાયમ રાખવી. તેમા લવલેશ પણુ કમીપણું ન થવા દેવું એજ આપણુા જીવનનું સાફલ્ય છે. વળી પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવેલ આપણી મ્હોટાઇ કાયમ રાખવી. તે કાયમ રાખવાનું સામર્થ્ય આવવા માટે હાલમાં આપણે જે નવીન કર્તવ્ય કર્મો કરવામાં છે તે કયા તેનુ જરાક સૂચન કરૂંછુ તે પૈકી એક કર્તવ્ય એ છે કે, ગામની ચારેક પુખ્ત ઉમરની બાઇઓએ મહિનામા એકાદ બે વખત પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે ઇસ્પિતાલમા જઇ ત્યાં આજારી સ્ત્રીઓ તથા છોકરાંઓ હોય તેમની ખબર પુછવી. તેમને જે કાંઈ ખોટ જણાતી હોય તે પુરી પાડી તેમની અડચણુ દૂર કરવી અને બીજી કાંઈ અવ્યવસ્થા હોય તો આપણા સૌજન્યથી તેને કાઢી નાખવા પ્રયત્નો કરવા. હમણા મ્હે આપને આપેલા ધાર્મિક બાઇના ઉદાહરણુ ઉપરથી આજ જે વાત કરવાની આપણે કહીયે છીએ તે કંઈ નવીન કરવાના છીયે એમ નથી. આપણા જુના ચાલ પૈકી જ એક, જરા જુદા રૂપથી, શરૂ કરવાનો છે તેટલુ જ.

બીજું કામ તે છોકરીઓની નિશાળની દેખરેખનું છે. આપણુને હવે એમ લાગવા માંડયું છે કે છોકરીઓની નિશાળો દરેક શહેરમાં અને ગામડામાં સ્થાપન થવી જોઈએ, પણુ વધારે નિશાળો કાઢવામાં આવે તેની સાથે આપણા ઉપર જે ખરી જવાબદારી આવે છે તે આપણે કેટલે સુધી બજાવીયે છીએ એનો વિચાર આપણે શુ કરવાનો નથી? આપણે મહિને પંદર દહાડે આપણી છોકરીઓની નિશાળમાં જઈ ત્યાં શિખવવાની અને બીજી વ્યવસ્થા કેવી છે, નાની છોકરીઓને મર્યાદા અને રીતભાત ઉપર સ્ત્રીશિક્ષક

* જે કોઇ પીડાતો હોય તેને પોતાનો કહેવો.

કેટલું લક્ષ આપે છે; ત્યાં પાણી પીવા વગેરેની ગોઠવણ કેવી છે, શાળાની જગા સાંકડી અને અસ્વચ્છ તો નથી, છોકરીઓને રમવા કરવાનો જોગ છે કેમ; એ વગેરે પોતે જાતે જોઇ યોગ્ય લાગે તે સૂચના વખતો વખત કરવી એ આપણું કરવું જોઇએ. છોકરીઓને અલ્પ વયથીજ સાસરે જવું પડે છે એ ખરૂં છે, પણ તેમ થવાથી આપણી વહુઓ આપણા હાથ નીચે આવે છે કની? તેમની જો નિશાળે જવાની વય હોય તો તેમને નિશાળે મોકલવામાં આપણે પાછળ પડવું જોઇએ નહીં. પૂર્વના અને હાલના કાળમાં ફેર પડી ગયું છે મધ્ય કાળમાં શાસ્ત્રી, વૈદિક, મુંસદી વગેરે લોક સિવાય બાકીના પુરૂષ વર્ગને અને સ્ત્રીઓને જ્ઞાનની બાબતોમાં સાધારણ રીતે સરખાપણું હતું, તેમના વિચાર અને કલ્પના સરખાં હતાં. પણ હાલ તેમ નથી. આપણને માલમ પડે છે કે, આપણા છોકરાઓ વિશેષ શીખેલા, મોટી મોટી પરીક્ષા પાસ થયેલા અને કેળવાયલા છે, અને આ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાને લીધે પૃથ્વીપરનાં મોટા મોટા રાષ્ટ્રો તરફ, આપણા અને બીજા દેશોના ઇતિહાસ તરફ, નવાં નવા નીકળેલા શાસ્ત્રોમાની શોધ તરફ, દૃષ્ટિ કરવાની તેમની પ્રવૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતેજ થાય છે, અને આપણી ભાવી સ્થિતિ વિશે નવા નવા વિચાર અને સકલ્પ તેમના મનમા ઉત્પન્ન થાય છે આવે સમયે સ્વાભાવિક રીતે જ તેમને એમ લાગે છે કે અમારા વિચાર સાથે અમારી સ્ત્રીઓના વિચાર મળે, અને જે ઉદાર તત્વો ઉપર વિચાર કરીએ તે તત્વો તેમને સમજાય અને એ રીતે એક બીજાનો આદર થાય અને અમારા મન મળે તો સસારયાત્રા સુખી થાય પણ તેમ ન હોવાથી તેમનુ મન જોઇએ તેટલું ઘર ઉપર લાગતું નથી તેઓ બેદરકાર રહે છે અને સ્ત્રી તથા માતા માટે તેમને યથાયોગ્ય આદર રહેતો નથી. આવી હાલની સ્થિતિ થયલી છે આ પ્રકાર અનિષ્ટ છે તે કાઢી નાખવો જોઇએ એ સર્વથી અગત્યનુ છે ત્યારે આપણામાની પુખ્ત સ્ત્રીઓએ આગળ પડી ફુરસદની વેળા બપોરે "ગૃહશિક્ષણ વર્ગ" શરૂ કરવી એ અગત્યનુ છે

ઇરિપતાલી અને નિશાળો જોવા જવુ અથવા ઘેર શિક્ષકવર્ગની સોઈ કરવી એથી પણ વધારે મહત્તાનુ કર્તવ્ય માબાપ વગરનાં બાળકો અને અનાથ સ્ત્રીઓ સંબંધે છે હાલ વારંવાર પડતા દુકાળોને લીધે તથા સાત આઠ વર્ષથી ચાલેલી મરકીને લીધે ઘણાં છોકરા અને સ્ત્રીઓ નિરાશ્રિત થઈ પડેલા જણાય છે આમાંની નાની વયની વિધવાઓને વિદ્યા તથા વિનય શિખવવાની અને તેમનુ રક્ષણ કરવાની શી ગોઠવણ કરવી અને તેમની પાસેથી દેશસેવાના કામ કરાવવાની કેટલી આશા છે એ વિષય ઉપર હું અગાડી બોલીશ, પણ પ્રથમ આ અનાથ બાળકો માટે, અને જે અધવયની ઉંમરની સ્ત્રીઓ જીવતી છે છતા પણ જેમના નિર્વાહનુ સાધન નથી તેમને માટે, શી ગોઠવણ કરવી એ પ્રશ્ન લઇએ. ઘરમાં નાનાં નાના છોકરા હોવાથી ઘર છોડી બહાર જવુ અને કોઇની ચાકરી કરવી એ જેમમાથી બની શકે તેમ નથી, તેમણે ઘેર બેઠાં બેઠાં છોકરાંની સભાળમાં જે વખત બચે તેમા તેમણે શીવણકામ સરખુ પોતાને હાથે થાય તેવુ કામ માથે લેવું અને કાઇ રીતે બાંધી રકમના રૂપની મદદ તેમણે કરવી. તેનો ઘણો ઉપયોગ થશે અને આપણા નિરાશ્રિત ભગિનીવર્ગને આપણે થોડા ઘણાં પણ ઉપયોગી થયા

એમ આપણા મનમાં સંતોષ થશે. ચાલુ સ્થિતિમાં આવા વર્ગને માટે, ગરીબ ગુરબા માટે અને અનાથ બાળકો માટે જેમાંથી ગોઠવણ થઈ શકે એવા ઘણા નીમ આપણે કરીએ છીએ. વસ્ત્રદાનની યોજના આ વર્ગના રક્ષણ માટે કરાય તો ઘણું સારૂં કામ થાય અને તે ધર્મદાન અધિક સત્પાત્ર ઉપર થાય. અનાથ બાળકો માટે આ ધર્મદાનમાંથી જે ભાગ રાખી મુકવાનો હોય તે રોકડી રકમના રૂપમાં અનાથ બાલગૃહોના વ્યવસ્થાપકો તરફ મોકલાય તો વધારે સારૂં. આ પરચુરણ ધર્મદાનની બધી વાત આપણા જ હાથમાં હોય છે તેથી આપણે જો ઉદાર ધર્મબુદ્ધિ ધારણ કરીએ અને લૌકિક રીતિથી જે ધર્મ ચાલે છે તેટલાપર જ સંતુષ્ટ ન રહેતાં સદસદ્ વિવેકબુદ્ધિ રાખી જો ધર્મકાર્ય કરીએ તો આપણે આ વર્ગને ખરેખરી સહાયતા કરીશું એમ મને લાગે છે. હવે અનાથ બાલકીઓ સંબંધે આપણાથી શું થઇ શકે એમ છે તે આપણે જોઇએ. જેમને છોકરાં છે પણ ઘેર નિર્વાહનું સાધન નથી તેમની સ્થિતિ આ વર્ગથી કેટલીક સારી એમજ કહેવું પડે છે કારણ તેમને કંઇ નહિ તો આશા તો હોય છે જ, અને છોકરાંઓને પામે જોઈ તેઓ દિવસ કાઢી રહે છે. પણ અનાથ બાલિકાઓની સ્થિતિ તેવી નથી હોતી. તેમની આશાનો અંકુર લુપ્ત થઈ ગયેલો હોય છે. તેમની પાસેના આપ્ત જનોની તેમનાપર માયા હો કે તિરસ્કાર હો, પણ "એમનું જીવન વ્યર્થ છે, બિચારીનો જન્મ વ્યર્થ ગયો, એને હવે મરતાં સુધી બીજાની મહેનત મજુરી કરી અને તે આપે તે ટુકડો ખાઇ દુઃખેપાપે દહાડા કહાડવાના, બાપ ભાઈ હશે તો તે પણ પારકાજ!" એવા ઉદ્ગાર વારંવાર તેમને જોઇને લોકો કાઢવાના, અને તે સાભળવાના તેમને પ્રસગ આવવાના. આથી તેઓ ઉદાસ થાય છે અને પોતાના જીવનો તેમને કંટાળો આવે છે. "આ જગતમાં અમારૂં પોતાનું કોઈ નહિ, અમારા સુખદુઃખમા ભાગ લઈ અમને દિલાસો દેનાર કોઈ નહિ, હવે અમારે જગતમાં શું કરવાનું છે ?" એવા વિચાર દિનરાત તેમના મનમા ઘોળાયાં કરે છે અને તેથી તેઓ નિરાશ, અને કઠોર ચિત્તના રહે એ ઘણું જ સ્વભાવિક છે. ત્યારે એવી છોકરીઓને પાસે લઇને તેમના મનમા ફેલાઈ રહેલી ગેરસમજુત દૂર કરવી એ આપણામાની પુષ્પસ્ત્રીઓનુ મહત્વનું કર્તવ્ય છે. "તમારો જન્મ વ્યર્થ ગયેલો નથી, પરમાર્થની દ્રષ્ટિથી મનુષ્યજન્મની મહત્તા અત્યંત છે. તમારા આપ્ત જન તથા મૈત્રિણી તમારી સમક્ષ હોય ત્યારે જેમ તમે ઉદ્યોગી ન હો તેમ દેશકલ્યાણની દ્રષ્ટિએ હાલ તમારો તેમનાથી વિયોગ થતા અમારા કરતાં પણ વધારે તમો ઉપયોગી છો" ઇત્યાદિ વાત તેમના મનમાં સાબિત કરવાની, તેમના ચિતમા સમાધાન થાય તથા ઈર્ષા ન થાય એવી રીતે ઉપદેશ કરવાની, તક આપણે કદી જવા દેવી ન જોઇએ. કઈ દિશામાં જવાથી તેમનો જીવિતનો ખરો ઉપયોગ થશે એ તેમને સમજાવવું અને સ્ત્રીસમાજમાં લોકમતનું એવા પ્રકારનું વલણ કરવું એ કામ જો આપણે કરીશુ તો ઘણા દુઃખનો જથો આપણે હાથે કમી થશે. આ વર્ગની સ્થિતિ સુધારવી એ જરૂરનું છે. આ સ્ત્રીઓ માટે પુણામાં "અનાથ બાલિકાશ્રમ" એ નામની સંસ્થા કાઢેલી છે, એ બહુ આનંદની વાત છે. એ સંસ્થા કેવલ પ્રોફેસર કર્વેના પરિશ્રમ, હિમત અને વકતૃત્વનું ફળ છે, અને તે માટે તેમને જેટલું અભિનંદન આપીએ તેટલું થોડું. હાલ તેમાં શુમારે ત્રીશ પાંત્રીશ અનાથ છોકરીઓ શિખે છે અને દિવસે દિવસે તેમની સખ્યા વધતી જાય છે. એ આશ્રમમાં છોકરીઓની

સારી તરેહથી સંભાલ લેવાય છે એટલું જ નહિં પણ તેમને સારૂં શિક્ષણ આપવાની સોઈ છે અને જ્ઞાન સાથે ધર્મ તથા સ્વાર્થત્યાગની મહત્તા તેમનાપર ઠસાવવાની વિશેષ કાલજી લેવામા આવે છે, એ વિશેષ આનંદની વાત છે. ખરેખર, ધર્મ, બુદ્ધિ અને સ્વાર્થત્યાગની કિમત ઘણી મોટી છે, અને જગતમાં પ્રત્યેક મનુષ્ય માત્રને તેની કિંમત સમજાવી જોઇએ, પણ દેશભગિનીઓના કલ્યાણનાં, અને તેને યોગ્ય રાષ્ટ્રની ઉન્નતિનાં કામ હાથમા લેવા તેમાં એ મહાન ગુણ છે એવુ આ અનાથ બાલિકા વર્ગને સમજાવવું જોઇએ. તે કાર્યપરાયણ થાય એજ આપણું વ્રત છે એવું સમજી તે પોતાનાં આચરણ કરે તો તેમની યોગ્યતા કેટલી ભારે છે તે "સિસ્ટર્સ" એ નામની સ્ત્રીઓ પાશ્ચાત્ય દેશોમાથી આપણા દેશોમાં આવે છે તેમના ઉદાહરણ ઉપરથી કલ્પામા આવે તેમ છે. આ વર્ગમાની હજારો સ્ત્રીઓ પોતાનાં માબાપ, ઘરબાર, ધનવૈભવ અને પોતાનો દેશ છોડી જન્મ સુધી કુંવારાં રહેવાના સોગન લઇ સ્વાર્થત્યાગનું વ્રત ધારણ કરી ઘરમાથી બહાર પડે છે, તેમનુ સર્વ ધન મન બીજાનુ ભલું કરવામાં અને ઉપયોગી થવામાં અર્પણ થયેલું હોય છે અને તેજ કારણથી આજ તેમની શ્રેષ્ઠતા મનાય છે, આ લક્ષમાં રાખી પોતાના આશ્રયમાની છોકરીઓને એ કામ માટે તૈયાર કરવી એવી પ્રોફેસર કર્વેની મહત્વાકાંક્ષા છે, અને તેને અનુસાર આશ્રમમાંનું શિક્ષણ તથા વલણ છે. આ ઇચ્છા પ્રમાણે આ છોકરીઓનુ મન જુદા જુદા સાર્વજનિક, ધાર્મિક અને પરોપકારનાં કામ કરવા તરફ વાળવું જોઇએ અને તેને અનુસરીને, ગૃહશિક્ષણના વર્ગ, શિવણના વર્ગ, આંધળાની શાળા, બહેરા મુગાની શાળા, નિરાશ્રિત ઘરડાં અને અશક્ત માણસોને રહેવાનાં ઠેકાણા વગેરે નાની નાની સંસ્થા સ્થાપન કરવી જોઇએ; અને એ સંસ્થાનાં કામ આ છોકરીઓને સોપવાં જોઇએ. તેઓ આસ્થાથી, પ્રેમથી અને ધર્મબુદ્ધિથી કામ ઉત્તમ રીતે ચલાવશે. આવી સર્વે રીતોએ ઉપયોગી આશ્રમો અને તેમાંના બાળિકા વર્ગોને સર્વે તરેહથી આરોગ્ય કરવા એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે એવું આપણે સમજવું જોઇએ અને વખતો વખત તેને યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઇએ. જેમનાથી પૈસાની મદદ થઈ શકે તેમ ન હોય તે કેવી મદદ કરે છે તેનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ આજ અહીં હાજર છે તે ત્રણ સ્ત્રીઓ છે. તેમણે પોતાના આશ્રમમાથી નિકળીનેજ તેના ઉત્કર્ષનો પરિશ્રમ ચલાવેલો છે. ગયા ૭ મહિનામાં તે ત્રણેએ જે કાર્યો કર્યા છે તે મેં ઉપર કહેલ પુરુષને લીધે જ થયાં છે.

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આપણે પોતાનો પોતે ઉપયોગ કરીએ તો આપણે હાથે સર્વ કાંઈ થઈ શકે તેમ છે. તેથી હવે પછી બેદરકારી કે નિરાશીમાં ન પડતાં આપણું જ્ઞાન, આપણું તેજ અને આપણી ધર્મશીલતા પ્રગટ કરી, આજ પર્યંત બન્ને વર્ગ સારૂ વિચાર કરતાં તથા પરિશ્રમ કરતાં થાકેલા પાકેલા આપણા પુરુષ મંડળને પ્રેમથી તથા એકમતથી બધી બાબતોમાં સહાયભૂત થવું એ આપણને ઉચિત છે. ચારે આશ્રમોમાં ગૃહસ્થાશ્રમની યોગ્યતા અધિક વર્ણવેલી છે તે એક સારી સ્ત્રીને લીધે. તે માટે એ આપણી યોગ્યતા કાયમ રાખવા સારૂ પ્રત્યેક સ્ત્રીએ ખબરદારી રાખવી એ જરૂરનું છે. આ માટે કહેવું પડે તેમ નથી. (સાંજવર્તમાન ઉપરથી.)

વાર્તાલહરી.

સ્ત્રીનું હૃદય

"Woman's at best a Contradiction Still"—Pope.

સંસાર ત્હને વિરોધની મૂર્તિ ગણે તો ત્હેમાં ત્હારો શો દોષ?.....(ત્હારાં કામને) ગમે તો સંસાર શ્રીમચ્છિવના ચાળા માને ને ગમે તો ઇશ્વર રચેલાં અનેક પારસ્પર વિરોધી ચમત્કારોમાં ગણે...પણ સાધુજનો તો ત્હારા વિરોધમાં માત્ર વિરોધાભાસજ જુવે છે.

—સરસ્વતીચન્દ્ર (ભા ૪) ઉપરથી.

રૂપ, યૌવન, ધન, જ્ઞાન, અને સત્તા–એ દરેક વસ્તુ 'અતિ' થયે માદક છે એટલે હેનો પણ નિશો ચ્હડે છે, તો પછી, પચીસ વર્ષની ઉમ્મર સુધીમાં કદિ પણ–એક દિવસ પણ માથું પે દુખ્યું ન હોય, શહેરના કસરતી પ્હેલવાનોમાંનો પ્રથમ પંક્તિ રાખી રહ્યો હોય, ક્રિકેટ–ટેનિસ–ફુટબોલ–દરેક પ્રકારની શારીરિક રમતમાં પ્હેલો ગણાતો હોય, અને સ્વરૂપે પણ દેખાવડો, મનોહર, હસમુખો હોય; સ્થાનિક યુનિવર્સિટીની બધી ડિગ્રીઓ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયો હોય એટલું જ નહિં પણ વિલાયતની પણ થોડીક ત્હેમની સંખ્યામાં ઉમેરી શક્યો હોય; આ બધું છતાં વધારે ખુબી તો એ હોય કે બધી દુનિયાંની જાણ બ્હાર–એ સઘળી ડિગ્રીઓની નિરૂપયોગિતા, એટલી બધી વિદ્યાની બિનજરૂરિયાત–ન હોય; કારણ જ્યાં સોનું રૂપું અને મોતી હીરા રસ્તામાંના ઈંટાળા ઢેખાળા તથા કાંકરાના કરતાં વધારે સંભાળ યોગ્ય ગણવામાં આવતા ન હોય ત્યાં સાધારણ જનમંડળ જ્ઞાનનો શો ઉપયોગ કરવો, ત્હેની શું જરૂર છે, એ સમજી શકતું નથી. અને એ વાત તો સુવિદિત જ છે કે મ્હોટામાં મ્હોટી સત્તા પણ પૈસાને વશ છે, લક્ષ્મીની દાસી છેઃ દારાશાને આ સર્વ હતું; તે રૂપવાન હતો,–ભર યૌવનમાં હતો,–ત્હેના કરોડાધિપતિ કાકાની અસંખ્ય દોલતનો તે એકલો વારસ હતો,–હિન્દુસ્થાનમાં જ નહિ પણ યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, સર્વ સ્થળેથી ત્હેણે વિદ્યા સંપાદન કીધી હતી અને કેટલાક વિષયોમાં તો તે એટલો તો પ્રવિણ ગણાતો કે ત્હેમાં જીંદગી ગાળનારા વિદ્વાનો પણ ત્હેની સલાહ લેવા આવતા,–અને ત્હેના કાકાના અઢળક પૈસાનો જેટલો ઉપભોગ થાય તેટલો તે કરી શક્યો હતો, લક્ષ્મી રૂપી સત્તાનો જેટલો અનુભવ મેળવાય તેટલો તે મેળવી શક્યો હતો.

દારાશાનો બધો કેફ મદ એક દિવસ ઉતરી ગયો· ત્હેના આ સઘળા આખી દુનિયાંની નજરને આંજી નાંખે એવા ગુણ પણ એક યુવતીના મન ઉપર કાંઈ જ અસર કરી શક્યા નહિં । ગુલબાનુ એક મ્હોટા હોદ્દેદાર પારસી ગૃહસ્થની એકની એક પુત્રી હતી, વીસ વર્ષની લગભગમાં સારૂં જ્ઞાન સંપાદન કરી પાઠશાળા છોડી દીધાને ત્હેને ફક્ત એકાદ વર્ષ જ થયું હતું; ત્હેની સુરૂપતા, સુન્દર મધુરતા, યૌવનના વિકાસથી ખીલી નીકળતી મનોહરતા, એ સર્વ એટલામાં તો પ્યારનાગે આખા મુંબાઈના પારસી યુવકોને ત્હેની સાથે લગ્ન કરવા માટે ઉત્સુક કરવા ગાંડાઘેલા બનાવી મૂકવા શક્તિવાન થઈ ચૂક્યાં હતાં । પરન્તુ

ગુલબાનુ સાધારણ વૃત્તિઓ અને વિચારવાળી યુવતી ન્હોતી. હેના મનનાં આશય ઉંચા પ્રકારના હતા, તે દુનિયાની ખોટી રિસીયારીને ધિક્કારી ક્હાડતી હતી, અને કોઈ પણ પ્રકારે મનુષ્ય મંડળને ઉપયોગી થઈ શકાય એવી તરેહની જીંદગી તે ચ્હાતી હતી

પોતાની તન્દુરસ્તી, પૈસો, જ્ઞાન અને સત્તા,–એ સર્વેથી ગમે તો દારાશા કંટાળી ગયો હોય, અતિશય થયાથી હેમનો અપચો થઈ અભાવ થયો હોય કે ગમે તેમ હો તો પણ એટલી વાત તો નક્કિ જ છે કે, ગુલબાનુને જોઈ ત્યારથી જ હેનું દિલ હેની તરફ ખેંચાવા લાગ્યુ. ખરાબમાં ખરાબ રસ્તાઓમાં, ઉનાળાના ભરતાપમાં, સરતોની અંદર જે પ્હેલવાન પોતાની 'મોટાર'–ગાડી એકેક મિનિટમાં માઈલ માઈલ લઈ જતો અને હેના હૃદયને જરા અસરે થતી નહિ, હેનો હાથ જરા ધ્રૂજતો કે થડકાતોયે નહિ,–અને ગમે હેવા સખત 'બોલરો' (બોલ ફેંકનાર) ના ધાની સામે એક સરખી ધીરજ, હિમ્મત, અને ખંતથી ટકી રહી તે કલાકના કલાક સુધી જરા પણ થાક્યા વિના રમત રમવી શકતો,–હેના હૃદયમાં પણ એક નયનયુગલની દૃષ્ટિ પડતાં ધબકારા ઉતાવળા થવા લાગ્યા શરીરની નસોનું લોહી વધારે વેગથી દોડવા લાગ્યુ, અને મગજ ધુમરાઈ જવા માંડ્યુ આનું કારણ તે એટલું જ સમજી શક્યો કે ગુલબાનુની સાથે પોતે પ્યારમાં પડ્યો હતો અને હેને ખરા જીગરથી ચ્હાવા લાગ્યો હતો. હેનો દરજ્જો મ્હોટો હતો, હેની સ્થિતિ આસપાસના મનુષ્યો કરતા એટલી બધી તો ચ્હડિયાતી હતી કે અત્યાર સુધીની પોતાની સઘળી ધારણાઓમાં તે પાર પડ્યો હતો એટલું જ નહિ પણ નશીબદેવીયે જાણે હેની ખિજમતદારી કરવાને આતુર હોયની એમ હેના મનના વિચારને અનુસરી–હેની વૃત્તિઓને અનુકૂળ થવામાં, ઉત્પન્ન થતાં પ્હેલા તે પૂર્ણ કરવામાં જ, જાણે પોતાને કૃતાર્થ માનતી હોયની એમ હેની સાથે તે ચાલતી હતી એટલે દારાશાને મન ધારવું અને કરવું એમાં કાંઈ પણ ફરક નહિ હતો.

તેઓ એમ બાગમાં મળ્યા હતાં મેળાવડામાં ટોળામાંથી ન્હાનકડી ટોળીઓમાં અને યુગલોમાં સઘળા વ્હેંચાઈ ગયા, હેમાં દારાશા અને ગુલબાનુ એકઠાં આવી ગયાં અને ધીમે ધીમે એકલા પણ પડ્યા.

"ગુલબાનુ! હું બીજા બધાથી દૂર થવાની જ રાહ જોતો હતો. હું હમને કેટલાક વખતથી મ્હારા દિલની વાત ક્હેવાના નિશ્ચય ઉપર આવેલો છું અને તે એ છે કે હું હમને પૂરેપૂરા જિગરથી–હમને ખ્યાલ હશે તેનાથી પણ વધારે–ભર પ્યારથી ચ્હાઉં છુ હુ એમ પણ ધારૂં છુ કે હમે મ્હને એટલો બધો ચ્હાતા નહિ હશો કારણ પ્રેમની કોઈ પણ નિશાની હું મ્હારી સાથેના હમારા સહવાસમાં જોઈ શક્યો નથી. છતાં હું હમને ચ્હાઉં છું, મ્હારા મનની હાલત એવી થઈ ગયેલી છે કે હું હમને તે જણાવું નહિ ત્યાં સુધી મ્હને ગભરામણ જ થયા કરે હું હમને ખરા દિલથી ચ્હાઉં છુ અને તમો મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાની હા ક્હેશો એમ આશા રાખુ છું"

તે બોલતો બંધ પડ્યો, ગુલબાનુ પણ નીચી નજર રાખીને આરસની એક નાજુક, ખૂબસુરત પૂતળી હોયની એમ બેશી રહી

"મ્હને કાંઈ પણ જવાબ નહિ મળે?" આખરે દારાશાએ પૂછ્યુ

"મ્હારે શું કહેવું ત્હેની બીલકુલ મ્હને સમજ પડતી નથી," ત્હેણે મન્દ, વિચારશીલ સ્વરથી જવાબ દીધો: "હું તમને તમારા જેટલી જ પ્રીતિથી ચ્હાઉં છું કે નહિં તે હું સમજી શકતી નથી એટલે તમને જણાવી પણ શકતી નથી. પણ તમારે માટે મ્હારા મનમાં સારી લાગણી છે અને,—પણ તમને ખરેખરૂં કહી દઉં?"

"હા હું પણ તે જ માગું છું." તે તરત જ બોલી ઉઠયો.

"લ્યો, ત્યારે, ખરેખરૂં તો એ જ છે કે, તમારી પાસે એટલું બધું છે?—હું જાણું છું કે તમે મ્હને ઘણું મ્હોટું માન આપો છો જેને માટે મ્હારે મગરૂર થવું જોઇએ—અને બીજાઓ અદેખાઈ કરે એવું છે. પણ મ્હારા મનમાં નિશ્ચય થઈ શકતો નથી કે મ્હારી લાગણી તે તમારે માટે છે કે તમારી બીજી ચીજો—પૈસો, સત્તા, એ બધાને માટે છે. લગ્નની વાત એવી છે કે ત્હેમાં એક પણ પગલું ભરવું તે ઘણું જ જોઈ વિચારીને ભરવા જેવું છે; અને ત્હેમાં પોતાના દિલની પણ જ્યાં સુધી ખાત્રી ન હોય ત્યાં સુધી શું કરવું? તમોને પોતાને નથી લાગતું કે આપણને પોતાને નિશ્ચય થાય ત્યાં સુધી કાંઈ જ ન કરવું અને મઝુરી પકડવી?"

"ત્યારે તમે મ્હને કાંઈ જ જવાબ નથી આપતાં?" ત્હેણે પાછું પૂછ્યું.

"મ્હારા મનમાં તમારી તરફ સારી લાગણી છે એટલું હું સમજી શકું છું. હું તમારૂં દિલ દુખાવવા માગતી નથી." ત્હેનો સ્વર વધારે મૃદુ, વધારે કોમળ થયો. "હાલ તો મ્હારાથી કાંઈ જ જવાબ દઈ શકાય તેમ નથી પણ—" તે બોલતાં બોલતાં જરા અટકી, અને પછી જરાવાર પછી તે દૃઢતાથી બોલી ઉઠી, "ના. ના. મ્હારાથી તે બની શકે તેમ નથી. હું તમારી માગણી કબૂલ રાખી શકું તેમ નથી."

બીજે દિવસ દારાશા ચોપાટી ઉપર ફરતો હતો ત્હેવામાં એક પારટીની આસપાસ કેટલાક પારસીઓ રાઉં મળીને ઉભા હતા. તે પાસે ગયો ત્યારે તેઓમાંનો એક માણસ બીજાઓને સમજાવતો જણાયો.

"ખરેખરો ત્યાં જ લાગ છે. વિલાયતથી લોઢું, કોલસા, ધાતુ,—સાંચાકામ બધું મંગાવીએ અને અહિં કામ કરીએ ત્હેમાં આપણો શું દહાડો વળવાનો? મધ્યપ્રાંતમાં ખરેખરી કીમતી ખાણોનો ભંડાર છે પણ તે ઉઘાડનાર કોણ છે? આપણા લોકોમાં તો જરાપે હિમ્મત જ બળી નથી. લ્યોને હું તમને કહું; હું પંડે તપાસ કરી આવ્યો છું અને એક ઇંગ્લિશ કંપનીએ ત્યાંની જમીનનો થોડોક ભાગ લીધોયે ખરો. મ્હારી જોડે જો કોઈ અનુભવી બરોબાદાર ઈન્જીનિયર હોયને તો"—

"હું ઈન્જીનિયર છું. કહો કાંઈ હુકમ—ફરમાશ છે?" દારાશા મ્હોં મલકાવતો બોલી ઉઠયો. બધાએ પાછળ જોયું અને તરતજ પાછા ત્હેને મારગ આપ્યો. રતનજી—કરોડ-પિપતિનો વારસ એક ઘણો મ્હોટો માણસ હતો.

"હા. હા. હું ઈન્જીનિયરછું. મ્હેં ઇંગ્લાંડ જર્મની અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં એ કામની ડિગ્રિઓ તથા સનદો મેળવેલી છે; અને એકાદ બે જગાએ તો મજુરની પેઠે ખાણમાં કામ કરીને અનુભવ પણ મેળવ્યો છે." ત્હેણે ગંભીર સ્વરે ફરીથી કહ્યું.

બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. ત્હેમને આ બહુ મઝાની મશ્કરી લાગી.

"હું તો ખરેખરૂં કહુંછું કે—આ મશ્કરીની વાત નથી," પેલા પ્રથમ વાત કરનારે આગ્રહપૂર્વક પાછું પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું:

"હું તો ખરેખરૂં જ કહુંછું કે આપણા લોકો નાહક વિલાયત પૈસો જવા દે છે અને પછી બૂમો પાડે છે કે અમે ગરીબ થઈ ગયા! આ મધ્ય પ્રાન્તની ખાણો એકેકી કરોડો રૂપિયાની કિમ્મતની છે. ફક્ત જરા શરૂવાતની મહેનત પડે અને પછી તો એકાદ ત્યાંથી રેલ્વે કરી દીધી એટલે બસ!—આપણા લોકની ઉંઘ ઉડવાની નથી તો; મ્હને તો કોઈ નહિં મળે તો યુરોપીયનની સાથે મળીને પણ હું ધારેલી ઉમેદ બર લાવ્યા વિના રહેવાનો નથી."

રાતે રતનજી શેઠ અને દારાશા ખાણું લઈ, વાતોનાં ગપ્પાં હાંકતા બેઠા હતા એવામાં નવ વાગ્યા એટલે દારાશા ઉઠયો.

"દારા જરાવાર થોભ, દીકરા!" શેઠે કહ્યું. "અત્યારનું ખાણું તો ઠીક હતું ને! ત્હને પસંદ પડયુ કે કેમ?"

"નહિં, ચાચાજી, બહુ મઝેનું હતું." દારાશાએ જવાબ દીધો.

"ત્યારે તો ઘણું સારૂં," રતનજી બોલ્યા: "હું પણ એમ જ ધારતો હતો. પણ તે સારૂં તો હોવું જોઇએને! કારણ આપણી છેલ્લામાં છેલ્લી દમડી પણ ત્હેમાં ખરચાઈ ગઇ છે. તું સમજ્યો બચ્ચા?"

દારાશા તો આભો જ બની ગયો હોય તેમ દેખાયો.

"હા, દીકરા, આપણી બધી મિલકત નાબૂદ થઈ ગઈ છે. આવતી કાલે સ્હવારે આખી દુનિયાં તે જાણશે. આપણા લ્હેણદારોને ત્હેમનું માગતું આપ્યા પછી કોડી કફનની બી રહેવાની નથી!...........કેટલાક વર્ષથી હું આપણા પાસા બધેથી ઉલટા પડતા આવે છે એમ જોઈ શક્યો હતો અને તેથી જ મ્હેં ત્હને ખાસ ધંધાઓ શીખવાને પુષ્કળ પૈસા ખરચીને પણ દેશપરદેશ રખડાવ્યો હતો. પૈસાનું સુખ અને અમલ ત્હેં ભોગવ્યો છે, વિદ્યા અને જ્ઞાન સારૂં ત્હેં મેળવ્યું છે એટલે ત્હારી તરફની મ્હને બીલકુલ ફિકર છે નહિં અને મ્હારી તું જરામે રાખતો નહિં. મ્હારી જીંદગીભરની 'એન્યુઇટિ' (વાર્ષિક પેન્શન જેવી રીતે મળતી રકમ) મ્હેં લઇ રાખેલી છે તે મ્હારે ચાલશે અને ત્હેમાંથી કદાચ હું ત્હને થોડી ઘણી મદદ પણ કરી શકીશ, પરન્તુ હવે પોતાના ઉપર જ ત્હારી જીંદગીનો આધાર ત્હારે રાખવાનો છે."

રૂપ, યૌવન, ધન, જ્ઞાન અને સત્તા, એ બધામાંથી ધન અને અમલની ખુમારી સહુથી વધારે હોય છે. ત્હેના વિના રૂપ, યૌવન અને જ્ઞાન ઘણીવાર ગરીબાઇની ગટરમાં દબાઈ-દટાઈ ગયેલાં પણ આપણે જોઇએ છીએ; એટલે ખરી નિશા તો ધન અને સત્તાની જ. હવે પોતાની ઉમેદો પૂરી પાડવાનો વખત નજીકમાં હોય, જુવાનીનો જોમ પૂરેપૂરો વ્યાપી રહ્યો હોય, સત્તા અને પૈસાની ખુમારીમાં જમીન ઉપર પગ પણ મૂકવો ભારે પડતો હતો, દરેક સ્થળે, દરેક મંડળમાં સન્માન અને આવકાર તો પોતાને માટે

જ નિર્માણ થયેલ છે એમ હૃદયમાં ખાત્રી થઈ ગઇ હોય, સર્વે રૂપવતી યુવતીઓ પોતાની સાથે લગ્ન કરવાને તત્પર છે એમ મિત્રમંડળ, ખુશામતિયા વર્ગનું રાત્રિ, દિવસ કર્યું પડ્યા કરતું સચન હોયઃ–એવામાં એ બધું ઉડી જાય, જે જમીન ઉપર દૃઢતાથી આપણે ઉભા છીએ તે ખશી જઈ ત્યાં પાણી ભરાઈ, આવી આપણે ડબકાં ખાવા માંડીયે, જે ટેકરી ઉપર આપણે સ્થિરતાથી બેઠા છીએ ત્હેમાંથી જ્વાળામુખી પ્રકટ થઈ આવી, ત્હેના પ્હેલા ધડાકાની સાથે ધૂળ, પત્થર અને ધૂમ્રની સાથે જ આપણે દૂર ઉછળી પડીએ,–ત્યારે જે જે લાગણીઓ મનુષ્ય માત્રને થઈ આવે ત્હેવી હાલત દારાશાની પણ હાલ થઈ! પરન્તુ તે કાંઇ પણ બનાવથી હિમ્મત હારે એવો પુરૂષ ન્હોતો. પેલો ચોપાટી ઉપર જે મુસાફર ખાણો બાબત વાત કરતો હતો ત્હેને ત્યાં તરત ગયો, પોતાની ફરી ગયેલી સ્થિતિ ત્હેને સમજાવી અને ત્હેની સાથે તે કામમાં પડવાનો ઠરાવ કર્યો.

બીજે દિવસ સ્હવારમાં એક 'વાટિકા–વિનોદ' હતો, ત્હેમાં જવાનું ત્હેણે વચન આપ્યું હતું. મધ્ય પ્રાન્તોનાં જંગલોમાં જઈ દટાવા પ્હેલા એકવાર છેલ્લીવાર મુંબાઈનાં મંડળોની લ્હેર અનુભવી લેવી અને ગુલબાનુ ત્યાં હોય તો છેલવેલ્લી ત્હેની રમણીય મુખાકૃતિ નિહાળી લેવી એ પણ ત્યાં જવામાં ત્હેના મનની લાલસાઓ હતી. સ્હવારનાં દૈનિક પત્રોએ રતનજી શેઠની પડતીની હકીકત મ્હોટા અક્ષરોમાં જણાવી દીધી હતી એટલે તે ગયો ત્હેવો જ ત્હેને લોકોની વર્તણુંકમાં ફેર માલમ પડ્યા વિના રહ્યો નહિં. ફક્ત જેમના આમન્ત્રણથી ત્યાં તે ગયો હતો તે બાનુ અને ત્હેમના પતિ જ પોતાની હમ્મેશની મૃદુતા, સરસતા, મિલાશ જાળવી શક્યા હતાં. દરેક મનુષ્ય ત્હેની દયા ખાતું હતું એ વાત ખરી, પણ હવે ત્હેની પાછળ પાછળ ફરે, ત્હેને જ્યાં ત્યાં વાતોમાં ભેળવે, ત્હેની ખુશામત કરે, ત્હેને માટે મારગ કરે એમ બનવું હવે અશક્ય હતું. તે એક દૂરની પુષ્પકુંજ પાસે પરેલી બેઠક ઉપર બેશી આ સઘળો તમાશો ઠંડે કલેજે જોયાં કરતો હતો. એવામાં ત્હેની પાછળનાં ઝાડમાંથી ગુલબાનુ ફરતી ફરતી નીકળી અને દારાશાને જોઇને તે ચમકી. ત્હેની પાસે ગઈ અને બેઠક ઉપર બેઠી ત્યારે જ દારાશાને ત્હેના આગમનની ખબર પડી. ત્હેણે તરત ઉઠવા માંડ્યું.

"દારાશા, જરા બેસશો?" ત્હેણે નમ્ર સ્વરથી માગણી કરી. તે એકદમ પાછો બેઠો.

"આ વાત મ્હેં સાંભળી તે ખરી છે?" ગુલબાનુએ પૂછ્યું.

"હા. હા. ગમે તે પેપરમાં જોશો તો જણાશે. મ્હારી પાસે હવે કાંઇ જ રહ્યું નથી; અને હું મધ્ય પ્રાન્તમાં જવા વિચાર રાખું છું.

"કાંઇ કારણ કે,—એટલે બધે દૂર જવાનું?"

"બાનુ, ત્હમને એ અનુભવ નથી એટલે જ ત્હમે પૂછોછો. કારણ એટલું જ કે પૈસા કમાવા. હું એક વખત એવો પણ બેવકૂફ હતો કે ત્હમારી સાથે લગ્નની ઉમેદ રાખતો હતો. હવે મ્હારી ખાત્રી થઈ છે કે જે થયું તે સારા સારૂ થયું!"

"એમ માનવાનું કાંઇ કારણ?" ગુલબાનુએ ફરીથી પૂછ્યું,

"તમોને નહિં સમજાશે કે એક ફુટી બદામ પણ જે માણસની પાસે ન હોય તે લગ્ન કરીને શું કરવાનો હતો?"

"ત્હમે મ્હને પરમ દિવસના જેટલા જ આજ પણ મ્હાતા હો તો કદાચ ત્હમે મ્હને શું કહ્યું હતું તે સંભારી શકશો."

"મ્હાતો હોઉં?" દારાશા ઉશ્કેરાઈને બોલી ઉઠયો 'મ્હાતો હોઉં?—આ સવાલ શુ ત્હમને ઠીક લાગે છે?—મ્હારા મનની લાગણીઓ પણ પૈસાની સાથે જ જતી નહી એમ ત્હમે માનોછો?"

"ત્યારે તો મ્હને લાગે છે કે ત્હમે મ્હારી સાથે લગ્નની માગણી કરી હતી તે પણ ત્હમને યાદ હશે જ."

"બેશક, એ વાત તો મ્હારા જિગરમાથી કદિ પણ ખસવાની નથી."

"ઠીક ત્યારે, હવે ફરીથી એ માગણી મ્હને કહી સબળાવશો?" ગુલબાનુએ પૂછ્યુ

દારાશાએ ત્હેના મ્હો સામું જોયુ, પરન્તુ તે મુખ ઉપરની ગુલાબી સરખી તે સમજી શક્યો નહિ "વ્હાલી ગુલ! હુ ત્હને ચ્હાઉંછુ, મ્હારા જિગરથી પણ વધારે ચ્હાઉં છુ"

'ઠીક ત્યારે," ગુલબાનુએ સરળતાથી જવાબ દીધો, 'હું પણ તમોને મ્હારા પૂરે પૂરા દિલથી ચ્હાઉંછું'

—ફકીર.

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન:— લખનૌમા ભરાયલા મુસલમાન મહામંડળમા ભોપાળના બેગમ સાહેબ તરફથી ઇસ્લામી સ્ત્રીઓમા કેળવણીનો પ્રચાર કરવાને માટે રૂ ૩૪૦૦૦ ની ભેટ જાહેર કરવામાં આવી હતી—ઑ. મિ એન. એન વાડિયા (સિ. આઈ ઇ) ના વિધવા બાઈ જરબાઈ એ સર. જમસેદજી જીજીભાઇ ઈસ્પિતાલમા નર્સ (દાઇઓ)ની સુગમતા માટે રૂ ૪૦૦૦ આપવા માટે નામદાર મુંબાઈના ગવર્નર સાહેબે ત્હેમની પ્રસંશા કરી હતી

બંગાળાની બાળ વિધવાઓ:— 'આર્ય મેસેન્જર' પત્ર જણાવે છે કે, ગયા સેન્સસ (વસ્તીપત્રક) ઉપરથી ચાલુ રીત રીવાજો તરફ અન્ધ શ્રદ્ધાવાળા લોકાની પણ આંખ ઉઘડવી જોઇએ, ઈ સ ૧૯૦૧ મા ફક્ત બંગાળામા જ એક વર્ષની અંદરની ઉમ્મરવાળી ૫૩૮ વિધવા બાળકીઓ હતી, ત્હેમાની ૪૩૩ હિન્દુ, ૧૦૦ મુસલમાન, ૪ હલકી કોમની, અને ૧ બુદ્ધ ધર્મની હતી.

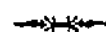
૧ અને	૨	વર્ષની અંદર	૫૭૬	વિધવાઓ હતી.
૨ ,	૩	,, ,,	૬૫૧	, ,,
૩ ,	૪	,, ,,	૧૭૫૬	,, ,,
૪ ,,	૫	,, ,,	૩૮૬૧	,, ,,
૫ ,,	૧૦	,, ,,	૩૪૭૦૫	,, ,,
૧૦ ,,	૧૫	,, ,,	૮૫૫૪૦	,, ,

એકલા બંગાળામા જ કુલ પંચાવન લાખ હિન્દુ સ્ત્રીઓ વિધવા છે અને સઘળી કોમની વિધવાઓની જ્યારે સરેરાશ કહાડીએ છીએ ત્યારે ત્યા દર ચાર સ્ત્રીઓમા એક વિધવા સ્ત્રી માલમ પડે છે!

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ જુ.] ઈ. સ. ૧૯૦૫. ફેબ્રુઆરી—માહ, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૬ ઠો.

કાવ્યકુંજ.



શિયળની સાડી.

(ગરબો.)

સખી ! હર્ષની મરૂકી મ્હારે ઉભરાય અતી, ઉભરાય અતી,
સખી ! તોએ તે જગવે નથી ખાલી થતી, ખાલી થતી,
સખી ! આસપાસ હર્ષની શી રેલ મચી, રેલ મચી,
સખી ! આખું આ જગ જાગે હર્ષે વસી, હર્ષે વસી
સખી ! શિયળની સાડી મને દિવ્ય મળી, દિવ્ય મળી
સખી ! ગોના શી દશ વળી એમાં ધરી, એમાં ધરી

(સાખી)—

ગગન તણો છે રંગ શો! આછો મન હરનાર;
પે'રંતાં ચિતડું ઠરે, વધે રૂપચંબાર.

સખી! કોરમાં શી લજ્જાની વેલડી વળી!
સખી! જોતા છે લોક તણી આંખડી ઠરી;
સખી! કીર્તિનાં ફૂલડાં વચ્ચે ભર્યા, વચ્ચે ભર્યાં;
સખી! કસોટી-કિરણે ઝળકી રહ્યાં, ઝળકી રહ્યાં; સખી હર્ષ૦

(સાખી)—

વળી વિનયની બૂટડી, ભરેલ નોતમ રીત;
ખેચંતી અંતર અતી, દિવ્ય જનોનાં નીત,

સખી! પાલવે શી ધર્મ તણી પાંદડી ભરી!
સખી! પાંદડીઓ વચ્ચે ટેક-આકડી કરી;
સખી! મમતાની માયવટી સાદી દીધી, સાદી દીધી;
સખી! દાનતણે દોરડે શી શિવી લીધી, શિવી લીધી!

(સાખી)—

કર્યો ક્ષમાનો છેડલો, રંસિયો છોગાદાર;
માયામોતી મહિં ભર્યા મનરંજક, કિરતાર.

સખી! સાડીનું પોત પતિ-ભક્તિનું કર્યું;
સખી! કુમળી કુમાસે મ્હારૂં કાળજું હર્યું;
સખી સાડીએ છે જગતનાં ચિત્તડાં હર્યાં, ચિત્તડાં હર્યાં;
સખી સાડીએ છે નાર કંઇ અમર કર્યાં, અમર કર્યાં. સખી હર્ષ૦

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમણ્ડળ)

વિવિધ વિહાર.

ભારત મહિલા પરિષદ્.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

સન્નારીઓનાં ભાષણો તથા ઠરાવનો સાર.

મિસ શિરીન કાબ્રાજીએ એવો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો કે, હિન્દી વાઈસરાયનાં માનવન્તાં બાનુ લેડિ કર્ઝન ભયંકર મંદગીમાંથી બચ્યાં તે બાબત આ સભા આનન્દ દર્શાવે છે. લેડિ કર્ઝનની મંદગી સાંભળી હિન્દની મહિલાઓ ઘણી દિલગીર થઈ હતી, કારણ કે તે ભલી **બાનુએ** સ્ત્રીઓ માટેની ઇસ્પિતાલો અને લેડિ ડફ્રિન ફન્ડ માટે અથાગ શ્રમ લીધો હતો એટલું જ નહિં પણ તેઓ પોતે દવાખાનામાં જઈ સ્ત્રીઓની સારવારના સબન્ધમાં ધ્યાન આપતા હતા—આ ઠરાવને **રમાબાઈ ભાણ્ડારકરે** ટેકો આપ્યો અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આ પ્રસંગે **મિસ. શિરીનબાઇએ** હિન્દુ મહિલાઓની જે મ્હોટી સંખ્યા ત્યાં હાજર થઇ હતી ત્હેને માટે મુબારકબાદી આપી હતી અને **પારસી** બાનુઓએ જોઇએ તેટલો ભાગ પરિષદ્‌માં નહિ લેવા માટે દિલગીરી જાહેર કરતાં જણાવ્યું હતું કે, **પારસી** સ્ત્રીઓએ પોતાની બ્હેનપણીઓના સાંસારિક સુધારાના સવાલના સબન્ધમાં બેદરકાર રૂહેવું જોઇએ નહિ.

સૌ. વિદ્યાગૌરી (બિ. એ.)—દેશોન્નતિનો આધાર દેશની સ્ત્રીઓ ઉપર મુખ્યત્વે કરીને છે અને કોઈ દેશ કેવી દશામાં છે તે જાણવાનું ચિહ્ન ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત છે. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની પદવી અને સ્થિતિ આપણે ઇચ્છીએ તેટલી ઉચ્ચ નથી, અને ત્હેના કારણો કેટલાક સાંસારિક રિવાજો તથા સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો અભાવ એ છે. આપણા સાંસારિક રિવાજ સઘળા ખરાબ જ છે એવું મ્હારૂં કહેવું નથી તેમ આપણે હિન્દુ મટી યુરોપિયન રીત રિવાજે ચાલવું એવું પણ કહેવાની મ્હારી મનનમ નથી. તથાપિ આપણા રિવાજોમાં જે ખોટું હોય તે ત્યાગ કરવું જરૂરનું છે.—વસ્તીપત્રક ઉપરથી એવું માલમ પડ્યું છે કે, આ દેશમાં માત્ર હજારે એક જ સ્ત્રી ભણેલી છે, આ કેટલી બધી શોચનીય સ્થિતિ છે? સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી ત્હેમને જ્ઞાન મળે અને ત્હેને લીધે ત્હેમને માનસિક ઉન્નતિનો પણ લાભ થાય. ત્હેમના સ્વાર્થ ખાતર જ સ્ત્રીકેળવણી આપવી એમ નથી. દેશોદયના કાર્યની સિદ્ધિ માટે સ્ત્રીકેળવણીની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. જો કે ઊંચી પ્રકારની કેળવણી લેવાની પુરુષના જેટલી જ સ્ત્રીને પણ જરૂર છે છતાં હાલની દેશસ્થિતિ જોતાં પ્રાથમિક કેળવણી ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું એ અગત્યનું છે. છોકરીઓને કેળવણી આપવાથી થતા લાભ આપણે, હજીપણ વધારે, લોકોને સમજાવવા જોઇએ સરકાર

ભમ્યા કરતા મનને વશ રાખી, ઉચ્ચ ઉદ્દેશ તરફ વાળી, કામ કરવાની ટેવ પાડવી તે મનની કેળવણી છે નીતિના નિયમો જાણવાની પણ જરૂર છે અને તે કુટુમ્બમા તથા વાચનથી શીખાય છે સારા ગ્રન્થોનું જ્ઞાન, ઇતિહાસ, ભૂગોળ ભૂતળ, સાયન્સ (વિદ્યા વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર)ના મૂળતત્વો તથા ત્હેનું સામાન્ય જ્ઞાન, વગેરેનુ પરિપક્વ જ્ઞાન બુદ્ધિની કેળવણી માટે આવશ્યક છે તે ઉપરાત સ્ત્રીને ગૃહવ્યવસ્થા શીખવાની ખાસ જરૂર છે, કારણ કે સુન્દર ગૃહ એજ સ્ત્રીનુ ખરૂં આભૂષણ છે સાહિત્ય અથવા રસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, જેમા ગુથણ, શીવણ સંગીત, ચિત્રકળા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તે પણ અગત્યનો વિષય છે વિદ્યાભ્યાસ શાળાઓમા મ્હોટી ઉમ્મરે બની શકે નહિ તેથી સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓએ પોતાને મળેલી કેળવણીનો ત્હેમને લાભ આપવો તે ત્હેમની ફરજ છે ૧ દરેક જણે થોડા થોડા દિવસને અતરે ત્હેવી સ્ત્રીઓની મુલાકાત લેવી, સુબોધક વાતો કહેવી, વાચતાં શુધ્ધ લખતા ભરતા શીવતા શીખવવુ, અને સ્વચ્છતાના નિયમો તથા માદાંની માવજત કરવામા મદદગાર થવુ ટુકામા ત્હેમનુ જીવન ઉન્નત થાય એમ પ્રયત્ન કરવો એજ ખરો પરોપકાર છે ૨ કન્યાશાળાઓની મુલાકાત લઈ શિક્ષકો અને બાળકીઓને ઉત્તેજન આપવુ તથા ત્હેમની સાથે સહવાસમા આવવુ ૩ બને તેમ હોય તો ખાનગી શાળાઓ ઉઘાડવી, યુવાન સ્ત્રીઓને સારા પુસ્તકો વચાવવા તથા કળાઓનો અભ્યાસ કરાવવો તથા ૪ રમત ગમતના મેળાવડા કરવા સગીતને ઉત્તેજન આપવુ, સાયન્સ વગેરનાં ભાષણો આપવા તથા નિબધો લખાવવા. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીનુ હૃદય કોમળ હોય છે, ત્હેના અન્તઃકરણનો દયાભાવ આવે માર્ગે દોરાશે તો અમૂલ્ય લાભ થવાનો એ નિસશય છે દયાદાન તનથી તથા ધનથી બન્નેથી થઈ શકે આપણુ કર્તવ્ય છે કે દાનની જે સસ્થાઓ છે ત્હેમને મદદ કરવી ૧ દુકાળ મરકી, વગેરે માદગીના પ્રસગોમા દરદીઓની માવજત કરવી ઊચી કોમની સ્ત્રીઓને આ વાત સાભળી જરૂ કપારી છૂટશે પણ વિચાર કરી જોઇશુ તો દયાના જેવુ ધર્મનુ કામ બીજું કોઈ પણ નથી દાઇની સારવાર શિવાય હજારો મનુષ્યોના જીવને નુકશાન પ્હોચે છે માટે આપણી સ્ત્રીઓએ ખરી કેળવણી જે હૃદયની જ છે ત્હેની શરૂઆત આવા પ્રકારની દયાભાવના ઉત્પન કરી સગા સબધીઓમા માદાની માવજત કરવાનો પ્રારભ કરવો, તેમ કરવાથી થઇ શકશે ૨ શહેરમાં અનાથાશ્રમો હોય ત્હેની મુલાકાત લેવી, ત્હેમા રહેતા બાળકોને બોધ આપવો, તથા ત્હેમને સારી સોબતનો લાભ આપવો. ૩ ગરીબ સ્ત્રીઓને ઉદ્યોગ તથા આજીવિકાના સાધન શીખવવા અને ત્હેમને બનતી મદદ કરવી—આવી અનેક રીતે આપણે આપણી બ્હેનોને ઉપયોગી થઈ શકીશુ માત્ર મોજમજામા દિવસ ગાળ્યાથી જીદગીની સફળતા નથી. એક ભગિનીનું જીવન પણ આપણે સુધારી શકીશુ તોપણ આપણું જીવ્યુ ફળીભૂત થશે

બાઇ રતનબાઈ લક્ષ્મીદાસ—પરોપકાર એ મહા પુણ્ય છે અને મહા પુણ્યનુ ઉત્તમ ગ પરમાર્થ છે જો આપણે સત્યમાર્ગે ચાલીએ તો ઘરસસારમા આપણે જેટલો પરો ર કરી શકીએ તેટલો કોઇપણ બીજી સ્થિતિમાં થઇ શકતો નથી સ્ત્રીઓનો સસાર ૫ સાથે જોડાયલો છે પુરુષને ખરા ગૃહસ્થાશ્રમમા મદદ કરવાને સ્ત્રીએ સપૂર્ણ રીતે શક્તિમાન થવુ અને બીજી ભગિનીઓને તેજ પ્રમાણે યોગ્ય રીતે ત્હેવે માર્ગે ચ્હડાવવી એ

પરમાર્થને શિખરે મ્હડવા જેવું છે. જેમ એકત્ર કુટુંબમાં ભાઇઓ એક બીજાને મદદ કરે તો ત્હેમના પિતાને સુખ અને સંતોષ થાય છે તેમ આપણી બ્હેનો માટે આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો આપણા જગતરૂપી કુટુંબના પિતા પરમેશ્વરને સંતોષ અને આનન્દ નહિં થાય? ગુજરાતી અબળાઓની ઘણીજ પછાત હાલત છે; તે સુધારવાને આપણે પ્રયત્ન કરવો એ આપણો ધર્મ છે. હાલ બાળકી ચાર પાંચ ચોપડી શીખી એટલામાં તો ત્હેનું લગ્ન થાય છે અને ત્હેને સાસરે જવું પડે છે એટલે આપણી સ્ત્રીઓને વધારે જ્ઞાન મેળવવાનો અવકાશ મળતો નથી અને અજ્ઞાનતામાં જ સંસાર પુરો કરવો પડે છે. આવી હાલત સુધારવાને ઉંચી કેળવણીવાળી સ્ત્રીશિક્ષકોનો એક વર્ગ કહાડી, જૂદાં જૂદાં શહેરોનાં ગૃહસ્થ કુટુંબોમાં ખરી કેળવણી આપવી શરૂ કરવી અને ત્હેમના આચાર વિચાર તથા ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતિ સુધારવી. કામ સહેલું નથી પણ શરૂઆત કરવી અવશ્ય છે. ઇંગ્લંડ તથા અમેરિકાથી ભણેલી સ્ત્રીઓ 'મિશનો' માટે અહિં આવી ત્હેવા પ્રયત્ન કરે છે; પરન્તુ તેઓ પરધર્મી હોવાથી તેઓ આપણા ધર્મને લગતી, આપણી રહેણીકરણીને અનુસરતી કેળવણી આપી શકતી નથી. માટે આપણા ધનવાન વર્ગે ત્હેવાં કામ માથે લેવા જોઇએ. આવાં મંડળો તરફથી ત્હેવા પ્રયત્નો થવા જોઇએ અને મહારાજા ગાયકવાડ તરફથી જે પ્રયાસ શરૂ થયા છે ત્હેને દિલસોજી અને સહાયતા આપવી જોઇએ. પૈસાથી પરોપકાર થઈ શકે છે પણ આવા ગૃહસંસારના સુધારામાં જાતમહેનત ખાસ અવશ્યક છે. વિદૂષી એનિબિસેન્ટ પરદેશી બાનુ છે અને ધનવાન નહિ છતાં ત્હેણે આપણી ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો શરૂ કર્યા છે ત્હેમાં પરમેશ્વરની ત્હેને સહાય છે. અને તે ધાર્યા કામ પાર પાડી શકે છે. આપણી સ્ત્રીઓએ પણ એવાજ કામ કરવાની જરૂર છે. અલબત્ત એકલદુકલથી ન થઈ શકે તો ધનવાન સ્ત્રીઓએ મંડળીઓ કરીને પણ ત્હેવાં કામ આરંભવાં જોઇએ. લેડિ ડફરિન ફન્ડની ઇસ્પિતાલો અને મિસિસ એડમ વાડીઆની ઇસ્પિતાલ એ ઉત્તમ પ્રયાસોના દષ્ટાંતરૂપ છે. આપણે સુધરી, બીજાને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો તે આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય અને ધર્મ છે.

મિસિસ ધનકોરબાઈ પરશોતમઃ—આપણા સાંસારિક રીવાજોમાં શું ખામી છે અને ત્હેમાં શું ફેરફાર કરવો ઘટે છે તે ત્હમે જાણો છો. ગૃહરાજ્યમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનો વધારે મ્હોટા દરજ્જો છે. પશ્ચિમ તરફના લોકો હિન્દુઓ ઉપર સ્ત્રીઓને ગુલામડી તરીકે ગણવાનું આળ મૂકે છે, પણ તે ત્હેમની અજ્ઞાનતાને લીધે જ છે. દરેક ઘરમાં સ્ત્રીઓ બીજી બ્હારની બાબતોથી અજ્ઞાન હોય તોપણ ત્હેમના અનુભવ અને વ્યવહાર રીતિ આગળ પુરુષો ઘણા જ પછાત પડી જાય છે. આ પ્રમાણે ગૃહસંસારમાં સ્ત્રીનું જ ચલણ હોવાથી ત્હેના દોષને માટે તેજ જવાબદાર છે. માટે આપણે ત્હેમાં સુધારા કરવા એને માટે ખામીઓ શોધી કહાડવી એ આપણું પ્હેલું કામ છે. મુખ્ય દોષ બાળલગ્નનો છે જે દૂર કરવાથી ઘણીખરી ખામીઓ દૂર થઇ શકશે અને સંસારસ્થિતિ સુધરશે.

મિસિસ સુરજ ચન્દુલાલ—આપણા લોકમાં મરણ વખતે હદ ઉપરાંત રોવા કૂટવાની ઘેલાઇ અથવા મૂર્ખતા શરીર તથા મનને નુકશાનકર્તા છે. ઘણી સ્ત્રીઓ રસ્તા ઉ-

પર ઉંચી કૂદી કૂદીને કૂટે છે, જે બીજે વખતે લાજ કહાડીને ઘૂમટા તાણે છે. તેવો રોવા કુટવાનો ચાલ નુકશાનકારક છે તેવો મરણ પાછળ નાતવરાનો રિવાજ પણ હાનિકારક છે.

બાઈ ઈચ્છાગૌરી —આપણા હાનીકારક સાંસારિક રિવાજોને લીધે ઘરસંસારમા આપણી હાલત ઘણી કફગી થઈ પડે છે. આ રિવાજો ઘણા વખતથી રૂઢ થઈ જવાથી શાસ્ત્રોની પણ મર્યાદા ઓળગી ગયા છે તથા અડચણરૂપ થઈ પડ્યા છે, અને તેથી તે કહાડી નાંખવાની આપણે માથે મહાન્ ફરજ છે. શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીને ઘરસંસારની પ્રધાન ગણી છે માટે આપણે આપણી ફરજ બજાવવામા પછાત પડવુ જોઇએ નહિં

મિસિસ અંબાબાઈ તુળજારામ ખાંડવાળા —દુનિયામા બે પ્રકારના કામ છે, સ્વાર્થના અને પરમાર્થના. પરમાર્થ અથવા પરોપકારવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ પ્રેમ અને દયા છે, અને આપણે તે જાળવી રાખી સંસારસુધારાના, ધર્મશિક્ષણનાં કામો કરવાની જરૂર છે.

મિસિસ સરસ્વતી નાણાવટી —પુરુષ કરતા સ્ત્રીને કેળવવાની ઘણી વધારે જરૂર છે, કારણ બાળકોને ઉછેરવાનુ, કેળવવાનું કામ હેનું છે બાળક જન્મથી તે સમજણુ થાય ત્યાસુધી માતાની પાસેજ રહે છે. જેવી માતાની બુદ્ધિ, આચરણ, જ્ઞાન, તથા આચારવિચાર, તેવાજ તે છોકરાંના પણ થાય છે. વૈદકશાસ્ત્રથી સિદ્ધ થયુ છે કે બાળકમાં માતાનો અંશ વધારે હોય છે, અને તેથી પણ સ્ત્રીકેલવણીની મહાન્ આવશ્યકતા જણાઈ આવે છે.

આ પછી—આપણે સ્ત્રીઓ કેવા પ્રકારના પરોપકારના કામ કરી શકીએ–અનાથ બાળગૃહની હાલ કેવી વ્યવસ્થા છે–પરોપકારના માર્ગ–સ્ત્રીશિક્ષણ–શહેર અને ગામડામા પ્રાથમિક કેળવણીની વધારે નિશાળોની જરૂર–વિધવાઓને શિક્ષક, સુયાણી, અને નર્સ (દાઇ) બનાવવાના સરળ ઉપાય–બાળલગ્નના અનિષ્ટ પરિણામ–નવા વિચારો, હાલના સંજોગો અને હાલની કુટુબ રીતિ એ સહુનો મેળ કેવી રીતે થઈ શકે–સ્ત્રીઓના આરોગ્ય સંબધી ગોજના–અને છોકરાને કેમ ઉછેરવા–એ વગેરે વિષયો ઉપર દક્ષિણી અને ગુજરાતી સન્નારીઓએ ભાષણ કર્યા હતા, (જે નહિ મળી શકવાથી હેમનો સાર અમે અહિં આપી શકતા નથી.)

બાદ પ્રમુખનો ઉપકાર માની વિવિધ પ્રકારના ગાયનો ગવાયા પછી મેલાવડો વિસર્જન થયો હતો

(મુંબાઈ સમાચાર ઉપરથી.)

સ્ત્રીઓનું નિત્ય કર્મ.

સન્નારીઓ ! ત્હમારૂં આન્હિક નિત્યકર્મનો હું કદાચ ચિતાર આપવા પ્રયાસ કરીશ તો ત્હમે ક્રોધાયમાન થશો ખરાં કે? કાણાને કાણો કહેતાં ખોટું લાગે જ. પણ કાણો તો બિચારો કોટી પ્રયત્ને બે આંખ દેખતો નથી થતો. બહુ બહુ થાય તો કાચની ખોટી આંખ નંખાવી, ચસ્માં ધાલી, બાહ્ય જગતને પોતે દેખતો છે એમ જણાવે. પરન્તુ ત્હમારા સંબંધમાં એમ નથી. ત્હમે ધારો તો નર્કનું સ્વર્ગ બનાવો. સ્ત્રીઓ માત્ર કેળવણીના અભાવને લીધે જ પશુવત્ જીવન ગાળે છે. બાકી સ્ત્રીઓએ જે બહાદુરીનાં કામ કર્યા છે, પોતાના પતિવ્રતથી જે મહાન્ સત્તા ભોગવી છે, તે ત્હમારાથી ક્યાં અજાણી છે ? પરન્તુ હવે એવી વાતો તો બહુ થઇ, પણ-પણ શું, પણમાં હરિનું નામ! કહેનારા કહે જાય, ને કરનારાં કર્યે જાય; પણ એમાં ત્હમારો દોષ નથી. એ દોષ ત્હમારાથી વધારે કેળવાયલાં ત્હમારાં વડિલોને સિર છે. ત્હેમની ઇચ્છા ત્હમારો ઉદ્ધાર કરવા તરફ ઓછી જણાય છે. ઘણુંક સાધુ પુરૂષો ત્હમારી ઉન્નતિ કરવા મથે છે. પરન્તુ ત્હમારૂં સામ્રાજ્ય, ત્હમારૂં બળ એટલું છે કે સુધારો થઇ શકતો નથી. ત્હમારામાથી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ સ્હવારથી તે મ્હાંજ સુધી કુથલી, કંકાસ, ઇર્ષ્યા આદિ દુર્ગુણોમાં જ વખત ગાળે છે. અને સત્ય પ્રેમલ પરમેશ્વર-પતિ સાસુ સસરો—તેમની સેવામાં—તેમને પ્રસન્ન રાખવામાં વખત ગાળવાને બદલે, કોઈ ન્હાવા દોડશે, કોઈ દેવદર્શન જશે, કોઇ બાવા જોગી પાસે જશે, તો કોઇ સમાધિ શિખવા જશે. આપણે ત્યાં વ્રતનો તો તોટો હોતો નથી આજ માઘસ્નાન તો કાલ વળી બીજું સ્નાન, એમ ક્રમે ચાલ્યાજ કરવાનુ. પણ વ્રતનો હેતુ સ્હમજતાં નથી. પાર્વતીએ શંકર પતિ મેળવવાને માટે ઘણાખરાં વ્રત કર્યા છે. પણ ત્હમે તો પરમેશ્વરની કૃપાથી ભાગ્યશાળી પતિને પ્રાપ્ત કરીને પછી શામાટે ત્હમે આમ ત્હમારા પ્રેમનો પ્રવાહ જુદી દિશામાં ગાળો છો ? પ્રાતઃકાળે ઉઠી, સૃષ્ટિસૌન્દર્ય નિહાળતી હો, નદીએ જવાનો હેતુ કુદરત નિહાળી, ટ્હાઢા પાણીથી સ્નાન કરવાનો હોય, તો તો ધુળ નાખી; પણ આતો સ્હવારમાં ચુલો સળગાવી હાથમા ધોયકણાં, ને માથે ઘડા મુકીને ટોળાબંધ સ્ત્રીઓ ઉપડે છે. રસ્તામાં ઇશ્વિર સ્તવન—સન્નારીઓનાં જીવન ચરિત્ર—વીર પુરૂષોનાં ચરિત્ર ગાતાં હોય તો તો વખત ગાળ્યાનું પ્રમાણ; પણ આતો કુથલીજ ચાલવાની. પણ એમાં દોષ કોનો ? જ્યાં પેઢી દર પેઢી કુથલી ચાલ્યા જ કરતી હોય, જ્યાં માતા જ પોતાની પુત્રીને કુથલી કરવામાં મદદ કરતી હોય, ત્યાં કોને કહેવું ? હું એમ નથી કહેવા માગતો કે દરેક સ્ત્રી આવી છે. કેટલીક સાધ્વી સ્ત્રીઓ ઘણી શાન્તિથી પોતાની જીવનનૌકા વહેવરાવે છે. અતિ ઉન્નત જીવન ગાળે છે. તેમને મ્હોટા સાધુ પુરૂષો પણ વન્દે છે ! પણ એવી સ્ત્રીઓ સોએ એક હશે, હજારે એક ? અને રાજ્યદ્વારમાં હશે કે ગરીબ ઝુંપડામાં હશે ? તેતો ઇશ્વર જાણે. સ્ત્રીઓના આન્હિકનો ચિતાર ટીકારૂપે કાંઇ આપવા પ્રયાસ થાય તો એનો હેતુ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને અર્થે જ છે.

ચિત્ર. ૧.

(સ્ત્રીઓના સમૂહ નદીએ જાય છે. માર્ગમા વાતોના ગપાટા ચાલે છે.)

કાશી—અલી શાંણીય ! ચાલની બ્હેન જરા ઉતાવળ કરની !

શાણી—એ આ આવી; મારી સાસુ આડી થઇ, કહે કે જવાન બાયડીઓને નદીએ ન્હાવું શું? ત્યારે મેં કું માજી, મ્હારે તો આવે મોટે દહાડે ન્હાયા વગર ન ચાલે. ડોશી તો બડબડતાં રહ્યાં ને હું તો ન્હાવા આવી. આવું વરત ફરી ફરીને હાથ આવવાનું છે!

આનન્દિની—વારૂ પેલા મુંબાઇવાળા હરસુખરાય ચશ્માં ઘાલે છે?

શાણી—હા, બ્હેન! એતો વળી ચશ્માં ઘાલે છે, ને બાયડી બુટ પહેરે છે. સુધરી ગયા છે જો!

કાશી—હડહડતો કળજુગ આવ્યો બાપ, બાયડીથી તે બુટ પહેરાય કે? કહે છે કે વાંકી સેંથી પાડે છે ને પારશણુ જેવો પોલકો પહેરે છે. ને વળી ધણી ધણીયાણી સાથમ મડયમની પેઠે ફરવા જાય છે.

હસમુખ—ઓ બાપ! હું કની માથવટો ન્હાતી હતી તે નદીએથી આવું, ત્યાં પુલ ઉપર એક ગાડી જાય તેમાં જાઉં તો હરસુખરામ ગાડીની પાછળ બેઠેલા, ને એની વહુ ગાડીવાળાના જોડે બેસી ગાડી હાંકે. તે આપણાં ગંગામા કહે કે આ મુઈ આ કઈ પારશણુ છે. ત્યારે મેં કુ મરો ડોશી આતો પેલા હરસુખરાય ડાકટર અને શ્યામલતા એની વહુ. ડોશી તો આભાંજ બની ગયા, અને કહે કે કળજુગ તે આનું નામ.

આનન્દિની—તે સૌ સૌને પાલવતું સૌ કરે, તેમાં કોઇને શું?

શાણી—બેશ ડાહ્યલી, આ આણુદી વળી પેલી શામલીની સહીપણી થાય છે તે ઉપરાણું તાણે છે. ત્યારે આવી સુધરેલી છે તો નદીએ શું કામ આવે છે?

હસમુખ—નદીએ કેમ ન આવે જો, નદી તો બધાયની મા. સ્હમજી! સપરમે દહાડે અમથો કંકાસ ન કરીશ, સ્હમજી કની!

નન્દુ—એતો ઠીક, પણ અલી *માટલીકુટનું જણાયું કે?

કાશી—અરે મુઇ એ પરીક્ષા, એનું નામ જ જવા દોની. મારો નરશીયો કની તે રાત દહાડો વાંચે, ન જુએ રાત, ન જુએ દહાડો, વાંચવા સારૂ તો નાત્યમાં જમવાએ ન જાય. ત્યારે હું કહું કે નરશીયા, જમવા જવું એ પહેલી વાત, જમ્યા વગર ભણવું નકામું. તોએ બચારો નાત્યમાં ન જાય. પણ છાપામાં તો એનું નામ જ ન મળે.

આનન્દિની—તે હશે ભમરડા જેવો તે નપાસ થયો હશે. વાંચતો હશે તો સ્હમજતો નહિ હોય, ને સ્હમજતો હશે તો લખતાં નહીં આવડતું હોય, તે થાય જ તો નપાસ.

કાશી—તે નપાસ થઇને એને શી ફીકર છે? હજી તો બાર વરસના મ્હારા બાપા બેઠા છે. તે એને શી ફીકર્ય છે.

હસમુખ—બાપ નદી તો બહુ આઘી છે જો?! મ્હારા તો પગે દુખી ગયા. પણ આ ગોળમટોળ મહારાજ દવેજી પણ ન્હાવા જતા હોય એમ લાગે છે. ચાલો એમની જોડે ગપાટા મારીએ...એ દવેજી મ્હારાજ.

* ૧ મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા.

દવે—(ખોખરે ઘાંટે) કેમ બ્હેનો, ખુશી તો ખરાં કે, નદીએ જાઓ છો કે? ઘણું સારૂં, ઘણું સારૂં. તમારાં લુગડાં આપણા છાંયામાં મુકી કરારે ન્હાજો. વારૂ, આટલી તમે ભગવતીઓ છો, તો ધરમ સચવાય છે.

નન્દુ—દવેજી મહારાજ, આ નાતમાં દેવાળું ગયું! તમારા જેવા વિદ્વાન્ નાતના ગોર હઇને આતે કેમ ખમાય છે?

ભટજી—(ખોખરે ઘાંટે) બ્હેન, આ સઘળું જમાનાનું પરમાણ છે. જોત જોતામાં જુગ બદલાઈ ગયો. જુઓને નાતમાં સોમવાર કરનારા પણ કેટલાક ઘટી ગયા; પહેલાં તો અમારા જજમાનને ત્યાં સોમવારે તો સો સો બ્રાહ્મણોનું ભોજન થતું. ને ચાર તો મહા રૂદ્ર કર્યા હતા. બાયડી છોકરાં તો રૂપ રૂપનાં અણી! ને હાથમાં સોનાનાં પાણી વાસણ લઇને જમવા નીકળે તે લોક તો જોઈ રહે. એ બધો ઠાઠ ક્યાં ગયો. હવે તો ફક્ત એક રાયજીભાઇને ત્યાં સોમવાર અસલી રીત્યે થાય છે. પણ દિકરો તો સાવ વટલી ગયો છે ને.

હસમુખ—નાથજીભાઇને ત્યાં એકના એક દીકરાની વહુને સીમન્ત આવ્યું તોએ ઉપર ઘી ન પીરસ્યું.

ભટજી—(ખોખરે ઘાંટે) તે શું કરીએ બ્હેન, ઉપર ઘીના તો વખત જ ગયા. લાકડશાઈ માળા ફેં'લ કર્યા વગરના તો ગળે રમે છે.

શાસ્ત્રી—પણ મહારાજ હવે તો બાપનુ બાગ્મુએ કોઈ કરતું નથી. બાપનું બારમું ને વહુનું સીમન્ત ફરી ફરીને કાંઇ આવતું નથી. પણ હવે તો કાંઈ માલ જ ન રહ્યા.

ભટજી—(ખોખરે ઘાંટે) હવે નાતમાં ઢગ જ શા રહ્યા છે! સાવ બધા બીડી ફૂંકો ને દારૂડીયા થઈ ગયા છે. ને ગમે તેનુ ખાય છે.

હસમુખ—મહારાજ, નાતથી કૃપાથી તો તાગડધીનાં કરો છો, ને નાતનુજ વાંકું બોલો છો? આ નાતાના સંઘમા જાઓ છો ત્યા તમે બાયડી બનો છો, કાંચળી પહેરો છો, ને પછી ગાજના દમ મારો છો, ત્યાં તમારો ધરમ કેવો ઉધી જાય છે?

ભટજી—(ખોખરે ઘાંટે) બ્હેન તમારું પેતા ગુજરી જતે ને તમારૂં લગન સુધારા પક્ષમા થતે તમે આમ બોલો છો. વારૂ, બ્હેન, તમારૂ કલ્યાણ થાઓ. આ ગોરલો દેખાય એ મારો છાયો. લુગડાં, ઘરેણાં, વિગેરે જે મુકવું હોય તો મુકીને સુખેથી ન્હાવા જાઓ. જુઓ અમારા છાયામાં કંકુ, ચંદન, ભસ્મ, કેસરી ટીલું, ટીલાં કરવાની શળીઓ, બીબાં, ચાટલાનું બધું છે.

સ્ત્રિયોના શિક્ષણસંબંધી યોજના.

મુંબાઇ સોશીઅલ રીફાર્મ એસોસિએશને સામાજીક સુધારણાના સંબંધમાં કેટલીક યોજના ઘડી કાઢેલી છે. તે પૈકીની સ્ત્રીશિક્ષણસંબંધે નીચેની યોજના અમલમાં મુકવાનો ઠરાવ થયો છે.

આ વિષય ઉપર વિચાર કરવાનું કામ નામદાર ગોકલદાસ પારેખ, મિ. ડી. જી. પાધ્યે, મિ. કે. બી. વાગલે, મિ. નાનૂ નારાયણ કોકારે સોલિસિટર અને મિ. બાન્જેકર વકીલ મળી એક કમીટીને એસોસિએશને સોંપ્યું હતું. એ કમીટીએ કરેલા રિપોર્ટમાં, મુબાઇમાં (૧) ગિરગામના લત્તા ઉપર છોકરીઓ માટે હાઇસ્કુલ સ્થાપવી. (૨) ગિરગામ, ભુલેશ્વર વગેરે મુબાઇના જુદા જુદા ભાગોમા અઠવાડિઆમાં ત્રણ ચાર દિવસ અમુક કલાક કેટલાક વિષય શિખવવાના વર્ગ કાઢવા અને (૩) મુંબાઇના જુદા જુદા લત્તાઓમાં સ્ત્રીઓનુ જ્ઞાન વધે એવા કાંઇ વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન આપવા. એવી ત્રણ સૂચના કરી હતી.

(૧) છોકરીઓ માટે એક હાઇસ્કુલ ઉઘાડવાની પહેલી સૂચના તરત અમલમા આણી શકાય એવી ન હોવાથી હાલ તરત મોકુફ રાખવી પડી છે. કારણ કે છોકરીઓ માટે હાઇસ્કુલ સ્થાપવાનુ કામ ઓછામાં ઓછા સવા લાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું થાય ત્યાં સુધી અશક્ય છે.

(૨) બીજી સૂચના મુંબાઇમાં જુદે જુદે ઠેકાણે કેટલાક વિષય શીખવવાના વર્ગ ઉઘાડવા સંબંધી છે. આ સૂચના પણ ગુજરાતી હિંદુઓ માટે તરત અમલમાં આણી શકાય એવી છે. મરાઠી વર્ગને માટે તેમ થાય એવુ નથી. કારણ આ સૂચના અમલમાં આણવાને દર માસે રૂપિયા ૧૫૦ નુ ખરચ અડસટવામાં આવે છે. ગુજરાતી હિંદુઓ માટે આવા વર્ગ કાઢવાનુ વધારે સુગમતા ભરેલું છે એનું કારણ એટલુંજ કે સ્ત્રીવર્ગને શિક્ષણ આપવા સ્ત્રીશિક્ષકો વગર નજ ચાલે એવી આપણા લોકોની હજી સમજ છે. મરાઠી મંડળમાં ભણેલી સ્ત્રીઓ ઘણી થોડી છે.

કર્યા શિવાય આ ખોટ પુરી પાડવાનુ કામ ઘણુ કઠણ છે. પુનાની છોકરીઓ માટેની હા ઇસ્કુલમા ઈંગ્રેજી જાણનાર હિંદુ સ્ત્રીશિક્ષકો તૈયાર કરવામા આવતા નથી એ એક મોટી ખામી જણાય છે. સારી કેળવણી પામેલ બાઇઓને નિશાળ ખાતામા નોકરી મળવી બહુ સહેલી છે. મેટ્રીક્યુલેશન પાસ થયેલી બાઇઓને સ્કાલરશીપ આપી ટ્રેનિંગ કોલેજની પેઠે તૈયાર કરવામા આવે તો મુબાઇ, ગુજરાત વગેરે ઠેકાણે તેમને નોકરી મળવાની, એટલુજ નહીં પણ પજાબ વાવ્ય પ્રાત વગેરે જે જે ઠેકાણે પડદાનો રીવાજ હોવાના સબબથી સ્ત્રી શિક્ષકોની ખાસ જરુર છે, ત્યા કેળવણી પામેલ બાઇઓને ૪૦, ૫૦ રૂપીઆની જગ્યાઓ સહેજ મળી શકે.

(૩) ત્રીજી સુચના સ્ત્રીઓને જુદા જુદા વિષયોનુ જ્ઞાન આપવાની છે. મુબાઇ એલેકઝાડ્રા ગર્લ્સ સ્કુલ, ગિરગામ મિસન હાઇસ્કુલ વગેરે બધી નીશાળોમાં મળી, ચૌદ વર્ષની ઉમર ઉપરના ભણનારાની સખ્યા ચાલીસની પણ નથી. અને આ નીશાળોમા જે ભારે ફી આપવી પડેછે તેમા ઘટાડો કરી હાઇસ્કુલ કાઢવામા આવે તો આવતા પચીસ વર્ષમા, ચૌદ વર્ષની ઉમર ઉપરના ભણનારની સખ્યા ત્રણસે ઉપર થાય એમ લાગતુ નથી. આખા હિંદુસ્થાનમા ભણેલા પુરુષોનુ પણ પ્રમાણ નજીવુ છે એ ખરુ છે તો પણ ખણેલા અભણ સ્ત્રીઓનો જે મોટો વર્ગ આપણામા છે તેમના તરફ આપણુ ધ્યાન ખેંચાવાનુ એ ખાસ અગત્યનુ છે. અને તેમના અજ્ઞાનાન્ધકારનો જ્ઞાને કરીને થોડો ઘણો પણ નાશ જે રીતે થઇ શકે તેવા કાઇપણ ઉપાય ન લેવાય તો તેમનુ આપણુ અને આખા દેશનુ તે ટલા પુરતુ નુકશાનજ થવાનું એટલા જ માટે સ્ત્રીકેળવણીનો વિસ્તાર વધારવાના કામમા નહી જેવા જણાતા ઉપાય મુદ્દા કરવા યોગ્ય નથી એમ કહી શકાય નહી કે. દિ બા. મણિભાઇ જસભાઇએ માધવબાગમા સ્ત્રીકેળવણીના વિષય ઉપર એક મોટો નિબધ વાચ્યો હતો. તેમા એમણે એમ જણાવ્યુ હતુ કે મુબાઇમા એક મોટુ મકાન બાધી અગર ભાડે રાખી ત્યા શાસ્ત્રીય અને બીજા વિષયો ઉપરના પુષ્કળ પુસ્તકો એકઠા કરવા અને આવા પુસ્તકાલયમા એક વ્યાખ્યાનમાળા આપવાનુ શરુ કરવુ મેજીક લેન્ટર્ન, ચિત્રો, નકશાઓ, ગમતના ઉપયોગમા આવે એવા યત્રો, દુર્બીનો, સુક્ષ્મદર્શક યત્રો, મ્યુટરસ્કોપ, સિનેમેટોગ્રાફ વગેરે જુદા જુદા પ્રકારના વિષયોને લગતા સાધનો આ પુસ્તકાલયમા રાખવા અને જુદા જુદા પદ્ધતિનો પામે ત્યા ભાષણો અપાવવા. પણ આ સુચનામા એક મોટી ખામી હતી આપણા લોકોમા શિક્ષણના વિષયમા ઉત્સાહ થોડો અને જેમને ઉત્સાહ હોય તેમને મુબાઇના છેટે છેટેના ભાગોમાથી ભાડાની ગાડીઓ વગેરે કરીને સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલયમા મોકલવાની શક્તિ ના હોય આ વાત દિ. બા. મણિભાઇના લક્ષમા આવી નહીં તેથી કરીને સ્ત્રીઓને તકલીફ ન પડે અને તેમના ફુરસદના વખતમા એટલે બપોરે બે થી ચાર વાગ્યા સુધી જે ચાલીમા અગર વાડીમાં તેઓ રહેતા હોય ત્યાજ ભાષણકર્તાને જોઇતા સર્વે સાધનો મદીત મોકલી આપવાની ગોઠવણ થવી જોઇએ બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમા રાખવાની એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓ માટે જ જ્યારે વ્યાખ્યાનો આપવાના છે ત્યારે પુરુષો તે આપે એ એકદર હિંદુ જનસમૂહને પસદ પડવાનું નહીં. મંદીરોમા, ગણપતી ઉત્સાહને વખતે અથવા કથામા પુરુષ વર્ગ બોલનાર હોય છે, છતા ત્યાં સ્ત્રીઓને મોકલવા વાધો ગણતા નથી એટલુજ નહીં પણ નાટકો જોવા હજારો લોકો -

છે ત્યારે કોઈ સભ્ય પુરુષનું વ્યાખ્યાન સાભળવા સ્ત્રીઓને મોકલનામા • થી હરકત છે ? આ સવાલ થવા યોગ્ય છે અને તો પણ તેમ કરવાથી કઈ જવાનું નથી માટે જ્યા સુધી સ્ત્રી વ્યાખ્યાતકારો તૈયાર થાય ત્યા સુધી એઓ જથામાં રહેતા હોય તેવી ચાલોમાં અગર વાડીઓમા પુરુષ ભાષણ કર્તાઓએ ન જવુ એ માર્ગજ હાલ સુગમ પડવાનો. અત્યારે મુંબાઈમા સ્ત્રીઓની ત્રણ સભાઓ ચાલુ છે (૧) પ્રાર્થના સમાજમા ભરાનારો સ્ત્રીસમાજ, (૨) મિસીસ બખીતાઇ પિતલેના મકાતમા ભરાતી સ્ત્રીઓની સભા અને (૩) આર્ય સમાજમા મળે છે તે પહેલે બે ઠેકાણે દરેક શનિવારે લગભગ પચીસ ત્રીસ બાઈઓ એકઠી થાય છે તેમા ઘણો ભાગ દક્ષિણી વર્ગનો હોય છે આર્ય સમાજમા કાંઈ વિશેષ ઉત્સાહ દેખાય છે તે ઠેકાણે સ્ત્રીઓની સભા થાય એટલે સો સવાસો પર્યંત દર વખતે સખ્યા થાય છે પણ તેમા દર શનિવારે વ્યાખ્યાન આપવામા આવતાં નથી પખવાડી આમા અગર મહિનામા એમદવાર તેમ કરવામા આવે છે આ બન્ને સમાજોમાં વ્યાખ્યાન કર્તાઓ પુરુષ હોય છે તે છતા સ્ત્રીઓને તે સાભળવા જવાનો મોગ્ય ઘણે ભાગે મળી થયો છે એ મોટી મતોષની વાત છે આ બન્ને સમાજોમા અને બીજી એકાદ ચાલીમાં પુરુષદ્વારા વ્યાખ્યાન આપવાની યોજના કરી છે અને તે માટે હાલ તરત ફક્ત પાચ છ વિષયો પસદ કરવામાં આવ્યા છે તે વિષયો ઉપયોગમા આવે તેવા અને શાસ્ત્રીય છે અને એમ વરસ સુધી તેજ વિષયો સબધી ભાષણો થશે.

પહેલો વિષય	શરીરશાસ્ત્ર સબધી અગત્યની બાબતો
બીજો ,	પીડિત મનુષ્યોને તાત્કાળિક જરુરી મદદ.
ત્રીજો ,	આરોગ્યશાસ્ત્ર—ગૃહપ્રકરણ
ચોથો	જ્યોતિષ
પાચમો	રસાયનશાસ્ત્ર
છઠ્ઠો	વનસ્પતિશાસ્ત્ર
સાતમો	ગુજરાતી વાઙ્મય (સાહિત્ય)

દર અઠવાડીએ એક વ્યાખ્યાન થશે એક વિષય પુરો થયા પછી બીજો લેવામાં આવશે દરેક વિષયનું માત્ર સાધારણ જ્ઞાન આપવાનો હેતુ રાખવામા આવ્યો છે દર અઠવાડીએ એકેક એટલે એક વરસમા એક દર બાવન દિવસજ મળનાના તેમાથી પ્લેગના કારણથી બે ત્રણ મહીના વ્યાખ્યાન આપવાનું બધ રાખવુ પડશે બાકી રહેલા ચાલીસ પીસતાલીસ દિવસોમા આ બધા વિષયો વ્હેચી નાખવા જોઇએ એટલે તેમ કરતાં દરેક વિષય સારુ છ સાત દિવસ મળશે. ગુજરાતી અને દક્ષિણી બન્ને જ્ઞાતીના પુરુષ વ્યાખ્યાન કારો મળવા એ કઠણ લાગતું હતુ પણ હવે તે ઘણે ભાગે મળી આવ્યા છે એમ કહેવામા બાધો નથી. ડા. ત્રિલોકેકર ડા. ખાડવાલા, ડા. કલ્યાણદાસ દેસાઈ ડા. કે. એન. ગોખલે ડા. એસ જી રાનડે એ ગ્રહસ્થો પહેલા ત્રણ વિષયો લેશે જ્યોતિષનો વિષય મિ. આનદ રાવ દલવી એમ એ અને મિ. દિવાનજી બી એ. શિખવશે. એલફિન્સ્ટન કૉલેજવાળા પ્રો. દલાલ અગર મિ મદનલાલ ગજ્જર અને દક્ષિણી ગ્રહસ્થો પૈકી રાજશ્રી કાશીભાસ્કર એમ એ એઓ રસાયનશાસ્ત્ર સબધી વ્યાખ્યાનો આપશે. પ્રસિદ્ધ ડા. સાંભારે અને

વિલ્સન કૉલેજવાળા મિ. હાટે બી. એ. વનસ્પતિશાસ્ત્ર ઉપર ભાષણો આપશે. મરાઠી સાહિત્ય ઉપર રા. રા. વિનાયક કોંડદેવ એક વ્યાખ્યાન કરશે. આ ૭ વિષયોના વ્યાખ્યાન કર્ત્તાઓએ બીજી બે સરતો કબુલ કરી છે; પહેલી સરત એ છે કે દરેક ભાષણકારે સ્વભાષામાં બધું વ્યાખ્યાન લખવું જોઇયે. જે વિષયો ઉપર છાપેલાં પુસ્તકો તૈયાર મળે છે તે વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાનો લખી કાઢવાની જરૂર નથી. પ્રાર્થના સમાજ અને આર્યસમાજ તરફથી બે અઠવાડીક પત્રો, મરાઠી અને ગુજરાતીમાં, સુબોધ પત્રિકા અને આર્યપ્રકાશ, નીકળેજ છે; તે પત્રોમાં આ વ્યાખ્યાનો પહેલાં છાપવામાં આવશે; અને પછી તેઓ મારફત પુસ્તક રૂપે તેમને પ્રકટ કરી દરેક બાઇના હાથમાં તે મુકવામાં આવશે. ત્યારબાદ અનુકુલ દિવસે અથવા વખતે આ જ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે. બનશે ત્યાં સુધી એક વિષય એક વ્યાખ્યાનમાં જ પુરો કરવામાં આવશે. બીજી સરત દરેક વ્યાખ્યાનકારે દર મહીને પાંચ છ સવાલો લખી આપવાની છે. તે પ્રશ્નો છાપીને સર્વ બાઇઓને આપવામાં આવશે. જેમ વધારે સ્ત્રીઓ તેના ઉત્તર લખશે તેમ વધારે સારૂં. આ લેખી સવાલોના લેખી જવાબ સ્ત્રીઓની સમાજમાં અથવા ઘેરથી લખી, નીમેલી તારીખે એસોસિએશનના શીપાઈ મારફત વ્યાખ્યાનકર્તા ઉપર તપાસવા માટે મોકલવામાં આવશે. મુંબાઈ પ્રાર્થના સમાજમાં પુરૂષો ઉપર સભાસદો છે અને આર્યસમાજમાં અઢીમેં છે. દરેક કુટુંબના મુખ્ય માણસ ઉપર ઘણું કરીને બે સ્ત્રીઓ આધાર રાખતી હોય છે. એક તો તેમની પોતાની પત્ની અને બીજી તેમની પુત્રવધુ અથવા પુત્રી. દરેક માણસ પોતાના મન ઉપર લે તો દરેક વ્યાખ્યાનમાં મેજીક લેન્ટર્ને સ્ટાઇડસ, પ્રયોગો, ચિત્રો, માંચા, વગેરે દેખાડવાથી સ્ત્રીઓને માહિતી અને ગંમત બન્ને મળે. પ્રાર્થનાસમાજ અને આર્યસમાજમાં વારાફરતી દર ત્રણ મહીને સ્ત્રીઓનો મેળો (એટહોમ) ભરવામાં આવશે; અને તે પ્રસંગે કોઈ પ્રસિદ્ધ હિંદુ અથવા બીજી જાતની બાઇને અધ્યક્ષ નીમી એ ત્રણ વિષયો ચર્ચાવવામાં આવશે. શરૂઆતમાં, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, મરાઠી, અથવા ગુજરાતી ગદ્ય અથવા પદ્યમાંથી કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ઉત્તમ ફકરા મોઢે બોલી બતાવશે. ત્યારબાદ સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી વગેરે સંભાષણો (ડાયાલોગ્સ) થશે. માસિક પરિક્ષામાં જે સ્ત્રીઓએ જવાબપત્રકો આપ્યાં હશે તેમનાં નામ અધ્યક્ષ બાઈ વાંચી સંભળાવશે. જેમણે ઘેરથી જવાબ લખી મોકલ્યા હશે તેમને સુશોભિત કાર્ડો (Illuminated cards) ઈનામ તરીકે આપવામાં આવશે. અને જેમણે મંદીરમાં બેસીને સારામાં સારા લેખી જવાબ આપ્યા હશે તેમને ચોપડીઓના રૂપમાં બક્ષિસ આપવામાં આવશે. આ પ્રમાણે વારાફરતી આર્યસમાજ અને પ્રાર્થનાસમાજમાં સ્ત્રીઓનો મેળો દર ત્રણ મહીને ભરવાનું કારણ એટલું જ છે કે તેથી ગુજરાતી અને દક્ષિણી વર્ગની બાઇઓ વચ્ચે સ્નેહભાવ વધે અને તેમની વચ્ચે સંપનો વધારો થાય. કોડીઆરાની પેઠે ખીચોખીચ ભરેલી પુષ્કળ ચાલો મુંબાઈમાં છે. ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીશિક્ષકો તૈયાર કરવાના છે. છોકરીઓની નિશાળોની કુલ સંખ્યા પચાસ છે, તેમાંથી પ્રાથમિક શાળાઓમાં સિક્ષક તરીકે દર માસે પંદરથી પચીસના પગાર મળતા હોય એવી કેટલીક સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. આ અથવા બીજી સ્ત્રીઓ પૈકી ૭ જણને પસંદ કરી દરેકને ૧ રૂપીઆની માસિક સ્કોલરશીપ આપી, ઉપર બતાવેલા વિષયોમાં સારી રીતે કેળવી, ૭ માસમાં તૈયાર કરવાની જરુર છે. આ પ્રમાણે તેમને તૈયાર કર્યા પછી તેમને પૈસાની અલ્પ મદત આપી મુંબાઈના જુદા જુદા લત્તાઓમાં ભાષણો આપવા ધીમે ધીમે મોક-

લવાનુ અવશ્યનુ છે. આ પ્રકારની " નોર્મલ કલાસ " ઉભા કરવા રૂ. પાંચસેંનુ ફંડ જોઇયે અને તે એકઠું કરવા તજવીજ ચાલુ છે. આર્યસમાજ ને પ્રાર્થનાસમાજમા જે વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે અને તેમાં જે સાધન સામગ્રી જોઇએ તે અને બીજી જે કાંઈ તજવીજ કરવી પડે તે બદલ ઓછામાં ઓછા પાચસે એક રૂપીઆ આ કામ માટે જુદા કાઢવા જોઇયે અને ઘણે ભાગે તે રકમ એકઠી થઈ છે. રાજેશ્રી જી. ડી. મડગાવકર આસિસ્ટન્ટ કલેકટર થાંણા એમના તરફના રૂ. ૧૦૦, ધ. ખાડવાળાના રૂ. ૧૦૦, પ્રો. ટી. કે. ગજ્જરનાં બેહેન નાંનીબાઈ એમણે આપેલા રૂ. ૧૦૦, મિસીસ બી. એસ. પરેખના આપેલા રૂ. ૧૦૦, શેઠ દામોદરદાસ સુખડવાળા એમણે હાલ તરત કબુલ કરેલા રૂ. ૫૦, અને બીજી પરચુરણ રકમો મળી જોઇતા નાણું ઘણે ભાગે મળી આવ્યાં છે. જેટલા વધારે રૂપીઆ ભરાશે તેના પ્રમાણમા તેનો વધારે ઉપયોગ થતો દેખાડવામાં આવશે. પ્રો. ગજ્જરે પોતાની આખી લેબોરેટરીનો ઉપયોગ આપણે જોઇયે ત્યારે કરવા દેવાનુ કબુલ કર્યું છે અને તેઓ પોતે વ્યાખ્યાન આપવા દ્વારા પણ મદદ કરનાર છે. એક વર્ષના ખર્ચ માટે ઓછામા ઓછા રૂ. ૧૦૦૦ જોઇયે તેમાથી લગભગ રૂ. ૫૦૦ મળી ચુકયા છે.

મગઠી સાહિત્ય શિખવવાનુ શરૂ કરતા અગાઉ આર્યસમાજ અને પ્રાર્થના સમાજમાંની કેટલી બાઇઓને પોતાની ભાષા લખતાં વાચતા આવડે છે તેની તપાસ કરવામા આવશે. બને સભામા વાચતા લખતા ન આવડતું હોય એવી સ્ત્રીઓ થોડી છે. આ બને સમાજમાંથી એકાદ ભણેલી બાઈ દરેક અશિક્ષિત સ્ત્રીઓને શિખવવાનુ કામ માથે લે તો બે ત્રણ માસમા દરેક બાઇને સ્વભાષા લખતા વાંચતાં આવડવું એ કઠણ કામ નથી. જેમનો અભ્યાસ વધારે છે તેમને રા. ઓક અને ભાગવત ગદ્ય પદ્ય શિખવવાને તૈયાર છે.

આ જે બધો વિચાર થયો છે તે ફક્ત મુબાઈ શેહેર પુરતોજ છે. કોઇની પણ ધર્મ સંબધી લાગણીઓ દુખવવામા આવશે નહિ. આ સર્વે યોજનાનો હેતુ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રસાર થાય અને તેમનામા વિદ્યાની વૃદ્ધિ થાય તેજ છે. જો જુની ચાલીમાં અથવા વાડીઓમાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીઓ મળે તો તો ઉત્તમજ. અભંગ, દાસબોધમાથી સારા સારા ચુટી કાઢેલા ફકરા, સાવિત્રી આખ્યાન વગેરે નાનાં પુસ્તકો વગર પૈસે વ્હેંચવાનો આ મડળીનો વિચાર છે. જો કોઇની નજરે આ લેખ પડે અને તેમને આ વિષય સબધી કાઇપણ સૂચના કરવાની અગત્યતા જણાય તો તેમણે મને ", ગિરગાંમ, મુબાઇ " એ શરનામે લખી જણાવવાની કૃપા કરવી.

બા. ના. ભાજેકર.

તા. ક. ઉપરના વ્યાખ્યાનો સાંભળવાની જેમની ઇચ્છા થાય તેમણે કૃપા કરી જાહેર કરવામાં આવે તે દિવસે અને વખતે ગિરગામમાં આર્યસમાજના મદિરમાં પધારવાની ખાસ મેહેરબાની કરવી.

કન્યાશાલાને અગત્યની સૂચના.

નવાં ધોરણોથી અભ્યાસમાં સુધારાવધારો થયેલ છે, પરંતુ અગત્યનો વિષય કેટલીક અસવડને લીધે રહી ગયો છે. તે વિષય પાકશાસ્ત્રનો છે. ભણેલી અબળાઓમાં રસોઈનું કામ સારી રીતે જાણતી હોય તેવી પ્રમાણમાં ઘણી જ ઓછી છે એવું તેઓનાં સાસુ-સસરા તથા પતિની રસોઈ બાબતની ફરીઆદથી જાણી શકાય છે.

ઉપરની બાબતનો હાલમાં બીજો સુધારો કરવો કેટલીક અગવડને લીધે બની શકે તેમ નથી; પરંતુ બીજા ધોરણથી ઉપલા ધોરણની દરેક બાળા પોતાને ઘેરથી ચીઠી લખાવી લાવે કે "તે બાળાએ આજે રસોઇની અમુક ચીજ પોતાના હાથથી બનાવી છે."

ઉપર પ્રમાણે દરેક બાળા પોતાને ઘેરથી હમેશાં ચીઠી લખાવી લાવે. એ પ્રમાણે અમલ કરવાથી કોઇને જરા પણ અડચણ ન આવતા પરિણામે ફાયદો થવાની આશા રાખી શકાય છે. વળી તેથી બાળાઓનાં માબાપ, વડીલ વર્ગ અને હિતેચ્છુ ખુશી થશે. આ બાબત (રસોઇની ચીઠી બાબત) કન્યાશાલાના ઉપરી અધિકારી લાગતા વળગતા અને શિક્ષકો ધ્યાનમાં રાખવા લાયક તથા અમલમા મૂકવા લાયક ગણશે એવી ઉમેદ છે.

મિસિસ જી૦ કે૦ ઉપાધ્યાય.

(ગોંડલ,કન્યાશાળા.)

વર્તમાન રંગ.

સ્ત્રીશિક્ષણ સંબન્ધી યોજના.—આ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિની શરૂવાતરૂપ સૂચનાઓનો પત્ર અમે આ અંકમાં પ્રગટ કર્યો છે; અને તે યોજના સર્વાંશે લાભદાયક થઈ પડે તેટલા સારૂ ત્હેમાં અમને લાગતી અપૂર્ણતા દૂર કરવાને નીચેની સૂચનાઓ ત્હેના પ્રયોજકો સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓ માટે હાઇસ્કૂલ ઉઘાડવી, શહેરના જૂદા જૂદા વિભાગોમાં સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થઈ પડે ત્હેવા વિષયો શીખવવાના વર્ગ કહાડવા, અને સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન વધે એવા વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન અપાવવાં,—એટલી સૂચનાઓ હાલને માટે યોગ્ય માનવામાં આવી છે. હાઇસ્કૂલમાં શીખવવાના વિષયોમાં સંસ્કૃત જોવામાં આવતું નથી તે દાખલ કરવાની જરૂર છે; ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને ઘણું આવશ્યક છે અને મનનો ખરો વિકાસ ત્હેના શિવાય થઇ શકતો નથી ત્હેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાની કૂંચી સંસ્કૃત જ છે. કારણ, આપણા રીતરિવાજોનાં મૂળ ત્હેણે રોકલા સાહિત્ય પ્રદેશમાં

કરી શકતા નથી આ ચરબી માણુસના હૃદય ઉપર પણ ભેગી થાય છે અને તેને કામ કરવામા ખલેલ પાડે છે. ઘણીકવાર હૃદય કામ કરતું પણ અટકી જાય છે અને તેથી આવા પુરૂષો કેટલીકવાર એકાએક મોતને શરણ થાય છે. આ ચરબી મિષ્ટાન ખાઈ બેસી રહેવાથી તથા કસરત નહી કરવાથી વધે છે, માટે શરીરને કસરત આપવી એ તદૃરસ્તી માટે ઘણુંજ જરૂરી છે

ચરબીની નીચે માલમ પડતી નસો.

આ ચરબીને આપણે વીખેરી નાખી એની તળે જોઇએ તો જૂદી જૂદી જાતની નસો તેનાપર માલમ પડે છે આમાની કેટલીક નસો લાલ છે તથા કેટલીક ભુરી છે તથા કેટલીક સફેદ છે.

આ મનુષ્યના માથાનો નમુનો છે. તેમા જોશો તો માલમ પડશે કે તેની ગરદનમા એક જાડી લાલ રંગની નસ છે, જેને ધમની કહે છે આ નસ ગરદનપરથી જેમ મોઢા તરફ આવતી જાય છે તેમ તેમ, તેમાથી એક ઝાડના થડમાથી ડાળીઓ નીકળે તેમ, ડાળીઓ બને બાજુથી નીકળે છે, ને ડાળીઓમાથી નાની નાની ડાળીઓ નીકળે છે તેના પણ વિભાગ થઇને વણીજ ઝીણી રક્તની નળીઓ બને છે અને તેનાથી શરીરના દરેક ભાગને પોષણ મળે છે આ ભુરા રંગની નસો પણ તેવીજ રીતે વેહેંચાયલી છે. લાલ નસોમા લાલ ચોખુ લોહી વહે છે, તે લોહી દરેક ભાગને એક ટપાલના સીપાઇની મા ફક ખુણે ખુણે ફરી દરેક ભાગને લાયકનો જે પદાર્થ હોય, તે તેને પુરો પાડે છે: હૃદય રૂપી મધ્યસ્થાન જે છાતીની અંદર તમે આ નમુનામા જુઓ છો, તેમાથી પેહેલી એક મોટી લાલ લોહીની નળી નીકળતી માલમ પડે છે તે નળીના ચાર ભાગ થાય છે, તે આ નમુનામા સ્પષ્ટ આપ્યા છે બે ભાગ ગરદનની બે બાજુએ ચાલ્યા જાય છે, એક હાથ તરફ વળે છે અને છેલ્લો મોટો ભાગ છાતીની નીચે પેટ તથા પગને લોહી પુરૂ પાડવા માટે વળે છે. હૃદયરૂપી ઇન્જીન હમેશા કામ કરે છે, તેથી તેમાથી નીકળેલુ લાલ લોહી આ નળીઓ વડે શરીરના દરેક ભાગને ઝીણામા ઝીણી નળી દાગ પુરૂ પડે છે. હવે શરીરના જુદા જુદા ભાગોને આવી રીતે પોષણ મળ્યા પછી જે કચરો પેદા થયો હોય, તે બધો બીજી ઝીણી નળીઓને આપી દે છે આ ઝીણી નળીઓનો રંગ ભુરો હોય છે, કારણ કે તેમા બગડેલુ ભુરૂ લોહી હોય છે. આ ઝીણી નળીઓ મોટીને મળે છે, તે તેનાથી મોટીને મળે છે, તેમ કરતા આખરે તે બગડેલુ લોહી આપણા ફેફસામા જાય છે.

ફેફસાં તરફથી બજાવવામાં આવતું કામ.

ફેફસા બહારની ચોખી હવા લઈ આ લોહીને સુધારે છે, અને તેને લાલ બનાવતા વારને તુરત બે મોટી નળીદ્વારા હૃદયમા મોકલી આપે છે, અને હૃદય પાછુ ચોખુ લોહી શરીર ઉપર મોકલી આપે છે. હૃદય રબરના દડાની માફક પોકળ છે રબરને ઠેકાણે તે માંસનું બનેલુ છે. આ વખતે હું તમને આ એક enema syringe લઇને હૃદય કેમ કામ કરે છે તે સમજાવીશ આ એક રબરનો વચમા દડો છે, તેની બે બાજુએ બે રબરની નળીઓ છે જેનું એક એક મોહોડુ રબરના દડામા પડે છે. આ નળીનું એક છુટુ મોઢુ છે તે આ પાણીમા ભરેલા વાસણમા મુકુછુ. આ બીજી બાજુની નળીનું

નાકુ આ દુર રાખેલા ખાલી વાસણમા મુકુછુ આ વખત નળીમા અથવા દવામાં પાણી નથી. હવે આ દડાને મારા હાથમા લઇ હું એ ત્રણવાર દબાઉછુ, એટલે ઝટ ભરેલા વાસણનુ પાણી તેની નળીમાથી નીકળી આ ખાલી વાસણમા બીજી નળી વાટે આવી પડે છે આ પાણી નળી વાટે આવવાનું કારણ ફક્ત એજ છે કે આ રબરનો દડો મે દબાવ્યો અને પછી પાછો પોલો કર્યો. તેવીજ રીતે આ માસનો બનેલો હૃદયરૂપી દડો દબાય છે અને પહોળો થાય છે એટલે લોહી ભુરી નસોમાથી તેમા આવી લાલ નસોદ્વારા શરીરના દરેક ભાગને પહોચે છે

સફેદ નસો તરફથી બજાવવામાં આવતુ કામ.

હવે આ સફેદ નસો ચમ્બીની તળે તથા અદરના ભાગોમા પસરેલી દેખાય છે તે શુ છે ? આ સફેદ નક્કર નસો શરીરના દરેક ભાગને શુ શુ જોઇએ છે તથા તેની કેવી સ્થિતિ છે તેની ખબર મગજરૂપી વડી સન્મરને પહોચાડવા માટે તારના દોરડા છે જેમ ટેલીગ્રાન મોકલવાને મધ્ય ઓફીસ જીલ્લા ઓફીસ ને પછી ઘર ઘરના દોરડા હોય છે, અને તે બધાનુ જોડાણુ થાય છે ત્યારે વાતચીત કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે આ શરીરની ઝીણામા ઝીણી જગ્યામા શુ ક્રિયા ચાલે છે તેની ખબર મગજ રૂપી-મધ્ય ઓફીસને આ નસોદ્વારા મળે છે

જેમ લાલ તથા ભુરી રક્તની નળીઓ હૃદયમા આવી મળે છે, તેમ આ સફેદ નસો ઝીણીમા ઝીણીમાથી ભેગી મળી મોટી તથા જાડી થતી નજરે પડે છે તે બધી ભેગી મળી પગમા બે જાડી નસો એક આગલા તથા એક પાછલા ભાગમા થાય છે, તે તમે આ ચીત્રમા જુઓછો. બને પગની આ જાડી નસો પેટની અદર બરડાની કરોડ આગળ જતી માલમ પડે છે આ કરોડ એક લાબી ચાબખા જેવી આપણે વાસાની વચોવચ જોઇયે છીએ પણ તે એક લાબા જેવી માત્ર નથી. તે લગભગ ચાળીશ જુદા જુદા હાડકાઓ એક ઉપર એક મુકાઇને બનેલી છે એ હાડકાઓ ઠેક માથા સુધી લબાય છે આ હાડકા અ દરથી પોલા હોય છે તે જ્યારે એક ઉપર એક મુકીયે, તે ઉપરથી જોઇએ, તો તેના વચલા ભાગમા એક લાબી પોલી નળી માલમ પડે છે એક ગોળ હાડકાથી બાંધી લીધેલા સાકરા કુવા માફક તે નજરે પડે છે આ હાડકાની બને બાજુએ પણ કાણા હોય છે તેમાથી આ સફેદ નસો બહાર નીકળતી નજરે પડે છે અને આ લાબી નસોની અદર નરમનું એક જાડુ દોરડ જેને અગ્રેજીમાં Spinal Cord કહે છે, તે નજરે પડે છે તે દોરડામાથી ગરદન, હાથ, છાતી, પેટની નસો પણ નીકળે છે તે દોરડુ છેક ગરદનના ઉપલા ભાગ સુધી ચાલ્યુ જાય છે અને ત્યા જઇને માણસની ખોપરીના પાછલા ભાગના એક મોટા કાણાંદ્વારા ખોપરીમાં દાખલ થાય છે અને ખોપરીમા રહેલા મગજને જઇ મળે છે આ રીતે સફેદ નસો જેને આપણે જ્ઞાનતતુ કહીશુ, તે દ્વારા શરીરની હરેક લાગણી, સુખ અથવા દુખની, ગરમી અથવા સરદીની, સફાઈ ખોચાઈની વીગેરે થાય છે વધુ વિષય હવે હુ બીજી વખતે આપીશ

(અપૂર્ણ)

જ્ઞાનસુગન્ધ.

(ઉતારો કરનાર સૌ. સુલોચના.)

સ્ત્રીસંસારનો સુગમ માર્ગઃ—આ મહત્વના અને ઉપયોગી વિષય ઉપર એક સન્નારીએ થોડા સમય ઉપર ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે, દરેક બાબતમાં સુલભ માર્ગ નીતિનો છે. અને તે ગ્રહણ કરવાથી જ મનુષ્ય સારી રીતે સુખ લેતું આગળ વધી શકે છે. સંસાર વહન કરવામાં સ્હેલામાં સ્હેલો માર્ગ-નીતિ અને શિયળ છે. શિયળના સ્વીકારથી જ જગતના વિષમ માર્ગ સરળ થઇ જાય છે. પુરુષો જે સંસારના વહન માટે મ્હોટાં કષ્ટો વેઠીને શ્રમ લે છે તે તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે, સ્ત્રીઓએ ત્હેમના પ્રતિ સૌમ્યદર્શી અને શીલવાન રહેવું, એટલે ત્હેમના પ્રેમનાં પાત્ર બનવું, અને તેમ થવાને નમ્રતાની ઘણીજ અગત્ય છે. પુરુષ શિરછત્ર છે. તે જે કાંઇ કરે તે સાંભળી જવું અને સુખ તથા આનંદથી સંસારનું વહન કરવું. ઘરમાં જેમ નમ્રતા અને ધીરજથી વર્તાય તેમ વર્તવાથી જ સર્વેનો ચાહ વધે છે. સહનશીલતા એ પણ એક મ્હોટો સ્ત્રીગુણ છે. વ્યવહારીક કામકાજમાં એવી કુશળતા રાખવી કે જેથી સંસારના ખાડા ટેકરા આપણી આગળ સુગમ થઇ જાય. હાલ જે વહુઓ હોય છે, તે ભવિષ્યમાં માતા અને સાસુ થાય છે; ત્હેમણે પોતાનો ભાર એવી સારી કેળવણી લેઇને માથે લેવો કે જેથી વધારે ઉન્નત અને ઉન્નત સ્થિતિમાં સંસાર ચ્હડતો જાય. સંસારને વધારે સુગમ કરવાને પેટ મોટું રાખવું જોઇએ. કોઇના દોષ જોઇ વાંકુ પાડવા જેવું કરવું નહિં અને હમેશ એક સંપથી રહી ખોટા વ્હેમોને રૂઢિઓથી સંભાળીને ચાલવું જોઇએ. આ પ્રમાણે શાન્ત માર્ગ ચાલતાં સંસારની વિષમતાઓ વધારે સરળ થઈ જઈ આપણે સંસારમાં પતિનાં સહધર્મચારિણીના પદને પામી, સ્ત્રીધર્મ બજાવવામાં ફત્તેહમંદ થઇએ છીયે. ગૃહિણીપદને યોગ્ય થવાને માટે બ્હેનોએ યત્ન કરતાં રહી, કેળવણી સારી સમજ અને વિવેક વિનયતાનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. આવી રીતે ચાલનારી સ્ત્રીઓ જગતનાં ઘણાંખરાં દુઃખ દૂર કરી શકે છે

સમય તરંગ.



ઉત્સાહી સન્નારીઓ—મુંબાઇમાં ભરાયલા પ્રદર્શનના સ્ત્રીવિભાગ માટે મ્હોટું ફંડ ભરાવી હયરાવવામાં જે સન્નારીઓએ જાતે શ્રમ લઈ મદદ કરી હતી, તેમાં ૧૫ પારસીકોમની, ૭ દક્ષિણી, ૪ ગુજરાતી અને ૧ ઇસ્લામી હતી. તેમની જ મદદ અને મહેનતથી કુલ રૂ. ૭૨૫૯ ની રકમ ભરાઇહતી.

સ્ત્રીકેળવણીમાં થતો વધારો—રાજકોટ ફીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજમાં પરીક્ષા માટે

હાજર થયેલી આસરે ૨૫૦ બાળાઓ અને અબળાઓની સંખ્યા જોતાં કાઠીયાવાડ જેવા સ્ત્રીકેળવણીમાં અત્યાર સુધી પાછળ રહેલા પ્રાંતમાં કેટલેક વધારો થતો જાય છે એમ જણાય છે. વધારે ધ્યાન ખેંચનારી વાત એ છે કે આ સ્ત્રીઓ પોતે વિદ્યાભ્યાસ કરી જાતે સ્ત્રીશિક્ષક બનવા અને ગામ પરગામ જ્યાં મળે ત્યાં જઈ શિક્ષણ આપવા ખુશી છે.

ધિ બોમ્બે પ્રેસીડન્સી સોશિયલ રીફોર્મ એસોસિએશન (મુંબઈ ઇલાકાનું સંસારસુધારક મંડળ) તથા આર્યસમાજની નીમાયેલી એક ભેગી કમીટી તરફથી સ્ત્રીઓની જાહેર સભા હાલમાં દર શનિવારે સાંજે ૩ા વાગે આર્યસમાજના મકાનમાં મળે છે. તે સમયે આસીસ્ટન્ટ સર્જન ડૉ. તુલજારામ ચુનીલાલ ખાંડવાળા, એલ. એમ. એન્ડ એસ, તથા ડા. કલ્યાણદાસ જે. દેસાઈ, બી. એ., એમ. એમ. એસ. " શરીર રચના અને તેના નિયમો " એ વિષય ઉપર ચિત્રો નમુનાઓ તથા નકશાવડે સમજાવી, વ્યાખ્યાન આપે છે.

મદ્રાસ ઇલાકાની સ્ત્રીકેળવણીને લગતા સને ૧૯૦૩-૦૪ ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે સન ૧૯૦૩ ના માર્ચ મહિનાની તા. ૩૧ મી સુધી તે પ્રલાકામાં કન્યાશાળાઓની સંખ્યા ૧૦૫૧ જેટલી હતી, તેમા ૧૯૦૪ ના માર્ચ માસ સુધીમાં ૩૫ કન્યાશાળાઓનો, અને કેળવણી લેતી કન્યાઓની સંખ્યામા ૫૯૯૧ નો, વધારો થયો છે.

સંસારસુધારાનાં આગળ પગલાં—જાણીતા પ્રોફેસર નથુભાઈ મંછારામે ફેબ્રુઆરી માસની શરૂઆનમાં બોટાદ ગામમા જૈનમંડળ સમક્ષ " કન્યાવિક્રય " ઉપર એક ભાષણ આપ્યું હતું; તેની અસર એવી થઈ હતી કે ત્યાંના મહાજને તાબડતોબ એક ખરડો કર્યો અને કન્યાવિક્રય કરનાર સાથે સબંધ નહી રાખવા ઇચ્છનારા ભાઇઓનાં નામ નોંધતા ઘણા ગૃહસ્થોએ પોતાની સહીઓ આપી દીકરીનાં દામ ન લેવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી.

દાસરાની દશાનાગર વાણીયા જ્ઞાતિએ હાલમા એવા ઠરાવ કર્યા છે કે (૧) જો કોઈ કરથની સીમંતને નિમિત્તે ન્યાત કરવાની મરજી હોય તો તેણે જ્ઞાતિને ચોક્કસ દંડ આનેજ કરવી; (૨) જ્ઞાતિનો હરકોઈ પુરૂષ કે સ્ત્રી ગુજરી જાય તો તેની પાછળ તેરમાના દિવસની ન્યાત કરવી નહીં.

વડોદરામા દશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિના આગેવાનોનાં, એક સીમંતની ન્યાત વખતે પાટે બેઠેલા હતા ત્યાં, સીમંતનું જ્ઞાતિભોજન બંધ કરવા બાબત વાત નીકળતા ઘણાખરાએ તેવા જમણવાર બંધ કરવા ખુશી બતાવી હતી, અને પછી તે આગેવાનોએ ગોર ફેરવી જાહેર કર્યું હતું કે હવેથી સીમંતની ન્યાત જમાડવાની રજા આપવામાં આવશે નહિ.

કન્યાશાળાના મેળાવડા—ભાવનગર સ્ટેટની કન્યાશાળાનાં નિરીક્ષકા (લેડી સુપરીન્ટેન્ડન્ટ) મિસ પ્રેમદાબાઇના પ્રમુખપણા નીચે દરબારી કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવા માટે એક ભવ્ય મેળાવડો થયો હતો. તેમાં પ્રમુખ તથા બીજા ગૃહસ્થો તરફથી સ્ત્રીકેળવણીની અગત્યતા તથા તેને ઉત્તેજનની બાબતમાં ઘણા સારા વિચારો દર્શાવાયા હતા.

પંજાબમાંના ફીરોઝપુર શ્હેરના " દેવસમાજ " ના એક પ્રખ્યાત હિંદુ ધાર્મિક મંડળ તરફથી ઉઘાડેલા " બાલિકાવિદ્યાલય " માં કન્યાઓને ઇનામ વ્હેંચવા માટે એક મ્હોટો મેળાવડો થયો હતો. મિસ એ. ફ્રાંસિસ નામની એક ઇગ્રેજ નિરીક્ષકા (શાળાઓ તપાસનાર) એ આ શાળામાં ભણતી કન્યાઓમાં કેળવણીથી થયેલા વ્યવહાર સુધારા બાબત વિગતવાર રીતે ઘણા સારા અભિપ્રાય બતાવ્યા હતા, તે આ મેળાવડામાં વંચાયેલા રીપોર્ટમાં ટાંકી બતાવવામાં આવ્યા હતા.

હાલના શિક્ષણ પદ્ધતિ જ્યારે ભૂલ ભરેલી છે ત્યારે તે કેવી હોવી જોઇએ? આ સવાલનું નિરાકરણ કરતાં, પ્રથમ શિક્ષણ એટલે શું એનો વાસ્તવિક અર્થ લક્ષમાં રાખવો જોઇએ. સાધારણ દૃષ્ટીથી જોતાં લેખન, વાંચન, ભૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂમિતિસિદ્ધાંત શિખવવા એનું નામ શિક્ષણ આપવું એમ જણાય છે, અને આ વિષયો સ્ત્રિઓને શિખવવા એજ સ્ત્રીકેલવણી એમ સાધારણ રીતે અર્થ કરી બેઠા છે; તથા શિક્ષણનો આવો ભૂલ ભરેલો અર્થ થવાને લીધે સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા સ્વાભાવિક રીતેજ ખોટી લેવાઇ છે. કેલવણીનો વિસ્તાર થયા શિવાય સમાજની સ્થિતિ સુધરતી નથી, આ સિદ્ધાંતમાના કેલવણી શબ્દનો અર્થ ઉપર બતાવેલી ભૂલ ભરેલી વ્યાખ્યા મુજબ કરીએ તો લેખન, વાંચન, ભૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, સિદ્ધાંત ઇત્યાદિ વિષયો શિખવાનું, રાજાથી રંક પર્યંત જુદી જુદી સ્થિતિવાળા, વિધવિધ ધંધાવાળા માણસોને એક સરખી રીતે આવશ્યક થશે. પરંતુ કેલવણી શબ્દનો ખરો અર્થ આવો નથી. કેલવણી એટલે-મનુષ્યોની માનસિક તથા શારિરિક શક્તિ અને નીતિ એમને એવા પ્રકારનું વલણ આપી વધારવા કે જેથી કરીને પોતાની સમાજપ્રતિની અને કુટુંબપ્રતિની ફરજો તેમનાથી યોગ્ય રીતે અદા કરી શકાય. આ વ્યાખ્યાને અનુકૂલ કેલવણી આપવાની હોવાથી જેમને શિક્ષણ આપવાનું છે તેમની માનસિક અને શારિરિક શક્તિ કેવી છે, તેમનો સ્વભાવ કેવો છે, તેમના કુટુંબપ્રતિ અને જનસમાજ પ્રતિ કર્તવ્યો શા શા છે, એનો પ્રથમ વિચાર કરવો આવશ્યક છે. પુરૂષો અને સ્ત્રિઓની સમાજ તથા કુટુંબ તરફની ફરજો એક સરખી હોત, તેમની માનસિક અને શારિરિક સ્થિતિ એકજ પ્રકારની હોત તો તો તેમને એકસરખી કેલવણી આપવી એ યોગ્ય ગણાત. પરંતુ આમ ન છતાં પણ તેમને એકજ ચરખામાથી કાઢવામાં, ગાયોને બળદની પેઠે નાથી ખેતીના કામમાટે ઉપયોગમા લેવા જેવોજ પાત્રાપાત્ર વિચાર થયો ગણાશે.

કોઈ અહિં એવો આક્ષેપ સહજ કરશે કે સ્ત્રિઓની શારીરિક તથા માનસિક શક્તિ સરખી નથી અને તેમની કુટુંબપ્રતિની ફરજો જુદી જુદી છે એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો? મિલ જેવા સપૂર્ણ સ્ત્રીબહુમાની લોકો " પુરૂષો સ્ત્રિઓને રસોઇના કામમાં પ્રયોજે છે, રાજકીય હકોને લાયક તેમને ગણતા નથી વગેરે પુરૂષોએ દાખલ કરી દીધેલી જુની રૂઢીઓનો તેમના ઉપરનો જુલમ છે સ્ત્રિઓને સ્વતંત્રતા આપવામા આવે તો તેઓ દરેકે દરેક ધંધામા અને દરેક કામમા સર્વ પ્રકારે પુરૂષોની બરાબરી કરી શકશે." ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન કરે છે. મ્હને લાગે છે કે આ પ્રતિપાદનમા જેટલું સત્ય છે તેટલેજ અંશે અતિશયોક્તિ પણ છે. કોઇપણ સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય કરવામાં જે ચાર પાંચ પચીસ વ્યક્તિઓને લાગુ પડે છે તે વ્યક્તિસમુદાયને લાગુ કરવી એ એક મોટી ભૂલ છે. તાત્પર્ય એટલુંજ કે એકંદર સ્ત્રીવર્ગને કઇ વાતો લાગુ પડે છે એનો વિચાર સ્ત્રીશિક્ષણની પદ્ધતિ નક્કી કરતાં કરવો જોઇએ. કેટલીક સ્ત્રિઓ ગણિતશાસ્ત્રમા, અથવા કવિતાના વિષયમાં અથવા પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રમા પુરૂષોની માફક કુશળ થએલી હશે, કેટલીક ક્રિકેટ વગેરે મરદાની રમતોમા પુરૂષોની બરાબર ટક્કર ઝીલી શકે એવી હશે. કોઈ સ્ત્રિઓએ પુરૂષોના કરતાં વધારે બલથી અને ડહાપણથી રાજ્યકારભાર પણ ચલાવ્યો હશે. આ ઉપરથી એટલુંજ સિદ્ધ થાય કે વિદ્યાશાલામા, અથવા ક્રિકેટ ભૂમિ ઉપર, અથવા

રાજ્યપ્રકરણી સભામાં ભાગ લેવા માટે તેઓ સ્ત્રિઓ છે તેટલાજ કારણસર સ્ત્રિઓને હરકત ન થવી જોઇએ. જે સ્ત્રિઓ લાયક, હુશિયાર, સશક્ત, અથવા ઉત્સાહશીલ હોય તેમણે પુરૂષોની માફક બધાં કેલવણીનાં સામાન્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો એ ઠીક છે; પણ એકંદર સ્ત્રિઓને જે શિક્ષણક્રમ લાગુ પાડવાનો છે તેની બાબતમાં તો સાધારણ રીતે સ્ત્રિઓની સ્થિતિનો વિચાર કરવો જોઇએ.

મિલ જેવા વિદ્વાન ગ્રંથકર્ત્તાના લેખ ઉપર ટીકા કરવી એ ન્હાને મ્હોએ મોટી વાત કરવા જેવું છે. વળી આ લેખ *"સ્ત્રિઓની પરવશતા" એ પુસ્તક ઉપર ટીકા કરવાના હેતુથી લખાયો નથી. પરંતુ પ્રસંગવશાત્ અહિં એટલું કહેવું જરૂરનું છે કે મિલે પોતાના અભિપ્રાયની પુષ્ટિ માટે કેટલેક અંશે એકતરફી અતિશયોક્તિનો ઉપયોગ ઉપર ટાંકેલા વચનોમાં કર્યો છે. સ્ત્રિઓને લગતી જે બે ભારે અડચણો છે તેનો તો એણે કોઇપણ ઠેકાણે ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પરંતુ એક જગાએ મિલે પણ આટલું સૂચન કર્યું છે કે પુરૂષોની બરાબરી કરવામાં સ્ત્રિઓને જે મુખ્ય હરકતો નડે છે તેમાં કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખરચખુંટણ ઉપર નજર રાખવાનો તેમને ગળે એક મોટો ભાર આવી પડયો છે તે પ્રથમ અડચણ છે અહિંઆં પુરૂષોએ રોટલા ઘડવા અને છોકરાં સંભાળવાં તથા સ્ત્રિઓએ બાહાગના ઉદ્યોગ કરવા એવું કહેવાને મિલ સુદ્ધાં પણ તૈયાર નથી. એટલુંજ નહિં પણ આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કોઇપણ સુધરેલા દેશમાં હજી સુધી થઇ નથી. તેમજ પહેલાંના વખતમાં "એમેઝોન" નામની સ્ત્રિઓ થઈ ગઈ તે સિવાય સ્ત્રિઓની બનેલી પલટણો આજ સુધી કોઈ પણ ઠેકાણે નજરે પડી નથી. ગર્ભાશય પરમેશ્વરે સ્ત્રીજાતિમાંજ સ્થાપેલું છે. પશુ પક્ષિ આદિ સર્વ સૃષ્ટિમાં ન્હાનાં છોકરાંને ઉછેરવાનું કામસ્ત્રિઓને માથેજ હોય છે. આ બે મુખ્ય સ્વાભાવિક અડચણો સ્ત્રીવર્ગને પુરૂષોની સર્વાંશે બરોબરી કરવામાં આડે આવે છે, એ વાત મિલે મુદ્દામ છુપાવી રાખી છે એમ મ્હને લાગે છે. એક ફ્રેંચ તત્ત્વવેત્તાના વિચારો મિલના કરતાં તદ્દન ભિન્ન છે. તે કહે છે કે:—

"લગ્નની શરતો છેવટે કયાં જઈ પ્હોંચશે તેની અટકળ આજ કરી શકાતી નથી. પરંતુ અહિંઆં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે લગ્નની સંસ્થામાં ગમે તેટલો ફેરફાર થાય તોપણ તેનું મુખ્ય તત્ત્વ, એટલે સ્ત્રિઓએ પુરૂષોને આધિન રહેવું એ, કદિ પણ નાશ થવાનું નથી. સર્વ કાલમાં અને દરેક પ્રકારની લગ્નપદ્ધતિમાં આ તત્ત્વ હમેશાં દેખાય છે. નવીન શારીરિક શાસ્ત્રાદિના વિચાર પ્રમાણે તે ભુલભરેલું છે એમ નક્કી થવું અવશ્યનું છે. એમ સ્ત્રીપુરૂષના શરીરની રચના તથા સમાજના બંધારણ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. શારીરશાસ્ત્ર ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જોકે જીવનક્રિયા આદિ વ્યવહાર માટેના અવયવો બંનેમાં એકસરખા છે તોપણ કેટલીક બાબતોમાં તેમની શારીરિક અને નૈતિક ઘટનામાં અતિશય ફરક છે, પુરૂષજાતિ અને સ્ત્રીજાતિ એમની ઉમ્મર પરત્વે થનારી સ્થિતિ સરખાવી જોઇશું તો સ્ત્રીજાતિ, વિશેષે કરીને મનુષ્યકોટિની સ્ત્રીજાતિ, પુરૂષવર્ગના કરતાં હમેશ બાલ્યાવસ્થામાં હોય છે એમ કહીએ તો ચાલે. આ કારણને લીધે ઘણા

* Mill's "Subjection of Women."

મહત્વના કામો માટે જોઈતું શારીરિક બલ પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રિઓમાં ઓછું હોય છે. સમાજ-શાસ્ત્રનો વિચાર કરીશું તોપણ આ બંને વર્ગનાં કર્તવ્ય અને તેમનો અધિકાર એક હોવાનું સંભવતું નથી. દરેક વર્ગનાં કર્ત્તવ્યો પૃથક્ પૃથક્ ઠરી ચુક્યાં છે અને આવી વ્યવસ્થાથી બંનેને આ સુખનો લાભ થાય છે. ”

મિલના અભિપ્રાય અને ઉપર ટાંકેલા ફ્રેંચ તત્વવેત્તા (કોમ્ટ) ના વિચારો વચ્ચેનો વિરોધ એક બાજુએ રાખીએ તોપણ એટલી વાત નિર્વિવાદ છે કે જે સ્ત્રિઓ વિવાહિત સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરી સંસારમાં પડે છે તેઓ કદિ પણ પુરૂષોની બરાબરી અથવા પુરૂષોને લાયકના ધંધા કરી શકતી નથી. અને તે પછી ગહન વિષયોમાં તેમને કેલવણી પણ આપી શકાતી નથી. આજ વસ્તુસ્થિતિ આપણે પશુજાતિમાં પણ પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ. અશ્વયોનિમાં નરની પેઠેજ માદાઓ પણ કામ કરી શકે છે. પણ તે માદાઓને અવિવાહિત રાખવી પડે છે. ગાય, ભેંશ એમની પાસેથી પણ મહેનતનાં કામ કરાવી શકાય. પરંતુ તેમની પાસેથી પછી દુધ મળવાનું નહિ. જે સ્ત્રિઓએ અત્યાર સુધી વિદ્યામાં, શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં, અથવા શારીરિક શક્તિમાં પુરૂષોની બરોબરી કરી છે તેઓ બધી ઘણું કરીને અવિવાહિત સ્થિતિમાં હતી એમ મ્હને લાગે છે. અને હાલના સમયમાં પણ જે સ્ત્રિઓ પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં, તેમજ ક્વચિત્ આ દેશમાં પણ, પુરૂષોના ધંધા પકડે છે અથવા પુરૂષોની સમાન કેલવણી લે છે તેઓ અવિવાહિત હોય છે એમ જણાય છે. મારાંશ કે પાશ્ચિમાત્ય દેશોમાં સ્ત્રિઓ ગમે તેટલી મુદત સુધી અવિવાહિત રહી શકે છે અને કેટલીક તો આખી જીંદગી સુધી પણ પરણતી નથી તેવા દેશોને મિલના વિચાર સર્વાંશે લાગુ પડે. પરંતુ હિંદુસ્થાનમાં ઘણી સ્ત્રિઓનું ૧૨ વર્ષની અંદરજ લગ્ન થાય છે અને દરેક સ્ત્રીનું લગ્ન થવુંજ જોઇએ એવો હિંદુસમાજનો અને શાસ્ત્રનો આગ્રહ છે. એટલે અહિંઆંની સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણપદ્ધતિ ઉપરજ સર્વાંશે બાંધી શકાય એમ મ્હને લાગતું નથી.

આ ઠેકાણે એવો સવાલ ઉઠે છે કે હાલમા હિંદુસ્થાનની સ્ત્રિઓની જે સ્થિતિ છે તે બદલવી ઇષ્ટ છે અને ધીમે ધીમે તે બદલાતી જશેજ; તો પછી પોતાની મેળે થનાર ઇષ્ટ વાતમાં શિક્ષણપદ્ધતિથી શું કરવા અંતરાય નાખવો ? મ્હને લાગે છે કે આ સવાલમાંનાં બંને પ્રમેયો ભુલભરેલાં છે. હાલની સ્ત્રિઓની સ્થિતિ બદલી તેને ઠેકાણે પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રિઓ પ્રમાણે અહિં સ્ત્રિઓ અવિવાહિત રહે એવી પદ્ધતિ દાખલ કરવી એ પુષ્કળ માણસોના વિચાર પ્રમાણે ઇષ્ટ નથી એટલુંજ નહિ પણ એમ કરવાથી શોચનીય પરિણામ આવશે. આ બાબતમાં સ્ત્રિઓની સ્થિતિ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વખાણવા લાયક નથી એમ ત્યાંના પણ વિચારશીલ પુરૂષો કબુલ કરે છે. સમાજમાંની પુષ્કળ સ્ત્રિઓએ અર્થાત્ તેમની સાથે પુષ્કળ પુરૂષોએ કુંવારા રહેવું એ શું ઇષ્ટ છે ? આ પ્રશ્ન નિરાળો હોઈ તેનો આ લેખમાં ચારે તરફથી વિચાર થવો અશક્ય છે. એટલું કહેવું અહિં બસ છે કે આવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતાં સ્ત્રીપુરૂષોનું સુખ ઓછું થઇ જશે એમ પણ લાગે છે અને નીતિની દષ્ટિથી જોતાં આ વ્યવસ્થા પ્રસંશનીય નહિ થાય. પરંતુ આ શિવાય વિશેષ મુદ્દાની વાત એ છે કે પુષ્કળ સ્ત્રિઓને કુંવારી રાખવાનો રિવાજ હિંદુસ્થાનમાં પડશે એવો પણ મ્હને

તો સંશય રહે છે. આપણા લોકોની રૂઢીને વળગી ચાલવાની વૃત્તિ એટલી દૃઢ હોય છે કે તેમાં ફેરફાર થવો એ એકદમ સંભવતુંજ નથી. તેમાંવળી આ વાત ધર્મ સાથે સંબંધકર્તા થઈ પડી છે અને દરેક સ્ત્રીનું લગ્ન થવુંજ જોઇએ એવું ધર્મશાસ્ત્રનું શાસન છે. ધર્મનું બંધન કેટલું મજબુત છે એનો વિચાર કરીએ તો ધર્મ તથા રૂઢી આ બંને બંધનોથી આવી જે જે બાબતોમાં જનસમાજ જકડાઇને બંધાયો છે તે બાબતોમાં ઘણો ફરક પડશે એમ મ્હને લાગતું નથી. મતલબ કે હિંદુસમાજની આ સ્થિતિ કહેતાં, દરેક સ્ત્રીનું ઘણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર પહેલાં લગ્ન થાય છે એ વાત શિક્ષણપદ્ધતિનો નિશ્ચય કરતી વખતે લક્ષમાં રાખવી જોઇએ.

આ સ્થિતિનું એક સારૂં પરિણામ એવું નજરે પડે છે કે આપણામાં સ્ત્રિઓના જીવનનો ભાર ઘણું કરીને તેમના પોતાના ઉપર પડતો નથી, સ્વતંત્ર ઉદ્યોગ કરી પોતાનો નિર્વાહ પોતાને કરવો જ પડે એવી સ્થિતિ આ દેશમાં બહુ થોડી હિંદુ સ્ત્રિઓની હોય છે. ન્હાનપણમાં તેમનું ભરણપોષણ મા, બાપ, ભાઈ, ઇત્યાદિના માથા ઉપરજ હોય છે અને લગ્ન થયા પછી સ્વાભાવિક રીતેજ તે કામ કરવાનું પતિના કુટુંબ ઉપર આવે છે. સમાજમત પ્રમાણે વિવાહિત સ્ત્રિઓનું ભરણપોષણ કરવાની જેટલે દરજ્જે પતિના કુટુંબની ફરજ છે તેટલે દરજ્જે ઉમ્મરે પ્હોંચેલી છોકરીઓનું ભરણપોષણ તેમના પિતાના કુટુંબ ઉપર નાંખવામાં આવતું નથી. આવા કારણને લીધે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં કેટલીક મોટી મોટી કુંવારી છોકરીઓને પોતાના ઉદરપોષણની તજવીજ પોતાને કરવી પડે છે. આ તેમની સ્થિતિ ઘણે અંશે શોચનીય છે એમ કેટલાક લોકોનો અભિપ્રાય છે.

ઉપર કરવામાં આવેલા વિવેચન ઉપરથી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિના સંબંધમાં આપણે બે સિદ્ધાંત કાઢી શકીએ છીએ. બધા ધંધામાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા વિષયોનું જ્ઞાન, એટલે સાધારણ રીતે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે જે વિષયો શિખવવામાં આવે છે તેમનું જ્ઞાન, સ્ત્રિઓ માટેના સાધારણ શિક્ષણમાં સમાવવાનું કાંઇ કારણ નથી. યુક્લીડના સિદ્ધાંત અથવા બીજગણિત અથવા ઈંગ્લાંડનો ઇતિહાસ—આ વિષયો સ્ત્રીશિક્ષણના ક્રમમાં દાખલ કરવાની કાંઇ આવશ્યકતા નથી એમ મ્હને લાગે છે. મતલબ કે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરવી એ સ્ત્રિશિક્ષણનો ઉદ્દેશ નથી. જે સ્ત્રિઓ કુંવારી રહિ અમુક ધંધા શિખવાની ઇચ્છા ધરાવતી હોય તેમનેજ માટે મેટ્રીક્યુલેશન ક્લાસ જોઇતો હોવાથી તે જુદો ઉઘાડવો અથવા તેમનેજ માટે છોકરાઓની નિશાળોમાં ઉપરના વર્ગોમાં શિખવાની અલાયદી તજવીજ કરવી. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓને માટે ખાસ કોલેજ કાઢવાની પણ કાંઇ જરૂર નથી. આવી કોલેજોમાં ભણનારી સ્ત્રિઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હોવાની, અને જે કારણસર તેઓ પુરૂષોની માફક વિદ્યાનિપુણ થવાની ઇચ્છા રાખે છે તે જોતાં તેઓએ પુરૂષોના એકઠાં ભણવાનું રાખવું એ ફાયદામંદ છે.

બીજી વાત એ છે કે છોકરીઓનાં લગ્ન ઘણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર લગભગમાં થાય છે તથા પરણેલી છોકરીઓ ઘણું કરીને નિશાળે જતી નથી એટલે છોકરીઓની કેળવણી અપૂર્ણ રહે છે. પ્રાથમિક શાળામાં છોકરીઓને જે શિક્ષણ આપવામાં આવે તે

એક રીતે પૂર્ણ જોઇએ એવો નિશ્ચય ઉપર બતાવેલી હકીકત ઉપરથી થાય છે. દરેક સ્ત્રીને —પછી ગમે તો તે ગરીબ હો અથવા તવંગર હો તેને—જે વિષયો જાણવા અવશ્યના છે તે વિષયોનો અંતર્ભાવ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં થવો જોઇએ; અને જે બાબતો સ્ત્રિઓને સાધારણ રીતે નિરૂપયોગી છે તેનો તિરોભાવ થવો જોઇએ. આ વિષયો ક્યા છે તેનો વિશેષ ખુલાસો નીચેના વિવેચન ઉપરથી થશે.

સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિમાં શું ન જોઇએ એ બતાવી હવે તેમાં શું શું રાખવું એ વાત તરફ વળું છું. સ્ત્રિઓની સમાજ તરફની અને કુટુંબની અંદર કઇ કઇ ફરજો છે એનો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રથમ વિચાર કરવો જોઇએ. મિસે એક કર્તવ્ય કહેલું જ છે. કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખરચખુંટણ ઉપર નજર રાખવાનું કામ વિશેષે કરીને બધી સ્ત્રિઓનું છે. છોકરાં ઉછેરવાં, કુટુંબનાં આજારી માણસોની ચાકરી કરવી, ઘરમાં આણેલી વસ્તુઓનો ઘટતો બંદોબસ્ત કરવો એ દરેક સ્ત્રીએ કરવું જોઇએ. આ બાબતોમાં નવી ધાટી મુજબ ભણેલી સ્ત્રિઓ તદ્દન બિનઉપયોગી હોય છે એમ કેટલાક જણનું માનવું છે એ વાત શરૂઆતમાં જણાવેલી જ છે. લેખન, વાચન, અને અંકગણિત એટલે સાધારણ પ્રકારના હિસાબ આ ત્રણ બાબતો (જેને ઇંગ્રેજીમાં Three Rs કહે છે) આખા શિક્ષણનો પાયો છે. આ વિષયો બધાંને શિખવવા જોઇએ, પણ એટલેથી અટકવાનું નથી. છોકરીઓને આ વિષયો આવડે તોપણ વ્યવસ્થિત રીતે રહેતાં અને પૈસાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતાં આવડવું એ બહુ નિરાળી વાત છે. હાલની ભણેલી સ્ત્રિઓને આ બાબતોનું જ્ઞાન બહુ થોડું હોય છે. આ સંબંધમાં ગૃહશિક્ષણ અતિશય ઉપયોગી છે એમ મ્હને લાગે છે. નિશાળોમાં આજકાલ છોકરીઓને ગૃહશિક્ષણ બિલકુલ મળતું નથી, અને પ્રત્યક્ષ ગૃહશિક્ષણ મળવાને હાલના શિક્ષણક્રમને લીધે તેમને ફુરસદ રહેતી નથી. એકાદ હોંશિઆર સાસુના હાથ તળે છોકરીને રહેવાનું થવાથી ઉપલી ત્રણે બાબતોમાં, એટલે છોકરાને ઉછેરવામા, દરદીની ચાકરીમાં, અને ઘરમા આણેલા સામાનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં તે જેવી હોંશિઆર થાય છે તેવી ભણેલી સ્ત્રિઓ નથી હોતી. ન્હાની અથવા મોટી છોકરીઓને એટલી ઉમ્મરમાં આવાં મહેનતનાં કામ સોંપવાં એ તેમના ઉપર જુલમ કરવા જેવું છે એમ કેટલાક ઉતાવળીઆ સુધારકો કહેશે, પરંતુ બાલ્યપણથી જે બાબતો આંગળીને વેઢે ચઢી નથી તે પછીથી કદિ પણ બરાબર આવડવાની નહિ એ આ લોકોએ ખાત્રીથી ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ.

ઘરમાં આણેલા સામાનને ઘટતી રીતે વાપરવો એ એક પ્રકારનું કંજુસપણું છે એમ પણ કેટલાક લોકો કહે, પરંતુ આપે તેમની મોટી ભુલ છે. સમાજને ઝીણી નજરે જોતાં એમ જણાશે કે જે સ્ત્રીપુરૂષ વ્યવસ્થિત રીતે રહે છે તેમનો સંસાર થોડે પૈસે જેટલો સુખી નિવડે છે તેટલો તેથી કેટલાયે ગણા વધારે પૈસા પેદા કરનારનો હોતો નથી. ઉડાઉવેડા કરવા, વખતસર સંભાળ ન રાખવી, બેદરકાર રહેવું વગેરે ટેવો અનેક ભણેલા પુરૂષોમાં જણાય છે તેમ ભણેલી સ્ત્રીઓમાં પણ નજરે પડેછે. યુરોપિયન લોકોમાં પણ વ્યવસ્થાથી ઘરસંસાર ચલાવવો એ સ્ત્રીઓનો એક મોટો ગુણ ગણાય છે, અને ઘરની વ્યવસ્થા લક્ષમાં લઇ જમાખર્ચનો હિસાબ રાખવો એ તેમનું ખાસ કામ છે

એમ પાશ્ચાત્ય જનસમાજમાં પણ મનાય છે. આપણામાં સ્ત્રિઓને જમાખર્ચના નામ રાખવાની માહિતી નથી હોતી. છતાં ઘરની વ્યવસ્થા રાખવી અને સરસામાનની યોગ્ય સંભાળ રાખવી એ કામ સ્ત્રિઓનુંજ છે. આ ફરજ ઉઠાવવા માટે સ્ત્રિઓ અધિક લાયક થાય અને હાલ જેમ તે બાબતમાં ઉલટી અણવાકેફગાર હોય છે તે પ્રમાણે ન રહે એવું સ્ત્રીશિક્ષણનું પરિણામ થવું જોઇએ પ્રથમ તો જેથી કરીને છોકરીઓને પ્રત્યક્ષ ગૃહશિક્ષણની ખોટ ન પડે એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઇએ. વળી (Domestic Economy " ઘર સંબંધી કરકસર ")ના વિષય ઉમ્મરલાયક છોકરીઓને શિખવવો અવશ્યનો છે. સાધારણ જમાખર્ચ નોંધી રાખતાં અને રૂપિઆ, આના, તથા પાઇના હિસાબ ગણતાં દરેક છોકરીને આવડવું જોઇએ, એટલે આ વિષય પ્રાથમિક શિક્ષણની અંદરજ રાખવો જોઇએ.

પ્રત્યક્ષ રીતે અને પુસ્તકમાંથી મળેલા ગૃહશિક્ષણથી વળી એવો એક ફાયદો મળે છે કે તેથી કરીને સ્ત્રિઓમાં ધર્મ ઉપર આસ્થા, આપણા આચાર સંબંધી અભિમાન, અને વડિલ વર્ગ તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ કાયમ રહેવામાં હરકત પડશે નહિ. મનુષ્યોનો સ્વભાવ એવો છે કે જે વિચારો અને જે આદતો ન્હાનપણથી તેમનામાં દૃઢીભૂત કરવામાં આવે છે તે વિચારો અને તે આદતો તેને સારાં લાગી એકદમ છોડી દેવાતાં નથી ઘરની અંદરના આચાર ઘેર મળેલા શિક્ષણને લીધે ફક્ત સ્ત્રિઓનાજ જોરે આજ કાલ ચાલેછે એ દરેક ચાલાક પુરૂષના અનુભવમાં આવવા જેવી વાત છે. ઇંગ્રેજી કેળવણીની અસર જેમના ઉપર ખાસપણાથી થઇ છે તેવા પુરૂષોનો ગૃહકારભાર પહેલાની રીત મુજબ માત્ર કુટુંબમાંની સ્ત્રિઓને આધારે જ ચાલે છે એમ કહેવામાં હરકત નથી હવે જો સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેને ગૃહશિક્ષણ ન મળતાં ન્હાનપણથી નવી તરેહના આચારને અનુસરી ચાલવાનું થાય તો હિંદુ લોકોની ગૃહસ્થિતિમાં એકદમ બહુ ફેરફાર થઇ તે ક્યાં જઇ અટકશે એ કહી શકાતું નથી. મતલબ કે આપણી પૂર્વની સ્થિતિનું અભિમાન ધરાવનાઓને હાલની શિક્ષણપદ્ધતિથી જે નુકસાન થતું જણાય છે તે સ્ત્રિઓને સારૂં ગૃહશિક્ષણ મળવાથી નહિ થાય એમ લાગે છે.

ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા અથવા પરંપરાથી ચાલતા આવેલા આચાર વિચારને એક બાજુએ મુકીએ તોપણ ગૃહશિક્ષણથી થતો બીજો મોટો લાભ એ છે કે તેની અસરથી માણસોને ખર્ચાળ અને એશઆરામની ટેવો પડશે નહિ. દમયન્તીની ઊંચા પ્રકારની કેળવણીથી વિભૂષિત થયેલી કેટલીએક સ્ત્રિઓ વ્યવસ્થિત રીતે સંસાર ચલાવતી નજરે પડે છે એ ખરૂં છે, પરંતુ ઘણી સ્ત્રિઓ સંબંધે આમ આપણે કહી શકીશું નહિ મ્હને લાગે છે કે પારસીઓમાં આ બાબત ઉપર વિરૂદ્ધ ચર્ચા ચાલે છે. સુશિક્ષિત સ્ત્રી એટલે એક વધારે ખર્ચનો ભાર એમ "હિંદી પંચ"માંનાં ચિત્રો ઉપરથી લોકમત થયાનું જણાય છે. ઉત્તમ પોષાક વખતે વખતે બદલવાનો રિવાજ સાહેબ લોકોમાં છે એમ આપણને વેગળેથી લાગે છે. અને જો કે કેટલીક પરણેલી સ્ત્રિઓ ભારે યુક્તિથી કરકસરનો ઉપયોગ કરતી હશે તોપણ ઘણા યુરોપિયન ભરથારો પરણેલી સ્ત્રિઓના સબબે તેમને અતિશય ખર્ચ થાય છે એમ બુમ પાડે છે તેમનુંજ અનુકરણ અહિંની સ્ત્રિઓ કરે છે તેનું કારણ તેમના ઉપર ગૃહશિક્ષણ-

નો બિલકુલ લાભ પડશો હોતો નથી. અને શ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રિઓ ખર્ચાળ રીતો અંગીકાર કરે તો તેમનાં ગરીબ સગાં સંબંધિઓને પણ લોક લાજથી તેમ કરવું પડે. સારાંશ કે થોડામાં અને ડામાડોળ વગર રહેવાની ટેવ બધાને ફાયદાકારક છે.

રસોઈ કરવી એ કુટુંબની સ્ત્રિઓનું કર્તવ્ય છે કે નહિ એ સબધી વખતે ઘણો મતભેદ હશે. પણ દરેક સ્ત્રીને સારી રીતે રાંધતાં આવડવું એ એક તેમનું મોટું ભૂષણ છે એમ સહુ કબુલ કરશે. શ્રીમાન કુટુંબોમાં જો કે સ્ત્રિઓને રસોઈ કરવાની જરૂર હોતી નથી તોપણ તે ઉપર તેમને નજર રાખતાં અને ખાસ પ્રસંગે પોતાની મેળે રસોઇ કરતાં આવડવું જોઇએ. દરેક બાબતમાં આપણે જેનો ઘણું કરીને દાખલો લઇએ છીએ એવા પાશ્ચાત્ય લોકોના કુટુંબમાં પણ રસોઇ ઉપર દેખરેખ રાખવાનું સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે એમ મનાય છે. અહિં સાહેબ લોકોને ઘણા સસ્તા નોકર મળવાના સબબથી અથવા તેમને બહુ પૈસા મળતા હોવાથી તેમની સ્ત્રિઓ વખતે રસોઇની બાબતમાં બિલકુલ લક્ષ નહિ આપતી હોય. પણ મ્હને લાગે છે કે યુરોપના બધા દેશોમાં મધ્યમ અને કનિષ્ટ પ્રકારના લોકોમાં રસોઈ ઉપર નજર રાખવાનું, એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતે જાતે રસોઈ કરવાનું સ્ત્રિઓને માથે હોય છે. આ ગુણ સ્ત્રિઓને પ્રત્યક્ષ ગૃહશિક્ષણ મળવાથીજ આવવાનો. પણ તેથી તેમને તેટલાથી પુરતીજ માહિતી મળવાની. રોજ જમવાના પદાર્થો જ્યાં સુધી ઘણીવાર પોતાના હાથ તળેથી નીકળે નહિ ત્યાં સુધી તે સારી રીતે બનાવતાં આવડે નહિ એ ઉઘાડુ છે.

નિશાળમાં પાકશાસ્ત્ર શિખવવામાં આવે તો એક વાત અહિં એ વિષય સંબંધે કહેવા જેવી એમ છે કે આપણામાં નાસ્તા માટે એટલે વચલા વખતે અથવા અમુક પ્રસંગે ઉપયોગમાં લેવાય એવી ચીજો બહુ થોડી છે, અને તે પણ ગળપણવાળી કરવાનો ઘણો રિવાજ છે. મ્હને લાગે છે કે શાળામાંની મોટી મોટી છોકરીઓને જુદી જુદી જાતિમાં વપરાતી ઉપહારની ચીજો બનાવવાનું શિખવવામાં આવે તો બહુજ ઉપયોગી થઇ પડે. પાકશાસ્ત્ર પણ એક શિખવવાનો વિષય છે એમ હાલમાં બધે ઠેકાણે નિશ્ચયપૂર્વક મનાય છે. પણ ઘણી નિશાળોમાં આપણા જે રોજના ઉપયોગના પદાર્થો છે તેજ તૈયાર કરવાનું શિખવાય છે. મ્હને લાગે છે કે સાહેબ લોકોમાં વચલા વખતની ખાવાની વસ્તુઓ અને ગુજરાતી, પારસી, કાનડી, બંગાલી લોકોમાં વપરાતી ચીજો પૈકી જેજે પદાર્થો સ્વાદિષ્ટ અને હલકા હોય તથા વિશેષ કરીને જે કરવામાં ગરીબગરબાંને પણ અડચણ ન પડે તેવા પદાર્થો બનાવતાં છોકરીઓને શિખવ્યાથી જનસમાજનો બહુ ફાયદો થશે.

સંસારયાત્રામાં પોતાના પતિની પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂલ રહી તેમાં તેને યોગ્ય મદદ આપવી એ દરેક સ્ત્રીની ફરજ છે. તેમાં જો પતિ સારો કેળવાયલો હોય અથવા સારા ધંધામાં અગર સારી નોકરી ઉપર હોય તો તો તેની પત્નીમાં આ ગુણ ખાસ કરીને હોવો જોઇએ. આ ગુણ પ્રાપ્ત થવાને પતિની બરાબરીનાજ શિક્ષણની જરૂર છે એમ નથી. પરંતુ સારા વિષય લખતાં અથવા પત્રવ્યવહાર યોગ્ય રીતે ચલાવતાં આવડવું, ચાલતા સંપ્રયની સ્થિતિ વિશે સાધારણપણે માહિતી હોવી, આપણા દેશનાં ભૂગોળ, ઇતિહાસ જાણવાં

ઇત્યાદિ બાબતો જરૂરની છે. અને આ વિષય મધ્યમ પ્રકારના સ્ત્રીશિક્ષણમાં દાખલ કરવો જોઇએ. છેક નાનાં છોકરાંને બચપણથી કેળવણી તરફ વાળવાં, એ પણ સુશિક્ષિત માતાનું કર્તવ્ય છે. આ બાબતમાં કઈ કઈ વાતો છોકરાંને ઘેર કહેવી જોઇએ અને કઇ વાતો તેમને કાને કદિ પણ ન પડવા દેવી જોઇએ એ વગેરે માહિતી સારી કેળવણી પામેલી સ્ત્રિઓને હોય તો તો બહુજ ઉત્તમ.

અહિં સુધી સ્ત્રિઓનાં કુટુંબ મધ્યેનાં કર્તવ્યો સંબંધી વિચાર થયો. હવે તેમનાં જનસમાજપ્રતિ કર્તવ્યો શાં છે તે જોતાં પહેલાં આપણે તેમના શારીરિક શિક્ષણ તરફ લક્ષ દોડાવીએ. હિંદુસ્થાનની સ્ત્રિઓ પુરૂષોને મુકાબલે વિશેષ અશક્ત અને ઓછા શરીર વિકાસની હોય છે એ બાબત ઉપર આપણે બિલકુલ ધ્યાન આપ્યું નથી. જુના વિચારના માણસો અને નવીન શિક્ષણપદ્ધતિ કાયમ કરનાર કેળવાયલા લોકો—આ બન્નેનો આ બાબતમાં સરખોજ દોષ છે, એમ મને લાગે છે. સર્વ પ્રાણી વર્ગમાં નરજાતિ સ્ત્રીજાત કરતાં કંઇક અંશે વધારે બલવાન અને શરીર સંબંધી વધારે સંપત્તિવાન હોય છે. પણ આપણામાં અને પાશ્ચિમાત્ય લોકોમાં આ બાબતની અંદર બહુજ અંતર છે. ઝીણી નજરે અવલોકન કરનાર એક ઇટાલિયન ગૃહસ્થ મ્હને ગાડીમાં મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે "તમારામાં પુરૂષોની આકૃતિ ઠીક જણાય છે, પરન્તુ સ્ત્રિઓ તેમની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં અશક્ત અને ઓછી શારીરિક વૃદ્ધિવાળી લાગે છે. બાલપણમાં લગ્ન થવાથી અને ન્હાની ઉમ્મરમાંથીજ છોકરાં થતાં હોવાથી સ્ત્રિઓના શરીરની વૃદ્ધિ જોઇએ તેટલી થતી નથી એ ખુલ્લું કારણ આપણને જણાય છે. તેમજ ખોરાક પણ પુષ્ટિકારક હોતો નથી. આ કારણ આપણામાંનાં પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્નેને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. પરંતુ આ નિબંધનો તે કારણ સાથે ..બંધ નથી. પુરૂષોના પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓની વૃદ્ધિ સારી ન હોવાનું ત્રીજું કારણ એમ દેખાય છે કે તેમને સારી ખુલ્લી હવામાં ફરવાની અને કસરત કરવાની છુટ નથી. જે જે વર્ગની સ્ત્રિઓ પુરૂષોની પેઠે બ્હાર ફરી મહેનત કરે છે તે વર્ગમાં, દાખલા તરીકે કણબી વગેરે નીચલી વર્ણોમાં, તેમની શારીરિક વૃદ્ધિ બીજાના કરતાં ઠીક હોય છે એમ આપણે જોઇએ છીએ. સ્ત્રિઓને પડદામાં રાખવાથી અથવા ઘરમાં પુરી મુકવાથી તેમનું સૌંદર્ય અને તેમની નાજુકાઇ વખતે વધતાં હશે, પરંતુ તેમની શરીરપ્રકૃતિ સારી સુદૃઢ થતી નથી એતો નિર્વિવાદ છે. ગામડામાંની ઉંચી વર્ણની સ્ત્રીઓ સારી રીતે સશક્ત હોય છે. કારણ કે ઘરના આંગણામાં કર્કશ કામ કરવાના પરિશ્રમને લીધે તેઓ મજબુત થાય છે. કુવામાંથી રેંટ મારફત પાણી કાઢવું, ધોતિયાં ધોવાં, અથવા ગામડામાં ઘણું કરીને એકજ કુવો હોય છે ત્યાંથી પાણીનાં બેડાં માથે લાવવાં ઇત્યાદિ કસરત બ્હાર ગામની સ્ત્રિઓને હોય છે; તેથી તેઓ પુષ્કળ સશક્ત થાય છે.

પણ આ પ્રકારે ઉઘાડી હવામાં જે થોડી ઘણી કસરત સ્ત્રિઓને થાય છે તે નિશાળમાં શીખતી અને ભણી ઉતરેલી સ્ત્રિઓને મળતી નથી. એ કારણસર સારી કેળવાએલી સ્ત્રીઓ ઘણે ભાગે કમતાકાત, પિળચટી, વગર કારણે ઉંચી થયેલી અથવા હાડ નબળું પડી જવાથી ઉંચી દેખાતી જણાય છે. આ પરિણામ [illegible] અટકાવવાને નવીન શિક્ષણ-

પદ્ધતિમાં કાંઈ પણ ઉપાય લીધેલા દેખાતા નથી. ખુલ્લી હવામાં કસરત મળે એવી નવા પ્રકારની અથવા જુની તરેહની કોઈપણ રમતનો ઉપયોગ થતો મ્હેંજ જોયો નથી. વડોદરામાં આવેલી કન્યાશાળા ઘણીજ ઉતમ સ્થિતિમાં છે; તે જોવા હું મુદ્દામ ગયો હતો અને આ બાબતની ખાસ તજવીજ કરી હતી. ત્યાં આગળ નવા પ્રકારનાં ક્રીડાનાં સાધનો (જેમાં સેંકડો રૂપિઆ ખરચ થાય છે) કંઈ અંશે ઉપયોગમાં લેવાય છે, પણ મ્હને લાગે છે કે આના કરતાં આપણી જુની રીતિની ઉઘાડી હવામાં રમાતી રમતો ઘણીજ ફાયદાકારક નિવડશે. આ શાળાના પાછલા ભાગમાં આવેલું મેદાન ઘણુંજ ન્હાનું છે. તોપણ કંપાઉન્ડની ભીંત વધારી તેનો હમેશાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થશે એમ મ્હને લાગે છે. કોઈ પણ અમુક સંસ્થા વિષે અહિ લખવું એ અપ્રશસ્ત છે એ વાત ખરી, પણ વિષયનું બરાબર વિવરણ કરવા માટે મ્હેં આટલે થોડી અસભ્યતા વાપરવાની છુટ લીધી છે. હશે. શારીરિક કેળવણી તરફ જેટલું લક્ષ આપવું જોઈએ તેટલું હાલની પદ્ધતિમાં અપાયું નથી એમ મ્હારે સ્પષ્ટ રીતે કહેવું પડે છે પહેલેથીજ આપણી સ્ત્રિઓ ઘણી રીતે અશક્ત હોય છે અને શિક્ષણને લીધે તેથી વધારે નબળી હાલતની થાય તો કેળવાએલાં સ્ત્રી અને પુરૂષો બંનેને શારીરપ્રકૃતિ સુદૃઢ ન હોવાના સબબથી ઉપજતા વંશોના લોકોની શારીરિક નબળાઈનો કાંઈ પણ પાર નહિ રહે એમ મ્હને લાગે છે.

નિશાળમાં ભણતી છોકરીઓ તેજ ઠેકાણેની, નિશાળે ન જનારી, છોકરીઓ કરતાં નબળી નથી હોતી એમ કેટલાક કેળવણી આપવાના કામમાં અનુભવવાળા લોકોનો અભિપ્રાય જો ખરો માનીએ તો કેળવણી એટલે માનસિક અને શારીરિક સ્થિતિની ઉન્નતિ કરવી એવો અર્થ સ્વીકારતાં ભણતી છોકરીઓની શરીર સ્થિતિ કેળવણી ન લેતી હોય એવી છોકરીઓના કરતાં વધારે મજબુત કરવાનો પ્રયત્ન શિક્ષણપદ્ધતિ દ્વારા શાસરૂ ન કરવો? એકાદ મજબુત સારી રીતે વૃદ્ધિ પામેલી છોકરીને જોઈ આપણને અતિશય આનંદ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ આવી છોકરીઓ દેશની ભાવિ શારીરિક ઉન્નતિનો પાયો છે. યુરોપિયન લોકોની સબળ અને સંપૂર્ણ રીતે વધેલી છોકરીઓ જોઈ આપણામાંની નિશાળે જતી અશક્ત, ફિક્કી, નબળી સ્થિતિની છોકરીઓ વિશે કોને ખેદ નહિ થાય? મતલબ કે, સ્ત્રિઓનાં શરીરની પ્રકૃતિ સારી મજબુત કરવા માટે દરેક શિક્ષણક્રમમાં પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક નિશાળમાં, પછી તે પ્રાથમિક હોય અથવા તેથી ઉપરના દરજ્જાની હોય, પ્રત્યેક કલાસ માટે શારીરિક રમતો ખુલ્લી હવામાં કલાક અડધો કલાક રમવાની યોજના અવશ્ય કરવી જોઈએ. તે રમતો આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિની નિર્ખર્ચી હોય તો સારૂં. પરંતુ હાલની નવીન તરેહની રમતો રાખવામાં વાંધો નથી. આવા પ્રત્યક્ષ પ્રયત્ન ઉપરાંત જે જે બાબતોથી શરીરની પ્રકૃતિ ઉપર અનિષ્ટ પરિણામ થાય છે તે સઘળી શિક્ષણપદ્ધતિમાંથી દૂર કરવી જોઈએ. નિશાળના વખત શિવાય છોકરીઓનો ઘરનો વખત પણ રોકવાનો રિવાજ અનેક નિશાળોમાં હોય છે. એટલે ઘેર પાઠ લખવા આપવા, લેસન કરવામાં ઘરનો વખત રોકાવવો, એ છોકરીની નિશાળમાંથી બિલકુલ કાઢી નાંખવું જોઈએ. તેમ ન કરવાથી બિચારી છોકરીઓને ઘેર અને નિશાળે એક જ ચરખામાં નાંખવા જેવું થશે. અને તેમને રમવા ફરવાનો બિલકુલ વખત રહેશે નહિ. તેવીજ રીતે લેખી પ-

રીક્ષાઓ વારંવાર લેવી એ પણ શરીરપ્રકૃતિને નુકસાનકારક છે. આ સિવાય જે જે રસ્તે શરીરની સ્થિતિ સુધારવા માટે તેમના મનમાં હોંસ અને અંદર અંદર ચડસાચડસી ઉત્પન્ન થાય એવા ઉપાયો પણ લેવા જોઇએ. અને છેવટની વાત એ કે રમી રહ્યા પછી કાંઈ પણ તેમને ખાવાનું આપવું એ અત્યંત લાભદાયિ નિવડશે.

સ્ત્રિઓની માનસિક શક્તિ પુરૂષોના કરતાં ઓછી નથી એ વાત ખરી છે, અને પુરૂષવર્ગની પેઠે સ્ત્રીવર્ગની પણ બુદ્ધિ વિકાસ પામે તો ભવિષ્યની પ્રજા પણ બુદ્ધિના પ્રભાવમાં વધારે ચઢતી થાય એમાં સંશય નથી. દેશની અર્ધી પ્રજા અજ્ઞાનના પરિણામ રૂપ ખોટી સમજણોમાં ડુબેલી રહે તો તે દેશ કદિ પણ સુધારાને રસ્તે ચઢવાનો નહિ. તાત્પર્ય કે સ્ત્રિઓની બુદ્ધિનો અને તેમના જ્ઞાનનો વિકાસ થવા દેવો એ દેશને બહુ જ હિતકર છે, તથા અમુક વિષયો સ્ત્રિઓને ન શિખવાનો પ્રતિબંધ બિલકુલ દૂર કરવો જોઇએ. જે સ્ત્રિઓ બુદ્ધિમતી, મહત્વાકાંક્ષી, અને ઉત્સાહશીલ હોય તેમને પુરૂષોની પેઠે અને પુરૂષોની બરાબરીનું શિક્ષણ મળવામાં કાંઈ પણ અડચણ હોવી જોઇએ નહિ પરંતુ ઉપર બતાવેલા કારણોને લીધે આવી સ્થિતિ હિંદુ સ્ત્રિઓ પૈકી બહુ થોડાંની જ હોય છે. ઘણે ભાગે બધાનું લગ્ન ન્હાનપણમાં થવાથી આપણી સ્ત્રિઓને ભણવાનો બહુ થોડો વખત મળે છે. અને સુવાવડ તથા છોકરાં ઉછેરવાના વ્યવસાયને લીધે વિદ્યાભ્યાસ માટે જોઇતો શ્રમ પણ તેમનાથી થઇ શકતો નથી. આ સ્થિતિમાં મોટી છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓના શિક્ષણમાં સાધારણ રીતે ઘણા વિષયોનો સમાવેશ થઇ શકે નહિ. આ કારણોથી ઉપલા વર્ગના શિક્ષણમાં અવશ્ય શિખવાના વિષયો તથા ઐચ્છિક વિષય એમ બે ભાગ કરવાની જરૂર છે, અને તેમાં પણ ઐચ્છિક વિષયની સંખ્યા તે તે સંસ્થાની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. આ રીતે બધા વિષયોની પરિગણના કરી સ્ત્રિઓની બુદ્ધિનો વિકાસ થાય અને તેમની સામાન્ય ખીલવણી, "જનરલ કલ્ચર" વધે એવા વિષયો તેમને શિખવવા જોઇએ. મનની વિશુદ્ધતા થવી એ બહુ જરૂરનું છે. કારણ તેથી કરી ખોટી સમજણો અને હઠીલાઇ દૂર થાય છે જેને ઇંગ્રેજીમાં "લિટરેચર" (સાહિત્ય) કહે છે તે વિષય મનની વિશુદ્ધતા લાવવામાં ઘણો ઉપયોગી છે એમ મ્હને લાગે છે. ઉત્તમ ઉત્તમ ગ્રંથ કર્તાના લેખો અને તેમનાં કાવ્યો તથા અનેક વિષયો સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતીથી ભરપૂર પુસ્તકો વાંચવાં બહુ જરૂરનાં છે સ્વભાષા અને સામાન્ય જ્ઞાન માટે તે અવશ્ય જોઇએ. પોતાની માતૃભાષા સિવાય ઇંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન હોય તો વધારે સારૂં આપણામાં અને સંસ્કૃતમાં પણ ઉત્તમ ગ્રંથો છે એમાં સંશય નથી અને સ્વભાષા તથા સસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન હોવુ જરૂરનું છે. પરંતુ ઇંગ્રેજી ભાષામાં એથી પણ વધારે માહિતી વાળાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર પુસ્તકો છે. તેટલા માટે ઇંગ્રેજીનો ઐચ્છિક વિષયોમાં સમાસ કરવો જોઇએ.

આ ઠેકાણે એક મહત્વની વાત કહેવાની જરૂર છે. મરાઠી ભાષામાં જે નવા ગ્રંથો લખાય છે તે બધાજ વાંચવા લાયક નહોતા તેમાંથી કેટલાકં'તો એવા ખરાબ હોય છે કે તે સ્ત્રિઓએ બિલકુલ વાંચવા યોગ્ય નથી. આમ છતાં પણ આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો મ્હેં ભણેલી છોકરીઓના હાથમાં જોયાં છે. આમાં તેમના ઘરના માણસોનો અને શિક્ષકોનો

દોષ તો છેજ, પરંતુ મ્હને લાગે છે કે તેઓના દોષ કરતાં તે ગ્રંથ કર્ત્તાઓનો તેથી પણ વધારે દોષ છે. અશ્લીલપણાથી ભરેલાં નાટકો અને શૃંગારરસને આડે માર્ગે લઇ જનારી વાર્તાઓ વધારે વેચાય કદાપિ તે ગ્રંથ લખનારાઓને ઘણો ફાયદો થતો હશે, પણ સમાજને આથી કરી કેટલું નુકસાન થાય છે તે તરફ ગ્રંથ કર્ત્તાઓ અલક્ષ રહે છે. સ્ત્રિઓની માનસિક સ્થિતિ પુરૂષોના કરતાં વધારે નરમ હોય છે અને તેમના મન ઉપર ઉત્કટ વિકારોની અસર વહેલી થાય છે, એટલુંજ નહિ, આવી વાર્તાઓ અને નાટકો વાંચવાં એ છોકરાઓને પણ હાનિકારક છે. તેથી કરીને સ્ત્રીપુરૂષોનાં મન વધારે વિશુદ્ધ નથી થતાં એટલુંજ નહિ પણ તેમના ઉપર તેથી ઉલટાં પરિણામ થાય છે. જેથી નીતિ, ધૈર્ય, સ્વાભિમાન, સત્યપ્રિયતા, સ્વદેશભકિત વધે એવા ગ્રંથો લખવા, એવી વાર્તાઓ રચવી, એજ આપણા દેશી ભાષાના ગ્રંથ કર્ત્તાઓની ખરી ફરજ છે. મ્હને લાગે છે કે અંગ્રેજી ભાષામાં પુસ્તકો લખનારા તેમના આ કર્ત્તવ્યની બાબતમાં સારી રીતે સાવચેત હોય છે. અને ઇંગ્રેજી પુસ્તકો આ સંબંધમા જેટલાં નિર્દોષ હોય છે તેટલાં મરાઠી ભાષામાં લખાતાં નવાં પુસ્તકો નથી હોતાં. સસ્કૃત ભાષામાંના પણ અનેક ગ્રંથો આ દુષણનો ભોગ થઇ પડેલા છે. સારાંશકે દેશી ભાષામાનાં તથા સસ્કૃત ભાષામાંનાં કયાં પુસ્તકો ઉત્તમ પ્રકારની નિશાળોમાં ચલાવવાં એ બાબતમાં પુષ્કળ સાવચેતી રાખવી જોઇએ; અને છોકરીઓ તથા સ્ત્રિઓ કયાં પુસ્તકો વાંચે છે એ વિષે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખનાર માણસોએ પણ જાગૃત રહેવું જોઇએ. (દેશી ભાષામાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની અશ્લીલતા જોઈ મ્હને એમ લાગે છે કે દરેક નવી વાતો અથવા નવું નાટક એકાદ જનસમાજ તરફથી નિમાએલી કમીટીએ પાસ કર્યાં શિવાય, પ્રસિદ્ધ ન થવા દેવું જોઇએ)

આ સંબંધમાં મરાઠી પ્રાચીન કવિઓનાં જેટલાં વખાણ કરીયે તેટલાં થોડાં. તુકારામ, રામદાસ, વામન, મોરો પંથ, ઈત્યાદિ કવિઓના પુસ્તકોની ભાષા જોરદાર અને અસરકારક છે, એટલું જ નહિ પણ તેમના ગ્રંથો નીતિ અને સદ્ધર્મનું પૂર્ણ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે. તેઓમા અશ્લીલતાનો અંશ બિલકુલ નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે. આ ઠેકાણે કોઇ એમ પૂર્વ પક્ષ લે કે આ કવિઓએ ધર્મના અથવા પુરાણોમાંના વિષયો ઉપરજ ગ્રંથ લખ્યા છે. પરંતુ તેનો ઉત્તર એટલોજ કે ગ્રંથ કર્તાને ગમે તેવા વિષયમાં પોતાની કવિત્વ શક્તિ કોઈ કોઇ ઠેકાણે અયોગ્ય રીતે દેખાડવાનો અવકાશ મળે છે. એવા અનેક દાખલા આપી શકાય. ખાસ મહાભારત અને રામાયણ ઉપર ઘણા પ્રાચીન કવિઓના ગ્રંથ રચાએલા છે તેમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે (આવાં ઠેકાણાં બહુ થોડાં છે એ ખરૂં) અશ્લીલ વર્ણનો મળી આવે છે.

"સ્વાનંદ સામ્રાજ્ય" એ એક વેદાંત વિષયનો અર્વાચીન ગ્રંથ છે. એ ગ્રંથમાં સ્ત્રીસુખનું વર્ણન પૂર્ણ રીતે અને મોહક કરાવલું જોઇ ગ્રંથકર્તાને પોતાની કવિત્વશક્તિ દેખાડવા વેદાંત વિષયક ગ્રંથમાં કેવો અવકાશ મળે છે એ સહજજ કળાશે. મહાભારત, રામાયણ વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથો અને મરાઠીમાંના મોરો પંથ વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો સ્ત્રીશિક્ષણ ક્રમમાં હમેશાં દાખલ કરવા જેવાં છે. તેમના અભ્યાસથી ભાષાનું જ્ઞાન સારૂં થશે

એટલુંજ નહિ પણ મનની વિશુદ્ધતા સચવાઈ નીતિમત્તાયે વધશે.

આપણા દેશનો ઇતિહાસ જાણવો એ દરેક સુશિક્ષિત સ્ત્રીને માટે અવશ્યનું છે. ઇતિહાસના જ્ઞાનથી મન અને બુદ્ધિને એક પ્રકારની કેળવણી મળે છે. આ શિવાય માણસને પોતાની રાજકીય સ્થિતિ સંબંધી માહિતી પણ સારી મળે છે. ઇતિહાસ શિખવાથી શા શા ફાયદા થાય છે એ અહિં કહેવા બેસવાથી ઘણો વિષયાંતર થવાનો. જ્યાંસુધી પોતાના દેશના ઇતિહાસનું જ્ઞાન સ્ત્રિઓને થાય નહિ ત્યાં સુધી આ દેશમાં જે જે રાજકીય હીલચાલો લોકોમાં ચાલે છે અથવા તેમની શું શું હાજતો છે તે તેમનાથી સમજાવાની નહિ, અને તેતે વિષયો સંબંધી તેઓ યોગ્ય અભિપ્રાય પણ આપી શકે નહિ. રાજકીય હકો સ્ત્રિઓને મળવા જોઇએ કે નહિ એ સવાલ હું અહિં ઉભો કરતો નથી. મ્હારે કહેવાનું એટલુંજ છે કે પોતાના પતિ અથવા બીજા સ્નેહી વગેરે વર્ગ સાથે વાતો ચાલતી હોય અને તે દરમિયાન રાજકીય વિષય નીકળે તો જ્યાંસુધી સ્ત્રિઓને ઇતિહાસની અને રાજકીય સ્થિતિની માહિતી ન હોય ત્યાંસુધી તે વિષય ઉપર તેમનાથી સમજણ ભરેલું બોલી શકાવાનું નહિ. *દેશમાંના સુશિક્ષિત સમાજના અર્ધા ભાગે રાજકીય વિષયોમાં બિ-*લકુલ અજાણ રહેવું અને તેની પાસેથી આ બાબતમાં કાંઇ પણ મદદ અથવા પ્રોત્સાહન મળે નહિ એ વાત દેશની ચઢતી થવામાં પ્રતિકૂલ છે એમ મ્હને લાગે છે.

બુદ્ધિનો વિકાસ થવા સારૂ બીજા પણ કેટલાક વિષયો જરૂરના છે એમ સર્વત્ર મનાય છે, યુકિલડના ભૂમિતિ સિદ્ધાંત બુદ્ધિને વ્યવસ્થિત રીતે વિચાર કરવાનું વલણ આપે છે. બીજગણિત પણ આજ કારણસર જરૂરનું છે. લોજીક અથવા ન્યાયશાસ્ત્ર, ફિલોસોફી, કાયદા વગેરે ગહન વિષયો બુદ્ધિની કુશાગ્રતા સાધે છે. એટલા માટે સદર પૈકી ગમે તે વિષય ફુરસદ હોય અને તે સંબંધી અભિરૂચિ થાય તો શિખવવા, પરંતુ આ વિષયો કઠણ અને સાધારણ સ્ત્રિઓથી ન સમજાય તેવા છે એટલે આ બાબતમાં વધારે આગ્રહ કરવાની જરૂર નથી. ભૈતિક શાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો સંબંધી માહિતી સ્ત્રિઓને હોવી બહુ ફાયદાકારક છે. શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી અજ્ઞાનજન્ય સમજણ નાશ પામે છે, ગ્રહણ કેવી રીતે થાય છે, વરાળદ્વારા કેવી રીતે કામ કરાય છે, વિદ્યુત શક્તિ એ શી વસ્તુ છે, વગેરે માહિતી થોડામાં આપવાથી સ્ત્રિઓને બહુ ફાયદો થશે. પરંતુ આ વિષયો પણ કેટલેક દરજ્જે ગહન હોવાથી મ્હારા અભિપ્રાયમાં ઉપર કહ્યા તે વિષયોની પેઠે આમનો પણ ઐચ્છિક વિષયોમાં સમાવેશ કરવો. આ ઉપરાંત આવા બીજા અનેક વિષયો છે તેમની નોંધ અહિં આપી શકાય એમ નથી. સવડ પ્રમાણે અને શિખનાર તથા શિખવનારની સોઇ મુજબ બીજા વિષયો દાખલ કરી શકાય

સ્ત્રિઓની સમાજપ્રતિ શી શી ફરજો છે તેનો વિચાર કરવો બાકી રહ્યો છે. સ્ત્રિઓ સમાજનું ભૂષણ છે. તેમાં સારી કેળવાયલી અને કલાવિશારદ સ્ત્રિઓ જે સમાજમાં અને જે ઠેકાણે હોય તે ઠેકાણે આનંદ અને ઉત્સાહ ફેલાય એમાં સંશય નથી. પાશ્ચાત્ય લોકોમાં દરેક મહત્વના પ્રસંગે સ્ત્રિઓની હાજરી પ્રશસ્ત મનાય છે. જમવાના મેળાવડામાં, લેક્ચર હોલ મધ્યે, અથવા દેવળોમાં સારાં સુશોભિત વસ્ત્રો ધારણ કરી સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓ પુરૂષોની સાથે આવે છે. ગાયન, નૃત્ય, અથવા ચિત્રકલા ઇત્યાદિ મનોહર ગુણથી તેઓ જનસમાજને

પ્રસન્ન કરે છે. કોઈ નવો અતિથિ આવતાં, તેની પહેલી મુલાકાત લેવી અને તેના કુશલ સમાચાર વગેરે પુછવા એ સ્ત્રિઓનુંજ કર્ત્તવ્ય ગણાય છે. અંદર અંદર એક બીજાને ત્યાં જમવા અથવા મળવા જવું, ગરીબ, અનાથ અથવા આજારી મનુષ્યોની દયા ખાઈ તેમને મદદ કરવી, દાનધર્મ કરવાં, વગેરે અનેક બાબતોમાં સ્ત્રિઓનેજ આગળ કરવામાં આવે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં આ પ્રમાણે સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્ત્તવ્યો અનેક હોય છે.

આ સંબંધમાં હિંદુ સ્ત્રિઓની સ્થિતિ બહુ જુદા પ્રકારની છે.ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલેથી "પડદા"નું જોર એવું જબરદસ્ત છે કે ઉંચા વર્ગની સ્ત્રિઓના નખ પણ પુરૂષોની દૃષ્ટીએ પડતા નથી. તો પછી પુરૂષોની સભામાં ભળવાની અને તેમની સાથે બોલવાની તો વાતજ શી ? "પડદા" અથવા "ગોષા"નો રિવાજ હિંદુસ્થાનમાં ઘણું જુદા જુદા કાલથી છે. કથાસરિત્સાગરમાંની એક વાતમાં પાટલિપુત્રના રાજાના જનાનાના વાડા તરફ એક માણસ જોતો હતો તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરી એમ આવે છે. આ ઉપરથી પડદાનો ચાલ પ્રાચીનકાલમાં વધારે સખત હતો એમ ચોખ્ખું જણાય છે. રામચંદ્રજીએ લંકા જીત્યા પછી સીતાજીને ઉઘાડી રીતે ભરસભામાં બોલાવ્યાં તે વખતે સીતાજીને બહુ દુઃખ શા કારણથી થાય છે એમ લક્ષ્મણે રામચંદ્રજીને પુછ્યું ત્યારે

" व्यसनेषु च कृच्छ्रेषु न युद्धेषु स्वयंवरे ।
न क्रतौ नो विवाहे च दर्शनं दुष्यते स्त्रियः ॥ "

એમ સભામાં ઉત્તર આપ્યો. ઉત્તરાને નૃત્યકલા શિખવવા માટે બૃહન્નળાની ગોઠવણ કરવામાં આવી તેની પણ આજ મતલબ છે. સારાંશ કે, ઘણાજુના વખતથી ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પડદાનું જોર ઘણું છે, અને મુસલમાની અમલ દરમિઆન તે વધારે મજબુત થયો. હાલના શિક્ષણથી અથવા કેળવાયલા લોકો બુમ પાડવાથી આ રિવાજમાં કાંઈ પણ ફરક પડશે એમ મ્હને લાગતું નથી.

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં "પડદા"નો રિવાજ જોકે ઓછો છે તોપણ કેટલેક અંશે સ્ત્રીઓ "પડદા"માંજ રહે છે એમ કહીએ તો ચાલે. અહિંઆં સ્ત્રિઓ કારણ વગર પુરૂષો સમક્ષ આવતી નથી. અને આવે તો તેમની સાથે બોલવાનો અથવા તેમના ભેગા મળવાનો પ્રથા અહિં પસંદ કરવામાં આવતો નથી. આ કારણથી સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્ત્તવ્યો હિંદુ જનસમાજમાં બહુ થોડાં હોય છે. જ્યારે આ રીતે છે ત્યારે સ્ત્રી-સમાજમાં સ્ત્રિઓએ પોતાના આચરણથી, પોતાની કૃતિથી, અને પોતે ઉપદેશ કરીને શિક્ષણનો પ્રસાર કરવો એ તેમનું કર્ત્તવ્ય છે એમ કહીયે તો ચાલે. આ ફરજ યોગ્ય રીતે અદા કરવા માટે સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓએ સારા સારા ગ્રંથકર્તાના લેખ વાંચવા અને વક્તૃત્વ શક્તિનો પણ થોડો ઘણો અભ્યાસ કરવો એ જરૂરનું છે. આ વિષય પ્રાથમિક શિક્ષણમાં નહિ પરંતુ ઉંચા પ્રકારના શિક્ષણમાં દાખલ કરવો યોગ્ય છે.

સ્ત્રિઓ સમાજમાં એક ભૂષણ અને આકર્ષણ રૂપ છે તે તેમના કેટલાક ખાસ મનોહર ગુણોને લીધે છે. તેમનો કંઠ પુરૂષોના કરતાં મધુર હોય છે. તેમને નત્યકલા શિખવવામાં આવે તો તેઓ પ્રેક્ષકોને આનંદ પમાડે છે, ચિત્રકલા, હાર ગુંથવાની કલા વગેરેમાં

તેઓ સ્વભાવિક રીતે નિપુણ હોય છે. મતલબ કે, પ્રાચીન કાલમાં સ્ત્રિઓને ગાયન, નૃત્ય, ચિત્રલેખન ઇત્યાદિ કલાઓ શિખવવામાં આવતી. આવી કલાઓની સંખ્યા ૬૪ પર્યંત ગણવામાં આવી છે. પ્રાચીન શિક્ષણ ગ્રંથોમાં એમ લખ્યું છે'કે જે બાલા'૬૪' કલાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સરદાર વર્ગની કન્યા હોય તો પણ પટરાણી થાય; તો પછી રાજકન્યા હોય તો શું કહેવું ? તેથી પછીના વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રિઓને ગાયન નૃત્ય વગેરે શિખવવાનું દૂષણરૂપ મનાતું હતું હાલ પણ નૃત્યકલા શિખવવાનો પ્રચાર નથી એમ કહીયે તોપણ ચાલે. ફક્ત ગાયન કલા શાસ્ત્રીય રીતે શિખવવાનો રિવાજ ચાલે છે. વડોદરાની કન્યાશાળામાં ગાયનનો વિષય સારી રીતે શિખવવામાં આવે છે. મ્હને લાગે છે કે દરેક છોકરીને થોડુ ઘણું ગાતાં આવડવું જરૂરનું છે, પરતુ તે સપૂર્ણ શાસ્ત્રીય રીતે નહોય તો ચાલે. ન્હાની છોકરીઓને શુદ્ધ સ્વરથી છોકરીઓનાં અને સ્ત્રિઓનાં ગીતો અને કવિતા ગાતાં આવડે તો બસ છે. ઉપલા વર્ગની નિશાળોમાં દરેક છોકરીને ગાયનનો વિષય આવડવોજ જોઇએ એમ હું ધારતો નથી કેટલીક છોકરીઓજ ગાયન સારી રીતે શિખી શકે છે. જેમને ઇશ્વર કૃપાથી મૃદુકંઠ અને સ્વાભાવિક યોગ્યતા પ્રાપ્ત હોય છે તેમના શિવાય બીજી છોકરીઓ પાસે ગાયનના વિષયમાં મ્હેનત કરાવવી એ વ્યર્થ છે. જે કારણસર હાલમાં સ્ત્રિઓને નૃત્યકલા શિખવવાનું બિલકુલ પસંદ કરવામાં આવતું નથી અને પોતાની પત્નીને તે કલા શિખવી તે દ્વારા આનંદ લેનાર પુરૂષો થોડાજ હોય છે તે કારણસર નૃત્ય કલાના વિષય શિક્ષણકલામાં બિલકુલ ન દાખલ કર્યો હોય તો પણ ચાલે. ચિત્રકલાના જ્ઞાનથી પોતાને આનંદ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ બીજાનેએ તેથી નુકશાનના જરા પણ અંશ વગર ફાયદોજ મળે છે. આટલા માટે ચિત્રકલા એ એક શિખવા જેવો વિષય છે. પણ તે સર્વને આવડી શકે એવો નહોવાથી ઐચ્છિક વિષયોમાં તેનો સમાવેશ કરવો. ઉપર કહેલી ત્રણ કલા શિવાય બીજી પણ સુરમ્ય કલાઓ અનેક છે પરતુ તેમના વિશે વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. જેવી સવડ અને શિક્ષણસામગ્રી; તેના પ્રમાણમાં તેમનો સ્વીકાર કરવાનો છે.

અહિ સુધી શિક્ષણપદ્ધતિનો ઘણે ભાગે ચારે તરફથી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે માત્ર બે ત્રણ કાંઇક ઓછા મહત્વની બાબતોનો વિચાર કરવો બાકી રહ્યો છે. છોકરીઓની નિશાળોમાં બને ત્યાંસુધી સ્ત્રીશિક્ષકો રાખવાની આવશ્યકતા ચોતરફથી ઘણું કરીને માન્ય કરવામાં આવે છે. તેમા ઉપલા દરજ્જાની નિશાળોમાં જ્યારે ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર ઉપરાંતની ઘણે ભાગે પરણેલી છોકરીઓ આવનાર છે ત્યારે તે શાળાઓમાં સ્ત્રીશિક્ષકો ખાસ કરીને જોઇએ. વળી આ શિવાય વળી બીજી એક વાત એવી છે કે આવી નિશાળોમાં એકાદ સારી યુરોપિયન બાઈ શિક્ષક તરીકે મળે તો તે અવશ્યે કરીને રાખવી જોઇએ. યુરોપિયન લોકોમાં સ્ત્રીશિક્ષણ બહુ આગળ વધેલું છે એટલુંજ નહિ પણ તેમનામાં સુઘડતા, વખતસર કામ કરવાની ટેવ, કર્ત્તવ્યદક્ષતા વગેરે અવર્ણનીય ગુણો આપણે શિખવા જેવા હોય છે. તે ગુણો આવી બાઇના શિક્ષણથી આપણી સ્ત્રિઓમાં કેટલેક અંશે આવશે.

કન્યાશાળાનું મકાન બહુ ઉત્તમ પ્રકારનું અને હવાવાળે ઠેકાણે હોવું જોઇયે તથા દરેક

બાળોને લગતી સારા વિસ્તારવાળી અને થોડે ઘણે અંશે બધેજ રમવા માટેની જગા રાખવી જોઇયે. ન્હાના હવા આવજા ન કરે એવા ઘરમાં, અથવા રમવાની બિલકુલ સોઈ વગરની, કન્યાશાળા ન હોય તો ઘણું નુકસાન થવાનું નથી. પરંતુ એવી સ્થિતિની શાળા હોય તો તેને લીધે છોકરીઓને અને ભાવિ પ્રજાને શારીરિક નુકસાન તો થવાનું એ ઉપર કરેલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

આ લેખમાં બતાવેલા ધોરણ ઉપર કન્યાશાળા (પ્રાથમિક અથવા ચડતા વર્ગોની) કાઢી શકવાને માટે તે ધોરણને અનુસાર નવાં ક્રમવાર પુસ્તકો કેટલાક વિષયો ઉપર તો લખાવાં જોઇયે. શિક્ષણથી થતાં પરિણામનો ઘણો આધાર એ ક્રમવારનાં પુસ્તકો ઉપર રહે છે. સારા વિચાર ઉત્તમ અને સરલ ભાષામાં, બુદ્ધિ તથા સ્મરણશક્તિને શ્રમ ન પડે એવી રીતે, જે પુસ્તકોમાં દર્શાવેલા હોય તે પુસ્તકો સર્વ પ્રકારે પસંદ કરવા જેવા છે. વળી, લેખકોએ પોતાનાં પુસ્તકો કોને ઉદ્દેશીને રચાય છે તેનો વિચાર કરવો જોઇયે અને તે વાંચનારાઓની શક્તિ લક્ષમાં રાખી તેની અંદરના વિષયોની ગોઠવણ કરવી જોઇયે.

જે કારણસર સ્ત્રીશિક્ષણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છોકરીઓને લગતી પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનો છે નહિ, જે કારણસર સ્ત્રીશિક્ષણનું ફલ સ્ત્રિઓએ જાતે ઉદ્યોગ કરી ઉદરનિર્વાહ કરવાનું છે નહિ, અને જે કારણસર કન્યાશાળાની વાર્ષિક લેખી પરીક્ષા ન લેવી એવો આપણે નિશ્ચય કર્યો છે, તે કારણસર સરકારથી ખાસ ચલાવવામાં આવતી પ્રાથમિક કન્યાશાળા સિવાય બીજી કન્યાશાળાઓ ઉપર માત્ર સમાજ તરફથી નિમાયેલી એક કમીટીની જ દેખરેખ હોવી જોઇયે; સરકારી દેખરેખનું કામ નથી. દરેક સમાજની સવડ પ્રમાણે, જરૂરીઆત પ્રમાણે, તેમનામાં ચાલતા આવેલા વિચાર પ્રમાણે, તેમણે શિક્ષણ ક્રમનો નિશ્ચય કરી શાળોમાં ભણતી છોકરીઓનુ ક્રિયો નુ કેમ ચાલે છે તે તપાસવા માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી.

ઉપર બતાવેલી બધી બાબતોનો વિચારકરી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ કેવી રાખવી જોઇયે. અને સ્ત્રિઓને કયા વિષયો શિખવવા ઈત્યાદિ વિષયે સંબંધી મ્હારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે:—

સ્ત્રીશિક્ષણના એકંદર ત્રણ વર્ગ જોઇયે; પ્રાથમિક શિક્ષણ, ઉંચા પ્રકારનું શિક્ષણ, અને શાસ્ત્રીયશિક્ષણ આમાંથી પહેલા વર્ગનું શિક્ષણ, જેથી કરીને આપણી સ્ત્રિઓને કુલવધુને લગતી બધી ફરજે સારી રીતે બજાવતાં આવડે એવુ હોવું જોઇયે. બીજાવર્ગનું શિક્ષણ માત્ર જેમને બહુ વર્ષોંસુધી શિક્ષણ માટે ગાળવાની શક્તિ હોય તેવી ઉમ્મરે આવેલી, સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ માટે રાખવું અને જેથી કરીને પૈસે ટકે સુખી લોકોની સ્ત્રિઓ સારી રીતે કેળવાઈ સંસારના દરેક કામમાં ઉત્તમ પ્રકારની મદદ અને સલાહ આપવાની યોગ્યતા ધરાવી શકે એવું તે હોવું જોઇએ. ત્રીજા વર્ગનું શિક્ષણ જે પુખ્ત ઉમરની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રિઓને એકાદિ વિશિષ્ટ ઉપયોગી કલાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની અથવા તો એકાદા ધધામાં પ્રવીણ થવાની ઈચ્છા હોય તેમને માટે રાખવું. આ જુદી જુદી જાતનું ત્રણે પ્રકારનું શિક્ષણ, પ્રાથમિક શાળા, હાઇસ્કુલ, અને કોલેજ (પાઠશાળા) એમ અનુક્રમે ત્રણ ઠેકાણે આપવું. આ ત્રણે પ્રકારની શાળાઓ તદ્દન ભિન્ન હોવી જોઇયે; તેમાંનો શિક્ષક વર્ગ જુદો જુદો રાખવો

અને તેનો એક બીજાની સાથે કોઈ પણ પ્રકારે સબંધ હોવો જોઇયે નહિ. આવી ભિન્ન વ્યવસ્થા કરવી જોઇયે એમ કહેવાનાં કારણો આગળ આપવામાં આવ્યાં છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણશાળા.

આ શાળામાં ફક્ત ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર સુધીની છોકરીઓને દાખલ કરવી. છેક ન્હાની ઉમ્મરમાં શિક્ષણ આપવું એ મ્હને બિલકુલ નાપસંદ છે. કારણ તેથી કરીને માણસની શરીર પ્રકૃતિ બગડી દુર્બલ થાય છે. તેજ પ્રમાણે સમજણ વગરની અને ઉમ્મરે પ્હોચેલી છોકરીઓને હમેશાં એકઠાં રહેવાથી ખરાબ પરિણામ આવશે એમ મ્હને લાગે છે. એટલુ જ નહિ પણ પરણેલી અને કુવારી છોકરીઓને પરસ્પરના સમાગમમાં ન રાખવાં જોઇયે એમ મ્હારો અભિપ્રાય છે; અને તે પ્રમાણે પ્રાથમિકશાળામાં માત્ર પરણ્યા વગરની છોકરીઓને જ દાખલ કરવી એવો નિયમ કરવો જોઇયે એમ મ્હને લાગે છે. પરંતુ આ દેશમાં પ્રચલિત બાલવિવાહનો દુષ્ટ રિવાજ તે નિયમને સંપૂર્ણ આરે આવશે તે ખાતે ઉપાય નથી. તથાપિ બાર વર્ષની અંદરની પરણેલી છોકરીઓ સાધારણ રીતે અવિવાહિત સ્થિતિમાં જ હોય છે એમ કહીયે તો ચાલે. અને બાર વર્ષની છોકરીઓને આ શાળામા દાખલ ન કરવી એટલો જ નિયમ જો હમણાં પળાય તો બસ છે.

પ્રાથમિક શાળાનો વખત સવારના ૭ વાગ્યાથી ૯ વાગતા સુધીનો અને સાંજે ૩ થી ૫ સુધીનો રાખવો. છોકરાઓની નિશાળ પ્રમાણે છોકરીઓની નિશાળનો વખત પણ ૧૧ થી ૫ સુધીનો રાખવો મને યોગ્ય જણાતો નથી. લાગટ પાંચ કલાક અભ્યાસ કરવાનો શ્રમ કુમળી છોકરીઓથી થઈ શકવાનો નહિ. આપણામાં જમવાનો વખત ઘણુંકરીને ૧૧-૧૨ વાગે હોય છે. જમીને તરત જ દોડતાં નિશાળે જઈ પાંચ કલાક બેસવાનું છોકરીઓને તો શુ પરંતુ છોકરાઓને અને મોટી ઉમરના માણસોને પણ નુકસાનકર્ત્તા છે. છેક ન્હાની છોકરીઓને તો દિવસમાં ચાર વખત જમવાની ટેવ હોય છે. એટલા માટે જે જે ઠેકાણે જેવો જેવો સવારમાં જમવાનો વખત હોય તે પ્રમાણે ત્યાં છોકરીઓની નિશાળનો સવારનો વખત સવડ પડે તેવી રીતે નક્કી કરવો, એટલે ૭ થી ૯ ને બદલે ૮ થી ૧૦ કરવામા આવે તો પણ હરકત નથી. તેવીજ રીતે સાંજનો વખત ઉન્હાળાના દિવસોમાં ૪ થી ૬ સુધીનો રાખવો

પ્રાથમિક શાળામા બને તેટલા સ્ત્રીશિક્ષકો રાખવા એ સારૂં છે. પરતુ જુદા જુદા ધોરણ માટે જોઇયે તેટલા સ્ત્રીશિક્ષકો મળવાની પંચાત પડવાની, એટલે પુરૂષોને શિક્ષક તરીકે નિમવામાં પણ હરકત નથી. તેમજ મુખ્ય શિક્ષકની જગ્યાએ બની શકે તો ખાસ સ્ત્રિઓને જ રાખવી

આવી નિશાળોમાં પાંચ ધોરણ મુકરર કરવાં પરંતુ ચાલાક છોકરીઓને બીજાની જોડે પડી રહેવાનો પ્રસગ ન આવે એટલા માટે છ છ મહિને વર્ગ બદલતા જવું. આ પ્રમાણે જે છોકરીઓને આ નિશાળમાં ત્રણ અથવા ચાર વર્ષમાં જ અભ્યાસ પૂરો થાય તેમને રજા આપવી અથવા સૌથી ઉપલા વર્ગમાં રાખી બીજા વિષયો શિખવવા. પરંતુ તેઓને

૧૨ વર્ષ પુરાં થાય ત્યાંસુધી, લાયક હોય તોપણ, હાઈસ્કુલમાં દાખલ ન કરવી.

હવે આવી પ્રાથમિકશાળામાં દરેક સ્ત્રીને ખાસ આવડવા જ જોઈયે એવા જ વિષયો શિખવવા. બધી છોકરીઓને બાલબોધ અથવા ગુજરાતી લખતા આવડવું અવશ્યનુ છે એ ઉઘાડુ છે તેમજ સાદા હિસાબ કરવા, સાદા ગીતો ગાવાં, અને સાધારણ પ્રતિનુ સિવણુ કામ એ પણ તેમને શિખવુ આ બધા વિષયો પાંચે ધોરણમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણે વ્હેચી નાખવા

પહેલુ ધોરણ—મૂળાક્ષર અને સખ્યા

બીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાંચન અને લેખન—આંક

ત્રીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાચન અને લેખન–સરવાળા તથા બાદબાકી

ચોથુ ધોરણ—બાલબોધ તથા ગુજરાતી વાંચન અને લેખન, ગુણાકાર ભાગાકાર, સાદી કવિતા બોલવી, અને હલકુ સિવણુ કામ.

પાંચમું ધોરણ—લેખન, વાંચન, અને વ્યાકરણના મુખ્ય નિયમો ત્રિરાશિ મ્હોડાના હિસાબ, સાદુ જમાખર્ચ સ્ત્રિઓના ગીતો ગાવા, અને શિવણુ કામ

કેટલાક સ્ત્રીકેલવણીના હિમાયતી માણુસોના વિચાર પ્રમાણે છોકરાના રોગની પરીક્ષા કરવાનું અને તે ઉપર જોઈતા ઔષધોપચારનું તથા એકદર રીતે છોકરાંની સભાળ રાખ વાનું જ્ઞાન દરેક સ્ત્રીને અવશ્યનું છે, પરન્તુ આ વિષય બહુ કઠણ હોવાથી ન્હાની છોકરી ઓની સમજણ બહારનો છે અને એમ છતા પણ જો હઠ કરીને તેમને શિખવવામા આવે તો "થોડુ જ્ઞાન વિનાશકર્તા થાય છે" એ કહેવત પ્રમાણે અને ખાસ કરીને ઔષધોપચારની બાબતમાના તેમના અધુરા જ્ઞાનને લીધે બહુ માઠાં પરિણામ આવે તેટલા માટે પ્રાથમિક શિક્ષણમા આ વિષય દાખલ કર્યો નથી.

શિખવવાની પદ્ધતિ સબધી નીચે જણાવેલી બાબતો ખાસ કરીને ધ્યાનમા રાખવા જેવીછે.

૧. વ્યાકરણનુ પુસ્તક શરૂઆતથી તે છેડા સુધી છોકરીઓને મ્હોડે કરાવવુ એ કેવલ નિરર્થક છે તેની પાછળ સ્મરણશક્તિ નકામી વેડફી ન નાખવી, અને એવા પોપટયા જ્ઞાનથી વિદ્યાર્થીને કાંઈ વિશેષ લાભ પણ થવાનો નહિ આ વિષયમાત્ર તેમની સમજણમા ઉતારવાનો પ્રયત્ન શિક્ષકે કરવો અને તેની તેમને સહેલાઈથી સમજ પડે એટલા સારૂ ઉંચ ઉપલા ધોરણમા જ વ્યાકરણનો વિષય રાખ્યો છે

૨ નિશાળમાંના શિક્ષણ ઉપરાત ન્હાની છોકરીઓને ઘેરથી પાઠ કરી લાવવાનું અથવા લખી લાવવાનું બિલકુલ આપવુ નહિ. ન્હાની છોકરીઓનો અને ન્હાના છોકરા ઓનો બધો વખત શિક્ષણમાં જ રોકવો અને તેમને રમવાની અથવા ગમત કરવાની ફુરસદ ન રહેવા દેવી એ નુકસાનકારક છે ઈત્યાદિ બાબતો ઉપર આવી ગઈ છે પ્રાથમિક શાળામા જતા વિદ્યાર્થીને નિશાળના વખતમા જ શિખવવાનુ રાખવુ શિક્ષા દાખલ ઘેરથી કરી લાવવાને પાઠ આપવામા આવે તો હરકત નથી.

૩. ગુજરાતી (મરાઠી) શબ્દોના પ્રતિશબ્દ આપવાનુ છોકરીઓને શિખવુ એ પણ નકામુ

છે. હું એક નિશાળમાં ગયો હતો ત્યાં છોકરીઓને "ઘોડો એટલે અશ્વ" એમ શિખવેલું જોયું. શિક્ષકોએ ફક્ત એટલુંજ લક્ષ રાખવું કે શબ્દોની યથાર્થ સમજણ વિદ્યાર્થીને પડી છે કે નહિ, અને તે ન પડી હોય તો શાંત રીતે તેમણે વિદ્યાર્થીના મનમા પાડવી. જેમ જેમ તેઓ મોટી થતી જશે તેમ તેમ તેમની સમજણ પણ વધશે અને શિક્ષક તેમજ શિષ્યને બહુ હરકત પડશે નહિ. મોટા મોટા સંસ્કૃત શબ્દો અથવા બીજા અઘરા શબ્દો છોકરીઓ પાસે મ્હોડે કરાવવાની જરૂર નથી. ફક્ત પાંચમા ધોરણની છોકરીઓને માત્ર કઠણ શબ્દોના વાક્યના અર્થ શિક્ષકે પુછવા.

૪. વાર્ષિક કિંવા છ માસિક લેખી પરીક્ષા આ શાળામાં ન લેવી. પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂં થયાની એક પરીક્ષા (સ્કુલફાઇનલ પ્રમાણે) છેવટે રાખી હોય તો ચાલે. પરંતુ વર્ષે વર્ષે શાળાની તપાસ કરી જોવી જરૂરની છે અને તે વખતે છોકરીઓની આવડત મ્હોડાની પરીક્ષાથી નક્કી કરવી. ઈનામ આપવા તે સારી હાજરી માટે, સારી વર્તણુક બદલ, સારી રીતે ગાઈ શકવા સારૂ, સારી શારીરિક રમતો માટે, વગેરે દરેક ગુણને ઉત્તેજન મળે એમ આપવા

શારીરિક શિક્ષણની બાબતમા આપણા દેશની છોકરીઓને રમવાની રમતો અને વગર ખર્ચની તથા જેથી ઇજા થવાનો સંભવ ન હોય તેવી ઈંગ્રેજી રમતો અવસ્ય શિખવવી. હવાની અનુકૂલતા પ્રમાણે સવારે અથવા સાંજે આવા પ્રકારની રમતો તેમને શિક્ષકોની સમક્ષ અડધો કલાક રમવા દેવી. તે બદલ તેમને કંઇ ખાવાનું આપવાનો રિવાજ રાખવો અને સારી સ્થિતિના માબાપની છોકરીઓ પાસેથી તે સારૂ કાંઈ ફી લેવી.

હાઇસ્કુલો.

હાઇસ્કુલમા ફક્ત ૧૨ વર્ષથી વધારે ઉમરની છોકરીઓને દાખલ કરવી જેમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂં થયુ છે તેઓ હાઇસ્કુલમા દાખલ થવાને પાત્ર છેજ. અને જેમનુ પ્રાથમિક શિક્ષણ અધુરૂં છે પરંતુ જેઓ હાઇસ્કુલને માટે લાયક છે એટલે જેમને લખતા વાચતા અને ત્રિરાશી સુધીના હિસાબ આવડે છે તેમને પણ આ નિશાળમા દાખલ કરવી.

હાઇસ્કુલનો વખત સાંજે ૨ થી ૪ કિંવા ૫ વાગ્યા સુધીનો રાખવો. આનાથી વહેલો અથવા વધારે વખત રાખવો નહિ. કારણ આ શાળા પુખ્ત ઉમરની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રિઓને જ માટે છે અને હિંદુ સ્ત્રિઓ તથા ઉમ્મરે આવેલી છોકરીઓને ઘરકામ ઘણું કરવાનું હોય છે. સારા પૈસે ટકે સુખી કુટુંબમા પણ સ્ત્રિઓએ પોતેજ ઘરકામ કરવાનો રિવાજ હોય છે, કારણ કે તે ચાકરોને હવાલે નાંખવાનું ફાવે નહિ. અને મધ્યમ સ્થિતિવાળી સ્ત્રિઓને ઘરકામ કરવાની ફરજ પડે છે. એટલે બીજો કોઈપણ વખત તેમને અનુકૂલ પડવાનો નહિ. આ કારણસર આપણી છોકરીઓને ઘરકામની બાબતમા સારી વાકેફગારી મળે છે અને તેમનુ આરોગ્ય સુધરે છે. સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓને અને કેટલાક પુરૂષોને પણ કેલવણીના પરિણામે ઘરકામમા જે કંટાળો ઉપજે છે તેનુ આ આબાદ ઓસડ હોવાથી તેઓ વધારે ઉપયોગી થશે. આ વિષયનુ સવિસ્તર વર્ણન ઉપર આવીજ ગયુ છે.

હાઇસ્કુલોમાં શિક્ષકનું કામ, સ્ત્રિઓનેજ સોપે હોવુ જોઇએ. પાર વર્ષેથી વધારે ઉમ્મરની અને પરણેલી છોકરીઓને પુરૂષ શિક્ષકોના હાથ તળે રાખવી એ સલામતી ભરેલું નથી. વળી હાઇસ્કુલમાની શિક્ષક સ્ત્રિઓ પણ વિવાહિત સ્થિતિની અથવા સારી વર્તણૂકવાળી પુખ્ત ઉમરની વિધવા અથવા યુરોપિયન હોવી જોઇએ.

હાઇસ્કુલમા ચલાવવાના વિષયોના અવસ્ય શિખવવાના અને ઇચ્છાનુસાર શિખવાના એમ બે ભાગ પાડવા. સર્વગુણસપન્ન સુશિક્ષિત સ્રીનુ પદ ધરાવવાને જેટલા વિષય જાણવા અવસ્યના છે તેટલા દરેક જણ શિખી શકે એ અશક્ય છે તેથી દરેક જણે પોતાની શક્તિ અનુસાર, પોતાને રૂચે એવા અને પોતાથી બની શકે એવા બે ત્રણ વિષયો પસદ કરવા. આ ઠેકાણે મ્હારા અભિપ્રાય મુજબ જે વિષયો અવસ્ય અને ઇચ્છાનુસાર રાખવા જોઇયે તે કયા અને કેટલા શિખવવા એટલુંજ માત્ર અહિ બતાવ્યુ છે એથી વધારે ઓછા વિષય સવડ પ્રમાણે અને સમાજ સ્થિતિને અનુસરી રાખવા.

અવસ્ય શિખવવાના વિષયો.

૧ મરાઠી અથવા બીજી જે પોતાની માતૃભાષા હોય તે, તેનુ વ્યાકરણ તેમાના સારા સારા કવિનાં કાવ્યો, અને નિબધ લેખન.

૨ હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ.

૩ દુનઆંની ભૂગોળવિદ્યા સબધી માહિતી.

૪ સંસ્કૃત (ડાક્તર ભડારકર કૃત) પહેલું અને બીજું પુસ્તક, તથા છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓ માટે સસ્કૃત પુસ્તકોમાથી વીણી કાઢેલા ફકરાઓ.

૫ શિવણકામ

૬ ન્હાના છોકરાઓને થતા દરદોનુ તથા તે ઉપરનાં ઓસડનુ અને બાલરક્ષણ સબધી જ્ઞાન.

૭ રસોઈ કામ.

ઇચ્છાનુસાર લેવાના વિષયો.

નીચે આપેલા વિષયો પૈકી ગમે તે બે દરેક જણે શિખવા.

૧ ઇગ્રેજી.

૨ ઇગ્લાડનો ઇતિહાસ.

૩ અકગણિત અને બીજગણિત. (સામ્ય સમીકરણ સુધી)

૪ ભૂમિતિના પહેલા બે પુસ્તકો.

સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે —ગો મ ત્રિપાઠી

વાર્ષિક લવાજમ સવા રૂપિયો ટપાલ ખર્ચ સાથે

સુન્દરીસુબોધ.

સુંદર પુસ્તકો ભેટ નિશેષમાં

(રોયલ ત્રણ ફોર્મ—મ્હોટા ચોવીસ પાનાનું)

ગુજરાત—કાઠીયાવાડમાં સર્વાંગે સ્ત્રીઓને માટે પ્રકટ થતું પ્રથમ અને એકજ માસિક

પ્રકાશક—બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ

સ્ત્રીઓની સાંસારિક માનસિક, નૈતિક, ધાર્મિક, અને શારીરિક ઉન્નતિ કરવી એ આ પત્રનો મહાન હેતુ છે સ્ત્રીઓના લેખને ખાસ આવકાર આપવામા આવેછે

યોગિની.

અથવા, સાધ્વીઓના જીવનસુત્રામ

એક સુબોધક સામાજિક નવલ કથા મૂલ્ય, આના બાર ટપાલ ખર્ચ એક આના.

આ પત્રના બીજા વર્ષના નવા ગ્રાહકોને અર્ધી કીમતે

પત્ર વ્યવહારનું સરનામુ } શંકરરાય અમૃતરાય વ્યવસ્થાપક, સુન્દરીસુબોધ, રાયપુર, વાઘેશ્વરીની પોળ, અમદાવાદ

વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ કિંમત રૂ ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મગાવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર મહેશજી આજરિયા ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માંગરોળ, (કાઠીયાવાડ) તથા "સુંદરી સુબોધ" ઓફીસ, અમદાવાદ

અમારા એજન્ટો.

રાજકોટ—રા રા મહેન્દ્રરાય નિર્ભયરાય બી એ., એલ એલ બી ઠે સદર.

કરાચી—રા રા રઘુનાથ દામોદર ઠે પોર્ટ ટ્રસ્ટ ઓફીસ

મુંબાઈ—રા રા બજરંગજી લાલજીભાઈ બી એ, એલ એલ બી હાઈકોર્ટ વકીલ ઠે માન્ટેરા., સુનાબહૅડી લેન [દુકાન, ચ પાગથી

રા. રા પુરૂષોત્તમ નાથુરામ પટેલ ઠે શેઠ. ગોકળદાસ દોલતરામની

વડોદરા—રા રા પુન્યવંતરાય રણછોડરાય દિવટિયા. ઠે. બાજવાડા.

મધુરા પક્ષી સાહાય, હાંચ તરુશાખે,
સ્વર્ગીય સુગીતો ગાય, મીઠું પ્રિય ભાખે. ૬

એમ રમ્ય ઉદ્યાન મહિં સહુ આ મળિયા,
બનિ ગાયકગણ ગુણવાન, સંગીતે ભળિયા. ૭

૩

ગરબી

(ફૂલો! ફૂલો! મુલક ગુજરાત ફૂલો!—એ ચાલ.)

ચાલો, સાહેલી!, આપણ ત્યહાં જઇયે,
જઇ, ગાયકવૃન્દે એક થઇયે,
થઈ ભેગા અમીનો રસ લઇયે,
લઈ, આનંદ થકી ગુટગ ભરીયે. ૧

ભરી ભરીજ તેથી મત્ત બનીયે,
બની, પંખી તરૂકુલ સંગ રમીયે,
રમી રમી, હરખથી મન ભરીયે,
ભરી, સર્વેની સહુ એક તાન થઇયે. ૨

એક તાને પ્રભુનાં ગીત ગાઇયે,
વળી પુષ્પોની સાથે પ્રીત કરીયે,
પછી તરૂની ડાળે ખુબ હીંચીયે,
અને અહા! પંખીની સહ ઉડીયે. ૩

ભ્રમર

વિવિધ વિહાર.

ખોટે રસ્તે ભકિત.

વિમળાઃ—(ઘરના ઉમરા ઉપરથી) કેમ વિરમતી બહેન, આમ બા'રોબાર ક્યાં ચાલ્યાં? કાંઈ બહુ મોંઘાં થયાં છો! હમણાંનાં તો દેખાતાંયે નથી!

વિરમતીઃ—'મોઘાં' શેનાં; થોડા દિવસ થયાં એમના ટેબલનો એક રૂમાલ ગુંથવા માંડયો છે, તે ભરવામાં ને ભરવામાં મોડું થઈ જાય છે, તેથી નથી અવાતું.

વિમળાઃ—એમ! મ્હેં તો જાણ્યું, કે પેલા મહારાજ આવ્યા છે, ત્યાં દર્શન કરવા જતાં હશો, તેથી નહીં આવતાં હો.

વિરમતીઃ—ના, રે, ના, ત્યાં તે શું જાય, એવાં તે કયાં નવરાં છીએ, કે આખો દહાડો રખડતાં ફરીએ. એતો પેલી ચંદ્રમણીને સોંપ્યું. અલી! એનો આખો દિવસ મહારાજને ત્યાંને ત્યાં જ રહે છે.

વિમળાઃ—રહ્યાં. એમ તે પૂન્ય થતાં હશે! ધણી ઘેર ભૂખ્યો મરે, ને બાઈ ચાલ્યાં પૂન્ય કરવા. એના વર એક દહાડો મ્હારે ત્યાં આવ્યા હતા, તે એમને મ્હોંડે કોણ જાણે કેટલુંયે બોલતા'તા. મહારાજનેયે કોણ જાણે કેટલી ગાળો પડી હશે, બિચારા પૂરા કંટાળી ગયા છે.

વિરમતીઃ—એ પણ બિચારા શું કરે, કેમ ના કંટાળે; રોજ તે એવું કેમ પાલવે! આખો દિવસ ધંધામાંને ધંધામાં થાકી જતા હોય, અને, ઘેર આવે ત્યારે સુખે રોટલો યે ખાવા ના મળે.

વિમળાઃ—એતો બહેન, મારા ઘરમાં રોજે કહે છે કે "ઘર વંઠયું ને બગતડું મેડું."

વિરમતીઃ—એના વર કૃષ્ણુલાલ જરા ભલા છે, તે કાંઇ બોલતા નથી, એને તો, પેલી રસિકના વર જેવો, વર જોઈએ, કે જરાયે વાંકાં ચૂંકા ન થવાય. બિચારા ભાયડા જતું કરે, ત્યારે બાયડીઓ વાંકી થાય. જો! જો! પેલી મંગુ જાય છે એ પણ ભકતાણિ છે. નક્કી કોઈ મહારાજને ત્યાં, કે મંદિરમાં જ જતી હશે જરા બોલાવતો ખરી!

વિમળાઃ—મંગુ બહેન..........ઓ મંગુ બ્હેન, જરા આવો તો ખરાં; ક્યાં ચાલ્યાં? હંસુને ઘેર?

મંગુ—ત્યાં તે શું કરવા જાય; નકામા બેસી રહેવું, ને માથાં ફોડવાં! પેલા નવા મહારાજ આવ્યા છે ને, તેમનાં દર્શન કરવા.

વિમળા —એમ, મ્હારા મનમા કે હું સુને ઘેર જતા હશો, સાભળ્યુ છે કે મહારાજને ત્યા તો બહુ બાયડીઓ એકઠી થાય છે! કેટલીક તો આખો દિવસ ત્યાની ત્યાજ રહે છે, આખો દિવસ શા દર્શન કરતા હશે!

મંજુ —એતો એમ, કે ઘેર બેથી રહે, ત્યારે ત્યા બેય ઘડી રામનું નામ દેવાય.

વિમળા —ઘેર નહિ દેવાતું હોય?! શેનું રામનુ નામ, હાલા એશેએ એસા સૌએ માન ગામની કુથલીઓ તો કરે છે નકામા ઢોગ!

મંજુ —બેસ, બેસ, નકામું શુ બકબક કરે છે, એવુ તે કાંઈ કરતું હશે! તનેયે બોલવાની ટેવ પડી છે તો!

વિમળા —શુ કામ ડાહ્યા થાવ છો! હુ એક દિવસ ત્યા આવી હતી, ત્યારે બધુયે જોયુ હતું પ્હેલાં તો મ્હારા મનમા કે કોણ જાણે ત્યા શીયે ભક્તિ કરતા હશે, અને, કોણ જાણે કેટલીયે માળાઓ ફેરવતા હશે પણ પછી આવીને જોયુ ત્યારે બધી ખબર પડી.

મંજુ —તોયે સહેજ પરમેશ્વરનુ નામ દેવાય. સહેજ ભગવાનનુ નામ કાને પડે તોયે પૂન્ય છે "નાણા તેટલું પૂન્ય."

વિમળા—એમ તે પરમેશ્વર છેતરાતો હશે! એ તે કાંઈ ત્હમારા રમણિક જેવડો નાનો કીકો છે' જુઠ્ઠ બોલીએ, કુથલી કરીએ, બધાને ગાળો દેઈએ, અને, પછી મંદિરોમા અને મહારાજોને ત્યા મહાલામહાન કરીએ એટલે પૂન્ય થઈ જતું હશે! એમ કાંઈ પરમેશ્વર છેતરાય એવો નથી આટલી મોટી દુનિયા બનાવી છે, અને એટલુએ સમજતો નહી હોય' ખરા મનથી ઘેર પણ ક્યા ભક્તિ થતી નથી!

વિરમતી —ખરૂં છે ઘેર ક્યાં પરમેશ્વરને પૂજાતો નથી, તે, મદિરોમા, ને મહારાજો ને ત્યા ભટકીએ! "મન ચગા તો કથરોટમે ગગા."

મંજુ —તુંએ પહેલા મદિરોમા દર્શન કરવા જતી'તી ને્તો' હમણા વળીઆમ પવન વાયો છે, તે, જરા ડહાપણુ સુઝ્યુ છે, બે દહાડામાં ડાહી થઈ ગઈ'

વિરમતી —હા હું જતી'તી ક્યા ના કહું છું, પણ એક દહાડો મને એમણે એક ચોપડી વચાવી, એમા શાસ્ત્રની એવી સારી સારી વાતો લખી હતી, અને, એવા માન સાગ દાખલા આપ્યા હતા, કે તું વાચે તો દીગજ થઈ જાય આપણા શાસ્ત્રમા તો કહ્યુ છે કે, બાયડીઓને તો 'પતિ એજ પરમેશ્વર છે' ધણીની ચાકરી કરે તો સૌએ સારા વાના થાય. ત્યારથી જ મને તો લાગ્યુ, કે, શુ કામ મદિરોમાં

વિરમતીઃ—એતો પહેલાં એમજ થવાનું; પછી ધીમે ધીમે બધુંયે ઠેકાણે પડશે.

મંજુઃ—જે થશે તે ખરૂં. મને નકામી બહુ ખોટી કરી; મોડું થઈ ગયું અને દ વાયે ના જવાયું; પણ કાંઈ નહિં, આજે આ બધું સાંભળ્યું છે, તે ઘેર જઈ એમને બધું પૂછી જોઈશ. જોઉં તો ખરી, એ શું કહે છે, પાસે સારી સારી ચોપડીઓ મંગાવિને જોઇશ, એટલે બધુંયે ખબર કાંઇ આટલું બધું બોલ્યાં છો તે ઢાંક્યું રહેશે ? તમારા મનથી એમ છે એકલાં જ શિખ્યાં છો !

વિમળાઃ—જો જોને, એટલે બધુંયે જાણશો. આટલી કથાઓ સાંભળી પણ કાં ઝ્યાં નહિ, તે હવે શું સમઝશો ! એતો "ભેંશ આગળ ભાગવત" જેવું

વિરમતીઃ—છાની રહેને વિમળા; કાલે બધી ખબર પડશે; કાલ મળજો હોકે મંજુ

મંજુ.—કાલે તમે મ્હારે ત્યાં જ આવજોને, જાઉં છું.

વિમળા.—આવજો મંજુ બહેન.

મંજુઃ—તમે આવજો.

વિરમતીઃ—આજ તો મોડું થયું એટલે ઘેર ગયાં; એમને જરાક ચટકો લાગ્યો જોઇએ, કાલે શું કહે છે.

વિમળા.—જરા અક્કલ વાપરીને વિચાર કરશો, તો તરત બધુ સમઝશો, પણ કાલ ચાર કરે છે કોણ, "દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પિંડને વાધે રોગ."

વિરમતી.—જોઈશું, કાલની વાત કાલ; હું પણ જાઉં, જરા મોડું થયું.

વિમળાઃ—આવજો ત્યારે, કાલે હું તમારે ત્યાં બૂમ પાડીશ; આપણે બન્ને મંજુને ઘેજ જઈશું.

વિરમતીઃ—ઠીક, પણ જોજે બૂમ પાડવી ભૂલીશ નહિં હોં!

વસન્તવિનોદી
(શિશુમણ્ડળ

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

(ડીસેમ્બરના અંકથી ચાલુ.)

૩

દેવહુતી—મહાત્મા મનુ ભગવાનની તે પુત્રી હતી. જો કે તે મહાન્ રાજા હતો તોપણ ત્હેની અતિ પ્રિય પુત્રી એક અરણ્યનિવાસી ઋષિને પરણી હતી. ત્હેનું નામ કર્દમ હતું. આ ઋષિ ઘણા વિદ્વાન હતા એટલુ જ નહિ પણ સાધુતા અને ભક્તિમાં કોઇ ત્હેમની બરોબરી કરી શકે તેવું ન હતું. રાજકન્યાની ત્હેમના ઉપર અગાધ પ્રીતિ હતી, અને ત્હેને પરિણામે ઋષિએ ત્હેની ખાતરજ ત્હેની સાથે વિવાહ કર્યો હતો. આ દંપતીનાં લગ્ન શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે થયાં હતાં. રાજપુત્રીએ ત્યારપછી રાજભુવન ત્યજી સ્વામીની સાથે એક ગાઢ અરણ્યમાં નિવાસ કર્યો હતો.

બાલ્યાવસ્થાથી જ રાજકન્યાને વિદ્યા ઉપર અપ્રતીમ પ્રેમ હતો. અને બહુધા તેજ કારણને લીધે તે ઋષિ સાથે ત્હેમના જ્ઞાનથી આકર્ષાઇને પરણી હતી. જ્યારે તે ઉંમરે પ્હોંચી ત્યારે ત્હેની વિદ્યા ઉપરની પ્રીતિમાં એટલી બધી વૃદ્ધિ થઈ કે ત્હેણે સંન્યાસિનીનું જીવન ગાળી આ બ્રહ્માણ્ડના ગ્હસ્યનું ગૂઢ તત્વ જાણવાનો નિશ્ચય કર્યો. જો તે રાજકન્યા રહી હોત તો તે, તે સમયના સઘળા મહર્ષિઓ પાસે અધ્યયન કરી શકત, તથાપિ જો પરબ્રહ્મને જાણવાની ત્હેની ઇચ્છા હતી તે ભાગ્યે જ પુરી થાત. પણ અરણ્યમાં ત્હેને પતિ સહ તે પ્રયાસ ઘણો જ સરળ થઈ પડયો. આ ત્મજો ત્હેણે તે મહાન્ કાર્ય વાસ્તે અતિ ઉત્સાહથી જે જે અધ્યયન કરવા યોગ્ય હતું ત્હેનું અધ્યયન કર્યું, અને જેનો પ્રયોગ કરવા યોગ્ય હતો ત્હેનો પ્રયોગ કર્યો.

આ મહર્ષિપત્નીએ એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો, જે પુત્ર વસ્તુતઃ આપણા તત્વજ્ઞાનનો પિતા થયો. કારણકે ત્હેના પ્હેલાં તત્વજ્ઞાન શુ છે ત્હેનો કોઇને ખ્યાલ હતો નહીં. આ મહાત્માનું નામ કપિલ હતું. મહાત્મા કપિલ મુનિએ સાખ્યદર્શન રચ્યું. આ ગ્રંથની અંદર દુનિઆના ઉપક્રમ પછી પ્રથમ જ મનુષ્યના મનનું પૃથક્કરણ કરવાનો, ત્હેના સુખ દુ.ખનાં કારણો શોધી ક્હાડવાનો, અને મનુષ્યનાં દુ.ખ નિવારણ કરી મોક્ષ મેળવવાનાં સાધનો બતાવવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. દેવહુતિએ તે મહાત્મામાં ત્હેમના નામ પ્રમાણેના ગુણોનું આરોપણ કર્યું. બાલ્યાવસ્થાથી જ ત્હેણે ત્હેમને એવું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું કે જેના પ્રતાપથી ત્હેમને મનુષ્ય જાતિના મોક્ષનો ઉપાય શોધી ક્હાડવાનો માર્ગ દૃશ્યમાન થયો. જ્યારે તે મ્હોટા થયા ત્યારે ત્હેમણે ત્હેમનાં મહાન્ પ્રભાવવાળાં માતુશ્રીએ બતાવેલા માર્ગમાં નિરંતર શ્રમ કરીને છેવટે મનુષ્યજાતિના સુખનો ઉપાય ખોળી ક્હાડયો. આશરે

અંદર પડ્યું. આથી પાત્રનું છીદ્ર બંધ થયું અને પાણી અંદર ભરાઇ શક્યું નહીં. આ બનાવ કોઇની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહીં. યોગ્ય કાળે ઘડી તપાસવામાં આવી તો માલમ પડ્યું કે તે ભરાઇ ન હતી. આ ઉપરથી તપાસ કરતાં ત્હેની અંદરથી મોતી જડી આવ્યું. આવી રીતે જો કે ધારેલો ઉદ્દેશ પાર ન પડ્યો તોપણ ત્હેને પરણાવવામાં આવી અને પરિણામે તે અલ્પ સમયની અંદર વિધવા થઈ.

વિધવા થયા પછી ત્હેણે ત્હેના પિતા પાસે ગણિતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આરંભ્યો. ભગવાન્ ભાસ્કરાચાર્યનો મહાન્ ગ્રંથ લીલાવતી જે ત્હેને ઉદ્દેશીને લખવામાં આવ્યો છે તેજ બતાવી આપે છે કે આ કઠિન વિષયનું લીલાવતીને કેવું વિશાળ જ્ઞાન હતું. એમ કહેવામાં આવે છે કે ગણિતના પ્રમાણથી તે કોઇપણ ઝાડના પાદડાં ગણી આપતી. ત્હેણે પોતાનું જીવન વિદ્યાભ્યાસમાં ગાળ્યું હતું, અને ગણિત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્હેનું સર્વસ્વ હતું.

કાળના અનન્ત પ્રવાહ ઉપર ક્ષણભર દૃષ્ટિ કરતાં ઇતિહાસ પટ ઉપર પ્રકાશ પાથતી **ભાનુમતી** આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. જેવી રીતે લીલાવતી ગણિતશાસ્ત્રમાં નિપુણ હતી તેવી રીતે ભાનુમતી મંત્રયોગમાં કુશળ હતી. બીહારના મહારાજા ભોજરાજની તે રાણી હતી. ઘણું જ શોકાસ્પદ છે કે ભાનુમતી વિષે એક મહીબર દંતકથાઓ સિવાય ત્હેનો બીજો કાંઇ પણ ઇતિહાસ આપણી પાસે નથી. વળી આ દંતકથાઓ એવી છે કે તે ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એમ નથી. ભોજરાજ આશરે બે હજાર વર્ષ ઉપર થઈ ગયો છે. ભાનુમતીનો મંત્રયોગ એવે સમયે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છે કે જે વખતે દુનિઆ લગભગ અજ્ઞાત અવસ્થા ભોગવતી હતી. તેમ છતા દરેક ગામ કે શેહેર જ્યાં બાજીગર હોય છે ત્યા ત્હેનું રમણ અદ્યાપિ પર્યંત જળવાઇ રહેલું છે. આ લોકો ત્હેનું આદર સહિત આરાધન કરે છે, અને ત્હેનો પ્રભાવ એટલો છે કે આખા હિન્દુસ્તાનભરમાં આપણને કોઇ એવો બાજીગર નહિ મળે કે જે શરૂઆતમાં ત્હેની પ્રાર્થના કર્યા સિવાય પોતાના ખેલ શરૂ કરે.

સનાતન.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(ડીસેમ્બરના અંકથી ચાલુ)

ધરતીકંપ.

એક દિવસ ઉત્સુક તથા તેનાં માબાપ રાત્રે બેઠાં હતાં તેવામાં અચાનક જાણે ઘર ચકરચકર ફરતું હોય તેમ સઊને લાગ્યું, અને છાપરાંની વળીઓનો કકરાટ થયો. તે જોઇને અને સાંભળીને ઉત્સુક ગભરાયો અને પૂછ્યું, કાકા, આ જરાવારમાં શું થઈ ગયું? મને જરાવાર આ ઘર ફરતું હોય એમ લાગ્યું અને સાથે આ વળીઓ પણ જાણે તૂટતી હોય એમ મને જણાયું. એ શું હશે કાકા?

વિજ્ઞાન—એને ધરતીકંપ કહે છે, એટલે કે ધરતી ધ્રુજે છે. મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીની અંદર બળતું છે, તે કેટલીક વખત જ્વાળામુખી પર્વત રૂપે બહાર આવે છે. બહાર આવે છે ત્યારે, તેમજ કેટલીક વખત તે બહાર નથી નીકળી શકતું ત્યારે પણ, તેનું જોસ આસપાસ લાગે છે. અને આપણે પાણીમાં જરા હાથ પછાડીએ તો જેમ મોજું ચોમેર ફેલાઈ જાય છે, તેમ આ જોસનું મોજું ધીમે ધીમે ચોમેર ફેલાય છે અને તેથી આ પૃથ્વીને ધક્કો લાગે છે; ત્યારે ધરતીકંપ થયો કહેવાય છે.

આ ધરતી કંપથી નબળાં ઘર હોય છે તે તૂટી જાય છે, અને એક બે સેકન્ડ કરતા વધારે રહે તો ઘણું નુકસાન થાય છે.

પરમેશ્વરની કૃતિઓમાં કેવો ચમત્કાર છે!!

પાણી.

ઉત્સુક—કાકા, પેલો માણસ વાત કરતો હતો કે એ દેશમાં પાણીની એટલી તંગી છે કે પાણીનું વાસણ લોકો ખાટલા નીચે સંભાળથી રાખે છે, અને જો કોઈ તે લેવાને પ્રયત્ન કરે તો તેને જાનથી મારે છે, એ વાત ખરી હશે? જરા પાણીને માટે એમ શા માટે કરતાં હશે, વારુ?

વિજ્ઞાન—આપણને તો એમ લાગે; આપણને પરમેશ્વરે પુષ્કળ પાણી આપ્યું છે તેથી તેની ખરી કિંમત આપણને માલૂમ પડતી નથી. આપણે પરમેશ્વરનો પૂર્ણ ઉપકાર માનવો જોઇએ કે એવી ચીજને માટે પેલા માણસના જેવું કરવું પડતું નથી. તેં ગુજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીમાં રેતીનાં રણના પાઠમાં અલીબેગની વાત તો વાંચી હશે.

ઉત્સુક—હા, કાકા, પાણી વિના એક ઘડી પણ રહેવાય નહિ. એ પાણી શાનું બનેલું હશે.

વિજ્ઞાન—પાણી, ઑક્સીજન (પ્રાણવાયુ) અને હાઇડ્રોજન ( ) નામના બે વાયુનું બનેલું છે.

ઉત્સુક—ત્યારે, વરસાદ નથી આવતો ત્યારે તે બે વાયુમાંથી પાણી ઉત્પન્ન કરીને આપણું કામ કેમ નથી ચલાવતા ?

વિજ્ઞાન—કેમકે તે બન્ને વાયુને જ્યાબધ એકઠા કરવાની ઘણી મુશ્કેલી છે. પણ હું તને એક સરલ પ્રશ્ન પૂછવા માગું છું કે કુદરતી રીતે પાણીનો રંગ કેવો હોય ?

ઉત્સુક—ઓહો, તેમાં તે શું ? પાણીનો રંગ ધોળો હોય.

વિજ્ઞાન—હું એમ ધારતો જ હતો કે, તું એ જવાબ આપીશ. ધોળો રંગ તો આપણે દુધ જેવાને કહીએ છીએ. પાણી દુધ જેવું ધોળું છે ?

ઉત્સુક—ના, કાકા, હવે તો વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે તેને કોઈ રંગ જ નથી.

વિજ્ઞાન—તેજ વિચાર ખરો છે. જે કંઇ ફેરફાર એથી ઉલટો જોવામાં આવે તે તેની સાથે પૃથ્વીનાં રજકણો મળેલાં હોય તો જ થાય. જેમકે ડોળું પાણી, રાતું પાણી ઇત્યાદિ. રંગ એ પણ એક જાતની પૃથ્વી-માટી જ છે, તેથી આપણે પૃથ્વીનાં રજકણો કહ્યા. જો કે દરીયાનું પાણી આસમાની દેખાય છે તેનું કારણ વળી બીજું છે. તે તો બહુ ઉંડાઇને લઇને, તેમ જ ઉપરના આકાશના પ્રતિબિમ્બને લઇને એવું દેખાય છે. એનો ઠીક પણ પાણીનો આકાર કેવો હોય છે, ઉત્સુક ?

ઉત્સુક—પાણીનો આકાર તો કેવો હોય છે? સપાટ હોય છે બીજો કેવો.

વિજ્ઞાન—એક ગોળામાં પાણી ભરીએ તો ? શીશામાં ભરીએ તો ?

ઉત્સુક—ત્યારે પાણીને પૃથ્વીની માફક એકજ પ્રકારની આકૃતિ નથી, પણ જેમાં પાણી નાખીએ તેની આકૃતિ તે ગ્રહણ કરે છે.

વિજ્ઞાન—પાણીનું જોસ કેટલું હોય છે તેની તો તને ખબર હશે જ.

ઉત્સુક—હા. પૂર આવે છે ત્યારે ગામનાં ગામ પણ વખતે તણાઈ જાય છે. વળી આગગાડી વિગેરે હાલનાં ઘણાંખરાં યંત્રો જે વરાળની મદદથી ચાલે છે તે વરાળ પણ પાણીનું જ સ્વરૂપ છે.

વિજ્ઞાન—બરાબર.

ઉત્સુક—કાકા, ફલાણું પાણી ભારે અને ફલાણું હલકું છે એમ લોકો કહે છે તેનો શો અર્થ ?

વિજ્ઞાન—પાણી હમેશાં જે જે જમીનમાં થઇને વહે તે તે જમીનના રજકણોની અસર સાથે લેતું આવે છે. કેટલીક વખત મજાના રેતીવાળા પ્રદેશમાં થઇને પાણી વહે

છે ત્યારે તે ચોખ્ખુ ગળાઇને આવે છે. કોઈ ખારવાળા પ્રદેશમા થઇને આવે તો તેમા સ્હેજ ખારાશ આવે છે. જેમ પાણીમા ખાર વધારે તેમ તે ભારે, એટલે કે તે પીવાથી અન્ન તરત પચી ન શકે, હલકુ એટલે જે અન્નને તરત પચાવે તે. કેટલાક કુવાનું પાણી ભારે અને કેટલાકનુ હલકુ હોય છે તેનો જે પ્રદેશમા થઇને તેની સર નીકળતી હોય અને આવતી હોય તેના ઉપર આધાર રહે છે સાધારણ રીતે ડુગરી પ્રદેશનુ પાણી ભારે હોય છે પાણીના શા શા ઉપયોગ છે તે તો તુ જાણતો હશે.

ઉત્સુક—હા, કાકા એતો દેખીતા જ છે પાણી વિના આપણે ઘડીભર પણ રહી શકતા નથી પાણી વડે જ અન્ન પાકે છે, રંધાય છે અને ખાધેલુ અન્ન પચે છે. પાણી માંસયુક્ત કરવાના કામમા આવે છે અને વરાળ વિગેરેના રૂપમા એક શક્તિ થઈ પડેલ છે જેથી મનુષ્યના સુખમા અનેકધા વૃદ્ધિ થાય છે

વિજ્ઞાન—પાણીની પ્રકૃતિ કેવી છે તે તુ જાણે છે?

ઉત્સુક—હા પાણી ઠંડુ છે

વિજ્ઞાન—બરાબર, પાણીની પ્રકૃતિ શૈત્ય (ઠંડાપણુ) અને પ્રવાહીપણુ છે. જે જે ચીજો આપણને ઠંડી લાગે તેમા પાણીના રજકણો છે એમ સમજવુ હવા પણ ઠંડી તેને લઇને જ લાગે છે આ પૃથ્વી ઉપર માત્ર એક ભાગ જમીન અને ત્રણ ભાગ પાણી છે એ ખારા પાણીના મોટા મોટા ભાગોને મહાસાગરો કહે છે, જેવા કે પૅસિફિક, અટલાન્ટિક ઉત્તર મહાસાગર, દક્ષિણ મહાસાગર ઇત્યાદિ તેઓથી નાના ભાગોને સમુદ્ર કહે છે, જેવા કે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, અરબી સમુદ્ર વગેરે એ સર્વમા પાણી ખારૂ છે

ઉત્સુક—કાકા, પરમેશ્વરે એટલુ બધુ પાણી શા માટે કર્યું હશે? અને વળી તે ખારૂ કરવા કરતા મીઠુ કર્યું હોત તો કેવુ સારૂ?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરે જે કઈ બનાવ્યુ છે તે સર્વમા કંઈ ઉંડો હેતુ સમાએલો હોય છે એ મોટા સમુદ્રો હોવાથી વેપારમા ઘણું સુગમ પડે છે. જ્યા જ્યા દરીયો હશે ત્યા ત્યા ઘણુ કરીને વેપાર સારો ચાલતો હશે. તેનું પાણી ખારૂ છે તેથી તો આપણને ખાસ ઉપયોગી ચીજ મીઠુ પકે પડે છે. જો મીઠુ ન પાકત તો આપણી શી વલે થાત! વળી સમુદ્રોની અંદર અનેક પ્રકારના જીવ થાય છે જેમની જીંદગી ખારા પાણીમા જ ટકી શકે છે પરવાળા નામનાં જીવડા સમુદ્રોમાં જ રહે છે અને ધીમે ધીમે કરીને મોટા ટાપુઓ તેઓ બનાવે છે!

ઉત્સુક—ટાપુઓ એટલે શુ?

વિજ્ઞાન—ટાપુ અથવા દ્વીપ એટલે સમુદ્રમા જમીન ઉચી આવેલી હોય તે—જેની ચારે તરફ પાણી હોય. એવી જ રીતે પાણીના કેટલાક ભાગોના નામ પણ જાણવાના છે. સ

મુદ્રનો ભાગ લાંબો થઇને જમીનમાં જતો હોય તો તેને ઉપસાગર કે અખાત કહે છે. પાણીના બે મોટા ભાગને જોડનાર નાનો ભાગ સામુદ્રધુની કહેવાય છે. આ ખારાં પાણી ઉપરાંત મીઠાં પાણીનો સંગ્રહ પ્રભુએ આપણને આપેલો છે.

ઉત્સુક—હા. કાકા, એતો મને ખબર છે, નદી, ઝરાઓ વિગેરેમાં મીઠું પાણી હોય છે. ઘણુંખરાં સરોવરમાં-તળાવમાં-પાણી મીઠું જ હોય છે. સમુદ્રોનું પાણી ખારૂં કેમ હશે, વારૂ?

વિજ્ઞ—તે હું તને સમજાવીશ. પણ તે પહેલાં એક વાત તારે યાદ રાખવાની છે તે એ છે કે વરાળ એ પાણીનુ સ્વરૂપ છે, અને વરાળ સિવાય વરસાદ, ઝાકળ, ધુમ્મસ, કરા, બરફ એ સઉ પાણીનાં જુદાં જુદા સ્વરૂપ છે-પણ અંતે બધા પાણી જ છે. જેમ સોનામાંથી ઘાટ જૂદા જૂદા ઘડાય પણ મૂળ બધુ સોનું છે, તેમ જ આમાં પણ છે. એ સ્વરૂપો કેવી રીતે થાય છે તે હું તને હવે પછી સમજાવીશ.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની.

વર્તમાન રંગ.

સ્ત્રીઅપરાધીઓ માટે એક ઉદ્યોગશાળા હોવાની જરૂર:—ન્હાના મ્હોટાં સ્હેરોમાં અનુભવી માણસોને ગરીબ વર્ગનાં જુવાન બાળક અને બાળકીઓ રખડતાં જણાયા વિના રહ્યાં નહીં હોય. ઘણે ભાગે માબાપની કંગાલીયત અને ગુજરાન કરવાને અશક્ત સ્થિતિને લીધે રઝળતાં રાખેલાં તથા કોઈપણ આશ્રય વિનાનાં નાવારસ છોકરાંઓ એવી ભટકતી અને રખડતી જીંદગીના ભોગ થઈ પડે છે, અને કેટલાક હરામખોરોના હાથમાં સપડાઈ પોતાનું ભવિષ્યનું આખું જીવન બગાડે છે, એટલુંજ નહીં, પણ સ્હેરની બીજી પ્રમાણિક અને આબરૂદાર વસ્તીને ત્રાસ રૂપ થઈ પડે છે. આ નિર્ભાગી જીવો આ પ્રમાણે આપણને પીડાકારક હોવા છતાં, તેમની આ સ્થિતિનું મૂળ કારણ ઉદાર બુદ્ધિથી તપાસતાં, તેઓ આપણી દયાને જ પાત્ર છે એમ આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી. કારણ કે, બાળપણથીજ જો તેઓને પુરતી સંભાળ અને રક્ષણ નીચે મુકી નઠારી સોબતમાં ફસાતાં બચાવી લેવામાં આવે, અને પછી કોઈ સારા ઉદ્યોગ તરફ તેમનું મન વાળવામાં આવે, તો રખડતી જીંદગી ગુજારવાનુ છોડી દઇ તેઓ પ્રમાણિક મહેનતુ નીવડવાનો ઘણો સંભવ રહે છે. યુરોપના દેશોમાં આ વિચાર લાંબો વખત થયાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, અને ત્યાં એવાં નાવારસ તથા રખડતાં બાળકો માટેનાં આશ્રમો સરકારી તરફની તેમજ ઉદાર દિ-

લના શ્રીમંત ગૃહસ્થોની' સહાયતાથી ઉઘાડી નિભાવવામા આવે છે આવી કાંઈક સસ્થાઓ આપણા દેશમા પણ ઉભી કરવાનો વિચાર આપણા પરોપકારી સજ્જનોને પણ થયો હતો અને થાય છે, અને કેટલેક ઠેકાણે અનાથાશ્રમો ઉઘાડવામા આવ્યા છે, તેમ ઉદ્યોગશાળા પણ સ્થાપવામા આવી છે. મુબાઈમા ડેવીડ સાસુનના નામની એક ઉદ્યોગશાળા ઘણા વરસો થયા ચાલુ છે. ગયા ફેબ્રુઆરી માસમા તે શાળાની કમીટીની સભામા વચાયેલા રીપોર્ટની નોંધ લેતા " મુબાઈ સમાચાર " પત્રે જે ચર્ચા કરી છે તે ઘણીજ ઉપયોગી અને સમયસૂચક છે બાળક તેમજ મ્હોટી વયની, નિરાધાર સ્થિતિના ભોગ રૂપ થઈ પડવાથી અપરાધી થયેલી, સ્ત્રીઓને યોગ્ય માર્ગે દોરવા માટેની એક ઉદ્યોગશાળા સ્થાપવાની ભલામણ કરતા તે લખે છે કે –" બાળ વયના પુરૂષ અપરાધીઓને ઉગારવામા આ ખાતુ જે મહોપકારક સેવા બજાવે છે, તે જોતા એજ પ્રકારના સ્ત્રીઅપરાધી વર્ગ માટેના ખાતાની ખોટ આપણને વધારે માલમ પડી આવે છે. પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓ માટેના આવા ખાતાની વિશેષ અગત્યતા માટે બે મત હોઈ શકેજ નહીં, પણ તેમ છતા આ સ્હેર તો શુ પણ આખા ઈલાકામા તેમને માટે કોઈપણ ઠેકાણે નામદાર સરકારે તેવી ગોઠવણ કરી આપી નથી તે ખરે જ આશ્ચર્ય અને દિલગીરી ઉપજાવનારૂ થઈ પડે છે મરદો સાથે સરખાવતા સ્ત્રીઅપરાધીઓનુ પ્રમાણ આપણી તરફ બહુ ઓછુ રહે છે તે ખરૂ, પણ તેટલા ઉપરથી જ જેઓ બાળ વયમા ગુન્હાની જાળમા ફસાતી હોય તેમને આવા ખાતાઓનો આશ્રો આપી રાહ ઉપર લાવવાની જોખમદારીમાથી નામદાર સરકાર મુક્ત થઈ શકે નહીં. તેમને તુરંગોમા મોકલી દેવી એ તેમની કુમળી જીંદગીનુ સત્યાનાશ વાળવા જેવુ છે. પુરૂષઅપરાધીઓ કરતા પણ તેમના બાબમા એવી સજાનું પરિણામ વધારે નઠારૂ અને ભયકર ઉતરવાની દહેશત રહે છે એકલી સ્ત્રીવર્ગની બાળ અપરાધીઓ માટે જ નહીં, પણ આવા કોઈ ખાતાના આશ્રા વિના જેઓ અપરાધી કરતા પણ વધારે બદતર (દુષ્ટ) જીંદગી ગુજારવાના કમકમાટ ભર્યા માર્ગ તરફ ઘસડાઈ જાય છે તેમના તારણને ખાતર, મુબાઈ જેવા શેહેરમા આવુ એકાદ અનાહેદુ ખાતું વિશેષ અગત ધન વનારૂ થઈ પડે તે વિષે બે મત હોઈ જ શકે નહીં... "

' મુબાઈ સમાચાર " ની સત્ય દેશદાઝની લાગણી દર્શાવનારી આ સૂચના સસાર સુધારનો એક ઉપાય સૂચવતી હોવાથી ઘણી જ અગત્યની છે. નિરાધાર સ્થિતિમા અને ઉદ્યોગને અભાવે નીચ અનીતિને માર્ગે દોરાઈ જતી અનેક વિધવાના ઉદ્ધારને અર્થે આવી કોઈ સસ્થાની ખાસ જરૂર છે, અને અમને આશા છે કે તેવાં નિર્ભાગી જીવોની તરફ દયાની દૃષ્ટિએ જોનાર સંસારસુધારકો નામદાર સરકારની તથા શ્રીમાન પરોપકારી ગૃહસ્થોની આવા કાર્ય માટે સાહાય મેળવવા યોગ્ય યત્ન કરશે

દાયા તરીકે હિંદી સ્ત્રીઓ વધારે હોવાની આવશ્યકતા—એ વાત તો હવે સર્વ રીતે સ્વીકારવામા આવે છે કે ભારે રોગથી પીડાતા રોગીઓના રોગનિવારણને અર્થે વૈદક સલાહની તથા દવાની જેટલી જરૂર છે, તેટલી જ, અથવા કેટલીક બાબતમા તેથી પણ વધારે, અનુભવી મનુષ્યોને હાથે તેમની માવજત થવાની જરૂર છે. કેટલાક

રોગો એવા હોય છે કે તે દૂર કરવામાં ઔષધની સારી અસર થાય તેટલા માટે દર્દીઓને દવાખાનામાં રાખવાની અગત્ય હોય છે, અને તેવે વખતે તેમની માવજત કરવાને તેવા કામમાં માહીતગાર થયેલાં મનુષ્યોની જરૂર પડે છે. કોમળ પ્રેમાળ અને સમભાવવાળા (અન્ય જનનું દુઃખ દેખી જાતે દુઃખી થનાર) હૃદયને લીધે સ્ત્રીજાતિ આવી સારવાર કરવાનું કામ ઘણી અસરકારક રીતે બજાવી શકે છે એમ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હોવાથી યુરોપના સર્વ દેશોમાં કેટલીક દયાર્દ્ર સ્ત્રીઓ આવાં કાર્યનો ધંધો જ લે છે; તેઓ નર્સ એટલે દાયા કહેવાય છે, અને પ્રથમથી તેમને તેનું શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. તેના લાભ તથા ઉપયોગીપણા તરફ દૃષ્ટિ કરતાં આપણા દેશમાં પણ તેવા માર્ગ લેવાવાની અગત્ય છે એમ લાગવાથી મુંબાઇનાં કેટલાંક દવાખાનાંઓમાં તેવી દાયાઓ રાખવાનો પ્રચાર કેટલાંક વર્ષ થયાં ચાલે પણ છે. પરંતુ છેક હમણાં સુધી આ કાર્યો કરનાર સન્નારીઓ જોઇએ તેટલી સંખ્યામાં પુરી પાડવાનું બની શકતું ન્હોતું. આ ખામી તરફ મુંબાઇની હાઇકોર્ટના માજી જજ મી. ક્રો તથા તેમનાં પત્નીનું થોડાક સમય ઉપર લક્ષ ગયું હતું, અને તેમણે લાગણી ભરેલા હૃદયે તેને માટે જોઇતું ફંડ ઉઘરાવી આપવાનું માથે લઈ એક લાખ કરતાં પણ વધુ રૂપીયાની રકમ ભરાવી પણ આપી હતી. પગાર માટે નાણાં તો આ પ્રમાણે તે પરોકારી દંપતીના અથાગ શ્રમથી મળી આવ્યાં ખરાં, છતાં તેથી મળતી સગવડ પુરતી રીતે અમલમાં મુકાઈ શકી ન્હોતી. કારણ કે દર્દીઓની રાતદિવસ સારવાર કરવાને દાયાઓને ત્યાં જ રહેવાની ઘણી જ જરૂર હોવા છતાં તેમને માટે મકાનની યોગ્ય સગવડ હતી નહીં. મુંબાઈ જેવા સ્હેરમાં આ ખોટ પણ પુરી પાડનાર મર્હુમ એન. મી. વાડીયાનાં પત્ની જરબાઈ નામનાં ઉદાર પારસી સન્નારી નીકળી આવ્યાં. તેમણે આ મકાન માટે ઘણી મ્હોટી રકમનું દાન કર્યું, અને પોતાના પતિના સ્મરણાર્થે એ મકાનને "વાડીયા હોમ ફોર નર્સીસ" (દાયાઓ માટેનું વાડીયા ગૃહ) એવું નામ અપાવ્યું. પરોપકારના સ્મરણસ્થંભરૂપ એ મકાનનો પાયો નાંખવાનું કાર્ય ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં નામદાર ગવર્નર લૉર્ડ લેમીંગટન-હસ્તક થયું હતું.

અનેક રોગીઓની અસહ્ય પીડાના નિવારણ અર્થે આવાં અતિ ઉપયોગી ખાતાં સ્થાપવા માટે નિઃસ્વાર્થપણે ધન અને મનનો ભારે ખર્ચ કરનાર સ્ત્રીપુરૂષોને અમે ઘણાજ ઉપકાર સાથે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. પરંતુ આને અંગે, હજી સુધી દાયા તરીકેનું કાર્ય કરનાર ઘણે મ્હોટે અંશે યુરોપીયન સ્ત્રીઓ જ હોય છે તે જોતાં, એકાદ બે અગત્યના પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે એ કે, (૧) યુરોપીયન સ્ત્રીઓ કરતાં હિંદી સ્ત્રીઓને દાયાના કાર્યનું શિક્ષણ આપી તે કાર્ય તરફ દોરવાથી દેશને વિશેષ લાભ થાય કે નહીં; (૨) હિંદી સ્ત્રીઓને આ કાર્યમાં રોકાવાનું બનવા જેવું છે કે નહીં; (૩) હિંદુ કોમમાંથી સ્ત્રીઓના કયા વર્ગને તે કાર્ય ઉપાડી લેવાનું શક્ય છે ? આ વિષયો વિચારવા જેવા છે. (૧) પ્રથમ તો, યુરોપીયન પુરુષોની પેઠે સ્ત્રીઓની નોકરી પણ આ દેશમાં મ્હોટા પગાર આપ્યા વિના મળી શકતી નથી, અને તેથી તેમની પાછળ કરેલું ખર્ચ આપણા દેશની સ્થિતિના પ્રમાણમાં ભારે થઈ પડયા વિના રહે નહીં એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. બીજું, ઘણીક વાર ખાનગી કુટુમ્બોમાં પણ, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીદર્દીઓને માટે, દાયાઓની સેવાનો

વાર્તાલહરી.

રતનનો સુધરેલો સંસાર.

(સ્ત્રીલેખ.)

[નીચેનું કલ્પિત ચિત્ર મ્હારા અલ્પ મગજ પ્રમાણે ઘડેલું છે તે કંઈ બહુ તત્વનું નથી, પણ તેમાં થોડો ઘણો સાર મ્હારા આર્ય બન્ધુઓ—બ્હેનોને ધ્યાન લેવા જોગ છે એમ મને લાગ્યું તેથીજ આ લેખ મને લખવાની ઈચ્છા થઈ એમાં જણાવ્યા પ્રમાણેજ, મ્હારી પણ શ્રી પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના છે કે તેમ થાઓ. અસ્તુ]

તારા—કેમ બહેન ? ઘણે દહાડે આજ તો દેખાઈ ! ખુશીમાં તો છેની ?

મણી—હા ઇશ્વિરકૃપાથી ઠીક છે પણ આજ એક વાત તને કહેવા આવી છું તને ફુરસદ છે ?

તારા—હા, આજ મારે રસોઈની કાંઈ ઉતાવળ નથી. મારા પતિ આજે રવિવાર હોવાથી કામલતાનું નાટક જોવા ગયા છે તે સાંજના આઠ વાગે આવશે.

મણી—ત્યારે તો ઠીક, કારણ મારાથી આમ અવાતું નથી. આતો આજે મારા પતિ પણ કાંઈ જરૂરના કામમાં આફીસમાં વધારે રોકાવાના છે એટલે જ મને વખત મળ્યો પણ બહેન તું કેમ જતી નથી નાટકમાં ?

તારા—બહેન અગાઉ દેશીસમાજના નાટકમાં હું જતી હતી, પણ આ નાટકમાં મારા પતિ ના કહે છે કે કામલતા ખેલ સ્ત્રીઓને દેખાડવા જેવો નથી.

મણી—બહેન એ વાત ખરી કે તેમાં શૃંગાર રસ વધારે મુક્યો છે જ્યારે કામલતા અને તેના પતિની પ્રથમ ભેટ થાય છે ત્યારે તે ઘણું હદ બાહેરનું પ્રણય રૂપ બતાવે છે પણ બહેન તેથી કંઈ એમ નથી કે તે નાટક સ્ત્રીઓને જોવા લાયકજ નથી.

તારા—ત્યારે મારા પતિ શું ખોટું કહે છે ?

મણી—તારા પતિનું કહેવું તદન ખોટું નથી. પણ મારો મત એવો છે કે ગમે તે વસ્તુ અને ગમે તે દેખાવ સારો અગર ખરાબ હોવાનો મનુષ્યની દ્રષ્ટી ઉપર જ આધાર રાખે છે કોઈ વસ્તુ ગમે તેવી ખરાબ હોય પણ ગુણી માણસ તેમાંથી ગુણજ ગૃહણ કરે

છે, અને અજ્ઞાન માણસ જ તેના કૃત્રીમ અવગુણોમાં ફસાઈ જાય છે. તું આવી સમજુ અને ડાહી છે તે તારા પતિને ખબર છે, અને વળી તેમણેજ તને તેવી યોગ્યતા આપી, ત્યારે તારા જેવી સ્ત્રીને તેવા એક તો શું પણ હજાર નાટકથી પણ કંઈ ખરાબ અસર થાય ખરી?

તારા—નજ થવી જોઇએ. અને વળી તેમાં તેવું શું છે?

મણી—હોય ભલે ગમે તે; પણ હું તો ધારતી નથી કે સ્વચ્છ સોના ઉપર કોઈ જાતનો મેલ ચડે અને તે કોઈ ચડાવે. બહેન, બધું એક મનનું કારણ છે. હા. એટલું કે રાતની વખતે હજારો પુરૂષોની વચ્ચે અરધી રાત સુધી ઘરની બાહેર જવું એ કદાચ ગેરવાજબી વાત છે. વળી, નાટકના પાત્ર કરતા થોડા દરની ટીકીટોમાં બેઠેલા પુરૂષો જ વધારે નાટક તો બાહેર ભજવે છે. તે વખતે નાપસંદજોગ વાત છે. પણ એક કેળવાયલી અને સદ્ગુણી સ્ત્રીને નાટક જોવું એ તો દિવસો પ્રસક્ષ દાખલો જોઈ તેમાંથી સારા ગુણોનો કેટલોક અનુભવ મળે છે.

તારા—પણ બહેન, બધી સ્ત્રીઓ તેવી હોય ત્યારેની?

મણી—હાસ્તો. દરેક પતિએ પોતાની પત્નીને તેવી બનાવી પછી જ તેને તેના પ્રત્યક્ષ પરછા બતાવવા.

તારા—ખરી વાત, બધુ હું ને તું બોલી રહીએ એટલું જ. આજ કાલ તો બધાને આયતાપર કોપતો માગ્યો ગમે છે. ખરે હુંતો ભુલી! ઠીક યાદ આવ્યું. તારા પેલા ડોસી બંગલાવાળા છે. તેનુ નામ શું?

મણી—મોતીલાલ.

તારા—હા તેજ. તે પરણવાના હતા તે પરણ્યા કે!

મણી—અરે હા. પરણ્યાને તો વરસ થવા આવ્યું, અને તેનીજ વાત કરવા આજે આવી હતી. પણ આડી વાતે ચડી ગયાં.

તારા—આડી શેણે! એ પણ એક શીખામણની વાત થઈ બહેન! તુ તે વળી નકામી વાતો કરે?

મણી—ઠીક હવે સાંભળ મારી વાત. મોતીલાલ વકીલ ઘણો હુશીયાર અને સમજુ છે એમ આપણે અગાઉ જાણતાં હતાં, પણ તેથી ઉલટું જ છે. અરે તે પોતે સ્ત્રીકેળવણી માટે કેટલીક વખત તો ભાષણો આપે છે. પણ તે સઘળું મને તેની હાલની પત્ની તરફની વર્તણુક જોઈ બધું ખોટું લાગે છે, અરેરે, સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતિ અવલોકવાને ભારતવાસી જેટલા ઉત્કંઠા છે, તેટલાજ તેમ કરી શકવાને પછાત છે. હવે તે વકીલ ગયા માગસર માસમાં કાઠીવાવાડ તરફથી, તેના માબાપે વેસવાળ કરેલુ હશે, તે બાર વરસની

કન્યા પરણી આવ્યા. તેને આજે નવ મહીના થયા. હવે એ કન્યાના બાબાપ તો, કહે છે કે, સાવ ગરીબ છે, અને વળી તેમનું રહેઠાણ ગામડું એટલે ત્યાં નીશાળ પણ ક્યાંથી! તેથી તેણે ત્યાં તો ભણવું તે શું એ જાણ્યું પણ નથી-વળી બાબાપ ગરીબ એટલે માને ઘરના કામમાં મદદ કરવી, નાનાં ભાઈ બહેનોને રમાડવાં, તેમાંજ ૧૨ વરસ કાઢેલાં; પણ રૂપાળી ઘણી છે એટલે નહાનપણમાં જોઈ તેમના (મોતીલાલના) બાપે વેસવાળ કરી મુકેલું અને વેશવાળ કરી ૭ મહીનામાં જ તે તો બીચારા મરકીનો ભોગ થઈ ગયા, અને પાછળ બે મહીના પછી તેમની વહુ–મોતીલાલની મા–તે પણ પતિનું અગાધ દુઃખ માથે પડતાં ક્ષીણ થઈ ગયાં અને ગાળી ગાળીને શરીર પાડી નાખ્યું.

તારા—હા, એ મને ખબર છે. બીચારાં ઘણાં ભલાં હતાં.

મણી—હવે એ મોતીલાલ વકીલ ગમે તેવા ડાહ્યા કહેવાય છે. પણ ગરીબ બીચારી રતનને (તેની વહુનું નામ) એટલું દુઃખ આપે છે! કંઈ વાત નહીં.

તારા—પણ એટલું તે શુ દુઃખ'

મણી—બહેન. જ્યારે કોઈ બાહરનું માણસ તેના ઘરમાં આવે છે ત્યારે, તે તરત જ તેના વગોણા કરવા મંડી જાય છે. વળી જ્યારે કોઈ દોસદાર કહે, તમારાં વહુને તો બનાવો ? ત્યારે તે તેની પાસે પણ કપાળ કુટે છે, અને દોસદારના ઘણા કહેવાથી રતનને બાહેર બોલાવે છે. તે પણ કેમ કે જાણે સરકારી વારંટ. જ્યારે તે શરમાતી શરમાતી આવી ત્યાં ઉભી રહે છે, ત્યારે " કેમ એ જંગલી ? કેમ ઘુવડ જેવી શું થઈ ગઈ છે ? ચાલ, બેસ આમ, રાંડને કંઈ રીત કે ભાત કે દહાડે આવડશે, કોણ જાણે ? " આવી રીતે પરસ્પાને આઠ કે દસ દીવસ થયા પછી હમેશાં તેને દુઃખ આપે છે. મેં કદી તેની સાથે સુખનો શબ્દ બોલતાં સાંભળ્યા નથી, અને તે બીચારી નાદાન બાળકી ઉલટી હુશી-યાર થવાને બદલે ધાસ્તીમાં હેબત ખાઈ કેવી સુકાઈ ગઈ છે!

તારા—અરેરે કેવો ઘાતકી સ્વભાવ! વિના કારણ આટલું શા માટે કરે છે? તેને ધીરે ધીરે બધુ શીખવે તો ન શીખે?

મણી—અરે શીખવવાની વાત જ મુકી દે. મે તેને કદી તેની પાસે પાંચ મીનીટ પણ શીખામણની વાત કહેતા સાંભળ્યા નથી. કદાચ કોઈવાર તે કંઈ પુસ્તક વાંચતા હોય અને તે બીચારી આવીને પુછે કે "શું વાંચો છો? મને સંભળાવોની, મને વાંચતાં શી-ખવોની," તો તેને કેહવાને અને શીખવવાને બદલે "ચાલ જા અહીથી આઘી, માથું ફેરવીશ નહી. તને જંગલીને તે શું સમજણ પડે ? જાજા, પડી રહે અંદર, શીખ્યાં તમે, શીખવાના હતે તો હજુ સુધી આવી જ શું કામ રહેત, ચાલ જા અહીથી."

તારા—અરે એ બધી વાતે ડાહ્યા છતાં આમ કેમ કરે છે?

મણી—બહેન, ડાહ્યા આજકાલ બધા છે. મોઢેથી બોલવું જેટલું સહેલું છે; તેટલું જ કરી બતાવવું તેનાથી હજારગણું મુશ્કેલ છે.'

તારા—હસ્તો કરવું ને મરવું તો બરાબર છે. જેની પેલા એકની વાત છે, કે પૂર્વે કોઈ શિષ્ય ગુરૂ પાસે શીખવા રહ્યો હતો. ગુરૂજી તેની પત્ની સાથે સલાહસંપથી અને કોઈ તેના મનની ઇચ્છાને ત્વાબે થઈ વર્તતા તે જોઈ શિષ્ય કહે તમે આવા જ્ઞાની થઈ સ્ત્રીવશ શું થઇ જાઓ છો? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું, "ભાઈ સંસાર ચલાવવો એ એમ જ ચાલે. સ્ત્રીની પણ આપણે કોઈ ઇચ્છા પાર પાડવી જોઇએ. અને તેને મજી ચાલવું જોઇએ." આથી શિષ્યે અભીમાનથી તે વાત માની નહી અને ધુતકારી કાઢી. ઘણે વરસે તે ગુરૂજી પાછા પોતાના શિષ્યના અભીમાની વર્તન માટે તેનો સંસાર કેવો ચાલે છે તે જોવા તેને ઘેર આવ્યા. હવે તે શિષ્યની સ્ત્રી એવી કલાંક હતી કે શિષ્યને તો પાંદડે પાણી પાતી, અને શિષ્ય હાથે પગે લાગે તો પણ તેનો હુકમ મનાતો નહી. જ્યારે પોતાના ગુરૂજીને પોતાને ઘેર આવતા જોયા ત્યારે તે બહુ જ ગભરાયો કે હવે શું કરવું? પોતાની આબરૂ કેમ રહેશે? આખરે પોતાનો દમામ બતાવવા સ્ત્રી પાસે એટલું કબુલ કરાવ્યું કે મારા ગુરૂ દેખતા હું તને કંઈ કહું તો મારા સામુ એક અક્ષર બોલીશ નહી. દયા કરીને મારી એટલી આબરૂ સાચવજે. પણ તે સ્ત્રીએ તેના બે વખત કહેવાનું અપમાન નહી કરૂં એટલુ કબુલ્યુ. હવે જ્યારે ગુરૂજી જમવા બેઠા ત્યારે તે સ્ત્રીએ પણ હોંસથી ઘણી સારી રસોઈ બનાવેલી, પણ શિષ્યજી દમામ બતાવવા માટે આ કેમ કર્યુ! આ તો ખારૂં કર્યુ, આ તો બળી ગયુ, આ તો કાચુ છે, એમ કહી અનેક વખત કેટલીક ગાળો આપી ગુરૂજીને પોતાનો અમલ કેવો છે તે બતાવ્યો. છેવટ જ્યારે કઢી પીરસવા તે સ્ત્રી આવી ત્યારે પણ તેણે તેવા જ દમામથી ખોડ કાઢી. આથી તે સ્ત્રીએ પોતાનો અસલ સ્વભાવપર જઈ એકદમ કઢીનુ હાંડલુ તેના ભાણામાં પછાડયુ. અને "હવે હું કંઇ સાંખવાની નથી, મારી કબુલાત પ્રમાણે મેં બે વખત સાંભળ્યુ," આમ કહી ચાલી ગઈ. ગુરૂજી તો દાઝી ગયેલા શિષ્યને જેમ તેમ પકડી ઘરમાં લાવ્યા અને આવી રીતે ખોટો દમામ બતાવવા માટે તેણે આટલુ કર્યુ તે માટે ઠપકો આપી, તેની સ્ત્રીને પણ કેટલીક શીખામણ આપી, ઘેર ગયા. આવી રીતે તેણે કર્યું તો ખરૂં, પણ કરી બતાવવાનો ખરો રસ્તો છોડી આડે રસ્તે ચડયા અને ફજેત થયા. માટે તેવા કહેનારા તો ઘણા છે પણ તેવી મહેનત લઈ પોતાની સ્ત્રીને કળથી કોણ શીખવે છે? હવે આજે મારા પતિએ કહ્યું છે કે તે મોતીલાલનો એક દોસદાર અમદાવાદથી આવવાનો છે તે ઘણો ડાહ્યો અને સમજુ છે, માટે તેનાથી તે કાંઈ સુધરસે ખરો; અને તેને અગાઉથી મારા પતિએ બધી હકીકત જણાવેલી છે. જોઇએ હવે શું થાય છે. વારૂ બહેન હવે હું જાઉં છું.

તારા—પણ તેના દોસદાર આવી શું કરે છે તે મને જરૂર ખબર આપજે. આવજે બહેન.

(અપૂર્ણ.)

ત્રિભુવનતનયા.

સમય તરંગ.

સ્ત્રીશિક્ષણપરીક્ષાનું પરિણામ—ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી તરફથી અમદાવાદમાં આ પરીક્ષા ચાલુ માસની તા. ૧૩ મી તથા ૧૪ મીએ લેવાઈ હતી; તેમાં અત્રેની ફીમેલ ટ્રેનીંગ કૉલેજમાંથી ૧૩, વડોદરાની ફી. ટ્રે. કૉલેજમાંથી ૫, શુક્લતીર્થથી ૧, વીરસદથી ૧, અને આણંદથી ૧, મળી ૨૧ સ્ત્રીઓએ પ્રથમ ઉમેદવારી કરી હતી, પણ તેમાંથી બે સ્ત્રીઓ પરીક્ષા વખતે ગેરહાજર હતી. આમાંથી ૧૭ પાસ થઈ છે; તેમનાં નામ તથા તેમને મળેલાં ઈનામ નીચે પ્રમાણેઃ–**ઉંચું ધોરણ;** સીમાબાઈ ઈબ્રાહીમ, એમણે સોસાઇટીના નિયમ કરતાં વધુ અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેને રૂ. ૩૦; મણિ નથુભાઈ, રૂ. ૨૨॥; કૃપા સોમાભાઈ રૂ. ૨૨॥; ચંચળ ચુનીલાલ રૂ. ૧૫; ચંચળ મગનલાલ રૂ. ૧૦; તથા નર્મદા દયાશંકરને ખર્ચ માટે રૂ ૫ આપવાની મેનેજીંગ કમીટીને ભલામણ થઈ છે. **નીચલું ધોરણ;** મણિ છોટાલાલ રૂ. ૨૫; ગોદાવરી પરભુલાલ રૂ. ૨૦; **લીલી** ભીખાભાઈ રૂ. ૧૫; ચંચળ ઝવેરીલાલ રૂ. ૧૫; **લીલા** સુંદરભાઈ રૂ. ૧૫, અને જેકોર બેન્જામીન, ગોદાવરી શંકરલાલ, દિવાળી મગનલાલ, હીરા મથુરભાઈ, મહાલક્ષ્મી જુગલભાઈ, તથા વરજીનીયા દેસાઈ દરેકને રૂ. ૧૦; નાપાસ થયેલી બે સ્ત્રી ઉમેદવારમાંથી એક વડોદરેથી આવેલી હોવાથી તેને ખર્ચના રૂ. ૩ આપવાની મેનેજીંગ કમીટીને ભલામણ થઈ છે.

સ્ત્રીસમારંભ—મુંબાઇમાં હિન્દુ લેડીઝ સોશીયલ કલબ (હિન્દુ સન્નારી સમાજ) નો વાર્ષિક મેળાવડો ચોક્કસ સમય ઉપર લેડી જહાંગીરજી કાવસજી રેડીમનીના પ્રમુખપણા નીચે થયો હતો. તેમાં ગયા વર્ષ દરમીયાન આ સમાજે કેટલાંક સારાં કામો કર્યાનો રીપોર્ટ વંચાયો હતો. તેના સભાસદોમાં હાલમાં ૧૦૮ ની સંખ્યા છે. ગયા એક વર્ષમાં જ તે સમાજના વ્યવસ્થાપક મંડળે સ્ત્રીઉપયોગી કાર્યો માટે રૂ. ૪૦૦૦ ભેગા કર્યા હતા.

નેશનલ ઇન્ડીયન એસોશિએશન (પ્રજાકીય હિન્દી સમાજ) ની સન્નારીઓની મુંબાઇની શાખાની વાર્ષિક સભા માર્ચ માસની તા. ૨૩ મીએ હાઇકોર્ટના વડા જજનાં પત્ની લેડી જેન્કીન્સનાં પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, તેમાં સ્ત્રીસભાસદોની મ્હોટી સંખ્યા હાજર હતી. તે વખતે વંચાયેલા રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તે મંડળ તરફથી ગયે વર્ષે રૂ. ૨૦ ની સ્કોલરશીપ નર્સ (દાયા) નું કામ શીખવા માટે બે સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવી હતી, તથા મુંબાઇની મ્યુનિસિપલ સ્કુલોની સ્ત્રીશિક્ષકોને મળતા ઘણા હલકા પગારને લીધે તેમને મદદ કરવાના હેતુથી રૂ. ૧૦૦ આપવામાં આવ્યા હતા. હાલમાં તે મંડળીમાં ૧૭૦ સ્ત્રીસભાસદો છે. ખરચ બાદ કરતાં ગયા વર્ષની આખરે રૂ. ૨૮૮૩ ની રકમ સમાજ પાસે શીલીકમાં હતી.

તેજ નેશનલ ઇન્ડીયન એસોસિએશનની સન્નારીઓની મદ્રાસની શાખા તરફથી ઉધા-

ડેલા "ગૃહશિક્ષણ" ના વર્ગમાં કેળવણી લેતી સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ આપવાનો મેળાવડો માર્ચની તા. ૨૪ મીએ મદ્રાસમાં ભરાયો હતો. તે વખતે મિસિસ બેસન્ટ નામની અંગ્રેજ સન્નારીએ ત્યાં મળેલી હિંદી સુન્દરીઓ તથા સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને એક ટુંકા ભાષણમાં ઘણો સારો બોધ આપ્યો હતો. તેમાં મુખ્ય લક્ષ ખેંચે એવી બે બાબતો એ હતી કે (૧) હિન્દી સ્ત્રીઓએ અંગ્રેજી ભાષા જાણવાની, અને (૨) કુદરતની સુન્દરતાને ઓળખી તેને મળતા આવે એવા સુન્દર કળાઓના કામ કરતાં શીખવાની, ઘણી જરૂર છે એમ તેહેલે જણાવ્યું હતું.

સંસારસુધારો:-પુનર્લગ્ન—ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં મુંબાઈમાં મિ. ભગવાનદાસના આશ્રયથી ઔદિચ્ય ટોળકીયા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતીમાં પ્હેલ-વ્હેલું પુનર્લગ્ન કરવામાં આવ્યું હતું. પુનર્લગ્ન કરનાર બાઈ મણિની વય હાલ ૧૯ વર્ષની છે, અને તે પોતાની ૧૨ વર્ષની ઉમ્મરે વિધવા થઈ હતી. તેના હવે થયેલા પતિની ઉમ્મર હાલ ૨૫ વર્ષની છે. પુનર્લગ્નની ક્રિયા વેદોક્ત વિધિ મુજબ આર્યસમાજના શાસ્ત્રીએ કરાવી હતી, અને બન્ને વરકન્યાએ પરણી રહ્યા બાદ પતિવ્રત ની તરીકની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

ગુજરાત કરતાં પણ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં, અને ખાસ કરીને તે તરફના બ્રાહ્મણોમાં બાળવિધવાના પુનર્લગ્ન વધારે સંખ્યામાં થાય છે. વિશેષમાં એ છે કે ઉત્તરહિન્દમાં પુનર્લગ્ન કરનાર ઘણા તો પોતે પંડિત અને જાણીતા વિદ્વાન ગૃહસ્થો હોય છે. યોગ્ય સમય ઉપર અમૃતસરમાં બાળવિધવા સુશીલાદેવીના પુનર્લગ્ન 'અવધ સમાચાર' ના આગલા અધિપતિ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના પંડિત દીનાનાથ સાથે થયા હતા. તે સમયે ઘણા પંડિતોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો. તે પછી મુસ્તફા શ્હેરમાં પણ હાલમાં એક જાણવા જેવો પુનર્વિવાહ થયો હતો, અને તે પણ બાળવિધવાનો હતો. વર તથા કન્યા ક્ષત્રિય જ્ઞાતિના હતા અને જાણીતા પંડિત લલિતાનસાદે ક્રિયા કરાવી હતી. તે સમયે લગ્નના મર્મ શું છે તે વિષે વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને થયેના પુનર્લગ્નથી હાજર રહેલા હિન્દુઓ પ્રસન્ન થયા હતા એમ તે તરફના એક વર્તમાનપત્રથી જણાય છે.

પરચુરણ—ટીકીટ કલેકટર તરીક સ્ત્રીઓ. સ્ત્રીમુસાફરોની સગવડ માટે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા રેલ્વે કંપનીએ નલહરિ જંકશનમાં ત્રણ સ્ત્રીઓની ટીકીટ કલેક્ટર દાખલ નીમણુક કર્યાની ખબર બ્હાર આપી છે.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ જું] ઈ. સ. ૧૯૦૫ એપ્રીલ—ચૈત્ર, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૮ મો.

કાવ્યકુંજ.

सखीने आमन्त्रण.

ચાલો ને, સહિયર! ઉન્નત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે!
પુણ્ય સલિલઅવગાહનથી, સખિ! અન્તરપાવન થઈએ રે!
ચાલો ને, સહિયર! ઉન્નત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે!

પ્રભુના ગિરિથી અવતરે શાન્ત સદાશિવ નીર:
શમવે મનુકુલતાપને છાયા તરુવર તીર!

શીતલ સૌમ્ય સુધારસ, સુન્દરિ! રેલી રહ્યો જઈ લઈએ રે!
ચાલો ને, સહિયર! ઉન્નત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે!

સ્ફટિક વિશદ વરશી રહ્યા સુરસરિતાના ધોધ:
લલિત કરી મ્લાન્તાત્મને પ્રેરે પ્રાણ પ્રબોધ!

; સાડી સજ્જે, સખિ! સ્નેહ સુરંગી, વારિ પરસ્પર ઢળીએ રે!
ચાલો ને, સહિયર! ઉન્નત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે!

कान्त.

મ્હારી ગૃહ દેવી!

"જયજય ગુણવતી ગૃહ દેવી!
અધ મીંચેલી આંખલડી તુજ
પ્રણયરસ નીગળેલી:
કંઈ બીડેલા હસતા હોઠે
અંતર્ તૃપ્તિ ઠરેલી·
મનગી મુગ્ધ મધુરે મુખડે
ઓછી ઓછી થયેલી,
વીર બહુક બાલાની જનની
મહા બાન્ધવથી મઢેલી,
આજ દીપે તું દેશોદયની
ઉષા સમી ઉઘડેલી".

લલિતાલય. લલિત-ત્વસ્મિલ.

ગરબી.

સુણો બેનો સર્વે આજ વિનતી મારી રે,
હું કહું છું સૌને કાજ લેશો વિચારી રે;
જ્યારે આપણા આર્યો ઘેર જન્મે બાળા રે,
ત્યારે માને મોટા ફેર પ્રગટે જ્વાળા રે.

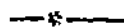
પહેલાં પુત્રની રાખે આશ સર્વે નારી રે,
પુત્રી જોઇને પામે ત્રાસ રીત નઠારી રે;
તમે એવી ન રાખો આશ ઓ નર નારી રે,
કદી થાશો નહિ ઉદાસ બ્હેનો મારી રે.

વળી વિચાર કરો કે કટાર, કિંવા તરવાર વગેરે હથીયારો કમરે બાંધવાના છે તેને બીજે સ્થળે ગોઠવવાથી જીવની જ હાની થાય છે. તેમાં જેમ હથીયારોનો દોષ નથી, તેમ કન્યાઓનો પણ કશો અપરાધ નથી, પરંતુ તેઓને સારી કેળવણી મળતી નથી. તેથીજ આપણે દુઃખી થઇએ છીએ. પણ અજ્ઞાન માતા પુત્રપુત્રી પર સમાન ભાવ રાખતી નથી. તેથી અજ્ઞાનતાને લીધે તેઓ એમ કરે છે. વળી આપણી સ્ત્રીઓ કર કસરમાં પણ સમજતી નથી. જ્યાં જોઇએ ત્યાં જગએ ન વાપરે, ત્રેવડ કરે; ને જ્યાં વાપરવાની જરૂર નથી ત્યાં ઘણું વાપરે છે. પરંતુ કરકસર એ મોટો સદ્‌ગુણ છે. એ સદ્‌ગુણ વાળુ માણુસ ઝટ પૈસાદાર થઈ શકેછે.

ઉપજ ખર્ચનું ભાન રહેતું નથી તેથી છોકરાં પર કરજનો બોજો થાય છે.

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાયને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય. એ કહેવત મુજબ થોડું થોડું સંઘરી રાખેલા ધનથી એક સારી રકમ ઉભી થઈ શકે છે. કેળવાએલી માતા કરકસરથી ચાલે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ દેવાદાર થતાં નથી. વળી કહેવત છે કે સો કસરને એક સફર. એક સફર મારીને એક પુરૂષ જેટલી કમાઈ બહારથી મેળવી લાવે તેટલીજ રકમ ઘરમાં એકાં એકાં સો કસર કરવાથી એક સ્ત્રી એકઠી કરી શકે છે. પણ તે કેળવણી પામેલી હોય તો, નહિ તો તેનામાં કરકસર નથી હોતી. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ છે. માટે હરેક બ ામાં ત્રેવડ કરવી જોઇએ. સ્ત્રી કરતાં પુરૂષને વધારે જોઇએ કારણ કે દરરોજ પરચુરણ, ઝીણી રકમોનો ખરચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનુ હોય છે. તે દરરોજ થોડું થોડું બચાવી સારી રકમ એકઠી કરે છે. પણ અભણ સ્ત્રીઓને એવું ભાન હોતું નથી. તેતો કંજુસાઈ કરે. પણ કંજુસાઇ ને કરકસરમાં ઘણો ફેર છે. તેથી કરીને મૂર્ખ સ્ત્રીનાં છોકરાં પર કરજનો બોજો વધી જાય છે

(અપૂર્ણ.)



વિવિધવિહાર.

"બાળકની કુટેવ: તે કેમ ટાળવી."

જેમ કુમળું ઝાડ વાળો તેમ વળે, તેમજ બાળકને જેમ ટેવો તેમ ટેવાઈ રહે છે. નાજુક ઉગતા રોપાના થડીયાં તથા ડાળીને માળી જેવો ઘાટ ટાપટીપ કરીને આપવાની કોશીશ કરે છે તેવોજ ઘાટ અને વળાણ આગળ ઉપર પકડે છે. તેમજ બચ્ચાને તેની માતા આરંભમાંજ જેવી ટેવ શીખવે છે તેવીજ રીતની લઢણ પડી ભવિષ્યમાં તેવાજ આચારવિચારની, મુશ્કેલીથીજ ભુંસાય એવી મજબુત, છાપ તેનાં મગજ ઉપર પડી રહે છે. માળીની કાળજીથી પૂરતું પોષણ પામી પુષ્પ વૃક્ષો યોગ્ય વખતે પૂરવસંતબહારમાં ખીલી રહી નિર્મળ સુવાસથી ગગન તર કરી માળીને બદલો વાળી આપે છે, તેમ સુશીલ માતાના પોષણ અને શિક્ષણથી તનમનથી ખીલતું બાળક સદ્ગુણરૂપી સુવાસથી ઉત્કૃષ્ટ સુખ આપી પોતાના જનકજનેતાના જીવનને મહા આનંદમય કરી દે છે.

સ્વાભાવિક રીતે જન્મથી બાળકની માવજત અને તનમનનું પોષણ માતાને સ્વાધીન રહે છે એટલે સુઘડ સારા આચારવાળું બાળક જોતાં તેની માતામાં પણ સારા સ્વભાવ અને વિદ્યાના સંસ્કાર હશે જ એમ આપણે તરત અનુમાન કરી શકીએ

બાળકની સારી નઠારી ટેવો વાસ્તે માતાજ પ્રથમ દરજ્જે જવાબદાર છે. કારણ કે ઘણું કરી પેહેલાં પાંચ વરસ સુધી તો તે હમેશાં માતાનાજ સંસર્ગમાં રહે છે. તેથી બાળકની ચાલચલગત જોઈ માતા અભણ અને ફુવડ છે અથવા સુઘડ અને શાણી છે એ તરત ખ્યાલમાં આવી જાય છે.

સારાંશ એ કે બાપને તો ઘણે ભાગે બહારનું દુનીઆંદારીનું કામ રહેતાં બચ્ચાંની જોખમદારી માતાને જ શિર છે. વાસ્તે બાળકના લાભ ગેરલાભની દરકાર ન કરતાં બાપદાદાના કપડાં ઘરેણાંનું ભારણ કરી દેખાવડાં કરવાની મેહેનત કરવાને બદલે, પ્રથમ તો તે તંદુરસ્ત રહે અને કોઈ નઠારી ટેવમાં ન ફસાય, અને કદાચ કોઈ ટેવ આનાકાની પડી ગઈ તો તે યુક્તિથી તેના કુમળાં મગજમાંથી તરત દૂર કરી તેનું શરીર બળ અને મનશક્તિ ખીલવવાની કોશીશ કરવી એજ માતાની બચ્ચાં પ્રત્યેની મુખ્ય ફરજ છે.

બચપણની કુટેવોમાં માતાનો જ દોષ છે એમ કહેવામાં કાંઈપણ અતિશયોક્તિ નથી. તે કેવી રીતે દૂર કરવી અથવા અટકાવવી એ બાબત વિવેચન કરવા અહીં કાંઈક પ્રયત્ન કર્યો છે તે સમજી બાળકનાં હિતમાં વર્તવા સર્વે માતાએ કાળજી રાખવી જોઈએ.

(૧) બાળકની પ્રથમ તો મુખ્ય ટેવ "રડવું". જન્મે ત્યારથી જ એ ઇચ્છા બતાવવાનું સાધન છે. બાળક કાંઈ કારણ વગર રડે નહીં. સાધારણ રીતે અવાચક બચ્ચું

(૬) ઉધ લાવવા વાસ્તે જેમ થોડુ હીંચકાવાય તેમ સારૂ બાતા સુધી હીંચકા નાખ્યા વગર ઉંઘવાની ટેવ પાડવી એ ઉત્તમ

(૭) રાતે ઉંઘમાથી જાગી રડવાનું કારણ ઉન્હાળામા ઘણું કરી બફારા અથવા માંક મચ્છરનો ઉપદ્રવ અને શિયાળામા ટાઢ અને પેશાબથી ભીંજાયલા કપડા વગેરે એ કારણો દૂર થાય તો તે પાછુ શાતીથી સૂઈ જાય છ

(૮) એ વગેરે નિયમ ધ્યાનમા રાખવામા આવે તો બચ્ચાને ધમકાવી, ડર બતાવી સુવાડવાની કોઈ દિવસ જરૂર નહી પડે

'સૂઈ રહે! નહિ તો 'જો હાઉ આવ છે!"

"જો, કૂતરા ભસે છે કરડી ખાશે!" 'બાવા લઈ જાશે'

એવા ભરડા વચનના પ્રહાર ફક્ત સુવાડવા વાસ્તેજ એ કુમળા બાળના કાન પર પડ્યા કરે છે તેની ધાસ્તીના ભણકાર તેના કાનમા હર વખત વાગ્યા કરે છે તેથી બાળવયમાથીજ કૂતરા બિલાડ અને અતીત વેરાગી અને નવીન દેખાવના માણસમાથી તે ડરતા શીખે છે

(૯) એવી રીતે દિલ પોચુ પડી બ્હીકણ તો બની જઈ ગયેલ હોય છે તેનામા વ કાઇક સમજુ થતા તેની પાસે ગ્નાની પેદા કરે અને વેહેમી બનાવી દે એવી ભૂતપ્રેતની અને જાદુમત્રની વાતો કરવામા આવે છે, તેથી બ્હીક અને વેહેમનુ મૂળ તેના મગજમા જડ ઘાલી જાય છે કૂવામા, ખાલી ઘરમા, ખૂણે ખાચરે કે અધારામા અને ઝાડપાનના ખડખડાટમા તેને ભૂતનાજ ભણકારા પડે છે

સરદાર અમીર 'નેલ્સન' પાચ વરસનો હતો ત્યારે તેની દાદી મહાર કાઈ કામે ગઈ હશે તેને શોધવા ઘરમાથી નીકળી પાસેના જંગલમા ચાલ્યો ગયો. તે વખતે અંધારૂ થતા ભૂલો પડ્યો અને પાણીનુ નાળુ રસ્તામા આવતા ત્યા આગળ પરી રસ્તો ખોળવાના વિચારમા પડયો. દરમીઆનમા તેની દાદી પણ તેનેજ ખો ળતી ખોળતી ત્યાજ આવી પહોંચી તેણે 'નેલ્સન'ને પૂછ્યુ કે 'અરે તુને જંગલમા બ્હીક ન લાગી?' તેને નેલ્સને પૂછ્યુ "બા બ્હીક તે શુ?' (મત લબ કે તેને બ્હીકનો ખ્યાલ પણ નહોતો)

એજ 'નેલ્સન' મોટો થતા મહા શૂરવીર લડવૈયો નીવડ્યો.

આ 'નેલ્સન' નો સવાલ શુ સૂચવે છે? એજ કે તેના ઘરના માણસો તરફથી તેની પાસે બ્હીક ઉપજાવી જુસ્સો નરમ પાડી નાખે એવી વાતોનો ઉચ્ચાર પણ કરવામા નહોતો આવતો.

(૧૦) છોકરાઓને વાર્તાઓનો બહુ શોખ હોય છે તેમની પાસે એવી વાતો કરવી કે જેથી ગમત સાથે કાઇક ઉપયોગી જ્ઞાન પણ મળે, અને તેમા ઇતિહાસ તથા

સંસારિક બનાવોની સચ્ચાઇ હોય જે વાતોથી જૂઠા હવાઈ તુરંગોમાં તેનું મન રોકાય અને વિચારશક્તિ આડે રસ્તે દોરાય એવી અસંભવિત વાતો કદી કરવી નહીં

(૧૧) છોકરૂં બહુ રજાડે નહીં અને સૂતું રહે તે વાસ્તે સ્વાર્થી માતા તેને અફીણ યા બાળાગોળીનુ વ્યસન પાડે છે આ "કુટેવ" સર્વને જાણીતી છે એટલે એ બાબત વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. દિલગીરી માત્ર એટલી જ થાયછે કે એથી થતા નુકસાન જગજાહેર છે છતા હજુ પણ સેંકડો બચ્ચાઓમા આ વ્યસનની બુરી ટેવ જોવામા આવે છે અફીણ અથવા ગોળી આપ્યા ન હોય ત્યા સુધી છોકરૂં સુસ્ત પડયુ રહે અને રડયા કરે એ શુ થોડી પરાધીનતા ? એ વ્યસનમા કાંઈ અનિયમિતપણુ થતા ઝાડો થાય, પેટ ચડી આવે વગેરે વિટંબણા નાજુક ફુલને શુ ઓછી હાની કર્ત્તા છે ? તેનાં ભયંકર પરિણામોનો અનુભવ બહુ જણને થયો હશે.

આ ટેવ જેને હોય તેને વગર વિલંબે એકદમ છોડાવવી. છોડાવતા થોડો વખત શરૂઆતમા નબળાઈ, ઝાડો વગેરે જણાય તો બિલકુલ ગભરાવુ નહીં ડાક્ટરની સલાહ લઇ 'કેમિકલ ફુડ" વગેરે કાંઈ પૌષ્ટિક દવા થોડા રોજ આ પ્યાથી તબીયત તરત ઠેકાણે આવી રહેશે

(અપૂર્ણ)

કેશવલાલ વિ. જયશંકર ધોળકીયા.

'વર્તન કેરી રીતલડી ગીત શૂભરે.'

(ગરબી)

આવો બ્હેની આજે રમીએ આપણે,
વર્તન કેરી રીતલડી ગીત શુભ રે,
વદવુ હરવુ ફરવુ કેવુ લોકમા,
કરવુ ધરવુ કારજ કેવે રૂપ રે— ૧

મૃદુ મૃદુ મિઠડા વેણુ વદેથી શું વળ્યુ !
જો નવ અંતર માંહિ મિઠાશનુ મૂળ રે,
વાચન લેખન પાઠ પઢે શુ પામિયે ?
જો, ના, નમ્ર સ્વભાવે દિપન્યુ નૂર રે.— ૨

લટકત મટકત ચાલ હિંડેથી શું થયૂં !
સહિયણ વિનયનું સંઘર્યું ના સુખરૂપ રે;
સુંદર નૌતમ શણુગારો કેમ શોભશે !
દિવ્ય શિયળપટકુળ ગમ્યું મન ધૂળ રે.— ૩

માળા પૂજા ટીંકૂ છાંટે શું મળે !
કદિ નિજ નાથ ગણ્યો ના શિર પર ભૂપ રે;
નાહી ધોયે સાબુથી શું ઉજળ્યું !
કદિ, ના રાખ્યૂં અંતર સ્વચ્છ ખૂબ રે.— ૪

બુદ્ધિ દીધી પ્રશે તે શા અર્થની !
નાખ્યો શુભ ઉપકારને ઉંડે કૂપ રે;
ડહાપણનો દરિયાવ બનેથી શું વળ્યું !
રસિયા સત્યપે પ્રિતિનું ના પૂર રે.— ૫

વિવિધ ભોજન ગધ્યાં તે કેમ ફાવશે !
નિરખી ભોજનપાત્ર ચડે જો સુગ રે,
નિશદિન ઘરનો ભાર વહ્યો તે વેઠ છે
જો નવ ઘરનું યંત્ર છે નિયમિત શુભરે.— ૬

આ, જો, થોડું ગાયું વધુ તે માનિયે,
સામા આવે પાર નહિ, છે ખૂબ રે;
ઘુટડો એક અમૃતનો ઝટ ચાખવે
શો તે માહિ સ્વાદ રમે રૂમઝૂમ રે.— ૭

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમણ્ડળ)

વાર્તાલહરી.



રતનનો સુધરેલો સંસાર—ગ્રીલેખ.

(ગયા માસથી ચાલુ.)

મણી ઘેર ગઇ તે જ સાંજે મોતીલાલના જીગરદાર પ્રાણલાલ અમદાવાદથી આવ્યા. હવે આપણે તે મોતીલાલને કેમ સુધારે છે તે તેના ઘરમાં જ જોઇએ. ઘણા દીવસથી મળેલા દોસદારને જોઈ મોતીલાલ બોલ્યા, અહો પ્રાણલાલ આવો; કેટલે મહીને મોં બતાવ્યું ? લગ્ન વખતે પણ આવ્યા નહીં ?

પ્રાણલાલ—શું કરૂં ભાઈ, સરકારી નોકરને જોઇએ ત્યારે કંઈ રજા મળે છે ? ચાલો હવે તો આવ્યો, વારૂ મારાં ભાભી ક્યાં ?

મોતીલાલ—અરે એ અંદર રહી. શું ભાઈ, હુ તો ફાંસામાં પડયો.

પ્રાણલાલ—કેમ ? હજી પરણ્યાને વરસ તો પુરૂં થયું નથી તેટલામાં આ શું ! આટલા કંટાળીને કેમ બોલો છો ? હજી તો નવો સંસાર છે.

મોતીલાલ—અરે ભાઈ શું કહું ? માબાપે મારા ગળામાં એક ઢોર બાંધ્યું છે. તેની સાથે તે શું સંસાર ચલાવું ! અને શું સુખ લઈ શકું ? નથી તેને એક અક્ષર ભણતાં આવડતો, કે નથી તેને કંઈ રીતભાતની ખબર, કે નથી કંઈ બોલવા ચાલવાની શુધ; બસ, જંગલીની પેઠે કહીએ તેટલું કરે અને આખો વખત ઓરડામાં બેસી રહે, અને કંઈ કહીએ ત્યારે રડવા મંડી જાય. હું તો કંટાળી ગયો કે આના કરતાં કુંવારા હતા તે ઠીક હતું. જુઓની, સ્ત્રીઓ કેવી હુંસીયાર હોય છે ? હાલમાં અને પ્રાચીન કાળમાં તો સ્ત્રીઓ એવી થઈ ગઈ છે કે તેની કીર્તી હજી ગવાય છે. ને સ્ત્રીઓ શું આના જેવીઓ હશે ? આ તો જાણે ઢોર.

પ્રાણલાલ—મોતીલાલ ! ખરેખર અફસોસ કે તારા લગ્નને હજી વર્ષ થયું નથી એટલામાં તેં તારી પત્નીની કંઈ પણ પરીક્ષા કરી હોય એમ મને લાગતું નથી. નહી તો તું આવું કંટાળાભર્યું બોલતું બોલત નહીં. પણ મારા ભાભીને અંહીં બોલાવતો ખરો ?

મોતીલાલના બોલાવાથી રતન બાહેર આવી અને જ્યાં મોતીલાલ અને પ્રાણલાલ બેઠા હતા ત્યાં ગાલીચા પર નીચે બેઠી.

'મોતી—જુઓ; છે કંઈ અક્કલ ? હવે અહીં ખુરસી પર બેસતાં શું થતું હતું ?

પ્રાણુ—બાઈ! તું બધી વાતે શાંત છે અને આ બાબતમાં આવો ચીરડાઉ કેમ થઈ ગયો કોણ જાણે ? તારી સ્ત્રી કેવી ગરીબ સ્વભાવની દેખાય છે ? હું તો તેનામા કંઈ ખામી જોતો નથી ફક્ત તે ભણેલી નહી હોય તેથી શું થયુ ? કોઈ જન્મ થતા જ નથી શીખતા! વળી તું આવી રીતે તેને ઘડી ઘડી ધુતકારે ત્યારે તે કોની પાસે કેળવણી લે ? આપણી સ્ત્રી તેના પિતાને ત્યા ન કેળવાયલી હોય તો તેને લગતી મહેનત લગ્ન થયા પછી પતિએ જ કરવી અવસ્ય છે. તારી સ્ત્રીને જો તે તારાં મોટા લેકચરો (ભાષણો) અને લખાણ કર્યા મુજબ કેળવણી હોત તો, નવ મહીનામા હીરાની જેમ તારા ઘરમા પ્રકાશીત થાત. પણ તને ઘડતા જ ન આવડી હવે હુ પુછુ તેનો ઉત્તર દે અને પછી હુ કહુ તે પ્રમાણે કર એટલે જો કે તારો સસાર કેમ સુધરે છે બોલો પહેલું એ કે તમે તેને દીવસમા કેટલી વખત વઢો છે ?

મોતી—તે મીનીટે મીનીટે વઢવા જેવુ કરે છે

પ્રાણુ—વારૂ તેની પાસે દીવસનો કેટલો વખત તેને શીખવવા માટે બેસો છો ?

મોતી—અરે શીખવે તે શુ તે ઢોરને ? હુતો કદી તેની સાથે અમથો પણ વધારે બોલતો નથી.

પ્રાણુ—વારૂ તમે તેને કોઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરૂષ શિક્ષક રાખી શીખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ?

મોતી—અરે શુ મારા ભાઈ તુંએ વાત કરે છે ? શીક્ષક રાખી ઉલટી ફજેતી કરાવુ ! તે શુ શીખતી હતી ?

પ્રાણુ—તે કોઈ દીવસ તમને શીખવવા વીશે કહે છે ?

મોતી—તે તો કહે જાણે ભણવું એ તો રમત વાત હોય તેમ જ્યારે હુ કાઈ વાચવા બેસુ કે માથુ ખાઈ જાય કે મને સભળાવો, મને શીખવો. હું ક્યાં તેની સાથે માથુ ફોડ

પ્રાણુ—વારૂ ત્યારે તે કેમ જાણ્યું કે તે તદન ઢોર જેવી છે ?

મોતી—તેના દેખાવ ઉપરથી. હુસીયાર હોય તો કંઈ ઢાંક્યુ રહે ?

પ્રાણુ—વારૂ તમે નહાના હતા ત્યારે તમને આ વકીલનો અભ્યાસ આવડતો હતો ખરો કે ?

મોતી—પણ અમે મહેનત કરી શીખ્યા કે નહી ?

પ્રાણુ—પણ તમને આવી કેળવણી આપવા કોઇને ખરા મનની કાળજી હતી કે નહી ?

મોતી—અરે હા! મારા પીતાજી અને મા બને ભણવા માટે રાતને દિવસ કાળજી

રાખતાં, અને વળી એ તો મને યાદ આવે છે કે મારા પીતાજી મને કેટલુંક શાંતીથી દરેક વાતનું મનન કરાવતા અને મારો ઉત્સાહ વધારતા.

પ્રાણુ—એમ ત્યારે; તમારા માતાપિતાએ તમારા માટે કેટલી કાળજી રાખી અને પૈસાનો ખરચ કરી તમને કેળવ્યા. પણ જો નહાનપણુમાં તેણે તમારે માટે તેમ ન કર્યું હતે તો તમે શીખત ખરા કે?

મોતી—નહી જ. શીખનારને શીખવનાર જોઇએ. અમથું કંઇ શીખાય છે?

પ્રાણુ—ત્યારે હવે મને કહો કે તમારાં પત્નીને નહાનપણુમાં કોઇએ પીયરમાં શીખવ્યું છે ખરૂં કે?

મોતી—અરે પીયરમાં શું શીખે? જ્યાં આખો દીવસ કામ કરતાં પરવાર ન આવે ત્યાં શીખવે કોણ? વળી ગરીબીને લીધી નીશાળે પણ ક્યાંથી મોકલે? વળી નીશાળ પણ તે ગામડામાં ક્યાંથી હોય?

પ્રાણુ—વારૂ, ત્યારે તેને નહાનપણુમાં કોઇએ શીખવ્યું નથી એ વાત તો તમે કબુલ કરો છો ખરા. અને તેથી તે ક્યાથી કેળવાયલી હોય એ વાત ખરી કે નહી?

મોતી—એ વાત ખરી.

પ્રાણુ— તમે પણ લગ્ન થયા પછી તેની પાછળ કેવી શીખવવાની મહેનત લીધેલી છે તે તમારા કહ્યાથી જણાય છે કે કંઈ કર્યું નથી. ત્યારે વિચાર કરો કે ઢોર જેવી રહી તેમાં વાંક કોનો? માબાપની સ્થીતી તો તમે કહી તેમ છે. વળી તેઓ તદન જુના વીચારના અને અભણુ છે એમ કહોં છો. એટલે તેમણે તો નહી શીખવ્યું. પણ તમે મોટા વકીલ, જ્યાં ત્યાં સ્ત્રી કેળવણીની ઉન્નતી કરવામાં ઉત્સાહ જણાવતા, અને પૈસાથી પણ સુખી છો; તે તમે શું કર્યું?

મોતી—તે જ વકીલને તેં બાંધી લીધો.

પ્રાણુ—ત્યારે તમે આવા સર્વગુણસંપન્ન હોઈ તમે તેને માટે કંઈ ન કર્યું તો તે વાંક તમારો છે. એમ હું ખાત્રીથી કહું છું. નકામી તે ગરીબ સ્ત્રીને વગોવો છો? શું તમારી વીદ્યાને એ શોભે છે?

મોતી—ખરેખર, પ્રાણુલાલ આજ જ તેં મારી ઉંઘ ઉરાડી અને મને ખરી સમજણુ પાડી છે કે સ્ત્રીઓને નહાનપણુમાં માત પીતાએ અને તે પછી લગ્ન થતાં પતિએ કેળવવી જોઇએ. અરે હવે જ મારા ધ્યાનમાં આવ્યું કે આજ કાલના ઘણા હુસીયાર અને કાબેલ નરો પણ સ્ત્રીની ઉન્નતી કરવા ઘણી ઇચ્છા રાખે છે પણ તે પ્રમાણે કરી શકતા નથી. તેની મારા પોતાના ઉપરથી આજે મારી પુરતી ખાત્રી થઈ છે. અરે હું કેટલે ઠેકાણે આવી બાબતો વિવેચનથી જણાવતો, સ્ત્રીઓને કેમ કેળવવી તેના સીદ્ધાંતો પણ મેં કેટલા વર્ણવેલા મારા ધ્યાનમાં છે. પણ અરે મારાં લગ્ન થતાં તેમાંનું કશું હું મારી સ્ત્રી

મારે કરી શકયો જ નહી. મેં કદી પણ તેને શીખવાને લગતી વાત પણ કરી નથી, બસ મૂંઢ છે એમ જાણી હડધુત કરતો અને તદન બેદરકાર રહી જાણે તે પોતાની મેળે જ કેળવાઈ મને સુખ આપે એમ આશા રાખતો. પણ ક્યાંથી તેમ થાય! તેણે જન્મથી કેળવણીનું નામ સાંભળ્યું નથી તે કેળવણી તે શુંએ ક્યાંથી જાણે? અરે આપણુ પુરૂષો માટે સાત વર્ષની વય થતાં જ કેટલા ઉપાય ચાલુ થાયછે? કેટલાક પાસે પૈસા ન હોય તો કરજે કાઢી પણ દીકરાને ભણાવે છે, અને ક્યારે મારો દીકરો ભણીગણી હુશીયાર થાય તેમ અહરનીશ ચીંત્યા કરે છે. પણ દીકરી પાછળ તેને સોમે હીસ્સે પણ કોઈ ધ્યાન આપતું નથી. વળી વય થતાં સાસરે જાય ત્યારે મારા જેવો પતિ મળે, એટલે જુઓ પછી તેની કેળવણી! સ્ત્રી તો જાણે બધુ શીખીનેજ આપણા ઘરમાં આવી છે. એટલે તેને કંઈ પણ કેળવણી ન આપતા તેના તરફથી સુખની ઇચ્છા રાખી નકામો તેનો તિરસ્કાર કરે છે. ત્યારે સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતી તે શી રીતે થાય. હીરો પણ ખાણુમાંથી નીકળ્યા પછી ચતુર કારીગર પાસે ઘડાય છે અને પછીજ તેનુ ખરૂં સ્વરૂપ પ્રકાશે છે. વહાલા મીત્ર પ્રાણલાલ, આજે તેં મારી સુધ ઠેકાણે આણી છે અને મારા કરમાતા સંસારરૂપી રોપાને પાણું જ્ઞાનરૂપી જળ મીચીં ખરતાં બચાવ્યું છે, અને હવેથી તેજ જળ હુ છીપી મારા સંસારને મોટા વૃક્ષના રૂપમાં લાવું છુ કે નહી તે જોજે. અને આ મારી પ્રિયપત્ની, કે જેને મેં આજે જ પ્રિય એમ કહ્યું છે, તેને મારાથી જેટલું બનશે તેટલું જ્ઞાન આપી તેનાથી દરેક સુખ મેળવીશ.

પ્રાણ૦—ભાઇ ઇશ્વિર તારી ઇચ્છા પાર પાડો એવી મારી પ્રાર્થના છે. ભાઈ હવે ચાલો જમી લઇએ.

જમવાની તૈયારી થતા બંને જણ જમ્યા. બીજે દીવસ પ્રાણલાલ અમદાવાદ ઉપડી ગયા અને મોતીલાલના સંસારમા સુખનું બી રોપી ગયા, અને તેને હમેશાં પાણી પાવાનુ કહેતા ગયા. તેમ મોતીલાલ પણ મહેનત લઇ પોતાનું કૃતવ્ય કરવા મંડ્યા.

વળી એક દીવસ ઉપલી વાતને બે મહીના થયા હશે ત્યારે તારા અને મણી બંને બેનપણીઓ મળી.

તારા—કેમ બહેન, તું તો ગામમાં છે કે બહાર?

મણી—શું કરૂં બહેન? મારા ઘરમાં મારા પતિની તબીયત જરા ઠીક નહોતી; ત્યાર પછી મારાં જેઠાણીની સુવાવડ આવી તેમાં એક મહીનો વખત મળ્યો નહી, પાછું મારા શરીરે પંદર દીવસ ઠીક નહોતું, એમ બે મહીના ચાલ્યા ગયા. આજે પાછી નવરાસ મળતાં કીધું ચાલ 'તારા' પાસે જઈ આવું:

તારા—ઠીક, પણ પેલી વાત યાદ છે કે? પેલા મોતીલાલ વકીલની? તેનું હવે શું થયું?

મણી—અરે બહેન તેના જેવી તો હવે કોઈ સુખી નથી જ્યાં સ્ત્રી પતિની પ્રીતી ને પાત્ર થઈ, પછી તેને બીજી શી ખામી હોય ?

તારા—અહો ! એટલું બધું શેણે કર્યું ?

મણી—કોણ કરે કેમ, મેં તને નહોતું કહ્યું કે તેનો કોઈ દોસદાર આવવાનો હતો તે ઘણો અક્કલવાન માણસ છે ? અને તેના આવવા પછીથીજ આ બધું થયું. અને હવે તો તે કહે છે કે મેવી મારી પત્ની ગરીબ અને માગ સ્વભાવની અને દુરાચાર છે ?

તારા—પણ તેના દોસદારે શું કર્યું તે તો કહે ?

મણીએ જે આપણે જોઇ ગયા તે બધી વાત કહી

તારા—ત્યારે અતે મોતીલાલેજ તેની પાછળ મહેનત લઈ તને કરાવી.

મણી—હા. અને હું ને તું પણ ક્યાં માબાપને ત્યાંથી શીખી આવેલાં હતાં ? મને પણ મારા પતિજ જ્યારે જ્યારે રાતની વખતે વખત મળતો ત્યારે સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી સંભળાવી તેમાંથી મારા ધર્મ મને સમજાવતા, ઘરનાં માણસો સાથે કેમ વર્તવું, સાસરામાં દરેક વડીલ તરફ કેમ વર્તવું, તે પણ સમજાવતા. વળી મારી પાસે પણ અભ્યાસ કરાવતા, તેમાં કદી કંટાળતા નહીં નહીં તો હું તો સાવ ગાંડી જેવી હતી !

તારા—અને હું પણ કેદાડે આટલી ડાહી હતી ? મને તો બસ, ઘરેણાં કપડાં લક્ક અને પરનારીના જેવી બગડી કરવું અને ફલાણીના જેવું પોલકું કરાવું એનાજ તોર હતો, પણ મારા પતિએજ મને ધીરે ધીરે શીખામણ આપી એવી તો શાંત કરી કે હવે તો મને તેવા મીથ્યા વસ્ત્ર અને દાગીના માટે કદી યાદ પણ થતી નથી, અને મારા પતિ તરફના ધર્મજ જાણે હું કેમ રીતે વધુ અને વધુ સારી રીતે બજાવું એજ વીચારમાં મન હોય છે પણ આવા વીચાર અને આવી શુદ્ધ બુદ્ધી ખીલવવા માટે મહેનત તો મારા પતિએજ લીધેલી છે

મણી—બહેન હાલમાં જ્યાં જ્યાં બારીક નજરથી જોશું ત્યાં મોતીલાલના જેવાજ કહેવાના સુધારએ હોય છે મારા પતિ અને તારા પતિ જેવા તો કોઈકજ હશે કે પોતાની સ્ત્રી પાછળ મહેનત લઇ તેને કરાવે.

તારા—ખરેખર તેમજ છે માટે સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતિ થતી નથી, નહાનપણમાં માતાપીતા બેદરકારી રાખે અને લક્ષ આપે નહી, પતિને ઘેર જતાં ત્યાં પણ તેમ થાય, ત્યારે કાચી બુદ્ધીની સ્ત્રીઓ જરૂર હઠીલી, રીસાળ, કજીયાખોર અથવા કુચાલે ચડી જાય છે, અને તેને કશી વાતનો અનુભવ મળતો નથી. પતિ સાથે પણ તકરાર કરે છે, કદી મળતી તેમ આવતી નથી, અને છોકરાં થયાં થતાં તે પણ તેવાજ થાય છે

મણી—ખરી વાત છે. મા તેવાં છોકરાં એ કાંઇ ખોટું છે ? માતાના બધા ગુણ

બાળકમા અવશ્ય આવે ઘણા વર્ષથી સ્ત્રીકેળવણી એ વીશે અપાર લેખો અપાર લેકચરો, બધુ ઘણુંએ થાય છે, છેલે સ્ત્રીઓની સભાઓ પણ થવા માડી, પણ એ દરેક બાબતમાં જેટલું જોઇએ તેટલું કઇજ થયુ નથી એક ખરી ગૃહણીને નીતિ અને જ્ઞાનની કેળવણી આપવાની જરૂર છે પણ તેવી સ્ત્રી તો જવલેજ દેખાય છે, તેનું કારણ એજ કે જેટલું મોઢે બોલાય છે તેટલું વર્તન કરી કરાવી શકાતું નથી.

પ્રાચીન કાળમા જે જે મહાન પતિવ્રતા દેવીઓ થઈ ગઈ તેનુ વૃતાત વાચતા, તેમા બારીકીથી જોશુ તો ખાત્રી થાય છે કે, તેઓએ નહાનપણમા માતા પાસેથી અને મોટપણે પતિ પાસેથી કેળવણી લીધી છે તેઓના માતપિતાએ તેમના માટે કેટલાક ઉપાયો કરેલા છે અને લગ્ન થયા પછી પણ તેઓના પતિઓ કે જેઓ પણ પ્રખ્યાત નરો થઈ ગયા છે તેઓએ પણ તેમને પાસે બેસાડી કેવુ કેવુ જ્ઞાન સમજાવેલુ છે અને અર્ધાગના પ્રત્યેના પતિ તરીકેના પોતે પણ પોતાના ધર્મ સાચવી તેને તેના ધર્મ સમજાવતા, અને તેઓને આવી મહાન શક્તી મળી હતી એ તેમનુંજ દાન હતું હાલની પેઠે નહી કે વાવ્યા વગર ફળ ખાવાની ઇચ્છા રાખવી! તેઓ તો પુરતી મહેનત કરી પછીજ મીઠા ફળ ખાતા તેવા આજ બધાને ખાવા ગમે છે પણ મહેનત કરવી ગમતી નથી! માટે જો પોતાની સ્ત્રીને ખરી નીતિ અને જ્ઞાનની કેળવણી આપી તેના તરફથી સુખ લેવુ હોય તો તેને નહાનપણમા માતાએ અને સાસરે આવતા કેળવાયલા પતિ એજ મહેનત લેવી જોઇએ તે વગર હજારો લેખો, હજારો લેકચરો, હજારો સભાઓના મેળાવડા એ કઈ કરી શકવાના નથી તેવી અનેક બાબત કદી પણ સહસા છાતીમા સચોટ છાપ નહી બેસાડે, પણ પતિ અથવા માતા તરફથી મીઠાસના શબ્દોમા એક મીનીટમાં કહેલુ એક વાક્ય પણ તેની છાતીમા કાયમ ઘર કરશે માટે આર્ય બધુઓ આપણા જેવી અભણ અને પછાત પડેલી બુદ્ધિની સ્ત્રીઓને તેની બુદ્ધિ ખીલવવા આગળ પડે અને દીવસનો થોડો ભાગ પણ સ્ત્રીને માટે લઈ તેને ભણવે ને પછી જુએ કે તેમની ગએલી ઇચ્છા પાર પડે છે કે નહી? અને તેમની મહેનતનુ ફળ મળે છે કે નહી?

તારા—ખરેખર મળશેજ

મણી—ખરેખર મારી શ્રી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે કે મારા આર્ય બધુઓમા એવી બુદ્ધિ પ્રેરી અમો સ્ત્રીવર્ગની હાલત સુધારી તેમાથી પોતે પણ સુખ લે.

વારુ બહેન આવજે હવે હું જઇશ

(સપૂર્ણ)

ત્રિભુવનતનયા

સ્વાગતમન્દિર.



કલાપીનો કેકારવ, એટલે મરહુમ લાઠીના સ્વર્ગવાસી ઠાકોર સાહેબ સુરસિંહની કવિતાઓનો સંગ્રહ—પ્રકાશક, રા. રા. મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ, ભાવનગર.

અર્વાચીન ગૂજરાત-કાઠિયાવાડના આપણા એકપુત્ર રાજવી કવિના આ કાવ્ય ગ્રન્થને પ્રેમભર્યો આવકાર આપતા અમને આનન્દ થાય છે. પરન્તુ તે આનન્દની સાથે ખેદ મિશ્રિત છે યૌવનનો વિકાસ થતા થતામા,—જે સમયે આપણા આધુનિક યુવકોના હાથમાથી ક્રિકેટનું બેટ અને પરીક્ષાના પુસ્તકો ખસ્યા પણ હોતા નથી તેટલી ઉમ્મરમા, પોતાના કાવ્યગાનથી સરસ્વતી દેવીના મન્દિરનો ચામર ગજાવી મૂકવો એ કોઈ વિરલ મહાશયોને માટે જ નિર્માણ થયુ હોય છે, અને તેથી 'કેકારવ' અને 'હમીરકાવ્ય', તથા 'સંવાદ' અને બીજા ગદ્ય લેખોના લખનાર આ કવિવરને આપણે ત્હેમની પ્હેલી પચીશીની લગભગમા જ પરલોકવાસી થયેલા જોઇએ છીએ ત્યાર આપણી રળિયાળી 'ગરવી' ગુર્જરીએ પોતાના એક ખરેખરા સત્કારી, આશાભર્યા, બાલપખીને ઉડતા શીખતા શીખતાંમા જ ગુમાવ્યુ છે, એમ હૃદયમા થઈ આવી દિલગીરી થયા વિના રહેતી નથી પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રના વીરજીવનની જે આછી આછી ઝાખી કરવાને અત્યાર સુધીમાં આપણાં મનલોચન ભાગ્યશાળી બન્યા છે ત્હેના પ્રચડ તરગોમાં પ્રીતિ માધુર્ય ભર્યાં રસજીવનની લલિત લહરિઓ રેલાવતાં મેઘરાજમણુસિંહના રસિક કવન જેટલી ઝળકથી આપણા સાહિત્ય પ્રદેશને શણુગારે છે, તેટલી જ બલ્કે તેથી પણ વધારે મોહક સુન્દર બાનીથી ઝમકતી—ત્હેના કરતા પણ વધારે સુરસ કાવ્યવૃત્તિઓથી સુહાતી આ મયૂરરાજની મિઠ્ઠી કેકાઓ આપણા હૃદય પ્રદેશમા રમે છે.

'કેકારવ' નુ પુસ્તક ઊંચી પ્રતિના કાગળ ઉપર મનોહર સ્વચ્છતાથી ભાવનગરના દરબારી છાપખાનામા છાપવામાં આવ્યુ છે, ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબે તે છપાવી આપ્યુ છે સ્વર્ગસ્થ સુરસિંહના કુટુબીઓ અને સ્નેહીઓ તરફથી પ્રકાશનમા પુરતી મદદ મળી છે, કલાપીના સ્નેહરાજ્ઞીને તે સમર્પિત થયેલું છે, કાન્તના તખલ્લુસથી જાણીતા થયેલા સાક્ષર કવિવર ત્હેના પ્રકાશક છે, 'સુદર્શન' અને 'ચન્દ્ર' માસિક પત્રોના વાચકોને આપણી રાજવી કવિની પ્રતિભાભરી લેખિની સાથે સહૃદયતા, અને સમસ્ત ગૂજરાતી વાચકવર્ગને ત્હેની તરફ સન્માન વૃત્તિ છે, પારસીઓમા પણ ત્હેમના લખાણુ વાચવા તરફ ઉત્સુકતા અને ત્હેમની કાવ્ય લહરિઓ પોતાના અતરમા ઉતારના તરફ પ્રયત્ન શરૂ છે, કાઠિયાવાડના સામાન્ય રીતે અતિશય પાછળ પડી ગયેલા રાજકુટુમ્બોમાં પણ ત્હેમની જીવન વૃત્તિઓ-ત્હેમની લેખિનીનુ અનુકરણ ક્યાંનુંયે થવા માડ્યુ છે, તથા અત્રેની ગૂજરાતી સાહિત્યસભા (જે પ્હેલા 'ઓરિયંટલ અને લિટરરી એસોસિએશન' ના નામથી ઓળખાતી હતી તે-) ની તરફથી આરભાયલી 'ગુર્જર સાક્ષર જયન્તીઓ' મા રાજ-

વર્ગ અને કવિ વર્ગના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને પ્રથમ ‘જયન્તી’નું માન મળ્યું હતું:- તેજ લેખકની તરફની આ સર્વવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ તરફ નજર નાંખીશુ તો આપણને તરત જ ખાત્રી થયા વિના રહેશે નહિં કે સર્વ દિશાઓમાંથી, સર્વ હૃદયો તરફથી આપણા પરલોકવાસી કવિવરના આ મંજુલ કુહૂરવને એક સરખી સહાય, એક સરખો સત્કાર મળ્યો છે. એ જેટલું કલાપીની કૃતિઓને માન ભરેલુ છે, તેટલું જ આપણી સુમધુર ગુર્જરીનાં બાલકોની પ્રફુલ્લિત થયે જતી રસિકતાને શોભાભર્યું પણ છે જ.

પ્રકાશકે કલાપીની કવિતાઓ એકઠી કરી છપાવવા જે તસ્દી લીધી છે ત્હેને માટે :સંશય બધી ગૂજરાતી વાંચનારી આલમ ત્હેમના આભાર તળે છે; અને પ્રારંભમાં ;કવામાં આવેલા ‘કલાપીને સંબોધન’-એ નામના એક અતિ ગેય, સુરમ્ય, ન્હાનકડા :વ્યથી ત્હેમણે તે આભારવૃત્તિમાં ઘણો મ્હોટો વધારો કર્યો છે છતાં કેટલીક અગત્યની સ્તુઓ-ત્હેમણે પણ કબુલ કર્યું છે કે-રહી ગઈ છે; કલાપીના રસજીવનનાં આન્તર તત્ત્વો કટ કરવાનો વખત આવ્યો નથી એ પ્રકાશકની સૂચના સ્વીકારતાં પણ-ચોડી પણ હકીકત ત્હેમના વિશેની બ્હાર પાડવામાં આવી નથી-એ આ ગ્રન્થની પરિપૂર્ણતામાં દોષરૂપ પાય એ સ્વાભાવિક છે. અમારૂં માનવું એમ છે કે, ગ. રા. મણિશંકરની પોતાની :ખેલી કલાપી વિશેની ટૂંકી નોધ જે ‘વસન્ત’ પત્રમાં ‘સાક્ષર જયન્તી’ ના પ્રથમ !સાદ રૂપે આપવામાં આવી હતી તેટલી પણ હાલને માટે બસ થાત. કલાપીના પત્રો- ાંના ઉતારા બહુ સારી રીતે લેવામા આવ્યા છે અને ઉપોદ્ઘાત પણ એક વિદ્વત્તાભર્યો, શા- સ્ત્રીય લેખ છે; પરન્તુ ત્હેમાંથી પણ કલાપીના જન્મ અને મૃત્યુની તિથિ જેવી સાધારણ જેજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરે ત્હેવી બાબતો પણ મળી આવતી નથી. કોષ અને વિવેચનની જરૂ- રિયાત તો પ્રકાશક પોતે પણ કબુલ જ કરે છે; પરન્તુ ત્હેમના ખાસ લક્ષપર લાવવા જેવું એ છે કે, આ કાવ્યો સુગમતાથી વાંચી શકાય ત્હેને માટે અમુક વૃત્ત, કે છંદની સૂચના કરવાની પ્રચલિત રીતિનો અનાદર કરવા જેટલો ગૂજરાતી વાચક વર્ગ હજી અમારા માનવા પ્રમાણે આગળ વધ્યો નથી અને પદ્ય બન્ધમાં હ્રસ્વ દીર્ઘના જે ફેરફાર થાય છે હેના સૂચનનો ત્યાગ પણ આપણા સાહિત્યના ઉપાસકોની બાલ્યાવસ્થામાં લાભકારક નથી.

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાનરંગ.



ધરતીકંપથી થયેલી ભારે હાનિ—લગભગ નવ દશ વર્ષ થયાં દુકાળ પ્લેગ વગેરેના રૂપમાં કુદરતના માર આપણા નિર્ભાગી દેશ ઉપર પડયાજ કરે છે તેમાંથી મુક્ત થઈ શાંતિ મેળવવાનો સમય તો હજી આવ્યો નથી તે દરમીયાન “દુબળા ઢોરને બગાઇઓ ઘણી” એ કહેવતના દૃષ્ટાંત રૂપે દેશના એક ભાગ ઉપર આવી પડેલી એ

બીજી ભયંકર આફતથી અમારા વાચકોને વાકેફ કરી તેમનું દયાળુ હૃદય તે તરફ ખેંચવાની અમે જરૂર ધારીએ છીએ એપ્રીલ માસની તા. ૪થીએ સ્હવારના આશરે સવા છ વાગે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમા જુદે જુદે ઠેકાણે ધરતીકંપના જે ઘણા સખ્ત આંચકા લાગ્યા હતા, તેનાથી ઘણાજ ત્રાસદાયક પરિણામ ઉપજ્યા છે. કંઈક ઠેકાણે મેંકડો વર્ષોના ભારે અને ગંજાવર મકાનોના છાપરા કે થાભલા તુટી પડ્યા છે, મસીદોના ઉંચા ઉંચા મીનારા જમીનદોસ્ત થઈ ગયા છે, કેટલાક મ્હોટા બંગલાઓ તદ્દન ઉખડી ગયા છે, દેવળો ગુમ થઈ ગયા છે, મ્યુનિસીપાલીટીઓના મ્હોટા મંડપો આખાને આખા ઉડી ગયા છે, સ્ટેશનોના મકાનોના ચૂરા થઈ ગયા છે, કિલ્લાઓના ખંડેર થઈ ગયા છે, હિમાલયની તળેટીમાં કેટલેક ઠેકાણે ડુંગરોના ખડકો ગબડી પડ્યા છે, જમીનમા મ્હોટા મ્હોટા ચીરા પડ્યા છે; તળેટીમા ધર્મશાળા નામનું લશ્કરી મથક હતું તેને સૌથી વધારે જોખમ લાગ્યુ છે, તેમા હિંદીઓના લત્તાનાં તમામ મકાનો પાયમાલ થઈ ગયા છે, અને આખું ગામ લગભગ નાશ પામ્યા જેવુ જ થઈ ગયુ છે, ત્યાંજ આવેલા પાલમપુર ગામની પણ તેજ સ્થિતિ થઈ છે, તેમ વળી પંજાબમાની બીયાસ નદીના પ્રવાહની દિશા પણ બદલાઈ ગઈ છે. પરંતુ આટલુંજ બસ નથી, નિર્જીવ વસ્તુઓની હાનિથી, અને તેને લીધે થયેલી કરોડો રૂપીયાની ખુવારીથી જ, આ ત્રાસ અટક્યો નથી મનુષ્ય જીવોનો થયેલો નાશ પણ તેટલોજ ભયંકર છે. કાંગ્રા ખીણમા હજારો ગનુષ્યો માર્યા ગયા છે, ઉપર જણાવેલા પાલમપુર ગામમાં સેંકડો જીવોની હાનિ થઈ છે, તેમ ધર્મશાળામા ગુરખા લોકોની ૪૦૦ બહાદુર વીરોની આખી પલટણની પલટણ માર્યા ગઈ છે, તેમ યુરોપીયન લશ્કરીઓમાના પણ કેટલાક મૃત્યુવશ થયા છે. ફક્ત બન્ને ઠેમાણે મળીનેજ લગભગ ૧૩ હજાર મનુષ્યોના જીવ ગયા છે એમ અટકળ કરવામાં આવી છે આ ઉપરાંત જનાવરોની ખુવારી થઈ છે એનો તો હિસાબ જ નથી આ પ્રમાણે લાહોર, અમૃતસર, જલંદર, ફીરોઝપુર, મુલતાન, રાવલપીંડી, કાશ્મીર, કાંગ્રા ધર્મશાળા પાલમપુર, મરી, પતાલા, સીમલા, દિલ્હી વગેરે સ્થાને થયેલા ત્રાસનો આતા ફક્ત સંક્ષેપમાત્ર હેવાલ છે, પણ તેની વિગતવાર હકીકત સાંભળતાંજ આપણને કંપારી છુટે છે, તો તે ભયાનક બનાવ જે લોકો નજરે જોવાનો તથા જે નિર્ભાગી જીવોને તે અનુભવવાનો પ્રસંગ આવ્યો હશે તેમના હૃદયની શી દશા થઈ હશે!

આવી ત્રાસદાયક આફતનો વરસાદ વર્ષાવનાર કુદરતનો આ ભયંકર ચમત્કાર કેવી રીતે થઇ આવ્યો હશે એ અમારા વાચકોમાનાં કેટલાકને પ્રશ્ન થઈ આવશે. પૌરાણિક વિચારો કે દંતકથાઓને આધારે આપણા દેશમાં હજી પણ કેટલાકનુ એમ માનવુ છે કે આ પૃથ્વી શેષનાગની ફેણ ઉપર ટકી રહેલી છે, અને પાસુ બદલવાના કે એવા કોઈ કારણસર નાગ પોતાનું માથું હલાવે છે ત્યારે ધરતી હાલે છે. કોઈપણ મ્હોટા ચમત્કારોના કારણને માટે પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન મળવાથી મનુષ્યનું અજ્ઞાન મન તેને માટે કંઈક કલ્પનાઓ બાંધે છે, તેમ આ પણ તેવીજ એક કલ્પના છે તેનુ ખરૂં કારણ શુ છે તેનું કંઈક સૂચન અમારા ગયા અંકમાં " વિદ્યાકળા " ના વિભાગમાના લેખમા કરવામા આવ્યુ છે તે તરફ અમે અમારા વાચકોનું લક્ષ દોરીએ છીએ. હાલ બનેલા બનાવ પછી

કેટલાક ભુસ્તરવિદ્યામાં પ્રવીણ અનુભવી શોધકોએ તપાસ કરી તેનું એવું કારણ શોધી કહાડયું છે કે હિમાલય પર્વતના એક ભાગ ઉપર જ્વાળામુખી પર્વત ફાટી નીકળ્યો છે, ડુંગરના શિખર ઉપરથી અગ્નિ અને ધુમાડાના ગોટેગોટા નીકળતા ત્યાંના લોકોના જોવામાં આવે છે, અને તેજ આ ધરતીકંપનું કારણ છે; એટલે કે જેમ દારૂખાનાની કોઠી છુટતાં તેમાંનો અગ્નિ કેટલીક વખતે વધારે બળથી બ્હાર આવવા પ્રયત્ન કરતાં તે કોઠીને ફાડી નાંખી ઉરાડી મુકે છે, તેમ પૃથ્વીની અંદરના પ્રચંડ અગ્નિએ ફાટી નીકળી બ્હાર દેખાવ દીધો છે, અને તેમ કરતાં પૃથ્વીનાં પડોને ઉથલપાથલ કરી નાંખ્યાં છે, અને તેથીજ આવાં પરિણામ નીપજી આવ્યાં છે. આવા બનાવ સૃષ્ટિને લાભકારક કે અગત્યના છે કે કેમ તેનો જો તાત્કાળીક પરિણામોથી ઠરાવ કરીએ તો તો બેશક તે અનિષ્ટજ લાગે, પરંતુ અનંતકાળને માટે નિર્માણ થયેલી સૃષ્ટિના લાભાલાભનો ન્યાય આપણી સંકુચિત દૃષ્ટિએ ન કરતાં " ઇશ્વર જે કરે તે સારાને જ માટે " એ સૂત્ર ઉપર આપણે તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા જ રાખવાની છે.

આવે વખતે દેશરક્ષક તરીકે આપણા રાજ્યકર્ત્તાએ પણ આપત્તિમાં આવી પડેલાઓ માટે દયાની લાગણી દર્શાવી છે, અને તેમનું સંકટ નીવારવાના બનતા ઉપાયો પણ યોજવા માંડયા છે. નામદાર શહેનશાહે તથા રાજ્યકુટુંબે, તેમજ યુરોપના કેટલાક દેશોએ તથા જાપાનના મ્હોટા અધિકારીઓએ ના. વાઇસરોય મારફતે દીલસોજીની લાગણી બતાવી છે. એટલુંજ નહી પણ આપત્તિવશ થઈ પડેલાંનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે એક મ્હોટું ફંડ પણ ઉઘડયું છે તેમાં અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૨૦૨૦૦ ભરાઈ પણ ચુક્યા છે.

દેશના એક અંગ ઉપર થયેલા આ કારી ઘાની વેદના આખા હિંદુસ્થાન દેશને થઇ આવી છે, અને સર્વ સ્થળેથી દયાની લાગણી દર્શાવાય છે, એ એક રીતે સંતોષકારક છે; કારણ કે તેથી, હિંદી પ્રજાના શરીરમા દેશદાઝનું લોહી એકજ અવયવમાં ઠરી રહેલું નથી પણ તેના દરેક અંગમાં વહે છે, અને એક બીજાના સુખદુઃખની લાગણી સર્વ શરીરમા સરખી રીતે પ્રસારે છે એમ સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે. આ દેશદાઝનું લોહી સ્વદેશી સ્ત્રીવર્ગમાં પણ વ્હેતું થાય અને તેમના હૃદયમાંથી પણ તેવીજ દયાની લાગણીનું ઝરણ સ્ફુરે એજ અમારી આગ્રહપૂર્વક ઇચ્છા છે.

નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સને મુંબાઇની હિંદી સન્નારીઓ તરફનો આવકાર:—નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ (ઇંગ્લાંડના સૌથી મ્હોટા રાજપુત્રના પત્ની) જે આવતા નવેમ્બર માસમા પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની મુલાકાતે પધારનાર છે તેમને મુંબાઇની સઘળી કોમોની હિંદી સન્નારીઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી કેવી વ્યવસ્થા કરવી તે સંબંધી વિચાર ચલાવવાને જુદી જુદી હિંદી કોમોની સુંદરીઓની એક સભા ગઈ તા. ૧૭ મીએ સર જમસેદજી જીજીભાઈના એક બંગલામાં મળી હતી. શેહેરના ઘણાક આગેવાન ગૃહસ્થોની પત્નીઓ આ સ્થળે એકઠી થઈ હતી, પરંતુ પારસી કોમની સન્નારીઓની સંખ્યા વિશેષ ભાગે દૃષ્ટિએ પડતી હતી.

સભાનું કામ આરંભતાં મીસીસ *બદ્રુદીન તૈયબજીની દરખાસ્તથી તથા મીસીસ +ચંદાવરકરના અનુમોદન (ટેકા) થી ×લેડી જમસેદજી જીજીભાઇને પ્રમુખ સ્થાન આપવામાં આવતાં તેમણે નીચેની મતલબનું ભાષણ કર્યું હતુઃ—

"પ્રિય બ્હેનો, આજે આપણે જે કામ માટે ભેગાં મળ્યા છીએ તે ત્હેમને ખબર જ છે કે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ જે પોતાના રાજવંશી ભર્તાર સાથે થોડાક વખત પછી અત્રે આવનાર છે તેમના સંબંધમાં છે. આપણાં રાજવંશી કુટુંબના મનુષ્યો, અને તેમાં ખાસ કરી જેઓ ભવિષ્યમાં રાજગાદી શોભાવનાર છે તેઓ, પોતાની મ્હોટી શેહનશાહતના દૂરના ભાગોની મુલાકાત એકથી વધારે વાર લઈ શકે એ બનવા જોગ નથી. ત્રીસથી વધારે વર્ષ પ્હેલા આપણા હાલના શહેનશાહ જેઓ તે વખતે ‡પ્રીન્સ ઑફ વેલ્સ હતા તેઓ પોતાની હિંદુસ્થાનની મુસાફરી દરમીયાન મુંબાઇમાં પધાર્યા હતા, પણ તે વખતે તેમના માનવંતાં પત્ની પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ જે હાલ રાજ્યમાતા થયાં છે તે તે નામદારની સાથે પધારેલાં ન હોવાથી તેમના દર્શન કરવાને તથા તેમને યોગ્ય આવકાર આપવાને આપણને પ્રસંગ મળ્યો ન્હોતો તે પછી પણ આશરે ચારેક વર્ષ ઉપર જ્યારે હાલના નામદાર પ્રિન્સ તથા પ્રિન્સેસ ઑફ વેલ્સ પોતાના મહાન રાજ્યના જુદા જુદા ભાગોની મુલાકાત લેવા મુસાફરીએ નીકળ્યા હતાં, ત્યારે હિંદુસ્થાનને પણ તેઓ મુલાકાતનો લાભ આપશે એમ ઉમેદ રાખવામા આવી હતી. પરંતુ કેટલાક કારણોને લીધે એ રાજવંશી જોડું આ દેશની મુલાકાત લઈ શકશે નહીં એમ જ્યારે નક્કી થયું હતું ત્યારે આપણને કેટલીક નાઉમેદી થઈ આવી હતી પણ હવે જ્યારે સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની ખાસ મુલાકાત લેવા આવનાર છે ત્યારે આપણી તે વખતની નિરાશા હાલમા ખુશાલીમાં ફેરવાઈ ગઈ છે. વળી વધારે ખુશી થવાનુ કારણ આપણને એ છે કે હિંદુસ્થાનની જે ધરતી ઉપર તે નામદાર બાનુ પોતાનો પ્હેલો પગ મૂકશે તે ધરતી આપણી સુંદર મુંબાઈ નગરી છે કે જેને માટે આપણે સર્વે મગરૂર છીએ. આપણી આગળ આપણાં હવે પછીનાં મહારાણી પધારે તે મુબારક પ્રસંગનો લાભ લઈ આપણે હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ જો તે નામદારને આવકાર દઇશુ તો ઇંગ્રેજ સરકારની વફાદાર રૈયત તરીકે આપણે આપણી એક મ્હોટી ફરજ બજાવેલી ગણાશે. હિંદુસ્થાનની રાજભક્ત પુત્રીઓ તરીકે આપણી તે ફરજ છે કે તે નામદાર રાજવંશી સન્નારીને તેમના મ્હોટા દરજ્જાને છાજતો તેમજ આપણને શોભા મળે તેવો આવકાર આપણે મુંબાઇની દેશી સન્નારીઓ તરફથી આપીએ."

---

* બદ્રુદીન તૈયબજી તથા ચંદાવરકર એ બન્ને મહાન પુરૂષો મુંબાઇની હાઇકોર્ટ (આખા ઇલાકા માટે ન્યાયની સૌથી ઉંચી કચેરી) ના આપણા સ્વદેશી લોકપ્રિય અને માનવંતા જડજો છે.

× ઉમરાવની એક પદ્વી મેળવેલા પુરૂષની પત્નીને 'લેડી' નું માનવંત ઉપનામ લગાડાય છે. આ પદ્વી ઘણી ઉંચી મનાય છે અને થોડાને જ મળે છે. સર જમસેદજી જીજીભાઈ તેમાંના એક છે.

‡ ઇંગ્લાંડમા રાજ્ય કરનારના સૌથી મ્હોટા પુત્રને આ ઇલ્કાબ હોય છે, અને તે ગાદી ઉપર ન આવે ત્યાં સુધી તેને લાગેલો રહે છે.

ત્યાર પછી જે એક પછી એક દરખાસ્તો મુકાઈ તથા પસાર થઈ હતી તેમાની

પ્રથમ દરખાસ્ત

લેડી દીનશાહ પીટીટે નીચે પ્રમાણે મુકી હતી — "નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુબાઇના કિનારા ઉપર આવે તે વેળા તેમને હિંદની સઘળી કોમની બાનુઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી મ્હોટા પાયા ઉપર ગોઠવણ કરવી" આ દરખાસ્તને લેડી ધનબાઈ જહાગીરજીએ, લેડી હરકીસનદાસ નરોતમદાસે, તથા મિસ શિરીન માણેકજી ખરસેદજીએ અનુમોદન આપતા ઉપર જણાવેલી મતલબના ટુકા ભાષણો આપ્યા હતા. મત લેવાતા સર્વાનુમતે તે મજુર થયા પછી

બીજી દરખાસ્ત

મીસીસ રૂસ્તમજી બેહેરામજી જીજીભાઇએ મૂકી હતી કે "નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સને આવકાર આપવાની ગોઠવણ કરવાને માટે સન્નારીઓનું એક સામાન્ય મડળ નીમવુ" અને તેમા જુદી જુદી કોમોની ૧૫૦ સ્ત્રીઓના નામ આપવામા આવ્યા હતા અને મીસીસ નાનુ નારાયણ કોઠારીએ ટેકો આપ્યો હતો, તથા તે સર્વાનુમતે મજુર થઈ હતી

ત્રીજી દરખાસ્ત

મીસીસ અમદુર-લતીફે આ ઉપાડેલુ કાર્ય સફળ કરવા એક વ્યવસ્થાપક મડળ નીમવા માટે મુકી હતી, અને તેમા ૨૪ નામો આપ્યા હતા, જેમાના ૭ હિંદુઓમાથી ચાર ગુજરાતીઓના નામ હતા. આ દરખાસ્ત પણ મજુર થયા બાદ મુસલમાન કોમની પડદામા રહેનારી બાનુઓને પણ તે પ્રસગનો લાભ મળે એવી ગોઠવણ કરવાની એક મુસલમાન બાઈ તરફથી આવેલી સૂચના પણ મજુર થઈ હતી અને પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

સુદર મુબાઇની સુદરીઓની આ હીલચાલ યોગ્ય માર્ગે જ છે એમા તો કઈ સશય નથી. રાજ્યભક્તિ બતાવવા જેવા શુભ પ્રસગે પુરુષોની પેઠે સર્વ જુદી જુદી જાતોની સનારીઓ પણ ધર્મ, ભાષા, આચાર વિચાર વગેરેનો ભેદ બાજુ ઉપર મુકી દઈને, સર્વે એક જ દેશની પુત્રીઓ છે એવી સ્વદેશપ્રેમની લાગણીથી, એકઠી થઈ આવા મહાન કાર્યમા પુરતા ઉમગ અને જુસ્સાથી પ્રવૃત્તિ કરે એ પણ એક દેશોદયનુ ઉજ્વળ ચિન્હ જ છે એમ અમે માનીએ છીએ છતા અમારે કહેવુ જોઇએ કે આવી હીલચાલની પૂર્ણ યોગ્યતા બ્હારના આડબરભર્યા મ્હોટા મેળાવડામા રહેલી છે તેના કરતા વિશેષ તો તેને અતે કઇક વ્યવહાર દેશહિતનો ઉદ્ભવ થવાનો સભવ રહે એવા પગલા લેવામા રહેલી છે. અમે ધારીએ છીએ કે તે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુબાઇના કિનારા ઉપર આવતા આ સુદરીઓના એક ભવ્ય મેળાવડામા તેમને એક મ્હોટુ માનપત્ર આપવામા આવશે, અમે એમ પણ ધારીએ છીએ કે તે માનપત્રમા, હિંદી સ્ત્રીઓને ઇગ્રેજી રાજ્યથી ઘણા ઘણા લાભ થયા છે, હિંદી સ્ત્રીઓ ઇગ્રેજી રાજ્ય તરફ સપૂર્ણ વફાદારી ધરાવે છે, અને ઇંગ્રેજી પ્રજાનો હિંદુસ્થાન ઉપર રાજ્યકર્ત્તાનો સબધ ઇશ્વર સર્વદા કાયમ રાખે એવી તેની પ્રાર્થના કરીએ છીએ, ઇ ઇ યોગ્ય અને સત્ય વાક્યો અને વિચારો દર્શાવવામા આવશે પણ તેની સાથે અમે એટલુ પણ ઇચ્છીએ છીએ કે તેજ માનપત્રમા, હાલ દેશમાં સામાન્ય તથા હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓની (ઉચા વર્ગની લલનાઓએ પોતાની વૈભવી અવસ્થાના લાભો ઘડીભર વિસરી જઇ પોતાની ઓછી ભાગ્યશાળી પણ સ્વદેશી બ્હેનોની સ્થિતિ તરફ નજર નાંખે

વાની જરૂર છે) વાસ્તવિક સ્થિતિ શી છે, તથા તેની સુધારણાને અર્થે સરકાર તરફથી કયા ખાસ ઉપાયો લેવાવાની આવશ્યકતા છે એ વિષય તરફ પણ તે નામદાર રાજપત્નીનું ખાસ લક્ષ દોરવાની ઘણી જરૂર છે. હિંદી સ્ત્રીઓને સ્ત્રીકેળવણીનું કયું સ્વરૂપ વિશેષ અનુકૂળ છે તે નક્કી કરી તે જ પ્રમાણે કન્યાઓને કેળવણી આપવામાં તથા દેશમાં કન્યાશાળાઓની સંખ્યા ઘણી વધારવા માટે અને પ્રજા કેળવણી આપવાને વિશેષ દોરાય એવા ઉપાયો યોજવા માટે નાણાંની પુરતી મદદ આપવામાં-અત્યાર સુધીમાં સરકારે કેટલું ઓછું કર્યું છે તે બાબત તરફ;-રેલવેની મુસાફરીમાં ત્રીજા વર્ગની સ્ત્રીમુસાફરોને વેઠવી પડતી અનેક અડચણો તરફ;-પુનર્વિવાહ કરવાનું ન પસંદ કરનાર નિરાધાર હિંદી વિધવાઓનું જીવન ઉન્નત કરવા અર્થે તેમને લાયકના ઉદ્યોગો શિખવાના સાધન તરીકે દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપવા તરફ;-મુંબાઇની આ પ્રતિનિધિ રૂપ ઉભી થયેલી સ્ત્રીસમાજે રાજકુટુંબનું ધ્યાન ખેંચવાની અગત્યતા વિષે જેટલું બોલીએ તેટલું ઓછું જ છે. તેના પરિણામે હાલ તરત નહિં તો થોડાક સમય પછી પણ તે તે માર્ગે દેશનું વાસ્તવિક હિત થવા સારો સંભવ રહે છે. અને મુંબાઇની આ હિલચાલ સાથે સંબંધ રાખનાર પુરૂષો તથા સન્નારીઓ અમારી આ સૂચના વિષે યોગ્ય વિચાર કરશે એવી આશા છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

મુંબાઈ ઇલાકામાં મુસલમાન કોમમાંથી મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં અત્યાર સુધીમાં પ્હેલી જ પાસ થનાર ગુલબાનુ ઇસમાયલ જાનમહમદનામની બાળાને મુંબાઇની અન્જુમને ઇસ્લામ (મુસલમાની સમાજ) તરફથી મ્હોટો મેળાવડો ભરી ઇનામ તરીકે એક ચાંદ આપવામાં આવ્યો હતો. તે સ્વીકારતા આ છોકરીએ ઘણો સારો નમ્રતાભર્યો જવાબ લખી મોકલ્યો હતો.

મુબાઈ એલેક્ઝાન્ડ્રા નેટીવગર્લ્સ ઇંગ્લીશ ઇન્સ્ટીટયુશન (મુંબાઇની હિંદી કન્યાઓને ઇંગ્રેજી શિક્ષણ આપનારી શાળા) ની કન્યાઓને ઇનામ આપવાને ચાલુ માસમા મેળાવડો ભરવામા આવ્યો હતો, તે વખતે વચાયેલા રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તે શાળામાં ૧૪૧ વિદ્યાર્થીઓ હતી, જેમાની ૧૧૫ પારસી, ૨૩ હિંદુ અને ૩ મુસલમાન હતી. તે શાળામાંથી ૭ વિદ્યાર્થીઓ મુંબાઇની ગઇ મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામા બેઠી હતી તેમાથી ૫ પારસી અને ૧ દક્ષિણી મળી ૬ પાસ થઇ હતી ૫ મા, ૬ ઠ્ઠા, અને ૭ મા ધોરણની સર્વ કન્યાઓને અઠવાડીયામા ત્રણ વખત એક કલાક ગૃહશિક્ષણને લગતી કેળવણી આપવામા આવે છે

સ્ત્રીસભાઓ—આવતા નવેમ્બર માસમા નામદાર **પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ** (ઇંગ્લાંડના પાદશાહના મ્હોટા પુત્ર) પોતાના પત્ની સહિત મુંબાઇમા આવનારછે તે પ્રસગે તેનામદાર પ્રીન્સેસ (રાજપુત્રના પત્ની) ને મુંબાઇની સન્નારીઓ તરફથી માન આપવા બાબત વિચાર કરવાને માટે આગેવાન હિંદી સ્ત્રીઓની એક સભા થોડાક વખત ઉપર બોલાવવામા આવી હતી.

ચાલુ માસની શરૂઆતમા વઢવાણમા **નાનચંદજીના** ઉપાશ્રય (અપાશરા) મા એક મ્હોટી સ્ત્રીસભા એકઠી કરવામા આવી હતી. તે વખતે શાળાના વિદ્યાર્થીઓ તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોએ સારા ભાષણો આપ્યાનું કહેવાય છે એકઠી થયેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૩૦૦ ની હતી.

સંસારદૂષણ—બાળાઓના ડોસા સાથે થયેલા કજોડ લગ્નો —

થોડાક સમય ઉપર ભાવનગરમા સરકારી શાળાનો એક શિક્ષક ૬૨ વર્ષની વૃદ્ધ વયે, પોતાની પ્રથમ પત્નીના હયાતી છતા પણ, પુત્રપ્રાપ્તિના લોભથી, ૧૨ વર્ષની એક કન્યા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયાની વાત બ્હાર પડી છે

મહીસુરના રાજ્યમાં પણ તેવો બનાવ બન્યો છે કે ત્યાંની એક ઇંગ્રેજી શાળાના વડા શિક્ષકે પોતાની ૮ વર્ષની બાળકીનાં લગ્ન ૫૪ (૯×૬=૫૪) વર્ષના ત્યાંની જ કન્યાશાળાના એક વડા શિક્ષક સાથે કર્યાં હતા તે બદલ તે રાજ્ય તરફથી તે બન્ને સસરાજમાઇને નોકરીમાથી બાતલ કરવામા આવ્યા છે

ગાયકવાડી રાજ્યમા આવેલા બાદરણ કસ્બામા એક વિદ્વાન લેઉઆ પાટીદાર ગૃહસ્થે પોતાની ૧૫ વર્ષની બ્હેનનું એક પૈસાદાર પુરૂષ, જેની ૫૫ વર્ષની પત્ની હયાત છે, તેની સાથે તે કન્યાની મરજી વિરૂદ્ધ લગ્ન કર્યું હતું શોક્ય તરફનો સતાપ અસહ્ય થઈ પડવાથી બળાત્કારે પરણાવેલી આ બાળા પીયર ન્હાસી આવી આથી તે પાટીદારે ૧૪ વર્ષની એક બીજી કન્યા સાથે તેના માબાપને પુસ્કળ ધન આપીને લગ્ન કર્યું છે

બીજા માણસોની જરૂર, તો પછી ન્હાના બાલકની શી રીતે તે સંભાળ રાખી શકે? એની સંભાળ રાખવામાં સ્વાભાવિક રીતેજ બેદરકારી થઇ જાય છે

માતાએ જાતે આપવાની કેળવણી એટલે ઉત્તમ પ્રકારનું નીતિનું અને શારીરિક શિક્ષણ, તે આ છોકરાંને આપવાની યોગ્યતા આવી માતાને શું પ્રાપ્ત થઇ હોય છે? છોકરાંની પ્હેલી નિશાળ માં તેમને સર્વ રીતે સુદૃઢ કરનારી, સત્ય ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવનારી, દીન મનુષ્યો તરફ પરોપકાર કરતાં શિખવનારી, વડિલ વર્ગ પ્રતિ આદરબુદ્ધિથી વર્તતાં શીખવનારી, છોકરાંના કોમળ અંતઃકરણમાં સદ્‌ગુણોનું બીજ વાવનારી, છોકરાંની ખરી શિક્ષક તો માતાજ છે મ્હારે કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે કોઇ પણ સ્ત્રી સાધારણ રીતે ૧૮ થી ૨૦ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી માતૃપદને તથા ઉપર બતાવેલાં કર્તવ્યો બજાવવાને લાયક હોતી નથી પણ તેનું લગ્ન ન્હાનપણમાં થયું હોય, પારણામાંથીજ તેને મીંઢળ બાંધી દીધું હોય, તો પછી આ બાબતો તેનાથી શી રીતે બની શકે?

બાલવિવાહથી બીજો એક મોટો ગેરલાભ થાય છે ઇંગ્લાંડમાં દરેક કુટુંબમાં છોકરાઓને કદિ ઘેર રાખવામાં આવતા નથી વિદ્યાપ્રાપ્તિ અર્થે બીજે ગામ હોય છે અથવા ઉદરપોષણ માટે અન્ય દેશ મોકલવામાં આવે છે પરદેશમાંથી પૈસા કમાઇ આવ્યા પછી તેમનાં લગ્ન થાય છે અને ત્યાર બાદ તેમના સંસારની શરૂઆત થવાની, એટલે તે લોકો પરદેશમાંથી સંપત્તિ પેદા કરી લાવી પોતાના દેશમાં તેનો વ્યય કરે છે આમ કરવાથી તેમના પોતાના દેશની દોલતમાં સ્વાભાવિક રીતેજ વધારો થાય છે આપણામાં એકાદ દિવસ સારૂ મુંબાઇ જવાનું થતાં પણ જીવ ઉપર આવે છે, કારણ કે પાછળ છોકરાં અને સ્ત્રીનું લફરૂં વળગેલું હોય છે આને બદલે જો લગ્ન થયેલું ન હોય તો પછી પુરૂષ ગમે ત્યાં જવાને અથવા વેપારરોજગાર કરવાને સ્વતંત્ર થાય બાલલગ્નથી નિઃસત્વ પ્રજા ઉત્પન્ન થઇ દેશને નુકશાન થાય છે તેવીજ રીતે પૂર્વાવસ્થામાંથીજ પુરૂષોના પગમાં બાયડી છોકરાંની બેડી પડવાથી ફાવે તે ઠેકાણે જઇ પોતાની ઉન્નતિ તેમનાથી કરી શકાતી નથી આપણા દેશની પડતીનું આ પણ એક કારણ છે

શરીરસંપત્તિ એ બધી જાતની સંપત્તિમાં મુખ્ય પદે છે આરોગ્યપૂર્ણ મનુષ્ય દરિદ્રાવસ્થાથી બ્હીવાનો નહિ, જે કાચો પાકો રોટલો મળે તેજ પાચ પેટવાનથી પણ તેને મીઠો લાગવાનો રોગી મનુષ્યને બધું જગત નીરસ ભાસે છે ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ કરી લેવી, ઇજ્જતઆબરૂ મેળવવી, પોતાની માનસિક, નૈતિક સામાજીક, રાજકીય, અગર ધાર્મિક સુધારણા કરવી એ સુદ્ધાંતનો પુખ્ત આધાર શરીરના આરોગ્ય ઉપર રહેલો છે આ શારીરિક સ્વાસ્થ્યની પુરૂષોની પેઠે આપણે પણ આવશ્યકતા છે કેમકે પુરૂષ બ્હારથી અન્ન વગેરે મેળવી લાવે છે, તેને વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરી તેમના સમક્ષ મુકવાનું કામ આપણુ છે એટલુંજ માત્ર નહિં પણ આપણો ચ્હેરો કદાચ ઉતરી ગયેલો હોય તો તેની અસર એક બીજા ઉપરથી આખા ઘરમાં ફેલાય છે એટલા માટે આપણું શરીર સુદૃઢ રાખવાં એ એક આપણી ફરજ છે તે સારૂ મ્હેં ઉપર કહ્યું તે મુજબ ન્હાનપણમાંથીજ

અથવા ઘરની જમીન ભેજવાળી હોવાથી શરીરને કેવી રીતે હાનિ થાય છે, અગર ઘરનાં ગટરોના નળ સાફ ન હોય તો તેમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ જમીનમાં ભરી તે અશુદ્ધ હવાને લીધે વિષમજ્વર જેવા ભયંકર રોગ કેવી રીતે ફાટી નીકળે છે, અથવા કોલેરાના વખતમાં પાણીમાં બગાડ થતાં પાણી ઉકાળીને પીવાના ઉપયોગમાં લેવાથી કોલેરાના રોગથી આપણે આપણો કેવી રીતે બચાવ કરી શકીએ છીએ, એવી રોજના વ્યવહારને લગતી તથા આપણને અત્યંત ઉપયોગી, એક બે નહિં પણ હજારો, બાબતો કેળવણી લેવાથી આપણે જાણી શકીએ.

પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન આપણને જુદી જુદી રીતે કેવું ઉપયોગી થઈ પડે છે એનો વિચાર કરવા બેસીએ તો સહેજ સમજી શકાશે. સંસારમાંની છેક નજીવી બાબતથી માંડી નરદેહ પામી આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય-કહેતાં આત્મોન્નતિ કરવી-એ બધું સાધી લેતાં કેળવણીના પ્રતાપથી આવડી શકે છોકરી નિશાળે જાય તો ઘરના કામમાં નિરૂપયોગી થાય છે એવી જે આપણી સમજણ છે તે ભુલભરેલી છે એમ વિચાર કરતાં ખાત્રી થશે. તેને સારી રીતે વાંચતાં આવડતું હોય તો આરોગ્યતાના નિયમોનું જ્ઞાન તેને પુસ્તકદ્વારા થઇ પોતાની પ્રકૃતિ નિરોગી રાખતાં આવડશે. ફુરસદને વખતે આડોશીપાડોશીને ત્યાં જઇ નકામી એક બીજાની ચેષ્ટા કરતાં બેસવાને બદલે જો તે જુનાં પુરાણ વગેરેનાં પુસ્તકો વાંચે તો તે કેટલું સ્તુત્ય થાય ? જેવી રીતે પુરૂષો આપણા જુના ધર્મપુસ્તકોનો અભ્યાસ કરે છે તેવી રીતે આપણે શા સારૂં ન કરવો ? આ સંસારમાં આવી તેમને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવાનું છે, અને આપણે મુગાં જનાવર પ્રમાણે આવ્યાં તેવાંજ શું પાછાં જવાનું છે? આપણા ઘરની અંદર આવજા કરનારી ચકલીઓ સુદ્ધાંતને પોતાનાં બચ્ચાંનું પોષણ કરતાં, તેમને માટે સુઘડ માળો બાંધતાં, ચાંચમાં ઘાલી બ્હારથી દાણા લઇ આવી પોતાનાં તરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાં માટે સંભાળથી ભરી મુકતાં, આ બધી બાબતો કેવળ ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓને પણ આપણી પેઠેજ આવડે છે. તો આપણને પરમેશ્વરે જે વિચાર કરવાની શક્તિ આપી છે તેનો આપણે શો ઉપયોગ કરીએ છીએ ? એકાદ સુંદર બગિચામાં આપણે જવાનું થાય તથા ત્યાં જુદા જુદા પ્રકારનાં સુંદર ખીલેલાં પુષ્પો ખીલી રહ્યાં હોય અને કોઇ આપણને કહે કે તે તરફ તમે જોશો નહિ. આંખ્યો બંધ કરો, તો આપણા પ્રતિ કેટલો અન્યાય કર્યો એમ આપણને લાગશે ? અથવા તો કાંઇ મધુર "દૈવગાન થાતી રહેલું આપણા કાને પડવા જોગ હોય અને તે સાંભળશો નહિં એમ આપણને કહેવામાં આવે તો આપણને કેવું માઠું લાગશે ? બીજાં જનાવરોને, "પશુપક્ષિ આદિને, ચક્ષુ, કર્ણ, ઇત્યાદિ પાંચ ઇંદ્રિયો આપેલી છે. આપણું મનુષ્ય જાતિને મન એ છઠ્ઠી ઇંદ્રિય આપેલી છે. ચક્ષુનું કામ જેમ જોવાનું, કાનનું સાંભળવાનું, રસનાથી પદાર્થનો સ્વાદ લેવાનું, તેવી રીતે મનનું કામ વિચાર કરવાનું છે આજુબાજુના જનાવરો કરતાં મનુષ્યપ્રાણીને શ્રેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત થયું છે તે માત્ર વિચારશક્તિને લીધેજ. તો જેમ બીજી ઇંદ્રિયોને પોતાનું કામ કરવાનું હોય છે તેમ મનને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવાનું જે કામ છે તે આપણે ન કરી લીધું તો પછી આપણે પશુવત્ શું ન થયાં ? જુઓ છેક ન્હાની ન્હાની બાબતો પણ આપણે જાણતા નથી. આપણે જે પૃથ્વી ઉપર વસીએ છીએ તે એક સરખી રીતે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે સૂર્ય જો કે સાત ન્હાનો જણાય છે તોપણ કાંઇપણ પૃ-

ર્વી કરતા તે ૧૩ લાખ ગણું મોટો છે સાદી હમેશની વાતો આપણુને જ સબંધ ધરાવતી, લોકને લગતી નહિ—એટલે આપણા ઘરમા ઓરડા કેટલા છે, અથવા જુનાના ઘગથિયાની પ્હોળાઈ શી છે એ સબંધી આપણુને જેવી માહિતી હોય છે તેવીજ વિલાયતમા ૧૦ વર્ષની ઉંમરનાં છોકરા, જુદી જુદી ઋતુઓ શી રીતે બદલાય છે, અથવા ગ્રહણ થાય છે એટલે શું એ વગેરે બાબતો સબધી માહિતી ધરાવે છે, અને તે આપણે જાણુતા નથી જેવા જન્મીએ છીએ તેવાને તેવાં આપણે મૃત્યુવશ થઇએ છીએ એ ખબર નથી. આપણે આપણી પોતાની ઉન્નતિ કરવી જોઇએ આપણે પડે જ્ઞાનયુક્ત થવા એટલે આપણા ઘરના માણુસો, છૈયાંછોકરા પણ, આપણાજ અનુકરણથી ડાહ્યા થશે બહુ વેગળે જવું શા માટે? છોકરાને નિશાળે મુકયો એટલે મહેતાજી તેને પાટી ઉપર "અઆ" લખી આપે છે પછી આઠ દિવસ સુધી તો "અઆ" જ ચાલે છે ખુલ્લું છે કે ૪૦–૫૦ છોકરાં ઉપર એક સરખું ધ્યાન આપવાનું તેનાથી શી રીતે બની શકે? એટલો વખત પણ તેને હોતો નથી વળી ચાર આજુબાજુનાં છોકરાં એકઠા મળે તો એકએકની ખોડખાપણ કાઢવા માંડે છે એકના દુર્ગુણનો પાસ બીજાને લાગે છે વળી મહેતાજીનો માર ખાવો પડે તેતો જુદોજ પોતાના છોકરાને બીજો કોઈ મારે એ કઇ માતાને ગમશે! જો તે માતાને લખતાં વાચતા આવડતું હોય તો તે કેટલા પ્રેમથી પહેલો પાઠ તેને પાટી ઉપર લખી આપશે! નિશાળમા જે પાઠ શિખવતા મહેતાજીને આઠ દિવસ લાગે છે તે રહેવાઇથી અર્ધા કલાકમા તે માના શિખવી શકશે. અને તે શિખવતાં માતાને પણ કેટલો આનંદ થાય છે? તથા છોકરું પણ પોતાના જન્મનું સઘળું દૈવત જે માતા તેની પાસે કેટલા લાડ અને પ્રેમથી મૂળાક્ષર શિખશે! તેવીજ રીતે કામકાજ ન હોય ત્યારે કાગડા અને ચકલીની નિર્માલ્ય વાતો કહેવા બેસવા કરતા ઇતિહાસમાથી પોતાના પૂર્વજોના પરાક્રમ સબંધીવાતો કહેવાનું બની શકશે છોકરાનું અંતઃકરણ કોમળ અને સ્વભાવથીજ અનુકરણશીલ હોય છે ઘરનો વડિલ વર્ગ જે કરે તેનુ સ્વાભાવિક રીતેજ તેઓ અનુકરણ કરે છે આવી વખતે બોધકારક વાતો તેમને કાને પડે તો તેમાંની ઉત્તમ વ્યક્તિ પ્રમાણે આપણે પણ થઇએ એમ સ્વાભાવિક રીતેજ તેમને લાગણી થઈ સારી બાબતો તરફ તેમની પ્રવૃત્તિ થાય છે શિવાજીની રમત રમતાં આપણાં છોકરાને આપણે કેટલીવાર જોઇએ છીએ! એક શિવાજી થાય છે, બીજો તેનો સરદાર બને છે અને કિલ્લા સર કરવાનું કામ ચાલેલુ હોય છે ઠીક

લખતા આવડવાથી બીજો પણ એક ફાયદો થાય છે આપણા ઘરના માણુસો પરગામ ગયા હોય તો તેમના કુશલ સમાચાર જાણવા માટે આજુબાજુ પાડોશીને ઘેર જઈ કાલાવાલા કરવાની આપણે જરૂર રહેતી નથી. પોતા ઉપર આવેલા કાગળપત્ર પોતે વાંચી તેનો ઉત્તર લખી, આપણા ઘરના ક્ષેમ ખુશીની ખબર પોતાના માણુસોને જણાવી શકીએ તેમજ હિસાબ રાખતા આવડે તો આપણે દરરોજનો હિસાબ રાખી આપણા પતિનું અર્ધું કામ ઓછું કરી શકીએ. હિસાબ રાખવાથી જોઇએ તે કરતા વધારે ખર્ચ પણ આપણે કરવાનાં નહિ. ઘર આગળજ શાકભાજી અથવા બીજો સામાન લેવાનો હોય તો આપણુને કોઇ ઠગીને ફસાવી શકવાનુ નહિ. તેવીજ રીતે સિવણકામ આવડતું હોય તો આપણી ચોળીઓ, પુરુષવર્ગ માટે પ્હેરણ કોટ, છોકરા સારૂ જામલા

ઇત્યાદિ બ્હાર દરજી કને ન શિવડાવતાં આપણે પોતેજ તૈયાર કરી શકીએ;ઘર ઘરની તેટલે અંશે આપણો સંસાર કરકસરથી ચાલી શકે. હાલમાં પાકશાસ્ત્રના વિષય–આ- એટલે પકવાન કેવી રીતે કરવાં, તેમાં શી શી વસ્તુ કયા કયા પ્રમાણમાં જોઇએ વગેરે બાબતનાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. સારાંશ એટલોજ કે છોકરીને નિશાળે જવાનું થવાથી સંસાર ચલાવતાં આવડવાનું નહિં એમ જે મનાય છે તે ખોટું ઠરી વિદ્યા ભણવાથી સંસારયાત્રા માટે આપણે ખચીતજ વધારે લાયક થઇશું. પ્હેલાં એક માન્યતા એવી હતી કે જો છોકરીઓને નિશાળે મોકલીએ તો પુરૂષોએ શું રોટલા ઘડવા બેસવું? પ- રંતુ જેવી રીતે છોકરાને વેપારમાં નાખવાનો હોય તો શરૂઆતમાં નિશાળે મુકી શિક્ષણ આપવાથી તે વધારે યોગ્ય થાય છે, તેવીજ રીતે છોકરી નિશાળે જઇ વિદ્યા ભણે તો સંસારના કામ માટે વધારે લાયક થવાની, બીજી પણ એક કલ્પના કદિ કદિ કરવામાં આવે છે કે છોકરીને ચોપડીઓ વાચતાં આવડ્યું એટલે તેના વિનયનો નાશ થઇ તે અ- વિવેકી નિવડવાની. પરંતુ ખરૂ જોતાં વિદ્યાથી ઉલટો વિનય આવે છે. આપણા કરતાં એક માણસ મળે તો જેવી રીતે આપણે નમ્ર થઇએ છીએ, તેમ પુસ્તકો વાંચવાથી ઉલટું દુનિઆમા કેટલું અપાર જ્ઞાન ભરેલુ છે અને તેને મુકાબલે આપણે કેટલાં અપૂર્ણ છીએ એમ આપણને જણાઇ આપણે વધારે નમ્ર થઇએ છીએ. વળી જુવો કે આપણો પુરૂષ વર્ગ વિદ્વાન થતો જાય છે. તેમની સહચારિણી સ્ત્રીઓ આપણે જો અજ્ઞાનમાં જ ડુબેલી રહીએ તો આપણે તેમની સહધર્મિણી તરીકે શી રીતે શોભી શકીએ? ઘરમા એકાદ ગાય હોય તો તેની સાથે જેમ વર્તાય છે તેમ આપણી સાથે પણ ચલાવી લેવાનો વારો આવશે. કોઇ કોઇ વખત આપણી સ્ત્રીઓની યોગ્યતા કેટલી ઓછી લેખાય છે! કેટલાક પતિ પોતાની સ્ત્રીને મંદવાડ આવતાં મ્હારી પાસે આવે છે અને બહુ કરગરીને કહે છે કે અમારી સ્ત્રીને મટાડો; પણ તેનું કારણ તેઓ શું બતાવે છે તેની તમને ખબર છે? મારામાં બીજીવાર લગ્ન કરવાની સત્તા નથી માટે મ્હારી સ્ત્રીને સાજી કરો, એટલે ઘરમાં દૂધ આપનારી એકજ ગાય હોતા મ્હારામાં બીજી ગાય લાવવાની શક્તિ નથી તેટલા માટે આને ન લઇ જશો એમ કહેવા જેવું થાય છે બ્હેનો, આટલી બધી આપણી ઉતરતી સ્થિતિ થવાનું કારણ આપણું અજ્ઞાન છે. આપણે અજ્ઞાન હોવાના સબબથી આપણી આવી હાલત થઇ છે એ સુદ્ધાં પણ આપણને જણાતું નથી. આટલા દિવસ સુધી જે કાંઇ તે બાબતમા બેદરકારી થઇ ગઇ તે બસ છે, હવે આવો, આપણે કાંઇપણ જ્ઞાન મેળવવાના યત્ન કરીએ. આપણે પડે નહિં તો નહિ, પરંતુ આપણી છોકરીઓ અને વધુઓને નિશાળે મુકી, ચાલો, આ- પણે તેમને વિદ્યાદાન આપીએ. તમે કહેશો કે આપણા વડિલોએ જે જે કર્યું નથી તે આપણાથી શી રીતે થાય? પરંતુ આ વિચારજ ભુલભરેલો છે જેવી રીતે પોતાના શિ- ષ્યને હાથે પોતાનો પરાભવ કરાવવાની એટલે પોતાના કરતાં પોતાનો શિષ્ય વધારે કુશળ નિવડે એવી ઇચ્છા ગુરૂને થાય છે. તેવીજ રીતે પિતા પણ પોતાનો પુત્ર પોતા કરતાં અધિક હુશિઆર નિકળે એમ ઇચ્છે છે. અને એકંદર રીતે જગતનો નિયમ પણ આજ છે દિવસે દિવસે દુનિઆમા સુધારો થયા કરે છે. તેમાં આપણેજ પાછળ પડીએ તો આ- પણી સ્થિતિ જંગલી લોકો જેવી થવાની, અને થોડે ઘણે અંશે તેમ થઇ પણ છે. આ- પણા ઉપર ગુજરતો હડહડતો અન્યાય આપણે સમજી શકતાં નથી અને મુગે મ્હોએ વેઠી

બેસી રહીએ છીએ. એટલા માટે આપણે આપણા હાથ પગ આપણા વડિલો કરતાં વધારે હલાવવા જોઇએ. વળી તેમના વખતમાં આપણી સ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. આપણા પૂર્વજોએ પોતાનું ગજવું ખોઇ નાંખી આપણને પારકાના દાસ બનાવી મુક્યા ન્હોતા તેમના કાળમાં આપણા દેશની દોલતને હાલ જેવી જળો વળગેલી છે તેવી વ્હોરેલી ન્હોતી. તે વખતે આપણા દેશની અંદર આપણે માટે ખાવાનું પુષ્કળ હતું. હાલમાં ચારે તરફથી આપણી સ્થિતિ કંગાલ થતી જાય છે. હવે આપણે પોતાનાં શરીર જેમ બને તેમ મજબૂત કરવાં જોઇએ. આપણે કરકસરથી રહેવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. આપણો સંસાર વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવતા આપણે શિખવું જોઇએ. અને આ માટે મુખ્ય ઉપાય કહીએ તો કેળવણીજ છે જેવી રીતે ઘરેણાં ઘડાવી આપો એમ કહી આપણે પુરૂષોની પાછળ લાગીએ છીએ, તેવી રીતે અમને કેળવણી આપો આમ કહી આપણે તેમનો છેડો પકડવો જોઇએ. ઘરેણા વડે જેમ બાહ્ય શરીર શોભે છે, તેમ વિદ્યાથી આપણું અંતઃકરણ દીપી ઉઠશે. આપણા પુરૂષોને આપણે પંડે કહેવું જોઇએ કે તમે અમને વિદ્યાદાન આપો. તમે સ્વાર્થી ન થાઓ. તમે અમને કેળવણી આપશો તો અમે તમારી સંસારયાત્રામાં તમને ઘણી ઉપયોગી થઇ પડીશું. એમ, આવો, આપણે તેમને કહીએ. કોઇપણ પ્રકારનો સુધારો કરવાની વાત આવે છે એટલે આપણો પુરૂષવર્ગ સ્ત્રીઓનું બ્હાનું આગળ ધરે છે તે કારણ દૂર કરી નાખવા માટે, આવો, આપણે તેમને પ્રવૃતિમાન્ કરીએ. સંસાર રૂપી ગાડાના એક પૈડાનો ભાર માથે લેવા આપણે તૈયાર છીએ. તે કેવી રીતે લેવો એ અમને શિખવો એમ, ચાલો, આપણે તેમને કહીએ.

અત્યાર સુધી મ્હેં કેળવણીની જરૂરીઆત વિષે માત્ર એકતરફી વિવેચન કર્યું છે. સંસારમાં અને વ્યવહારમાં ઉપયોગી થઇ પડશે એટલા માટે આપણે વિદ્યા સંપાદન કરવી એટલુંજ માત્ર કહેવાથી એક જાતનું મનનું સાંકડાપણું ગણાશે. પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી આ પ્રકારનો અમુક લાભ થશે તેટલા માટે ઇશ્વરસ્તવન કરવું, અથવા ખરૂં બોલવાથી તમને એક ચોકસ આવો લાભ થશે તેટલા માટે સત્ય વૃતિથી ચાલવું, આ પ્રકારનો બોધ જેવો સ્વાર્થી અને આપમતલબી છે તેવીજ રીતે ઉપરના વિષયનું આવું અધુંપધું વિવેચન કરવાથી મનનું સંકુચિતપણું દેખાડવા જેવું થશે. દેવપ્રતિ આદરમાન અને શ્રદ્ધા રાખવાની તે કોઇ પણ હેતુ માટે નહિ, પરંતુ માત્ર તે એક મનમાં આનંદ ઉપજાવે એવી ફરજ છે તેટલા સારૂજ; અથવા સત્યથી ચાલવું તે કાંઇ અમુક ઇષ્ટાર્થ પુરવાજ નહિં, પણ સત્ય શિવાય આપણો બીજો કાંઇ ધર્મજ નથી તેટલાં માટેજ. આ પ્રમાણે કેળવણી લેવાની, આપણાં મન વિસ્તીર્ણ કરવાનાં, તે ફક્ત મનનો એવો એક ધર્મ છે તે કારણસરજ. આમાં બીજા પ્રકારનો કોઇ પણ સ્વાર્થી વિચાર દાખલ કર્યો તો જ્ઞાનની યોગ્યતા ઘટાડવા જેવું થશે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પુરૂષ અને સ્ત્રી એ ભેદ રહેતો નથી. અંતઃકરણ અને વિચારશક્તિ એ આપણ બંનેને એક સરખાંજ હોય છે. તે વિચારશક્તિને યોગ્ય રીતે કેળવવી એ દરેક મનુષ્યની ફરજ છે. આપણામાં પુનર્જન્મ સંબધી માન્યતા પ્રચલિત છે. એ માન્યતા માટે કાંઇ આધાર હો કે ન હો, પરંતુ તેમાંથી એક બહુ સારો બોધ ગ્રહણ કરવા જેવો છે. આત્મા અમર છે એવો નિશ્ચય રાખી આપણે વર્તવાનું કરીએ તો જન્મકાલે જે આત્માને આપણા સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો છે તેને

ચડતી સ્થિતિમાં આપણે લઇ જઇએ તો આવતા જન્મમાં આ જન્મ કરતાં આપણે વધારે ઉન્નત દશા પ્રાપ્ત કરીશું, તેમ ન થતાં આપણે નીચે ઉતર્યા તો પશુપક્ષિની યોનિમાં જન્મ પામી છેવટે છેક છેલ્લે પગથિયે જઈ પ્હોંચીશું. આ કલ્પના સર્વથા ખોટી નથી. ગમે તેમ હોય, તો પણ આપણે આપણા આત્માની ઉન્નતિ કરવી જોઇએ, એ તો નક્કી છે. આ ઉન્નતિ નિશાળમાં મળતા પુસ્તકી શિક્ષણથીજ થાય છે એમ કહેવાનો મ્હારો આગ્રહ નથી. આ સર્વ સંસાર શિક્ષણ મેળવવાની એક શાળા છે. તેમાં પુસ્તકી શિક્ષણ એ તેનો એક પ્રદેશ છે એટલુંજ. મ્હારે કહેવાની મતલબ એજ છે કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી એ આપણાં મુખ્ય કર્તવ્યોમાંની એક ફરજજ છે એમ લક્ષમાં રાખી આપણી હમેશની વર્તણુક થવી જોઇએ.

ઉપરના વિવેચનમાં હું ઘરેણાં સંબંધી બે ચાર શબ્દો બોલી ગઇ છું. આપણે અહિં દસેરાની સ્વારી નીકળે એટલે હાથી, ઘોડા, અને મહારાજાનાં બીજાં જનાવરો સોનારૂપાના દાગિનાથી શણગારાયલાં દૃષ્ટિએ પડે છે. તે અલંકારો ઉપરથી રાજાનું ઐશ્વર્ય જેવી રીતે આપણે કળી શકીએ છીએ, તેવીજ રીતે આપણા પતિનું ઐશ્વર્ય આપણે આપણા ઘરેણાં દાગિનાથી દેખાડીએ છીએ એટલુંજ. આ અલંકારો ઓથવ ગણાવાથી સંકટને સમયે આપણને ઉપયોગી થઇ પડે છે એ ખરૂં છે, પરંતુ તે ધનનો આના કરતાં પણ વધારે સારી રીતે ઉપયોગ કરવાના રસ્તા છે. સાધારણ રીતે શેર શેર વજનનાં ગોટ પાટલીઓ હાથમાં નાંખી મુકયાં હોય એટલે હજાર બારસેં રૂપિઆ નકામા કાંઇ પણ ઉપયોગમાં ન આવતાં હાથમાં પડી રહે છે. આ હજાર બારસેંની મુડી વેપારની અંદર રોકવામાં આવે તો ૧૦ વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી બીજી એટલીજ રકમ પેદા થઇ શકે; અથવા તે મુડી વ્યાજે મુકાય તો, તેના વ્યાજ ઉપર એક મનુષ્યનો નિર્વાહ ચાલી શકે, એટલે જે રકમ આટલી બધી ઉપયોગી થઇ પડે તે આપણી દાગિના પ્હેરવાની હોંસને લીધે કેવળ નકામીજ પડી રહેવા દઇએ છીએ, અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી જોતાં દાગિનાની બાબતમાં બીજા પણ કેટલાક ગેરલાભ બતાવી શકાય. પરંતુ સાધારણ રીતે આપણે એટલું લક્ષમાં રાખીએ તો બસ છે કે, કૈ. પ્રો. આગરકરના કહેવા મુજબ, આપણા પતિનું ઐશ્વર્ય દેખાડનાર બોલતું ચાલતું સાધન આપણે જાતેજ છીએ, તેમાં આટલું કાંઇ ઓછાપણું આપણને જણાવા માંડયું. આમ વિચાર કરવાથી આપણી દાગિના પ્હેરવાની હોંસ સ્વાભાવિક રીતેજ ઘટી જશે; અને તે પૈસા બીજા વધારે સારા કામમાં વાપરવા માટે આપણેજ આપણા પતિની પાછળ લાગીશું.

જૈનધર્મમાં પરોપકાર બુદ્ધિ ઉપર જે ભાર મુકાય છે તે બદલ શરૂઆતમાંજ મ્હેં તે ધર્મની પ્રશંસા કરેલી છે. પરંતુ તેમાં દૂષણનો અવકાશ હોવાનું મને જણાય છે. આપણામાં ન્હાનાં જીવજંતુ અને પશુપક્ષિ તરફ ભૂતદયા રાખવાનું કહેલું છે. તેમજ આંધળાં લુલાં માટે પણ દાનધર્મ કરવાના સંબંધમાં પુષ્કળ ઉલ્લેખ હશે. પરંતુ આ દુનિઆમાં ખરેખરા દુઃખી, પીડાતા, કહેતાં રોગગ્રસ્ત લોકો, તેમના પ્રતિ પણ આપણી ફરજ કરજો છે ! તે તરફ આપણું લક્ષ દોરાયું નથી. આ બાબતોમાં પણ બીજા દેશો આપણા કરતાં આગાડી વધેલા છે. વિલાયતમાં ખુદ રાણીસાહેબ દવાખાનામાં જઇ રોગીઓની પુછપાછ કરે છે. ઘણી મ્હોટા લોકોની સ્ત્રીઓ ગરિબ-ગુરબાને ઘેર જાય છે; કોઇ ઠેકાણે અન્ન

ઇ આજારી પડયો હોય અને તેની પાસે પુરતા ગરમ કપડાં ન હોય તો તે મોકલી આપે છે કોઇક ભૂખમરાથી પીડાતુ હોય તો તેને અન્ન પુરૂં પાડે છે, ન્હાના ન્હાનાં છોકરા આદા પડયાં હોય તો તેમને ગમત માટે જુદા જુદા પ્રકારની રમતો પ્હોચાડે છે જેઓની શકિત ન હોય તેઓ પોતે જાતે દરદીની સારવાર કરે છે માણસ માંદો પડે એટલે તે તદન પરતંત્ર થાય છે, તે વખતે તેને વખતોવખત ઓસડ આપવુ, તેણે પ્હેરેલા મેલાં વસ્ત્રો બદલાવવાં, તાવ આવ્યો હોય તો માથા ઉપર ભીનુ પોતુ મુકવુ, અથવા ગરમી થતી હોય તો પવન નાખવો અગર કોઇ સુવાવડમાં હોય તો તેનો છુટકારો કરવો, આ કામો આપણે સ્ત્રીઓને હાથેજ થવા જોગ છે જે કોઇને પોતાનો દેહ પરોપકારમાંજ ગાળવાની ઇચ્છા હોય તેને ઉપર બતાવેલો રોગીઓનુ એટલે દુખપીડિત મનુષ્યોનું દુખ નિવારણ કરવાના સિવાય બીજો કયો મોટા પરોપકાર કરવાનો મળશે ! જેમની આવાં કામ કરવા તરફ પ્રીતિ હોય તેમણે તે અવશ્ય શિખવાં એમ મ્હારી તેમને સવિનય સૂચના છે

હવે એકંદર રીતે સ્ત્રીઓ તરીકે આપણી શીશી ફરજો છે તેનો આપણે થોડો ઘણો વિચાર કરીએ પતિવ્રતા સ્ત્રી જે ઘરમા પ્રસન્નપણે વસતી હોય તે ઘરને કવિઓએ સ્વર્ગની ઉપમા આપી છે ધર્મ, અર્થ કામ, અને મોક્ષ, એ ચારે પુરૂષાર્થ સાધી લેવામા પુરૂષની મુખ્ય સહાયકારી તેની પત્ની એજ છે સંસારમાં તેની સુખદુખની ખરી ભાગીયણ પણ તેજ છે પતિપત્ની એ શરીરદ્વારા બે જુદાં છે એ ખરૂ, પરંતુ અંતઃકરણથી એકરૂપ થએલા હોય છે પુરૂષોમા જે પ્રમાણે ધૈર્ય શૌર્ય, વિવેક, ઇત્યાદિ ગુણો શોભે છે, તેવી રીતે કોમળતા, દયા, વિનય, પ્રેમાળપણુ, વગેરે ગુણોથી સ્ત્રીઓ વધારે મોહકતા પ્રાપ્ત કરે છે સ્ત્રી એ કુટુંબની અંદર રાણીરૂપે છે કુટુંબરૂપી રાજ્યમા તેની સત્તા સંપૂર્ણ ચાલે છે પ્રેમ એ તેના રાજ્યમા તેનો કાયદો છે પ્રેમથી તે પોતાના પતિને અને પુત્રોને પોતાના વશવર્તી બનાવે છે અતિશય સખ્ત એવા રાજાના હુકમનુ એક વખત ઉલ્લંઘન થઇ શકે પરંતુ માતાની એક આજ્ઞા પણ તોડી શકાય નહિ એવો ઘરમા તેનો મોભો હોય છે અતીત અભ્યાગત, કોઈ તેને ઘેરથી ખાલી હાથે કદિ પાછા ફરવાના નહિં, સુજનતા અને પરમેશ્વરની ભક્તિ તેના અંતઃકરણમા મૂર્તિમંત બની વાસ કરી રહ્યાં હોય છે તે કારણથી ઘડીભર પણ તેનો સહવાસ બીજાને થવો એ મોટો લાભ મનાય છે કામ વગર અથવા સ્વસ્થપણે બેસી રહેલી તે કદિપણ જણાતી નથી વ્યવસ્થિતપણુ, સુઘડતા સ્વચ્છતા વગેરે ગુણોને લીધે તેના ઘરમા પેસતાજ મન સુપ્રસન્ન થાય છે દુખી મનુષ્યોનુ સાંત્વન કરવુ એ તો તેને સ્વાભાવિક રીતેજ આવડેલુ હોય છે અને ઉત્તમ પત્ની, પ્રેમાળ ભગિની સુશીલ માતા સ્નેહપાત્ર સખી, ઇત્યાદિ ગુણોથી વિભૂષિત થએલી હોવાથી ઘરમા એકાદ દેવી પ્રમાણે વિરાજે છે

બ્હેનો, આ દેવીપદ પ્રાપ્ત કરી લેવાને, ચાલો આપણે દરેક જણું ખંતથી પ્રયાસ કરવા મંડીએ પ્રયત્ન કરવાથી નર નારાયણ રૂપ થઈ જાય છે એમ આપણામાં કહેવાય છે આપણે મન ઉપર લીધા પછી ઉપરનુ પદ મેળવતા આપણને બહુ વખત નહિ લાગે માત્ર આપણી આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાથી આપણે જાગ્રત થવુ જોઇએ



આનન્દદાયી પ્રીતિસાગરમાં જીવનનદ ઘૂમતાં,
વ્હેતા અનંગોળ રમ્યતા ભરપૂર બિન્દુ ઉરમાં:
ઊંચાં ઉછળતાં અબ્ધિમોજાં ગગનકુંજ પખાળતાં,
દિવ્યાત્મનો તદપિ એકે અંશ ના ભીંજાવતાં,

દુઃખોતણા મેઘો ધુધવતાં, સમિર વિપત્તિ તણા
ધનઘોર ઝૂઝન્તા, છતાં ઉરકણ ન લેશ મુંજાવતા:
સ્વાનન્દનન્દન, અમીમયતમ, ત્યાં હૃદયની વાંસળી
મધુ રેલતી લલિતા નચાવી, વિશ્વ સુખભર દો કરી

પ્રેમે મહાપાપી હૃદયની વિમલતા ને શાન્તિની
મીઠા સુગંદે લહર એ વેણે જગતમાં વિસ્તરી,
કંઈ યુગ થકી મન્દા ત્હમારી ગાનદેવીને સ્મરી,
કવિતા સુવાસિત નિર્ઝરો રેલાવજો આનન્દથી.

જળમય સુવર્ણ પ્રદેશ જ્યાં સંગાનસરિતાઓ સરે,
જેમા સુદૈવી પ્રકાશ સૂમા જ્ઞાન રેલન્તાં ઝરે,
અજ્ઞાન છાયા અસ્ત જ્યા, વીણાવતી છે સુન્દરી,
પામો ઘણાં સૌખ્યો ત્હમે એ દિવ્યભૂમિ ઉતરી.

નિઃસ્વાર્થ પ્રેમે ત્યા સતત પરમાર્થ કર્ત્તવ્યો કરો,
પરમાત્મના નિજ આત્મને ઉરધિતરંગોમાં રસો;
કાન્તિભરી આ જીંદગીમા કાવ્યકુંજે રોપીને,
રમબસ કરો પ્રીતિહૃદયફુલડે વધાવી વિશ્વને.

—સંપાદક, સુમન્ત.

(સીતાજીના મહિનાનો રાગ)

" ભલે વીતે માસ, કે વરસ, જનમ જાયે વહી,—
થાય પ્રાણ આ દેહથી દૂર,—પ્રીતિ મરે નહીં !
જાણો પ્રીતિ સુધાનું પૂર ! સંજીવની ઔષધિ !
આશાકુંભ થકી ઉભરાઇ ઘટોઘટ રહી બધી !
એ તો આપણો આત્મ સંબંધ ! કે જીવ જીવથી કસ્યો !
ફરે હરિ પણ નવ અંતરાય ! પ્રભૂને એ દિલ વસ્યો !! "

હ. હ. ધ્રુવકૃત ' કુંજવિહાર '

વિવિધવિહાર.

બાળકની કુટેવ, તે કેમ ટાળવી.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

(૧૨) ધાવણ ન મળતાં દુધની સીસીમાં દુધ આપવામાં આવે છે. તે સીસી આખી બરી બાળકના હાથમાં આપી દે છે. પણ બચ્ચાને શું ખબર હોય? તેતો પેટ બરાય તો પણ દુધ રહે ત્યા સુધી ઢીચ્યા કરે છે અને પછી હેરાન થાય એમાં નવાઈ શું? વાસ્તે સીસી આખી ન ભરતાં ફક્ત એક ટંકને વાસ્તે પૂરતું થાય એટલુંજ દુધ તેમાં નાખવું.

(૧૩) રમત અને ઉંઘ તંદુરસ્તીનાં ચિન્હ છે રમે ત્યાં સુધી ખુબ રમવા દેવું. જોરાવરીથી સુવાડવું નહીં. અને સુવે ત્યારે પોતાની મેળે જાગે ત્યાં સુધી જગાડવું નહીં.

(૧૪) ઉંઘમાથી જાગે કે તરત આંખ મ્હો ધોઈ, માથાંમાં તેલ નાખી, વાળ ઓળી, બાળકને છુટું મૂકવાથી તેમાં ચપલતા જલદી આવે છે અને ઝટ રમવા મંડી જાય છે. પણ જાગ્યા પછી એમજ બેફિકરાઇથી ઘોડીયાંમાં પડ્યું રહેવા દેતાં સુસ્ત થઈ જાય છે, રડ્યા કરે છે, ઝાડો પેસાબ જોળીમાંજ કરી દેછે અને ગંદુ તથા ચીડીયું બની જાય છે.

એતો સિદ્ધ વાત છે કે રમતીયાળ છોકરૂં સદા આનંદી રહી તંદુરસ્ત રહે છે. અને ચીડીયાં છોકરાં હમેશાં નબળા બાંધાનાં અને "ગજરોગીયાં" જ રહ્યા કરેછે.

(૧૫) છોકરાને ઉંઘમાંથી જાગતાં તરત ઘણું કરી ઝાડા પેશાબની હાજત થાય છે. તેથી જો તે જાગે કે તરત વિલંબ ન કરતાં તેને જોળીમાંથી કહાડી લઈ બહાર પેશાબ ઝાડો કરાવવાની ટેવ શીખાવી હોય તો તે જોળી તથા કપડાં કદી નહીં બગાડે.

એ બાબતમાં બે દરકાર આળસુ માનુ છોકરૂં જોળીમાં પડ્યું સડ્યા કરી ગંદુ બની જાય છે અને તેને સફાઇની કુદરતી લાગણી પણ નથી રહેતી.

(૧૬) બાળક જરા સમજણું થવા માંડે કે ચીખતું થાય તો તેને ઘરમાં અથવા ચોકમાં ઝાડો પેશાબ કરવા વાસ્તે અમુક જગ્યા ઇશારાથી બતાવી દીધી હશે, તો તે ત્યાંજ બનતાં સુધી જશે અને ઘરમાં કે બેઠકમાં બીજે ક્યાંએ મેલાઈ નહિ કરે. એવે વખતે કોઇએ તેડ્યું હશે તો તેની ગોદમાંથી પણ ઉતરી પડવાની કોશીશ કરશે.

ફક્ત આ સાદી ટેવ પાડતાં અનુભવ થાશે કે બહુ ન્હાનું બચ્ચું પણ બતાવેલે રસ્તે કેવું વળી રહે છે!

(૧૭) જેમ ધરાવવામાં બરાબર નિયમ પાળવો તેમ ખાતાં શીખે ત્યારથી ખાધાની બાબતમાં પણ બરાબર નિયમ શીખાવવો.

ખાધાનું માગે યા ન માગે તો પણ ઠીક વખતસર તેને ખાવાનું દેતાં રૂચી પ્રમાણે સંતોષથી ખાઈ ઉઠી જશે.

(૧૮) ખાતાં ખાતાં કોઈ ચીજ ન ભાવે તો તે તેને તરત છોડી દેવાનું કહેવું, પણ તે છાંડી દેવા વાસ્તે જરા પણ ધમકાવવું નહીં.

"કેમ છાંડ્યું? ખાઈ જા, નહિં તો નાકે બાંધીશ." એમ કોઈ વખતે પણ છાંડવા વાસ્તે ધમકાવ્યું તો તે ડરનુ માર્યું રૂચી નહીં હોય તો પણ ખાઈ જવાની કોશીશ કરી "અકરાંતીયું" બની જાશે.

પ્રથમ તો એજ સંભાળ રાખવાની કે તે ખાઈ શકે એટલુંજ યાતો એથી ઓછું થાળીમાં નાંખવું અને પછી માગે ત્યારે થાળીમાં આપવું.

(૧૯) જ્યાં સુધી મિઠાઈ વગેરે કોઇ ચીજ ઘરમાં બની શકે ત્યાં સુધી ઘરમાંજ બનાવી છોકરાંને આપવી. બજારની બનાવેલી ખાંડ ગોળની ચીજ બનતાં સુધી થોડી જ આપવી. બજારની ચીજ બેશક લીજ્જતદાર લાગે, ઘરમાં બનાવ્યા કરતાં સસ્તી પણ પડે, પણ તે નફો ખાઈ વેચવાને વાસ્તે ઘણે ખરે અંશે હલકી વસ્તુનીજ બનાવેલી હોય છે: તેમજ તેને કઇકના ગંદા હાથ લાગેલા હોય છે, અને આખો દીવસ ખુલ્લી પડી રહેતાં, મેલી ચીજો ઉપર બેસી આવેલી માખીઓ પાછી તેના ઉપર આવી ગણગણે છે અને અનેક રોગોનો ચેપ મૂકે છે, એ વગેરે કારણોને લીધે બાળકને કરમનો ઉપદ્રવ, ઝાડો, મરડો, અને ત્વચારોગનો ઘણો સંભવ રહે છે.

(૨૦) વળી ઘડી ઘડી પૈસા આપી બજારની મિઠાઈ, ભજીયાં, ગાંઠીયા, ગુબીત વગેરે કવખતે ખાવા દેવાથી તેની મીઠી ભૂખ ભાંગી જાય છે, વેળાસર ઘરનાં ખાણાંમાં રૂચી રહેતી નથી અને તબીયત બગડે છે.

પેહેલાં એવી રીતે લાડમાં ટેવ પડે છે અને પાછળથી જ્યારે પૈસા આપવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે ત્યારે ન્હાની ન્હાની ચોરીઓ કરતાં શીખે છે: ગુન્હા છુપાવવા કુસંગતે ચડે છે: અને નઠારી સોબતથી હરેક તરેહનાં વ્યસનમાં ડુબે છે.

વિચારીને જોશો તો સેંકડો દાખલા એવા મળી આવશે કે, જેમાં ભવિષ્યનાં ભયંકર પરિણામ અને પાયમાલીનું મૂળ કારણરૂપ આ શરૂઆતનો "દાદરસ" નીવડશે.

નિશાળે જતાં છોકરાંઓ ત્યાં દાળીયા, ચણા, ભજીયાં વેચનારા પાસેથી મરજી

પડે ત્યારે ખાવાનું લઈ ઉધાર રાખે છે અને જ્યારે આવી રીતે ઉધાર રકમ મોટી થઈ જાય છે ત્યારે પૈસા માબાપ પાસેથી લેતાં મુંઝાય છે અને ચોરી કરતાં શીખે છે. આવી ટેવ સામે સખત અટકાવ કરવો. માટે ત્યારે કોઈ કોઇ વખતે પૈસા દેવામાં હરકત નથી. પણ ઉછીનું લેવાની તદન મનાઇ કરવી.

ઉત્તમ રસ્તો તો એજ છે કે નિશાળમાં કાંઇ ખાવાની ટેવ પાડવાજ ન દેવી. કાંઇ ખાવાની ઇચ્છા થાય તો તે વેચાતું લઇ ઘેર આવીને ખાય.

(૨૧) કોયલા, માટી, લીંપેલી જમીનનાં પોપડાં ઉખેડી ખાવાં, પેટ ભર્યું હોય તો પણ ઘડી ઘડી કજીયા કરી ખાવા માગવું, વગેરે નાનીસની ખોડ અનેક હોય છે તે શરૂઆતમાંજ અટકાવવાની જરૂર છે. પણ તે અટકાવવાના ઉપાય તરીકે તેને વખતોવખત મારવું, ધમકાવવું, યા ઠમકોરવુ નહીં. તેથી કાંઈ ઇચ્છેલુ પરિણામ આવતું નથી પણ જે બાબતની મનાઇ કરો તે ઉલટું છૂપી રીતે કરવાની કોશીશ કરે છે. ઉપરાંત પગલે પગલે ધમકાવવાથી તેની લાગણી બંદ બુઠ્ઠી પડી જાય છે અને છેવટે બેદરકાર બની જતાં ધમકીની અસર પણ થવા પામતી નથી.
એવી યુક્તિથી તેના મનમા ઉલટી અસર ઉતારવી કે તેની ખોડ સામે તેને પોતાને જ સ્વાભાવિક અણગમો ઉપજે અને તેમા શું નુકસાન છે એ પણ કાંઈક સમજતાં શીખે.

"એક બાળકને એવી ટેવ હતી કે બરાબર ખાધુ હોય તોપણ ઘડી ઘડી ખાવા વાસ્તે કજીયા કરે. અને જો કે જરા જેટલું ખાઇને ઉઠી જાય તોપણ ખાવાનું પાસે ન રાખો ત્યાં સુધી જંપે નહીં. છેવટે એક ઉપાય સુઝ્યો. જ્યારે જ્યારે તે રડે અથવા કોઇ અયોગ્ય બાબત વાસ્તે કજીયા કરે તો તેને એમ કહેવામાં આવતું કે "જો કજીયા કરીશ કે રડીશ તો તુંને ખાવા બેસારી દેશું", તરત આ યુક્તિની અસર એવી થઇ કે ફરી તે ટેવ જ ભૂલાઈ ગઇ.

(૨૨) રાત્રે બિછાનામાં કેટલાંક છોકરાને ઊંઘમાં પેશાબ થઇ જાય છે.તેને સુવા વખતે રોજ પેશાબ કરે તે પછી સુવા દેવું અને રાતમાં પણ એક બે વખત જગાડી પેશાબ કરાવવો.

ઘણું કરી પાછલી રાતમાં ઉંઘમાં પેશાબ થઇ જાય છે. વાસ્તે એ વખતમાં તેને એકાદ વખત જરૂર જગાડવું. ઉપરાંત રાત્રે જમીને એકદમ સુઇ ન રહે વાસ્તે સમીસાંજમાં જમાડી દેવું જેથી બે કલાક હરવા ફરવાને વખત મળે.
આ સાધારણ નિયમ બરાબર પાળવામાં આવશે તો કોઇ દવા આપવાની જરૂર નહિ પડે.

(૨૩) છોકરૂં ખારીલું અથવા સ્વાર્થી ન બને તે સંબંધી સંભાળ રાખવી. તે કાંઇ ખાતું હોય તે વખતે બીજું છોકરૂં આવી ચડે તો તેને તેમાંથી કાંઇક ભાગ આપતાં શીખાવવું.

(૨૪) છોકરાં ન્હાવાનાં કાયર હોય છે. તેને નવરાવવું હોય ત્યારે હાથમાં લોટા કે લોટી આપી દેવાં એટલે તે પોતે જ શરીર ઉપર પાણી રમતમાં ઢોળ્યા કરશે. દરમીયાનમાં સાબુથી શરીર ચોળી જલદી નવરાવી લેવું. બહુ વખત લગાડવો નહીં. બાદ સાફ કપડા પેહેરાવવાં. એમ સ્વચ્છ રહેવાથી અને સારાં સાફ કપડાં મળવાથી ગંદાઇનો કુદરતી રીતે અણગમો આવશે અને છેવટે સાફ રહેવા સારૂ ન્હાવામાં આનાકાની નહીં કરે.

૫) નજીવા કારણસર જરા જરા વાતમા રડી અથવા કજીયા કરી હઠીલો અથવા ચીડીયો સ્વભાવ ન કરી ? તેની બહુ કાળજી રાખવી.

"ફ્રાન્સ દેશના મહાન શેહેનશાહ નેપોલીયને પોતાના પાટવી કુંવરની બચપણમા સંભાળ લેવાને એક દાહી અને અક્કલમંદ આયા રાખી હતી. તેની પાસે કાંઈ નજીવાં કારણસર હઠ પકડી એ બાળકે રડવું શરૂ કર્યું તરત તે હુંશીયાર આયા તેને મેહેલની બારી આગળ લઈ ગઈ, અને નીચે અમલદારો, સીપાઇઓ, વગેરે ફરતા હતા તે તરફ આગળી કરી કહ્યું "જો, નજર કર, આ બધા લોકો ઉપર તારે અમલ ચલાવવાનો છે. તે લોકો તુંને રડતો દેખશે તો તારો હુકમ કેમ માનશે ?"

આવી રીતે તેને પોતાની ઉંચી સ્થિતિનું ભાન કરાવી, રડવું શરમ ભરેલું છે એમ બતાવ્યું. આવી અસર બાળકને મારવા ધમકાવવાથી કે ડર બતાવવાથી કદી ન થાય.

૬) રડવાથી, અથવા કાંઇ ચેનચાળા કરવાથી (જેવા કે, આખો વારંવાર વાદરાંની પેઠે મટમટાવવી ખાતા ખાતા કુતરાની પેઠે હોઠેથી લબલબ અવાજ કરવો ગરદન વાંકી ચૂકી મરડવી, દાંત કચકચાવવા; ટોક કરડવા, ઇ૦ ઇ૦), સેપલા અને માટી ખાવાથી, એ વગેરે ન્હાનીરુની કુટેવોથી ચહેરો કેવો બદસુરત લાગે છે તે તેની સામે "આરસી" ધરી તેમાં બતાવી જોવું, અથવા તો બીજુ કોઇ તેમ કરતું હોય તો તેનો ચેહેરો જોઇ કેવું હસવું આવે છે તે દેખાડી તેની કુટેવ છોડવા સમજાવવું.

(અપૂર્ણ)

કેશવલાલ જયશંકર ધોળકીયા.

ગૃહધર્મ.

અભણ માતાથી છોકરાં ઉપર થતી અસર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સ્ત્રીલેખ—(લખનાર બ્હેન છબીબાઇ નાનજી.)

પોતાની દીકરીએના વર અને દીકરાઓની વહુની યોગ્યતાની તજવીજ કરવાનું ભાન હોતું નથી.

આપણા દેશમાં જ્યારે છોકરાંના સંબંધ કરે છે, ત્યારે અભણ માતાઓ પુત્ર પુત્રીના સગપણ કરે છે તે વખતે વહુ કેવી છે, તેની યોગ્યતાનો વિચાર કરી શકતી નથી. તેમજ પોતાના ધણી તથા બીજા વડીલોને જણાવી શકતી નથી. તેનુ પરિણામ ઘણી વખત એવું થાય છે કે, દીકરાને વહુનું ને દીકરીને જમાઇનું કજોડું થાયછે.

વસંતતિલકા.

"જોડાં નહિ જગતમા બહુ છે કજોડા,
તે તો હવે પ્રિયજનો કરવા જ થોડા;
એ ચાલ હાલ જન જો ઝટ છેડી નાંખો,
તો, ભાઇ, આ ભવ વિષે સુખ સ્વાદ ચાખો."

દુનિયામાં જોડાં નથી, કજોડાં ઘણાં છે. તેથી હે એનો, હવે કજોડાં કરવા નહિ. એ રિવાજ હવે કાઢી નાખો, તો હે ભાઇ આ જીંદગીમાં તમે સુખ પામો. અને એવાં કજોડાં થવાથી આખો જન્મારો દુખમાં જાય છે. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો આપણા દેશના રિવાજો તથા બીજા સુધરેલા દેશોની પ્રજાની કેવી કેવી લાયકીઓ આ બાબતોમાં જુએ છે તેની તજવીજ કરી, પોતે પણ તેમ કરી શકે. પણ માતાઓ અજ્ઞાન હોવાથી સુધરેલા દેશોમાં કેવા કેવા રિવાજો છે તેની તેને ખબર હોતી નથી. આપણા દેશમાં પ્રાચીન કાળમાં માતાઓ સુધરેલી હતી, તેઓ પોતાની દીકરી દીકરાઓનો સંબંધ જોઇ વિચારીનેજ કરતી. તેથી તેઓનાં યોગ્ય જોડાં નીવડતાં. જેવા કે સીતા, દ્રૌપદી, વગેરે સતીઓના સ્વયંવર થયા હતા. તેથી તેમનાં કેવાં લાયક જોડાં થયાં હતાં? તેવીજ રીતે થાય તો કદી પણ કજોડાં થાય નહિ. મૂર્ખ માતા પોતાનો દીકરો સારી કેળવણી પામેલો હોય તો તેનું સગપણ મૂર્ખ છોડી સાથે કરીને લાકડાં સાથે માંકડું વળગાડી દે છે. તેથી તે રૂપ, ગુણ, ઉમ્મર વગેરેનું કજોડું થાય છે. વળી છોડી સારી હોય તો અભણ મા જમાઈ સારો ગોતતી નથી. તેથી પણ કજોડું થાય છે, અને અંતે પછી તેઓને બનતું નથી. અને આખી જીંદગી દુખમાં જાય છે. પણ જો કેળવણી પામેલી માતા હોય તો,

તે જાણે કે દીકરો કેળવણી પામેલો છે, ત્યારે તેની સ્ત્રી પણ તેવી જ ગોતવી જોઇએ. અને દીકરી કેળવણી પામેલી હોય તો, તેનો વર પણ તેવો જ ગોતવો જોઇએ. તેથી તે બંનેનું યોગ્ય જોડું થાય. અને જો એવાં જોડાં થાય તો, દેશની હાલત સુધરે અને પછી દેશ ચડતી પદવીને પ્રાપ્ત થાય.

લગ્નના ખોટા રિવાજથી કેવાં માઠાં ફળ નીપજે છે તે આપણે ઘણીવાર જોઇએ છીએ તોપણ સ્વાર્થી અને અજ્ઞાની માતાઓ તે રિવાજ તજતી નથી. કોઇ વળી સારૂં કુળ જોઇને ઝટ કુળના કુવામાં નાંખે છે. મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાના ધણીને કહે છે મારા છોકરાને ઝટ પરણાવો. આ કુળતો બહુ સારૂં છે, પછી આવું નહિ મળે; પણ કુળ કેવું નામ તે અભણ સ્ત્રી જાણતી નથી.

પોતાનાં છોકરાંનાં બાળ લગ્ન કરાવે છે તથા કન્યાના પૈસા લેતાં પોતાના ધણીને અટકાવતી નથી

દોહરો.

"સદ્‌વિદ્યા સદ્‌ગુણ સદન, સદાચાર સુવિચાર,
ઉતમ કુળ તો એજ કે જે ઘેર સુખી નરનાર.
કુસંપને કંજુસપણું માનિનીને નહિ માન,
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદ્વાન."

એનો અર્થ એવો થાય છે કે સારી વિદ્યા, સારા ગુણ, સારા આચાર, સારા વિચાર, એટલા ગુણ હોય તે જ ઉત્તમ ગુણ છે, કુળ છે. જે ઘરમાં સંપ નથી, કંજુસપણું છે, અને સ્ત્રીને માન નથી, તે નીચમાં નીચ કુળ ગણાય. ધન વગરનું, ને વિદ્યાવિનાનું તેજ કુળ સારૂં નથી. જો સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો, ઉપર કહ્યા તેટલાગુણ હોય તે સારૂં કુળ, નહિતર તે નઠારૂં કુળ એમ સમજે છે. પરંતુ જો સ્ત્રીઓ અભણ હોય તો પોતાનાં છોકરાંને કુળના કુવામા નાંખે છે. છોકરાં બિચારાં કાંઈ જાણતાં ન હોય ત્યાં તો તેમને પરણાવી દે છે. પરણવુ તે શું અને પરણવું તે શા માટે, પરણવું તે કયાં અને કોની સાથે તથા પરણવાનુ સાર્થક શુ છે? તે સઘળાંથી પોતાનાં બાળક અજાણ્યાં હોય છે તે પહેલાં મૂર્ખ માતાઓ તેને પરણાવવાને તૈયાર થાય છે. નાની છોકરીઓને બુઢા વર સાથે, મોટી છોકરીઓને નાના વર સાથે, પરણાવીને, પોતાનાં છોકરાંનો ભવ બગાડે છે. એથી કેવાં નુકશાનો થાય છે? પરંતુ તેઓને લાજ વળતી નથી. વળી કેટલીઓ તો પોતાને દીકરી હોય છે તેને મોટા વર જોડેજ પરણાવે છે, અને ખૂબ પૈસા મેળવે છે, તથા દીકરીને ગમે એવું દુખ હોય છે પરંતુ તેને પૈસાની લાલચે વેચે છે. એ કેવું નઠારૂં? એક ખાસ પૈસા સારૂં પોતાની દીકરીનો કોઈ દિવસ જીવ પણ જાય છે. કારણ, તેના સાસરાનાં માણસો ખરાબ હોય છે. તથા ખરાબ ન હોય તો બુઢા વર સાથે પરણાવે છે તેથી ઘરડો વર ઝટ મરી જાય છે તેથી તેને દુઃખ ભોગવવું પડે છે. માટે એવા પાપી માણસો ધિક્કારવા જોગા છે. અને કન્યાવિક્રય કરવામાં ઘણું પાપ છે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

" કન્યા વિક્રય જે કરે ધન લઈ ધિક્કાર તેનો ધરો,
કીર્તિના કદી લોભથી કુળ જુએ એ પાપી પુરો ખરો;
કીર્તિ દ્રવ્ય તણો કશો જગતમા જે સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે તે પુણ્યશાળી સહી."

જે માણસો કન્યાના પૈસા લે છે તે ખરેખર ધિક્કારવા જોગ છે. કીર્તિ લોભથી કુળ જુએ છે તે માણસ પુરેપુરા પાપી છે. પણ જે માણસો કીર્તીને ધનનો સ્વાર્થ સાધતા નથી, અને ફક્ત કન્યાના સુખનો વિચાર કરે છે તે જ માણસ પુણ્યશાળી કહેવાય છે. એવી રીતે અભણ માણસો પૈસાના લોભથી પોતાની છોકરીઓના બાળલગ્ન કરે છે. પરંતુ જો કેળવણી પામેલી માતા હોય તો તે પોતાના ધણીને દીકરીના પૈસા લેતા અટકાવ કરે. કારણ કે તે સમજતી હોય કે કન્યાના પૈસા લેવામા ઘણુ પાપ છે. વળી મૂર્ખ માણસ નાનપણથી જ પરણાવે છે. એ જણા મોટા થાય ત્યારે રોગને લીધે કોઇ બહેરૂ, આંધળુ, વગેરે ખોડ વાળુ થાય છે, તેથી એક બીજાને અણબનાવ થાય છે તેથી તેઓ ઘણું દુખ પામે છે. બાળલગ્નથી ઘણા માઠા પરિણામ આવે છે તે આપણે જાણીએ છીએ. બાળલગ્નથી સ્ત્રીપુરૂષના વિદ્યા અભ્યાસમા ખામી આવે છે, રૂપ, ગુણ, ઉમર, વગેરેમાં તફાવત પડે છે, પ્રજા નબળી થાય છે, સ્ત્રીપુરૂષો અનીતિવાન થાય છે, બાળકોની હત્યા થાય છે, એવી અડચણો આવે છે. આગલા વખતમા આપણા દેશમાં બાળલગ્નનો રિવાજ નહોતો એમ ઇતિહાસો પરથી આપણે જાણીએ છીએ. અને તેથી કરીને જ આપણો દેશ સ્વતંત્ર હતો અને પ્રજા પણ બળવાન હતી. પરંતુ જ્યારથી બાળલગ્ન થયા, ત્યારથી દેશ પરતંત્ર થયો, અને આપણા પર પરદેશી લોક રાજ્ય કરવા લાગ્યા. જુઓ ઇંગ્રેજ લોક યોગ્ય ઉમરે પરણે છે. તેથી તેઓ કેવા જબરા તથા બુદ્ધિશાળી થાય છે? અને કેવા સુખ ભોગવે છે! માટે સ્ત્રીકેળવણી જ હોય તો જ સ્ત્રીઓ યોગ્ય ઉમરે પરણે ને તેથી દેશની ચડતી થાય

(સંપૂર્ણ.)

છોકરીના વડીલોએ છેક લગ્ન કર્યા પહેલા તેના સાસરિયાંની યોગ્યતા જોવી જોઇએ; અને જ્યારે આપણી છોકરીને કોઇ પણ પ્રકારે દુખ થવાનો સંભવ નથી એવું અનુમાન નક્કી થાય ત્યાર પછી પુત્રીને દાનમાં આપવી, અને દાનમાં આપ્યા પછી આપણે હઠ રાખીને તેના સાસરીયાં સાથે વારંવાર જીજ કારણસર વઢીવઢી વેર બાંધી આપણી છોકરીને દુખ થવું થાય એવી ખોટી નીતિ ચાલવવી, એ કુળવાન માબાપનું કામ નથી. માટે છોકરીના સાસરીયાં નારાજ ન થાય એવી રીતે વર્તી છોકરીને સાસરે મોકલવામાં કદી પણ આડા આવવું નહી

' ભામિનીભૂષણ ' સા. ૧ લો

વર્તમાનરંગ.

પારસી સ્ત્રીબાલકો માટેનું "રોગનિવારક ગૃહ" (Convelescent Home)– આ પત્રના ચાલુ વર્ષના ૧ લા અંકમાં ઇંગ્લાંડ દેશમાંના એક ઉત્તમ રોગનિવારક ગૃ હનું વર્ણન આપતાં આ દેશમાં તેવી સંસ્થાની આવશ્યકતા માટેનો એક લેખ પ્રકટ થ ચૂક્યો છે તે અમારા વાંચકોના સ્મરણમાં જ હશે. મુંબાઈની પાસે આવેલા વાંદરા ગામ એવી એક સંસ્થાની હયાતી જાણી અતિ આનંદ થાય છે; અને તે સ્થાપવાનું મા પશ્ચિમ તરફની નવિનતાઓ પ્હેલી ગૃહણ કરનાર તથા પોતાની કોમના નિરાધાર મ બ્યોની ઉન્નતિ કરવામાં તત્પર રહેનાર પારસી કોમને જ છે. તે ગામમાં ગરીબ પારસ સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટે સ્થપાયલા આ 'રોગનિવારક ગૃહ' ના ૧૯૦૩–૦૪ ના થોડા સમય ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલા રિપોર્ટમાંથી ઘણું જાણવા યોગ્ય મળી આવે છે. આ 'ગૃહ'ને સ્તુત્ય હેતુ એવો જણાવવામાં આવ્યો છે કે "ગરીબ નાદુરસ્ત બાઈઓ કે જેઓ પ આધારે રહેવા કરતાં પોતાનો સંસાર નીભાવવાને મહેનત કરવા ખુશી હોવા છતાં ન બળી દેહને લીધે તેમ કરી શકતાં નથી, તેઓને પુરતાં તંદુરસ્ત બનાવી કામકાજ ક વાને શક્તિમાન કરવાં કે જેથી તેઓથી કોઇપણ રીતે પોતાની જીંદગી ઉદ્યોગી અ ઉપયોગી બનાવી શકાય". આ 'ગૃહ'માં ઓક્ટોબર ૧૯૦૩ થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૪ સુધીમ ૭૨ સ્ત્રીબાલકોએ લાભ લીધો હતો; તેમાં છેક ન્હાનાં બાલકો ૯, પાંચથી ચૌદ વ સુધીનાં છોકરાંઓ ૧૨, તથા મ્હોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ ૫૧ હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે માં દગીથી પીડાતાં હતાં.

તાવ......................થી પીડાતાં	૧૫	આંખની નબળાઈ...........થી પીડાતાં	
ઉધરસ તથા હાંફણ..................	૧૨	અતિસાર..	
સ્ત્રીદરદો	૭	મરડો................................	
હાડકાની નબળાઈ.............. ...	૭	સંધિવા..............	
કંઠમાળ.........	૨	તલ્લીફ઼લેલી..........	
લકવો.....................................	૨	અતિશાર નબળાઇ..................	૭
માથાનો દુખાવો..............	૨		
પેટનો દુઃખાવો........	૨		૭૨

આ રોગીઓની સારવાર તથા તેના પરિણામ વિષે રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે "આ દર્દીઓમાંનાં ઘણાંકને લાંબા વખતની માંદગી તેમ જ અતિશય નાકૌવતી હોવાથી તેઓને માસ ચારથી સાત સુધી રાખવાની જરૂર પડી હતી, જ્યારે બીજાં કેટલાક માસ દોઢથી બે સુધીમાં સારાં થઈ શક્યાં હતાં. એક બાઇને પંદર વરસની ચાલુ બદહજમી (અપચો) તથા પેટમાં દુખારો હતો. તેવનને બે માસ સુધી peptonize કીધેલાં દુધ ઉપર રાખ્યાં અને અનેક દવાઓ આપ્યા પછી અંતે નજદીક (લગભગ) પાંચ

માસે તફાવત પડયો, જેથી ઘેર ગયા ત્યારે ઘણોખરો સઘળો ખોરાક જરપત (પાચન) થઈ શકતો હતો. બીજા એક બાઇને હાડકાંની નબળાઇનું દરદ હતું, અને એટલી નબળાઇ હતી કે થોડો વખતબી બરાબર બેશી શકતાં નહીં હતા, તેમજ વાંકા વળી કાંઇપણ ચીજ લેવાતી નહીં હતી તેઓને નજદીક સાત માસ રાખવાં પડયા હતા, જે પછી બરડો સરખો રાખી તથા વાંકા વળી કામકાજ કરી શકતા હતા, તેમજ એકથી બે કલાક સુધી સાંચા ઉપર શીવી શકતા હતા, અને પહેલા કરતા વજનમાં દસ રતલ વધ્યા હતા. બીજા એક બાનુને પાંચ વરસનો ચાલુ તાવ હતો અને પાંસળામાંના દુખાવાથી પથારી વશ થઇ ગયા હતાં તેમને પણ ૬ માસ રાખવા પડયા હતા જેથી લાંબા વખતની ખોયેલી તંદુરસ્તી પુરતી રીતે મેળવી ૧૨ રતલ વજનમાં વધી ઘેર ગયા. તેવણ પહેલા જવલેજ ઘર થી બહાર નીકળતા હતા. પણ આ ખાતાનો લાભ લીધા પછી દરરોજ ગીરગામના પારસી સ્ત્રીઓના વર્ક રુમ (ઉદ્યોગશાળા) મા જઇ સારી કમાઇ મેળવે છે બીજા બે, હાડકાની નબળાઇવાળા બાળકો, જેમને તાવ અને પેટના મરજથી અંગ ઉપર કોઇ ઠેકાણે પણ માસ જેવું દીસતું નથી અને હાડકાઓ તવાઇને દીવાસળી જેવા થઇ ગયા છે તથા પેટ ગાગર જેવડું નીકળી આવ્યું છે, તેવા બાળકો હાલ આ ખાતાનો લાભ લે છે, અને સુધરતી હાલત પર આવતા જાય છે એ શીવાય એવા ઘણાક દરદીઓ આવી ગયા કે જેઓને લાંબો વખત રાખવાની અગત્ય હતી. તે દરેકના દાખલા દરશાવી લંબાણ કરવાની અગત્ય નથી આ ૭૨ દરદીઓમાં ૮ જણ શીવાય બાકીના સર્વ તેઓના દરદોથી ફારગ થઇ પોતાનું અસલ જીવન પાછું મેળવી શક્યા છે, અને મ્હોટી ઉમ્મરના, પોતાનું કામ કરવા શક્તિમાન થયા છે" .. ..

'બાઇઓ તથા બચ્ચાંઓ જેઓ ફરી હરી શકે છે, તેઓને મ્હોતા-સાંજ ખુલ્લી હવામાં ફરવા મોકલવામાં આવે છે દિવસના થોડાક કલાક ઘર મસારી કામકાજમાં રોકવામાં આવે છે, તેમજ શીવવા ગુંથવા વગેરે હુનરો જેઓને નહિ આવ તા હોય તેઓને શીખવવામા આવે છે તનની સફાઇ જે તંદુરસ્તી માટે અગત ધરાવે છે તે થોડા કપરા હોવા છતા કેમ રાખી શકાય તેનો અનુભવ, એ બાઇઓને ધોવાનું તથા અસતરી કરવાનુ કામ શીખવી આપવામા આવે છે તક મળે બોધકારક ચોપડીઓમાથી વાચન કરી તન સાથે મનની ખીલવણી કરવામા આવે છે. સારી રાંધણનો ખ્યાલ આપવા માટે અઠવાડીયામા એક વખત એમદા પકવાન સારા થવા આવેલા બાઇઓ પાસે બનાવવામા આવે છે, કે જેથી એ અગત્યનો હુનર ખીલવવાને એ બાઇઓને તક મળે'

આ રીપોર્ટ ઉપરથી આવી સસ્થાઓના ઉપયોગીપણાનો ઘણો સારો ખ્યાલ અમારા વાચકોને આવ્યા વિના રહેશે નહીં પ્રશ્ન એટલો જ ઉઠે છે કે શું હિંદુ બાઇઓ પોતાના કોમના નિરાધાર રોગી વર્ગને માટે આવા ખાતાની સ્થાપના કરે તો તે તેમનાથી બનવા જેવું નથી? ઉત્તર હકારમા જ આપવો પડે છે, વાધો માત્ર જ્ઞાન અને વૃત્તિનો જ છે.

જૈન કોન્ફરન્સમાં સ્ત્રી-ઉન્નતિ માટે દર્શાવાયલા ઉત્તમ વિચાર.—પોતાના સાંસારિક બંધારણો તથા રીવાજોમાંના ઘણાંક તત્વો હાનિકારક છે એમ હિંદીઓની

સર્વે જાતોને હવે નિશ્ચયપૂર્વક જણાયાથી તેમની સારાસારતા વિષે વિચાર કરવાના હેતુથી વર્તમાન સમયે ઘણેક સ્થળે જુદી જુદી કોમો, જાતો તથા જ્ઞાતિઓની સંમગ્ર સભાઓ મેળવવાનો પ્રચાર ચાલી રહ્યો છે. તેમા અત્યાર સુધી ચાલી આવતીસ્ત્રી-અવગણુનાના દુષ્ટ રીવાજે પણ આ સભાઓના અગ્રેસરોનું ધ્યાન ખેચ્યુ છે, અને તે નિર્મૂળ કરી તે વર્ગની સામાન્ય ઉન્નતિના કેવા કેવા ઉપાયો લેવા એ વિષય પણ સારી રીતે ચર્ચાવાય છે. હાલમા દક્ષિણમા અમલનેર નામના ગામમા જૈનોની પ્રાંતિક સમાજ (કોન્ફરન્સ) મળી હતી, તેમા સ્ત્રી-ઉન્નતિ સંબધી જુદા જુદા ગૃહસ્થોએ ઘણા મહત્વના વિચારો દર્શાવ્યા હતા. તે સભાના પ્રમુખ શેઠ ચીમનભાઇ લાલભાઇએ પોતાના આરંભના ભાષણમા કન્યાવિક્રય, બાળલગ્ન અને વૃદ્ધવિવાહના દુષ્ટ રીવાજેથી એકલી સ્ત્રીજાતિને જ નહી, પણ આખા જનસમૂહને કેટલુ નુકશાન પહોચ્યુ છે એ અસરકારક શબ્દોથી શ્રોતાઓના મગજમા ઠસાવી એ શરમભરેલી રૂઢિઓને વખોડી કહાડી હતી. ત્યાર પછી કેળવણીના પ્રચારના સબધમા મી ડાહ્યાભાઇ ચુનીલાલ શરાફે ચોથા ઠરાવ માટેની દરખાસ્ત મુકી એક લાબુ અને ઘણું વિદ્વત્તાભર્યું ભાષણ કરતા છેવટના ભાગમા એમણે કહ્યું હતુ કે "હવે હુ ખરેખર અને વિશેષ મહત્વના વિષય તરફ વળુ છુ જે કેળવણી વિષે હુ બોલવા ચાહુ છુ તે જો યોગ્ય રીતે અપાશે તો આપણે જે ભવ્ય અને મજબુત ઇમારત બાધવા માગીએ છીએ તેનો પાયો પણ તેવો જ મજબુત બધાશે ગણાશે એ પાયો સારી રીતે નખાશે કે તેના ઉપરની ઇમારત બાધવા જરીએ વાર લાગશે નહિ, અને ઇમારત બાધ્યા પછી તે તુટી પડવાની જરીકે બ્હીક રહેશે નહિ. કારણ નાનપણમા જેવી કેળવણી માણસને મળે છે તેવી જ રીતના પરિણામ તેના ઉપર આખા જન્મારા માટે થાય છે, અને તે માટે તે વખતે જ્ઞાન આપનાર જે માતા, તેની કેળવણી બહુ જ ઉચા પ્રકારની જોઇએ. સુધરેલા દેશો તરફ આપણે જોઇશુ તો આપણને માલમ પડશે કે એમનામા બધે ઠેકાણે સ્ત્રીઓને કેળવણી અપાય છે. સસાર સુખનો પણ આધાર સ્ત્રીકેળવણી ઉપર જ છે, કારણ, આ સસારમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી એ બે સસાર રૂપી ગાડીના ચાક છે એ બને ચાક જો સરખા હશે તો જ એ ગાડી સારી રીતે ચાલશે માટે પુરૂષ ભણેલા હશે અને સ્ત્રી જો ભણેલી નહિ હોય તો એ ઘરમા સુખ જરીકે મળશે નહિ. માટે જ પુરૂષોની સાથે સ્ત્રીઓને પણ ભણાવવી જોઇએ હવે એ બાબત લોકોનું ધ્યાન સારી રીતે ખેચાયુ છે, અને સ્ત્રીકેળવણી વિષે લોકોનું વિરૂદ્ધ મત નથી. પણ એ આપવાની ગોઠવણ જેવી જોઇએ તેવી થઈ નથી, તે માટે વ્યવસ્થા થવી જોઇએ."

આ દરખાસ્તને સમતિ (ટેકો) આપતા મી. ભાગચદ છગનદાસે વિશેષમા જણાવ્યુ કે "વિશેષે કરીને આપણા સ્ત્રીવર્ગમા બહુ થોડાની પાસે આ (કેળવણીના મદિરમાં જવાનો લેખનવાંચન રૂપી) રસ્તો છે. માટે તેઓને આ રસ્તાનો પાસ મેળવી આપવાને આપણાથી જેટલી મેહેનત થાય તેટલી કરવી જરૂરની છે. કેટલાક પ્રસિદ્ધ ગ્રથકારોએ એવી રીતના ઉદ્‌ગાર કહાડયા છે કે 'અમારી માની સાથે ફરતા ૮-૧૦ વર્ષ સુધીમા અમોને જેટલું શિક્ષણ મળ્યુ છે, તેટલુ અમને આખા જન્મારામાં મળવુ શકય નથી.' ઇત્યાદિ જોવા

સુધરેલા દેશમા ઘણા લોકોને ઘણુ શિક્ષણ એમની મા તરફથી જ અપાય છે. જે દેશમા મહિલાવર્ગ સુશિક્ષિત છે, ત્યા હાથમા લીધેલા કામમા મદદ કરનારી, છોકરાઓને ભણાવનારી, ધર્મપ્રચાર કરવા માટે ખરા દિલથી મેહેનત કરનારી, માદાઓની પોતાની ખુશીથી સારવાર કરનારી, અને એમ અનેક રીતે સ્વહિત તેમ પરહિત સાધનારી હજારો પત્નીઓ નીકળે છે બીજી તરફ મહિલાશિક્ષણના અભાવે આપણા દેશમા કટાળો ઉપજાવનારો સગ કાદી રસ્તે લટક મટક ચાલનારી, માણસ મર્યા પછી કુટવામા એક મેક સાથે હુંસાતુંસી કરનારી, વેવાઈ વેવાણ માથે કજીયાનું જોર વધારનારી, દેશના ભાવી આધાર-સ્તભ જે છોકરાઓ, તેમને મૂર્ખ અથવા અશકત બનાવનારી, અને ગોકુલ જેવા આનદી કુલમા કલહાગ્નિ (કકાસ રૂપી આગ) સળગાવી જ્યા ત્યા વેર વરસાવનારી, સ્ત્રીઓ હજારોની સખ્યામા સ્હેજમા મળી આવે છે પરતુ મહિલાવર્ગના આ સર્વ દોષનુ કારણ આપણે પુરૂપ વર્ગ જ છીએ. માટે આ દોષથી છુટા થવા આપણે મહિલાશિક્ષણ માટે સારી તજવીજ કરવી જરૂરની છે."

ત્યાર પછી સ્ત્રીવર્ગના ઉદ્ધાર માટેના અન્ય વ્યવહારિક ઉપાયો તરીકે, તેમની અધમ દશા બાણનાર અનાચારો દૂર કરવા નીચે પ્રમાણે ઠરાવો થયા હતા —

ઠરાવ ૯ મો—"**કન્યાવિક્રય** જેવી અસત નિધ અને આપણી કોમને કલકભૂત ચાલ આપણામાથી તદન નાબુદ થાય તે માટે (૧) કન્યાવિક્રયના કારણો શોધી કહાડવા (૨) તે કારણો મટાડવા માટે ચાપતા ઉપાયો બાજવા, (૩) દરેક ગામના પચે તે બધ કરવા માટે યોગ્ય નિયમ ઘડી કહાડવા, અને (૪) જેમ બને તેમ ત્વરાથી આપણામા પવિત્ર આચારો પ્રકટ થાય તેવા યત્નો કરવા આપણા સમાજના આગેવાન લોકોનુ આ સભા ધ્યાન ખેચે છે

ઠરાવ ૧૦ મો—**યોગ્ય અને પવિત્ર વિવાહ**; "શ્રાવકોના સોળ સસ્કારમાનો વિવાહસસ્કાર અસત મહત્વનો છે અને તેનો દીર્ઘ કાળ સબધ હોય છે માટે (૧) બાળ વિવાહ, (૨) કજોડા, (૩) બાળા-વૃદ્ધ વિવાહ, ઈ૦ અયોગ્ય અને આપણી કોમને ડુબાવનારા વિવાહના રીવાજો સત્વર બધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા તમામ લોકોનુ આ સભા ધ્યાન ખેચે છે"

આ કોન્ફરન્સના સર્વ ઠરાવો તથા ભાષણો તરફ નજર ફેરવી જોતા ખાસ લક્ષ ખેચે એવી એક બીના એ જણાય છે કે તેમા બાળવિધવાવિવાહ વિષે એક પણ ઉદ્ગાર કોઈ વકતાના મુખમાથી નીકળ્યો નથી જૈનોમા બાળવિધવાઓની સખ્યા ઓછી છે, અથવા તો તેમની દશા દયાજનક નથી એમ તો ભાગ્યે જ કોઈ પણ કબુલ કરશે. છતા જ્યારે તે આચાર સબધી તદન મૌન ધારણ કરવામા આવ્યુ છે, ત્યારે એમ માનવાને કારણ મળે છે કે ક્રાંતો કુરુઢ્યાત બાલવૈધવ્ય જૈન કોમમા સર્વાનુમતે હાનિકારક રીવાજ તરીકે લેખાતુ જ નહિ હોય, અથવા તો તેની વિરુદ્ધનો પક્ષ એટલો દૃઢ અને વગવાળો હશે કે કોન્ફરન્સ જેવા મ્હોટા મડળમા તે રીવાજ બધ કરવાની દરખાસ્ત મુકવાનુ કામ ઘણું સસાહભરેલુ ધારવામા આવ્યુ હશે નહિ

બીજી, મ્હોટી તેમજ ન્હાની, થોડીક જ્ઞાતિઓ પણ કેટલેક સ્થળે આવા અગત્યના વિચારો દર્શાવી તથા ઠરાવો પસાર કરી સ્ત્રી-ઉન્નતિના માર્ગે તરફ જનસમૂહનું ધ્યાન ખેંચતી રહે છે એ દેશોદયની શુભ રેખા જ છે. હવે કર્તવ્ય એટલું રહે છે કે આવા સમારંભોમાં નિર્ણય થયેલા વિચારો અને ઠરાવોને ખંત અને આગ્રહથી અમલમાં મૂકવા.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

પ્રમોધ—કહે કોણ ? મ્હારા નશીબનો વાંક છે મ્હોટાભાઇ (પ્રમોધના પિતા) એ બી.એ. મા આ ફેરી બેસવા ના કહી પ્હેલા રજા આપી હતી પણ ચંદુભાના કહેવાથી ના પાડી. સર્વેશંકર નાપાસ પડયો તેથી મ્હારાપર ચીડાયા ને કહ્યુ કે "મારી પાસે પૈસા નથી, દસ પંદરની નોકરી લ્યો." ભાઇ ચંદ્રશંકર, બી એ. નહીજ થવાય અને ઊર્મિયાનો બાપ લગ્ન કરશે કે નહી તે વિચારે મ્હારૂ માથુ ભમાવી નાખ્યુ છે ઘરમા ગમતું નથી, જમવાની પણ રૂચી નથી, તે ના કહીને આવ્યો છુ

ચંદ્રશંકર—તું નિરાશ થાય તેમા નવાઇ નથી. છતા ગભરાઈશ નહિ, ઇશ્વર જે કરશે તે સારાને માટેજ મારી પાસે સવડ હત તો મદદ કર્યા વિના રહેત જ નહિ પરંતુ આવતી કાલે હું ત્હને વિચાર કરીને કહીશ. હાલમા નોકરીની શોધ કરવી સારી છે પછી બી. એ નો અભ્યાસ પુરા કરના. પરીક્ષા ઓણ નહી અપાય તો પ્હોર અપાશે

આગલી વાતચીત થયા પછી બીજે દીવસે મળવાનુ નકી કરી બન્ને મીત્રો જુદા પડયા પ્રમોધચંદ્ર પોતાની ઓરડીમા જઇ સુતો, ખાના બોલાવા આવ્યુ તેની ના કહીને દુધ પણ પીધા વિના વિચારમા ને વિચારમા ઊંઘી ગયો. સહવારે ઊઠી ચા પાણી પીને બેઠો હતો, ત્યા ચંદ્રશંકર આવ્યો. આ બન્ને જણા વાત કરતા હતા ત્યા નોકરનો છોકરો ચાહનો એક પ્યાલો ને ટપાલના કાગળ ન્યુસપેપર લઈને આવ્યો. કવર ફોડતાં જ ત્હેની અંદરથી નણ કાગળની ચબરકીઓ નીચે પડી, જેમાની બે પચીસ પચીસ રૂપીયાની નોટો હતી, અને ત્રીજી નામ ઠામ વીનાની ચીઠી હતી, તેમા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ હતું.

"ત્હમને ત્હમારા પિતા તરફથી મદદ ન મળી શકતી હોય તો ચિન્તા ન કરશો. આ નોટ મ્હણે મોકલી છે ત્હેની તપાસ ન કરશો. ને ત્હમે ત્હમારા અભ્યાસમા જ મશગુલ રહેજો દર મહીનાની આખર તારીખે આટલી રકમ ત્હમને મળશે જશે. કોઈ પણ તરેહની ચિન્તા શિવાય ત્હમે ત્હમારા કાર્યમા ઉત્સુક રહેજો"

"અક્ષર તો બાઈ ઓના જેવા લાગે છે કોણ હશે, કોણે નોટો મોકલી તે સહમજણ પડતી નથી. ચંદ્રશંકર! શુ કરવુ તે સુજતુ નથી ઠીક છે, હમણા બોલવુ નથી જો મ્હોટાભાઈ પરીક્ષા માટે નાજ કહેશે તો મુબાઈ જઈ આ મદદથી અભ્યાસ જારૂ રાખીશ."

ચંદ્રશંકર—તું ત્હારે ફિકર છોડી અભ્યાસમા પડને! શુકન સારા છે આટલું કહી ચંદ્રશંકર ગયો.

પ્રમોધ તો વિચારમા જ પડયો હતો. શુ કરવુ—મ્હોટાભાઇને વાત છેડવી કે કેમ તે વિચારમા નાહ્યો, ખાધુ આખરે દુધ પીતા પીતાં બોલ્યો—'મ્હોટાભાઈ! પછી મ્હારે વિશે શો વિચાર રાખ્યો ?'

કમળાશંકર—શો વિચાર કરવાનો છે ? મ્હને તો એમ લાગે છે કે નોકરી લેવી એ વધારે સારૂં છે. કારણ બે જણને ભણાવવાને મ્હારી પાસે પૈસા નથી. નોકરી ને બી. એ નો અભ્યાસ બે સાથે થાય તો ભલે

પ્રબોધ—મ્હારો વિચાર એવો છે કે કોલેજની બોર્ડીંગમા જ રહું અને ત્યા અભ્યાસ કરીશ મ્હારા નિભાવ માટે હું ત્યા ગોઠવણ કરી લઇશ એટલે ત્હમારે તે તરફની ચિન્ત ન રાખવી.

કમળાશંકરે હાના કહી નહી, પણ ચંદ્રલક્ષ્મી (પ્રમોધની ઓરમાન મા) રમોડામાંથ બોલી ઉઠી ' ભલે જાય–જવા દો !

પ્રબોધશંકરે બીજે દીવસે જોયતો સામાન લઇ કાલેજની બોર્ડીંગમા ગોઠવણ કરી ખાધાખરચના દસ રૂપીઆ કલબને આપવા પડતા. પ્રમોધ ઘરમાથી જુદો રહ્યો તેથી આખા ઘરમાથી માત્ર પ્રબોધની માની વખતનો જુનો ચાકર બહુજ દિલગીર થયો, અને કમળા શંકર કે ચંદ્રલક્ષ્મી ન જાણે તેમ પ્રબોધશંકર પાસે વખતોવખત જતો અને કામ કરતો.

આમ કરતા એક મહીનો પુરો થયો ને પ્હેલી તારીખ થઈ છતા મદદ આવી નહી તેથી પ્રમોધ વીચારમા ને વીચારમા ટેબલ ઉપર માથુ ઉંધુ નાખી પડ્યો હતો, તેવામા ચંદ્રશંકર આવ્યો ને પાછળ ઊભો રહ્યો. એની પ્રમોધને જરા પણ ખબર નહોતી પ્રમોધે વાચવાનુ શરૂ કર્યું વાંચતા વાચતા "મૃચ્છકટીક નાટક નથી, લાવ્યા વિના છુટકા નથી–સસ્કૃતમા એ ચોપડી છે, પૈસા ક્યાથી લાવવા, મદદ હજી મળી નથી " એ વીચારમાં ફરીને પડયો. પ્રમોધને આવી સ્થિતિમા જોઈ ચંદ્રશંકરનુ ધૈર્ય રહ્યુ નહી ને ખભા ઉપર હાથ નાખી બોલ્યો " કેમ ભાઈ–શા વિચારમાં છો. ઊર્મિલા સાભરી કે શુ !

પ્રબોધ—ચંદ્રશંકર ? આ વખત મશ્કરી કરવાનો છે ? મ્હને તો એ વિચાર થાય છે કે મહીનો પુરો થયો ને મદદ મળી નથી તો અભ્યાસનુ શુ થશે ખર્ચ ક્યાથી નીકળશે!

ચંદ્રશંકર—કાંઈ હરકત નહી હું ત્હને મદદ કરીશ આવે વખતે હુ કામ નહી આવુ ત્યારે કામ ક્યારે આવીશ ! મ્હારાથી બનતી મદદ કરીશ ત્હારે જેટલા રૂપીઆ જોઇશે તે કહેજે હું તો શુ પણ ત્હારી ભાભીએ પણ કહ્યું છે કે–પ્રમોધભાઇને મદદ કરતા ખચકાતા નહી તેણે એની સોનાની બંગડીઓ ગીરો મુકી રૂપીઆ ત્હને આપવા કહ્યુ છે જો આ રહી બંગડીઓ

પ્રમોધને આખમા ઝળઝળીઆ આવ્યા ને બોલ્યો ' ભાઈ ત્હારો તો સ્નેહ હોય પણ મ્હારી ભાભી મ્હારા ઉપર એક સગી બ્હેન જેવો ભાવ રાખે છે તેથી ઇશ્વરનો ઉપકાર માનું છુ. ત્હમારો સ્નેહ એવો હશે તો બસ છે બંગડીયો પાછી આપજો. થોડા દીવસમા હું મુંબાઇ જઇશ ને એકાદ બે ટયુશન (ખાનગી ભણાવવાની નોકરી) રાખીશ. મ્હારે કેટલાક શેઠીયાની સાથે ઓળખાણ છે એટલે નભશે. " ચન્દ્રશંકરને પણ એ ઠીક લાગવાથી હા કહી ઘર તરફ ફર્યો કાન્તાને આ વાતની ખબર મળતા બોલી ' ત્હમે સારી સલાહ આપી. પ્રમોધભાઇ મુંબાઈ જશે તો સારૂં અહીં ઓરમાન મા એને સુખ પડવા નહી દે કમળાશંકરનુ વહુ આગળ બહુ ચાલતું નથી મુંબાઈ અભ્યાસ સારો થશે અને જીવ છુટો રેહેશે.

કાન્તાનાં તેમજ ચંદ્રશંકરનાં માબાપ ગુજરી ગયાં હતાં. કાન્તાને પીયરમાં ભાઈ ભોજાઈ શીવાય કોઈ હતું નહી. તે ઘણુંખરૂં સાસરે રહેતી હતી તેથી ભાઈ ભોજાઇની સાથે સારૂ બનતું. પતિપત્નીનાં મન કેળવાયેલાં હોવાથી એ બેમાં કલહ થવાનો સંભવ નહોતો. પ્રબોધચંદ્રની થનાર પત્ની ઊર્મિલા કાન્તાની માશીની દીકરી બ્હેન થતી હતી, એટલુંજ નહી પણ નાનપણથી સાથે રમેલાં ભણેલાં હોવાથી એની વચે સ્નેહભાવ જેવો ને તેવો હતો. ઊર્મિલાના પિતા સુધરેલા વિચારના હોવાથી તેનાં લગ્નની ઉતાવળ કરી નહોતી. પ્રબોધચંદ્રની સાથે વિવાહ કરી પૈસો જોયો નહોતો. પ્રબોધ કેળવાયેલો સમજુ ને શાન્ત હતો તે ઉર્મિલાના ભાઈ રજનીકાન્ત પાસે વખતોવખત આવતો હતો ત્યારે ખબર પડી હતી. રજનીકાન્ત તથા પ્રબોધચંદ્ર એક જ વર્ગમાં હતા.

વાર્તાની શરૂઆતમાં પ્રબોધચંદ્ર ને ચંદ્રશંકરની વચ્ચે જે વાત થઇ હતી તે ચંદ્રશંકર ઘેર આવી કાન્તાને કરતો હતો તે વખત ઊર્મિલા કાન્તાને મળવા આવી હતી. પ્રબોધના સમ્બધી વાત થતાં સાંભળવા ઊભી રહી. પરીક્ષા આપવા ના પાડે છે, પૈસા નથી એવા ભાગ્યા તુટયા શબ્દો કાને આવ્યાઃ કાન્તાની નજર એ બાજુ જતાં ઊર્મિલાને બોલાવી. ચંદ્રશંકર ત્રીજે માળ ચાલ્યો ગયો. પ્રબોધના સમ્બધમાં શી વાત થઇ તે કાન્તાએ ' કમળાશંકર અભ્યાસને માટે પૈસા આપવા ના કહે છે, પ્રબોધચંદ્ર કોલેજમાં રહેવા જાય છે ' વિગેરે બધી હકીકત ઊર્મિલાને સવિસ્તર કહી. સ્વાભાવિક રીતે ઊર્મિલા ખિન્ન થઇ અને વાતોથી મનનો ઉભરો ખાલી કરી બન્ને બ્હેનપણીઓ છુટી પડી.

× × ×

પ્રબોધચંદ્ર મુબાઇ જવાનુ ધારતો હતો તે આપણે ઉપર કહી ગયા છીએ. પ્રબોધના મુમ્બાઇ ગયા પછી પાંચે દીવસે ચંદ્રશંકરને પત્ર આવ્યો. પત્ર વાંચી કાન્તાને પૂછ્યું, "ઉર્મિલા આવવાની છે?" કાન્તાએ કહ્યું "હા, આજ આવવાની છે. પ્રબોધભાઇનો કાગળ છે? ખુશીમાં તો છે ને? " ચંદ્રશંકરે કહ્યું–"હા ખુશીમાં છે. ઉર્મિલાની ખબર પૂછાવી છે. ઉર્મિલા મોસાળ ગઇ હતી તે આવી કે કેમ?" કાન્તા ઝટઝટ પરવારી બપોરના ઊર્મિલાને મળવા ગઇ. ઉર્મિલા કાકી પાસે બેઠી હતી.

ઊર્મિલાની મા મરી ગઇ હતી. તે કાકી પાસે ઉછરી હતી. તેના પિતા શંકરપ્રસાદને ઉર્મિલા અને રજનીકાન્ત બે છોકરાં હતાં. ઘરમાં કાકી સિવાય બીજી કોઇ પુખ્ત સ્ત્રી નહોતી. ત્હેને કાંઈ છોકરૂં નહોતું. પિયરમાં કોઈ સગુ નહોતું, ને બાલવિધવા હોવાથી સાસરે જ રહેતી. સ્વભાવે સમજુ ને શાન્ત હોવાથી ઉર્મિલા અને રજનીકાન્તને મા સાંભરતી નહી. શંકરપ્રસાદ અમદાવાદમાં પ્રસિદ્ધ ડોકટર હતા. બન્ને છોકરાંની ઘરની તેમજ બ્હારની કેળવણી ઉપર પૂરતું લક્ષ આપેલું હતું. ઉર્મિલાના મામા વડોદરે રહેતા હતા. ઘણા દીવસ થયા હોવાથી ભાણેજોને બોલાવેલાં હોવાથી તે બન્ને ત્યાં ગયાં હતાં. રજનીકાન્તની વહુ સુપ્રભા ઉર્મિલાની સમ વયની હતી અને નણંદ ભોજાઇને સારૂ બનતું હતું. સુપ્રભાનું લગ્ન થયુ નહોતું, પણ બન્ને વચે નિશાળનાં બ્હેનપણાં હતાં. ઉર્મિલાને લીધે રજનીકાન્ત અને સુપ્રભા

વચ્ચે બોલવા વહેવાર સહેજ થયો હતો ને રજનીકાન્ત વડોદરે ગયો ત્યારે ઉર્મિલા મા રફત પોતાના પતિની ખબર કઢાવતી ને વખતે નાની ચબરકી પણ મુકતી આજ ઉર્મિલા આવવાની હતી તેથી કાન્તા અને સુપ્રભા બન્ને મળવા આવ્યાં હતા રસ્તામા કાન્તાએ પૂછ્યુ, "ઉર્મિલા આવી કે કેમ?" 'સુપ્રભા—હા મ્હે એમની ગાડી જોઈ હતી મ્હે એમને તો ન દેખ્યાં કારણ એમની તો મ્હાગ તરફ પુઠ હતી, પણ..." "કેમ ભાભી પણ કહીને અટકી પડ્યા? પુરૂં કરોને।"

"જુઓ કાન્તા બ્હેન! ત્હમે મ્હને ભાભી એવુ એવુ ન કહેશો, શુ આપણો બાર પણનો સ્નેહ વીસરી ગયા?"

"લ્યો નહી કહુ હવે, પરણીને આવશો ભારે પૂછાવીશ કે ત્હમે ભાભી ખરા કે નહી"

આમ વાતો કરતા કરતા ઉર્મિલાના ઘર આગળ આવી પહોચ્યા. ઘરમા પેસતા સુદર લક્ષ્મીએ કહ્યુ "નાતના ઉજાગરાથી બન્ને ભાઈ બ્હેન સુઈ ગયા છે"

"કમ સુપ્રભા! નણદને મળવા આવ્યા કે વરને?" એમ કહી સુદરલક્ષ્મી હસી પડી. બન્ને જણા ઉપર ગયા. આગલી મેડીયે રજનીકાન્ત ચોપડી વાચતો વાંચતો ખાટમા ઊંઘી ગયો હતો પાછલી મેડીમા કાગળ હાથમા રાખી ઉર્મિલા સુતી હતી. બન્નેના અવાજથી ઉર્મિલા જાગી ઉઠી ને પાસુ બદલતા કાગળ પડી ગયો તે કાન્તાએ ઉપાડી લીધો. આ કાગળમા ન્હાની કવિતા હતી. તે વાચતા વાચતા ઉર્મિલા સુઈ ગઈ હતી. ઉર્મિલા વિચારમા જ હતી અને બરાબર બોલી નહી આખરે કાન્તા બોલી

"ઉર્મિલા! શા વિચારમા છે? અમે કાંઈ બેશી રહેવા નથી આવ્યા, વડોદરે જઈ આવીને આવી થઈશ એમ અમે નહોતુ ગણ્યુ શુ પ્રબોધભાઈ સાભર્યા છે?"

આ છેલા શબ્દો કાન્તાના મોમાથી નિકળ્યા ને રજનીકાન્ત તે મેડીમા દાખલ થયો. રજનીકાન્ત ઉર્મિલા પાસે પોતાની ટ્રન્કની કુંચી લેવા આવ્યો હતો ઉર્મિલા કુચી લેવા ઉઠી તે દરમીયાન રજનીકાન્ત અને સુપ્રભાની નજર એક થઈ અને બન્નેના હૃદય ધબ કવા લાગ્યા. બીજાને ખબર પડશે એમ જાણી સ્હેજ સ્મિત કરી રજનીકાન્તે કાન્તાને કહ્યુ "ઓહો કાન્તા! તુ પણ આવી છે કે?" 'ના ભાઈ મને શુ કામ જુઓ? જેનુ ધ્યાન ધરતા હો તેની તરફ જુઓને! કેમ, ભાભીને જોઇ મ્હને ભૂલી ગયા કે!!" "ના—ના, એ તો મ્હારી નજરચુક થઇ વારૂ, ચન્દુભાઇ ખુશીમા છે? મને મળશે કે?" "હા, ઘેર જ છે આજ સુધી પ્રબોધભાઇનો કાગળ નહોતો તે છતા ઉદાસ હતા, પણ આજ સ્હવારમા કાગળ આવ્યો છે ત્યારથી ખુશીમા છે. ત્હમારો કાગળ છે, બધાના કાગળ છે, નવરાશ ન મળવાથી કાગળ લખી શકતા નહોતા"

"શુ હવે ત્યાં રહેશે?"

"હાસ્તો, એમને ત્યાં ફાવ્યું. અહીં એમને હરકત બહુ પડતી"

"ચન્દ્રભાઇ કેમ કાંઈ જણાયા નથી?"

"ત્હમારા આવવાની એમને ખબર નહીં હોય"

"ઠીક ત્યારે હું જતા જાઉં છુ" એમ કહી રજનીકાન્ત ગયો. રજનીકાન્તની પાછળ સુપ્રભાની નજર પણ વળી.

કાન્તા—ઉર્મિલા! લે ત્હારો કાગળ, હવે કંઇ છે? એટલું કહી ગુંજામાંથી કાગળ કાઢી આપ્યો.

ઉર્મિલા—મ્હેં પણ કાગળ લખ્યો છે અહીં હમે ધારી મે પાચ છ કાગળ લખ્યા પણ જવાબ જ ન મળ્યો.

કાન્તા—એ તાન કાગળની ગઢ જોતા હતા હમે, ખુશીમા તો છે ને?

વડોદરેથી ખાવાનું આવ્યુ હતુ તમાથી બન્ને બેનપણીઓને આપી બીજે દીવસે કાન્તાને ત્યા મળવાનુ નક્કી કરી છુટા પડ્યા.

કાન્તા વગેરે પેરી તે વખત રજનીકાન્ત અને ગંગાશંકર પ્રબોધચંદ્રનો કાગળ વાચતા હતા.

પ્રબોધચંદ્ર મુબાઈ જઇ ઓળખીતા બેરીયાને મળ્યો અને તેમની મારફત વીસ વીસ રૂપીઆના ત્રણ ટયુશનો ખોળી કાઢ્યા. આવેલા રૂપીઆમાથી જોઇએ તેટલા રાખી બાકીના સેવીંગ્સ બેંકમા મુક્યા હતા અમદાવાદ છોડ્યા પછી બીજે કે ત્રીજે દીવસે જે માસીક રકમ તેને અજાણપણે મળતી હતી તે આવી પહોચી રૂપીઆ પચાસ મારફત હતા તે જ દિવસે ત્હેને મે પાકીટ મળ્યા. મોટું પાકીટ ફોડતા પોતાની છબી ચીતરેલી જોઇ. તે છબીને સુખરા રંગના મખમલનું બરેલુ વગ હતું ને ત્હેમાં ભરતકામ બહુ બારીક હતું. આ છબીની સાથે નાની ચીઠી હતી ત્હેમા લખ્યુ હતુ : "નાનેરુ પાકીટ તોડશો નહિ, તે જેમ છે તેમ ને તેમ જીવની પેઠે સાચવજો, જ્યા જાઓ ત્યા સાથે રાખજો" આ વાચી પ્રબોધચંદ્ર વિચારમા પડ્યો. પાકીટ તોડવાની ઉત્કંઠા તો બહુ થઇ, પણ મન દૃઢ કરી નાખી પાકીટ છબી ભેગા સધળુ પેટીમા મુક્યુ. પરીક્ષાના દિવસ પાસે આવતા જતા હોવાથી અભ્યાસમા જ રોકાવા લાગ્યો. પરીક્ષાના દિવસ પાસે આવતા ગયા તેમ તેમ ચિન્તા વધવા લાગી. તેણે ચિન્તાને આખરે દૂર કરીને શાન્તિથી ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી વાચવા માડ્યું.

પરીક્ષા આવી પરીક્ષાના દિવસ તો જલદી ચાલ્યા જાય છે. સ્હવારમા વાચી નાહી ધોઇને ખાઇ નવ વાગે પરીક્ષાના મંડપમાં જતો સાંજે ચોપાટીપર ફરી આવી ખાઇ થોડુ વાચી સુતો. આમને આમ પાંચ દીવસ ગયા. પરીક્ષા પુરી થઇ. માત્ર પરિણામની જીજ્ઞાસા

શિવાય મનમા કાંઇ નહોતુ એક દીનસ સ્હવારમા આરામખુરશીમા પડ્યો પડ્યો સરસ્વતીચંદ્ર વાચતો હતો, વાચતાં વાંચતાં સરસ્વતીચંદ્રે વિવાહ થયા પછી કુમુદને લખેલો કાગળ નીકળ્યો ને તેજ વાંચવામા મશગુલ થયો, એટલામા ટપાલવાળાએ કાગળ હાથમા લાવી મુકયો. ચંદ્રશંકરના અક્ષર ઓળખી ચોપડી ઠેરે મૂકી

પ્રિય બન્ધુ પ્રમોધ

વિ ઘણા દિવસથી ત્હારો કાગળ નથી, તેથી ચિન્તા થતી હતી ઉર્મિલાએ પણ એની બ્હેનને બે ચાર વખત પુછ્યું હશે જવાબમા 'પરીક્ષામા રોકાયા હશે એટલે લખી શકયા નહી હોય' એટલું જ કહ્યું હતુ હવે મુક્ત થયો હોઇશ તો પત્રની આશા રાખુ છુ. હવે આ તરફ કયારે આવવુ છે ? સર્વ બન્ધુઓ મળવા તલપી રહ્યા છે ત્હેમા ઉર્મિલાતો ચાતક પક્ષીની પેઠે ત્હારી વાટ જુવે છે ત્હારી ભાભી તરફથી ખબર મળ્યા છે કે શંકરપ્રસાદ ત્હા ! આવવાની રાહ જુવે છે, આવ્યા પછી લગ્નનો દીવસ નકી થશે માટે જેમ બને તેમ જલ્દી આવજે ઉત્તરમા દીવસ નકી થઇ આવશે એમ માનુ છુ હાલ એ જ જોડેનો કાગળ વાચ્યા વગર જ મ્હે બીડ્યો છે

લી. સ્નેહી. બન્ધુ

(અપૂર્ણ)

સ્વાગતમન્દિર.

કલાપિનો કેકારવ (ગયા અંકથી ચાલુ)—ગ રા મશ્રુિશંકરના ઉપોદ્ઘાતમાં .પેલા અભિપ્રાયને માનનીય ગણવા છતા પણ અમારે સવિનય જણાવવુ પડે છે ' કલાપી કવિ નથી પણ રસિક છે ' એ ત્હેમનો મત તેઓ સ્થાપિત કરી શકયા ી ત્હેમના આપેલા વર્ડ્ઝવર્થના કવન પ્રમાણે પ્રાચીન કે અર્વાચીન કોઇ પણ- ક્ા કવિઓ પણ–' કવિ ' પદ ધારણ કરવાને આપણને ભાગ્યે જ યોગ્ય ગશે અને શેલિના વર્ણન પ્રમાણે કલાપીને શા માટે ' કવિ ' ન કહેવો એ ાવ ઉત્પન્ન થશે કારણ પ્રકાશકના જણાવ્યા પ્રમાણે ' ત્હેના કેકારવમા મધુરતા છે, મૃદુતા સરલતા છે, ઉદારતા છે, દયા છે ' અને કવિ ન્હાનાલાલ દલપતરામ જેમનો મત ળે સ્વીકાર્યો છે, ત્હેમના જ કહેવા પ્રમાણે પણ કલાપીને ' કવિ ' કહેવાનો આપણને

હક મળે છે, કારણ સતત ચિન્તામય જીંદગી ગાળનાર અને હમ્મેશાં હ્હેના લેખનમાં જ તલ્લીન રૂહેનાર મનુષ્ય કવિ કહી શકાય તો ઠાકોર સુરસિંહે પોતાના ટૂંક જીવનમાં જેટલું લખ્યું છે તેટલું કોઈ પણ મનુષ્યને કવિપદ આપવાને પૂરતું છે મહાન પુરુષોના અને હ્હેમાં પણ કવિવરોના હૃદયો સુકુમાર અને નમ્રતાભર્યાં હોય છે તેથી કલાપી પોતાને કવિ તરીકે નહિ લેખતા હોય એ સ્વાભાવિક છે (મહા કવિ કાલીદાસની રઘુવંશના પ્રારંભની પ્રાર્થના અને કવિવર બાયરને પોતાની કવિતાઓનો નાશ કરવાનો કરેલો સંકલ્પ પણ એ જ સૂચવે છે) પરન્તુ તેથી ગૂજરાતના સાક્ષર વર્ગની કવિ શ્રી કલાપી તરફની ફરજ કોઈ પણ રીતે ઓછી થતી નથી કવિ તરીકે સ્વીકાર્યાં પછી પણ હ્હેમને હાલના પ્રથમ પંક્તિના કવિમંડળમાં સ્થાન મળે છે કે કેમ એ બીજો મ્હોટો સવાલ છે, અને હ્હેની ચર્ચા બહુ ફળદાયી થઈ પડે એમાં કાંઈ સંશય નથી પણ અમને તેમ કરવાને હાલ સ્થાન નથી તેમ સમય પણ નથી છતાં એટલું તો જણાવીશું જ કે, સામાન્ય રીતે કલાપીના કાવ્યો તરફ સહૃદયતાથી જોયાથી હ્હેમાં ગૂજરાતના કોઈ પણ કવિમાં નહિ જોવામાં આવતી અન્ય સરળતા અને પ્રેમાર્દ્રતા નજરે પડે છે રાજવી કવિ તરીકે, હ્હેમની કૃતિઓમાં રાજત્વની છાપ છે રાજપુત્ર પણ કવિ હોવાથી હ્હેમના કાવ્યોમાં રજપુતપણાની ગંભીરતા સાથે કવિત્વના માર્દવનું સમીકરણ છે કબુલ છે કે કલાપીએ સ્વયંગ્રથ મણિબાનનું ઘણું અંગે અને ન ... મણિશંકરનું કેટલેક અંશે અનુસરણ કર્યું છે અને હ્હેમના ભાષાન્તરો તેમજ સ્વતન્ત્ર કાવ્યોમાં ઘણું એવું છે કે જે ઘણાયું હોત તો વધારે સારૂં થઈ શકત પરન્તુ એમનું નવ જોતાં એ સર્વ દોષ દૃષ્ટિમાંથી દૂર થઈ જાય છે અને અનુકરણો તથા ભાષાન્તરોને ક્ષણભર દૂર મૂકીએ તો પણ બાકી રૂહેતા જીવનતરંગો અને હૃદયતરંગિઓમાં જન્મ પામેલાં સ્વતન્ત્ર કાવ્યો પણ આપણા મનને ખાત્રી કર્યાં વિના રૂહેતા નથી જ કે આ લેખક 'કવિ' છે કલાપી એ સાંપ્રત સમયના લેખક છે તેથી હ્હેમને યોગ્ય ન્યાય કરવાનું ભવિષ્યની પ્રજાને આપણે સોંપીશું તો તે ખોટું નહિ કહેવાય પરન્તુ અમારી એટલી તો ખાત્રી છે, કે જ્યારે એમનાં કાવ્યોમાંથી ઘણું ખરૂં નકામું અને નિર્માલ્ય ગણીને ત્યજી દેવામાં આવ્યું હશે ત્યારે પણ હ્હેમાનું કેટલુંક તો એવું અમરત્વ રૂહેશે જ કે જે એમનું કાવ્યજીવન આપણામાં નિરંતર એવું ને એવું તાજું સુન્દર અને રસમય, વધ રાખશે

નારન્સ્ત્રીઓનો ઉદય ચ્હાનાર-દરેક સદ્ગૃહસ્થે આ પુસ્તકના વાચનનો વિસ્તાર વધે તેવો યત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે

વિધવાવિવાહ ઇષ્ટ વા અનિષ્ટ છે તે બાબત ચર્ચા કરવાનુ આ સ્થાન નથી લેખક પોતે વિધવાવિવાહની વિરૂદ્ધ છે એમ લક્ષ્મીબાઈ અને સીતાબાઇના સંવાદ ઉપરથી જણાઈ આવે છે; છતા વિધવાવિવાહ સ્પૃહણીય નથી તેવુ સીતાબાઇના મનમા ઠસાવવાનો પ્રથમ રનો યત્ન જેટલે અંશે અપૂર્ણ છે તેટલે અંશે વિધવાવિવાહ સામેની લેખકની લડત પણ અપૂર્ણ છે. પુસ્તકમા એક સ્થળે "હે રઘુવર, હે કપીંદ્ર, મ્હારો પતિ મરી ગયો નથી.હજુ મ્હારા અંતઃકરણમા જીવતો છે" એવા વચન પુનર્લગ્ન કરનાર વાલીવાનરની સ્ત્રી તારાના મુખમા શુદ્ધ સ્નેહના દૃષ્ટાંત તરીકે મૂકવામા આવ્યા છે તે વાચક પર ગંભીર અસર કરવાને બદલે કાંઇક હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે છે આ વચનો તથા 'મુસલમાન બન્ધુઓના રાજ્યમા લોકોને ધર્મસ્થાપના કરવા અવકાશ નહોતો અને પાછળથી ઇંગ્રેજોએ હિન્દને સર કર્યુ એટલે રાજ્યકર્તાના દેશમા ચાલતી ભાષા અને રિવાજોનુ અનુકરણ સ્વાભાવિક રીતે બધે થાય છે તેવી રીતે અહિં પણ થયુ છે, અને **શાસ્ત્રમાં વિધવાવિવાહ શાસ્ત્રવત્ છે એવા શ્લોકો** પણ પેશી ગયા છે'—આ ગર્જના લક્ષ્મીબાઈ જેવા ઉચ્ચ પાત્રનું ગૌરવ કાંઇક કમી કરે છે અંગ્રેજો આવ્યા પછી વિધવાવિવાહ સશાસ્ત્ર છે એવુ જણાવનારા શ્લોકો શાસ્ત્રમા ઘુસી ગયા, આ એક તદ્દન નવીન કલ્પના માત્ર છે અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી કોઇ પણ તેનો સ્વીકાર કરી શકે એમ નથી આ નવલકથાના ૧૩૪ મે પાને સાતમી પંક્તિ મૂકી પાછળની દસ બાર પંક્તિઓ મુખ્ય કરીને ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ મી પંક્તિઓ લેખકે ફરી વાંચી તેમા કેટલોક ફેરફાર કરી પુસ્તકની શિષ્ટતા પ્રથમ રાખવાની આવશ્યકતા છે આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને પ્રસંગ કરીને વાચવા લાયક હોઇ તેમા જરૂર સુધારો કરવો જોઇએ છીએ

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાના-હિન્દુ સંસાર ઉચ્ચ અને સુખપૂર્ણ કરવાના-શુભ હેતુથી ગુર્જર સાહિત્યમા પ્રકટ થયેલા જૂજ પુસ્તકોમા આ પુસ્તકને પણ સ્થાન આપી શકાય તેવી સામાન્ય રીતે તેની રચના થયેલી છે

હિતશિક્ષા*—આ નામનુ ન્હાનુ, ગ્રેઉન ૩૨ પેજી ૧૬૦ પાનાનુ, પુસ્તક જૈન જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયુ છે તેમા તેના મુખપૃષ્ઠ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે "સ્વાભાવિક-કુદરતી નિયમો ઉપર બંધાયલા અને આ લોક તથા પરલોકમા સુખ આપનારા **સાદાં સત્યો**' કેટલાક ધર્મ જીજ્ઞાસુઓની આગળ એક વિદ્વાન મુનિ મહારાજના મુખમાથી કહાવવામા આવ્યાં છે, અને નીતિ તથા વ્યવહારને પક્ષે તે ઘણાં ઉપયોગી અને મનન કરવા યોગ્ય છે જો કે લેખકે આ સત્યોને "સર્વ ધર્મોને માન્ય" ગણી પ્રદર્શિત કર્યા છે, છતા સ્વાભાવિક રીતે જ તેમના તરફથી જૈન ધર્મના ખાસ સિદ્ધાંતો પ્રકાશિત કરવા તરફ વિશેષ વલણ, પટાંતરે તેમજ સ્પષ્ટપણે, રખાયુ છે, અને એક સ્થળે તો એટલે સુધી કે "સદસદ્વિવેકબુદ્ધિ (conscience) ની આજ્ઞા ઉલ્લંઘીશ નહિ" એ મથાળાના વ્યાખ્યાનમા માત્ર જીવહિંસાના દોષનો જ ઉપદેશ કરેલો છે તો પણ ભાષાની સાદાઇ, શૈલીની સરળતા, વિષયનુ વિવેચન ઇ૦ તરફ સામટી રીતે જોતા આ ન્હાનુ પુસ્તક ખાસ વાંચવા લાયક જણાય છે; અને સામાન્ય વર્ગના મનુષ્યોએ અવશ્ય જાણવા જેવા કેટલાક

* પ્રકાશક, રા. રા. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ

"સાદા સત્યો' નુ શિક્ષણ તેમને સ્હેલાઇથી મળે એવો લેખકનો આ પ્રયાસ સ્તુત્ય છે

દિલ્હી દરબાર§—બ્રિટિશ મહારાજ્યના રાજાધિરાજ નામદાર સાતમા એડવર્ડના ઇ સ ૧૯૦૨ મા હિંદુસ્થાનમા થયેલા રાજ્યારોહણના સમયે દિલ્હી શેહેરમા જે ભવ્ય આડબરી દરબાર ભરવામા આવ્યો હતો તેનુ સવિસ્તર વર્ણન આપવા અથ આ પુસ્તક રચાયલું છે તે વાચી જોતા જણાય છે કે લેખકે પોતાની તે વખતની વિકટ મુસાફરીમા પણ દરેક ઉપયોગી વસ્તુ તથા બનાવનુ ઘણી બારીકાઇથી અવલોકન કર્યુ છે, અને તે સમયની ઘણી ખરી અગત્યની બીના, રસિક વર્ણન રૂપે આ પુસ્તકમા સમાવેલી જણાય છે ત્યા ભરાયલા હિંદિ પ્રદર્શનના સબધમા ગુર્જરબન્ધુઓની કર્તવ્યબુદ્ધિને જાગ્રત કરવા લેખકે યોગ્ય ઉપદેશ કર્યો છે પરતુ કાંઇક શોકકારક વાત એ છે કે ભૂખે મરતી પ્રજાના અનામતે મુકેલા ધનનો, આમ લખલટ, નિરર્થક માર્ગે, અને દેશપરદેશમા પોતાનો બાદશાહી દમામ દર્શાવવાનો લોભ સતોષવા ખાતર જ, દુર્વ્યય થયેલો જોઇ કોઇ પણ સ્વદેશ પ્રેમી નરને ઉભરાટ આવે એવી લાગણી લેખક આ પુસ્તકમા દાબી નાખી લાગે છે પુસ્તકના અંતભાગમા હિંદુસ્થાનના મ્હોટા અધિકારીઓ રાજાઓ તથા નામાંકિત અગ્રેસરોની જે છબીઓ આપેલી છે, તે આપણા દેશની ચિત્રો છાપવાની કળાની ખામી જ પ્રદર્શિત કરે છે છતા આ પુસ્તકથી ગુજર ભાષાના વર્ણનાત્મક ઐતિહાસિક સાહિત્યમા વધારો થયો છે, અને અમારા વાચકોને આ પુસ્તક વાચી જોવા અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ

સમય તરંગ.

સ્ત્રીકેળવણી—વડોદરા રાજ્યના ઈ સ ૧૯૦૨-૦૩ તથા ૧૯૦૩-૦૪ એમ બે વર્ષના હાલમા બહાર પડેલા રીપોર્ટ ઉપ થી જણાય છે કે તે રાજ્યમા યોગ શિક્ષણ લેતી કન્યાઓની સખ્યા બાદ કરીએ તોપણ નિશાળે જવા લાયકની વયની આખા રાજ્યમાની કન્યાઓની કુલ સખ્યામાથી સેકડે ૮ બાળાઓ શાળામા કેળવણી લે છે

સ્ત્રીકેળવણીનું હિત વધારવા સબધી વિચાર કરવાને વાસ્તે પજાબની સરકારે લગભગ ૪૦ ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓનુ એક કોન્ફરન્સ (વિચારક મડળ) નીમ્યુ હતુ, તથા તે ચાલુ માસની તા. ૮ મીએ મળ્યુ હતુ

હિંદરત્ન મર્હુમ શેઠ તાતાના સ્મરણમા નવસારીમા તેમના મ્હોટા બ્હેન રતનબાઈ તરફથી નવાજબાઇ વાળી કન્યાશાળાની સઘળી બાળકીઓને ગયા માસના અતમા કપડા બ્હેચવાની ધારણા રાખી હતી, પરતુ તે કપડા તૈયાર ન થવાથી તે કામ આગળ ઉપર મુલતવી રહ્યુ હતુ આ સખાવતના સ્વરૂપમા ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવુ એ છે કે, ઇનામ બ્હેચનાર બાઈ શ્રીમત હોવા છતાં, બ્હેચવાના કપડા રેશમી ચલકતાં, કે આજકાલની ફેશનની શીલાઈ કે ઘાટના, કે કોઇપણ રીતે ઘણાં કિમતી નથી, પણ આ ગરીબ કસ્બામા ફાલાફુલી અને દેખાદેખીથી તરેહવાર ફેશન અને શીલાઇના ઘણા ખરચાળ કપડા પ્હેરવાની ગાડી રીત વધી ગઈ છે, અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓમા પણ કપડાની

§ લખનાર, રા રા. ડાહ્યાભાઇ રામચદ્ર મ્હેતા "ભાગ્તજીવન"ના તત્રી કિ ૨ ૧)

બાબતમાં અતિશય ઇતરાટનો દેખાવ નજરે જોવાના સાદાં બાઈ રતનબાઇને પ્રસંગ આવ્યા છે, તેથી નાખુશ થઈ તે રીત નાબૂદ કરીને સ્વચ્છતા અને સાદાઈ ભરેલાં કપડાં વાપરવાનો બોધ દેવાના હેતુથીજ, ગરમ તથા સુતરાઉ, પણ વ્યવહારૂ ઉપયોગમાં આવે એવાં સાદાં કપડાં વ્હેંચવાનું આ બાઇએ પસંદ કર્યું છે.

ગુજરાતમાં પેથાપુર ગામે મળેલી જૈન કોન્ફરન્સમાં પ્રસિદ્ધ જૈન વિદ્વાન, શ્રી. ગુલાબચંદ ઢટ્ઠાએ પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતાં તથા મુંબાઇમાં આર્ય સમાજમાં મી. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટે "આર્યોનાં કર્તવ્ય" એ વિષય ઉપર ભાષણ આપતાં, સ્ત્રીકેળવણીની અગત્યતા તથા મહત્તા સંબંધી ઘણાજ ઉત્તમ અને ગંભીર વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

વિધવાવિવાહ—પંજાબમાં જોઆનપુર ગામે ગયા માસમાં ભાટીયા કોમમાં એક વિધવાપુનર્લગ્ન થયું હતું. પરણનાર ગૃહસ્થ મથુરાના રહીશ અને એન્જીનીયર છે, અને તેમની ઉમ્મર ૩૫ વર્ષની છે. કન્યા લાહોરના એક અમલદારની ૧૫ વર્ષની પુત્રી છે. તે બાળક હતી ત્યારથી વિધવા થઈ હતી, અને તેનાં પ્રથમ લગ્નનો તેને કાંઈ ખ્યાલ સુદ્ધાંત નથી. તેને ઉંચી કેળવણી આપવામાં આવી છે, અને તેનાં કુટુંબની બીજી સ્ત્રીઓએ પણ તેનાં પુનર્લગ્ન કરવાની ખુશીથી સંમતિ આપી છે.

હિંદુસંસારદૂષણ—મુંબાઇમાં ભુલેશ્વર તળાવમાં પડી આપઘાત કરવાના ગુન્હા માટે એક પંદર સોળ વર્ષની યુવાન સ્ત્રી ઉપર કેસ ચાલતાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પોતાની સાસુના હમેશના અસહ્ય માર અને જુલમને લીધે તે તેમ કરવા દોરાઈ ગઈ હતી. તેના પતિ વગેરેની જુબાની ઉપરથી તે વાત સાબીત થતાં માજીસ્ટ્રેટે આ બાઇની સાસુને હવેથી કદી પણ તેના ઉપર કાંઈપણ જુલમ ન કરવા ધમકી આપી હતી, અને તેના પતિને પોતાની પરણેલી પત્નીની યોગ્ય સંભાળ લેવાની ફરજ ઉપર ધ્યાન રાખવા, તથા તે બાઇને ફરીથી કોઇપણ પ્રસંગે આવું કામ ન કરતાં જુલમ વેઠવા વખત આવે તો એકદમ તે વિષેની કોર્ટમાં ફરીયાદ કરવા, સૂચના આપી હતી; અને ઉશ્કેરાઈ ગયેલી અવસ્થામાં કરેલા ગુન્હા બદલ તે બાઇને નામની–એક દિવસની આસાન કેદની–સજા ફરમાવી હતી.

મુંબાઈમાં **૧૭ વર્ષની** વયની એક **પત્નીએ** પોતાના પતિ પાસેથી ભરણપોષણ મેળવવાની માંડેલી ફરીયાદનો કેસ નીકળતાં તેનો **૧૨ વર્ષનો પતિ** કોર્ટમાં આવી ઉભો રહ્યો ત્યારે આટલા ન્હાના **છોકરાને** માથે પોતાના ઉપરાંત બીજાનું ભરણપોષણ પુરૂ પાડવાની ફરજ કેવી રીતે નાંખવી એ બાબત ન્યાયાધિશને વિચાર થઈ પડ્યો હતો.

સુરતની દશાલાડ જ્ઞાતિમાં એક વિધવા બાઇએ પોતાની ૮ વર્ષની બાળકીનો, પૈસા લઈ, એક મ્હોટા ત્રીજવર (ત્રીજીવાર લગ્ન કરવા નીકળનાર) સાથે વિવાહ કર્યા બદલ તે ન્યાતનાં પંચે તે બાબત તપાસ કરવા એક કમીટી નીમી હતી. આ કમિટીએ તપાસ કરી એવું જણાવ્યું કે કન્યાવિક્રય થયો છે એ વાત તો નક્કી, પણ વિવાહ તોડવો એ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ઠીક ન ધારતાં, ઠરાવ્યું કે લગ્ન કરનાર તથા કન્યાની મા પાસેથી કન્યાવિક્રયના દોષ બદલ રૂ. ૫૦૧ નો દંડ લેવો, અને કન્યાને ૧૩ વર્ષની વય થતાં સુધી પરણાવવી નહિ એવી બન્ને પક્ષકારો પાસેથી કબૂલાત લેવી. કમીટીનો આ ઠરાવ ન્યાતના પંચે કબૂલ રાખ્યો હતો.

આખા મુંબઇ ઇલાકામાં સૌથી જુનીને જાણીતી આશરે સોળ વરસ થયાં સ્થાપન થયેલી.

ગિરનાર લૉટરી—ભાગ સાતમો.

☞ કુલ ટિકેટો ચાર લાખ, દરેક રૂપિયા એકની એમાંથી પહેલેથી છઠ્ઠા ભાગ સુધીમાં ૩૦૫૧૨૨ (વગર અનુક્રમે) ટિકેટો નીકળી છે, અને કુલ રૂપિયા ૧૧૭૫૫૭-૮-૦ ઇનામેના કાઢવામાં આવેલ છે

યાત્રાળુ વગેરેનાં સુખ—સગવડ સારૂ ગિરનાર ડુંગરપર પગથીઆં બાંધવાના સાર્વજનિક કામ માટે આ લૉટરી કાઢવામા આવેલ છે અગાઉથી પૈસા ન મળે તો 'વેલ્યુપેએબલ'થી પણ ટિકીટો મોકલવામા આવે છે. ગ્રાહકોએ પોતાનાં નામ—ઠામ ઠેકાણું સાથે સાફ અક્ષરે નીચે જણાવેલા બે સેક્રેટરી ઓમાંથી ગમે તે એક સેક્રેટરી તરફ પત્ર લખી ટિકેટો વેળાસર મંગાવી લેવી ઢીલ કરશે તે વખતે રહી જશે.

ગયો અવસર ફરીને આવતો નથી, આવી તક વારંવાર મળતી નથી. જથ્થાબંધ ટિકેટો ખરીદનારને બીજી લૉટરીઓ કરતાં કમીશન વધારે આપવામાં આવે છે.

છગનલાલ હરિલાલ પંડયા બી. એ.
પુરૂષોત્તમ કહાનજી ગાંધી.
જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ).

જુનાગઢ પાંજરાપોળ લૉટરી.

ટિકેટો એક લાખ, દરેક રૂપિયા એકની

પહેલું ઇનામ રૂ. ૧૦,૦૦૦.

નાનાં મોટાં થઇને કુલ ઇનામ ૨૬૪૫ છે.

નસીબ અજમાવી જોવાની આ ઉમદા તક છે. વળી પુણ્યનું—પરમારથનું—ધર્માદાનું—દયાનું આ કામ છે, અને તે સાથે સ્વાર્થ પણ છે ખાતરી રાખજો. કે એક રૂપિયો ખરચવાથી તમે કદી ગરીબ થઇ જવાના નથી, પરંતુ જો ભાગ્ય હેવી પ્રસન્ન થશે તો એકદમ પૈસાદાર થઇ પડશો ઇનામનું પ્રમાણ સૌથી વધારે છે, તે મુકાબલો કરનારને માલમ પડશે. છ ટિકેટે અરધો રૂપિયો અને અગિયાર ટિકેટે એક રૂપિયો કમીશનનો અપાય છે. ઉધારે ટિકેટો નહીં મંગાવતા જોઇતી ટિકેટો નીચે દર્શાવેલ બે સેક્રેટરીઓમાંથી ગમે તે એક સેક્રેટરી તરફ વિગતવાર સૂચના લખીને વગર વિલંબે 'વેલ્યુપેએબલ'થી મંગાવી લેવી. "ધર્મના કામમાં ઢીલ કરવી નહીં." એ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે

છગનલાલ ગુલાબદાસ કાજી
પુરૂષોત્તમ કહાનજી ગાંધી
જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ).

બાબતમાં અતિશય ઇતરાટનો દેખાવ નજરે જોવાના માદા બાઈ રતનબાઇને પ્રસગ આવ્યા છે, તેથી નાખુશ થઈ તે ગીત નાબૂદ કરીને સ્વચ્છતા અને સાદાઈ ભરેલાં કપડા વાપરવાનો બોધ દેવાના હેતુથીજ, ગરમ તથા સુતરાઉ, પણ વ્યવહારૂ ઉપયોગમાં આવે એવાં સાદા કપડા વ્હેચવાનું આ બાઇએ પસદ કર્યું છે.

ગુજરાતમા પેથાપુર ગામે મળેલી જૈન કોન્ફરન્સમાં પ્રસિદ્ધ જૈન વિદ્વાન, મી ગુલાબચદ ઢઢ્ઢાએ પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતા તથા મુંબાઇમા આર્યસમાજમાં મી મણિશકર રતનજી ભટે "આર્યોના કર્તવ્ય" એ વિષય ઉપર ભાષણ આપતા, સ્ત્રીકેળવણીની અગત્યતા તથા મહત્તા સબધી ઘણુાજ ઉત્તમ અને ગભીર વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

વિધવાવિવાહ—પજાબમા જોઆનપુર ગામે ગયા માસમા ભાગીયા કોમમા એક વિધવાપુનર્લગ્ન થયુ હતું. પરણુનાર ગૃહસ્થ મથુરાના રહીશ અને એન્જીનીયર છે, અને તેમની ઉમ્મર ૩૫ વર્ષની છે કન્યા લાહોરના એક અમલદારની ૧૫ વર્ષની પુત્રી છે તે

સુન્દરીસુબોધ.

[૨ જું] ઈ. સ. ૧૯૦૫ જુન—જેઠ વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૧૦ મો.

કાવ્યકુંજ.



વેણુ.

અજબ કો વેણુ વાગી, વેણુ વાગી.
હું તો આછી નીંદરમાંથી જાગી, સખી !
મ્હારા મનની મહેમાની માગી.
અજબ કો વેણુ વાગી, વેણુ વાગી.

ફુલસેજની હિન્ડોલદોરી ડોલી, સખી !
લોકલોકના કલ્લોલ બોલ બોલી,
અજબ કો વેણુ વાગી, વેણુ વાગી.

ઊંડે ટહુકે અજાયાં નેન નમણાં, સખી !
સર્યાં સહિયર ! સલુણાં મ્હારાં શમણાં,
અજબ કો વેણુ વાગી, વેણુ વાગી.

ધીમી ધીમી અમીની છલક આવી, સખી!
મીઠી હલકે મ્હને એટલી હસાવી;
અજબ કો વેણુ વાગી, વેણુ વાગી.

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ.

સખીને આમન્ત્રણ.

(ગરબી.)

સખી! રમીએ આવો સૌ સ્નેહથી રે લોલ, કરીએ મીઠી મીઠી વાતડી,
સખી! દુખડાં સૌ દીનનાં ભૂલતાં રે લોલ, સંચરીએ સુખની વાટડી;
સખી! આવો આંબાને સૌ ખેલીએ રે લોલ, લઇને વિનય ભલી ભાતથી;
સખી! તાળી સૌ ઝીલીએ રંગથી રે લોલ, રઢિયાળી રાત શી આજની!

(સાખી) રૂપમય ચાદર ચાદલે, પાથરી શી આ ઠીક,
એપર આવો ખેલીએ, ગાતાં રૂડાં ગીત.

જુઓ ચાદલો પણ કેવા હસી આભમાં રે લોલ!
વિણી તારલાનાં ફુલ રૂડે લાડમાં રે લોલ!
ઝુમી ખેલતો શો જાય વિમલ આભલે રે લોલ!
સખી! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ!
સખી! રમીએ—

(સાખી) શીતકર વાયુ શો વળી, ઓઢી ફુલ સુવાસ,
અજશિશુ સમ ગેલથી, રસમય ખેલે રાસ.

કદી આપણામાં કોડ કરી ઝૂમતો રે લોલ!
કદી વૃક્ષતણી ડાળ હિંચી ઝૂલતો રે લોલ!
કદી ગાય મૃદુ ગાન સંગ પાંદડે રે લોલ!
સખી! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ!
સખી! રમીએ—

(સાખી) કોયલ મધુરી દૂરથી, સ્હેંદી બંસીનાદ,
સમજાવતી સાનમાં, 'મૂકો જીવઉચાટ'.

ગુણી શીખ વધું લલિત વાયુ હિંચતો રે લોલ!
વળી ચાંદલો શો દિવ્ય અમી સિંચતો રે લોલ!
મુકયો જીવનો ઉચાટ વાયુ ચાંદલે રે લોલ!
સખી! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ!
સખી! રમીએ—૦

(સાખી) રંજક રજની મૌપ્યદા, કૂદે હર્ષ-તરંગ,
ઝીલી પીયે રસ બસી, વાયુ-કોયલ-ચંદ.

સખી! ઝીલીએ આવોને ત્યારે આપણે રે લોલ,
વળી, પ્રીત ધરી પીયે સહી આપણે રે લોલ;
સખી! ઉર ખોલી ખેલે બધાં આંગણે રે લોલ!
સખી! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ!
સખી! રમીએ—૦

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમણ્ડલ)

ગૃહધર્મ.

અભણ માતાથી છોકરાં ઉપર થતી અસર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સ્ત્રીલેખ—(લખનાર બ્હેન જીવીબાઈ નાનજી.)

વળી મુખ્ય વાત એ છે આ દુનિયામાં આવીને શું કરવાનું છે. તે અજ્ઞાન માતા પોતાનાં છોકરાંને શીખવી શકતી નથી. છોકરું બોલવા શીખે સા-રથીજ હરેક વાતમાં તેના આગળ ઈશ્વરનું નામ લેવું જોઇએ, કે જેથી પહેલ વહેલું તેની જીભથી ઈશ્વરનું નામ નીકળે. પછી

ઈશ્વર સંબંધી જ્ઞાન આપી શકતી નથી

જ રહેલી છે. કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં છોકરાંને નાનપણથી જ સત્ય બોલવાપર નજર રાખે છે. અને તેથી તેઓ સુખી થાય છે. અજ્ઞાન માતા એ સંબંધી કાંઇ જ જ્ઞાન આપી શકતી નથી: કોઇ પ્રાણીને દુખી હાલતમાં જોઇ તેના લિધે આપણા મનમાં લાગણી થાય, તેને દયા કહે છે. માણસમાં દયા હોવી જોઇએ. કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં મનમાં દયા રાખે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ દયાવાન થાય છે. વળી દયામાં કેટલા ગુણ છે! કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં છોકરાંને કહે છે કે, દયાથી ધર્મ વધે છે, દયાથી પાપનો નાશ થાય છે અને પૈસા વગર પણ બધા કર્મનું ફળ એથી મળે છે. એવી રીતે દયાના ફાયદા પોતાનાં છોકરાંને ગણાવે છે. મૂર્ખ સ્ત્રીઓમાં દયા થોડી હોય છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ ક્રૂર થાય છે. તુલશીદાસ કહે છે કે,

" દયા ધર્મકો મૂલ હે પાપ મૂલ અભિમાન,
તુલશી દયા ન છાંડીએ જબ લગી ઘટમે પ્રાણ."

દયા એ ધર્મનું મુળ છે. અને અભિમાન એ પાપનું મુળ છે. તુળશીદાસ કહે છે કે, જ્યાં સુધી શરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી દયા છોડવી નહિ. વળી છોકરાંમાં ક્ષમાનો ગુણ પણ હોવો જોઇએ. કારણ કે એ પણ એક મોટો સદ્‌ગુણ છે. કોઇ દિવસ કોઇ માણસ પોતાના વાંકમાં આવ્યું હોય, તો તેને ક્ષમા કરવી. જો સ્ત્રી ભણેલી હોય તો તે પોતાનાં છોકરાં પાસે બીજાં છોકરાંનો વાક ક્ષમા કરાવે છે.

પોતાના દીકરાને પરદેશ જવા દેતી નથી.

કેટલી એક અજ્ઞાન માતાઓ પોતાના છોકરા વેપાર અર્થે અથવા વિદ્યા અર્થે પરદેશ જાય છે, ત્યારે અભણ માતાઓ તેને ના કહે છે, અને કહેછે કે, અરે એટલે બધે દુર મારા દીકરાને હું તોનહિ જાવા દઉં. હશે, આપો રોટલો ખાતાં તે અર્ધો ખાશું? પણ હું તો નહિ જાવા દઉં. એવી રીતે પોતાના છોકરાને બીક લગાડીને તેને પરદેશ જવા દેતાં નથી. તેથી પારકા દેશથી લોક અજાણ્યા રહે છે. અને તેથી દેશમાં વેપાર તથા વિદ્યાકળા સુધારોવધારો થતો નથી. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો, તેઓ પોતાના છોકરાને પરદેશ વિદ્યા વેપાર કરવા દે છે. અને દેશાટણ કરાવીને હુંશિયાર કરાવે છે. તેથી કરીને તેનાં છોકરાં વિદ્યા તથા વેપારમાં હુશિયાર થાય છે.

પોતાની છોકરીઓને છાણુ લેતાં ખડ લેતાં શીખવે છે તેથી થતાં નુકશાનો.

અજ્ઞાન માતાઓ પોતાની દીકરી છ સાત વર્ષની થાય, ત્યારથી તેને દાસીની આફક હલકો ધંધો કરાવે છે. પણ રાંધતાં, શીવતાં ભરતાં, તથા ભણતાં, વગેરે શીખવતી નથી. અને છાણુ લેવા મોકલે છે. તેથી છોકરીઓ નાનપણથીજ ગુલામડીની માફક કામ કર્યા કરે છે. પણ તેને બીજો ધંધો કરવો ગમતો નથી. એતો સાસરે જાય ત્યારે પણ તેમજ. સાસુ છાણુ લેવા તથા ખડ લેવા મોકલે છે, તેથી છોકરીઓનો ભવ ગુલામ

પણામાંજ જાય છે. પણ તેને બદલે તેને કેળવણી આપી હોય તથા ભરતાં, શીવતાં, શીખવ્યું હોય તો તે છાણુ તથા ખડ કરતાં પણ વધારે કમાય. વળી ઘેર એઠાં ભરે તેથી આબરૂ પણ ખરી. અને સ્ત્રીજાતિને એકલી ગતમાં ભટકવા મોકલવી, એ ઘણું જંગલીપણું છે. પણ જો ભણેલી માતા હોય તો તે પોતાની દીકરીઓને સારી રીતે ભણાવે, તથા ભરતાં, શીવતાં, સારી રસોઈ કરતા વેતરતા, ગુંથતાં વગેરે શીખવે તેથી તેની દીકરીઓ હુંશીયાર થાય. અને વળી તે છાણુ તથા ખડ કરતા તે પણ ઘેર એઠાં વધારે કામ કરે છે. અને વળી આબરૂભર કામ કર્યું કહેવાય.

અભણ માતાઓથી ઉપર કહ્યા તેટલા ગેરફાયદા થાય છે. માટે આપણા દેશની હાલત સુધારવા માટે, આપણા દેશના બાળ નીતિવાન, સદા બાપ ચરણી, આગ્રહી, ઉત્સાહી, શૂરાં, તથા બુદ્ધિમાન કરવા માટે પ્રથમ આપણા દેશની માતાઓને સુધારો ને તેથી કરીને જ પ્રજાનો સુધારો થશે. માટે, હે મારા દેશી બંધુઓ દેશનુ હિત ચાહીને પ્રથમ માતાઓને સુધારો. તેથી બધી પ્રજા સુધરશે અને તેથી દેશ ચડતી સ્થિતિમા આવશે. સર્વે જણો ને સહકુટુંબ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરો કે અમારા દેશની દશા સુધારવાના ઉપાય દર્શાવે

(સંપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.



બાળકની કુટેવ, તે કેમ ટાળવી.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

(૨૭) કેટલાક બાળકો લાડમા "તોતળું" બોલે છે અથવા બોલતા જીભ અચકાય છે તેને પ્રથમથીજ સુધારવાની કોશીશ કરવી.

એ દસ્તુર છે કે જેમ ગુસ્સામા આવી ઉતાવળે બોલવા જાય છે તેમ તે વધારે અચકાય છે, તે વાત ધ્યાનમાં રાખી જ્યારે જ્યારે ગુસ્સામાં આવે ઉતાવળે બોલવા જાય ત્યારે એકદમ શાંત પડી ધીમે ધીમે બધા શબ્દો સ્પષ્ટ બોલવાનું સમજાવવું.

(૨૮) છોકરૂં એકલું રમતમા પડે આખડે અને કાંઇ વાગ્યુ નથી એમ જણાય તો તેના સામુ જોવુ નહીં તેમ હસવુ પણ નહીં, અને તેની આસનાવાસના કરવા તેને હાથમા પણ ન લેવુ તો તે તરત ઉઠી પાછુ રમવા મડી જશે પણ તેની આગળ જઈ ઉઠાડવાની જરાપણ કોશીશ કરશો તો તે રોઇ પડી રમતુ બધ થઇ જશે

એજ પ્રમાણે કાંઈ કકાસ કરી કાંઇ અશકય અથવા ગેરવાજબી વાતમા હઠ પકડે અથવા રીસાય તો તેને મનાવવાની અથવા સમજાવવાની કોશીશ કરવી નહીં પણ એકલું છુટુ મુકી દેવુ તેને જ્યારે જાણવામા આવશે કે કોઇએ દરકાર કરી નહીં ત્યારે થાકીને ગેતુ બધ પડી જશે અથવા રીસ ઉતરી જશે

રીસાળ છોકરાની કદી ખુશામત કરવી નહીં તેને તો પડતું જ મુકવુ ત્યાર સુધારે

(૨૯) બાળકને કાંઈપણ નવુ જાણવાની, કોઈ ચીજ વસ્તુ દેખી અથવા કાંઈ વાત સાભળી તો તેના સબધમા અનેક સવાલો પૂછી ખુલાસો મેળવવાની બહુ ઉત્કઠા રહે છે તેને અણસમજુ માતા " લવલવ મા કર ", " અમથો બકારો કેવો માડ્યો છે ' એમ ઠમકોરી અપમાન કરી તેની પૂછપરછ કરવાની ટેવ, જે ' કુટેવ " નહીં પણ સારી ટેવ છે, તેને દાબી દઈ મદ કરી દે છે

આ બહુજ ઉપયોગી વાત ધ્યાનમા રાખવાની છે કે તેના સવાલો સાભળી જરાપણ કંટાળો ન બતાવવો. પણ યથાશક્તિ ખુલાસો કરી તેને પૂછેલી વાત સમજાવવી અથવા બીજુ કોઈ જાણતું હોય તેને કહેવુ કે સમજાવે એવી રીતે પૂછવાની ટેવને જાગ્રત કરી ઉત્તેજન આપવુ શરૂઆતમા તેની સમજશક્તિ વધારી બુદ્ધિ ખીલવવાનુ એજ મુખ્ય સાધન છે

(૩૦) જે કાંઈ ચીજ હાથમા આવે તે ભાગી તોડી મ્હોમા નાખી જોવાની કુદરતી ટેવ હોય છે વાસ્તે છરી ચાકુ વગેરે નુકશાન કર્તા ચીજો તેનો હાથજ ન પ્હોચે એટલે દૂર રાખવી, જેથી તેને વારવાર રચવાળી રોવરાવવુ ન પડે

(૩૧) તદુરસ્ત છોકરૂ સદા ચપળ હોય છે. અને કાંઈકેતું કાંઇક ઉધાળાપણુ, ભાગફોડ, ઢોળનાખ, કર્યાંજ કરે છે તેને વારવાર રોક્યા કરવાથી અને ધમકાવવાથી સુસ્ત અને નિર્માલ્ય બની જાય છે જ્યાંસુધી કોઇ તરેહનું નુકશાન ન થાતું હોય ત્યા સુધી તો તોફાન કરવા દેવુ નહીં તો તેની ચપળતાનો કાંઈક સારે રસ્તે ઉપયોગ લેવાની તજવીજ કરવી અથવા તો તેને એવુ ગમતુ કામ બતાવી દેવુ કે જેથી તે તોફાન કરવુ ભૂલી જાય, ઘરકામમા નુકશાન ન થાય, અને તેની ચપળતા ચાલુ રહે

(૩૨) બચ્ચાને ખીજાવી ઉધાળી રમત મેળવવી નહીં. તેથી તેને દુ:ખ થાય છે અને ચીડીયુ બની જાય છે

(૩૩) બહાર ચોકમાં કે આગણામાં દીવસના ભાગમાં ખુલ્લી હવા અને સૂર્યના પ્રકાશમાં છૂટથી રમવા દેવું " શરદી લાગશે " ' ગરમી લાગશે ' ' નજર પડશે એવું બોલી બોલી અંધારામાં ગોંધી રાખી છોકરાને વેહેમી, બાવરીયું અને પોસીદું (નાજુક) બનાવી મુકવું નહીં

(૩૪) કોઈ બહારના ત્રાહિત માણસ પાસેથી કાંઇ ચીજ માગે નહીં, અને કાંઇ કાંઇ ચીજ પૈસા કે ખાવાનું વગેરે આપવાનું કરે તો તે તમારી રજા વગર લેવા હાથ પણ ન ધરે એવી તાલીમ આપવી

(૩૫) કોઇને ગેલ કરતા મારે અથવા ગાળ દેતા શીખે તો એકદમ અટકાવવું એવે વખતે લાડમાં સાભળી અથવા જોઈ રહી હસ્યા કરવાથી એવા ખરાબ કામમાં ઉત્તેજન મળે છે

છોકરૂં ખેલ કરતું બિલાડીના બચ્ચા અથવા કુતરા કુરકુરીયાને પૂછડીથી ખેચે છે અથવા તેના ઉપર બેસી કૂદે છે, અથવા તો છોકરા પાસે દીવો ધરતા તેને પકડવા ઝાપટ મારે છે, ત્યારે માબાપ વગેરે દેખી હસ્યા કરે છે અને મગરૂરી માને છે કે ' વાહ ! મારૂં છોકરૂં કેવું રમતીયાળ છે ? " પણ જ્યારે તે છોકરાને તે જાનવરના નખ કે દાત લાગે છે અથવા તો તે દીવાથી બળે છે ત્યારે તેમની આખ ઉઘડે છે

એવા જગલી લાડમાં ઉછેરનાર માબાપ ખરેખર તે બચ્ચાના દુશ્મનની ગરજ સારે છે

(૩૬) કોઇ નવું માણસ મળવા આવે તે વખતે છોકરાને અદબથી રહેવા શીખવવું તેને કાંઇ સવાલ પુછે તેના બરાબર ઉત્તર અપાવવા. મુગું બેસી ન રહે, તેમ શરમાળ પણ ન થઇ જાય, તેની કાળજી રાખવી

(૩૭) સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી કુદરતી રીતે બાળક હમેશા સત્યવાદી હોય છે પણ તે સદ્ગુણનો ભગ કરવાનો દોષ માતાને શિર છે કાંઇ ભાગફોડ કરી આવે તે કબૂલ કરતા માર પડે છે. એટલે સમજે છે કે સાચું બોલતા તો નુકસાન પણ એટલે ધાસ્તીથી કસૂર છુપાવવા પ્રયત્ન કરે છે

કબૂલ કરી દે તો ગુસ્સાનો અંશ પણ દર્શાવવો નહીં પણ હસતે ચેહેરે સાબાશી આપી માફ કરવું " સાચું બોલતા માફ કરૂં છું ' એમ સમજાવવું જેથી તે ડર છોડી દેશે અને ફરી કાંઇ કસૂર થશે તો તે પૂછ્યા વગર પોતાની મેળે આવી ઝાહેર કરી દેશે.

જેમ પારણામાંજ મા છોકરાને કૂતરા બિલાડા અને ભૂતપ્રેતનો ડર બતાવી વેહેમી અને બ્હીકણ બનાવી દે છે, તેમ તે કાંઇક મોટું અને સમજણું થાય ત્યારે મસ્તી તોફાન અથવા કજીયા કરે ત્યારે, ' ચાલ નિશાળે મોકલી દઇશ," "પાડ વાય"

" સ્લેટ લઇ બેસ; " " મહેતાજીને કહીશ તો તુંને મારશે : " એવાં એવાં વચનથી તેને ધમકી આપી તેને નિશાળ અને માસ્તર તરફ શરૂઆતમાં જ અણગમો ઉપજાવી દે છે. સ્કૂલ તે જાણે કેદખાનું હોય, ભણવું વાંચવું તે મસ્તી તોફાનની સજા રૂપજ હોય, અને માસ્તર તો મારવાનેજ સર્જ્યો હોય : એવા કાંઇક કાંઇક ખ્યાલ તેના મગજમાં ઠસી જાય છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે એવી તરેહની ધમકીથી જ દૂર રહેવું. કાયર ન થાય એવી રીતે રમતે ગમતમાં ભણાવવું. સ્કૂલ જવાના ફાયદા સમજાવવા અને સારા માસ્તર પ્રત્યે ચાહના અને પ્રીતિભાવ વધે અને તેની પાસે હોંશથી શીખે તેમ કરવું.

(૩૭) છેવટે આ બે વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે (૧) છોકરાંને ન્હાનપણમાંથીજ સારી સોબતમાં રાખવાં. શરૂઆતમાં નઠારા છોકરાં સારી સોબતથી સુધર્યા છે, અને ચાલાક સારી વર્તણુંકવાળાં છોકરાને ખરાબ સોબતીઓ મળતાં મોટપણે પાયમાલીને પોહોંચ્યાં છે. (૨) બાળક દેખે તેવું કરે. નકલ જલદી કરી શકે છે. વાસ્તે ઘરમાં કે બહાર અણઘટતા દેખાવ અને અયોગ્ય ચાલચલગત તેની નજરમાં ન આવે અને તેના કુમળા મગજ ઉપર તેની ખરાબ છાપ ન પડે એની બહુ સંભાળ રાખવી.

જે કુટુંબમાં સ્ત્રીઓમાં કુસંપ હોય છે અને રાતદીવસ લડાઇઝઘડો મચ્યો રહે છે તેનાં છોકરાંઓમા પણ અરસપરસમાં અણબનાવ હોય છે, કંકાસ કર્યા કરે છે, અને સ્વાર્થી, ખારીલાં, અને ઇર્ષાળુ બને છે.

જેવું વ્યસન કોઇને કરતાં દેખે તેવાં વ્યસનની પણ નકલ કરતાં શીખે છે. ઘણાં છોકરાંઓને બારીક ધૂળ સુંઘી તમાકુ સુંઘવાની નકલ કરતાં જોયાં છે : અને બીડીનાં ખોખાં, અથવા દાતણ કે નેતરના કટકા સળગાવી બીડી પીવાની નકલ કરતાં જોવામાં આવ્યાં છે.

જે ઘરમાં સવારમાં વેહેલાં ઉઠવાની ટેવ, સ્વચ્છતા, નિયમ, સંપ, સભ્યતા અને ધર્મપર પ્રીતિ અને સારા આચારવિચાર જોવામાં આવે છે તે ઘરનાં છોકરાં પણ સુશીલ, આનંદી, તેજસ્વી, ઉદ્યોગી, અને મર્યાદશીલ હોય છે; અને ન્હાનપણથી જ સૃષ્ટિના સર્જનાર વિશ્વંભરપર પ્રીતિ રાખતાં અને તેના કુદરતી કાયદાઓને આધીન રહી વર્તતાં શીખે છે.

ડાકટર કેશવલાલ વિ. જયશંકર ધોળકીયા.
આ. સર્જન રામપૂર સ્ટેટ (રોહીલખંડ)

ઈશ્વર સ્મરણનો ફારસ.

(પુખ્ત વયનાં ગંગાગૌરી મેડીએ હીંચકા ઉપર બેઠાં બેઠાં સંધ્યાકાળને વખતે માતાજીની સ્તુતી ગાતાં હતાં. તે ઠેકાણેથી મંદીરમાં દર્શન કરવા જતાં આવતાં લોક દેખાતા હતાં, પણ તે ઉપર ગંગાગૌરીનુ ધ્યાન નહોતું. તે સ્તુતિ કરી રહેવા આવ્યાં હતાં અને એટલામાં તેમની ભાણેજ સૌ. અનિલા સાસરેથી આવી પહોચી.)

અનિલા—ગંગા માશી ! અત્યારે શું ગાતાં હતાં.

ગંગા—કાંઇ નાહ. એતો માતાજીની સ્તુતિ સ્હવારે નહોતી થઈ તે વારૂ નવરી હતી ત્યારે મારા મનમા કે લાવને એજ કરૂં. ત્હારા માસાનો સ્વભાવ તો તુ જાણે છે. સ્હવારે નાહીને સ્તુતિ કરવા બેસતી હની ત્યાં જમવાની ઉતાવળ કરતા આવ્યા. ત્યારે ઉંચા જીવથી સ્તુતિ કરી ને ન કરી તે સરખી એમ ધારી એ વખત કાંઈ ન કર્યું. વળી એમને ગ્હોડવી સ્તુતિ કરીયે તો પુણ્ય પણ શેનુ !

અનિલા—માશી-ત્હમારૂં તો કામજ ઓર. મારી નણંદ ધર્મીષ્ટ છે તેતો કાંઈ અજાણ્યું નથી ?! પણ તેને તો અમુક વખતેજ ઇશ્વરસ્મરણ કરવું એવું કાંઈ નથી. રોટલી કરતી જાય, છોકરાને પીરસતી જાય, ખાસી રીતે વાતોમાં ભાગ લેતી જાય, વખતે ચ્હીડાતી જાય ને સાથે શિવમહીમનનો પાઠ પણ કરે. ત્હમે એમ કરતાં હો તો બીજો વખત નકામો ન બગડેકની !

ગંગા—અનિલા ! જેને જે ગમ્યુ તે ખરૂં. પણ નકામી કુથલી કરવામાં વખત ન બગડે ને ઇશ્વરનુ નામ દેવામાં વખત બગડે ? ખરૂં જોતાં તો હજાર કામ કરતા જઇએ ને પાઠ કરીયે તે નકામો વખત બગડયો કહેવાય. પોપટની પેઠે પાઠ બોલી જવો, સ્તુતિમાં શો અર્થ છે, કોની સ્તુતિ કરીયે છીએ, તે વખતે મનની શાન્તિની જરૂર છે કે નહી તે તો સમજીયે નહીં; પછી એવી સ્તુતિ-પૂજાથી શો લાભ ! એવાં ને તો હું ઢોંગી ગાનુ છું.

(એટલામાં રૂખમણી પડોશણ આવી પહોંચ્યાં.)

રૂખમણી—ગંગા ભાભી ! કોણ ઢોંગી છે ?

ગંગા—કાંઈ નહિ, આ તો અલગતની વાત છે. હરતાં જઇએ ફરતાં જઇએ ને ઇશ્વરની સ્તુતિ, પોપટની માફક,બોલી જઇએ તે કાંઈ ઇશ્વિરસ્મરણ કહેવાય ? કહો વારૂ ?

રૂખમણી—ના ત્યારે આઠ દીવસ સુધી ઇશ્વિર કેવો છે, ક્યાં વસે છે, તે હરવાફરવામાં-

ખાવાપીવામાં સંભારીયે નહિ, ને આઠે દીવસે એક કલાક બધાં ભેગાં થઈ એ ભજનીયાં ગાયાં તે ઇશ્વરસ્મરણ, કેમ વારૂ ? ગંગા ભાભી, મ્હારા જેઠ સુધરેલા તેની સાથે ત્હમે સુધારાવાળાં થઇ ગયાં લાગો છો.

અનિલા—બા આપણે તો પાર્થીવેશ્વર હાયેલીમાં કરતાં જઇએ ને વખતે કોઇ પાસે હોય તો વાતોએ કરતાં જઇએ. ઘરખટપટમાંથી છૂટાં થઈ એક ઓરડીમાં બેસી પાઠ કરવાનો વખત મળતો નથી. સ્હવારે ઊઠીને આડોશી પાડોશીની સાથે બે વાતો કરીયે યે ખરાં–શું લઇ જવું છે ? એ ડાહપણ તો ત્હમને સોંપ્યું, ગંગા માશી.

ગંગા—જુઓ બ્હેનો ! હું ત્હમને ક્યાં કહું છું કે આમજ કરો. મ્હેં તો મારા વિચાર જણાવ્યા. વળી આઠે દીવસે એકજ કલાક ઇશ્વરભજનમાં ગાળવો એવું હું ક્યાં કહું છું ? એ મતમાંના જે ખરા ભક્ત હોય છે તે તો એમ નથી કરતા. તેઓ તો સ્હવારસાંજ એકાંતમાં નિયમિત રીતે નમ્ર ચિત્તે ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે. વારૂ રૂપમણી ભાભી, હરકત ન હોય તો ચાલો મંદિરમાં દર્શન કરતાં આવીયે ને લોકોની ભક્તિની રીત જોતા આવીયે. ઇશ્વર ભજવાનો એ માર્ગ તો જુવો ! ચાલ,' અનિલા.

અનિલા—ના, માશી, હું તો નહી આવું, મારે ત્યાં મને વઢે; ત્હમે જાઓ જવું હોય તો.

ગંગા—હા એ ખરૂં, પણ હું સાથે છું પછી કાંઇ હરકત નથી. તેમને હું ખરૂં કારણ કહીશ. હું પણ ક્યાં રોજ જાઉં છું. આતો ધર્મપાઠ વિશે વાત થઇ ત્યારે આપણી બ્હેનોનું મૂળ ઇશ્વર તરફ કેટલું મન હોય છે એનો ચિતાર ત્હમને બતાવું. આજ પવિત્રા અગીઆરશ છે તેથી ઘણાં લોક ભેગાં થશે.

રૂખમણી—અનિલાબ્હેન ચાલો ત્યારે જઇ આવીયે. (ત્રણે જણાં જાય છે. રસ્તામાં જે જે ના પોકાર કરતી સ્ત્રીઓ દોડતી જાય છે.

* * *

ચંચળ—ભાગીરથી, એ દુકાનેથી અત્યારે ઘેર આવતાં સ્હવારનું ખાધું નથી તે ખાઊં ખાઊં કરી રહ્યા હતા. પણ બા દર્શન કર્યા વિના આપણે તો રાંધવાની ચોખ્ખી ના પાડી. આડો દિવસ હોય તોયે હું તો દર્શન નથી ચુકતી તો આતો પવિત્રા-અગીઆરશ ! સ્હવારે દર્શન થયાં નહોતાં; વળી મહારાજ પોતે ઠાકોરજીની સેવા કરવાના છે ! રાંધવાનું તો રોજ છે. બે ઘડી મોડા ખાશે તો શું થઇ જશે એમ ધારી હું તો આવી.

ભાગીરથી—હારતો વળી. દર્શને થાય ને બે વાત. મારા ઘરમાંથી યે કોઇ આવવા દે એમ નથી. પણ હું તો મારી બેન માંદી છે તે જોવા જાઊં છું એમ કહી આવી છું. બે માણસનાં મેં ક્યારે જોઇએ ! પણ બા તારી પેઠે આપણે કાંઇ નીમ રખાય નહી.

ચંચળ—દર્શન કરવાનોયે નીમ ન રખાય કે! અલી, પુરવજનમના પુણ્ય તે આપણાથી એટલું થાય. ઘરની લડવાડમાં ને વેઠમાં આપણે થાકી જઇએ છીએ. નવી પ-ડોશણની માફક આપણાથી હાલ્લાં ડમરાં થઇ ઓરડીમાં ભરાઇ ગમે તે વખતે ઇશવર સંભારાતો નથી. સાજું, બપોરે એ બે ઘડી આડોશીપાડોશી સાથે મળી બે તડાકા ના મારીયે? આમ હુંતો લપટાઈ ગઈ છું ત્યારે મારા મનમાં કે દર્શનનો નીમ રાખું તો ઠીક.

* * *

પારવતી—અલી વાહ લખમી! માહારાજની છબી જોઇને! શી શોભા! ઝીણું બારીક વસ્તર પહેર્યું હતું! ગળામાં કંઠી નાખ્યા હતા! માથું ઓળ્યું હતું! ને અતરની ભભક તો કેટલી મારતી હતી!!

મહાલક્ષ્મી—અલી પારવતી. તું તો ઠાકોરજીનાં દર્શન કરવા આવી હતી કે માહારાજનાં!! જા જા પાપમાં પડે છે.

પારવતી—મેર મુઈ એમાં વળી પાપ શેનું! એવી ડાહી હોય તો કહે જોઇએ, આજ ઠા-કોરજીએ શો શણગાર સજ્યો હતો!

માહલક્ષ્મી—બૈરાં લુગડાં ઘરેણાં પાછળ ગાંડાં તે ખોટું નહી. ઠાકોરજીએ શો શણગાર સજ્યો હતો તે તો મારા ધ્યાનમાં પણ નથી. આપણે તો ભાવથી આવી દર્શન કરીયે તેટલું જ. આપણાં બૈરાંને ધરમનું બરાબર જ્ઞાન નથી એ પેલા હરદા-સબાવા કહેતા હતા તે ખરૂં છે. ત્હને તો અલી દર્શન કરતાંયે નથી આવડતાં!

પારવતી—અલી માહલખમી! તું તો પંડીત થઈ ગઈ લાગે છે! દેવ દર્શન જઇએ, સાંજ સવાર ઘીનો દીવો કરીયે, ભરામણને જમાડીયે, ને અપવાસ કરીયે તે ધરમ. અમે તો બા બીજો ધરમ નથી જાણતાં. વળી દરશન કરવાં એટલે ઠાકોરજીએ શો પોશાક ધર્યો છે, શો શણગાર ધર્યો છે, હીંડોળામાં છે કે કેમ; તે એ ન જોઇએ ત્યારે દરશન શેને કહેવાતાં હશે વારૂ!

* * *

ગંગા—અનિલા! જોયું કે! એક મહારાજને જોવા, અને ઠાકોરજીને બદલે ઘરેણાંલુગડાં જોવા, બીજી પરમેશ્વર રૂપી પતિને ભુખે રાખીને, અને ત્રીજી જુઠું બોલી તેને ઠગીને બે માણસનાં મો જોવા, જનારીઓને લોકો આસ્તિક ગણે છે તેના દાખલા જોઇ લેજે.

અનિલા—માશી! ત્હમારી સાથે આજે આવી ત્યારે આ બધી ખબર પડી. હું તો એમ જાણતીતી કે આ બધી સ્ત્રીઓ તો ખરેખરી ધર્મી હશે. માશી, ત્યારે પૂજા પાઠમાં દીવસ ગાળનારીઓ એવી હશે કે કેમ!

ગંગા—ના અનિલા, એમ છેક તો નહી. ઘણાંકનું ઇશ્વર તરફ મન તો ખરૂં, પણ કાંઈક ડોળ અને કાંઈક બેસમજ. પૂજામાં રૂપાની દીવીઓ, રૂપાનાં વાસણ રાખી માત્ર બીજાને બતાવવા સ્હવારમાં વ્હેલાં પુજા ન કરતા દશ અગીઆર વાગે ઘણાંયે પુજા કરે છે તે તેં નથી જોયાં!

રૂખમણી—ગંગાભાભી, પણ બધસાયબ એતો ખરૂં.-બધ્યું મારૂં મન પણ એવું ખરૂં. ત્હમારા દિયરને શીરસ્તેદારી મળી ત્યારથી લોકોની આવરજાવર બહુ થાય છે. મારે પૂજા કરવાનો વખત પણ એવે જ વખતે છે. કાલેજ તેમને મેં કહ્યું કે "જુઓ હવે તમારી પાસે એ માણસ આવે ને હું આ પીતળનાં વાસણો લઇ પૂજા કરૂં તે ખોટું, મારે ગમે તેમ કરી રૂપાનો પુજાપો કરી આપો " પણ ગંગાભાભી, આજની ત્હમારી વાતથી મને લાગે છે કે ઇશ્વરને સંભારવો તેમાં બીજાને બતાવીને શું કામ? હવે હુ રૂપાના વાસણ નહીં મંગાવું, જે છે તેથી જ ચલાવીશ ને સ્હવારમાં વ્હેલી ઊઠી એકાંતમાં જ પૂજા કરીશ.

ગંગા—વારૂ રૂખમણી, ત્હમારા મનમા વસ્યું તેથી બહુ ખુશી થઇ. આપણે ગમે તે ધરમના હોઇએ, અમુક દેવને માનતાં હોઇએ કે નહી તોપણુ આપણા ઘરમાંનું કામ ન બગાડી નિરાંતનો વખત ખાસ કહાડી તેટલી ઘડી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવું. શ્રદ્ધા એજ મોટી વાત છે.

અનિલા—ગંગાભાભી એ વાત તો ખરી. ગયા શ્રાવણ મહીનામાં આપણે મારા મામાને ત્યાં ગયા હતાં તે વખતે તમે હાથમા પાર્થિવ રાખી સ્તુતિ કરતાં હતાં. મામા કચેરીમાં ગયા હતા, મામી રાંધતાં હતાં, ને વિનોદને મેડીપેથી પડતાં જોયો, તો પણ તમે પુજા કરતાં ઉઠયાં નહી. મામી તમારા ઉપર ચીડાયાં ત્યારે ત્હમે કહ્યું કે પૂજા અધુરી રાખી નહી ઊઠું, જે થશે તે સારૂં જ થશે. તે વિનોદ ત્રીજે માળથી પડયો પણ કાંઈ જ થયુ નહી તે તમારી પૂજાથી ને ત્હમારી નિર્મળ ભક્તિથીજ એમ હવે મ્હને લાગે છે.

ગંગા—ગાંડી છું, એ તો ઇશ્વિરની મરજી હોય એમ થાય. આપણી તે એવી ભક્તિ કયાંથી હોય. એટલુંજ યાદ રાખવાનું કે પાંચ મીનીટ મળે તો તે વખતમાં ગમે ત્યારે શાન્ત ચિત્તે ઇશ્વરને સંભારી આપણી ભુલો સુધારવી. ને ઇશ્વરના કામમાં લુચ્ચાઈ ન કરવી.

રૂખમણી—હા ભાભી. એના કામમાં લુચ્ચાઈ તો થાય છે ખરી. ઠાકોરજીને દીવો કરવો હોય તો ગંધાતુ ઘી ચાલે ને આપણે ખાવાને ચોખું જોઇએ! વળી દર્શન કરવા જઇએ ત્યારે ચપટી ચોખામાં પચાસ મંદીર પતાવાય! ખરે ગંગા ભાભી આજ હું બહુ શીખી છું. ત્હમારા જેવાં વૃદ્ધ માવીતર હોય તો આપણો સંસાર બહુજ સુધરે.

અનિલા—મારી. હું પણ અત્યાર સુધી શનીવારે હરમાનજીને તેલ ચડાવ્યું, મહાદેવ જઈ આવ્યાં અને શિવરાત્રી કે માતાની આઠમ કરી એટલે બસ એમ જાણતી. મારે ત્યાં સવારમાં તો ફાવે એમ નથી માટે રાત્રે સુતી વેળા દસ મીનીટ ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરી પછી સુવાનો નિયમ રાખીશ. વારૂ મારી, આજ તો બહુ વાર થઈ વળી કાલ પરમ આવીશ.

ગંગા—વારૂ બેન. આવજે હો. બને તો આવતી રહેજે, તારા માસાને તારા વીના નથી ગમતું ને આજ તો મળી શકી નહી. લે રૂખમણી-કચેરીમાંથી ત્યારે ત્યાં પણ આવ્યા. તું પણ આવજે હો.

રૂખમણી—વારૂ ભાભી. અનિલા, હવે આવે ત્યારે જરૂર બોલાવજે.

સુબન્ધુ.

વાર્તાલહરિ.

ઉર્મિલા.

સ્ત્રીલેખ-લખનાર સૌ. ઉર્મિલા.

(ગયા માસથી ચાલુ.)

પ્રબોધે બીજો કાગળ ફોડયો ને વાંચ્યો.

પ્રિય.

વિ. હું ધારૂં છું કે હવે તમે પરીક્ષામાંથી પરવાર્યા હશો તો થોડા દિવસમાં આણી તરફ આવશો એવી આશા રાખું છું. આજ સુધી ધીરજ રાખી પણ હવે નથી રહેતી. અહીં આવી સમરૂપી સ્નેહગાંઠ બાંધી ત્હમારી ઉર્મિલાને મુંબાઇ લઈ જાઓ એજ ઇચ્છું કું મ્હારા હૃદયમાં જે જે ઉર્મિઓ ઉછળી રહી છે તે પત્રદ્વારા બહાર કાઢવા શક્તિમાન નથી. માગશર શુદ ચોથ ગયા પછી નીકળશે. વિશેષ શું લખું.

એજ.

આ બન્ને પત્રો વાંચી પ્રબોધનું હૈયું પીગળ્યું ને અમદાવાદ જવાનો વિચાર કરી પત્ર લખવા બેઠો.

પ્રિયબન્ધુ-ચંદ્ર.

વિ. ત્હારો પત્ર મ્હને મળ્યો. ત્હારા લખ્યા પ્રમાણે વર્તવા મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે ને આવતી કાલ સાંજરે મેલમાં નિકળીશ. મ્હારા આવવાના ખબર તથા જોડેનો પત્ર પહોચાડજે. સર્વ બન્ધુઓને પ્રણામ. રીઝલ્ટ (પરીક્ષાનું પરિણામ) એકવીસમીએ જણાવાનો છે. તે ઉપર હું ત્યાંજ હઇશ. મ્હારી ઓરડી સાફ કરાવી રાખજે. મ્હોટાભાઇને પણ પત્ર લખ્યો છે. સુર્યશંકર સ્ટેશનપર આવશે. હમણાતો બ્હારોબ્હાર ત્યાં જવું પડશે એમ ધારૂં છું. હાલ એજ.

લી

પ્રબોધ.

બન્ને પત્રો ટપાલમાં પડયા ને બન્નેની અસર જુદી જુદી થઈ. કમળાશંકરને પત્ર મળ્યો. પુત્રના આવવાના સમાચાર જાણી પુત્ર વિયોગથી હૃદય ધબકયું ને હર્ષાસુ આવ્યાં. ચંદ્રલક્ષ્મીપર વખતોવખત ખીજવાતો. સુર્યશંકરને સ્ટેશનપર જવા કહ્યુ ઓરડીજ નહી પણ આવે કે તરત દુધ-ચાહ વીગેરે તૈયાર રાખવા નોકરોને વર્ધી આપી. આ ઉપરાંત પ્રબોધચંદ્ર પરીક્ષા આપી ઘણે દીવસે આવતો હોવાથી તેમજ આજ લગ્નનો દીવસ નકી થયો હોવાથી કસાર રાંધવામાં આવ્યો હતો. રસ્તા ઉપર ઘર હોવાથી કમળાશંકર દરેક ગાડીના અવાજે બ્હાર નીકળતો. પણ ગાડી ઉભી ન રહેતાં ચાલી જતી ત્યારે નિરાશ થતો. આખરે એક ગાડી ઉભી રહી ને તેમાથી પ્રબોધચંદ્ર, ચંદ્રશંકર, સુર્યશંકર ને રજનીકાન્ત ઉતર્યા. પ્રબોધ કમળાશંકર તથા ચંદ્રલક્ષ્મીને પગે લાગ્યો. સઘળા બેઠા ને ચ્હાના પ્યાલા નીકળ્યા. રજનીકાન્તે જેવો ચાહનો પ્યાલો ઉપાડયો કે ચંદ્રશંકર બોલી ઉઠયો— રજનીકાન્ત, આ શું ! બ્હેનને સાસરે ચાહ પીવાય કે ?

રજનીકાન્ત—અમારો આજનો સમ્બંધ નથી. ને તેમ છતાં બ્હેનને સાસરે પાણી પણ ન પીયે એવો અમારે ત્યાં રીવાજ નથી સર્વ મિત્રો છુટા પડયા ને પ્રબોધ પોતાની ઓરડીમાં જઇ પલંગપર પડયો. ઉર્મીલા—રીઝલ્ટ વીગેરેના વિચારમાંને વિચારમાં ઉંઘી ગયો ને છેક પાંચ વાગે ઉઠયો. ન્હાઇને તૈયાર થઈ ચંદ્રશંકરના ઘર તરફ ગયો જ્યાં સર્વ તેની રાહ જોતા હતા. ચંદ્રશંકરના ઘરમાં નિચે હીંચકાપર ઉર્મિલાને જોઇ. બન્નેની આંખ મળી, હૃદય અથડાયાં, પણ બોલવાનો અવકાશ નહોતો.

જેવી રીતે પ્રબોધના લગ્નનું શંકરપ્રસાદે કમળાશંકરને ત્યાં કહેવરાવ્યું હતું તેવીજ રીતે રજનીકાન્તના લગ્નનુ સુપ્રભાના બાપે શંકરપ્રસાદને ત્યાં કહેવરાવ્યુ હતું. ચાહપાણી હોવાથી સર્વે સખીઓ ભેગી થઈ હતી.

આજ સોમવાર છે—ગુરૂવારે લગ્ન છે. રજનીકાન્ત તથા પ્રબોધચંદ્રનો રીઝલ્ટ પણ આજ જણાવાનો હતો. ત્રણ વાગ્યા-ચાર-સાડાચાર થયા ને ચંદ્રશંકર તથા રજનીકાન્ત પ્રબોધની ઓરડીમાં દાખલ થયા. તાર ઓફીસમાં આવવા કહ્યુ તેના ઉત્તરમાં પ્રબોધે કહ્યુ

"ના હુંતો નહિ આવું. ત્યાં ગયે શું વિશેષ છે! આવવાનો હશે તો તાર ઘણોયે ઘેર આવશે. નકામુ ત્યાં જઇએ ને નિરાશ થઇએ તો ભાગે પગે આવવું પડે. ત્હેના કરતાં ન જવું એ વધારે સારૂં." આખરે ચંદ્રશંકર ને રજનીકાન્ત એ તાર ઓફીસમાં ગયા. તાર ઓફીસ આગળ છોકરાઓની ભીડ જબરી હતી. સાડાપાંચ છ થયા ને તાર આવવા માંડ્યા તે વખતની માનસિક સ્થિતિ અનુભવ શિવાય સમજાય એમ નથી. પ્રથમ રજનીકાન્તનો તાર આવ્યો–થોડીકવાર બીજાના તાર આવ્યા ને બન્ને મિત્રોને પ્રબોધને માટે ચીન્તા થતી હતી ત્યાં પ્રબોધના નામનો તાર આવ્યો. રજનીકાન્ત ને ચંદ્રશંકર ઉતાવળા ઉતાવળા પ્રબોધને ઘેર ગયા. દાદરે ચડતાં જ ચંદ્રશંકર પ્રબોધને કહેવા લાગ્યો કે-પ્રબોધ તું ને રજનીકાન્ત સેકન્ડ ક્લાસ" આ સાંભળતાં જ હૃદય ઉછળ્યું. આંખમાં આંસુ આવી ગયાં ને ઇશ્વરનો ઉપકાર માની કમળાશંકરને ખબર કરવા ગયો. કમળાશંકર બહુ જ ખુશ થયો. સૂર્યશંકર આ ફેરી પ્રીવીઅસમાં નાપાસ પડયો હતો; પ્રબોધ પાસ થયો ને ઉર્મિલા જેવી સાથે લગન થશે જાણી ચંદ્રલક્ષ્મીના મનમાં બિન્નતા જણાઈ, પણ ઉપરથી આનંદ દર્શાવવો પડયો. આનંદમાં દિવસો ગયા—લગ્ન થયાં-ટીપાર્ટીઓ અપાઇ ને ઉર્મિલાને મુબાઈ જવાનો વખત પાસે આવવા લાગ્યો. ઉર્મિલા સાસરે આવી, ને જવાનો દિવસ નક્કી થયો. કાન્તા—સુપ્રભા સ્ટેશન ઉપર આવવાનાં હતાં. કમળાશંકરને પ્રબોધ મુંબાઈ જાય તે ઠીક લાગતું નહોતુ. પણ પ્રબોધ ચંદ્રલક્ષ્મીનો સ્વભાવ જાણતો હતો. " હું અહીં રહીશ તો પાછી તકરાર થશે. હમણા તો નવે નવું છે એટલે ઠીક, પણ પછી-' પ્હેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી ' એમ થશે" એવું લાગવાથી જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

સ્હાંજના ૭ થયા કે 'આવજો' ' વ્હેલા આવજો ' ' શરીર સમ્ભાળજો ' ' કાગળ લખજો ' એવા શબ્દરૂપી વર્ષાદમાંથી પ્રબોધની ગાડી સ્ટેશન તરફ ઉપડી. એક ગાડીમાં પ્રબોધ સૂર્યશંકર ચંદ્રશંકર ને રજનીકાન્ત હતા ત્યારે બીજી ગાડીમાં ઉર્મિલા કાન્તાને સુપ્રભા હતાં. સ્ટેશન ઉપર આવ્યાં, ટીકીટ–પાસ લેવાયાં, ગાડી આવી, બેઠાં. ગાડી ઉપડતી વખતે ઉર્મિલા કાન્તા ને સુપ્રભાના આંખમાં ઝળઝળીયાં આવ્યાં. કાન્તા બોલી–બ્હેન, શરીર સંભાળજે, પ્રબોધભાઇની આજ્ઞા પાળજે ને એ સુખ આગળ આ વિયોગી બ્હેનને વિસારીશ નહીં. આટલું કહેતાં ત્હેની છાતી ભરાઈ ગઈ. ઉર્મિલા બોલી–બ્હેન હું ત્હમને કોઇને નહી ભુલું ને બરાબર કાગળ લખીશ. ત્હમે આમ કરો છો તો ત્યાં હું એકલી શુ કરીશ.' આખરે ગાડી ઉપડી–નજર પહોંચી ત્યાં સુધી બધાં એક બીજા સ્હામું જોઈ રહ્યાં. ગાઢ પરિચયમાં નહી હોવાથી સ્નેહભર ટુંકી ટુંકી વાતોમાં આનંદ લેતાં અડધાં ઉંઘતાં અડધાં જાગતાં ગ્રાંટરોડ સ્ટેશનપર આવી પહોંચ્યાં. વિક્ટોરીયા મારફતે ઘેર આવી થોડીવારે પ્રબોધ સામાન ખરીદવા બ્હાર નિકળવા જતો હતો ત્યાં ઉર્મિલાએ કહ્યું—હાલ જરા આરામ લો. મારી પાસે ભાતુ છે તે ખાઓ ને પછી સાંજના જજો. પ્રબોધ ખાઇને જરા આડો થયો. ઉર્મિલાએ તે દરમીયાન ઘર વાળી ઝુડી સાફ કર્યું—સામાન ગોઠવ્યો, ને પોતાની પેટીમાંથી રૂપીઆ વીસની નોટ કાઢી પ્રબોધના ગજવામાં મૂકી દીધી. સાંજરે પ્રબોધ બ્હાર ગયો, પણ પૈસા લીધા કે ન લીધા તેનું ભાન ન હોવાથી ગુંજામાં હાથ નાંખતાં નોટ આવી. વિસ્મય પામ્યો પણ ક્યાંથી આવી તે સ્હેજ સમજ્યો. જોયતો સામાન આણ્યો ને નોટની વાત વિસરી ગયો.

આમને આમ કેટલાક દીવસ વીતી ગયા બાદ એક રવીવારની સાંજે ઉર્મિલા ને પ્રબોધ બન્ને અગાશીમાં બેઠા હતાં. બન્નેમાંથી એકે ને ખાવું નહોતું, ચુલા ઉપર ચાહનું પાણી ઉકળતું હતું વાતમાં ને વાતમાં પ્રબોધને પેલુ બંધ પાકીટ સાંભર્યું ને ઉર્મિલાને પેટીમાંથી પાકીટ લઈ આવવા કહ્યું. ઉર્મિલા પાકીટ આપી ચ્હા કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. પ્રબોધે પાકીટ ઉઘાડયું તો વરસ દીવસ ઉપર મોકલેલી છબીના જેવીજ નાની છબી હતી. ઘર પણ તેવુંજ હતું, માત્ર છબી પ્રબોધને બદલે ઉર્મિલાની હતી. સાથે સેવીંગ્સબેંકની ચોપડી હતી. પાનું ઉઘાડતાં એક હજાર રૂપીઆનુ ખાતુ દિઠું. પ્રબોધ તો આ સર્વ જોઈ વિચારમાં જ પડી ગયો ત્યાં ઉર્મિલાએ આવી ચાહના પ્યાલા ને રકાબીમાં થોડું ખાવાનું મૂક્યું. 'આ સર્વ શું' એમ જ્યારે પ્રબોધે પૂછયું ત્યારે ઊર્મિલાએ કહ્યું—હમણા તમે ચાહ પીયો પછી નિરાંતે સમજાવીશ. પરવાર્યા પછી ઉર્મિલાએ નીચે પ્રમાણે હકીકત કહી. વ્હાલા-જે વખત મ્હોટાભાઇએ ત્હમને બી. એ. ની પરીક્ષા આપવા ના કહી તે વેળાએ ત્હમે આ' વખત આવશે એમ ધારતા હતા ?! તમે કેટલા નિરાશ થયા હતા તે વાત ચન્દુભાઇએ કાન્તાને કરી હતી. તેજ દીવસે હું કાન્તાને મળવા આવી હતી અને મ્હને ખબર મળી હતી, ને ત્હમારો હમેશનો આનંદિત ચ્હેરો ન જોતાં ખિન્ન ચ્હેરો જોઈ મને મનમાં બહુ લાગી આવ્યું. કાન્તાને ત્યાંથી ઘેર આવ્યા પછી મારી ચોપડીમાંથી તેમજ બીજા મ્હારી પાસે હતા ત્હેમાંથી રૂપીઆ પચીસ પચીસ નનામી રીતે ત્હમને મોકલતી. આ વાત મ્હેં કોઇને કહી નહોતી. વચમાં વડોદરે ગઈ તેથી ત્હમને મોકલી શકી નહિ. તમારૂ ખાતુ સેવીંગ્સ બેંકમાં નથી એની ખાત્રી કરી મારૂ ખાતું ત્હમારા નામનું કરી દીધુ. આટલું કરી તે ચોપડી અને મ્હારી છબીનુ પાકીટ બીજા પાકીટ સાથે ત્હમને મોકલ્યું અને આ પાકીટ ખોલવાની ના કહી હતી."

"વ્હાલી, મ્હને દરરોજ વિચાર થતો હતો કે એ પાકીટ ક્હાંથી-ક્યાંથી આવ્યું હશે, છૂપી મદદ કોણ કરે છે, એનો બદલો શું વાળું ? પણ તેજ તું છે જાણી હું બહુજ આનંદ પામુ છું. મ્હારે માટે આટલું બધું કરવાનુ શું કારણ !"

"ત્હમે મ્હારા હૃદયમાં વાસ કર્યો છે તે. 'એમાં મ્હે વધારે કાંઈ કર્યું નથી. આ સ્થિતિએ આવ્યા તેનું સુખ પણ હુંજ ભોગવવાની છુ ને! તો પછી ત્હમને આ સ્થિતિએ લાવવા. એમ. કરવું તે. કંઇ ફરજ કરતાં. વિશેષ. નથી.. એ. રૂપીઆ. તમારા. જ છે."

"પ્રિય ઉર્મિલા, તારા ઉપકારનો બદલો શી રીતે વાળીશ? " એટલું બોલી હૃદયના ભારથી માથું ઉર્મિલાના ખભે નાખ્યું.

"પ્રબોધ, ગભરાશો નહી. શાન્ત થાઓ—કોનો ઉપકાર ? આપણામાં તફાવત ગણો છે ! મ્હારા સમ—એ વિશે વિચાર જ ન કરો. લો પાણી પીઓ." એમ કહી પાણી પાઇ શાન્ત કર્યો.

પ્રબોધ શાન્ત થયો ને બોલ્યો-ઉર્મિલા, ઇશ્વર આપણો સ્નેહ અખંડીત રાખે. મ્હને લાગે છે કે એ સ્નેહની ગાંઠ બાંધનારને થોડા વખત પછી તું જન્મ આપીશ.

ઉર્મિલાએ સ્મિત કર્યું ને કાંઇક લજ્જાથી બોલીજ નહી.

* * *

બારએક મહીના પછી પ્રબોધ રાજકોટમાં સરકારી નોકરીમાં રહ્યો. આ વખતે તે એમ એ થયો હતો. ઉર્મિલા પણ સાથેજ હતી પણ ઉર્મિલા એકલી નહોતી, કારણ ને પાંચેક મહીનાના છોકરાની ખાતરબરદાસ કરવાની હતી. આ સુખી કુટુમ્બ હજી પણ પોતાનો ખાનગી વખત સાહિત્યમા, દેશ—જનસમાજની સેવામા સુન્દરી આનદ ને સ્નેહમા રહે છે ને પતિપત્ની તથા બાલક સૌને પ્રિય થઇ પડ્યા છે

વર્તમાનરંગ.

પ્રિયજનનુ અવસાન

વ્હાલા વિદાય લઈ ચાલી ગયાં, ગયા હા '
મૂકી ગયા નયન નિર્મલ આંસુધેર્યાં,
કૂળા, મિઠા જીવન ઝેર ઝીણે ભરાયા,
ને પ્રેમિના હૃદય સૂરત શોકભીના

પ્રિયજનનો વિયોગ, વ્હાલાનુ મૃત્યુ,—એ આ દુનિયામા કેટલો બધો સાધારણ બનાવ છે? અને છતા ત્હેની સમિપતા કેટલી બધી હૃદયભેદક છે?.. વિદ્વાનો અને ફિલસુફોની ગગનવિહારી પાંખો ત્યા બંધ થઈ જાય છે મનુષ્યહૃદયના વજ્રપટ વીંધતી સાક્ષરો અને કવિવરોની દૃષ્ટિ ત્યા મુગ્ધ બની રૂહે છે, ભક્તો અને સતોની જીવનઉદ્ધારક ઉક્તિઓનો પ્રબળ વેગ પણ ત્યા મન્દતા પામે છે! ફિલસુફી, વિદ્વત્તા, અનુભવ અને આત્મજ્ઞાન, એ સર્વ મૃત્યુશૈયા આગળ કેટલા બધા અર્થશૂન્ય, બળહીન લાગે છે? આ મહાન્ મનોવ્યથાનો સર્વ જગતને, વ્હેલોમોડો પણ, પરિચય તો થવાનો જ!—કારણ જીવનની સાથે મૃત્યુ અતિ સુદૃઢ બન્ધનોથી સાંકળાયલું છે અમને કેટલાક વર્ષ ઉપર મરણ એ શુ ત્હેનો વિચાર પણ ન્હોતો, અને કદિ કદિ ત્હેવા વિચારનો આભાસ થઈ આવતો ત્યારે પણ દૂર દેશોમા થતા ધરતીકપની કિંવા મહામારીની કહાણીઓ નિદાંપ અજ્ઞાનતામા આપણે જે બેદરકારીથી સાંભળીએ છીએ, ત્હેને મળતા તે વિચાર હતા. હાલ એ અનુભવ બદલાયો છે! યૌવનની મિઠાશમા વ્હાલાના વિયોગ રૂપી વિપ ભળ્યુ અને જીદગીના પ્રથમાનન્દનો વિકાસ—પ્રીતિ સુખના ઉલ્લાસની લલિત લહરીઓનો હૃદયમા વિલાસ, એ માત્ર સ્વપ્નદર્શન જેવુ જ રહ્યું છે.. પ્રિય વાંચનાર ' ત્હમને કદિ ઈશ્વરેચ્છાથી એ કટુ અનુભવે પોતાના દંશદુ:ખથી દૂર રાખ્યા હોય તો—પ્રેમ અને દયા સ્વરૂપ પરમેશ્વર પાસે એટલું જ માગો કે બાકીનું ત્હમારૂં રહેલું જીવન એવી કડવાશથી મુક્ત કરે

પરન્તુ આપણી આશાઓ અને વૃત્તિઓ ભાવિની ગતિ ઉપર કિંચિત્ પણ અસર કરી શકતી નથી, એ નિર્વિવાદ છે. અને તેથી જ અમારે પણ એક એવા અત્યંત શોકજનક અનુભવનું અહિં સૂચન કરવું પડે છે. અમારી એક લેખક-ભગિનીને, હેમના યૌવન વિકાસના પ્રારંભમાં જ-જીવનયાત્રાના પ્રયાણની શરૂઆતમાં જ, સર્વશક્તિમાન્ પરમાત્માની અકલ ઇચ્છાનુસાર, પ્રિય પતિના સ્નેહસહવાસમાંથી દૂર થવું પડ્યું છે,-પ્રભુપદે ગમન કરનાર પ્રિયતમના ઐહિક અવશેષ રૂપે જ રૂહેવું પડ્યું છે! આવા હૃદયભેદક બનાવની નોંધ લેતાં અમને અતિશય ખેદ થાય એ આશ્ચર્ય જનક નથી; કારણ એ સ્વર્ગસ્થ યુવાનના પ્રીતિમય પરિચયમાં હોવાનો લાભ તો અમને મળી શક્યો ન્હોતો, છતા એમનાં ધર્મપત્નીની લેખિની દ્વારા એમના સ્વદેશપ્રેમી હૃદયની સાથે અમને કાંઈક સંબન્ધ થયો હતો-એમની દેશદાઝભરી વિદ્વત્તાનો સહવાસ અમને મળી શક્યો હતો, એમ અમે માનીએ છીએ: અને તેટલા જ પુરતું, એમના અકાલ મૃત્યુથી ભાષાસાહિત્યને, દેશોદયનાં સાધનોને, અને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના પ્રયત્નને નિઃસંશય હાનિ થઈ છે એમ માનવું અકારણ લાગતું નથી. હવે, પ્રભુ એમના અમરતત્વને પોતાની સમિપમાં રાખો એટલી અમારી નમ્ર સપ્રેમ યાચના છે!

ઈશ્વરના દરબારમાં તો કાંઈ ન્યૂનતા નથી, પરન્તુ અમારા તે પરલોકવાસી બન્ધુની પાછળ રહેલી અર્ધાંગનાને-અમારી લેખક ભગિનીને દિલાસો પણ શું અને કેવો આપવો, એ હૃદયને સુઝતું નથી.

'વ્હાલી બ્હાલાં! મદન કરવું એય છે એક લ્હાણું.'—

અને

'સમ્બન્ધીના મરણ પર્છી, ના સર્વ સમ્બન્ધ તૂટે.'

એ આધ્યાત્મિક કવનો હેમના આચાર અને વિચારમા ઉતારવા હેમને વિનવીએ, તો અમને આશા છે કે એમનું દુઃખભારથી દબાતું અંતર્ કાંઈક શાન્તિ મેળવી શકશે. જીવનમાં દુઃખનો પણ આપણી વિશુદ્ધિને અર્થે મહાન્ હેતુ છે:

'ચળાતી જ્યોત્સ્નાનો મણિમય પ્રીતિપન્થ દીપશે.'

એ કેટલું બધું ખરૂં છે? આપણાં ઉન્નત પ્રયાણ-મૃત્યુનો સુપ્રકાશિત પ્રેમભર્યો ઉજ્વલ પન્થ માત્ર પવિત્ર હૃદય-જીવનોને માટે જ દીપે છે; અને પવિત્ર થવાને જીંદગીની ફુલવાડીમાંથી આપણે પોતપોતાના ક્યારા સાફ કરવા, હેમાંથી કાંટા, કચરો વગેરે આપણે સ્વહસ્તે દૂર કરવું, એ બધું આવશ્યક છે.

અને

' છે વૈધવ્યે વધુ વિમલતા, બ્હેન! સૌભાગ્યથી કંઈ!
' છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, બ્હેન શૃંગારથી કંઈ!
' બાળાં! ત્હારા મૃદુ હૃદયને ઓપ વૈધવ્ય આપી,
' ઊંચે ઊંચે તુજ દિલ જશે લેઈ ધીમે ઉપાડી '

એ કુહૂરવનું સ્મરણ કરતાં

' વ્હાલાંઓ, વ્હાલાંને કહેજો:
' સાગરમાં સહુ સાથે વ્હેજો:
'સ્હેવાનાં એક બીજાનાં,
' સાથે સહુ સ્હેજો! '

—આ કવિહૃદયની વિરલ પ્રસાદી અર્પવા રજા લઈએ છીએ.

વ્હાલી બ્હેની! ત્હમારા પોતાના જીવનનું કલ્યાણ અને અમારા સ્વર્ગસ્થ બન્ધુના આત્માનું પરિત્રાણ આવા પ્રકારના ઐહિક વિયોગમાં જ હશે એમ બલવત્તમ ઈશ્વરેચ્છા સમક્ષ દીન બનીને માનવું પડે છે. ત્હમારૂં પોતાનું શ્રેય પણ તદનુસાર વર્તનમાં હોઈ,—કરૂણાસાગરની એકાદ પ્રીતિભરી લહરિથી પણ ત્હમે વિમુખ તો નહિં જ રૂહો એ અમારા હૃદયમાં ખાત્રી છે. આત્માઓનો સમ્બન્ધ માત્ર એક જ જીંદગી પૂરતો નથી જ; અને તેથી અલ્પકાળનો વિયોગ ફક્ત સહન કરી કહાડવો એ જ ધર્મ છે.

शेषान्मासान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा

(મેઘદૂતમાં યક્ષની પત્નીને સલાહ આપે છે કે, હવે બાકી રહેલા ચાર મહિના આંખો મીંચીને ગાળી કાઢ)—અનન્ત જીવનના સુખની પ્રાપ્તિની આશા માટે એવી રીતે જીંદગી પ્રીતિભક્તિમય ગાળવી એ વિના બીજું વધારે સારૂં કર્તવ્યપાલન શું?—માટે પ્રિયભગિની! પ્રિય પતિના પરભૂમિ તરફના ઉડ્ડયનને

' થાજો પ્રયાણ સુખ રૂપ તુને, સખા ઓ! '

એમ અહો રાત્ર ઇચ્છી, ત્હમારૂં જીવન સુનીતિની પ્રભાભર્યું રહી ત્હમારા આન્તર સુવાસ સર્વત્ર જગતને સુવાસિત કરતા રહો, એ જ અમે પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થીએ છીએ અને

' મ્હારૂં સ્હેવું! બ્હેની! છાયો આવશે. '

કન્યાવિક્રય અને આપણાં આસુર લગ્ન: જેમ જેમ આપણા હિન્દુ કુટુમ્બોમા કેળવણી વધતી જાય તેમ તેમ આપણા અધમ રીત રિવાજ ઘટવા જોઇએ હલકી ઇચ્છા લાલસાઓ ઓછી થવી જોઇએ અને નીચ વૃત્તિઓ નિર્મૂલ થતી જાય, એમ થવુ જોઇએ એમ અમારૂ માનવુ છે અને આ અનુભવ થવાનો સભવ કેટલાક સમય ઉપર ઉદયમાન થયો હતો હાલ પણ જ્ઞાન મેળવવાને કમનશીબ રહેલી અને તેથી પછાત પડી રહેલી જ્ઞાતિઓમા પણ થોડા વધારે કેળવાયલા મનુષ્યોએ મસારદૂષણો દૂર કરવાને સબલ પ્રયત્નો કરવા માડયા છે અને અનેક જગોએ તે ચાલુ છે, એ જોઈ ખરેખર આનન્દ થય છે પરન્તુ કેળવણીમા દરજ્જામા સાસારિક સ્થિતિમાં, પૈસામા, અમલમા, અને સાક્ષરતામા ઊચ્ચ પદે વિરાજમાન થતી જ્ઞાતિઓમા જ્યારે કન્યાવિક્રય અને આસુર લગ્ન અને દુર્વ્યસન વગેરેનો પ્રચાર વધતો જતો નજરે પડે ત્યારે તે જ્ઞાતિઓના ખરા શુભેચ્છકોનું અન્ત કરણ કેટલું દુખિત થાય ત્હેનો વિચાર માત્ર કલ્પનાથી જ આવી શકશે। આ અકના અમારા સમયતરગમા બ્રાહ્મણોની કેટલીક જ્ઞાતિઓએ કન્યાવિક્રય બધ કરવાની હિમ્મત ધરવાનુ શુભ પગલું આર્યાનું નજરે પડશે ત્યાર, તે જ સમયમા બ્રાહ્મણોની ઉચ્ચતમ જ્ઞાતિઓ જે આખા હિન્દુસ્થાનમા સર્વોત્તમ પદ પ્રાપ્ત કરી શકી છે-ત્હેમનામા આસુર લગ્નો થતા જોઈ અમને અતિશય ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે વિશેષ દિલગીરી એ છે કે એવાં લગ્નોમા ભાગ લેનાર-ત્હેમા સહાય કરનાર હિન્દુસસારસુધારકો અને નીતિધર્મસસ્થાપક ગુરૂશ્રીનો શિષ્ય વર્ગ જોવામા આવે છે।

ગૂર્જરાતી સમારસુધારકો અને ધર્મસસ્થાપકો જ્યા સુધી પોતે આગળ પડીને સુધારો કિંવા ઉદ્ધાર કરવા આગળ પગલા નહિ લે-અને આવી રીતે પાછા પગલા ભરતી યોજનાઓને ઉત્તેજન આપતા રહેશે ત્યા સુધી એમની પાસેથી આપણા દેશના અભ્યુદયને માટે તન તોડીને પ્રયત્નો કરવાની આશા ક્યાથી રાખી શકીશુ ? ત્યારે હવે અમારે ત્હેમની વિરુદ્ધ મન ધરાવનારા પક્ષ પાસેથી સહાયની આશા રાખવી ?—ખરેખર ! આ સર્વ દેશની દુર્દશાનું, દુર્ભાગ્યનુ ચિન્હ નહિ તો બીજુ શુ ?

લગ્નગ્રન્થીની પવિત્રતા, લગ્નપ્રેમની ઉચ્ચતા, ગૃહસસારની દિવ્યતા કબુલ કરતા આગ્રહથી ત્હેનું પ્રતિપાદન કરનારા મનુષ્યો પણ આ પ્રમાણે નિર્બલ થઈ, લક્ષ્મીની લાલસામા અજ્ઞાન બાળકીઓનો ભોગ આપવામા સામેલ થાય અને ત્હેવા પ્રકારના સબન્ધને *લગ્નના પવિત્ર નામથી ઓળખે, ત્હેમના કરતા મેસક એ વધારે સારું છે જ કે, એવા લગ્ન* તરીકે મનાતા સબન્ધોમા—એક મ્હોટો તોલવાનો કાંટો લઈ, એક બાજુએ નિર્દોષ બાળકી અને બીજી તરફ મ્હોરેનો ઢગલો, એ રીતે તોળી, સમતોલન થાય એટલે બીજી બધી ધમાલ બધ કરી, ત્હેને જ લગ્નનું નામ આપી દે!—આથી દુનિયાંને એક ફાયદો તો થશે જ, અને તે એ કે ત્હેમા નિરતર વધ્યે જતા આવી રીતના ઢોગધતિગ ઓછાં થવા માડશે! એય પણુ આપણા સુધારકો અને ધર્મ પ્રવર્તકોનુ કામ જ છે ને!!!

સુમન્ત, બન્ધુસમાજ

મનવતા આવડે છે. આપણામા સ્ત્રિયો પોતાને પતિની દાસી કહેવડાવે છે સેવકનું કામ છે કે સેવ્યને મ્હોટપ આપવી પણ, અમે તો હવે ઈંગ્રેજી ભણ્યા એટલે આપણા હક સરખા !"

ગુણસુંદરી– શાનુ કહે છે જે હક સરખા નથી ? ખાવુ, પીવુ, સર્વ તમારે ને અમારે સરખુ જોઇયે છિયે પણ સરખા હક કરીને તમારાથી ગર્ભ ધરાવાનો નથી ને અમારાથી અમારૂ કામ છોડાવાનુ નથી સેવ્ય સેવક એ નામથી કોઈ મ્હોટુ ન્હાનું બનતુ નથી શેઠ નોકરને વાસ્તે મજુરી કરે છે ને નોકર શેઠને સારૂ મજુરી કરે છે દેખાવમા શેઠ ઉપરી ને નોકર હાથ નીચે, પણ ઉભયને પરસ્પરની ગરજ હાથ ઉપર ને પગ નીચે– એથી ઈશ્વરને મન હાથ વધારે નથી ને પગ ઓછા નથી શાના વગર ચાલશે ? સ્ત્રી પુરૂષને પણ એમ જ છે મ્હારા ને તમારા સરખા હક, પણ મને ઈશ્વરે તમારા કરતા ચાર તસુ નીચી કરી તે કંઈ ઉંચા થવાશે ને સ્ત્રી મટી પુરૂષ થવાશે ? અમારા કામમા તમે અમને અયોગ્ય હરકત કરતા હો, અમને માણસને ઠેકાણે ઢોર ગણતા હો ત્યાર તમારો દોષ. આ તો શુ ? પુરૂષ તો પુરૂષનુ કામ કરેસ્તો ને સ્ત્રિયે ઘરની ચિન્તા ન ઉપાડવી, ને ટાપટીપ કરી ગપાટા મારવાને બેઠી રહેવુ ને ધણીને કહેવુ કે મ્હારે તો ખાવાનું જોઇએ, પ્હેરવાનું જોઇએ, રસોઇયો જોઇએ, ને તમારા મા બાપ વૃદ્ધ થયા માટે હું કાંઈ મ્હારૂં જોબન જવા દઉં ?–એ તો કેવુ કે ત્હારૂં મ્હારૂં સહિયારૂં ને મ્હારૂં મ્હારૂં પોતાનુ આપણે એવા થઈ આપણું ઘર બગાડવુ ને દીકરિયોને એવી કરી જમાઈના ઘર બગાડવા. એ તો બહુ સારા ધંધા માંડયો તમે બ્હાર દીવાન થાવ તો તમારૂં ઘર દીવાનના જેવુ કરવુ, તમારા કુટુંબને દીવાનના કુટુંબનુ સુખ આપવુ, ને તમે તમારા બ્હારના મમના વમળમાંથી થાકી ઘેર આવો ત્યારે તમારી પદવી જેટલા ઉંચા સુખ સંસારમા તમને લઈ લેવા એ અમારૂં કામ ને એમા અમારી વડાઈ "

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૨ જો

પાન્થ.

સમય તરંગ.

વખાણવા યોગ્ય સ્મારક: પોતાના સ્વર્ગસ્થ પત્ની સૌ. ડાહીલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ શ્રી મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ કેટલાક વર્ષ ઉપર નડિયાદમાં એક પુસ્તકશાળા કહાડી હતી, આ લાયબ્રેરીના પુસ્તકો વગેરે શ્રી હાટકેશ્વર મહાદેવના દેવાલયમાં રાખવામા આવતું હતું હાલમા તેઓએ ત્હેને માટે એક સુન્દર વિશાળ મકાન બંધાવી ત્હેનું નામ પોતાના માતુશ્રીના ઉપરથી 'શ્રી ઉમેદ કુમારી મન્દિર" રાખવામા આવ્યુ છે. આ મન્દિરના નીચલા ભાગમા શ્રી ડાહી લક્ષ્મી પુસ્તકશાળા અને ઉપરના ભાગમાં શ્રી ઉમેદકુમારી કન્યાશાળા બેસાડવાની યોજના કરવામાં આવી છે પોતાના વ્હાલાની યાદગીરી કાયમ કરવા આવો સ્તુત્ય માર્ગ સ્વીકારવા માટે નિ:સંશય સાક્ષર શ્રી મનસુખરામભાઇને અભિનન્દન ઘટે છે

સ્ત્રીકેળવણી:—બોરિયા બંદરમાં પ્રજાહિતેચ્છુ મંડળીના સાહાયથી એક **સ્ત્રીસ**માજની સ્થાપના કરવામા આવી છે, જે દર રવિવારે મળે છે, અને સન્નારીઓની સારી સંખ્યા ત્હેમા ઉમંગથી ભાગ લે છે હાલમાં 'બાલશિક્ષણ' અને 'બાલલગ્ન' એ વિષયો હાથમા લેવામા આવ્યા છે

સંયુક્ત પ્રાન્તોમાં સ્ત્રીકેળવણી માટે રિપોર્ટ કરવાને નીમાયલી કમીટીએ ઉચ્ચ વર્ણની સ્ત્રીઓને ત્હેમના ઘર આગળ કેળવણી આપવા સ્ત્રીશિક્ષકો રાખવાની, તથા હિન્દુ અને મુસલમાન બાનુઓ માટે જૂદી જૂદી શાળાઓની યોજના કરવાની અને મદ્રાસની હલકી કોમની નિશાળોના જેવી સંસ્થાઓ ઉઘાડવાની ભલામણ કરી છે

સંસારદૂષણ દૂર કરવાના પ્રયત્ન:—કન્યાવિક્રય વિરુદ્ધ વીરપુરા ત્રિવેદી બ્રાહ્મણોએ એક સંતોષકારક ઠરાવ પસાર કર્યો છે,—'કન્યાના માબાપ, ભાઇ કે કોઇ વડીલ એક પાઇ પણ વરવાળા પાસેથી લે નહિ, તેમજ આડકતરી રીતે લેવડાવે નહિ છતા જેઓ એ ઠરાવ વિરુદ્ધ કાંઇ પણ ધન લે અથવા લેવડાવે તો જે રાજ્યની હદમા તેઓ રહેતા હોય તે રાજ્યને રૂ ૧૫૧ દંડ આપે, રૂ ૧૫૧ મંજકુર વીરપુરા પંચ સમસ્તને આપે, અને દસ વર્ષ નાત બ્હાર રહે. તે પછી આખી નાતને જમાડે ત્યારે જ નાતમાં આવી શકે.'

કાઠિયાવાડમા આવેલા ઉના ગામમા બ્રાહ્મણોની એક નાત પોતાના ઉપર આવેલી કન્યાવિક્રય અટકાવવાની અરજીનો નિર્ણય કરવા થોડા વખત ઉપર મળી હતી, વર-સાઠ વર્ષનો ડોસો છે (ત્હેની એક સ્ત્રી હજી હયાત છે) અને કન્યા-નવ વર્ષની બાળકી છે બધા મળીને રૂ. ૬૫૦ માટે ત્હેનું માગુ થયેલુ કહેવાય છે નાતે વચમા પડી ગમે તેમ કરીને અને જરૂર પડે તો સરકારની મદદ લઇને પણ આવુ યોગ કર્મ થતુ અટકાવવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

જાણવા જોગ સમાચાર: બંગાળાની બ્રાહ્મ સમાજમા લગભગ પચીસ સ્ત્રીઓ ગ્રેજ્યુએટ હોવા ઉપરાત ત્હેમની ઘણી મ્હોટી સંખ્યા કાલેજોમા અભ્યાસ કરે છે.

મધ્ય હિન્દુસ્થાનમા આર્યસમાજ તરફથી સ્ત્રીઓને પણ જનોઇ આપવામાંઆવીછે.

ચીનના લોકો વેપારની વસ્તુની પેઠે બેદરકારીથી પોતાની પુત્રીઓને લગ્નમા વેચે છે

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમા જ ફક્ત મ્હોટી ઉમર થઇ ગયા છતા કુંવારી રહેલી એવી લગભગ એક લાખ સ્ત્રીઓ છે.

અત્રે થોડા દિવસ ઉપર ઔદિચ્ય સહસ્ર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં એક ૧૮ વર્ષની વિધવાનું ૦ વર્ષના યુવાન સાથે પુનર્લગ્ન થયુ હતું,

કપડવણજમા પાણીના બાંધકામ માટે મર્હૂમ શેઠ મણિભાઇ શામળભાઇના વિધવા ી બાઇ જડાવે રૂ ૨૧૦૦૦ આપવાની ઇચ્છા કલેક્ટરને જણાવી છે

સુરતની વીસા ખડાયતા અમદાવાદી વાણિયાની નાતમાં એવો ઠરાવ કરવામા આવ્યો ો કે, એ નાતમા જો કન્યાની અછત હોય તો બ્હાર ગામની કન્યા લાવવાની છુટ છે.

મોરબી તાબે ટંકારાના દામોદર હીરાચંદના છોકરાને કન્યાવિક્રય કરવા માટે મહા ે નાતબ્હાર મૂક્યો છે

Registered No. B 436

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૨	પ્રકાશક,	ઈ સ. ૧૯૦૫ અષાઢ.
અંક ૧૧	બન્ધુસમાજ.	વિ.સ ૧૯૬૧ જુલાઈ.

વિષયસૂચન

લવાજમની પ્હોંચ.

૧૮૬ (ન ૧૪૧) દા નવલ કિશોર તખ્તસિંહજી હોસ્પીટલ (વ.૨) ભાવનગર ૧—૪—૦
૧૮૭ (ન ૧૪૩) સૌ. બ્હેન જયાલક્ષ્મી ચુનીલાલ (વ ૨) વેરાવળ ૧—૪—૦
૧૮૮ (ન. ૧૧૩) સૌ. ચંદ્રબા (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૮૯ (નં ૪૧૩) રા. સુન્દરલાલ કેવળરામ વોરા (વ. ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦
૧૯૦ (ન. ૪૧૪) ,, નટવરલાલ દુર્લભજી વૈદ્ય (વ. ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦
૧૯૧ (નં. ૮) ,, રમણિકલાલ બેચરલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૯૨ (ન. ૨૦૪) ,, પુરૂષોત્તમ મંજલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૯૩ (ન ૪૧૫) ,, રેવાશંકર જગજીવન (વ. ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૧૯૪ (ન. ૪૧૬) ઓશિક્ષણ પદ્ધતિ પાઠશાળાના લેડી સુ
મિસ બોઝ. (વ. ૨) વડોદરા ૧—૪—૦
૧૯૫ (ન. ૨૮૨) રા નટવરલાલ કનૈયાલાલ (વ. ૨) કુકાવાવ ૧—૪—૦
૧૯૬ (ન. ૨૯૨) ,, ઇન્દુલાલ ચુનીલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૯૭ (ન ૪૬) ,, મદુલાલ ગોપીલાલ બી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૯૮ (ન. ૨૧૯) સૌ વિદ્યાગૌરી રમણભાઇ બી એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૧૯૯ (ન ૪૮) સૌ. શારદાગૌરી સુમન્તરાય બી એ (વ. ૨) વડોદરા ૧—૪—૦
૨૦૦ (નં. ૧૪૫) રા. યશવંતરાય ગોપાળરાવ બી એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૨૦૧ (ન ૪૧૭) રા ડાહ્યાભાઇ કાશીભાઈ પટેલ* (વ ૨) મહુધા ૧—૪—૦
૨૦૨ (નં ૧૦૬) રા. ચંદુલાલ મોહનલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૨૦૩ (ન. ૮૫) રા દા. મણીલાલ ચુનીલાલ (વ. ૨) પાટડી ૧—૪—૦
૨૦૪ (ન. ૪૧૮) રા. પુન્યવંતરાય જસવંતરાય બી. એ. (વ. ૨) મ્હેસાણા ૧—૪—૦
૨૦૫ (ન. ૪૫) રા ઠા. નારણજી ઉમરશી (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૦૬ (નં. ૨૯૧) રા. નરોત્તમદાસ ભાણજી (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૦૭ (ન ૨૧૬) મિસિસ મનિબાઇ નારીયલજી હરિભાઈ (વ ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૦૮ (નં. ૩૦૭) રા. ડંકેશરાય જદુરાય દેસાઇ (વ. ૨) કાલોલ ૧—૪—૦
૨૦૯ (નં. ૨૯૫) રા હીરજી કાનજી શાહ. (વ. ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૨૧૦ (ન.૨૭૩) ડોકટર લક્ષ્મીપ્રસાદ ગીરધરલાલ (વ. ૨) ખેડા ૧—૪—૦
૨૧૧ (ન.૧૮૪) બાઇ વેનબાઈ જેઠાભાઇ આબુ દજી (વ ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૧૨ (નં.૨૫૩) રા ટી કે ઠાકોર (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૧૩ (નં.૧૦૯) રા. મુરારજી નરોત્તમદાસ (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૧૪ (નં. ૨૭૨) રા. માધવલાલ ઝવેરીલાલ યાજ્ઞિક (વ. ૨) ગોધરા ૧—૪—૦
૨૧૫ (ન. ૪૧૯) રા લક્ષ્મીદાસ ભીખાભાઇ પટેલ (વ. ૨) પારડી ૧—૪—૦
૨૧૬ (નં. ૨૦૧) રા. કેશવલાલ સાંકળચંદ જૈન લાયબ્રેરી (વ.૨) માણસા ૧—૪—૦
૨૧૭ (નં. ૫૬) રા દેસાઈ હિમતલાલ પરશુલાલ (વ. ૨) પેટલાદ ૧—૪—૦
૨૧૮ (નં. ૪૨૦) રા. ગોર્ધનભાઇ સારાભાઇ મજમુદાર (વ. ૨) પેટલાદ ૧—૪—૦
૨૧૯ (નં. ૪૨૧) મણીબ્હેન પ્રભાશંકર (વ. ૨) સિદ્ધપુર ૧—૪—૦
૨૨૦ (નં. ૧૨૧) રા. ભોળા ભામદભાઇ ખાદુભાઇ (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦
૨૨૧ (નં ૨૯૦) રા. ઈશ્વરલાલ મીઠારામ (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦

૨૯૭ (નં૦૩૦૮) રા. સૂર્યશંકર સોમેશ્વર દેવાશ્રયી (વ૦૨ લુણાવાડા ૧—૧—૦
૨૯૮ (નં૦૧૭૩) સૌ. દુર્ગાબાઇ, રા. લલ્લુભાઈ કલ્યાણજીના પત્ની. (વ૦૨) સુપરામપુર ૧—૪—૦
૨૯૯ (નં૦૨૦૭) રા. નાગરદાસ રણછોડદાસ (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૦૦ (નં૦૯૭) રા. ખેતસી વેલસી સાયલાવાળા (વ૦૨) કરાંચી ૧—૪—૦
૩૦૧ (નં. ૨૫) રા. છગનલાલ વલ્લભજી કારભારી (વ ૨) બાટવા ૧—૪—૦
૩૦૨ (નં. ૩૧૦) રા. સામળજીભાઈ વરિવંટદેર સાહેબ (વ. ૨) ખીલખા ૧—૪—૦
૩૦૩ (નં. ૩૩૪) મહેરબાન ઠોલનના જાડેજા પ્રિન્સિંહજી (વ ૨) ઠેબરા ૧—૪—૦
૩૦૪ (નં. ૨૫૬) રા. પંડિતજી ગીરધરલાલજી (વ. ૨) લાહોર ૧—૪—૦
૩૦૫ નં. ૪૩૫) સૌ. વસન્તબા, છગનલાલ હરિલાલ પંડયાનાં વૉ (વ. ૨) નડિયાદ ૧—૪—૦
૩૦૬ (નં. ૪૦) સૌ. મણીબાઈ, મુલજી પુરુષોતમ મહેતાનાં પત્ની (વ ૨) ભુજ ૧—૪—૦
૩૦૭ (નં. ૧૯૦) રા. દામોદર રતીલાલ એન્ડ કો. (વ. ૨) કલકત્તા ૧—૪—૦
૩૦૮ (નં. ૪૩૬) રા. આચાર્ય યશવંતરાય દલપતરામ (વ ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦
૩૦૯ (નં. ૧૪૪) રા. લલ્લુભાઇ ભગવાનદાસ મોદી (વ. ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૧૦ (નં. ૧૩) મિસિસ મોરારજી વલ્લભદાસ (વ ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૧૧ (નં. ૩૧૩) રા. મેઘજી વિસનજી સમજા (વ. ૨) માંડવી ૧—૪—૦
૩૧૨ (નં. ૧૮૬) સરભગવત સિંહજી લાયબ્રેરીના મે સેક્રેટરી (વ. ૨) ગોંડળ ૧—૪—૦
૩૧૩ (નં. ૪૩૭) રા. બળવંતરાય હરિશંકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦
૩૧૪ (નં. ૨૭૮) રા. ઓધવજી લાધાભાઈ (વ ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦
૩૧૫ (નં. ૯૪) રા. દ્વારકાનાથ બી રેકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦
૩૧૬ (નં. ૨૭૭) રા. જીવણલાલ લીલાધર માટલુ (વ ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૧૭ (નં. ૧૮૦) રા. ભોગીલાલ ચકુલાલ, (વ. ૨) વડનગર ૧—૪—૦
૩૧૮ (નં. ૪૩૮) રા. મોદી જમનાદાસ ગોરધનદાસ (વ. ૨) ભાવનગર ૧—૪—૦
૩૧૯ (નં. ૧૮૦) રા. ચંદ્રશંકર ગીરજાશંકર ઝા (વ ૨) ધોધા ૧—૪—૦
૩૨૦ (નં. ૧૪૦) રા. દેવચંદ ચતુર્ભુજ કોઠારી (વ ૨) કોચીન ૧—૪—૦
૩૨૧ (નં. ૨૯૦) રા. શ્રીમતલાલ મોતીલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૨૨ (નં. ૧૭૯) રા. સૂર્યશંકર નારાયણશંકર (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૨૩ (નં. ૪૩૯) રા. મણિલાલ ગોવર્ધનદાસ (વ ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૨૪ (નં. ૪૪૦) રા. શેઠ અલાભાઇ શ્રીજીવલભદાસ (વ. ૨) ખેડા ૧—૪—૦
૩૨૫ (નં. ૨૬૭) રા. નરસીંહરાવ ભોળાનાથ બી. એ. સી એસ. (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૨૬ (નં. ૭૯) રા. માણેકધર ગીરજાધર (વ. ૨) ભટીન્ડા ૧—૪—૦
૩૨૭ (નં. ૩૦૫) રા. મોતીલાલ રતનજી (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦
૨૮ (નં. ૪૪૧) રા. મોહનલાલ નાનજી ચીનાઈ (વ. ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦
(નં. ૧૦૩) રા. સુકુલરાય રણછોડરાય બી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
(નં. ૨૫૪) રા ટી સી. ખાંડવાળા એલ. એમ. એન્ડ એસ. (વ૦૨) મલાડ ૧—૪—૦
૩૩૧ (નં. ૪૪૦) પ્રો. રામપ્રસાદ મગનલાલ એમ. એસ. બી. (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૩૨ (નં. ૨૨૩) રા. વજેન્દ્રરાય લક્ષ્મીપ્રસાદ (વ. ૨) વડોદરા ૧—૪—૦
૩૩ (નં. ૪૪૩) રા. શા. ફકીરચંદ દેવજીદાસ (વ. ૨) ખારેલ ૧—૪—૦

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ જું] ઈ.સ. ૧૯૦૫ જુલાઈ—અશાડ વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૧૧ મો.

કાવ્યકુંજ.

મ્હારી માની છબી.

(હરિગીત)

સુસ્મિત કરતા ઓષ્ટ ત્હારા ભાવ નિજ દર્શાવતા,
ને નેહ ભીના નેત્ર મુજપર દિવ્ય વારિ સીંચતા
જે વ્હાલથી તું પૂર્વકાળે બાળને આ ભેટતી
તે વ્હાલથી આલિંગવા શું આજ દોડી આવતી !

નિઃશબ્દ પણ કુદરતથી તું ગૂઢ શબ્દો પ્રેરતી—
"તજ શોકને તું બાલ મ્હારા, અમસ્તો ગભરાવ કાં"
પ્રતિ નાનિ દિનરી સ્વર્ગથી નિજ બાળને અભાગના
મૃદુ હસ્ત પીઠપર કરતી એ વાત તું ઉચ્ચારતી

૨૯૭ (નં૦૩૦૮) રા. સૂર્યશંકર સોમેશ્વર દેવાશ્રયી (વ૦૨ લુણાવાડા ૧—૧—૦

૨૯૮ (નં૦૧૭૩) સૌ.દુર્ગાબાઇ,રા.લલ્લુભાઇ કલ્યાણજીના પત્ની (વ૦૨)સુંદરામપુર ૧—૪—૦

૨૯૯ (નં૦૨૦૭) રા. નાગરદાસ રણછોડદાસ (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૦૦ (નં૦૬૭) રા. ખેતર્સી વેલસી સાયલારાળા (વ૦૨) કરાચી ૧—૪—૦

૩૦૧ (નં. ૨૫) રા. છગનલાલ વલભજી કારભારી (વ ૨) પાટણ ૧—૪—૦

૩૦૨ (નં. ૩૧૦) રા સામળજીભાઈ વકિલ ટંકર સહેબ (વ. ૨) બીલખા ૧—૪—૦

૩૦૩ (નં. ૩૩૪) મહેરબાન ઠાકોર ના જાડેજા શિવસિંહજી (વ. ૨) ઢોકળ ૧—૪—૦

૩૦૪ (નં. ૨૫૬) રા. પંડિતજી ગીરધરલાલજી (વ ૨) લાહોર ૧—૮—૦

૩૦૫ નં. ૪૩૫) સૌ વસન્તબા,છગનલાલ હરિલાલ પંડ્યાનેવાં (વ. ૨) નડિઆદ ૧—૪—૦

૩૦૬ (નં. ૪૦) સૌ મમીબાઇ, મુલજી પુરૂષોતમ મહેતાનાં પત્ની (વ.૨) ભુજ ૧—૪—૦

૩૦૭ (નં. ૧૯૦) રા. દામોદર રતીલાલ એન્ડ કો. (વ. ૨) કલકત્તા ૧—૪—૦

૩૦૮ (નં. ૪૩૬) રા. આચાર્ય યશવંતરાય દલપતરામ (વ ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦

૩૦૯ (નં. ૧૪૪) રા. લલ્લુભાઇ ભગવાનદાસ મોદી (વ. ૨) મુંબાઇ ૧—૪—૦

૩૧૦ (નં. ૧૩) મિસિસ મોરારજી વલ્લભદાસ (વ ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦

૩૧૧ (નં. ૩૧૩) રા. મેઘજી વિસનજી સમગા (વ. ૨) માંડવી ૧—૪—૦

૩૧૨ (નં. ૧૮૬) સરભગવતસિંહજી લાયબ્રેરીના સેક્રેટરી(વ. ૨) ગોંડળ ૧—૪—૦

૩૧૩ (નં. ૪૩૭) રા. બળવંતરાય હરિશંકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦

૩૧૪ (નં. ૨૭૮) રા. ઓધવજી લાધાભાઈ (વ ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦

૩૧૫ (નં. ૯૪) રા. દ્વારકાનાથ બી રેડકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦

૩૧૬ (નં. ૨૭૭) રા. જીવણલાલ લીલાધર માટલુ. (વ ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦

૩૧૭ (નં. ૧૮૦) રા. ભોગીલાલ ચકુલાલ, (વ. ૨) વડનગર ૧—૪—૦

૩૧૮ (નં. ૪૩૮) રા. મોદી જમનાદાસ ગોરધનદાસ (વ. ૨) ભાવનગર ૧—૪—૦

૩૧૯ (નં. ૧૮૦) રા. ચંદ્રશંકર ગીરજાશંકર ઝા (વ ૨) ઘોઘા ૧—૪—૦

૩૨૦ (નં. ૧૪૦) રા. દેવચંદ ચત્રભુજ કોઠારી (વ. ૨) કોચીન ૧—૪—૦

૩૨૧ (નં. ૨૯૦) રા. ચીમનલાલ મોતીલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૨૨ (નં. ૧૭૯) રા. સર્વશંકર નારાયણશંકર (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૨૩ (નં. ૪૧૯) રા મણિલાલ ગોર્ધનદાસ (વ ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૨૪ (નં. ૪૪૦) રા. શેઠ ડાહ્યાભાઇ જીજીવણદાસ (વ. ૨) ખેડા ૧—૪—૦

૩૨૫ (નં. ૨૬૭) રા.નરસીંહરાવ ભોળાનાથ બી.એ.સી એસ.(વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૨૬ (નં. ૭૯) રા. માણેકધર ગીરજાધર (વ. ૨) ભટીન્ડા ૧—૪—૦

૩૨૭ (નં. ૩૦૫) રા. મોતીલાલ રતનજી (વ. ૨) રાજકોટ ૧—૪—૦

૩૨૮ (નં. ૪૪૧) રા. મોહનલાલ નાગજી ચીનઇ (વ. ૨) માંગરોળ ૧—૪—૦

(નં. ૧૦૩) રા. મુકુંદરાય રણછોડરાય બી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૦ (નં. ૨૫૪) દા ટી સી. ખાંડવાળા એલ.એમ.એન્ડ.એસ. (વ૦૨) મલાડ ૧—૪—૦

૩૩૧ (નં. ૪૪૦) પ્રો. રામપ્રસાદ મગનલાલ એલ,એલ.બી. (વ૦૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૩૨ (નં. ૨૨૦) રા. વજેન્દ્રરાય લક્ષ્મીપ્રસાદ (વ. ૨) વડોદરા ૧—૪—૦

૩૩૩ (નં. ૪૪૩) રા. શા. ફકીરચંદ દેવજીદાસ (વ. ૨) બારેજા ૧—૪—૦

ગૃહધર્મ.



દેશ–ઉન્નતિનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ.

(સ્ત્રીલેખ.)

બાલકોની આદી ગુરૂ તે પોતાની માતાજ છે. ગર્ભ અવસ્થામાં તથા બાલપણુમાંજ માતાની મુદ્રા સ્વ–બાલક પર પડે છે. બાલપણુમા એટલું મુગ્ધત્વપણું રહેલું છે કે પરિચયમાં આવતી સર્વ સજીવ અને નિર્જીવ વસ્તુ તરફ તેની વૃતિ આકર્ષાય છે. માતામાં જેવી નીતિ ગુણ તથા વિદ્યાની રૂચિ હોય છે તેવીજ બાલકમાં પણ આવે છે. મનુષ્ય આખી જીંદગીમાં જેટલું શીખે છે તેથી વિશેષ બાલ્યાવસ્થામાં શીખે છે. યુવાવસ્થામાં બાલપણુનાજ સંસ્કાર વૃદ્ધી પામે છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેજ સંસ્કારો પ્રૌઢ અને દૃઢ થાય છે. માતામાં વિનય હોય તો બાલકમાં પણુ વિનય આવે છે. એવી રીતે બાલકના સદ્‌ભાગ્ય કે દુર્ભાગ્યનો આધાર માતા ઉપરજ રહેલો છે. જો પ્રથમથી માતા તરફથી શીલ સ્વભાવ, વિનય, લજ્જા, ક્ષમા, ઉદ્યમ વગેરેનું શિક્ષણુ ન મલ્યું હોય તો વિદ્યા મેલવતાં પણ હરકત પડે છે, કારણુ કે બાલક કેટલીક વખત ગુરૂના સકારણુ કોપને પણુ સહન કરી શકતું નથી. માતાશિક્ષણુનો પ્રભાવ એવો છે કે તે જીવીત પર્યંત ટકી રહે છે. લાંબી નજરે જોતાં દેશનુ અને આત્માનું કલ્યાણુ કરનાર સદ્‌ગુણી અને ધર્મજ્ઞ માતાજ છે. આપણામાં સાધારણુ કહેવત છે કે "ગઈ તિથી જોશી પણુ સંભારતા નથી" "પરણે એનેજ ગાઓને" "રોગ થયા પછી મટાડવો તેનાં કરતાં ઉત્પન્ન જ ન થવા દેવો" વગેરે કહેવતને અનુસરીને, બગાડીને સુધારવું તેના કરતાં બગાડવા નજ દેવું તે વધારે ઉત્તમ છે. બાલીકાઓને અયોગ્ય કેલવણી આપ્યા પછી અને તેમાંજ ગોથાં ખાવા દીધા પછી "પત્નીશાલા" સ્થાપવી તેના કરતાં બાલીકાઓને યોગ્ય કેલવણી આપી ધર્મવાન, નીતિવાન અને વ્યવહારમાં કુશલ બનાવવી તે આર્યની વધારે જરૂરીઆત ફરજ છે અને તેજ દેશ ઉન્નતિનો મજબુત પાયો છે.

કુમળા છોડને જેમ વાળીએ તેમ વાળી શકાય છે પરંતુ મોટું થયા પછી તે વાળા શકાતું નથી, છતાં વધારે મહેનત કરી વાળવાની હઠ કરીએ તો થડમાંથી જ ભાંગી જાય છે. મનુષ્ય જીવનનું પણુ એમજ છે. માટે મનુષ્ય જીવન સુધારવા માટે તેની બાલ્ય અવસ્થાપર પૂરતું લક્ષ આપવાની આવસ્યકતા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી માતા અજ્ઞાન મૂઢ અને દુર્ગુણી હશે ત્યાં સુધી તેનાં બાલકો સુધરવાની આશા રાખવી તે ઝેરમાંથી અમૃતની આશા રાખવા જેટલું શંકાયુક્ત છે. જન ઉન્નતિ અને દેશ ઉન્નતિનો સઘળો આધાર સુજ્ઞ જનની પરજ રાખી શકાય છે. બાલીકાઓને જ્યારે પ્રથમથીજ ઉચીત કેલવણી આપવામાં આવશે

આ જડ છબી પ્રિય માતની નિઃસત્વ કોને લાગતી,
મુજ જીવન-નૌકા સત્ય એને ધ્રુવ તારો લેખતી!
સુધારકો જગના બધે સહુ મૂર્તિપૂજક નિન્દતા,
મુજ માતમૂર્તિ પ્રેમથી પૂજી શકું, પૂજીશ સદા. ૩

દુર્બુદ્ધિનો અંકુર ફુટે કદિ પાપવૃત્તિમય થતો,
ઉદ્વેગ થાતાં ચિત્તમાં નિરસાર જીવન લેખતો;-
મુજ નયન પાસે તે ઘડી છબી દિવ્ય આવીને હસે,
ધનમાળ ભેદી શોકની, અજવાળતી મુજ ચિત્તને. ૪

મુજ તાત અંકે શીર્ષ નાંખી પાન કરતાં કષ્ટથી
જગદંબને સંભારતાં આ બાલને બોલાવતી.
જ્યાં ક્લેશ નહિ, વિયોગ નહિ,-એ દિવ્યસ્થાને જઈ વસી:
એ ચિત્તવેધક સ્નેહદર્શક ચિત્ર જોઉં ક્યાં ફરી?? ૫

સહુ સ્નેહમાં પ્રિયમાતનો નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ ગણાય છે,
વિનાશ થાતાં દેહનો પણ ઝરણુ એ ન સુકાય છે;
સર્વ વ્યાપી ઇશની જે મૂર્તિ જગમાં મા રૂપે
વિલુપ્ત થાતી તેહમાં નિજ બાલને ઊછેરીને. ૬

જો હોય ભક્તિ પ્રેમ દૃઢ કદિ માતના સુસ્નેહમાં,
તો સ્મરણ કરતાં તેહનું આવી રમન્તી હૃદયમાં;
તે ભવનમા કે વનમહિ રાત્રી વિષે કે દિન વિષે
સદ્બોધતી આશ્વાસતી ને રક્ષતિ નિજ બાળને. ૭

જડ છબી હે માતની! ઉપકાર ભૂલું નવ કદિ,
પ્રત્યક્ષ કરતી દિવ્ય ગુણો, બાલને ઉત્તેજતી.
અનુસરૂં હું તુજ પદે કર્તવ્ય મારાં અહીં કરી
હે વ્હાલી માતા! પૂજતાં અતિ પ્રેમથી ત્હારી છબી.

સુબન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

છે ને પોતાની વર્તણુકથી પતિને અસતોષ પેદા કરે છે, એટલુંજ નહિ પરતુ કેટલીક અ-નાર્યા તો પતિને કોરટે ચડાવવામા પણ શરમ રાખતી નથી આવી સ્રીઓ ભલે બોલવામા મીઠી, હાવભાવમા લટકમખોર અને પહેરવા ઓઢવામા શોખીન હોય, પરતુ અમે તો તેના કરતા અમારા ખરા અત કરણથી ગામડાની અશિક્ષિત ધર્મવાન અને પતિપરાયણ "ગામડાની ગોરી ' ને અમે વધારે પુજ્ય ભાવથી નમન કરીશુ અહો ! ક્યા સીતા તારામતિ દમયતી અને દ્રૌપદી ! ! રામચદ્રજીએ વનવાસ આપ્યા છતા, અરે ગર્ભાવસ્થા ના જે દિવસો શ્રીમતોની પોતાની દરેક હોંસ પૂરી પાડવામા, પહેરવા ઓઢવામા, સગા સબધીઓમા માન પામવામા અને પતિ પાસે લાડ કરવામા પસાર કરે છે તેવા વખતમા વનવાસ આપ્યા છતા પણ " નાથ અહીં વનમા પણ મારૂં રક્ષણ કરનાર આપજ છો, હું આપના નામનેજ જપુ છુ " આવો દિયર સાથે સદેશો આપનાર અને મનમા " નાથ સદા સુખી રહેજો " આવુ ઇચ્છનારાં માતાજી આપને નમન કરૂં છુ. પતિ સાથે દાસી રુપે રહેનારા સતી તારામતિ અને પતિ માટે રાજ્ય સુખ તજનાર અને પતિનો વિયોગ થતા પણ તેનાજ પ્રેમમા લીન રહેનાર પતિવ્રતા દમયતી અને સતિ પાચાળી ! આપના ચરણ કમળમા રહેવાને પણ યોગ્ય એવી આર્ય મહીલા તો જવલેજ હશે એમજ મનશે માતાઓ' આપ હજારો વર્ષ પુર્ન થયા છો તો પણ આજે આપના સદ્ગુણો અને અમૃતરૂપી વચનો પણ આર્ય અબળાઓને સુનિતિ માર્ગે વાળવા સમર્થ છે વળી કટલીક અબળાઓ ના સ્વતત્રતા મેળવવા મથે છે એ પણ આધુનિક કાળની ધર્મ નીતિ વગરની નખી કેળવણીનો જ અશ છે અપુર્ણ શિક્ષણવાળી અશિક્ષિત અને મલીન સ્રીઓને સ્વતત્રતા આપવામા નુકશાન રહેલું છે પરતુ તેમજ સુશિક્ષિતા, સુશા, ધર્મ પરાયણ અને પતિવ્રતા આર્યાઓ ના હૃદય દુભવાથી દબાવાથી, દમવાથી, દહવાથી અને કકળાવવાથી જન ઉન્નતિ તથા દેશ ઉન્નતિનો સત્વર નાશ થાય છે, પરતુ હાલમા એવી પુજ્ય વનિતાઓ ક્યા નજર પડે છે? પતિ સુખ સુખી ને પતિ દુખે દુખી મહીલાઓ ક્યા છે? હાલમા કટલીક જગ્યાએથી વળી ' વધવાસ ' (છુટા છેડા) ના ધ્વની કર્ણગોચર થાય છે આવીને આવી જ સ્રીકેળવણી ચાલ્યા કરશે તો પરિણામ શુ આવશે તે કહેતા મોટા ભવિષ્યવેત્તાને પણ ત્રાસ પડશે

(અપૂર્ણ)

' નીશા " ગોંડળ.

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

(માર્ચના અંકથી ચાલુ).

૫.

ખજ્ના.

ખજ્ના પ્રાચિન ભારતમા એક મહાન્ જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાતિ મેળવી ગઈ છે. ત્હેમના સમયમાં તે જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવતી હતી. ત્હેના શ્લોકો અદ્યાપિ પર્યંત પ્રચલિત છે. આ [1]વિદુષી સ્ત્રી કોણ હતી અને કોની પુત્રી હતી તે અદ્યાપિ પર્યંત અંધારામાંજ છે. એવી દંતકથા ચાલે છે કે ત્હેને અનાર્યો—રાક્ષસો—જે તે સમયે જ્યોતિષમાં કુશળ હતા ત્હેમણે ઉછેરી જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. આર્યોની આચારશિષ્ટતાના પ્રારંભના સમયના ઋષિઓ જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં, ત્હેમની અવજ્ઞાને પ્રાપ્ત થયેલા અનાર્યો જેટલા પ્રવીણ નહોતા.

ખજ્ના એક વિચક્ષણ બુદ્ધિવાળી સ્ત્રી હતી. ત્હેની સ્મરણશક્તિ અપૂર્વ હતી, અને ત્હેનું બુદ્ધિચાતુર્ય સ્પૃહણીય હતું. તે પોતાનો સમય કેવળ રમતગમતમાં ન ગાળતાં જ્યોતિઃશાસ્ત્રના અભ્યાસ પાછળ ગાળતી હતી આ શાસ્ત્રના અધ્યયન પાછળ ખંતથી મ્હેનત કરી ત્હેણે ત્હેના પાળક પિતા પાસેથી તે સંબંધી અપર્વ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું.

ખજ્ના જે ગામમાં રહેતી હતી તેજ ગામમાં બીજો એક આર્ય પ્રજામાં ઉત્પન્ન થએલો પણ અનાર્ય પ્રજાથી પોષાતો એક બાળક રહેતો હતો. આ છોકરાનું નામ મિહિર હતું અને ત્હેણે રાક્ષસોની સપૂર્ણ પ્રીતિ સપાદન કરી હતી. ત્હેણે પણ ખજ્નાની માફક જ્યોતિષનું અધ્યયન કરી ત્હેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં કેવી રીતે આવ્યો ને વિષે નીચે પ્રમાણે લોકકથા ચાલે છે.

એક દિવસ કેટલીક સ્ત્રીઓ નદીએ સ્નાન કરવા ગઈ હતી ત્યાં નદીની અંદર એક ઘટ તરતો દૃષ્ટિગોચર થયો. એક બાળકના રોવાના અવાજથી ત્હેમનું ધ્યાન તે ઘટ તરફ દોરાયુ, અને ત્હેમણે તે ઘટ બ્હાર કઢાવ્યો. આ ઘટની અદરથી માત્ર થોડાક દિવસ ઉપર જન્મેલો એક સુંદર સુકુમાર બાળક મળી આવ્યો. આ બાળકને તે સ્ત્રીઓ ત્હેમને ઘેર લઈ ગઈ. આવી રીતે મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં આવ્યો અને તે ત્હેની પાળક માતાઓની જનનીવત્ સંભાળ હેઠળ ઉછરી મ્હોટો થયો. જ્યારે ખજ્ના અને મિહિર ઉંમર લાયક થયાં ત્યારે ત્હેમનું લગ્ન થયું.

---

1 'વિદ્વાન' શબ્દનું નારીજાતિનું રૂપ 'વિદુષી' થાય છે.

જો કે આપણે ખન્નાની ઉત્પત્તિ જાણવાને શક્તિવાન થયા નથી તોપણ મિહિરની ઉત્પત્તિનો નીચે પ્રમાણે ઇતિહાસ આપણને મળી આવ્યો છે.

મિહિર મહારાજા વિક્રમાદિત્યની રાજસભાનાં નવ રત્નોમાંના વરાહ નામે એક વિદ્વાનનો પુત્ર હતો. વરાહ જોતિષ વિદ્યામાં ઘણો કુશળ હતો અને એ હેનો મુખ્ય ગુણ હતો. મિહિરના જન્મ સમયે હેણે હેના આયુષની ગણના કરી, અને જ્યારે હેને માલમ પડ્યું કે હેનું જીવન ફક્ત દશ વર્ષનું જ છે ત્યારે હેને અત્યંત ખેદ થયો* અંતે હેણે તે પુત્રનું દશ વર્ષ પછી મૃત્યુ થયેલું જોવાને બદલે પ્રથમથી જ દૂર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. હેણે હેને એક માટીના વાસણમાં મૂકી તે વાસણ નદીમાં તરતું મૂક્યું.

લગ્ન થયા પછી ખન્ના અને મિહિરે સ્વજાતીયમાં આવવાની ઇચ્છાથી રાક્ષસો પાસેથી રજા મેળવી આર્ય પ્રજા જે પ્રદેશમાં વસતી હતી તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. જે સમયે તે બન્ને સ્વદેશ જવા નીકળ્યાં તે સમયે હેમની સાથે જ્યોતિષનાં પુસ્તકો આપી એક સ્ત્રીને મોકલવામાં આવી. આ સ્ત્રીને એવી આજ્ઞા થયેલી હતી કે જ્યારે તે રાક્ષસભૂમિની સરહદ ઉપર આવે ત્યારે હેણે હેમના જોતિષના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવી અને જો હેને હેમનુ જ્ઞાન અપૂર્ણ માલમ પડે તો તે પુસ્તકો હેમને સ્વાધિન કરવાં, પણ જો હેને હેમના જ્ઞાનની સંપૂર્ણતાની ખાત્રી થાય તો તે પુસ્તક પાછાં લાવવાં.

સરહદ ઉપર આવતાં તે સ્ત્રીએ એક ગાયને પ્રસવકાળની અસહ્ય વેદના ભોગવતી જોઈ. અને તેજ સમયે હેણે મિહિરને પ્રશ્ન કર્યો કે આ ગાય કેવા રંગના વાછરડાને જન્મ આપશે ! મિહિરે ઉત્તર આપ્યો કે ધોળા રંગના. ત્યાર પછી માત્ર થોડીજ વારે તે ગાયે એક શ્યામ રંગના વાછરડાને જન્મ આપ્યો. મિહિરનુ જોતિષનું જ્ઞાન અપૂર્ણ ધારી તે સ્ત્રીએ હેને સાથે આણેલા ગ્રંથો આપ્યા અને કહ્યું કે હજી તમારે અભ્યાસ ઘણો કાચો છે. એમ કહી તે ત્યાંથી રવાના થઇ. મિહિર પોતે અત્યત શ્રમ લઈ કરેલા અભ્યાસ છતાં આવી સરલ ગણના કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો ત્યારે ઘણો જ દિલગીર થયો. તે બોલ્યો કે આટલાં બધાં વર્ષ શ્રમ લઈ સતત અભ્યાસ કર્યા છતાં હું જ્યોતિષમાં કુશળ થઈ શક્યો નહીં તો આ પુસ્તકોથી શો ફાયદો થવાનો છે એમ કહી તે પુસ્તકો લઇ હેણે નદીમાં ફેંકી દીધાં. આ સમયે ખન્ના દૂર હતી. જ્યારે હેણે હેના પતિનું આ અવિચારી પગલું જોયું ત્યારે તે નદી તરફ તે પુસ્તકોનો નાશ થતો અટકાવવાને દોડીપણ તે માત્ર બેજ ગ્રંથો બચાવી શકી અને ત્રીજા પુસ્તકનો હમેશને માટે નાશ થયો.†

તે દંપતી જે સ્થળે મહારાજા વિક્રમાદિત્યે મૃગયાર્થે મુકામ કરેલો હતો તે જગાએ આવી પહોચ્યાં. ખન્ના અને મિહિરના જાણવામાં હતું કે તે મહાન્ નૃપતિ વિદ્યાનો મ્હોટો આશ્રયદાતા છે. તે બન્ને જણાં હેની પાસે ગયાં. આ યુગલને (જોડાને) જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં ઘણું પ્રવીણ જોઈ વિક્રમાદિત્ય હેમને પોતાના પાટનગરમાં (રાજધાનીમાં) લઈ ગયો. હેણે વરાહને

* આ હેની ભૂલ હતી, કારણ કે તે 'દશ' નહીં પણ "સો" હતું.

† એમ કહેવામાં આવે છે કે પૃથ્વી નીચેના પ્રદેશની ખગોળ વિદ્યાનો આવી રીતે નાશ થયો.

ત્હેમની સંભાળ રાખવાની અને ત્હેમને પોતાને (વરાહને) ઘેર લઇ જવાની આજ્ઞા કરી. પાછળથી તે વૃદ્ધ પંડિતને માલમ પડ્યું કે મિહિર બીજો કોઇજ નહીં પણ પોતાનો એક સમયે ત્યજી દીધેલો પ્રિય પુત્ર છે. જ્યારે વરાહ અને ત્હેની પત્નિએ પોતાનો પુત્ર પાછો મેળવ્યો એટલુંજ નહીં પણ વળી ત્હેને એક વિદ્વાન સૌન્દર્યવાન અને શ્રેષ્ઠ કન્યા સાથે વિવાહિત થયેલો—ત્યારે ત્હેમને કેટલો હર્ષ થયો હશે ત્હેનો ખ્યાલ વાંચનાર કરી લેશે.

પિતા પુત્રના મેળાપ પછી એક વર્ષ પર્યંત ત્હેમણે પોતાનુ આયુષ આનન્દમાં ગાળ્યુ. થોડાક સમયની અંદર મિહિર એક વિદ્વાન જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાતિ પામ્યો. અને રાજ્ય તરફથી પણ ત્હેનો ઘણો સત્કાર થવા લાગ્યો. ખન્ના ગુપ્ત વિદ્યામાં અત્યન્ત પ્રવિણ હતી; અને જે ગણના કરવાને ત્હેનો પતિ અગર સસરો અસમર્થ થતા તે ત્હેમને કરી આપતી હતી. આ પ્રમાણે તે ધીમે ધીમે પ્રખ્યાત થઇ, અને તે એટલે સુધી કે ત્હેની ખ્યાતિની વાત રાજાના પણ જાણવામા આવી.

એક સમયે વિક્રમાદિત્યે વરાહને તારાની કુલ સખ્યા વિષે સવાલ કર્યો. મહાત્મા વરાહે ત્હેનો ઉત્તર આપવાને વાસ્તે એક દિવસની મુદત માંગી. આ પ્રશ્નના નિર્ણય સારુ ત્હેમણે અત્યંત શ્રમ કર્યો. પણ તે સઘળો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. સકળ તારકદળની ગણના કરવી એ ઘણુંજ કઠિન છે બલકે અશક્ય છે. તે ઘણો ખિન્ન અને ઉદાસી રહેવા લાગ્યો. ત્હેને ત્હેની પ્રતિષ્ઠા સદોદિત અસ્ત થતી દેખાવા લાગી.

ખન્નાએ ત્હેને ત્હેના ઉદ્વેગનુ કારણ પૂછ્યુ. ત્હેની ચિન્તાનું નિમિત્ત ત્હેના જાણવામા આવતા ત્હેણે વરાહને તે વિષે બેફીકર રહેવા વિનંતિ કરી. તે વિષે ગણના કરવાનુ માથે લીધુ અને તે ત્હેના પ્રયત્નમા નિષ્ફળ નીવડી નહીં. બીજે દિવસે પ્રાત કાળે વરાહે રાજસભાને ભૂપતિના પ્રશ્નના ઉત્તરથી આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન કરી નાખી. મહારાજા વિક્રમાદિત્યની ખાત્રી હતી કે તે કામ તે કરી શકવાનો નથી અને તેથી તે ગણુનાં કરનારનુ નામ જાહેર કરવા ત્હેને અતિ આગ્રહ કર્યો. અને ત્હેને તે ગણના કરનારનુ નામ નિવેદન કરવાની ફરજ પડી. ત્હેણે કહ્યુ મહારાજ! તે ગણના મારી પુત્ર વધુએ કરી હતી. તે મહાન્ નૃપતિને આથી અત્યન્ત આનન્દ થયો અને ખન્નાને રાજસભાના દસમા રત્ન તરીકે નીમવા આજ્ઞા કરી.

આ બનાવથી વરાહને વજ્રાહત થયો. પુત્રવધુને દરબારમા શી રીતે લાવી શકાય? જો તે રાજસભામાં આવે તો ત્હેને જ્ઞાતિ બ્હાર કરવામાં આવે. આવા કલક અને અપમાન કરતાં મૃત્યુ અતિ પ્રિયતર થઈ પડ્યુ. ત્હેણે ઘેર આવી ખન્નાની જીભ—જે ત્હેના કુટુમ્બની આબરૂને ધૂળમાં મેળવવાનું મૂળ હતું—કાપી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ત્હેણે મિહિરને તે પ્રમાણે કરવા આજ્ઞા કરી. તે દંપતીએ જ્યોતિષના પ્રભાવે આવો અનર્થ થવાનુ પ્હેલેથી જાણ્યું હતું. ખન્નાએ ત્હેના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે હસતે ચ્હેરે પોતાનુ મૂખ ઉઘાડ્યુ અને મિહિરે ત્હેની જીભ કાપી નાખી; અને થોડા સમયમાં તે આ દુનિઆનુ ક્ષણિક સુખ છોડી ચિરકાલ પર્યંત અવિચ્છિન્ન સુખ ભોગવવા પરલોકવાસી થઈ.

(અપૂર્ણ.)

સનાતન.

ઉપર જાપાનમા એક કૃપાળુ મહારાણી થઈ ગઈ છે ત્હેને એ વખતના લોક ઘણા પવિત્ર સ્નેહ અને ભક્તિથી પૂજતા હતા. અને આજ વૃદ્ધ જાપાનીઓ માને છે કે એ જ દયાળુ મહારાણી વર્તમાન સમયમા મીકાડોની સહચારિણી હરૂ–કો ના રૂપમાં ત્હેમની પાસે વિદ્યમાન છે

મહારાજાધિરાજનો ત્હેમના ઉપર ઘણો જ પ્રેમ હોવા છતાં પણ હરૂ–કોના હૃદયમા ચિન્તાને સ્થાન મળ્યુ છે કારણ કે જો કે એ મીકાડોના મુખ્ય પત્ની છે અને તેમ હોવાથી પટરાણીપદની ભોક્તા છે તો પણ એ મહારાજાના એકલા જ પત્ની નથી વળી પૂર્વ દેશવાસીની આખ્યે જોતા ત્હેમને માટે વિશેષ ખેદની વાત એ છે કે એ ગાદીના વારસના જનની નથી. મીકાડો ત્હેમના ઉપર સદા પ્રસન્ન રહે છે અને ઉપર કહેલા પાચ કુટુમ્બોમાથી પસદ કરેલી 'પ્રથમ પક્તિની સ્ત્રી' કહી ત્હેમને વારવાર અભિનદન આપે છે બીજી અને ત્રીજી શ્રેણીના ઉમરાવોની કન્યાઓમાથી પસદ કરેલી મીકાડોને બીજી સગીઆર સ્ત્રીઓ છે એ સ્ત્રીઓ જોકે મુકુટ ધારણ કરી શકતી નથી તથા પટરાણીના જેટલો ઠાઠ નથી રાખી શકતી તો પણ રાજ્યગાદીને વારસ આપી શકે છે અર્થાત ત્હેમના બાલક પણ ઔરસ સન્તાન તથા સીધી લીટીના હકદાર વારસ મનાય છે ઉદાહરણ ત રીકે વર્તમાન મહારાજ કુમાર મીકાડોની બીજી શ્રેણીમાની રાણીઓમાથી એકના જ્યેષ્ટ પુત્ર છે અને જ્યહારથી મહારાણી હરૂ–કોને સન્તાન થવાની આશા છોડી દેવામા આવી ત્યહાંથી ત્હેને ગાદીના વારસ તરીકે પ્રગટ કરવામા આવ્યો ? મહારાજ કુમારની બાલ્યાવસ્થામાથી જ હરૂ–કોએ ત્હેમને પોતાના સન્તાન જેવા ગણ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ સદા સપૂર્ણ માતૃસ્નેહ રાખી, ભવિષ્યના મહાન પદને માટે એ હરેક રીત્યે સુયોગ્ય થાય એવી રીત્યે ઉછેરવામાં એ તન મન ધનથી મહેનત કરે છે ધન્ય છે હરૂ–કોના ઈર્ષ્યારહિત નિર્મલ હૃદયને! સપત્ની (શોક્ય) ના સન્તાન તરફ પોતાના જ છોકરા જેવો આવો નિસ્વાર્થ ભાવ રાખવાનો ગુણ હમારા રજવાડાઓના અત પુરમા તથા સામાન્ય પ્રજાના પણ ગૃહસસારમા પ્રવેશ કરશે કે ? આ ઉદાર વૃત્તિના અભાવ, રાજમાતા ગણાવાના ક્ષુદ્ર લોભને લીધે, આપણા રાજગૃહોમા જે પ્રપચો અને અનાચાર થાય છે તે કોઈથી છાના નથી

મહારાણીનુ આતિથ્ય બહુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રશસનીય છે દરેક વર્ષે એ 'ચેરી-બ્લોસમ ગારડન્ પાર્ટી' નામની એક મીજબાની આપે છે તે બહુ જ આકર્ષક અને જોવા લાયક હોય છે મહારાણી એ પ્રસગે હમેશ બહુ જ કીંમતી અને સુન્દર વસ્ત્રાલકારમા સજ્જ થાય છે અને ગૃહિણી તરીકેનો પોતાનો ભાગ અત્યત સ્નેહ અને ચતુરાઈ પૂર્વક બજવે છે આજ કાલ, જાપાનની રાજધાની ટોકયોમા કાંઈ પણ જાતની મીજબાનીઓ–કે ઉજાણીઓ નથી મળતી કારણ કે હરૂ–કોનો બધો સમય ઘાયલ થયેલા યોદ્ધાઓના દુખ ઓછા કરવાના પ્રયત્નોમા જાય છે એ 'રેડક્રોસ સોસાઇટી' નાં પ્રમુખ છે આ પરોપકારી સસ્થાની સ્થાપના ત્હેમણે ચીન-વિગ્રહના થોડા વખત પહેલા જ કરી હતી અને દિવસથી ત્હેની ઉન્નતિને માટે તથા ત્હેને વિશેષ ઉપયોગી બનાવવાને અશ્રાન્ત પરિશ્રમ કર્યા કરે છે ત્હેમણે પ્રકટ કર્યું છે કે જ્યહા સુધી જાપાનમાં વિગ્રહ ચાલશે ત્યહા સુધી એ

પોતે તેમ જ દરબારનો કોઈ આદમી મોજશોખ તથા રમતગમતમાં પાઈ પણ ખર્ચ કરશે નહિ. એ વિષયોમાં પોતે જે કાંઈ ખર્ચ કરત તે ધન હવે પ્રજાના સૈનિકોને આરામનાં સાધનો પુરાં પાડવામાં કામ આવશે.

રૂશીયા-જાપાનના વિગ્રહથી જાપાનને જે હાની થઈ રહી છે, ત્હેના કરતા પણ વધારે હાની પ્લેગ દુષ્કાળ આદિ દુશ્મનો હમારા ભારતવર્ષમા કરી ગયા છે અન્નના અભાવને લીધે હિન્દુસ્તાનમા હજારો-હજારો નહિ લાખો મનુષ્યો ભીખ માગીને પેટ ભરે છે. જ્હેમનો ધંધો એક વખત ઉત્તમ સમજાતો હતો ને ખેડુતોની સ્થિતિ પથ્થરને પણ પીગળાવે એવી છે. ખનિજ સંપત્તિ તથા ભૌગોલિક સ્થિતિ ઉત્તમ હોવા છતા પણ જનની ભારતના જેવી નિર્ધન ભૂમિ કોઈ નથી. જે ભૂમિના દ્રવ્યથી લોભાઈને હજારો ગાઉથી લોકો આવતા હતા તે ભૂમિમા આજ દરેક આદમીની આવક લગભગ એક આનો આવી રહી છે. હમારા એ જ ગરીબ ભાઈઓના જાર બાજરીના રોટલામા ભાગ પડાવીને હમારા રાજા મહારાજાઓએ રાજ્યાભિષેકને બહાને દીલ્હીમા લખલૂટ ખર્ચ કરી આનંદ માણ્યો હતો એ ઉપરાન્ત પણ, દેશની વર્તમાન સ્થિતિ ઉપર બીલકુલ વિચાર કર્યા વગર, નિર્ધન દરિદ્ર બન્ધુઓની દયાજનક દશા ઉપર લેશ માત્ર પણ દૃષ્ટિપાત કર્યા વગર, હમારા રાજાઓ, હમારા કારભારીઓ, તથા હમારા અન્ય ધનવાન ભાઇઓ પ્રતિ વર્ષે સેંકડો રૂપીઆ ક્ષુદ્ર મોજશોખમા ગૂમાવે છે. અરે એમની વાત પણ જવા દો પ્રાણીદયાને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલી હમારી કોમલહૃદયા ભારતભગિનીઓ, હાય! ત્હેમની છાતી પ્રતિદિન કઠણ થતી જાય છે તેમા કાંઈ સન્દેહ નથી પહેરવા ઓઢવાને માટે બીલકુલ વસ્ત્ર નહિ હોવાથી થર થર કાંપતા અનેક કંગાળોને આંખ્ય આગળ જુએ છે. પરન્તુ એમનુ દુઃખ ઓછુ કરવાને બદલે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચી નવી નવી ફેશનના પોલકા આદિ વસ્ત્રો તથા બહુ મૂલ્યવાન અલંકારો બનાવવામા મશગુલ રહે છે. તેઓ દાન ઘણું કરે છે એ વાત પણ નિર્વિવાદ છે. પરન્તુ પાત્રાપાત્રનો વિચાર ન કરવાથી એમનુ દાન દેશને લાભને બદલે અતીશય હાની કરે છે. એવા દાન કરવા કરતાં તો ન કરવુ એ જ વધારે સારૂં

દેશ તરફથી જે લોકો રણક્ષેત્રમા પોતાના પ્રાણના જોખમે લ્હડી રહ્યા છે, ત્હેમની સાથે મહારાણી હરો-કોની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ (દીલસોજી) છે, અને જો ત્હેમના ઉપર કાંઈ આપત્તિ આવી પડશે તો મહારાણી હતાશ (નિરાશ) થઈ જશે એમા કાંઈ સન્દેહ નથી. પરમાત્મા એવો દિવસ ન લાવે.

કે-હિન-તો

યુવતી—કઠોર તરવાર અને ભાલાની વેદના સહેવાને શક્તિવાન પુત્રોને જન્મ આપનાર રજપુતાણીનાં અવયવો દેખીતા ભલે કોમળ લાગતા હોય, પરંતુ તેમનાં મન તો વજ્રના જેવા જ કઠણ અને તીવ્ર હોય છે. વ્હાલા, તો પછી રણભૂમિની કઠોરતા મને ક્યા નડવાની હતી ?

યુવક—જો વ્હાલી, સ્ત્રીઓના હાડ કોમળ ન હોત તો લડવાનું કામ તેમને શા વાસ્તે ના સોંપત ? પુરૂષો એકલા જ શા વાસ્તે લડે છે ?

યુવતી—શું ત્યારે પ્રિય તમે એવું જણાવવા માગો છો કે રજપુતાણીઓ લડતી નથી ? જો તેઓ ઘણાખરા લડ્યા નહિ હોય તો ભલે, પણ તેમણે તેમનાં-તમે કહો છો તેમ-કુમળા શરીર કેસરીયા થતી વખતે અગ્નિમા કેટલી વખત હોમ્યા છે તે તમને સહજ યાદ આવશે. અને તમે પણ ધારશો કે કઠોરતાનો અનુભવ સ્ત્રીઓએ કર્યો છે. જીવતા બળી મરવું એ તરવારના ઘા કરતા વધારે કઠણ છે. તે બળી મરનાર પણ સ્ત્રીઓ હતી અને હું પણ તે જાતિનુ અભિમાન ધરનાર સ્ત્રી જ છું.

યુવક—વ્હાલી તું નકામી જીદ કરે છે તું ત્યા આવશે તો શો અર્થ સરશે ? જ્યારે તમે આવશો ત્યારે અમે પુરૂષો શુ કરીશુ ? પછી ભલે તમે પુરૂષોની કીર્તિને ઝાંખ લગાડવાના ઇરાદાથી આવવા ઇરાદો રાખતા હો.

યુવતી—નહિ નહિ નહિ. તમે એવુ ધારશો નહિ. હું કાંઈ કીર્તિની ઇચ્છાથી આવવા માગતી નથી. હું તમારી સાથે લગ્નથી જોડાઈ છુ તે સાથે જ રહેવાને ને તમારી પવિત્ર સેવા કરવાને. જ્યારે પછીથી તમે લડાઇમા જાઓ અને હું અહીં રહું ત્યારે મારાથી તે સેવા બની શકે નહિ. વાસ્તે તમે જ્યાં જાઓ ત્યા તમારી સાથે રહી તમારી જે યત્કિંચિત સેવા કરવાનું બની આવે, તે કરવાના ઇરાદાથી મે આજ આવવાની હઠ પકડી છે. મારી આજીજી તમે સ્વીકારશો અને મારી હઠને સારૂં માફી આપશો

યુવકયુવતીની વાતનો નિર્ણય હજુ થયો નહોતો અને યુવકને બીજો હુકમ આવ્યો તેથી એકદમ જવુ પડ્યુ. યુવતીએ હસીને પતિને જવા કહ્યુ. હસમુખું યુગલ જુદું પડ્યું. અને વાત શ્રવણ કરનારનો રસ ભાગી પડ્યો.

× × × × ×

રણસંગ્રામ ચાલે ઘણા દિવસ થઇ ગયા. રણસંગ્રામની ભયાનકતા ચીતરવાનો અહીં ઉદ્દેશ નથી. ફક્ત એટલું કહીશુ તો ચાલશે કે યુદ્ધ ઘણા દિવસ ચાલ્યું પરંતુ પરિણામ કાંઈ આવ્યુ નહિ. ઘણા જાનની ખુવારી થઈ ઘણા પૈસાની પણ ખુવારી થઈ. જેટલું સંપીને ચાલ્યાથી મળે છે તેટલું લડાઇથી નથી મળતુ એ સિદ્ધાંત કોઇને યાદ આવ્યો નહિ.

એક તંબુમા એક રજપુતવીર બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે. તેને પગે લાગેલા ઘા રૂઝાવા આવ્યા છે, તેની સારવાર કરવાને એક નાનો સતર અઢાર વર્ષની વયનો એક યુવક છે.

તે વીરને ઘા વાગ્યો ત્યારથી હજુ સુધી તે યુવકે તેની સારી ચાકરી કરી હતી રજપુત વીર વિચાર કરતો બબડયો. "આવે વખતે શત્રુના સૈન્યમા જઇ દુશ્મનની ગતિની કોણ ખબર કાઢી લાવે' એ ચાર વખત બબડયો. થાકને લીધે તે વીર થોડીવારમા નિદ્રા વશ થઈ ગયો

હવે શત્રુઓના સૈન્યમા નજર ફેરવીએ દુશ્મનો ચચળ હતા કોઇ પાકો મનુષ્ય છાવણીમા પેશી શકતો જ નહિ તો પછી કોઈ તેમની ગતિની ખબર તો કયાથીજ લઇ શકે!

રાત્રિ પડી અધારૂ ઘોર હતુ અને એક માણુસ શત્રુના સૈન્ય તરફ ઘસતો જતો જણાતો હતો રખડતો તે થોડે દૂર ગયો કે તેને પગે કાઇ અથડાયાનો અવાજ થયો. પડતે પડતે તે રહી ગયો તેની હીલચાલ ઊપરથી સહજમા જણાયુ કે તેના હાથમા કાઈ મોટી વસ્તુ આવી હતી તેણે ઘણીવાર તે વસ્તુ સામુ જોયુ અને ઘણા આશ્ચર્ય વચ્ચે તેને માલુમ પડયુ કે તે દુશ્મનના માણુસનુ શબ હતુ તે માણુસ ખૂબ ગભરાયો પણ એક ઘડી જ તેણે તેની સમયસૂચકતા વાપરી અને એક પલમા જ શબના કપ । ઊતારી પોતે પહેરી લીધા, અને આગળ ચાલવા માડયુ આગળ જતા તેને એક પહેરે ગીર મળ્યો, અને છૂપો શબ્દ જાણવા માગ્યો આ વખતે આજાણ્યો માણુસ વધારે ગભ ગયો પરતુ પહેલા વખત કરતા આ વખત વધારે બહાદુરી વાપરી

ભાઈબધ હું સરદારના કામ સારૂ ગયો હતો તે હમણા જ પાછો આવુ છુ જે વખતે 'છૂપો શબ્દ' કહ્યો તે વખત હું હાજર નહોતો, વાસ્તે મને તું અહીં જણાવ કે મને પાછી હરકત ન નડે"

પોતાની જાતના કપડા ઊપરથી સાચા સિપાઇને ખાતરી થઇ અને તેને છૂપો શબ્દ કહ્યો ઘણી મુશ્કેલી વેઠી તેણે દુશ્મનની ગતિ જાણી લીધી અને પોતાના સૈન્ય તરફ પાછો વળ્યો

વીર યોદ્ધો ઊંઘમાથી ઊઠયો જેને સ્વપ્નમાં પણ લડાઇની જ વાત, તે જ્યારે જાગૃત થાય ત્યારે બીજી શી વાત કરે? તે લડાઇના સમાચાર તેની સારવારમા રહેલા યુવકને પૂછવા જતો હતો તેવામા પોતાની પાસે એક ચીઠી પડેલી દીઠી. ઊઘાડી અને વાચતા વાત જ તેનાથી બોલાઇ જવાયુ કે "આવુ મહા કઠણુ કામ કરનાર કોઈ મહાન્ પુરૂષ હાવો જોઇએ શત્રુના સૈન્યમાથી ખબર લાવનાર નરને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે"

પોતાનુ કામ સફળ થયુ એના ખુશ વિચારમા ચીઠી કોની તરફથી આવી તેનો વિ ચાર પણુ કરવાનો ભૂલી ગયો

લડાઈ પાછી શરૂ થઈ પેલી ચીઠીના આધારે શત્રુઓનો પરાજય થયો. કારણ કે શત્રુ ઓની હીલચાલ બધી માલુમ પડી ગઈ હતી છાવણીમા એક બાજુ બધા મળ્યા છે અને જ્યાથી બધા આનદમા ગરકાવ થયા છે વીરની સારવારમા રહેલા યુવક સિવાય બધા આનદમા નિમગ્ન થયા છે પરતુ યુવક તો લડાઇ વખ્તે પડેલાં માણુસોમા પોતાનું અ સલ વહાલું માણુસ ખોવાઇ ગયુ હોય તેમ તે કોઈ માણુસની ખોળ કરતો હતો. ચિતાતુર

મનથી પોતાને પાછું ફરવું પડશે તેમ તેને લાગ્યુ. પરંતુ દૂર ઢગલામાં એક જમીન ઉપર ઘવાઇને પડેલા માણસ ઊપર તેની નજર પડી. તેની આંખો ચળકતી જોઈ કે તે યુવકનું મન ચચલ બન્યુ. અને તેની પાસે જતાંમાં જ અત્યંત આવેશને લીધે બેભાન થઇને પડ્યો

× × ×

જ્યારે તેને ભાન આવ્યુ ત્યારે તે પોતાના જ શેઠના તંબુમા હતો તેમ તેને લાગ્યુ. તેની આસપાસ ઘણા માણસ એકઠા થયા હતા. પોતાનીસ્થિતિ તેઓને માલૂમ પડી હતી તેમ તેને લાગ્યુ. તેને શરમ ઘણી લાગી. અને તે ટાળામાં પોતાની નજર ફેરવી. તેણે તેની આસપાસ કેટલીક સ્ત્રીઓને પણ જોઇ. પોતે એક યુવક નહિ પણ યુવતી છે એમ પોતાના શરીર ઉપરના વસ્ત્રને લીધે જાણ્યું. પોતાની છુપી રાખેલી વાત જણાઇ ગઇ છે તેમ તેને સ્પષ્ટ લાગ્યુ. તેનાથી વધારે વાર બોલ્યા વગર રહેવાયું નહિ.

"મારો પ્રાણ ક્યા છે"

"વ્હાલી, ત્હારો પ્રાણ ત્હારી પાસે જ છે."

તેટલા શબ્દ બોલી તે રજપુત વીર, જે ઘવાયો હતો અને જેની ખોળમા આ યુવતી હતી તે જ હતો, તે આવીને તેની વ્હાલીને બેટી પડ્યો

પ્રારભમા કહેલા આ યુવક અને યુવતી હતા.

—નિર્મળ.

બાનુમમાજ.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(માર્ચના અકથી ચાલુ.)

ઉત્સુકે ઉપર જે પાણી માટે કહેવાયુ તેના ઉપર પાછો વિચાર કર્યો અને તેમાં તેને એક પ્રશ્ન ઉઠ્યો જે તેણે બીજે દિવસે તેના બાપને પૂછ્યો, "કાકા, બધુ તો હું સમજ્યો પણ એક શંકા થાય છે કે એ બધુ પાણી પૃથ્વી ઉપર છે છતા પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે તે પડી કેમ નથી જતું?"

વિજ્ઞાન—મેં તને કહ્યું છે કે પર્વત આખી પૃથ્વી સાથે સરખાવતાં એક નજીવી કાંકરી જેવડા છે, એવી જ રીતે મોટા મોટા સમુદ્રો માત્ર એક નાનાં ખાબોચીયા જેવાં છે. હવે એ ખાબોચીયાંમાંથી પાણી પડી કેમ નથી જતું એ વાત તને એક

દૃષ્ટાંતથી સમજાશે તું એક કળશીયો પાણીથી ભરી જોસથી ઉંચે નીચે ફેર વીશ તો તેમાથી પાણી નહિ પડે, કેમકે આપણા હાથનુ જોસ તેને લાગે છે તેથી તે બહાર નહિ આવતા ઉલટુ અંદર તરફ દબાણ કરે છે તેવી જ રીતે રીતે સમુદ્રનું પણ છે પૃથ્વીના જોરથી પાણી ખાબોચીયામાથી બહાર નીકળવાને બદલે ઉલટુ તેમા બેસે છે

આ શંકા દૂર કર્યા પછી મારે તને કહેવુ જોઇએ કે હુ તારાથી બહુ પ્રસન્ન થયો છુ, કેમકે કાલે આ પ્રશ્ન મે જાણી જોઇને જવા દીધો હતો, તે એટલા માટે કે, તું તેનાપર વિચાર કરે છે કે નહિ તે મારે જોવુ હતું આ પણે ગમે તેટલું વાચીએ કે સાભળીએ પણ જો તેના ઉપર મનન ન થાય તો સઘળુ નિરર્થક છે જ્ઞાન મેળવવાને મનન એ મુખ્ય સાધન છે. પ્રથમ સાધુસે અવલોકન કરવુ અને પછી તેના પર મનન કરવુ, છેવટ કેટલાક પ્રયોગોથી નિશ્ચય ઉપર આવવુ આ ત્રણ જ્ઞાન મેળવવાના અને ચોકસ કરવાના માર્ગ છે જેઓ આ ત્રણ માર્ગ લે છે તેઓ વગર પૈસે જ્ઞાન મેળવી શકે છે

ઝાકળ—ધુમ્મસ.

એક દિવસ વિજ્ઞાનપ્રસાદે તપેલીમા પાણી ઉનુ થતું હતુ ત્યારે ઉત્સુકને પાસે બોલાવીને ઢાકણું ઉપાડીને કહ્યુ, ઉત્સુક, આ ઢાકણાની નીચે પાણીના ટીપાઓ દેખાય છે તે કયાથી આવ્યા હશે તે તું જાણે છે!

ઉત્સુક—હા, કાકા, એ તો આ વરાળ દેખાય છે તે ત્યા ચોટી ગએલી

વિજ્ઞાન—પણ વરાળ પ્રથમ છેક આવા પાણીના ટીપા જેવી નથી હોતી, તે તો ઝીણી સૂક્ષ્મ હોય છે જો હવે હું તને કઇ નવુ બતાવુ. (પાછુ ઢાંકણુ તપેલીપર જરાવાર મૂકીને પાછુ ઉઘાડીને) જો, હવે નીચે વરાળનાબિંદુ ચોટેલા છે હવે હુ ઢાકણા ઉપર ઠંડુ પાણી નાખુ છુ એનુ શુ પરિણામ આવે છે તે તું જો

ઉત્સુક—તે ટીપાનું તો પાણી થઇ નીચે પડી ગયુ

વિજ્ઞાન—ત્યારે તે જોયુ કે વરાળનું ઠંડા પદાર્થના સમાગમમા આવવાથી પાછુ પાણી થઈ જાય છે તેવી જ રીતે ઝાકળ, ધુમ્મસ, વાદળા, વરસાદ, સઉ થાય છે

વળી એક એવો જ સાદો દાખલો તને આપુ, જો શિયાળામા આપણા મોમાથી વરાળ બહુ નીકળે છે ત્યારે તું તારી સ્લેટપર શ્વાસ બહાર કાઢીશ તો સ્લેટ ભીની થઈ જશે, કેમકે ત્યા પણ વરાળ ઠંડી સ્લેટનાં સમાગમમા આવે છે. વળી આપણા મોમાથી તેવી વરાળ તો બારે માસ નીકળે છે પણ શિયાળામાથી બહારની હવા ઠંડી હોવાથી તેના સમાગમમા આવવાથી તેનુ પાણી થઈ જાય છે તે જોવામાં આવે છે, અને ઉનાળામા બહારની હવા ગરમ હોવાથી મોમાની વરાળ વગળ રૂપે જ હવામાં ભળી જાય

છે, કેમકે જેમ હવા ગરમ તેમ તેનામાં વરાળ વધારે ચુસી શકવાની અને ઝીલી રાખવાની શક્તિ હોય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ મને બરાબર સમજાયું નહિ.

વિજ્ઞાન—હું તને એક દૃષ્ટાંત આપીશ. તેં વાદળીના કકડા આવે છે તે જોયા છે?

ઉત્સુક—હા, પેલા ગુમડાં ધોવાના કામમાં આવે છે તે-જ કે નહિ? તે આકાશમાં વાદળાં દેખાય છે તેમાંથી કાપી કાઢેલ હશે?

વિજ્ઞાન—ના, ના. એ તો દરીયામાં રેહેનારાં કેટલાંક જીવડાંનું ઘર છે. જેમ મધપુડો હોય છે તેવું. એ વાદળીનો કકડો જ્યારે તદન કોરો હોય ત્યારે તેમાં ઘણું પાણી સમાઈ શકે છે; એક વખત ભીંજાયા પછી તેમાં તેથી થોડું સમાઇ શકે છે; અને તેમાં ઝીલી શકવાની શક્તિ જેટલું પાણી સમાઈ રહ્યા પછી જો આપણે તેમાં પાણી નાખીશું તો તે નીચે નીતરી જશે. એવી જ રીતે જેમ હવા સુકી-ગરમ-તેમ તેમાં પાણી-વરાળ વધારે સમાઈ શકે; સાધારણમાં થોડું પાણી-વરાળ-સમાઈ શકે, અને તેમાં ઝીલવાની શક્તિ હોય તેટલી વરાળ આવી રહ્યા પછી વધુ આવે અને ત ઠંડા પદાર્થના સમાગમમાં આવે તો તે વરાળનું પાણી થઇને નીતરી જાય.

ઉત્સુક—કાકા, હવે મને બરાબર સમજાયું.

વિજ્ઞાન—હવે એ ઉપરાંત હજી એક બાબત જાણવાની જરૂર છે જે જાણ્યા પછી ઝાકળ કેમ થાય છે તે સમજાશે. જે ચીજને ગરમ થતાં વાર લાગે છે તેને ઠંડી પડતાં પણ વાર લાગે છે, અને જે તરત ગરમ થાય છે તે ઠંડી પણ તરત થાય છે. આ સિદ્ધાંત અનુસાર પૃથ્વીના પડને હવાના કરતાં દિવસે ગરમ થતાં વધારે વખત લાગે છે અને રાત્રે તે ગરમી કાઢી નાખી ઠંડું થતાં પણ તેને હવાના કરતાં વધારે વખત લાગે છે. તેજ નિયમ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપરના ઝાડનાં પાંદડાં કાચ, ધાતુ ઇ૦ પદાર્થો હવાના કરતાં પણ જેમ ગરમ વધારે વ્હેલા થાય છે, તેમ તે ઠંડા પણ વધારે વ્હેલાજ પડે છે. આથી કરીને રાત્રે જ્યારે પૃથ્વી ઠંડી પડવાને માટે પોતાની ગરમીનાં કિરણો ઉપર પાછી ફેંકતી રહી હોય છે, તે વખતે હવા વ્હેલાંથી ઠંડી પડી ગઈ હોય છે, અને ઉપર કહેલા પદાર્થો તો તેથી એ વ્હેલા ક્યારનાયે વધારે ઠંડા થઈ ગયા હોય છે. હવે જ્યારે રાત્રે પૃથ્વીની ઠંડી પડવાની ક્રિયા ચાલી રહી હોય છે તે વખતે પૃથ્વી ઉપરની વરાળ હવામાં સમાની જાય છે. પણ પાંદડાં ધાતુ ઇ૦ પદાર્થોની છેક પાસેની હવા અતિશય ઠંડી થઈ ગયેલી હોવાથી પૃથ્વી ઉપરથી પોતાને મળતી વરાળ સમાવી શકતી નથી અને તેથી તે વરાળનું પાણી રૂપે ટપકવાથી વધારે ઠંડા પદાર્થો પર મોતીનાં બિંદુની માફક તેનાં ટીપાં વળગી રહે છે: તેને આપણે ઝાકળ કહીએ છીએ. મતલબ કે ઉંચેથી ઝીણા વરસાદરૂપે પડે છે તેને ઘણા લોકો ઝાકળ ભૂલથી કહે છે પણ ઝાકળ ઉંચેથી કદિ નથી પડતી, તે તો પૃથ્વીની નજીક જ હવામાંથી બને છે.

ઉત્સુક—આ તો બધું મારાથી સમજાયું; પણ હવામાં વરાળ હમેશાં રહેલી છે એ કેમ જાણીએ?

વિજ્ઞાન—હું તને તે વાત એક પ્રયોગથી સમજાવીશ. ઠંડી હવામાં એક કાચના વાસણની અંદર બરફ નાખી જરા રહેવા દઈશ તો તે વાસણની બહાર પણ ઝીણાં ઝીણાં પાણીનાં ટીપાં બંધાએલાં છે એમ તને માલૂમ પડશે. હવે એ ટીપાં કંઇ અંદરથી બહાર નથી આવ્યાં, પણ હવામાંની વરાળ તે વાસણની ઠંડી બાજૂએ સાથે અથડાવાથી વરાળનું પાણી થઇ ગયું અને વાસણની બહાર ચોંટી રહ્યું.

ઉત્સુક—હવે હું બરાબર સમજ્યો. પણ ત્યારે અંધારૂં અંધારૂં થઇ રહે અને ઉપરથી ઝીણા વરસાદ જેવું પડે તે ઝાકળ નહિ તો શું? તે કેમ થતું હશે?

વિજ્ઞાન—તેને આપણે ધુમ્મસ, મેઘરવો એવા એવાં નામથી જાણીએ છીએ; તે પણ બને છે તો ઝાકળની માફક જ. પાણીની વરાળ થઇ ઉંચે ચડે અને તે વરાળ ઉંચે આવેલી ઠંડી હવાના સંસર્ગમાં આવે ત્યારે તે વરાળ પાણીનું રૂપ ગ્રહણ કરે છે અને ધુમ્મસ રૂપે પડે છે.

ઉત્સુક—પાણીની વરાળ તો રોજ ઉંચે ચડતી હશે ત્યારે આપણે રોજ ધુમ્મસ કેમ નથી જોતા? અને જો વરાળ એવી રીતે ધુમ્મસ રૂપે પડી જાય તો પછી વરસાદ વરસવાને તો કંઈ વરાળ ઉંચે ન જ ચડી શકે. એ કેમ?

વિજ્ઞાન—તેનો બધો આધાર આસપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર છે. આસપાસની હવા અમુક દરજ્જે ઠંડી હોય ત્યારે જ તે હવામાંની વરાળને અસર કરી શકે; નહિ તો ન કરી શકે. હમેશાં ધુમ્મસ નથી જોતા તેનું કારણ એ કે હવામાંની વરાળનું પાણી કરવા જેટલી ઠંડી હવા ઉપરના ભાગમાં હમેશાં નથી હોતી; અને તેથી જ કેટલીક વરાળ ઉંચે ચડી જવા પામે છે, જેનો વરસાદ થાય છે. મેં તને કહ્યું છે કે જેમ હવા ગરમ તેમ તેમાં વધારે વરાળ સમાઇ શકે છે; એ વરાળ જો ઠંડી હવાના સમાગમમાં ન આવે તો વરાળ રૂપે ઉંચે ચડવા પામે છે અને તેના વાદળાં બંધાય છે; નહિ તો તે ધુમ્મસ રૂપે નીચે પડી જાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ ઝાકળ, ધુમ્મસ વગેરેનું શું કામ? એના કરતાં તે બધાંનો વરસાદ પડતો હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય?

વિજ્ઞાન—એ તારી ભૂલ છે. વરસાદ તો તેની ઋતુમાં જ વૃક્ષોને પોષણ આપે છે પણ પછી આઠ માસ તેમનું પોષણ કેવી રીતે થાય? તે પોષણ આપવા ખાતર આ સર્વ રૂપમાં પાણી પડે છે. પરમેશ્વર એમ કંઈ પણ નાંખી દે અથવા નકામું જવા દે તેમ નથી, અને તે ઉપરથી આપણને મનુષ્ય જાતને શીખવે છે કે તમે પણ તમને જે જે આપ્યું છે તેનો સદુપયોગ કરતાં શીખો.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની.

સ્ત્રીઓએ પોતાના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર આપવું જોઇતું ધ્યાન.

એક યોગ્ય સુચના.

——:૦:——

(લખનાર દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ.)

શહેરની અંદર ફરતાં ઘણાં સ્ત્રીપુરૂષો તથા બાળકોનાં અંગ રોગી, તાકાતહીન, થે ચાલવાથી શ્વાસ ચડે તેવાં તથા પીળાં પડી ગએલ દષ્ટીગોચર થાય છે. તેમાં ઘણો ભ સ્ત્રી તથા બાળકનો છે. આનું કારણ ઉઘાડું છે. આપણા સંસારીક રીવાજો પ્રમાણે સ્ત્રી ત બાળકો દીવસનો મોટો ભાગ ઘરની અંદર ગાળે છે. પુરૂષોને પોતાના તથા પોતાના કુ બના ગુજરાનની ખાતર, કમાઇને માટે, બહાર ફરવાનો વખત મળી આવે છે. તેમાં હવે સુધારા મુજબ વર્તી થોડાં સ્ત્રી પુરૂષ તથા બાળક સાંજનો સમય શહેર બહાર ખુલ્લી હવા ફરવા જવામાં સમજ્યાં હોવાથી તેમની સુખાકારી બેશક સુધરતી જતી માલમ પડે પણ દરેક સ્ત્રી અગર બાળકને બહાર ફરવા જવું બની શકે નહિં તેને માટે ઘરની અં જ પાંચ દસ મીનીટ પોતાની ફુરસદની વખતે નીચેની બાબત ઉપર ધ્યાન આપવા શરીરને નિરોગી બનાવી તાકત આપી શકાય છે, તથા તેથી મેળવેલી શક્તિથી કેટલ રોગો દૂર રાખી શકાય છે. આપણા ઘણા ઘરોના બંધારણમાં અસલી કરી જોવામાં આ છે, જેવી કે એ ઘરોની પછીત અડોઅડ લાગેલી હોય છે તથા હવા તેમ અજવાળાં મ પુરતાં સાધન હોતાં નથી. શરીરની સુખાકારી માટે હવા તથા અજવાળું બન્ને જરૂર છે. ઘણા જુના રીવાજોના લોકોનુ માનવું એમ હોય છે કે એકાદ બારણું કે બારી મૂકી હે તેથી હવા તથા અજવાળું પુરતું છે, પણ તેમ સમજવાનું નથી હવાની હેર ફેર સારી રી થાય તો આપણા શ્વાસોશ્વાસથી નીકળતી ઝેરી હવા તથા ત્વચાવાટે નીકળતી દુર્ગંધ દૂર થ શકે છે અને તેથી કરીને શરીર આરોગ્ય રહી શકે છે. તેવી હવાઅજવાળાવિનાની જગ્યાએ રહેતાં માણસોનાં શરીર નિસ્તેજ તથા મોંઢા ઉપર નુર વગરનાં દષ્ટીગોચર થતાં માલમ પ છે. તેમાં વળી શરીરની સંભાળ માટે બહુ જ કમતી વખત ગાળવામાં આવે છે એ બ શોચનીય છે. જેટલું ધ્યાન શરીરને કૃત્રીમ શોભા, જેવાં કે લુગડાં ઘરેણાં વીગેરે ટાપ ટીપક શણગારથી દેદીપ્યમાન કરવામાં આવે છે તેનો દશમો ભાગ જો શરીરની સંભા લેવામાં આપવામાં આવે તો બહુ જ ફાયદાકારક થઈ પડે.

જેમ મનની કેળવણી માટે મગજ મુખ્ય સાધન છે તેમ શરીરની કસરતી કેળવણ માટે છાતીનો ભાગ મુખ્ય છે કે જેની અંદર ફેફસાં તથા અંતઃકરણ રહેલાં છે. શરીર નિરોગી બનાવી કૌવત વાળું બનાવવા માટે આ છાતીના ભાગને કેળવવા ઉપર પુર ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. કોઇ પણ માણસની કામ કરવાની શક્તિ અગર બા તેની છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે આધાર રાખે છે બાલ્યાવસ્થામાં એટલે કુમળી વયમાં જેવી સુધરેલી પ્રજાના બાળકોમાં છાપ પડે છે તે આપણા બાળકોમાં છાપ પડતી નથી તેનું કારણ એટલું જ જોવામાં આવે છે કે તે ખતે તેની શરીરની સુખાકારી તથા શારીરીક કેળવણી ઉપર જોઇએ તેટલું લક્ષ આપ વામાં આવતું નથી અને તેથી જ ઘણાં બાળકો નિસ્તેજ તથા રોગી માલમ પડે છે

તેમ તેમાંથી નીકળતો હાનીમરક પદાર્થ પણ વધારે હોય છે, તેથી મજબુત માણસને તેના મોટા માસના લોચાને લીધે જ ઘણી અગવડતા પડે છે અંતઃકરણ (Heart) કે જે પોતાના મજબુત ધબકારાથી લોહીને આખા શરીરની અંદર ફરતું કરે છે તે શાંત સ્થિતિની અંદર કામ કરવાને ટેવાઇ ગએલ હોય છે તે ઉપરથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે કે જો તેને શ્રમ વખતે આધાર વગર એકલું મુકી દેવામા આવે તો તે પોતાની સ્થિતિ બહુ જ થોડો વખત નભાવી શકશે. તેટલા માટે તેને તે વખતે મદદની પુરી જરૂર છે આ મદદ શ્વાસોશ્વાસની અંદર છાતીની હીલચાલ પુરી પાડે છે અંતઃકરણ પોતાને માથે આવી પડેલી નોકરી બજાવવાને ત્વરાથી કામ કરવા મંડી જાય છે અને તેથી ઉતાવળા ધબકારા માલમ પડે છે તે પરીણામે દરેક ધબકારે ફેફસા (lungs) ની અંદર બહુ જ થોડુ લોહી મોકલી શકે છે ત્યાં તેનું શુદ્ધ થવાનું કામ સાધારણ રીતે કરતા પણ સ્હેજ ત્વરાથી ચાલે છે અને શ્વાસોશ્વાસ ઉતાવળા ચાલતા હઇને લોહીને બરાબર શુદ્ધ કરવુ બની શકતું નથી. તેથી ઉપર કહેલ હાનીકારક પદાર્થ (Deleterious products of muscle-Combustion) શરીરની અંદર જમા થાય છે આમ થતું અટકાવવાની ખાતર કસરત દરમીયાન શ્વાસ લેતી વખતે છાતીનું ફુલવું ઘણું જ થાય છે કુદરતી રસ્તો એવો છે કે જ્યારે આપણે ઊંડો શ્વાસ લઇએ છીએ ત્યારે ગરદન હાથ પગ તથા પેટની નસોમાંથી આવતુ અશુદ્ધ રક્ત (લોહી) અંતઃકરણના જમણા વિભાગમા ખાલી થાય છે ત્યાંથી તેના ધબકારાથી તે રક્ત ફેફસાની બારીક નસોની અંદર જાય છે શ્વાસ લેતી વખત ફેફસા ફુલે છે અને તેથી તેના અંદર રહેલી બારીક નસોનાં છીદ્ર આસપાસ જગ્યા મળવાથી પોહોળા થાય છે જેથી કરીને અંતઃકરણના જમણા વિભાગને પોતાનુ લોહી ખાલી કરવાનું સહેલાઈથી બની આવે છે આ વખતે શ્વાસોશ્વાસ વધવા ઉપરાંત ઉંડા પણ થાય છે જેને લીધે શ્વાસોશ્વાસ વખતે અંદર લીધેલી હવા તે બારીક નસોની અંદર રહેલ લોહીની સાથે તેની દીવાલ અત્યંત પાતળી હોવાથી, મેળાપ કરી શુદ્ધિને પાત્ર થાય છે આ રીતે અશુદ્ધ રક્ત હવા સાથે સંપુર્ણ રીતે મળી, જ્યારે કસરતની અંદર છાતીની હીલચાલ બરોબર થાય છે ત્યારે જ, શુદ્ધ થાય છે કસરતની અંદર અંતઃકરણનો કામ કરવાનો આધાર છાતીની હીલચાલ ઉપર જ છે અને તેમાની અગત્યની હીલચાલ શ્વાસ લેતી વખતે છાતીના ફુલાવાની છે (Expansion of the Chest during inspiration) કોઇ પણ માણસની શ્રમ સહી શકવાની તાકાત છાતીના ઉંડા શ્વાસ લીધા બાદના ઘેરાવાના માપના અને મુકયા પછીના ઘેરાવાના માપના (measurements of deep inspiration and expiration) તફાવત ઉપરથી માલમ પડશે જો વધારે તફાવત માલમ પડી આવે તો સમજવુ કે તે માણસ વધારે શ્રમ ઉઠાવી શકશે. આ ઉપરથી ખુલી રીતે સમજાશે કે એકલું છાતીના ઘેરાવાનુ માપ કામનુ નથી પણ માણસ પોતાની તાકાતથી શ્વાસ લીધા તથા મુક્યા બાદ કેટલો તફાવત આણી શકે છે તે છે એક જુવાન સોળ વરસની છોકરી, એક મજબુત પહેલવાન કે જેની છાતીનો ફુલાવો તેના સ્નાયુના પ્રમાણમાં ઘણો જ થોડો છે તેના કરતા વધારે સહેલાઈથી ત્વરાથી અડધો માઈલ દોડી શકશે આટલા ઉપરથી મનનુ સમાધાન થઈ સ્પષ્ટ સમજાશે કે છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે

———

(અપૂર્ણ)

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીકેળવણી.—સ્ત્રીલેખ.

મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી આદિ સર્વ પ્રાણીઓમાં આહાર, નિદ્રા અને ભય સરખાં છે; પણ અત્યંત ઉપયોગી તર્કશક્તિ અથવા બુદ્ધિબળ તો મનુષ્ય માત્રમાંજ છે. બુદ્ધિની બક્ષિસથી મનુષ્ય પ્રાણી-તેમા પણ કેળવાયલા લોકો-સર્વોત્કૃષ્ટ સુખો અનુભવે છે.

સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરે આપેલી વિચારશક્તિને જે વિદ્યાભ્યાસથી કેળવી વધારે છે, તેનેજ ખરાં મનુષ્ય જાણવાં. જેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરીને વિચારશક્તિ ખીલવી જ્ઞાન મેળવતા નથી તે પશુ તુલ્ય છે.

જેમ ખેતર વધારે ખેડેથી પાક સારો ઉતરે છે, તેમજ વિદ્યાભ્યાસ રૂપી ખેતર સારૂં ખેડેથી પરિણામ સારૂં જ આવે છે. માટે સ્ત્રીઓએ વિદ્યાભ્યાસ કરી ઉત્તમ ગુણો મેળવવા જોઇએ. વિદ્યાભ્યાસ કરવો એટલે ફક્ત ભૂગોળ, ઇતિહાસ વિગેરે શીખવું તે નથી ધર્મનીતિના પુસ્તકો, પાકશાસ્ત્ર, અને બુદ્ધિ સારી ખીલે એવાં પુસ્તકો વાંચવાની અને શીખવાની વધારે જરૂર છે.

સ્ત્રીઓએ મુખ્ય કરીને કેળવણી લેવીજ જોઇએ, કારણ કે ઘરનો સર્વ આધાર સ્ત્રીઓ પર છે. ઘર ચલાવવુ એનો અર્થ નાવુ અને ખાવુ એવો નથી; પણ કરકસર કરીને ઘર કેમ નીભાવવુ, હિસાબ કિતાબ કેમ રાખવો, છોકરાં કેમ કેળવવા વિગેરે શીખવું એ છે. છોકરાં સારાં નરસાં થવાનો આધાર સ્ત્રીઓપરજ છે. સ્ત્રીઓ કેળવાયલી હશે તોજ સંસાર સુધરશે. કહેવત છે કે—

"થાય કેળવેથી કણક, વિવિધ જાત પકવાન,
કાન્તા કેળવતાં બને, પ્રીછીત ગુણનુ સ્થાન '

'સ્ત્રીઓને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનો હેતુ ચોપડીઓ વંચાવવી કે રળવા' મોકલવાનો નથી, પણ સંબંધિઓ પ્રતિ પોતાનો ધર્મ કેવી રીતે જાળવવો, સંપત્તિ વિપત્તિમાં કેવી રીતે વર્તવું, પતિ પ્રત્યેના ધર્મ શા છે, યોગ્ય માતાની ફરજ શી છે, આવક જાવકનો હિસાબ કેવી રીતે રાખવો, ટુંકામાં સદ્‌ગુણી સ્ત્રી શી રીતે થવાય એ જ્ઞાન સંપાદન કરાવવાનો છે.।

જે માતાઓએ સારી કેળવણી મેળવી હોય છે, તેની પ્રજા સારીજ નીવડે છે. રૂપસુંદરી, મીનળદેવી વિગેરે સતીઓ ઘણી કેળવાયલી હતી, તેથી તેમના પુત્રો પણ તેવાજ પ્રતાપી અને વિદ્વાન નીવડયા હતા. વિદ્યાનો આવો પ્રતાપ છે, છતાં કેટલાક અજ્ઞાન લોકો કહે છે કે સ્ત્રીઓને ભણીને શું કામ છે—ક્યાં તેમને રળવા જવું છે? આ

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણી—આપણા ભારતવર્ષ (હિંદુસ્થાન)માં હાલમાં ૩૦ કરોડ મનુષ્યો વસે છે; તેમાંથી ૧ હજારે ૪૫ પુરૂષો ભણેલા હોય છે, પણ સ્ત્રીઓમાં તો એક હજારે માત્ર ૭ જ ભણેલી છે એવી ગણત્રી કહાડવામાં આવી છે.

વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારી તરફથી કન્યાશાળાઓમાં ચલાવવાનાં પુસ્તકો સંબંધી નીચે પ્રમાણેનો હુકમ બ્હાર પડ્યો છે.–આ રાજ્યની ગુજરાતી કન્યાશાળાઓમાં અંગ્રેજી રાજ્યની ટેક્સ્ટ બુકો (શાળાપુસ્તકો) ચાલે છે, પરંતુ કન્યાશાળામાં કન્યાઓને યોગ્ય વાંચન પુસ્તકો ચલાવવાનું ઇષ્ટ જણાયાથી શ્રીમંત મહારાજા સાહેબની આજ્ઞાથી બાળજ્ઞાનમાળાનાં પુસ્તકો ૧–૨–૩ તૈયાર કરાવવામાં આવ્યાં છે. સદર પુસ્તકો અનુક્રમે ધોરણ ૪-૫–૬ માં ચલાવવાનાં છે.

દેશપરોપકાર—કલકત્તામાં એક બાબુ રામચન્દ્રે વિધવાસહાયક ફંડ ઉઘાડ્યું છે. તેમાંથી સારા કુટુંબની, પણ ધનની ખામીને લીધે મુસીબત ભોગવતી વિધવાઓને, તેમની હાલતના પ્રમાણમાં, રૂ. ૫ થી ૭ સુધીમાં, તથા તેમનાં બચ્ચાંઓને રૂ.૩) દરમાસે આપવામાં આવશે.

મદ્રાસમા એક વૈશ્ય વિધવા સ્ત્રીએ ત્યાંની "પચાપા કોલેજ" નામની હિંદીઓ તરફથી ચલાવાતી પ્રસિદ્ધ ખાનગી કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓને ધર્મશિક્ષણ આપવામાં ખર્ચવાની શરતે એક લાખ રૂપીઆ ભેટ આપ્યા છે.

મુંબાઇમાં એક પારસી સન્નારીએ એક દવાખાનામાં ૨૫ હજાર રૂપીયા ભેટ આપ્યા છે.

વિધવાઓની પતિભક્તિ—સીતાપુર ગામમા એક સ્ત્રી વિધવા થયા પછી તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી હતી, અને પૂર્વે ધારી રાખ્યા પ્રમાણે અનુકૂળ સ્થળે પાણીમાં તણાઈ પતિ પાછળ દેહત્યાગ કર્યો હતો.

થોડાક દિવસ ઉપર દાક્ષિણી નામની એક સ્વર્ગસ્થ થયાની વાત બ્હાર આવી છે. તે વીશ વર્ષની ઉમ્મરે વિધવા થઇ હતી, જે દિવસથી તેનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો તે દિવસથી તેણે સ્વાદિષ્ટ ભોજન ત્યજ્યું હતું, અને કેવળ ફળ ખાઇને તથા ગંગાજળ પીને રહેતી હતી; પલંગ ઉપર શયન કરવાનું છોડી દઈ જમીન ઉપર જ તે સુતી હતી; માથાના કેશ તો હતા, પણ તે ઓળવાનું કે શરીરના કોઈ પણ અંગને વસ્ત્રોથી કે એવી કોઈ પણ રીતે સુન્દર બનાવવાનું ત્યાગ કર્યું હતું. રાત્રિદિવસ પોતાના ઘરમાં જ રહી પુજાપાઠ ધ્યાન તથા ભગવત્ ભજન કરી રામાયણ મહાભારતનો પાઠ કર્યા કરતી હતી. તે સ્ત્રીને આવું જીવન ગાળવાની કોઇ સગાં તરફથી ફરજ પાડવામાં આવેલી નહોતી; તેમ પોતાની પાસે પૈસો પણ ઠીક હતો. પણ ફક્ત પોતાનો 'વિધવાધર્મ કાયમ રહે અને કોઇ અધર્મ તરફ લક્ષ ન જાય એટલા હેતુથી જ તે આવું જીવન ગાળતી હતી.

લવાજમના પ્હોંચ.

૩૩૪ (નં. ૪૪૪) સૌ. નર્મદાગૌરી ગ. હરીલાલ કુબેરજીના પત્ની (વ. ૨) પાલ. ૧-૪-૦
૩૩૫ (નં. ૩૩૭) સૌ. તારાગૌરી રા. કૃષ્ણલાલ આબાલાલને ત્યાં (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૩૩૬ (નં. ૫૧) સૌ. બ્હેન કાન્તાગવરી ચીમનલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૩૭ (નં. ૪૪૫) રા. ગંગાશંકર મણિશંકર દેસાઈ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૩૮ (નં. ૬૬) રા. કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ બેરીસ્ટર. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૩૯ (નં. ૫૭) રા. બચરતલાલ ગોવીંદદાસ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૪૦ (નં. ૪૪૬) રા. કે. ઓસ બાખરવાલા (વ. ૨) રંગુન ૧—૪—૦
૩૪૧ (નં. ૧૧૪) પ્રોફેસર આનન્દશંકર બાપુભાઈ (વ. ૨) અમદાવાદ. ૧—૪—૦
૩૪૨ (નં. ૪૪૭) રા. શેઠ લખમીદાસ ભીમજી (વ. ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૪૩ (નં. ૪૪૮) રા. સજ્જનરાજ લાલચંદ સ. સ. ધર્મસભા (વ. ૨) કરાચી ૧—૪—૦
૩૪૪ (નં. ૪૪૯) રા. માણેકચંદ નેણશી ભોજરાજ (વ. ૨) પારોના. ૧—૪—૦
૩૪૫ નં. ૪૫૦) રા. સા. આણંદજી દામજી સાહેબ. (વ. ૨) પારોલા ૧—૪—૦
૩૪૬ (નં. ૪૫૧) રા. હરિદાસ ગોપનજી રાજન (વ. ૨) વેરાવળ ૧—૪—૦
૩૪૭ (નં. ૪૫૨) રા. છોટાલાલ લલ્લુભાઈ વકીલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૪૮ (નં. ૪૫૩) અ. સૌ. વિજયાગૌરી દિ. બા. અંબાલાલ સાકરલાલને ત્યાં (વ. ૨) ૧—૪—૦
૩૪૯ (નં. ૮૨) મીસીસ ગણુગવરી આણંદરાય મોતીલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૫૦ (નં. ૪૩) રા. હિરાલાલ રુક્મિયારામ (વ. ૨) મુંબાઈ ૧—૪—૦
૩૫૧ (નં. ૪૫૪) રા. નટવરલાલ દામોદર (વ. ૨) વડોદરા ૧—૪—૦
૩૫૨ (નં. ૪૫૫) મિસિસ આર્યભાનુ કાશી શર્મા (વ. ૨) અમદાવાદ ૧—૪—૦
૩૫૩ (નં. ૧૫૧) સૌ. ઇચ્છાબા (વ. ૨) જેતપુર ૧—૪—૦
૩૫૪ (નં. ૭૫) રા. કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી (વ. ૨) અમદાવાદ. ૧—૪—૦
૩૫૫ (નં. ૧૮૨) રા. લલ્લુભાઈ ગોકળદાસ (વ. ૨) નડીઆદ. ૧—૪—૦
૩૫૬ (નં. ૪૫૭) રા. ગોકળજી હંસરાજ વૈ. (વ. ૨) મુમ્બાઈ ૧—૪—૦
૩૫૭ (નં. ૨૦૩) રા. બા. કૃપાશંકર ભગવાનજી (વ. ૨) સુરત. ૧—૪—૦
૩૫૮ (નં. ૪૫૮) રા. એદલજી ખરશેદજી મહેતા (વ. ૨) અમદાવાદ. ૧—૪—૦

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૨ જું] ઈ.સ. ૧૯૦૫ ઑગષ્ટ—શ્રાવણ વિ. સ. ૧૯૬૧. [અંક ૧૨ મો

કાવ્યકુંજ.

ઉપહાર.

પ્રિય—× × ×

(વસન્તતિલકા)

વ્હાલી શું વિસરી ગઈ શુભ દિન જ્યારે,
આવી વસી હૃદયમા ચિરકાલ માટે,
ને પ્રેમથી ઉછળતા હૃદયે ધસન્તી,
નિહાળતી પ્રિય પતિ, નયને હસન્તી. ૧

એકાન્તમા પ્રથમ ભારથી તું નમન્તી,
ચિત્તે પ્રવેશી સુજના પ્રણયે રમન્તી,
જંજાળ સર્વ જગની ન ગણી હશે તે,
આનંદના ઉદધિમા વિચરન્ત ત્યા બે. ૨

ત્હારા હ્રદે પ્રણયની સરિતા વહન્તી,
તે મુંજ સ્નેહ ઝરણે સહસા મળન્તી:
સંયુક્ત આપણુ હ્રદે જગમા ક્રીડન્તુ,
દિસન્ત દંપતીતણું નવ યુગ્મ બીજું. ૩

(તોટક.)

ફુલમાળ પ્રિયે શુધ સ્નેહ તણી,
અરપુ તુજને કંઈ ભાવ થકી;
તવ જન્મતિથિ ઉપહાર રૂપે,
મુજ પાસ નહિ કંઈ યોગ્ય દીસે. ૧

નવ દ્રવ્ય થકી કદી હર્ષ થતો,
નહિ વસ્ત્ર ગમે, નહિ સ્વાદ થતો;
ફુલમાળ વળી કરમાઈ જતી:–
દઉં અદ્દભુત માળ, પ્રિયે ! ઘટતી. ૨

મુજ સ્નેહ કુસુમ સુગંધિ તજે,
પ્રિય × × × કૌમુદીમાં ખીલિને;
તુજ વ્હાલ અલૌકિક સુત્ર થકી,
પ્રતિવર્ષ દઉં શુભ માળ ગુંથી. ૩

દિન દિન સુગંધ પ્રિયે વધતી,
કદિ કાળ નહિ કરમાય વળી
નકી આપણુ સ્નેહ પવિત્ર, અને
નિજ સુદરતા જગમા પ્રકટે. ૪

(શાર્દૂલ.)

આનંદે વરષો વ્યતિત જ કર્યા, સંભારી હાલી ખરે
થાતો હર્ષ ગ્લાનિ ક્વચિત જ થતી વિયોગના ઉદ્દભવે;
ગાઢો સ્નેહ પવિત્રતા હ્રદયની, ઉંડો અનુરાગ ને
આશા સૌખ્યની–સાથ સંતત રહી–ઉદ્વેગ કાઢે દૂરે. ૧

× × × તુજ સ્નેહ દિવ્ય પતિનો વાધો પ્રતિવર્ષ, ને
સૌખ્યે કાન્તસહે રહી નવ કદિ વિયોગ તુને નડે;
પ્રેમી યુગ્મની કીર્તિ ઉચ્ચ જગમાં ઉડો સદા નિર્મળી,
આવી નૂતન વર્ષ વૃષ્ટિ વરસો વિશ્વેશ ઇચ્છા થકી. ૨

સુબન્ધુ—બન્ધુસમાજ.

નર્મદા કિનારે.



(ઇતિહાસની આરસી સાહીમેં જોયું માંહી'-એ રાગ.)

આનંન્દ અલૌકિક અને છલોછલ પ્રેમ થકી,
મુજ હૃદય આજ ઉભરાય પતિસત્સંગવતી.
સુન્દર તટ વચ્ચે રૂડાં, ધસે નર્મદા નીર,
ત્યમ વ્હે મમ અન્તર તણો, પ્રણયપ્રવાહ રૂચિર;—પતિ પ્રીતિ સિન્ધુ ભણી.

લીલા આંબલીયાની ડાળ, કોકિલ હિંચેરે,
આ પ્રણયપ્રવાહે ગાન સુધારસ સીંચેરે;
સમિર સુરભિ સુસ્નેહથી, સ્પર્શે તરૂવરડાળ,
હર્ષ થકી ડોલે ઝુકે શાખા ધરી ઉલ્લાસ;—અંગસુ ગર્વ ધરી.

પતિનો ત્યમ નિર્મળ પ્રેમ, પૂર્ણ સુગન્ધેરે,
સ્પર્શે ઉર આણી વ્હાલ, ઝુકું આનન્દેરે,
વિમળ વૃત્તિ અહિં વિકસતી, ક્ષોભ સકલ રહી દૂર,
વનલીલા લલિતા વિષે, વહે સ્નેહનાં પૂર;—ઉછળતી ઉર્મિ થકી.

વસી હું મુજ વલ્લભ માંહ્ય, પતિ મુજ અન્તરમાં,
બની રહ્યાં અમે બે એક, ભળ્યા પરમાત્મનમાં.

ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણદાસ.

ગૃહધર્મ.



દેશ-ઉન્નતિનો પાયો-બાળકા શિક્ષણ.

(સ્રીલેખ.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

તે સિવાય બાળાઓને વ્યવહારીક કેળવણી આપવામાં નીચેની બાબતો પર ધ્યાન રાખવું અને તે બાબત ટુંકું જ્ઞાન આપવા ચુકવું નહિ. જેમકે—

૧ રજોદર્શન સમયે રાખવાની સાવચેતી—તે વખતમાં ખોરાક હલકો સાદો ને પૌષ્ટીક લેવો, પોષાક ગરમ ને ઢીલો રાખવો, ભેજવાળી જમીનમાં ને શરદ હવામાં રહેવું નહિ. પરપુરૂષનું મોં જોવું નહિ. પાકા ત્રણ દિવસ પૂરા થયાં પહેલાં સ્નાન કરવું નહિ. નાહીને પતિદર્શન અથવા ઇશ્વરાવતારની છબીનાં દર્શન કરવાં. અતિ ભય અતિ હર્ષ અથવા અતિ દીલગીર થવાય એવી રીતે વર્તવું નહિ.

૨ સાસરે જતી વખતની તૈયારી શીખવી—હાલની કેટલીક બાળાઓ જેમ કપડાં દાગીના બાંધવામાં જ તૈયારી પુરી થયેલ ગણે છે, તેમ ન સમજવું; પરંતુ તેની પહેલાં ઘરની મુરબ્બી સ્ત્રી પાસેથી અથવા સ્ત્રીગુરૂ પાસેથી પતિસેવા, સાસરીઆંનાં સગાં પ્રત્યેની વર્તણુક, ઘર ચલાવવામાં પણ આપણા પર કેટલુ જોખમ રહેલુ છે તે તથા સાસરીઆને ત્યાં જઈ પોતાનાં માતાપિતાની કીર્તિ કેવી રીતે વધારવી તે વિચારીને ઘરવ્યવસ્થા તથા સદ્‌ગુણનો સંગ્રહ શીખવો. જન સમુદાયનો આપણા પર રહેલો આધાર અને કેવી રીતે વર્તવાથી આ સંસારમાં આપણી ફરજ બજાવી કહેવાય? તે વિચારી બાળરક્ષણ ને બાળશિક્ષણના વિષયનું પુરતું જ્ઞાન મેળવવું.

૩ સાસરે પહેલી જ મિનિટથી કેમ વર્તવું તે શીખવું—કેટલીક બાળાઓ તદન મૂઢ બેસી રહેવાથી ને કેટલીક બટકબોલા સ્વભાવથી પોતાનું વજન ખુવે છે, અને પોતાનો વકર ખોઈ છાપ હલકી પાડે છે. માટે તેમ ન વર્તતાં જઇને તુરત સાસુને તેમજ ઘરની મુરબ્બી સ્ત્રીઓને પગે લાગવું, નાનાં હોય તેને માયાળુપણે બોલાવી ખબર પૂછવા ને પીયરના કુશલ ખબર આપવા, અને પછી તરત બની શકે તેવા ઘરકાર્યમાં સામેલ થઈ જવું. આપણામાં સાધારણ કહેવત છે કે "આવતી વહુ અને બેસતો વાણીયો," "પુત્ર પારણેથી ને વહુ બારણેથી ઓળખાય" માટે પહેલાથી જ સાવચેતીથી વર્તવું, કારણ કે ત્યાં તો બધાં અજાણ્યાં માણસો હોય છે; જેવું દેખે તેવું કહે માટે પહેલી મીની-ટથી જ સભાળી વર્તવું.

૪ સાસરીઆંની નિરિક્ષા કરતાં શીખવું—પછી સાસરીઆંનાં ઘરની, ત્યાંની દરેક ચીજની તથા ત્યાં વસતાં મનુષ્યની નિરિક્ષા (બારીક તપાસ) કરવી કે અમુક માણસ કઈ પ્રકૃતિનું છે તથા તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવાથી રાજી રહેશે. તે ખબર પડયા પછી તેની સાથે યોગ્ય વર્તણુક ચલાવવી. વળી અમુક ચીજ કયાં મૂકાય છે? કેવી સ્થિતિમાં મૂકાય છે? તથા શું ઉપયોગમાં આવે છે અને તેમાં શું ફેરફાર તેમ જ સુધારો વધારો કરવાની જરૂર છે વગેરે નિરિક્ષા બે ત્રણ દિવસમાં કરી લઈ યોગ્ય રીતે વર્તવું.

૫ શ્રધાથી પતિસેવા કરતાં શીખવું—આ બાબત ઘણા ઘણા વિદ્વાનો ને ગ્રંથકારો ઘણું ઘણું લખી ગયા છે એટલે વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. હીંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં જ સેવાની આજ્ઞા છે તેમ નથી પરંતુ ખ્રીસ્તી ધર્મ, જરથોસ્તી ધર્મ અને મુસલમાની ધર્મમાં પણ તે જ બાબતની આજ્ઞાઓ વાંચવામાં આવે છે. કુલીન સ્ત્રીની દરેક ફરજમાં "પતિસેવા" તેની મોટામાં મોટી ને મુખ્યમાં મુખ્ય ફરજ છે. સ્ત્રીને પતિ સમાન બીજો હિતકારક

અને પ્રીય મિત્ર નથી. માતા પીતા બેન ભાઈ મિત્ર વગેરે સ્નેહીઓની જે જે અમુક અમુક સારી લાગણીઓ આપણી તરફ રહી છે તેમાંની બધી લાગણી આપણા તરફ પતિની રહેલી છે. દુનિયાનાં દરેક સુખ પતિથી જ મળી શકે છે. એવા સર્વ સુખ ભંડાર જે પતિ તેની સેવા કરવી તે દરેક અબળાની ફરજ છે. પતિને તાબે રહેવું, માન આપવું, આનંદ આપવો, ઉંચે સ્વરે સામું બોલવું નહિ, સકારણુ કોપને સહન કરવો. મહાબળેશ્વર હવા ખાવા તેડી ન ગયા કે નાટકમાં સાથે લઈ ન ગયા તે બાબત કંકાસ કરવો નહીં. અમુક જાતની બંગડી અને અમુક જાતની સાડી અમુક પાડાશણે કરાવી એવી વાતવાતમાં સંભળામણી કરવી નહિ. પતિ આજ્ઞાને ઈશ્વર આજ્ઞા સમાન ગણવી. હુકમ આનંદ ને હોંસથી ઉઠાવવો અને પતિહૃદય સાથે પોતાનું હૃદય એવું એક રૂપ રાખવું કે પતિને અનુકુળ તે પોતાને અનુકુળ ને પતિને પ્રતિકુળ તે પોતાને પ્રતિકુળ લાગે.

૬. પતિ તરફના ધર્મ શીખવા–પતિના પ્રિય જનને પોતાનાં પ્રીય જન ગણી માન આપવું. એકલાં કયાંઇ પણ જવું નહિ. ચાલ ધીમી રાખવી તેમજ નીચી નજરે ચાલવું. પરપુરૂષ સામું જોવું નહિ, જરૂર પડયે પુત્રી કે બેનની દૃષ્ટીથી જોવું. એક વસ્ત્ર પહેરી ફરવું નહિ. નીચ પુરૂષ નીચ વૃત્તિથી સામું જુવે તો પણ વિકાર રહીત રહેવું. પતિની રજા સિવાય વ્રતનિયમ કરવાં નહિ. કોઈની કુથલી કરવી નહિ. સગાં સ્નેહી સાથે સંપ રાખવો. પીયર ઘણું વસવું નહિ. પતિ જમ્યા પછી જમવું પોઢયા પછી સુવું ને ઉઠયા પહેલાં ઉઠવું. બહારથી આવે ત્યારે ઉભાં થઈ આસન આપવું. ચહેરો શાંત ને નિર્મળ રાખવો. બારી કે બારણા પાસે વગર કારણે લાંબો વખત ઉભાં રહેવું નહિ. પતિએ કહેલી ગુપ્ત વાત ગુપ્તજ રાખવી. સંતોષી થવું અને તન ને મનથી સેવા કરવી. પતિ સાથેના પહેલા પ્રસંગમાં દરેક બાળા વધારે ઓછી કુદરતી રીતેજ લજાય છે, તો પણ તે વખતે પણ સેવામાં કે આજ્ઞા પાળવામાં ખામી ન આવે તેમાં લક્ષ રાખવું.

૭. સાસરીઆંનાં સગાં સાથેની વર્તણુંક શીખવી–સાસુ સસરાને માતા પીતા સમાન ગણી સેવા કરી તેના શુભ આશીરવાદને પાત્ર થવું. સ્વતંત્રતા બીલકુલ જણાવવીજ નહિ. પૂછયા સિવાય કયાંઇ પણ જવું નહિ તેમજ કંઈ પણ કામ કરવું નહિ. ઘર કામમાંથી સાસુને મુક્ત કરવાં. સુતાં પહેલાં હમેશાં પગ ચાંપવા. સાસુથી નીચા આસને બેસવું. હમેશાં સાસુ સસરો સંતોષ પામે એવી રીતે વર્તવું. દેરાણી, જેઠાણી, નણંદ, ભોજાઈ અને શોકની સાથે બેન પ્રમાણે વર્તવું. એક બીજાનું ભલું ઈચ્છવું. કામકાજમાં મદદ કરવી. સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો. ન આવડે તેવું કામ શીખી લેવું અને તેઓને શીખવવું. એક બીજાની ભૂલ નમ્રપણે બતાવવી અને સંપસંપીને રહેવું. જેઠાણી અને મોટી નણંદને વડીલ તરીકે માન આપવું. તેનાં છોકરાંને પોતાનાં છોકરાં પ્રમાણે ગણવાં. પાડોશી અને નાતાવાળાં માણસને સગાંની માફક ગણવાં. સાસુ થનારી અબળાઓએ પણ વહુ તરફ દયા ભાવ રાખવો. તેમની શકતી મુજબ કામ આપવું. છોકરમતથી આડી ચાલતી હોય તો શીખામણથી સમજાવી નઠારી સંગત છોડાવી દેવી ને વહુ દીકરીમાં હેત વધે તેમ શીખવવું.

૮. રસોઇ શીખવી—એ પણ સ્ત્રીનો અગત્યનો વિષય છે. ઘેર પાચ મેમાન આવી ઉભા રહે ત્યારે અથવા રસોયો એકાએક માંદો પડે ત્યારે ઈંગ્લાંડનો ઇતિહાસ કે દુનિયાની ભૂગોળ ઉઘાડી વાંચવા બેસાતું નથી, તેમજ ભરત ચીત્રના સુંદર નમુનાઓ પણ બતાવાતા નથી, પણ ત્યારે તો રસોઇજ પીરસવી પડે છે માટે રસોઈ શીખવીજ જોઇએ જાતે જાતની દાળ, કઢી, શાક, ભાત, રોટલી વગેરે હમેશા જોઈતી ચીજ તેમજ જાત જાતના પકવાન અને મીઠાઇ, વળી અથાણા, પાપડ, શેવ, વડી વગેરે દરેક ચીજ શીખવી જોઇએ કન્યાશાલામા હાલ તે શીખવવાની સગવડ નથી માટે તે ઘેર શીખવુ અને માતાએ શીખવવાની કાળજી રાખવી. તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકોએ સ્કૂલમા પ્રસગોપાત માનતી ચીજનું વિસ્તારથી વિવેચન કરીને સમજાવવુ રસોઈ જુદી જુદી જાતની અને ઘરનાં માણુસોની પ્રકૃતિને માફક આવે એવી કરવી. રસોઇની ખામી ભણેલી અબળાઓમા વધારે જોવામા આવે છે તેનું કારણ તેનુ તેમાં બેદરકારપણું જ છે જો શીખવા ધારે તો સહજમાં શીખી જાય છે

ઘરની ચીજની સભાળ રાખતા શીખવુ—ઉપરના સુશોભીત સામાન કરતા ઉપયોગી સામાન વધારે પસદ કરવો દાણા દુણી ઘી વગેરે ચીજો સામટી લેવી ને ઘરમા સાચવીને રાખવી અથાણા તથા મુરબ્બા ને મધનો રૂતુ અનુસાર સગ્રહ રાખવો હળદર, મરચાં અને ધાણા જીરાની ભૂકી ઉનાળાના લાબા દિવસમાં તૈયાર કરી મોઢાં ઢાંકણાથી બાંધી સાફ જગ્યામા ગોઠવી રાખવા. અથાણા ઠડી જમીનમા રાખવા (ઠડી જગ્યામા બરણીઓ રાખવી). મધ તથા મુરબ્બો સીકા ઉપર અધર રાખવો. ઘઉંમા પારો ચુનાની રાખ સાથે મેળવી કોઠીમા ભરી ઠડી જમીનમા રાખવો. જાર પણ તેમજ રાખવી. મગ વિગેરે કઠોળમા દર માપે એક માપ રાખ નાખી રાખવા ડાગરમા લીંબડાના પાન મેળવી રાખવી લગ્ન પ્રસગમા અને વાર તહેવારમા પહેરવાના કપડાં કારતક માસમા થોડા તડકામાં નાખી સંકેલી બરાબર ગોઠવી રાખવા ઘરના ત્રાંબા પીતળમા વાસણ વરસમા ચાર પાચ વખત માઝી ચળકતા કરી અભેરાઇપર રાખવાં. ઘટલો, સાંબેલું ખાંડણી રસ્તો, સુપડ દરેક ચીજ કોઠારમા ગોઠવીને રાખવા ગાદલા, ગોદડા, રજાઈ રગ વગેરે અમુક જગ્યાએ રાખવા ઘરની ચોપડીઓ નબર વાર ગોઠવી મૂકવી ચીમનીઓ, ફાનસો, લેમ્પો તથા વાલસીટો પણ નિયમસર ગોઠવી રાખવી ઘરની દરેક ચીજ એવી રીતે ગોઠવવી કે જ્યારે જોઇએ ત્યારે તુરતજ મળી શકે ઘર ઉપરથીજ ગૃહીણીની પરિક્ષા થાય છે ગમે તેટલા ચાકર નોકરો હોય પણ તેનાપર પુરતી દેખરેખ ન હોય તો સારૂં કામ થઈ શકતુ નથી માટે ઘરની દરેક ચીજની સભાળ રાખતા શીખવુ.

•

(અપૂર્ણ)

(નીશા.)

વિવિધ વિહાર.

હરિગીત

પ્રિય "સુંદરી" તુજને દઉં હું સ્નેહથી આશીશ એ,-
મન ખીલવી મુજ બેનીનાં તું આપજે સદ્બુદ્ધિને;
જે કાર્ય અર્થે તુજને અહીં જન્મ આપ્યો બન્ધુએ
તે કાર્યને તું સિદ્ધ કરજે પામી નિત સન્માનને.

નિર્માલ્યને અજ્ઞાન બ્હેનો દુઃખથી પીડીત જે,
કરી દુઃખ તેનાં દૂર પ્રેમે હર્ષમા નવરાવજે;
મધ્યાનકાળે બેશી ચોરે ચાડી ને કુથલી કરે,-
તેને સુધારી સ્નેહથી સતકાર્યમાં પરોવજે.

બે વર્ષની ઉમ્મર તથાપી કાર્ય તેં બહુ બહુ કર્યું,
કીર્તી થઈ તુજ જગ મહી, સહુ વ્હાલથી બોલાવતું;
તુજ બન્ધુઓને ઇશ અર્પે શક્તિને આયુષ બહુ,
ને તેહના રક્ષણુ તળે તુજ વૃદ્ધી થાઓ ઇચ્છું હું.

દેશને સુધારવા જે બાપનો કંઈ કંઈ થતાં,
તે કામ કરતા બન્ધુઓ શાન્તીથી તારા સંગમાં.
પ્રત્યેક ગામે સુંદરી સુબોધ આપી સર્વને
બન્ધુસમાજની ખ્યાતી જગમાં પ્રેમથી તું વધારજે.

સૌ. પ્રેમલા.

સખીને પત્ર.

(આસો માસો સરદ પુનમની રાત્ય જો: એ રાગ.)

વ્હાલી બ્હેની જવાની તું વિદેશ જો,
ગૃહ શ્વસુરનું શાન્તીથી દીપાવજે.—
રહેવું સુખ દુખ સાથ પતિના નિત્ય જો,
આપણું એ કર્તવ્ય પરમ તું લેખજે.

તેને બહુ ભારે કમાણી નહોતી તોપણ પોતાનું ગુજરાન સારી રીતે નભાવતો. સુવાસિની પદ્મકાન્તની સ્ત્રી હતી તેના માબાપ પરગામ રહેતા હતા અને સામાન્ય સ્થિતિના હતા. સાસુ નણંદ વીગેરે પણ ન હોવાથી આ પતિ પત્નિ એકલા જ હતા સુવાસિનીએ એક બાલકને જન્મ આપ્યો હતો પણ સુગ અશક્ત ને સુવાવડથી તાવ શરૂ થયો હતો તેના પરિણામે તે સુવારોગની ભોગ થઇ પડી હતી પદ્મકાન્ત કપડા કાઢી આવી સ્નેહથી બોલ્યો. "વ્હાલી ! તું એકલી બહુજ મુંઝાયા કરે છે શાન્ત થા. ધીરે ધીરે મટી જશે ત્હને એક દુ:ખદ વાત જણાવવી પડે છે નાતમા ગરબડ છે નિર્મળાને કસુવાવડ થઇ ને તેમાથી ગભરાઈ ગઇ છે ' આમ બન્ને વાતો કરે છે ત્યા નિર્મળાના મૃત્યુ સમાચાર આવ્યા નિર્મળાના આ સમાચારથી સુવાસિનીના મનમા ઘણું લાગ્યુ અને દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતી ગઈ બરાબર છઠ્ઠે મહિને સુવાસિનીએ પણ આ ક્ષણભંગુર સસારનો ત્યાગ કર્યો.

* * * *

પદ્મકાન્ત અને નિર્મળચદ્ર બાળમિત્ર હતા. મેટ્રીક્યુલેશન પાસ કર્યા પછી અભ્યાસના સંબંધી બે જુદા પડયા પણ અંતઃકરણ જુદા નહોતા સુવાસિની અને નિર્મળા પણ નાનપણથી સાથેજ ભણતા રમતા ઇશ્વર કૃપાએ તેઓના પતિઓમા પણ એક બીજા તરફ સ્નેહ વૃત્તિ હોવાથી લગ્ન થયા પછી નખતો વખત મળી સ્નેહની વૃદ્ધિ કરી શક્યા હતાં પદ્મકાન્ત અને નિર્મળચદ્ર બન્નેના હૃદય દુ:ખી થયા જીદગીની સુખની વસ્તુ હતી નહોતી થઇ દુ:ખનું ઓસડ દીવસ, ગમે એવુ મોટુ દુ:ખ પડે તોપણ જેમ જેમ દિવસ જાય તેમ તેમ તે ભૂલાય છે નિર્મળચદ્ર પદ્મકાન્ત કરતા વ્હેલો શાન્ત થયો અને પદ્મકાન્ત શાન્ત થયો છતા ઘણીવાર સુવાસિનીના સ્નેહસુવાસની યાદ આવતી અને ખિન્ન થતો. પદ્મકાન્તને એક પુત્ર હતો અને નિર્મળચદ્રને પુત્રી હતી પદ્મકાન્ત ઉષાકરને જોઈ ધબકતે હૃદયે સુવાસિનીને સભારતો. ઉષાકરની વય નવ વર્ષની હતી હિંદુસસારની રીત પ્રમાણે આ બન્ને મિત્રોનો ફરીથી વિવાહ તેમના વડીલો તરફથી કરવામા આવ્યો હતો. પદ્મકાન્તનો વિવાહ સામાન્ય સ્થિતિના કુટુમ્બની સાધારણ કેળવણી લીધેલી ગુલાબસુંદરી જોડે મળ્યો હતો, અને નિર્મળચદ્રનો વિવાહ તેવડીજ વયની સુવિદ્યા સાથે થયો હતો લગ્ન થયા બાદ થોડાક સમયમા બન્નેએ સાસરે આવવા માડ્યુ "પુત્રના લક્ષણ પારણામા ને વહુના લક્ષણ બારણામા" એ કહેવત પુરવાર થઇ સુવિદ્યાએ ગમે તો પિયરીયાની શીખવણીથી ગમે તો મન કેળવાયેલુ ન હોવાથી કે ગમે તે કારણથી આવતા વાતજ પ્રબોધા ઉપર અમલ ચલાવવા માંડ્યો ઘડી ઘડીમા છણકાઇને પ્રબોધાને ધમકાવતી અને સાંજરે નિર્મળચદ્ર પાસે પ્રબોધાના દોષનું વર્ણન થવા માંડ્યુ પ્રબોધાની ઉમર પાંચ છ વર્ષની હતી ન્હાનપણમા નિર્મળાએ ત્હેને શાન્ત, કહ્યાગરી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યા હતા. બાલ્યાવસ્થામાજ જીવન સુખમય બનાવનાર માનું મૃત્યુ થવાથી પ્રબોધા એકલી પડીને બહુજ રાંક સ્વભાવની થઇ સુવિદ્યાના કહ્યા પ્રમાણે કરતી 'ઓરમાન મા છે' એવો વિચાર બાલકોમા હોતો નથી પરન્તુ આપણા સસારમા મોસાળીયા અથવા ઓરમાન મા પોતેજ પોતાની વર્તણુકથી આવા વિચાર ઉત્પન કરાવે છે સુવિદ્યા પોતે

જ પ્રબોધાને હાડછેડ કરતી તેથી પ્રબોધાને સુવિચા તરફ જોઇએ તેટલી સ્નેહ વૃત્તિ ઉ ત્પન થઈ નહિ પ્રબોધા તેમજ ઉશાકરના માતાપિતાએ માનતી બાધરના માતાપિતા માફક તમનો પરસ્પર વિવાહ નક્કી કરી નાખ્યો હતો

* * * *

એક દિવસ નિર્મળચદ્ર આગળ પ્રબોધાની ફરિઆદ શરૂ થઈ—"ત્હમને ખબર છે? ત્હમને તો ત્હમારી છોકરીનો વાક વસતોજ નથી! પેરીમાથી દુધ લાવવાનું કહ્યું તે લાવતા બધુ દુધ ઢોળી નાખ્યુ હવે મ્હા શેનો કરૂં? જરાયે હાવકાશજ નહિ ઘરના કામ મા તો આવેજ નહિ નિશાળે જાય—આવે એટલે ભણવા બેસે ગઈ કાલે રજા હતી ત્યારે બપોરે કોણ જાણે ક્યા ગઇ હતી હવે કાઈ નાની છે! છોકરીઓએ બ્હાર શુ ફરવુ! હવે તો નિશાળેથી ઉઠાડો પરણવાના જેવડી થઈ પછી નિશાળ વળી?" આમ લાબુ નાપણુ વાચ્યુ પતિ ગમે તેવો શાન્ત સમજુ હોય તોપણ હમેશા થતી ફરિયાદથી કાઈક પણ અસર થયા વિના રહેજ નહિ તે પ્રમાણે પ્રબોધાને જોરથી બુમ પાડી નિ ર્મળચદ્રની બુમ સાભળી પ્રબોધા દોડતી આવીને મ્હેરો જોઇ રાહ થઇ ગઈ છતા દયા મણે ન્હેરે ધીરેથી બોલી—'શુ કહોછો ભાઇ!' 'કેમ પ્રબોધા! ત્હારૂ કામ બહુ વધ્યુ છે હમણા હમણા ત્હારી ફરીયાદ બહુ આવે છે ત્હારા મનમાં શુ સમજે છે!" એમ કરી એ દ બે તમાચા ગરીબ બીચારી પ્રબોધાને ચોડી દીધા. એટલામા પદ્મમન્ત આવ્યો તે વાત એટલેથી અટકી બન્ને મિત્રો બ્હાર ગયા

* * *

ગુલાબસુદરી સ્વભાવ શાન્ત અને સમજુ હોવાથી ઉશાકરને 'મા નથી' એવો વિચાર ઉત્પન્ન થવા દેતી નહી પાસે ને પાસે રાખી શીખામણ બ્હાનેથી આપતી ને ચાકર નફરમા પણ ઉશાકરનો ભાર પાડતો કોઇ તેને તુકારે બોલાવતુ નહિ ઉશાકર ગુલાબસુંદરીને પોતાની સગી માજ માનતો અને મા દિકરા વચ્ચે આવો સ્નેહ જોઇ કાક શાન્ત થતો લગ્ન કર્યે ત્રણ વર્ષ થઇ ગયા છતા સુવાસિની ત્હેના હૃદયમાથી ખસી નહોતી અને એકલો પડતો ત્યારે એજ વિચારે ખિન્ન થતો ગુલાબસુંદરી પદ્મકાન્તનો આ રોગ પરખી શકી એ બનતા સુધી એને દીલગીર થવા દેતી નહી પદ્મકાન્તની શી ઇચ્છા છે તે અગાઉથી જાણી લેવા પ્રયત્ન કરતી અને પોતે પ્રસન્ન રહી પતિને નિરતર પ્રસન્ન રાખતી પોતાને સવા વરસની કમલિની નામે પુત્રી હતી પણ બ્હારના કે ઘરના માણસોને ઉશાકર અને કમલિનીમા ગુલાબ ભેદ રાખે છે એમ જરા પણ જણાતું નહી એક દિવસ પદ્મમન્ત બ્હારથી મોડો આવ્યો તેને ખાવુ નહોતું અગાશીની અદર ચ દ્રના અજવાળામા પલગ ઉપર ગુલાબ બેઠી હતી અને ઉશાકર ખોળામા માથુ મુકી સતો હતો. ગુલાબ તેના વાસા ઉપર હાથ ફેરવતી હતી ને બાળક કમલિની પલગ ઉ પર પડી પડી ચદ્રના સ્હામુ જોતી જોતી રમ્યા કરતી હતી પદ્મકાન્ત અગાશીમાં આવ્યો ને આ આનદમય દેખાવ જોયો. પદ્મકાન્તને જોઇ ઉશાકર એકદમ ઉભો થયો ગળે વ ળગી પડયો ને કહેવા લાગ્યો "ભાઇ—ભાઇ આજે તો છે ને! તે ગુલાબ બ્હેને મ્હને

ઉની ઉની પુરી ને દુધ ખવડાવ્યું-ત્હમને કાંઇ ખવડાવે છે! રામ લક્ષ્મણની વાત કરતાં હતાં." પદ્મકાન્તને આ દેખાવ અને છોકરાનુ મધુર વચન સાંભળી હર્ષ-સ્નેહના આંસુ આવ્યાં અને તેના નાજુક ગાલપર એક ચુંબન દઇ બોલ્યો "ત્હને રોજ ઉની ઉની પુરીઓ ખવરાવે અને તું એમનાં વખાણ કરે એટલુંજ માગું છું." પદ્મકાન્તે પીવાનું પાણી માગ્યું-ગુલાબ પાણી લેવા જતી હતી ત્યાં ઉશાકર બોલ્યો "ના ગુલાબબ્હેન ત્હમે બેસો હું લાવું છું" એમ કહી ખુશી થતો પાણી લેવા દોડ્યો. ઉશાકરના ગયા પછી પદ્મકાન્ત પલંગપર બેઠો ને બોલ્યો 'વ્હાલી ત્હારો આવો સુશીલ સ્વભાવ હશે તે હું નહોતો જાણતો તેથીજ મ્હને હમેશાં ઉશાકરની ચિન્તા થતી હતી, અને તે કારણથી દીલગીર રહેતો. એ ચિન્તાનો આજ અંત આવ્યો." આટલું બોલી ગુલાબનો હાથ લઇ પોતાની આંખ સાથે સ્નેહથી દાબ્યો.

* * * *

કેટલાક વર્ષ પછી ઉશાકરે દાક્તરની પરીક્ષા પસાર કરી કરાંચીમાં ખાનગી દુકાન ઉઘાડી. પોતાના ખર્ચ જોગુ રાખી બાકીના પૈસા પદ્મકાન્તને મોકલતો. આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે ઉશાકર અને પ્રબોધાનાં લગ્ન થયાં. પ્રબોધા કરાંચી હજી ગઈ નહોતી. લગ્ન પછી પ્રબોધા સાસુ પાસે વખતો વખત આવતી જતી. તેને સુવિધા તરફની કનડગત જેવી ને તેવીજ હતી. લુગડાં લત્તા પણ જેવાં તેવાં જ મળતાં. ગુલાબ આ બધું જાણતી પણ 'હમણા ઉપાય નથી' એમ સમજી જાની માની બેશી રહી હતી. પ્રબોધા છઠ્ઠી ચોપડીમાં પ્હેલે નંબરે પાસ પડી હતી તેથી એક વરસ સુધી પાચ રૂપીઆની માસીક સ્કોલરશીપ મળતી હતી. તે સુવિધા લેતી, છતા એક દિવસ વાંકમાં વાંક કાઢી એ રૂપીએ પ્રબોધા ઉરાડી દે છે, એમ નિર્મળચંદ્રને કહેવા લાગી. "જુવો એમ છોકરી માણસે રૂપી આ ઉરાડવા સારા નહી. વરને છાનામાના કાગળો લખે છે". મૂળ તો બ્હાર કોઈકની સાથે તકરાર થવાથી ચીડાયેલો, તેમાં આવતાં વારજ આ વાત સાંભળી નિર્મળચંદ્રનો પિત્તે ઉકળ્યો અને પ્રબોધાને ધમકાવી પુછવા લાગ્યો. કેમ પ્રબોધા! રૂપીઆ ક્યાં છે! પ્રબોધા બોલી બાઇ હું તો રૂપીઆ બધા બ્હેનને આપુ છું. આ શબ્દ સાંભળી સુવિધા એકદમ બોલી ઉઠી "હાય હાય-જો વળી આનો મારૂં નામ દે છે" એમ કરી હુઠવો મુક્યો. કાચા કાનના નિર્મળચંદ્રને પ્રબોધાનો વાંક વસ્યો અને ત્હેને તેજ દિવસે તેને મોસાળ મોકલી દીધી. વાત તો વાયે ઉડી. ગુલાબસુંદરીને ગામમાંથી અને ઉશાકરને મિત્રો દ્વારા ખબર મળી. ગરીબ બીચારી પ્રબોધા મોસાળ ગઈ. નિર્મળચંદ્રે વીશેક દિવસ થયા પણ ખબર ન પૂછાવી, તેથી ગભરાઈ અને આ ચિન્તાથી તાવે પડી. ઉશાકરને પત્ર લખવા બહુવાર વિચાર કર્યો પણ કોઇવાર ન લખેલો તે હિમત ચાલી નહી. મામા મામી એની સ્નેહ પૂર્વક સંભાળ લેવા લાગ્યા પણ પ્રબોધાને કાંઈ ફેર પડયો નહી. એટલે ગુલાબસુંદરીએ તેને પોતાને ઘેર બોલાવી સારા દાક્તરની દવા કરવા માંડી. દાક્તરે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે તાવ ઘણા દિવસનો છે માટે ચાંપતા ઉપાય લેવાય તો સારૂ થશે. દવા, ગુલાબસુંદરીની સંભાળ અને ઇશ્વર કૃપાથી પ્રબોધાને ફેર પડયો અને ધીરે ધીરે તદન આરામ

થયો હવે કરાચી મોકલવા ગુલાબે નક્કી કર્યું ત્યા જવાની જોયતી તૈયારી કરી આપ્યા પછી તેને કરાચી મોકલી. ઉશાકર પ્રબોધાને પડતું દુ ખ અગાઉથીજ જાણતો હતો તેમાં તાર આવ્યો તે વેળાનો બહુજ ખિન્ન થયો હતો ગુલાબસુંદરીની સારવારમા છે જાણી કાંઇ નિશ્ચિત થયો હતો આખરે પ્રબોધા આવશે એ ઉમંગે દિવસો આનદમા ગાળ્યા પ્રબોધા આવી. બન્ને પ્રથમજ એકાન્તે મળ્યા આવતા વારજ સ્નેહ દ્દષ્ટિએ ઉશાકરે પ્રબોધાની ખબર પૂછી તેના ઉત્તરમા પ્રબોધા બોલી–ગુલાબબ્હેન હોય નહિ અને મ્હારાથી અહીં અવાય નહી એમના જેવુ કોણ કરે એમ છે। એમ વાતો કરતાં રાત્રી ગઇ. અને પતિ પત્ની આનદમા દીવસો ગાળવા લાગ્યા

* * * *

મળ્યાં ને વાતે વાતે તે ગુલાબને કહેવા લાગી. "ગુલાબ બ્હેન મારાં પાપ મને નડ્યાં. હું સમજી નહી, પીયરીયાની શીખવણીએ ઓરમાયું કરવા ગઈ, ને જે પ્રબોધાને તમે સુખી કરી તેજ પ્રબોધાને મેં દુઃખ દેવામાં બાકી રાખી નથી. એથી હવે એ મને મન મૂકી બોલાવતા નથી. પદ્મકાન્તભાઇને કહી મને માફી અપાવો; હવે હું કદી એવું નહી કરૂં." અંતઃકરણના આ પશ્ચાતાપથી ગુલાબસુંદરીને દયા આવી ને નિર્મળચંદ્રને કહેવડાવવા હા કહી. પદ્મકાન્તને આ વાતની ખબર પડતાં નિર્મળચંદ્રને બે અક્ષર કહ્યા, જેના પરિણામે સુવિદ્યા સુખી થઈ. કેટલાક દીવસ રહી ઉસાકર પ્રબોધાને લઈ ત્યાંથી ગયો. અને આ પતિપત્નિ "ઓરમાયાં"ના સુખ દુઃખની વાતો સંભારી હજી પણ આનંદમાં દીવસો ગાળે છે.

સૌ. પ્રમિલા.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

કરા બરફ ઇત્યાદિ.

એક દિવસ વરસાદના છાંટા આવ્યા તેમા કાંકરા કાંકરા જેવું મોટું કંઈ પડવા લાગ્યું તે લઈ વિજ્ઞાનપ્રસાદે ઉત્સુકને ખાવા આપ્યા. ઉત્સુકના તો દાંત જ કળી ગયા અને તેણે પૂછ્યું, કાકા, આ શું હતુ? તેના બાપે જવાબ આપ્યો તેને કરા કહે છે.

ઉત્સુક—એ ક્યાંથી આવ્યા, એ કેમ થતા હશે?

વિજ્ઞાન—તે ઉંચેથી પડે છે; જ્યારે વરસાદનાં ટીપાં ઉંચેથી પડતાં પડતાં ઘણીજ ઠંડીના સમાગમમાં આવે ત્યારે તેના આ કાંકરા જેવા કરા બંધાઈ જાય છે. ઠંડીને લઇને પાણી જામી જાય છે. ઉત્તર તરફના દેશોમાં ઘણી ઠંડી પડે છે ત્યારે નદીઓ—તળાવો સઘનાં પાણી થીજી જાય છે જેને બરફ કહે છે. કેટલેક ઠેકાણે તો તે બરફનો થર એટલો બધો ઘાડો હોય છે કે તેના ઉપર માણસો અમુક જાતનાં પગરખાં પહેરીને ચાલે છે અથવા તો પૈડાં વિનાની ગાડીમાં તે બરફ ઉપર થઇને જાય છે. હિમાલય જેવા ઉંચા પર્વતોના શિખરો પર પણ નિરંતર બરફ રહ્યા કરે છે.

ઉત્સુક—આપણે બજારમાં વેચાય છે તે જ એ બરફ કે નહિ?

વિજ્ઞાન—તેમાં ફેર માત્ર એટલો જ કે બજારમાં મળે છે તે બરફ પાણીને કૃત્રિમ ઠંડી આપવાથી બને છે અને પેલો કુદરતી ઠંડી લાગવાથી થાય છે. કેટલીક વખતે તે બરફ ભાજીપાલાને અતિ ઠંડીથી બળી જતાં અટકાવે છે; હિમ એટલે કે ઘણી જ સખત ઠંડી પડે તો કેટલાક છોડ બળી જાય છે પણ બરફની નીચે ઢંકાએલ હોવાથી તે બળતાં અટકે છે. એવા બરફના ડુંગરે ડુંગરા કેટલીક વખત ઉત્તર મહાસાગરોમાં તરતા જોવામાં આવે છે; કેવો ચમત્કાર?!

વરસાદ.

એક દિવસ વરસાદ વરસતો હતો ત્યારે ઉત્સુકે તેના બાપને પૂછ્યું, "કાકા, મને એક શંકા થઈ છે; કે તમે કહ્યું હતું કે સમુદ્રનું પાણી પણ વરાળરૂપ ઉંચે ચડી જાય છે તેનો વરસાદ થાય છે; પણ સમુદ્રની વરાળમાં તો ખારાશ હોય ત્યારે તેનું મીઠું પાણી કેમ થઈ જતું હશે?

વિજ્ઞાન—તું સમુદ્રનુ પાણી ઉકાળશે અને જોશે તો જણાશે કે વરાળ થઈ રહ્યા પછી નીચે મીઠું વગેરે ખારો પદાર્થ પડ્યો રહે છે: તે પ્રમાણે વરાળમાં તેની ખારાશ નથી ચડતી પણ નક્કર રૂપે નીચે પડી રહે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે સમુદ્રોનુ પાણી ખારૂં કેમ થયુ એ સમજાવતાં તો તમે એમ કહ્યું હતું કે તેમાંના ખારા પદાર્થોની વરાળ ઉંચે ચડી અને તે પાણી રૂપે પડતાં સમુદ્ર ખારા થયા.

વિજ્ઞાન—જ્યારે અત્યંત ગરમી હોય ત્યારે એવા બળતા પદાર્થોનાં રજકણો વરાળની જોડે જ ઉંચે ચડે છે તેથી એમ થાય છે. સૂર્યની ગરમીથી વરાળ થાય છે તે અત્યંત ગરમી નથી.

ઉત્સુક—બીજી એક શંકા એ છે કે વરાળ તો બધા ઉનાળામાં સરખી જ ચડે, છતાં કોઈ વખત બીલકુલ વરસાદ નથી આવતો એ કેમ થતું હશે?

વિજ્ઞાન—કુદરતનો એક એવો નિયમ છે કે કોઈ પણ ચીજનો નાશ થતો નથી. માત્ર તેનું સ્વરૂપ બીજું થાય છે. તે જ નિયમથી જો કે વરાળ તેટલી જ ચડે છે છતાં તદ્દન વરસાદ નથી આવતો તેમ બનવાનો ખુલાસો માત્ર એ જ કે એક ઠેકાણે બીલકુલ વરસાદ નહિ થયો હોય તો બીજે ઠેકાણે પ્રમાણથી વધુ પડતો થયો હશે; મતલબ કે મેળ સરખો જ રહે છે.

ઉત્સુક—એ તો ઠીક, પણ વરસાદ ચોમાસામા જ કેમ આવે છે ? બીજી ઋતુઓમા કેમ નહિ આવતો હોય ? વનાઝ તો બારે માસ ઉપર ચડે છે ! ?

વિજ્ઞાન—મે તને કહ્યુ છે કે આસપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર સઘળો આધાર છે, વળી તે વખતે અમુક જાતનો એક પવન સમુદ્ર તરફથી આવીને વાય છે તે વાય ત્યારે જ વરસાદ આવે છે એ પવન જો આ તરફ ન વાય તો આહિ વર સાદ ન થાય અને તેને બદલે જ્યા વાય ત્યાં થાય

ઉત્સુક—કાકા, તમે કહ્યુ છે ક દરેક બાબતમાં પરમેશ્વરનો કઈ ગુહ્ય હેતુ હોય છે છતા મને એમ થાય છે કે વરસાદનુ પાણી આમ નકામું રસ્તામા ચાલ્યુ જાય તેના કરતા ખેતરમા જ વરસાદ વરસતો હોય તો કેવુ સારૂ ?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, આ પ્રશ્ન તો ઘણો આનદ આપે તેવો છે ગામની શેરીઓ, રસ્તાઓ, અને આપણા ફળીયા પણ સાફ થાય છે તો ખરાં પણ રતા કઈ કઈ ગદકી તેમા રહે એ તો નક્કી, ખરૂ કે નહિ ? હવે એ ગદકી જો વરસાદ ન આવે અને ખળખળાટ પાણી ન વહે તો કયે દિવસે આપણે ધોઈ શકીએ વળી હવામા અસખ્ય જીવડાઓ અને રજકણો જે આપણી તન્દુરસ્તીને લાભે કારો બગાડ્યા વિના ન રહે તે સર્વ આ વરસાદના પડવાથી નાશ પામે છે નદીઓ વગેરે જે ઉનાળામા સુકાઈ જાય છે તે સર્વે વરસાદથી જ ભરપૂર થાય છે વનસ્પતિને પણ પોષણ મળે છે પૃથ્વીમાંથી નીકળતી ગરમીને તે શાત પાડે તેથી તો આપણે પૃથ્વી ઉપર કટાળતા નથી નહિ તો તરત કટાળી જાત આ સિવાય બીજા અનેક હેતુઓ તેમા સમાએલા છે

(અપૂર્ણ)

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની.

સ્વીકાર

નિચેના પત્રો તથા પુસ્તકો અમને મળેલા છે તેનો ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ

પત્રો

વૈશ્ય પત્રિકા, સ્ત્રી બોધ, આર્યવીર

પુસ્તકો

વિધવાવિવાહ વિષે વિચાર સદ્ધર્મ દયાભક્તિનાં કાવ્યો દુર્ગાદાસ ત્રિભુવનવિરહ, પ્રાણી માત્રનું વર્ગીકરણ, બાળસ્વભાવ

સ્ત્રીઓના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર આપવું જોઇતું ધ્યાન.



લખનાર,—ડા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સાધારણ રીતે નજર કરતાં છાતીના આકારની બે જાત જોવામાં આવે છે કે જેને અંદર કંઈ પણ શ્રમ લીધાથી બન્ને જાતને હરકત પહોંચે છે. આમાંની એક જાત પુખ્ત ઉમરનાં માણસમાં જોવામા આવે છે ત્યારે બીજી જુવાન વયમાં માલમ પડે છે. પુખ્ત ઉમરનાં માણસો કે જેને જુનો ખાંસીનો રોગ હોય છે તેનામાં છાતીનો આકાર શ્વાસ અંદર લીધા પછી ફુલીને રહી ગઈ હોય તેવો દેખાવ નજરે પડે છે. તેવી છાતીવાળા જ્યારે ટટાર ઉભા રહે છે ત્યારે તેમની છાતીનો ભાગ આગળ પડતો માલમ પડે છે અને ખભા સીધા દેખાય છે. આ જાતના લોકથી થોડો પણ શ્રમ લઈ શકાતો નથી. જ્યાં સુધી તેઓ શાંતપણે બેશી રહે ત્યાં લગી લોકોનું માનવું એમ થાય કે તેમની તબીયત બહુ સારી હશે. બીજી જાતની અંદર કે જે જુવાન અને નબળા બાંધાના લોકોમ જોવામાં આવે છે તેની અંદર પહેલી જાતમા બતાવ્યાંથી તદ્દન વીરૂધ સ્થીતી માલમ પડે છે એટલે છાતી બેશી ગએલી નજરે આવે છે. આ વર્ગમાં કરોડનો મધ્ય ભાગ વાંકોવળી ગએલો (flexed) દેખાય છે. છાતીનું મધ્ય હાડકુ (sternum) સીધું બેઠું હોય તેમ દેખાય છે તેની અંદર ઘણે ભાગે પેટ આગળ પાંસળીઓનો ભાગ ઉપર તરી આવતો માલમ પડે છે. હાંસડીના બને તરફના હાડકાં (clavicles) ની ઉપર અને નીચે ખાડા દેખાય છે. અને પેટનો ભાગ આગળ પડતો દેખાય છે. આ મુજબ ચીન્હો નજરે પડે છે. આવાં છોકરાંની મનની ચંચળતા નાશ પામેલી હોય છે અને ઉમંગ વગરના માલમ પડે છે અને લગાર વારમાં શરદિ થઈ જાય, અપચો, ઝાડાની કબજીયત, લોહીનું ઉડી જવું. માથાંનો દુઃખાવો વીગેરે ચીન્હો થાય છે. પુખ્ત ઉમરનાં માણસોનું દરદ નિર્મૂળ થવું મુશ્કેલ છે પણ તેમને આરામ આપી શકાય છે પણ જુવાન વયનાં માણસની હાલત ઘણે દરજ્જે સુધરી શકે તેમ છે અને ખંતથી ચાંપતા ઉપાય લેવામાં આવે તો દરદ નીર્મુળ પણ થઈ શકે.

હવે છાતીની ફુલવાની કમતાકાતથી થતુ દરદ આપણે શી રીતે જાણી શકીએ તે જોવાનું છે. તે એવી રીતે કે જુવાન વયે પોંહોચેલા અને દરેક રીતે દેખાતા તંદુરસ્ત માણસો શ્રમ વેઠવાને અશક્ત માલમ પડે છે, જેવાં કે દોડવું અગર ટેકરી ઉપર ચઢવું આની અંદર ખરાબ કેળવણી ઘણે ભાગે મદદ કરે છે. કમતાકાતને લીધે જે માણસની નાડી એક મીનીટની અંદર કુદરતી રીતે જેટલી વખત ઠબકવી જોઇએ તેનાં કરતાં વધારે ઠબકે છે અને શ્રમ વેઠવાથી તેના કરતાં પણ ઘણી જ વધારે ઝડપથી ઠબકવા માંડે છે. જેથી કરીને શ્રમ લેતી વખત વચમાં થાક ખાવાની જરૂર પડે છે. નમળાં માણસને

અંદર શ્રમ વખતે નાડ તથા શ્વાસોશ્વાસનો ઉતાવળો વેગ માલમ પડવો એ શરૂઆતનો ચીન્હ છે, અને તરત જ ચહેરા ઉપરનું નુર ઉડી જઈ ફીકાશ માલમ પડે છે, હાથ પગ ધ્રુજવા માંડે છે. દાખલા તરીકે હાથ બાજુ ઉપરથી ઉંચા કરી થોડીવાર તે જ સ્થિતિમાં રાખી મુક્યા કે તરત જ ધ્રુજારી છુટવા માંડશે.

આ સ્થિતિ નીવારણ કરવાના ઉપાય ધ્યાનમા લઇએ. જે વખતે શરીરના અવયવો મોટા થવા માંડે છે તે જ વખતની અંદર આપણે જે કાંઈ કરવા ધારીએ તે કરી શકીએ. શરૂઆતમાં જણાવી ગયા મુજબ કુંભાર જેમ માટીના પીંડને જે ઘાટ આપવા ધારે તે આપી શકે છે તે જ માફક આપણે કુમળાં અવયવોને પણ ધાર્યા મુજબ સુધારી શકીએ તેમ છીએ. આ બાબતના ઉદાહરણ અસલ વખતથી જોવામાં આવે છે. ચીના લોકો પોતાનાં નાક ચીબાં કરે છે તથા પગ સાંકડા રાખે છે. યુરોપીઅન બાનુઓ કમર પાતળી કરે છે. પીરૂ દેશના અસલના વતનીઓ માથાનો આકાર ઘણો બેડોળ કરતા હતા. ઝાડપાલાની વીદ્યા જાણનાર પ્રોફેસર હૈન્સલોએ એક એવો અખતરો કરી બતાવ્યો હતો કે એક ઝાડને તેણે ઉંધું રોપી ડાળીને મુળ બનાવ્યાં અને મુળને ડાળીઓ બનાવી હતી. આ વાત આપણા લોકોના માનવામાં આવવી મુસ્કેલ છે પણ તે વાત ખરી છે. કુમળી વયની અંદર જ મન અને તનને સારી રીતે કેળવી શકાય છે. આપણે નિશાળના માસ્તરોના મગજ ઉપર, જેવી રીતે તેઓ નિશાળીઆઓને મનની કેળવણી આપે છે તેવી રીતે તનની કેળવણી આપી છાતીના ભાગ ખીલવવાને, ખુબ જોરથી ઠસાવી ન શકીએ પણ જો તેઓ તે કામમાં મહેનત લે તો બચ્ચાંના બાંધા કેવા સુધરે તેનો ખ્યાલ કરવો મુસ્કેલ નથી વધે આવતાં બાળક તથા નબળાં સ્ત્રી પુરૂષોએ છાતીની કસરત ખીલવવાને ખાસ ધ્યાન આપવું જોઇએ. આ બાબતનુ ફતેહમંદ પરિણામ જ્યારે દમ લેતી વખત તથા મુકતી વખતનો તફાવત વધતો જતો માલમ પડે ત્યારે જ સમજવું. વધારે ઘેરાવાવાળી છાતી બનાવવા તરફ પ્રયાસ કરવાનો હેતુ ન હોવો જોઇએ. કારણ અંદરની શક્તિ વગર તે નકામી છે. દમીયલ માણસ કે જેની છાતી બહુ જ આગળ પડતી હોય છે તેનું બહારનું માપ વધારે માલમ પડે છે પણ તે માણસ શ્રમ લેવાને તદન નાલાયક છે. અને તેથી કરીને તેની નબળી સ્થીતીને લીધે તે પોતાના અંતઃકરણને શ્રમ વખત ટેકો આપી શકે જ નહિં. તે જ મુજબ મોટા માંસના લોચાવાળાનું સમજવું હાલનો પવન જોતાં દરેક નાનાં મોટાં માણસનું વળણ મેન્ડો અગર તેવી બીજી કસરતો કરી હાથ પગના સ્નાયુ વધારી મજબુત કરવાનું છે. અને તેટલા માટે તેઓ તે જ બાબત ઉપર પોતાની ફુરસદનો આખો વખત ગાળે છે અને છાતીની ખીલવણી કે જે આપણી જીંદગીને અવશ્યની છે તે તરફ બેદરકારી બહુ બાજુથી જોવામાં આવે છે. તો તેમ થવું ન જોઇએ. પણ બન્ને તરફ સરખું ધ્યાન આપ્યાથી બધાં અવયવો સરખી રીતે સુધરી આશાએશની સાથે આનંદ મળશે. છાતી જોસભેર દમ લઈ શકે અને મુકી શકે તેવી કસરતનું ઉત્તેજન આપવું જોઇએ, અને એકલા માંસના લોચા વધારવા તરફ ઓછી દરકાર રાખવી જોઇએ કે જે જાણે અજાણે આવા કામને હરકત પોંચાડી શકે છે.

કુમળી વય ચાલી ગયા બાદ સ્નાયુ (muscles), સાંધા તથા પટા (ligaments) વીગેરે સ્થીર થઈ અકડાઈ જાય છે. તેને જેટલે સુધી હીલચાલ કરવામાં કેળવવામાં આવ્યાં

હોય તેટલે જ સુધી કામ કરી શકે છે તે જ મુજબ હાથ પગ અને છાતીનું મમજનુ ત્યાગ બાદ તેની અંદર સુધારો થવો મુશ્કેલ છે પણ ફક્ત તેવી સ્થીતીમા આરામ જ આપી શકાય છે કસરત તે એક આખા શરીરને શિક્ષણ આપવાનુ કામ કરે છે જ્ઞાનતંતુ ઓને પણ તેવી રીતે કેળવી શકાય છે અંગ કસરત મગજની નબળી સ્થીતીવાળા બાળકને શીક્ષણ આપવામા મુખ્ય પાયા તરીકે કામ બજાવી શકે છે પણ બધાથી અત્યંત અગત્યનું અને દીર્ઘાયુષ્ય માટે જરૂરનું છાતીની ખીલવણીનું અને તેની અંદરની ઇંદ્રિયોનું શીક્ષણ છે કસરત ધીમે ધીમે કરવાથી સ્નાયુ મોટા થાય છે અને ઉતાવળે કરવાથી જ્ઞાનતંતુ ચકોર બને છે

અંગ કસરતની બાબતમાં બે બોલ આ સ્થળે કહેવાની જરૂર છે કસરત એકદમ કરવી નહિ જોઇએ, કારણ તેમ કર્યાથી થતા ફાયદા નુકશાન રૂપમા બદલાઈ જાય છે તેથી થોડે થોડે કરતા આગળ વધતા જવાથી શરિરને વૃથા શ્રમ પોહોચતો નથી અને તેથી કામમા લાગતા અવયવોને તે સ્થિતિને માટે યોગ્ય થવાને પુરતો અવકાશ મળી આવે છે જેથી તેટલો વખત ફરી કામ કરવાને સમર્થ થઈ પોતાની શક્તિની અંદર વધારો કરી શકે છે તેની સાથે શરિરના કોઈ પણ એક અવયવને બીજા અવયવો કરતા વધારે ઉત્તેજન આપવુ ન જોઇએ અગર બીજા અવયવોને નુકશાન પોહોચાડી તેને વધાર શક્તિ વાન કરવો ન જોઇએ એ ખાસ સભાળ રાખવાની જરૂર છે જુવાન માણસોને એમના તેમના સ્નાયુ વધારી મોટા દેખાવના કરવાનું ઉત્તેજન આપવુ ન જોઇએ, અને જ્યા જ્યા તે જોવામા આવે ત્યા બંધ કરવાની આવશ્યકતા છે કારણ તેઓ હાથના લોચા અગર પગની પીંડી કસરતથી મોટા થએલા જોવામા વધારે માન સમજે છે, જે બાબતનો ઇસારો ઉપર એક વખત કરી જવામા આવ્યો છે સઘળી ઇંદ્રીયોને એક સરખુ અને સામાન્ય રીતે કેળવવાનુ મન ઉપર રાખવુ અત્યંત જરૂરનુ છે જ્યા કોઇ માણસને તેના ધધાને અંગ તેના શરિરનો કોઈ પણ ભાગ વધારે કેળવવો પડે તો બને પણ તે શીવાય આવી બાબતની અંદર પક્ષપાત કરી એકાદ તરફ અણુઘટતું ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી જેવી રીતે ગવૈયાને પોતાના હાથ પગના સ્નાયુ વધારવા તેના કરતાં એક મજુરને તે વધારે જરૂરના છે

આ ઉપરાત હરતાં ફરતા તથા બેસતાં ઉઠતા શરિરને ટટાર નાખવા તરફ પૂર્ણ કરકાર રાખવી જોઇએ અંગને જે સ્થિતિમા રાખવાની હમેશા ટેવ પડી હોય છે તે જ સ્થિતિ મોટા થતા કાયમ થઈ જાય છે જેને વાકા વળી બેસવાની ટેવ પડી હોય છે તે લોકોની અંદર વાસો પાછળ નીકળતો તથા માથુ આગળ ઢળતુ માલમ પડે છે તથા ખભા ઢળતા દેખાય છે આ ટેવ સપાટ છાતીવાળા આદમીઓમા વધારે જોવામા આવે છે તે સ્થિતિનો દેખાવ શ્વાસ બહાર કાઢતી વખતના દેખાવને મળતો આવે છે તેટલા માટે બચા તેમ જ સ્ત્રી પુરૂષોએ દરેક વખતે ટટાર રહેવાની ટેવ પાડવી અને તેની અંદર કરોડ તથા માથું સીધાં રાખવા, ખભા પાછળ પડતા રાખવા, અને છાતી આગળ પડતી રાખવી કે જેથી આખુ શરિર ચાલાક હોય તેમ ભાન થવુ જોઇએ શરિરને ટટાર રાખતા શીખવુ એ પણ એક જાતની છાતી ખીલવવાની કસરત છે તેથી શ્વાસોશ્વાસ સીધા અને ઉડા થાય છે ખાસ કરીને બાલ્યાવસ્થામાં નાના બાળકને ટટાર શરિર રાખવાની થોડો થોડો વખત ટેવ પાડવાનું શીક્ષણ આપવુ જોઇએ

(અપૂર્ણ)

વિવિધ વિહા

સસાર સુધારાના પ્રશ્ન.

ગુજરાતીઓની સાંસારિક સ્થિતિ ઉપર અસર કરતા હાલમાં પ્રચલિત જે રીવાજોની સારાસારતા વિષે દેશમાં મતભેદ ચાલી રહેલો છે, તેમાં યોગ્ય સુધારો કરી તેને હાલના સમયને અનુકૂળ થઈ પડે એવું સ્વરૂપ આપવાના સ્તુત્ય હેતુથી નામદાર ગાયકવાડ મહારાજના રાજ્ય તરફથી થોડોક સમય થયાં અમલદારોનુ એક મંડળ નીમવામાં આવ્યું છે. આ મંડળે તે તે રીવાજોનું બારીક, ચોકસ અને બનતા સુધી સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ કરવાના ઉદ્દેશથી તે રીવાજોમાં અંતર્ગત રહેલી અનેક અનેક વિગતોના સંબંધમા કેટલાક પ્રશ્નો તૈયાર કરી છપાવ્યા છે, અને ગાયકવાડી રાજ્યના મુખ્ય શ્હેરો અને ગામોમાં ન્હાની મ્હોટી તથા ઉચી નીચી સર્વ જ્ઞાતિઓના આગેવાન ગૃહસ્થોને તે મોકલી આપી તે પ્રશ્નોના ખુલાસા મંગાવ્યા છે. તેમાંના જે સ્ત્રીવર્ગના સાંસારિક જીવન સાથે સંબંધ રાખે છે, તેમના મહત્વ, અગત્યતા ઇ૦ નો વિચાર હાલમાં સ્થળસંકોચને લીધે આગળને માટે મુલતવી રાખી હાલ માત્ર તે પ્રશ્નો જ અમારા વાચકો સમક્ષ મૂકી સંતોષ પામીશું.

કન્યાની અછત સંબંધે.

૧. પૈસા ભરવા અથવા કન્યાવિક્રય.

૧. તમારી ન્યાતમાં કન્યાવિક્રય થાય છે?

૨. ન્યાત તરફથી એ બાબત કંઈ પ્રતિબંધ થયેલો છે?

૩. હાલમાં કંઈ પ્રતિબંધ ન હોય ને કન્યાવિક્રય થતો હોય તો ન્યાત તરફથી કંઇ નિયમ કે પ્રતિબંધ કરી શકાય એમ છે?

૪. જો એ પ્રમાણે થઈ શકે તેમ હોય તો તે અમલમાં મૂકી શકાય તેવું છે? કદાપિ અમલમાં ન મૂકી શકાતું હોય તો કઈ હરકતોને લીધે?

૫. લોકો અડચણ કે વાંધો લે નહિ તે ધોરણે ન્યાત તરફથી કેવા નિયમ આ રિવાજ અટકાવવાને થવા જોઇએ?

૬. કેવા લોકોને કેવા પ્રસંગે પૈસા વધારે ઓછા આપવા પડે છે?

૭. વર તરફથી કન્યાના બાબાપને કેટલા રૂપિઆ કમીમાં કમી ને વધારેમાં વધારે આપવા પડે છે?

૮. કન્યા આપનાર સખસ કન્યાની ઉમરના પ્રમાણમાં ઓછાં વધારે પૈસા ખાવા લે છે કે કેમ?

૯. આ પ્રમાણે હોય તો વધારેમાં વધારે કેટલી ઉમર સુધી કન્યાઓ પરણાવ્યા વગરની રાખે છે?

૧૦. છેલાં વીશ વર્ષમાં આ રિવાજના સંબંધમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૧૧. હાલમાં આ રિવાજ સંબંધે ફેરફાર કરવાની લોકોની કાંઇ પ્રકારની વૃત્તિ જણાતી હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૨. સાટાતેખડાં.

૧. તમારી ન્યાતમાં સાટાતેખડાં કરવાનો રિવાજ છે?
૨. આ રિવાજ દાખલ થવાનું શું કારણ?
૩. આ રિવાજ ચાલુ રહેવાથી અડચણો પડતી હોય તો તે શી રીતે દૂર કરી શકાય?

કન્યા લખી આપવી.

૧ તમારી ન્યાતમાં કન્યા લખી આપવાનો વહીવટ છે?
૨. કયે પ્રસંગે કન્યા લખી આપવામાં આવે છે?
૩. આવી રીતે કન્યા લખી આપવામાં આવેલી હોય ત્યાર પછી તે બાબતમાં કંઇ વાંધા ઉઠે છે? વાંધા ઉઠતા હોય તો કેવા પ્રકારના ઉઠે છે ને તેનો નિકાલ કોણ કરે છે?

ગોત્રમાં ન પરણાવવા બાબત.

૧. તમારી ન્યાતમાં એક ગોત્રના લોકો માંહે માંહે કન્યા આપ લે કરે છે કે કેમ?
૨. એકજ ગોત્રમાં કન્યા આપ લે કરવાનો વહીવટ ન હોય તો હરકતો નડે છે?

વગર પરણ્યા મરવાના પ્રસંગ.

૧. તમારી ન્યાતમા વગરપરણેલા પુરૂષ (વીશ વર્ષ ઉપરાંત વયના) કેટલા હશે?
૨. એવા પુરૂષ શા કારણથી પરણ્યા વિના રહ્યા હશે? કન્યાની અછત માત્ર તેનું કારણ છે કે બીજાં કોઇ કારણો છે?
૩. વધારેમાં વધારે કેટલી ઉંમરે સુધીના પુરૂષને કન્યા મળી શકે છે.

સામાન્ય.

૧. કન્યાની અછત વગેરે કારણથી ન્યાતમાં પુરૂષો વગરપરણ્યા ન રહે તેટલા માટે ન્યાત તરફથી શા શા ઇલાજ લેવામાં આવે છે?
૨. આવી અછતમાં પરિણામ ભોગવવાં ન પડે તે માટે ઇલાજો લેવા સંબંધે શી શી હરકતો નડે છે અગર નડવાનો સંભવ છે? અને તે હરકતો કોનાથી દૂર કરી શકાય?
૩. કન્યાની અછત કમી કરવાને એકડા કે ગોળમાં વધારે ગામની ન્યાત લેવી એ એક ઉપાય છે કે નહિ?
૪. જુદાં જુદાં તડ, દશા વીશા, એકડા, ગોળ, જુદાં જુદા ગામમાં રહેનારા એકજ ન્યાતવાળા, એ બધા કન્યા આપવા લેવાને એકઠા થાય તો પરણવાયોગ્ય પુરૂષોને કન્યા મળવાનો સંભવ વધારે જણાય છે? આવો સંભવ હોય તો તે પ્રમાણે ન્યાતનો સમુદ્ર વધારવામાં કંઇ અડચણો છે?
૫. હિંદુઓની મુખ્ય જ્ઞાતિઓ, જેમકે બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, વગેરે, એ પ્રત્યેકને રોટી વ્યવહાર હોય તો તેમનામાં બેટી વ્યવહાર દાખલ કરવામાં શી હરકતો છે? આ પ્રમાણે કરવામાં લાભાલાભ જણાતા હોય તે જણાવશો. મહાજન કે ચોરાશી તરફથી આ બાબતમાં બંદોબસ્ત થવા કંઇ હરકત છે?
૬. છેલ્લાં વીશ વર્ષમાં ઉપર પ્રશ્ન ૪ ને ૫ માં જણાવેલી બાબત સંબંધે રિવાજમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૭. આ રિવાજના સંબધમાં ફેરફાર કરવા લોકોની કોઈ પ્રકારની વૃત્તિ હાલમાં જણાતી હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

કુળ સંબંધે:

૧. કુળ જોવાનો રિવાજ.

૧. તમારી ન્યાતમાં વિવાહ કરવામા કુળ જોવાનો રિવાજ છે?
૨. કુળ જોવાના સંબધમા શી શી બાબતો જોવામાં આવે છે?
૩. કુળ ઉંચું છે એવું શા ધોરણે ક્યારે ઠરેલું હશે?
૪. હાલના સમયમા માત્ર કુળ જોઇને વિવાહ કરવાને બદલે રોજગાર, કેળવણી અને નાણા સબંધી સ્થિતિ જોવાની આવશ્યકતા નથી લાગતી?
૫. કુળવાન જોઇને તેને ઘેર કન્યા આપવી કે કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્યતા હોય તેવા છોકરાને કન્યા આપવી તેના સંબંધમા તમારી જ્ઞાતિના લોકોમાં સાધારણ રીતે હાલ કેવા વિચાર છે?
૬. છેલ્લાં પદર વર્ષમા આ બાબતમાં લોકોના વિચારમા કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર થયો હોય તો તે શો થયો છે ને જણાવશો.

૨. કજોડાં (નાના વરના).

૧. તમારી ન્યાતમા કુળ જોવાને કારણે કન્યાઓ નાના વર સાથે પરણાવવામાં આવે છે?
૨. આવી રીતના લગ્ન થતાં હોય તો વરની ઉમર કન્યા કરતાં કેટલી નાની હોય છે? ને કન્યાની કેટલી ઉમર થયે તેમને પરણાવે છે?
૩. કજોડાનાં માઠાં પરિણામ તમારી ન્યાતમા જોવામા આવ્યાં નથી?
૪. કન્યા કરતાં વર મોટો જોઇએ એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે તે પ્રમાણે ચાલવા તમારી ન્યાત તરફથી કેમ ફરજ પાડવામા આવતી નથી?
૫. આ રિવાજના સંબંધમા છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો શો તેની વિગત જણાવશો.

૩ પહેરામણી.

૧. તમારી ન્યાતમા પહેરામણી આપવાનો ચાલ છે?
૨. પહેરામણી કમીમાં કમી ને વધારેમાં વધારે કેટલી અપાય છે?
૩. સાધારણ રીતે પહેરામણીની રકમ કેટલી હોય છે?
૪. પહેરામણીમા રોકડા રૂપિઆ આપે છે કે કંઇ જણસ આપે છે?
૫. પહેરામણી આપવાની રકમ શા ઉપરથી ઠરાવવામાં આવે છે?
૬. કુળ જોઇને પહેરામણી વધારે કે ઓછી આપવામાં આવતી હોય તો તે રિવાજ ક્યારે દાખલ થયો હશે?
૭. પહેરામણી વધારે આપવાથી કન્યાને કોઈ રીતનો વધારે લાભ થાય છે? થતો હોય તો કેવા પ્રકારનો થાય છે?
૮. કુળ સિવાય બીજી કોઈ બાબત જોઈ પહેરામણીની રકમ મોટી આપવાનો વહીવટ છે? હોય તો તેવી બાબતો કઈ કઇ છે?